

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ

PEÇEVİ TARİHİ II

Hazırlayan
Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YAYINLARI

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ

PEÇEVİ TARİHİ

II

Hazırlayan

Prof. Dr. BEKİR SİTKİ BAYKAL

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 467
1000 TEMEL ESER DİZİSİ : 82

Kapak : Grafik Studio S

Onay : 5.8.1982 gün ve 831.0 - 1061 sayı.

Birinci baskı, Aralık 1982

Baskı sayısı : 5000

Başbakanlık Basımevi — ANKARA

İ Ç İ N D E K İ L E R

RAHMETLİ SULTAN SELİM HAN'IN OĞLU SULTAN MURAT HAN'IN SALTANATI	1
Tahta Çıkışından Sonra Meydana Gelen Olaylar ve Sadrazama İlişkin Bazı Olgular Üzerine	4
Rahmetli Üveys Paşa'nın İyiliği ve Yufka Yürekliliği Üzerine	7
Şemsi Paşa'nın Rahmetli Padişaha İlk Kez Rüşvet Aldırması	7
Şemsi Paşa Hakkında Ayrıntılı Bilgi	8
Sultan III. Murat Zamanındaki Sadrazamlar	13
Sadrazamlık Makamına Erişemeyen Değerli Vezirler Üzerine	17
Uğurlu Zamanındaki Büyük Bilginler	28
Sultan Murat Zamanında İstanbul'daki Büyük Şeyhler Üzerine	29
SULTAN MURAT ZAMANINDAKİ FETHLER VE GAZALAR ÜZERİNE	
Lala Kara Mustafa Paşa'nın Acem Serdarlığı	32
Serdarın Üsküdar Tarafına Geçişİ	33
Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'dan Başlar ve Diller Geldiği Üzerine	34
Çıldır Ovası'nda Büyük Savaş	35
Keyhüsrev'in Oğlu Menuçehr'in Gelip Boyun Eğmesi	36
Rahmetli Derviş Paşa'nın Kişiliği Üzerine	37
Çıldır, Tümüük, Hırtız ve Kelek Kalelerinin Fethi	37
Tiflis Kalesi'nin Fethi	38
Levent Han'ın Oğlu Aleksandra Han'ın İtaatı	38
Gürcistan Beylerinin Kendi İnançlarına Göre Soyları Üzerine	39
Şeki Kalesi'nin Fethi	40
Emir Han ve Daha Başka Düşmanlarla Savaş	40
Şamahî Beyi Ereş Han'ın ve Şeki Beyi Ahmet Han'ın Allahın Hikmeti ile Bozguna Uğramaları	42

Ereş Kalesi'nin Kurulması Üzerine	42
Babülebvâb, Yani Timurkapı Kalesi'nin Fethi	43
Şirvan Valiliğinde Vezaretle Osman Paşa'nın Kalması Üzerine	43
Şirvan Vilayeti'nin Geliri ve Yazımı Üzerine	44
Serdarın Ereş'ten Dönüşü Üzerine	45
İslam Askerinin Erzurum Kışlağına Girmesi	46
Osmanlı Ordusunun Dönmesinden Sonra Şirvan Ülkesinde Meydana Gelen Olaylar Üzerine	46
Eski Şirvan Bey'i Ereş Han'ın Bozguna Uğratılması ve Öldürülmesi Üzerine	47
Ereş Beylerbeyi Kaytas Paşa'nın Şehit Olması Üzerine	47
Ereş Han'ın Malı ve Ailesinin Ele Geçirilmesi, İran Askeri ile Yapılan Savaşlar Üzerine	48
Osman Paşa'nın Şamahi'de Kuşatılması ve Tatar Askerinin Savaşı Üzerine	48
Han'ın Kardeşi Adil Giray'ın Düşmanlara Tutsak Düşmesi	49
Vezir ve Serdar Mustafa Paşa'nın İkinci Savaş Yılında Meydana Gelen Olaylar	50
Tiflis Kalesi'nin Kuşatılması ve İçindekilerin Çektiği Sıkıntılar	51
İslam Askerinin Revan Ahalisini Tutsak Etmesi ve Mallarını Yağmalaması	52
Kör Şah Hüdebende'nin Talihsiz Eşi ile Yüzsüz Kızkardeşinin ve Adil Giray Han'ın Öldürülmeleri Haberi Üzerine	53
Şeytan Şah Abbasın Koruculardan Öç Alması Üzerine	54
Şanlı Mehmet Giray Han'ın Tatar Askeri ile Şirvan'a Varıp Dönmesi Üzerine	55
Rahmetli Sadrazam Mehmet Paşa'nın Şehit Edildiği Haberi ...	56
Üçüncü Vezir Sinan Paşa'nın Serdar Olması, Lala Mustafa Paşa'nın Başkente Dönüşü	57
Etrafa Para Sağan Serdarın İran Ülkelerine Gidişi	58
Serdar Sinan Paşa'ya Sadrazamlık Verilmesi ve Padişah Mührünün Gönderilmesi Üzerine	59
Lala Paşa'nın Serdarlıktan Atılması ve Padişah Tarafından Gönülünün Alınması	59

Serdarın Tiflis Yönüne Gidişi Üzerine	61
Belirtisi Zafer Olan Serdarın Asker Yoklama Yapması	62
Serdarın Kışlamak Üzere Erzurum'a Dönüşü	63
Sapkın Şahtan Yeniden Elçi Gelmesi Üzerine	64
Şehzade Mehmet'in Sünnet Düğünü Hazırlıkları Üzerine	64
Sünnet Düğününün Başlaması	65
Düğün Sırasında Çıkan Olaylardan Birinin Özeti	66
Bu Sünnet Düğünü ile Daha Öncekiler Arasında Bir Karşılaştırma	67
Dünyanın Sığınağı Olan Padişahın Yapılan Barış Sorununun Durumunu Öğrenmesi ve Sinan Paşa'ya İşten Elçektirmesi Üzerine	68
Siyavuş Paşa'ya Sadrazamlık Verilmesi ve Deşt-i Kıpçak'tan Demirkapı'ya Asker Gönderilmesi Üzerine	69
Kefe'den Demirkapı'ya Kadar Kıpçak Bozkırındaki Menzil ve Konaklar Üzerine	70
Gönderilen Askerin Gelişi Üzerine Çıkan Olaylar	71
Osman Paşa'nın İmam Kulu Han ile Büyük Savaşı	72
Silistre Beyi Yakup Bey'in Şehit Olması ve Askerinin Bozguna Uğraması	73
Osman Paşa ile İmam Kulu Han Arasındaki Savaş ve İmam Kulu Han'ın Yenilmesi	73
Kimi Gürcistan Beylerinin Tutsak Edilmesi ve Şamahî Kalesi'nin Yapımı Üzerine	76
Osman Paşa'nın İstanbul'a Hareketi ve Yol Boyunca Yaptığı Savaşlar Üzerine	77
Ferhat Paşa'nın Doğu illeri Serdarlığına Atanması Üzerine ...	79
Revan Kalesi ve Yöresindeki Kalelerin Yaptırılması Üzerine ...	79
Revan Kalesi'nin Yapımından Sonra Meydana Gelen Olaylar Üzerine	80
İkinci Yıl İçinde Meydana Gelen Olaylar. Lori ve Gürî'nin Fethi Sadrazam Mehmet Paşa'nın Oğlu Hasan Paşa'nın Akını ve Ganimet Alması Üzerine	81
İslam Askerinin Tiflis'e Varışı ve Aleksandra Han'ın Haracını Almaları	81

Mutlu Şehzade Hazretlerinin Sancağa Çıkması	82
Dikkafalı Tatar Hanı Mehmet Giray Han'ın Öldürülmesi	82
Osman Paşa'nın Başkente Gelişi ve Padişahın İltifatlarına Eriş- mesi	84
Vezir Osman Paşa'nın Gerçek Huyu, Meşrebinin İçyüzü	86
Yiğit Osman Paşa'nın Sadrazam Oluğu	87
Vezir Osman Paşa'nın İran'a Serdar Olması ve Kastamonu'da Kışlaması	88
Serdarın Kastamonu Kışlağından Hareteki Üzerine	88
Çağalazade Yusuf Paşa'nın Şahoğlu Koçkapan Hamza Mirza ile Savaşı	89
Tebriz Kentinde Kırım ve Nedeni Üzerine	90
Beylerbeylerinden Kimilerinin İranlılara Yenik Düşmeleri Üze- rine	91
Tebriz Kalesi'nin Yapımı	92
Tebriz'de Kalkış ve Serdarın Ölümü	92
Tebriz Kenti Üzerine	94
Tebriz'de Kalan İslam Askerinin Kuşatılması	95
Çağalazade Yusuf Paşa'ya Serdarlık Verilmesi ve Berat Gön- derilmesi	98
Ferhat Paşa'nın İkinci Kez Serdarlığı	98
Serdar Ferhat Paşa'nın Tebriz'e Varışı	99
Demirkapı, Şirvan, Tiflis ve Revan Kalelerinin Savaş Araç ve Gereçleri	100
İkinci Yılda Gence'nin Fethi ve İranlılarla Barış Yapılması ...	100
Çağalazade Vezir Yusuf Paşa'nın Serdarlığı ve Bağdat Taraf- larında Yapılan Fetihler	101
İkinci Yılda Dizpulan (Dizful) Fethi Üzerine	101
Üçüncü Yılda Surhbid ve Kimi Küçük Fakat Yararlı Kalelerin Fethi	102
Nihavend Kalesi'nin Fethi	102
Yiğit Vezirin Bu Savaşta da Kazandığı Parlak Bir Gazası Üze- rine	102

Güherdan Sultanı ile Cafer Paşa'nın Savaşı ve Güherdanı Fethedip Kendine Maledişi	103
Cafer Paşa'nın İran Askeri ile Büyük Savaşı	104
Tebriz'deki Askeri Ayaklanması ve Bunların Kırımı	105
Cafer Paşa ile ilgili Bütünleyici Bazı Bilgiler	110
İran ile Barış Yapılması ve Şahoğlunun Rehin Olarak Gelmesi	111
Ferhat Paşa'nın İlk Sadrazamlığı	112
Siyavuş Paşa'nın Üçüncü Kez Sadrazam Oluşu	113
Bosna'da Derviş Hasan Paşa'nın Tutumu Üzerine Kısa Bilgiler	114
Bihke Kalesi'nin Fethi ve Yenihisar'ın Yapımı	114
Derviş Hasan Paşa'nın İkinci Kez Düşman Üzerine Yürüyüşü	115
Kâfir Taburunun Bozguna Uğraması	117
Hasan Paşa'nın Bozguna Uğraması ve Suda Boğulması	117
Kâfirlerin Yenihisar Kalesi'ni Kuşatmaları	119
Siska Kalesi'nin Fethi	119
Kâfirlerin Yenihisarı Tekrar Kuşatıp Başarı Kazanmaları	119
Kâfirlerin Siska Kalesi'ni de Almaları	120
Yenihisar'ın Yeniden Yapılması ve Yine Düşman Eline Geçmesi	120
Sinan Paşa'nın Üçüncü Kez Sadrazam Olması ve Macaristan'a Serdar Yapılması	120
Beç Kırallı'nın Haracına İlişkin Bazı Bilgiler	123
Wesprim ve Paluta Kalelerinin Fethi	125
Sihip Oğulları Ağasının Şehit Olması ve Bölük Halkından Birçoğunun Kaybolması Üzerine	126
İstoyne Belgrat'ta İslam Askerinin Yenik Düşmesi	126
Kâfirlerin Füleik, Sican Wesprim, Sobotiska ve O Yöredeki Başka Palankaları Ele Geçirilmeleri	123
Sobotiska Kalesi'nin Durumu Üzerine	129
Kâfirlerin Estergon ve Hatvan'ı Kuşatmaları ve Novigrad Kalesi'ni Almaları Üzerine	130
İslâm Askerinin Hatvan Savaşı'nda Bozguna Uğraması Üzerine	131
Tata ve Samartin Adlı İki Kaleciğin Fethi ve Yanık Kalesi'nin Kuşatılması	134

Yanık Taburunun Yok Edilmesi	135
Tatar Han'ının İslam Askerine Katılması	137
Eflak Voyvodası Hileci Mihal'in Adamları ve Haracının Gelmesi	140
Yanık Kalesi'nin Fethi	141
Komran Kalesi'nin Kuşatılması ve İslam Askerinin Dönüşü ...	142
Serdarın Kimi Kötü Önlemleri, Hatta Yanlış ve Kusurları Üze- rine	144
Boğdan Voyvodasının Ayaklanması ve Mustafa Paşa'nın Şehit Olması	146
Mihal'in Ayaklanması	147
Rahmetli Sultan Murat Han'ın Dünya Saltanatından Ayrılışı	150
SULTAN MURAT HAN'IN OĞLU SULTAN MEHMET HAN'IN SALTANAT DÖNEMİ	
Sultan Mehmet'in Tahta Çıkışı	151
Ferhat Paşa'nın Sadrazam Olması ve Eflak Taraflarına Serdar Atanması	153
Budin Taraflarını Korumak için Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın Serdar Yapılması	153
Bölük Halkının Taşkınlığı ve Cezalandırılması	154
Ferhat Paşa'nın Eflak'a Yönelmesi ve Azledilip Öldürülmesi	156
Sadrazam Sinan Paşa'nın Asi Eflak Ülkesine Varıp Bozguna Uğraması	159
Tatar Han'ının Boğdan'a Gelişi ve Reayanın Han'a İtaat Etmesi	162
Erdel Bey'inin Tamıgvar Kalesi'ni Kuşatması ve Cafer Paşa'nın İmdada Gitmesi	162
Kâfirin Estergon Kalesi'ni Kuşatması ve İslam Askerinin Boz- guna Uğrayıp Gitmesi	163
Kâfirlerin Estergon'da Başarı Kazanmaları ve Mehmet Paşa'nın Kuşatılması	166
Kalede Sarnıç ve Su Durumu	168
Virenin Verilmesi	169

Serdar Sinan Paşa'nın Azli, Lala Mehmet Paşa'nın Atanması ve Ölümü, Sinan Paşa'nın Yeniden Vezirliği, Padişahın Sefere Çıkması Sinan Paşa'nın Ölümü ve İbrahim Paşa'nın Sadra- zamlığı	176
Zafere Erişmiş Padişahın Sefere Çıkması	178
Kâfirin Hatvan Kalesi'ni Alması, Çağalazade'nin Önemsememesi ve Ağırdan Alması	179
Defterdar İbrahim Paşa'nın Azli ve Geodehan'ın Defterdar Oluşu	180
Eğre Kalesi'nin Kuşatılması	180
Düşman Taburu ile Yapılan Savaşın Ayrıntıları ve Yüce Tanrı' nın İnayeti ile Kâfirlerin Bozguna Uğramaları	182
Çağalazade Sinan Paşa'nın Sadrazam Olması	190
Sadrazamlığın Yine İbrahim Paşa'ya Verilmesi	192
Saturcu Mehmet Paşa'nın Serdarlığı	193
Tata Kalesi'nin İkinci Kez Fethi	194
Vaç Sahrasında Tabur Savaşı	194
Hadım Hasan Paşa'nın Sadrazam Olması, Az Sonra Öldürül- mesi, Sadrazamlığın Cerrah Paşa'ya Verilmesi	196
Alçak Kâfirin Yanık Kalesi'ni Alması	196
Saturcu Paşa'nın İkinci Yılda Yaptığı Varat Seferi Üzerine ...	199
Çanat Kalesi'nin Fethi	200
Varat'ın Kuşatılması	201
Niğbolu'da Hafız Hadım Ahmet Paşa'nın Bozguna Uğraması	203
Budin'in ilk Kuşatılması ve Kafirlerin Tespirim, Paluta ve Tata Kalelerini Alması	203
İbrahim Paşa'nın Sadrazam ve Ungürus'a Serdar Olması	208
Defterdar Ekmekçizade'nin Durumu Üzerine	209
Rahmetli Saturcu Paşa'nın Öldürülmesi	210
Rahmetli İbrahim Paşa'nın Gülünç Hallerinden Biri	210
Sadrazam ve Serdar-Ekrem İbrahim Paşa'nın İlk Yılda Yaptığı Uyvar Seferi Üzerine	212
Fransız Kâfirlerinin Papa Kalesi'ni İslamlara Vermeleri ve İçindeki Macarları Kırmaları	214
İbrahim Paşa'nın Bazı İyi Huyları	215

Bobofça Kalesi'nin Fethi	217
Kaniye Kalesi'nin Fethi ve Bu Kale Yakınında Tabur Savaşı	218
Rahmetli Sadrazam İbrahim Paşa'nın Ölümü ve Yemişçi Hasan Paşa'nın Sadrazam Oluşu	221
Alçak Kâfirlerin İstolni Belgrat'ı Almaları ve Tabur Savaşı ...	222
Kâfirin Kaniye'yi Kuşatması ve Tanrının İnayeti ile Yenilmesi	224
İstolni Belgrat'ın Düşman Elinden Kurtulması	227
Sekel Mozeş'in Kışkırtması ile Erdel Vilayetine Gidilmesi	228
Budin'in İkinci Kez Kuşatılması ve Peşte Kalesi'nin Düşman Eline Geçmesi	231
Tatar Hanı'nın Gelmesi ve Peçoy'da Kışlaması	235
Anadolu Yakasında Celalilerin Ortaya Çıkması Karayazıcı ve Kardeşi Deli Hasan	237
Kapıbaşı Gazanfer Ağa ile Darüssaade Ağası Osman Ağa'nın Öldürülmeleri	239
Sadrazam Yemişçi Paşa'nın İstanbul'a Yönelmesi	240
Poyraz Osman ve Öküz Mahmut'un Öldürülmeleri ve Öteki Eğriyanın Dağılması	241
Yemişçi Hasan Paşa'nın Azli Sonra da Öldürülmesi	241
Malkoç Ali Paşa'nın Sadrazamlığı, Önce Cerrah Paşa'nın ve Sonra Kasım Paşa'nın Kaymakamlığı	242
İranlıların Fırsat Bularak Barışa Aykırı Bir Davranışla Tebriz'i Almaları	243
Saatçi Hasan Paşa'nın Serdar Oluşu ve Tanrının Buyruğuyla Ölümü	244
İranlıların Nahçevan'ı Almaları	244
Revan Kalesi'nin İranlılar Eline Geçmesi	245
Eski Sadrazamlardan Çağalazade'nin Serdar Olması ve Yenilerek Ölmesi	246
İranlıların Gence ve Şirvan'ı Almaları	251
Rahmetli Lala Mehmet Paşa'nın Serdarlığı Zamanı	251
Tatar Hanının Bu Seferden Dönüşü	252
Celâli Deli Hasan Üzerine	254

Adaya Askerin Geçmesi, Derviş Paşa'nın Şehit Olması ve Askerin Bozguna Uğraması	256
Celali Deli Hasan'ın Sonu	260
Rahmetli Sultan Mehmet Han'ın Ölümü	264
Rahmetli Padişahın Şehzadeleri Üzerine	264
Rahmet Gazi Sultan Mehmet Han'ın Sadrazamları Üzerine	266
Sadrazam Olamayan Vezirler	269
Kutlu Döneminde Ünlü Bilginlerden Bazıları	271
Bu Dönemdeki Şeyhler	273
SULTAN MEHMET HAN'IN OGLU SULTAN AHMET HAN'IN SALTANAT DÖNEMİ	274
Sultan Ahmet Han'ın Tahta Çıkışı	274
Malkoç Ali Paşa'nın Sadrazam Oluşu	274
Kaymakam Kasım Paşa'nın Sonu	276
Sadrazam Ali Paşa'nın Serdarlık ile Gidişi ve Belgrat'ta Ölümü Üzerine	278
Sadrazamlık Mührünün Rahmetli Efendimiz Mehmet Paşa'ya Verilmesi	279
Serdarın Estergon Kalesi'ni Kuşatması ve Fethedemeden Dönüşü	279
Erdel Beylerinden Boçkayı İstevan'ın Ortaya Çıkması	281
Estergon Kalesi'nin Fethi	283
Boçkayı'nın Komutanlarından Nemeti Körgöl ile Sarhoş İbrahim Paşa'nın Beç Dolaylarını Yağma Etmeleri	289
Boçkayı'nın Bir Komutanı ile Bazı İslam Beylerinin Uyvar Dolaylarında Yaptıkları Talan	290
Adalet ve Dostluğun Olumlu Sonuçları Üzerine	291
Kaymakam Sarıkcı Mustafa Paşa'nın Öldürülmesi ve Sofu Sinan Paşa'nın Kaymakam Olması	292
Celali Tavlil'in Nasuh Paşa ile Savaşı, Nasuh Paşa'nın Bozguna Uğraması	292
Saadetli Padişahın Bursa'ya Gidişleri	294
Sofu Sinan Paşa'nın Azli ve Hızır Paşa'nın Kaymakam Oluşu	295
Bu Fakirin Belgrat'ta Askere Ödenek Dağıttığı Üzerine	295

Çağalazade'nin Ölümü, Nasuh Paşa'nın Acem'e Serdar Olması,	
Sonra da Değiştirilmesi	296
Rahmetli Sadrazamın Yeniden İran'a Serdar Atanması	297
Efendimiz Rahmetli Mehmet Paşa'nın Ölümü	300
Rahmetlinin Bıraktığı Yetimler, Para ve Eşyalar	302
Rahmetli Mehmet Paşa'nın Murat Paşa'yı Kendi Yerine Ungür-	
rus Serdarlığına Ataması ve Bunun Barış Yapması	304
Derviş Paşa'nın Sadrazam Oluşu	304
Bostancıbaşı Ferhat Paşa'nın Öte Yaka Muhafazasına Serdar-	
lığı	307
Derviş Paşa'nın Öldürülmesi	308
Murat Paşa'ya Sadrazamlık Verilmesi ve Sadaret Mührünün	
Gönderilmesi	308
Serdar Murat Paşa'nın Canbolatoğlu Üzerine Gitmesi	309
Kalenderoğlu'nun Bursa Kentini Yağma ve Tahrip Etmesi ...	312
Canbolatoğlu'nun Durumu ve Sonu	312
Büyük Vezir Yiğit Murat Paşa'nın Savaşta Sonra Halep'i Al-	
ması ve Orada Kışlaması	314
Serdar Murat Paşa'nın Kalenderoğlu Üzerine Asker Yollaması	314
Ulu Vezirin Tavis'e Baskın Yapması	315
Yiğit Vezirin İstanbul'a Gidişi	316
Üsküdar Yakasına Geçiş ve Yusuf Paşa'yı Öldürerek Kötülük-	
lerin Önünü Alması	316
Yüce Vezirin İran Üzerine Yürüyüşü	317
Vakarlı Serdarın Asker Toplarken Geçici Dünyadan Kalıcı	
Dünyaya Göçüşü	317
Nasuh Paşa'nın Serdarlık Makamına Geçişİ	318
Nuh Paşa'nın Sadrazam Olması ve İran ile Barış Yapılması ...	318
Nasuh Paşa'nın Cihan Padişahına Damat Olması	319
Âlemin Sığınağı olan Saadetli Padişahın Edirne'ye Gitmeleri ...	319
Saadetli Padişahın Yeniden Edirne'ye Gitmeleri	320
Kazakların Sinop Kalesi'ni Yakmaları Bu Yüzden Nasuh Paşa'	
nın Katli	320
İkinci Vezir Mehmet Paşa'nın Sadrazam Olması ve Revan Ka-	
lesi'ni Kuşatıp Alamadan Geri Dönmesi	320

Halil Paşa'nın Sadrazam ve İran'a Serdar Olması	321
Rahmetli Sultan Ahmet'in Bu Yalancı Dünya Saltanatından Ölümsüz Dünyaya Göçmesi	323
Bosna Beylerbeyi Rahmetli Iskender Paşa'nın Boğdan'a Sal- dıran Kazak Taburunu Bozguna Uğratması	323
Şehzadeler Üzerine	325
Betlen Gabor'un Erdel Kırallığına Atanması ve Bu Nedenle İslâm Askerinin Savaşları Üzerine	326
Sultan Ahmet Han Zamanındaki Sadrazamlar	329
Sadrazamlık Aşamasına Erişemeyen Vezirler	331
Sultan Ahmet Döneminde Yaşayan Ünlü Bilginlerin Bazıları	332
Sultan Ahmet Dönemindeki Büyük Şeyhler	334
SULTAN MEHMET HAN'IN OĞLU SULTAN MUSTAFA'NIN TAHTA ÇIKIŞI	337
SULTAN AHMET HAN'IN OĞLU ŞEHİT SULTAN OSMAN HAN'IN SALTANAT DÖNEMİ	338
Sultan Osman'ın Tahta Çıkışı	338
Yedikulede Tutulu Mehmet Giray Han'ın Kaçması ve Yakalan- ması	339
Tahta Çıkış Bahşişinin Çıkarılması ve Serdara Gönderilmesi	340
Tatar Hanının Denizden Geçişi ve İran Topraklarına Akın Yapması	340
İslâm Askerinin Diyarbakır'dan İran Ülkelerine Hareketi ve Erdebil'e Varan Askerin Bozguna Uğraması	341
Savaştan Sonra Serdarın Dönüşü	343
Osmanlı Askerinin Serav Sahrasına Kadar Gidişi ve Barış Yapılması	344
Barıştan Sonra Şahın Yiyecek Göndermesi ve Onaylı Antlaşma Metni ile Elçisinin Geri Gönderilmesi	345
Sofu Mehmet Paşa'nın Kaymakamlıktan Alınması, Yerine Da- mat Mehmet Paşa'nın Atanması, Sonra da Halil Paşa Ye- rine Sadrazam Olması	345
İstanköylü Kaptan Ali Paşa'nın Sadrazam Oluşu	346
Yiğit Vezir Iskender Paşa'nın Düşman Taburunu Bozguna Uğ- ratması	347

Padışahın, Kardeşi Sultan Mehmet Han'ı Ŗehit Etmesi	350
Sadrazam Ali Paşa'nın Ölüümü ve Hüseyin Paşa'nın Vezirliği ...	350
Rahmetli Sultan Osman'ın Hotin Seferine Gidişi ve Fethedeme- den Dönüşü	351
SULTAN OSMAN'IN ŖEHİT EDİLMESİ VE SULTAN MUS- TAFANIN YENİDEN TAHTA GEÇİŖİ	354
SULTAN III. MEHMET'İN OğLU SULTAN MUSTAFANIN YENİDEN TAHTA GEÇİŖİ	363
Çağalazade Vezir Mahmut Paşa'nın Abaza Üzerine Serdarlığı ...	366
Bağdat'ın İranlılar Eline Geçmesi	366
İranlıların Musul'u Almaları, Arap ve Diğer Aşiretlere Boyun Eğdirmeleri ve Karçıkay Han'ı Çapkuna Göndermeleri	368
Tay Kabilesi Araplarının İran Ordusuna Baskın Yapmaları ...	371
Kemankeş Ali Paşa'nın Sadrazam Oluşu	371
SULTAN AHMET HAN'IN OğLU SULTAN MURAT DÖNEMİ	373
IV. Sultan Murat Han'ın Thta Çıkışı Olayının Özeti	373
Sultan Murat Han'ın Kişiliği	373
Tahta Çıkıŝtan Hemen Sonra Meydana Gelen Bazı Olaylar	375
Kemankeş Ali Paşa'nın Öldürölmesi ve Çerkez Mehmet Paşa' nın Sadrazam Olması	375
Ŗanı Yüksek Serdarın Abaza'yı Perişan Etmesi	375
Serdar Mehmet Paşa'nın Ölüümü ve Hafız Paşa'nın Sadrazam Oluşu. Baki Paşa'nın Ölüümü ve Hüsrev Paşa'nın Diyarba- kır'a Hareketi	377
Gürcistan Beylerinden Mavrav'ın Karçıkay Han'ı Öldürmesi ve Gürcistan'a İtaat Ettirmesi	378
Hafız Paşa'nın Bağdat'ı Kuşatması ve Baŝarsızlıkla Dönüşü ...	380
Hafız Paşa'nın Azli ve Halil Paşa'nın İkinci Kez Sadrazamlığı	382
Diğlenk Hüseyin Paşa'nın Asker ile Serdarın Yanına Varması, Oradan Abaza Üzerine Gitmesi ve Sonra Ŗehit Olması ...	382
Hüsrev Paşa'nın Sadrazam ve Serdar Olması, Erzurum ve Ahıska Kalelerini Fethetmesi	383
Değeri Yüksek Serdarın Başkente Dönüşü	384
Yüce Vezirin Bağdat'a Gitmek Üzere Yola Çıkması	385

Değeri Yüksek Serdar'ın Gül-i Ahmer (Şehrizor) Kalesi'ni Yap- tırması ve İran Ülkelerini Tahribe Gitmesi	386
Mihriban Kalesi'nin Fethi ve Zeynel Han'ın Bozguna Uğraması	386
Yiğit Vezirin Askeriyle Dönüşü	388
Bağ-ı Cinan Kalesi Üzerine Gidilmesi	389
Serdarın Oradan Hemedan'ı Tahribe Gitmesi	389
Buradan Dönüş ve Bağdat'ın Kuşatılması	391
Hille Kalesi'ne Asker Konulması ve Musul Kalesi'nin Yapımı ...	391
Yiğit Vezirin Mardin'de Kışlaması ve Erzurum'dan Sefer Teda- riki Görmesi	392
Hüsrev Paşa'nın Azlı ve Hafız Paşa'nın Sadrazam Olması	393
Hafız Paşa'nın Öldürülmesi ve Rıcep Paşa'nın Sadrazam Ol- ması	393
Defterdar Mustafa Paşa'nın Yeniceriağası Hasan Halife'nin ve Musa Halife'nin Öldürülmeleri	395
Sadrazam Recep Paşa'nın Katli ve Mehmet Paşa'nın Sadrazam Olması	398
Kudretli, Yokedici ve Daimi Olan Yüce Allah'ın Buyruğu ile, Yıldızların Duruş ve Görünüşlerinden Anlaşılan, Etkileri	399
Saadetli Padişahın, Zorbaların Hakkından Gelmeye Başlaması	400
Özetle, Revan Seferi ve Tebriz Kenti ile Bu Ülkenin Yağma Edilmesi, Padişahın Seferden Dönüşü	403
Musa Paşa Hazretlerinin Bazı Güzel Huyları Üzerine	406
Askere Bağış ve İhsanlardan Sonra Padişahın Yola Çıkması	407
Rahmetli Padişahın Muratça ve Mertçe Bir Davranışı	408
Revan'ın Fethinden Sonraki Olaylar	410
Eşsiz Vezir Kenan Paşa'nın Ahışa Kalesi'ni Alışı	410
Saadetli Padişahın Tebriz Yönüne Gidişi	411
Emir Güne Han'ın Durumu Üzerine	412
Saadetli Padişahın İstanbul'a Girişi	412

Bağdat Seferinin Özeti	413
Burc-i Acemi Diye Tanınan Büyük Kuleye Bu Adın Nasıl Verildiği Üzerine	421
Frenklerden Kolayca Alınan Çok Sayıda Mal	428
Padişahın Diyarbakır'a Gelişi	430
Şeyh Rumi'nin Şehit Edilmesi	430
Şeyh Mecdeddin'in Öldürülmesi Nedeni	433
Sultan Mehmet Harzemşah Üzerine	433
Kan İçici ve Kan Dökücü, Bilinçsiz Cengiz'in Ortaya Çıkışı ve Yaptıklarının Özeti.	438
Hulagü'nun Bağdat'ı Yağma ve Tahrip Etmesi Halife El Musta'sım Billah'ın Şehit Edilmeleri	448
Padişahın İstanbul'a Hareketi	454
Gazi Sultan Murat Han'ın Ölümü	454

RAHMETLİ SULTAN SELİM HAN'IN OĞLU SULTAN MURAT HAN'IN SALTANATI

953 yılı cemaziyelevvelinin beşinci günü (6-6-1546) mutluluk içinde dünyaya geldi ve 982 yılı mübarek ramazanının sekizinci çarşamba günü (M. 22-12-1575) saadetle tahta çıktı. Yüce babası, rahmetli küçük kardeşi Sultan Bayezit ile Konya sahrasında savaşırken on iki yaşını bulmuştu. Hatta o sırada savaş yerinde hazır bulunmuş ve o kanlı boğuşmayı Konya Kalesi'nin burcundan seyretmişti. Sonra büyük babası Sultan Süleyman Han hazretleri torununu görmek istedi ve İstanbul'a getirterek uzunca bir süre yanında alıkoydu. Yüce sultan torunu ile konuşup oyalanmaktan pek hoşlanarak talii günler geçirdi. Bir zaman sonra rakamlara ve akla sığmayacak kadar bol para ve değerli armağanlarla şehzadeyi babasının yanına gönderdi. On sekiz yaşını bulunca da kendisine Manisa sancakbeyliğini verdi ve bu nedenle o sırada Kütahya sancakbeyliğinde bulunan babasından ayrılarak görevi başına gitti.

Sultan Murat, kısıdan biraz daha uzunca olmak üzere, alçak boylu, beyaz tenli, ela gözlü, kaşları ve yüzü kumral, vücudu balık etinde idi. Yaradılıştan çok zeki, uyanık ve bilgili olup sözcüklerin ruh ve anlamlarını bütün incelikleri ile bilirdi. Beyit ve şiirlerinde, tutum ve davranışlarında tasavvufa yatkın, her sözü «vahdet-i vücud»u ispatlar nitelikte, güzel söz söyleme ve zarif yazma yeteneği uçsuz bucaksız denizlerde yüzmekte idi. Zamanın ozanlarına incelemek üzere gönderdiği gazellerinin çoğu tasavvuf vadisinde idi. Döneminde yaşayan ozanlar da Sultan Murat'ın yaradılışındaki incelik ve zariflik konusunda aynı görüşü paylaşıyorlardı. Osmanlı ülke-

lerinde, hatta Arap ve Acem memleketlerinde bulunan güzel sesli ses sanatçıları, çalgıcılar, güzel konuşan, tatlı anlatan, hoş oynayan ve güldüren sanatçılar, nöbetleşe çağrılarak padişahın toplantılarına katılırlar, her biri marifetini sergiler ve avuçlar dolusu altınla ödüllendirilerek sevinç içinde yurtlarına dönerlerdi. Sırası gelmişken bu türde bir sanatçının hoş bir şakasını burada anlatalım.

Maskaranın biri oyun ve becerisini sergileyip oyunlarını bitirdikten sonra bahşişi verilmesine sıra gelince, «yok hünkârım, bugün altın istemem, onun yerine bana yüz değnek vurulmasını isterim» der. Nedeni sorulunca, «hele ellisini vurun da ondan sonra sual buyurun» cevabını verir. Padişah isteğinin yerine getirilmesini emreder ve tam ellinci değnek vurulunca maskara, «durun, bir ortağım var, ellisini de ona vurun» diye karşılık verir. Ortağının kim olduğu sorulunca da şöyle der: Her gün beni çağırmaya gelen bostancı beni alıp dışarı götürürken, «seni ben getirdim, aldığın ödülünün yarısı benimdir» diye altınları alır. Bugün ise değneğin yarısı onun hakkı olmak gerekir. Bunun üzerine padişah, bu şakadan çok hoşlanır ve sanatçının bahşişini iki katına çıkarır. Bostancıya da, elli sopayı yedikten sonra, bundan böyle maskaralara öyle davranmamasını sıkıca tenbih eder.

Padişah, eğlence toplantıları yapıldığı her gün ikindi namazını kıldıktan sonra kalkıp haremine gider ve bugünün de böyle hoş geçtiği için yüce Tanrı'ya şükürler ederdi. Padişahın kadınlara olan düşkünlüğü o kadar aşırı idi ki, haremde yatağına aldığı hasekilerin sayısı bazen kırka yaklaşır, bazen de kırkı aşardı. Önceleri birkaç yıl yalnız bir kadınla, oğlu Sultan Mehmet Han'ın annesi olan Safiye Sultan ile günlerini geçirmekte idi. Ancak, annesi Nurbanu Sultan, oğlunun bu durumundan memnun değildi. Bu nedenle durmadan güzel cariyeler getirtip oğluna sunar, fakat padişah kendisine sunulan bu hurilere hiçbir yakınlık göstermezdi. Sultan Murat'ın kız

kardeşi Esmahan Sultan Sadrazam Uzun Mehmet Paşa'nın eşi idi. Birgün bu Esmahan Sultan padişah ile bir bahçede eğlenirken, eşsiz güzellikte iki seçkin dilberi yanlarına getirtti ve onlara biraz saz çaldırdı. Padişahın bu kızlara iltifat ettiğini ve eğilim gösterdiğini görünce, onları padişaha bağışlayıp sarayına gönderdi. Fakat Sultan Murat, bütün isteğine karşın, onlarla «tam kavuşma» gücünü gösteremedi. Başka yerlerde canlı kanlı, keskin bir erkek iken bu kez uyuşuk, iktidarsız bir hale düşmesi nedeni araştırıldı ve bunun yaşlı olmasından dolayı değil, bir kadının hile ve büyüünden ileri geldiği kanısına varıldı. Durum valide sultana duyurulunca Haseki Sultan'ın yakını olan kimi cariyeler, işkence edilmek üzere hadımlara verildiler. Bazı kimselerin nikâhları altında olan kadınlar da getirildi. Sonunda her şey anlaşıldı ve büyü bozuldu. Böylece murat düğümü, gönlün istediği biçimde çözüldü ve işler yoluna girdi. Ondan sonra da cariyeler ve odalıkların değeri o kadar arttı ki, iki yüz altınlık cariyeler, üçer, dörder bin altına satılır oldu. Fakat sonunda Sultan Murat'ın aşırı cinsel faaliyeti yüzünden mesane rahatsızlığı ölümüne yol açtı.

Sultan Murat'ın dünyaya gelen erkek ve kız çocuklarının sayısı çok kabarıktır. Ölümünden hemen sonra on dokuz şehzadesi, Osmanlı yasasına göre şehitler topluluğuna katılmışlardır. Kız çocuklarından, İbrahim Paşa ile evlendirilen Ayşe Sultan'dan ve Halil Paşa ile evlendirilen Fatma Sultan'dan başka, padişahın ölümünde büyük ve küçük olarak yirmi altısı sağ kalmış bulunuyordu. Ancak sadece dört, beş tanesi büyüdüler ve Nakkaş Paşa, Davut Paşa, Kapıcıbaşı Topal Mehmet Ağa ile evlendirildiler.

TAHTA ÇIKIŞINDAN SONRA MEYDANA
GELEN OLAYLAR ve SADRAZAMA
İLİŞKİN BAZI OLGULAR
ÜZERİNE

Sadrazam Uzun Mehmet Paşa rahmetli Sultan Selim Han hazretlerinin ağalarından Ömer Ağa ve Ferhat Ağa adlarındaki yakınlarını türlü bahanelerle devletin başkentinden sürmüş, belki de bu geçici hayattan büsbütün ayırmıştı. Kimi ağaları da, yeni padişahın tahta çıkışında mesleklerinde ödüllendirmeyip belki hakaretle küçük düşürmüş ve rütbelerini indirmişti. Bu nedenle padişahın yakınları kendilerini güven altında görmüyorlardı. Sultan Murat henüz sancakta iken sadrazamın aleyhine konuşmaktan geri durmuyor, Mehmet Paşa'nın sağlığında saadetli padişahın tahta çıkmasını istemiyorlardı. Padişahın yakınında olmamızı çok görerek her birimizi birer bahane ile başkentten uzaklaştırır diye hoşnutsuzluklarını açığa vurmaktan kaçınmıyorlardı.

Bunlardan biri Üveys Paşa idi. Üveys Paşa, Tire kadısı iken şehzade hazretlerine avlanmada arkadaşlık yapmak şerefine erişmişti. Kendisi her ne kadar iri yarı ve didişken yarıdılıştaki bir Türk idiyse de hükümdarlar huzurunda takınılması gereken edeb ve terbiye kurallarını bilirdi ve bu sayede şehzadenin gönlüne girmeyi başarmıştı. Bir rastlantı sonucu, tam o sırada şehzadenin defterdarı ölmüştü. Durumu padişah babasına arz edip Üveys Paşa'yı kendine defterdar yaptırdı. Bununla beraber, şehzade, öteki yakınları ile birlikte tahta çıkmak üzere İstanbul'a gelirken, yolda Mehmet Paşa'nın girişimi ile kendisine bir fenalık gelmemesi için Sultan Murat'tan güvence almıştı. Ayrıca, Mehmet Paşa'ya karşı olduğunu bildiği Şemsi Paşa'nın da, yüce babanıza ve ulu dedelerinize musahiplik yapmıştır, dünya işlerini iyi bilir, tecrübeli, iş görür ve emektar, özellikle doğancılıkta büyük bir usta oldu-

ğundan av gezilerinde çok yararlı olur gibi sözlerle yeni padişahı inandırarak, beraberlerinde İstanbul'a gelmesini sağlamıştı.

Rumeli kazaskeri olan Kadızade de Vezir Mehmet Paşa' dan incinmiş olduğundan, sürekli olarak ötekilerle sözbirliği halinde saadetli padişaha «vezire güvenmeyin, yükselttiği kişiler ya kendi yakınlarıdır ya da rüşvet aldığı kimselerdir, elbette kötü bir niyeti vardır» diye padişahın mübarek gönlünü bulandırmadan geri kalmıyordu.

Bu nedenle idi ki, padişah, herkesin ne derdi varsa bir dilekçe ile kendisine bildirmesi kuralını koymuş olduğu halde, bir süre sonra halkın dilekçelerine önem vermediler. Gerçekte dilekçeler o kadar çoğalmıştı ki, içinden çıkılmaz bir durum meydana gelmişti. Hatta Şemsi Paşa, «dilekçe avı yapan şahiniz» (1) diye bu anlamda saçma bir şiir de yazmıştı. Her at gezintisine çıkışında ya da camiye gidişinde padişaha, biner, hatta ikişer bin dilekçe sunulur oldu. Bunların ne okunması ne de cevaplanması imkânı vardı. Hatta sahiplerini bulmak bile imkânsızdı. Bu durum karşısında padişah hazretleri «eğer bu mümkün olsaydı atalarımızdan biri de yapardı, bu yola giderdi» diyerek kuralı değiştirdi ve yalnız bağış ve atamaları padişah hattına bağladılar (2). Öyle oldu ki, verilen buyruklar saygınlığını yitirdiler. Kenar kadıları, iş sahiplerine, «yazılı padişah buyruğu getir» demeye başladılar. O zamana kadar padişah hattı nedir kimse bilmezdi ve halkın aklına bile gelmezdi.

Bir rastlantı eseri olarak tam bu sırada sadrazam, Lala'nın kışkırtması ile Defterdar Üveys Çelebi'nin bazı yolsuzluklarını arz ederek, teftişine padişah buyruğu çıkarttı. Denetleme sonucunda birtakım yanlış işler yaptığı meydana çıkınca da Üveys Çelebi'ye işten elçektirildi. Ama padişah, birkaç gün sonra ona Şıkk-ı Sani (ikinci defterdarlık) makamını verdi. Aradan iki ay geçmeden de Lalazade Efendi uzaklaştırılarak

(1) Ruk'a şikârin eder şahbazı.

(2) Hatt-ı hümayûn : Hatt-ı şerif, padişahın el yazısı ile buyruğu.

başdefterdarlık yine Üveys Çelebi'ye verildi. Bu kez başdefterdarın tezkereleri sürekli olarak padişaha gönderilir oldu. Bazı makamlarda da yine onun teklifi ile verilmeye başlandı. Kadıza'de'nin teklifi ile de bazı beylerbeylikler, sancakbeylikleri ve aşağı derecedeki kadılıkların verildiği de olurdu. Sözü'n kisası, böylece görevli atanması için daha önce bir tek kapı varken şimdi daha birçok yerde kapılar açıldı, yeni yeni makamlar türedi.

Cömertlik ve ikramda eşsiz bir saygın kişi olan Budin valisi rahmetli Mustafa Paşa, gerçekte sadrazamın amca oğlu olduğu için, ama görünüşte Budin sarayına ve baruthanesine yıldırım düştüğü gerekçesiyle, İstanbul'dan mir ahur Ferhat Ağa gönderilip katlettilirdi. Bu kadarı ile de yetinmediler : Nişancı Feridun Bey'in görür gözü ve tutar eli yerinde olan kethüdasını astırdılar ve kendisini kentten dışarı sürdüler. Hüsrev Paşa'nın kethüdasıyla Sinan Ağa'nın ikişer yüz akçelik zeametlerini gelirleri kırkar, ellişer yük akçe tutar diye, üzerlerinden alarak padişah hasları arasına kattılar ve kendilerini görev dışı bıraktılar. Ayrıca, yirmi dört yakınının da bu biçimde zeametlerini alarak padişah haslarına eklediler ve yerlerine verimsiz haslardan, timar ve zeametlerden verilmesini buyurdular. Defterdar Üveys Çelebi de, sadrazamı kasdederek, «görsün bakalım, padişah yakınlarına yapılan ihanet kendi adamlarına olunca hoş bir şey midir» diye dolaylı yollarla onu iğnelemekten geri kalmıyordu. Ama rahmetli sadrazam, bu kadar ihanete uğramasına karşın kendisi hiç değişmezdi ve daima padişahın istediği gibi davranırdı. Düşmanlarının temelsiz iftira ve uydurma suçlamalarını, onun sağlam tutumu, inancı ve davranışları yalanlardı. Aynı zamanda o, son derece doğru ve düzenli konuşan büyük bir devlet adamı idi. Ne zaman huzura çıksa ona yapılmış olan haksızlık ve eziyetlerden pişmanlık duyduğu padişahın halinden belli olurdu.

RAHMETLİ ÜVEYS PAŞA'NIN İYİLİĞİ VE YUFKA YÜREKLİĞİ ÜZERİNE

Mustafa Paşa idam olunduğu zaman Budin beylerbeyliği, Başdefterdar Üveys Paşa'ya verildi. Bu fakir o vakit çok küçük idim ama hayal meyal hatırımdadır. Bir rastlantı eseri olarak, o sıralarda ölüm ve yaşamın yaratıcısı olan yüce Tanrı'nın buyruğu ile iyi yetişmiş iki öz kardeşim aynı anda öldüler. Böylece birinin zeameti, ötekinin de on altı bin akçelik timarı boşaldı ve rahmetli babam, Üveys Paşa'ya varıp söz konusu zeamet ve timarın kendisine verilmesi için yalvarır ve üç bin beş yüz kuruş da bağış sunar. Üveys Paşa da babamın isteğini yerine getirir. Rahmetli babamın kendisinden dinledim: O gece yatsıdan sonra, kapıcılar bölükbaşı, verdiği keseleri birkaç adama yükleyerek olduğu gibi geri getirdi. Bölükbaşı, bunları devletli paşa yine size gönderdi dedi. Bağışımız alınmadığından her halde timar ve zeametlerin başka birisine verilmiş olduğunu sanarak, sabaha kadar gözüme uyku girmedim. Sabah erkenden huzuruna vardım. Ayağına yüzümü sürerek yalvardım, ocağımı söndürme, beni azl ateşinde yakma dedim. «Ne oldu, zeamet ve timarı verdik ya» diye buyurdular. «Her halde sultanım, bağışımız geri çevrilince başkasına verilmiştir sandım» dedim. Bunun üzerine rahmetli, «yok valahi, verdiğimiz sözden dönmedik, senin iki yiğit oğlun gitsin, ben de bu kadar malını alayım; bu kadar insaniyetsizliği kâfir bile yapmaz. İnsaf ettim ve akçeciğini gönderdim» karşılığını verdi. İnsaf olunsun, bu zamanda bu denli lütfeden kimse bulunur mu? Yüce Tanrı onu rahmetlerine boğsun, lütufları karşılığı olarak cennet ile ödüllendirsin...

ŞEMSI PAŞA'NIN RAHMETLİ PADİŞAHA İLK KEZ RÜŞVET ALDIRMASI

Şemsi Paşa'nın «padişaha rüşvet aldırırım ve bununla bu devletten Kızılahmetli'nin öcünü aldım» dediği, halk arasında

çok yaygın bir sözdür. O zamandan beri bu sözü işitmemiş kimse kalmamıştır, dense yeridir. Rahmetli tarihçi Âli Efendi kitabında olayı şöyle yazmıştır :

Bir gün Şemsi Paşa'nın özel dinlenme odasında otuyordum. Saadetli padişahın huzurundan çıkan Şemsi Paşa sevinç ve neşe içinde geldi ve kâhyası olan Koçu Kethüda'ya «bugün Kızılâhmetlilerin öcünü Osmanoğullarından aldım. Onlar bizim ocağımıza su döktükleri gibi ben de onların ocağını söndürecek bir başlangıç düzenledim» dedi. Koçu Kethüda'yı bir sıkıntı bastı ve bunu nasıl yaptığını sorduğunda Şemsi Paşa'nın cevabı şöyle oldu : Rüşveti tattırdım. Hatta kırk bin altın gibi büyükçe bir lokma idi, yutturdum. Bundan sonra onlar rüşvet almaktan geri durmazlar ve rüşvet ile devletleri tutunamaz, batar dedi. Büyük bir ferahlık ve kıvanç içinde idi. Ben de hatırladığım bir bilgiyi şaka yerine anlattım : İslam devletlerinde ilk rüşvet, soyundan gelmekle övündüğümüz Halit bin Velid ile başlamıştır. Şöyle ki : Halit bin Velid Hazret-i Osman zamanında hasmından önce halifenin huzuruna girebilmek için kapıcının eline iki altın sıkıştırdı. İslam devletlerinde ilk rüşvetin bu olduğu büyüklerin sözleri ile ispatlanmış olup bazı tarih kitaplarında da açıkça kaydedilmiş bulunmaktadır. Siz de büyük atalarınızın yolundan gitmiş ve onların kötü örneklerine uymuşsunuz dedim. Çok alındı ve biraz durup başını sallayarak «çok bilirsin Âli» dedi.

ŞEMSİ PAŞA HAKKINDA AYRINTILI BİLGİ

Şemsi Paşa üç şanlı padişaha müساهiplik etmiş ve avlanma gezilerinin çoğunda hükümdarla birlikte at sürmek şerefine erişmişti. Bu nedenle, hiç de hakkı olmadığı halde, bu derece sahte bir üne kavuşmuştu. Onun tutum ve davranışlarından biraz ayrıntılı söz edersek hoş karşılanacağımız umulur :

Şemsi Paşa'nın hal ve hareketleri laubali, davranışları gülünç ve meşrebi eğlendirici, nedimlere özgü tatlı laf etmesini, kibarca söyleşmesini bilen ve çok da eli sıkı bir adamdı. Birkaç anlam içeren sözcüklerle konuşmaya özenir, onur ve utanma duyguları zayıf idi. Şiir yeteneği de ne övülecek kadar iyi, ne de büsbütün batırılacak kadar kötü idi. Vikaye (3) yi şiir yoluyla kaleme almış ve kendi el yazısı ile olan bir nüshasını rahmetli Ebussuud Efendi hazretlerine imza ettirmiş. Beş yüz beyit kadar olan bu yazmayı İstanbul'da bir dellalın elinde gördüm. Rahmetli Ebussuud Efendi'nin mübarek imzaları şerefine onu kırk akçeye satın aldım ve hâlâ elimdedir. Ne kadar değerli olduğu fiyatından da bellidir. Kendisinin yaşam öyküsü, tutum ve davranışları, ailesi ve kökeninin Halit ibni Velid'e dayandığı anlatıldığından şiirin bu parçalarını kitabımıza aldık :

Şems olsam n'ola cihanda ferîd
Cedid-i a'lâm Halid bini Velid

Hiç manendi yok dilaver idi
Sanki bezm-i vegâda ejder idi.

Ka'be'nin fethine odur bâdî
Askere dâim ol durur hâdî

Halîd'i her zaman Resûlu'l-Lah
Göricek derdi işte seyfü'l-Lah.

Cenk içinde kime uzatsa sinan
Can verir sinesinden uçmağa can.

Halîd'in oğlu Nur-idin-i şehid
Olmuş idi cihan içinde vahîd.

Nur-i din oğlu idi Şemseddin
Böyle yazmış kitaba ehl-i yakîn.

Oğlu idi o serverin Ya'kub
Şekl-i Yusuf'da bir güzel mahbûb

(3). Sadrû's - Şerî'a'nın ünlü fıkıh kitabı olan Hidaye'ye yaptığı şerhleri. Anlaşılan Şemsi Paşa onu şiirî yoluyla Türkçeye çevirmiştir.

Sonra Ya'kub'un oğlu oldu Ali
Andan olmuş idi Bayezid-i Veli.

Oğlu İsfendiyar onun ey yâr
Kastamonu'da eylemiş idi karar.

Oğlu İsfendiyar'ın İbrahim
Bir oğlu verdi ona dahî Kerim.

Kızıl Ahmed idi ânın nâmı
Almış idi cihandan ol kâmı.

Ahmed'in oğludur benim pederim
Benim onlardan özgedir hünerim.

Nâm-ı pâki Muhammed Mirza
Dar-ı huld içre server-i şühedâ.

Hâlid'de çıktı silsile ile peder
Âl-i Osman'a müntesib mâder.

Bendesiyiz biz Âl-i Osman'ın
İnkırazı olunca devranın.

İki ferzend-i ercümendiz biz
Halk arasında serbülendiz biz.

Adım Ahmed dürür benim amma
Şemsi Paşa dahi denirse n'ola.

Mustafa'dır biraderin namı
İşte geldik geçirdik eyyâmı.

Zahiren bir görünmeziz ikiye
Biz biriz nitekim beyim diriyez.

Âl-i Osman'dan Muhammed Han
Tahtgâha cülûs ettiği ân.

Ceddiniz bende olmuş ol şaha
Hizmet etmiş varıp ordugâha.

Can u dilden olup ânın kulu
Bile almış varıp Sitanbul'u.

Şeh Süleyman'a erdi çün devlet
Eyledi ben kuluna çok himmet.

Ben fakir u hakir u bî-çare
Derh içinde gezerken avare.

Oldu Sultan Selim'den himmet
Nâgihan geldi başıma devlet.

Nameler gönderip şefaât ile
Beni arz etti istikamet ile.

Şeh Süleyman etti ibrâmı
Alıverdi kemîneye Şam'ı.

Nice yıl anda eyledim hizmet
Bana yâr oldu devlet u izzet.

Mansıbım Rum'a ettiler tebdil
Anda namusum eyledim tekmil.

Olup anda inâyet-i sultan
Anadolu'yu ettiler ihsan.

Sadr-i izzetde menzilim buldum
Mîr-i mîrân-ı Rum oldum.

Nice ma'zûl u haste u bîmâr
Bu cevabımla buldular timar.

Vermiş idim kaza-yı hakka rıza
Eyledim nice nice ceng ü gaza.

Askerin oldum anda serdarı
Bile feth eyledim Sigetvar'ı

Geçinirken bu halle nâgâh
Azm-i ba-i cinan eyledi şah.

Ya İlahî makamını nur et
Ruhunu rahmetle mesrur et.

Tahta geçti gelip şeh-i âlem
Gussalı diller oldular hurrem.

Bendeyi gördüler ki pîr olmuş
Gül-i ömrü hazan ile solmuş.

Oturak ettiler bize ihsan
Pîr yerine geldi taze civan.

Eyle Sultan Selim Han'a dua
Farzdır padişaha medh ü senâ.

Gerçi Ebussuud Efendi - yüce Tanrı onu rahmetlerine daldıra - mübarek imzasıyla paşanın manzumesine eklediği yazısında «usta hoca, seçkin şair, tıpkı sultanın ülkelerinde beylik ve vezirlikle hükmeyletiği gibi, irfan ülkelerinde de erdem ve beceri bakımından meliklerin meliki» diye vasıflandırmaktadır. Ama böylece o, nazik ve zarif bir eda ile paşanın cahilliğini açığa vurmuş, hatta sergilemiştir dense gerçeğe aykırı düşmez. Şemsi Paşa manzumesinin girişi :

Besmeleyle olur inâyet-i Hak
İsm-i zatın bize hidâyeti çok

diye başlamış imiş. Ebussuud Efendi ise ikinci dizeyi silip yerine :

Hamdeleyle bulur sühan revnak
diye yazdığı o nüshada görülmektedir. Bundan başka galiba otuz kırk yerde aynı surette bazı sözcükleri silip, bazı yerlerinde de yazım düzeltmeleri yapmış bulunmakta ve altını imza ederek şöyle bir tezkere göndermiştir :

Besmeleyle olur inâyet-i Hak
Hamdeleyle bulur sühan revnak
İsm-i zatın bize hidayeti çok
Lutf ü irşâdına nihâyet yok

diye nazmolunmuş iken, tekrar üzerine işleme sanatına uyulmuş ve Mühelhil'in (4) kız kardeşine gönderdiği tarzda, her beytin birer dizesi yazılarak galiba bize imtihan için gönderil-

(4). Mühelhil : Büyük Arap şairi Mureülkays'ın unvanı.

miş olduğu anlaşılır. Yoğunlaşan ve üst üste yığılan işler nedeniyle bu gibi gizli simgeleri sadece bir işaretle anlamaya güç ve mecal kalmamıştır. Bizi, gücümüzün yetmeyeceği olur olmaz tekliflerden korunmaya himmet buyurasın.

Ebussuud -Tanrı onu bağışlasın-

Suretini verdiğimiz bu tezkerede zorunlu olarak Mühelhil sözü geçti. Her ne kadar çok tanınmış bir san olması dolayısıyla burada açıklanmasına gerek yok ise de Ebussuud Efendi'nin bundan ne kastettiğini burada anlatmak yerinde olur. Kısacası şöyledir :

Ünlü Arap şairlerinden Mühelhil adında erdemli bir ozan, bir düşmanın eline düşer. Öldürüleceğini anlayınca düşmanına o anda yazdığı şu dizeyi kız kardeşine ulaştırmasını vasiyet eder :

Ya benate'l-hayy en ebâkûmâ

Kız kardeşi çok zeki ve anlayışlı olduğundan sözün gelişine göre beytin ikinci dizesinin «onu öldüreni öldürme işini verdi ikimize» olması gerekir diyerek adamı zamanın yöneticisine yakalattırır. Yapılan araştırma ve incelemelerden sonra hatunun kavrayışında isabet bulunduğu ve o herifin Mühelhil'i öldürdüğü meydana çıkar.

SUTAN III. MURAT ZAMANINDAKİ SADRAZAMLAR

Uzun Mehmet Paşa: Yüce vezir, Sultan Süleyman Han zamanından beri sadrazam idi. O padişah döneminki büyük vezirler arasında Mehmet Paşa'nın yaşam öyküsü ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Sadrazam Ahmet Paşa: Bu vezirin hayatından da daha önce söz edilmişti. Rahmetli Uzun Mehmet Paşa'nın yerine sadrazamlığa geçmişti. Sanki ecelinin yaklaştığını ve geçici devletten nasibi kalmadığını anlamış gibi tam bir adalet ve

insaf üzere hareket ederek, hiçbir zaman rüşvete eğilim iltifat göstermedi ve kendisinden öncekilerin yoluna sapmadı. Dört ay sadrazamlık ettikten sonra mesane hastalığından Hakk'ın rahmetine göçtü.

Sadrazam Koca Sinan Paşa : Arnavut soyundan, çok zengin ve büyük bir vezir idi. Şehzade Sultan Bayezit zamanında Erzurum beylerbeyi iken İran'a kaçmakta olan şehzadeyi yakalamadığı, hatta ona mal ve mihl verdiği suçuyla idam olunan Ayas Paşa'nın küçük kardeşi ve Mahmut Paşa'nın ağabeyisi idi. Mısır, Şam ve Halep gibi seçkin eyaletlerde valilik yaptıktan sonra vezirliğe yükseldi ve Yemen ile Aden'in fethine gönderildi. Sonra İran'a serdar iken sadrazamlığa getirildi. Beş kez sadrazam, beş kez de ülkesi zafer olan askere-serdar oldu. Sultan Selim Han döneminde Yemen, Tunus ve Halkulvad serdarlığında bulunarak bu ülkeleri fethetmek başarısını gösterdi ve kalp huzuru içinde İstanbul'a döndü. Sonra İran'a serdar olunca gerçi sadrazam da oldu ama bu kez boş yere vardı ve döndü, bir iş göremedi diye sadrazamlıktan alındı. Fakat biraz sonra iktidara geçerek Ungürüs'e serdar oldu. Birinci yıl içinde Wesprim ve Paluta kalelerini aldı. İkinci yıl Yanık Kalesi kaşısında olan düşman taburunu bozguna uğrattı, Yanık, Tata, Papa ve Simartin kalelerini aldı. Baş kaldıran Eflak beyi üzerine serdar oldu ise de yenilerek geri döndü. Bu olaylardan her biri, sırası geldikçe inşallah ayrıntıları ile anlatılacaktır.

Koca Sinan Paşa bencil ve kendini beğenmiş bir adam idi. Boş laf etmede coşkun ve taşkın bir tarzı vardı. Malının çokluğu dolayısıyla halk onu, simya (5) bilimini öğrenmiş bir adam sanırdı.

Sadrazam Siyavuş Paşa : Rahmetli Sultan Selim'in çok sevdiği ve beğendiği bir yakını olup başkapıcı başı ve büyük mir ahur olduktan sonra yeniçeriagaşı daha sonra Rumeli

(5) Simya, ya da Alşemi : Bayağı madenleri altın madenine çevirmeyi amaç edinen boş bir uğraş.

beylerbeyi oldu. Çok geçmeden vezirlik rütbesine erişerek Sinan Paşa'nın yerine ilk kez sadrazamlığa geçti. Toplam üç kez sadrazam olduktan sonra emekli iken vefat etti. Hırvat soyundan, tutum ve davranışlarında ılımlı, rüşvete eğilimsiz fakat doğru söze inanan bir devlet adamı idi.

Sadrazam Osman Paşa : Rahmetli Özdemir Paşa'nın oğludur. Özdemir Paşa'nın Mısır'daki Çerkez kalıntılarından olduğu, Vezir Süleyman Paşa Yemen, Aden, Diyu ve Daman fetihine giderken paşanın gemisine atı ile birlikte bindiği, yukarda Süleyman Paşa'nın gazalarından söz edilirken anlatılmıştı. Annesi de Abbasî halifeleri soyundan iffetli bir kadın idi.

Osman Paşa on dokuz yaşında iken Mısır'da bölükağası olmuştu. Sonra Mısır beyleri arasına alınarak Emir-i hac rütbesine erişti. Yaşı henüz yirmi beşi bulmuştu ki, babasının fethetmiş olduğu Habeş eyaletine beylerbeyi oldu. Sonra, bir iki kez, mutahhar-ı Leng ve Zeydi mezhebinde olan bir nice dili bozukların musallat olmaları üzerine, Yemen ülkesi valiliğine atandı. Yüce Tanrı'nın yardımı ile Yemen ülkesini onların elinden kurtardı. Birkaç kez Lahsa'ya ve Basra'ya beylerbeyi olduktan sonra Diyarbakır valiliği de yaptı. En sonunda vezir olarak Şirvan'da kaldı. Oradan Demirkapı diye tanınan Babülebva'bı fethetti ve sonra Kıpçak çölü üzerinden Kırım'a oradan da Kefe'ye geldi. Orada ayaklanmış olan Kırım hanına cezasını vererek İstanbul'a döndü ve bir hafta ikinci vezir olarak kaldıktan sonra sadrazamlığa yükseldi. Ancak bir, iki ay İstanbul'da kalabildi. Henüz kış başlarken kalkıp Kastamonu'ya gitti. Orada askeri toplayıp ilkbahar gelince İran üzerine yürüdü ve Tebriz'i fethetti. Tebriz'de bir kale bina ederek Hadım Cafer Paşa'yı beylerbeyliğine atadı. O sırada dünyaya gözlerini kapadı. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Sadrazam Hadım Mesih Paşa : Sultan Selim Han tahta çıktığında kilercibaşı idi. O günlerde padişah kilerinde yangın çıktığından, bazı araç ve gereçler tedarik etmesi için Mısır va-

liliğine gönderildi. Halk onu bu mevkie layık görmeyerek ileri geri konuşmalar oldu ve söylentiler çıktı. Ama Mesih Paşa Mısır'a varınca tam bir adalet ve insaf üzere vilayeti beş yıl süre ile öyle güzel yönetti ki, kendisinden öncekileri unutturdu. Sonra İstanbul'da vezir oldu. Daha sonra, Osman Paşa serdar olunca, sadaret kaymakamlığına getirildi. Osman Paşa'nın ölüm haberi üzerine sadrazamlık ona verildi. Bu görevinde de çok başarılı oldu. Hükümet etmede ve karar vermede o derecede bağımsız idi ki, icraatında kestirme yoldan yürür, tek bir sözden fazla söylemez, iş sahiplerine ya müsaade eder, ya da etmezdi. Bir kez daha karşısına gelseler, «hadi yürü hem seni uzettim» deyip sözü uzatmazdı.

Mesih Paşa, reisülküttab Hamza Çelebi'nin yerine Küçük Hasan Bey'i atamak istedi. Fakat padişahlık katından buna müsaade olunmadı. Bir, iki kez bu teklifini tekrarlayınca, «sana gereken, bizim atadığımıza görev yaptırmaktır» buyruğu çıktı. Bunun üzerine, «bana doğru yolda yardımcı ve yar olmayan kişiyi kullanamam; sözü geçmeyen vezirlerden olmayı da istemem» diyerek emekliliğini istedi. Bu geçici dünyadan göçünceye dek emekli kaldı. Sadrazamlık bir kez daha Siyavuş Paşa'ya verildi. Mesih Paşa İstanbul'da bir cami yaptırmıştır ve bazı hayır eserleri de vardır. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Sadrazam Ferhat Paşa : Arnavut soyundandı. Ama akıllı, sağlam, imanlı onurlu bir devlet adamı idi. Mir ahurluktan yeniçeriağası, sonra Rumeli beylerbeyi ve vezir olup Osman Paşa'dan sonra İran'a serdar oldu. İlk yılında Tebriz Kalesi'ni, bazı kuleler ekleyerek pekiştirdi. Yeni fethedilen öteki kalelerin de yiyecek ve daha başka ihtiyaçlarını gereğince tamamladı. İkinci yılda Gence eyaletini fethetti ve İran şahı ile barış yapıp şahın kardeşi oğlu Hasan Mirza'yı rehin olarak İstanbul'a getirdi. Sinan Paşa'nın yerine sadrazam oldu ve sonra azledildi. Sinan Paşa Ungürus'e serdar olunca sadaret kayma-

kamlığına getirildi. O sırada Sultan Mehmet Han tahta çıktı-
ğından yeniden sadrazam oldu. Asi Eflak beyi üzerine serdar
olmuş iken Sinan Paşa gelip yerine hem sadrazam, hem de ser-
dar oldu ve katline padişah buyruğu ile adam gönderildi. Fer-
hat Paşa da İstanbul'a gelip bir süre gizli bir yerde barındı.
Sonra bahçesinde oturabileceğine izin çıktı. Fakat Sinan Paşa,
onun vücudunu ortadan kaldırmaya karalı idi ve bunu ger-
çekleştirmek için elinden geleni yaptı. En sonunda, bir gün
bostancıbaşı, Ferhat Paşa'yı bahçesinden alıp Yedikule'ye gö-
türdü ve orada katletti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

SADRAZAMLIK MAKAMINA ERİŞEMEYEN DEĞERLİ VEZİRLER ÜZERİNE

İkinci Vezir Lala Kara Mustafa Paşa: Bosna kökenlidir
ve Sokoloviç adındaki tanınmış aileden gelmektedir. Vezir
Deli Hüsrev Paşa'nın küçük kardeşi idi. Şehzadeler savaşında
lala olduğundan, hakkındaki ayrıntılı bilgi Sultan Süleyman
Han zamanındaki vezirler arasında verilmiş bulunmaktadır.
Rahmetli Sultan Süleyman Han'a altı yıl süreyle hassa ber-
berbaşılığı yapmıştır. Sonra, Sultan Selim Han zamanında Kıb-
rıs'ın fethine serdar olup da bu adayı tümüyle fethetmiştir.
Daha sonra İran'a serdar oldu ve Şirvan, Demirkapı, Tiflis ve
Kars kalelerini fethetti. Çaldıran sahrasında, kalabalık askerin
başında Tokmak Han üzerine gelince, çetin bir savaşa tutuşa-
rak onu bozguna uğratmış ve telef etmiştir. Gazi bir savaşçı,
sağlam yapılı, ağırbaşlı, hayrat ve iyiliği çok olan bir devlet
adamı idi. Erzurum'da, Ilgın ve Şam'da ve buraya yakın Man-
zara kasabasında cami ve imaretler onun hayır eserlerinden-
dir.

Anlatıldığına göre Mustafa Paşa, bir gün Sultan Eyubi
Ansari hazretlerinin türbesini ziyarete gider ve gömülmek için
orada kendine bir yer seçer. Derhal mütevellisi ile pazarlık
edip parasını ödeyerek sevinç ve neşe içinde çiftliğine varır.

Üvey çocukları olan Ferhat Paşa'nın oğulları ile sohbet ederken on yedi günlük ömrü kaldığını söyler. Onlar da, neden böyle durup dururken fal açıyorsunuz diyerek onu biraz avutmaya çalışırlar. «Koca Paşa tamamıyla bunadı, saçmalıyor» derler. Tam on yedinci gün bahçesinde sapasağlam otururken, kendisinde bir ölüm belirtisi duyar ve acele ile köşküne gider. Oraya varır varmaz da ruhunu teslim eder. Yaşı yetmiş aşkın bulunuyordu. Ölümü 988 yılı cemaziyelahirinin yirmi beşinci gününde (M. 19-8-1579) rastlar. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Vezir Cafer Paşa: Sigetvar seferinde rahmetli padişahın silahtarı idi. Yazısı saadetli padişahinkine benzediğinden, Sultan Süleyman'ın halsiz ve hasta zamanlarında, ölümünden sonra da sadrazamın onayı ile, padişah hatlarını o yazardı. Sır saklamak hususunda sadrazama yardımcı olurdu. Padişahın ölümü üzerine ortaya çıkan durumda tam istenildiği gibi tutum ve davranışları ile Sadrazam Mehmet Paşa'nın gözüne girmiş, sonra da ona damat olmuştu. Kapıcıbaşılıktan yeniçeriağalığına yükseldi. Ama Sultan Selim Han döneminde çıkan büyük İstanbul yangınında yeniçerilerin beceriksizlikleri nedeniyle azlolundu. Sonra Rumeli beylerbeyi, çok geçmeden de vezir oldu. Çok çetin ve ağırbaşlı bir devlet adamı idi. 995 (M. 1586 - 1587) tarihinde Tanrı'nın rahmetine erişti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Vezir Mehmet Paşa, Maktul Beylerbeyi: Ermeni soyundan idi. Doğancılıkta büyük bir usta olan Beşin oğlu Kaya Bey'in oğlanlarındandı. Bu da doğancılıkta yetkin bir usta olduğundan, Kaya Bey tarafından başka bağışları ile birlikte armağan olarak saadetli padişaha gönderildi. Padişah hazretleri de onu, ava çok meraklı olup sancakbeyliği görevinde bulunan genç şehzadeye yolladı. Şehzadenin hizmetinde Kara Mehmet diye tanınırdı. Sonra, şehzadeye padişahlık nasip olunca, Mehmet de doğancıbaşılığa atandı. Dışarı çıkınca sıra-

sıyla çakırcıbaşı, büyük mir ahur yeniçeriağası, Rumeli beylerbeyi oldu. Padişaha damat adayı olan İbrahim Paşa, Kara Mehmet'in doğancılığı yanında sohbetinden de çok hoşlanır ve onu beğenirdi. Paşa Mısır'a giderken Mehmet'i de yanında götürmek istedi ve padişah'tan izin aldı. Gerçekte o, ölçülü konuşan, şaka ve nükteleri çok güldürücü ve cana yakın davranışları olan, her haliyle hiç sıkmayan bir adamdı. Bu özellikleri ile padişah onu görünce çok hoşlandı ve kendine musahip edindi. Sonra, her halde fazla yüz bularak, «büyük atalarınız zamanında Rumeli beylerbeyleri yalnız başlarına arza giregelmişlerdir» diye öteki vezirlerden önce arza girmek isteminde bulundu.

O sırada Sadrazam Osman Paşa Tebriz'in fethi seferine çıkıyordu. Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın padişah katındaki saygınlığını görerek, kendi adına bazı işleri, arza onu vekil etti. Söylendiği gibi, yalnız başına arza girmesine müsaade aldı. Bunun dışında hasodalıklardan biri ile evlendirilerek birçok bakımdan padişaha yakınlığı arttı. Fakat Mehmet Paşa bu kadarı ile yetinmeyerek bütün işlere karışır oldu. Sadrazam, kazaskerler ve defterdarların arzettikleri sorunların tam tersini ileri sürüp onları yalancı durumuna sokardı. Mısır'dan dönerek padişaha damat olan İbrahim Paşa yetişmesine bu kadar emek verdiği Mehmet Paşa'yla anlaşılamaz oldular. Dostlukları düşmanlığa dönüştü.

Bu sırada para düzeni o kadar bozuldu ki, bir akçeyi dörde böldüler ve noksan olduğu açıkça görüldüğü halde bozuk akçeyi hazineye kabul ettiler, görevlilerin ödeneklerini bile bu düşük ayarlı paradan verdiler. Yeniçerilerden ve bölük ağalarından yakınanlara, «ne yapalım, bu paraları beylerbeyi topladı» dediler. Padişah katına birçok dilekçeler sunuldu. Narh ve para değeri o dereceye geldi ki, halk alış-veriş edemeyecek bir duruma düştü. Hatta Osmanlı ülkeleri genel bir kargaşalık içine saplandı denildi. Neden sonra, beylerbeyi Mehmet Paşa işlerini düzene sokmakla görevlendirildi. Bu nedenle, hazineye bin

yük akçeyi aşkın para gereklidir diye reayaya ve timar sahiplerine akçeler salındı ve dört yana gayet sert buyruklarla tahsildarlar gönderildi. Bu sırada, kapıkule ödeneklerinin de hazine vermesi gerektiğinden, yeniçeri bölüklerinden üç, dört bin adam padişah divanına geldiler ve «yaygınlaşan bozukluklar beylerbeyinin (Mehmet Paşa'nın) fesat ve hiylelerinden doğmaktadır, biz ulufe istemiyoruz onun başını isteriz» dediler. Her ne kadar vezirlerle kazaskerler araya girip tatlılıkla yatıştırmaya çaba gösterdilerse de bir yararı olmadı. Padişah-tan «ne istiyorsalarsa verin, tek Mehmet Paşa'nın başı kurtulsun» diye buyruk çıktı. Böylece iç hazineden çıkarılan para keseleriyle divan alanı doldu. Asiler ise ayak direyip her kim bu paralara elini sürerse öldüreceklerini söylediler. «Saadetli padişahımız bütün kullarından geçip onu yeğlerlerse, biz de kullarını yeğleyecek bir padişah isteriz» diye kimisi dolaylı olarak, kimisi de açıktan açığa bu korkunç sözleri defalarca duyurdular. Toplu olarak varıp Mehmet Paşa'yı zorla vezirler arasından aldılar, doğruca siyaset meydanına götürdüler ve başını kestiler. Tarih 997 (M. 1588 - 89) idi. Arkasından, sadrazamın yakını diye zavallı Defterdar Mahmut Efendi'yi de saklanmış olduğu yerden çıkarıp, suçsuz ve günahsız olarak, aksakalını haksız yere kana buladılar. Sipahiden ve başkalarından, onun adını anan kimse yok idi. Sırf gazele yapılmış bir hareket sanılmasının sadece beylerbeyinin ortadan kaldırılması amaç değilmiş densin diye onun da kanını akıtmışlardır.

Hiçbir ilgisi olmadığı halde padişaha bu kanaat gelsin diye bu zulüm ve haksızlık işlenmiştir. Ama saadetli padişah Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar hiç görülmemiş böyle garip bir olayın kendi zamanında meydana gelmesinden o kadar üzüntü duydular ki, saltanatın şerefi uğruna ödü patladı ve kendini helak edecek duruma geldi. Mübarek başını açıp, belki gözyaşları da dökerek, asi yeniçerilere (bölük halkına) bedualar ettiler. Vezirlerin hepsini öldürmediklerine pişmanlık

duydular. Sonra ne zaman bu olayı ansalar, ne gariptir ki, fırsatı kaçırmışız diye yazıklandılar.

Cüce Cafer Ağa ki padişahın has nedimi ve pidaşah haremini girmiş bulunmakla en yakın adamlardan biri idi. Sultan Mehmet tahta çıktığı zaman saraydan çıkarılınca bir tür yakınlığı olan Sadrazam Lala Mehmet Paşa'ya sığınmıştı. Ondan dinlediğime göre padişah hazretleri o gün ve ertesi gün harem daireesine dönünce hemen çalgıcılar ve şarkıcılar, güldürücüler ve maskaralar getirttiler ve o kadar çok eğlendiler ki, her zamanini kat kat aşırıyordu. Bu sırada, söz söylemeye izinli olan kimselelerden biri, «yüce Tanrı'ya şükürler olsun, dün birkaç edepsizin yaptıklarından padişahımızın üzüntü duyduğunu işittiğimizde çok merak etmiştik. Bütün düşmanlarınız üzülsün, şimdi onlar ettiklerine pişmandırlar» dedi. Bunun üzerine padişah hazretleri, «doğrudur, epeyce üzülmüştüm ama birkaç zamandan beri içimde bir duygu vardı. En çetin düşmanımız olan Beç kiralından iki yıllık haraç geldi. Düşmanlıkta ondan da çetin olan şah da, rehine olarak kendi yeğenini ve bağışlar yoladı. Elbette felek her zaman murada uygun olarak dönmez. Devletimize bir yerden bir zarar geleceğinden korkardım, yüce Tanrı yardım etti ve bu olay ile badireyi atlatmış olduk. Düşmanımızdan değil, birkaç kendini bilmezini yaptıklarından acı çektik ve içimi burkan o tehlike duygusunu bu kadarla kaldırmış olduk» buyurdular.

Laf lafı açtı. Az görülür bir olay olduğundan istemeyerek sözü uzattık. Şimdi yine konuya dönelim. O sapkın topluluk böyle akılsızca bir iş yaptıktan sonra zavallı beylerbeyinin başını top gibi ayakları ile yuvarlayarak Atmeydanı'na kadar sürüp götürdüler. Bir türlü ellerinden alınamadı. Sonunda Mehmet Paşa'nın kethüdası dört yüz altın vererek başı ellerinden aldı ve gövdesi ile birleştirerek gömdü. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

İkinci Vezir Damat İbrahim Paşa ve Üçüncü Vezir Cerah Mehmet Paşa : Bunlar beylerbeyi olayında ikinci ve üçüncü vezir idiler ve Siyavuş Paşa ile birlikte işlerinden uzaklaştırıldılar. Sonra ikisi de, Sultan Mehmet Han zamanında sadrazam olmuştur. Yeri gelince haklarında bilgi verilecektir.

Vezir Halil Paşa : Padişahın damadı idi. Uzun süre vezirlik ile kaptanlığı elinde bulundurduktan sonra öldü.

Vezir Hızır Paşa : Halil Paşa'dan sonra ondan dul kalan sultan ile evlenerek damat oldu. Mısır'a gitti ve oradan azledildikten sonra vefat etti.

Vezir Çağalazade Sinan Paşa : Vezirlik ile uzun süre kaptanlık yapmış ve düşmanın birçok adalarını talan etmiştir. Sonra, Eğre seferinde savaşın ertesi günü sadrazam oldu. Edirne yakınlarında azledilip yerine İbrahim Paşa geçti. Fakat daha sonra Acem'e serdar oldu ve yenilgiye uğrayıp Diyarbakır'a geldiğinde kahrından öldü.

Vezir Boyalı Mehmet Paşa : İki kez vezir olup ayrıldıktan sonra vefat etti.

Vezir Hadım Cafer Paşa : Göle sancağından ve Macar soyundandır. Yürekli ve kahraman bir adam idi. Kilercibaşılıktan Güle sancağına, sonra İstoyni Belgrat'a beylerbeyi olmuş idi. Kâfirlere karşı birçok gazalarda bulunmuştur. Hâlâ İstoyni Belgrat'ta Cafer Paşa pususu diye bir yer onun adıyla anılmaktadır. Sonra Trablusşam beylerbeyi ve arkasından, Tebriz Kalesi yeniden bina olununca, vezirlik ile, Diyarbakır eyaleti de arpalık olarak verilip kale muhafızlığında kalmış idi. İranlılara ve Gürcülere onun ettiklerini, Osmanlı komutanlarından hiçbirini etmemiştir. Başarılarından biri, Gürcistan hakimisi Simon Han'ı tutsak edip İstanbul'a göndermesidir. Daha sonra Macaristan'a da serdar tayin edilmiş ve Eğre savaşına katılmıştır. Sonunda yine Tebriz'i istemiş, bir, iki yıl sonra Timurkapı eyaletine verilmiş ve burada geçici dünyaya veda etmiştir. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Eşsiz Vezir Mustafa Paşa: Budin eyaletine vali olanlardan ünlü ve tanınmış Mustafa Paşa'dır. Sadrazam Mehmet Paşa'nın amcası oğlu idi. Bosna sancakbeyi iken Krupa Kalesi'ni ve daha başka bazı kale ve palankaları fethetmişti. Rahmetli Sultan Süleyman Sigetvar'a gelirken onu Arslan Paşa yerine Budin valiliğine göndermişti. Sonra Sultan Selim Han zamanında vezir oldu. Beylerbeyi olarak on üç yıl Budin'de kaldı. Her ne kadar düşmanla barış antlaşması yapılmış idi ise de onun görevde bulunduğu sürece, birer yol bulunarak, birçok kale ve palanka Osmanlı topraklarına katıldı.

Bunlardan biri, sarp bir kayalık üzerinde kurulmuş olan Fülele Kalesi'dir ki, feleğin şaşı gözü bir benzerini daha görmüş değildir. Kırk gazi, hendek yakınındaki yalçın bir kayadan iki üç merdiveni birbirine ekleyip kırk basamaklı uzun bir merdiven haline getirirler ve bunu dayayıp bir mazgal deliğinden içkaleye girerler. Garip bir rastlantı eseri olarak gazilerin inançlarındaki büyük güç burada kendini gösterdi. Şöyle ki : O mazgalda ağır bir balyemez topu bulunmakta idi ki yaptığı atışla yirmi yiğidi kavurabilirdi. Hasan adında bir gazi merdiven ayağından ellerini uzatarak mazgalın iki yanındaki taş sıralarına dayadı ve göğsü ile iterek topu mazgaldan içeri sürdü. Ama yine de onun içeri girilmesine engel olduğunu gördü. Bu kez de başını topa dayayıp Allah celle şanuhu diye bir hamle daha yaparak iki adım kadar topu yana itmeyi başardı. Böylece engel ortadan kalkmıştı. Artık açılan yoldan asker rahatça içeri girip kaleyi ele geçirdiler. Eşine az rastlanan bu fetihle ibret alınacak birçok noktalar vardır. Ama adı geçen kale Müslümanların elinden alınmış olduğundan, daha fazla bilgi verirsek boş yere sözü uzatmış oluruz. Sözüünü ettiğimiz Mustafa Paşa zamanında bunun gibi olağanüstü başarılar, gazilerin yaptıkları fetihler pek çoktur.

İkram ve cömertlikte Mustafa Paşa Hatem-i Taî⁽⁶⁾'den de üstündü. Her ata binişinde dört beş yüz suvari beraberinde giderdi. O gün bunlara kesinlikle iki, üç kese akçe dağıtırdı. Gelirli parlak ve timar zeametleri bedava verdiğinden gayrı yol ve berat parası diye birkaç bin akçe de ihsan ederdi. Kendisine durumunu bildiren her yetim kızı ve dul kadını, haline göre çeyiz ile donatır ve uygun bir kimse ile evlendirirdi. Hatta geçimi için dirlik bile verir ve yerleştirirdi.

Budin varoşunun surları ve baruthanesi, kaleye eklenen bazı kuleler, Sigetvar ve İstoyni Belgrat'ın kuleleri ile büyük burçları ve bunlar gibi daha birçok bina ve eserleri sayılamayacak kadar çoktur. Özellikle hayratlarından Budin'de bulunan ılıca ve camileri, güzel medreseleri, yollar boyunca yaptırdığı han ve imaretlerini uzun boylu anlatmaya bu kısa kitabın boyutu elvermez. Umulur ki o, Tanrı katında bunların ödünlerine erişir.

Sonunda Mustafa Paşa, düşman hile ve iftiralarından korunamadı. Budin saraylarına ve barut mahzenlerine yıldırım düşmesine neden olmakla suçlandı ve İstanbul'dan Büyük mir ahur Ferhat Ağa gelip onun Tanrı rahmetine kavuşmasına vesile oldu. Tarih 986 (M. 1578-79) idi. Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Vezir Hadım Hasan Paşa : Vezirlik rütbesiyle Gence muhafızı iken azledildi ve İstanbul'a geldiğinde vezirler arasına girdi. Bir süre sonra da vefat etti.

Vezir Ali Paşa : Ona Kalaylıkoz takma adı verilmişti. Silah kullanmada üstün beceri sahibi, gösterişi ve binişi güzel, ağırbaşlı bir kimse idi. Sadrazam Uzun Mehmet Paşa'nın eşi Esmâ Han Sultan onunla evlenmek istedi. Budin valisi iken bunun için padişah buyruğu geldi. Böylece Ali Paşa, eşini boşayarak çoluk çocuğundan ve Budin'den ayrıldı. Onların ağlayıp sızlamaları Budin'in dağını taşını ağlattı. O günlerde bu

(6) Hatem-i Taî : Zenginliği ve cömertliği atasözü haline gelmiş bir Arap şairi.

Ancak, boşadığı eşinin bedduası etkisini göstermede gecikmedi. Kısa bir zaman sonra Esmâ Han Sultan öldü. Ali Paşa ise yine Budin'e döndü ve çok geçmeden orada öldü. Mezarı Budin varoşunda bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Vezir Payzen Yusuf Paşa: Frenk soyundan yabancı bir adam olduğundan «payzen» (prangalı) diye tanınırdı. Çok öfkeli bir mizaçta olduğundan, kethüda ve ağaları arasında beşer yüz, belki biner değneğini yememiş kimse kalmamıştı. Yeniçeri ağalığından Budin beylerbeyliğine atandı. Budin'de kâfirlerin yok edildiği çayır baskını, onun zamanında yapılmıştır. Vezaretle yeniden Budin valiliğine geçti ise de bir süre sonra yine İstanbul'a dönerek vezirler arasında yerini aldı. Fakat sopa atmak belası yüzünden kulları tarafından öldürüldü.

Vezir Hasan Paşa, Sadrazam Mehmet Paşa'nın oğlu: Babasının sağlığında ve ondan sonra Anadolu'nun birçok eyaletlerinde valilik yapmış idi. Hatta, anlatıldığına göre, Bağdat'ta vali iken padişahlar gibi gösteriş ve davranışlar içinde cuma namazına çıkarmış. Babası durumu öğrenince, olmaya padişah duyar da ona bu yüzden gazez bağlar diye düşünür ve buna meydan vermemek için, ondan yakınanlar olduğu gerekçeyle işten alınmasını arzeder. Fakat saadetli padişah «yok azl olunmasın ama olur olmaz yere görkem gösterileri ve çalım satmaktan elini çeksin» diye tembih eder. Meğerse padişah hazretlerine daha önceden durumu duyurulmuş imiş.

Hasan Paşa gayet yakışıklı, eşsiz görünüşlü, yiğit ve gösterişli bir çelebi idi. Ama o kadar gururlu, bencil ve kendini beğenmiş bir kişi idi ki, hiç kimseyi gözü görmezdi. Değil kendine denk olanlara, üstlerine bile iltifat etmezdi. O kadar gariplik bir tutumu vardı ki, devlet adamlarının hiçbirinde böyle si ne görülmüş ne de duyulmuştur. Örneğin, bir genci sevip

onu hazinedarlığa atardı. Kendi giydiği giysiyi ona giydirir ve kendisinininki gibi bir ata bindirirdi. Atların kuşamları da aynı olurdu. Birer selimî sarık sarar beraber giderlerdi. Alayda bu kadar komutan ve makam sahibi kimseler dururken bunlardan hiçbirini yanına yaklaştırmaz, yalnız o genç ile yan yana at sürer giderdi. Alay selamında gencin bindiği atın başını kendi atının üzengisi hizasına çekerti. Rumeli’de olsun, Anadolu’da olsun âdeti böyle idi. Yine kendi otağı bitişiginde mükemmel bir otak kurdurur, görüşmeye gelen ufağı büyüğü, beylerbeyleri ve beyleri kethüdadan sonra hazinedara gönderir, ondan sonra kendisi kabul ederdi. Ağalarından hazinedarlığından çıkma iki kapıcıbaşı da, paşanın üzerindeki giysilerin kema, atlas, serase, di ba herneyse aynısını giyerek, her nereye gitse beraberinde giderler, divan etse de karşısında dururlar idi.

Eğre metrisinde defalarca gördüm : Kırmızı atlas entari giymiş, dört ya da beş altın işlemeli ve üzerine anka kuşu resimleri çizilmiş bir kolan kuşak kuşanırdı. Bu kılık da kendisine özgü bir özellikti. Ama bütün bunlardan daha garip olanı şudur : Bağdat beylerbeyi iken kırk, elli bin kuruşluk gümüşten «cennet köşkü» adıyla bir taht yaptırmıştı ve üzerine yine ham gümüşten ağaç, yaprak, bahar, turunç ve nar gibi meyvelerle donatıp öyle bezenmiş süslemişti ki, gören hayran kalırdı. Hatta kendisi Tokat Kalesi’nde kuşatıldığı zaman, haremi ile hazinesi Bağdat’tan gelirken Celâli eşkıyasından Deli Hasan’ın eline düşmüştü. Deli Hasan bunları tolga tolga eşkıyası arasında üleştirmişti. Hazine arasında bulunan «cennet köşkü»nü kurdurup yanındakilere seyrettirmiş ve nice ibretler almıştı ama kâhyası Şahverdi Kethüda’nın anlattığına göre, haremine ve kadınlara ait süs eşyası ve daha neler varsa hiçbirine dokunmamışlardı.

Gerçek şudur ki, rahmetlinin çelebiliği üstünde bir çelebilik düşünülemez. Çelebiliği bu derece yüksek olmakla be-

raber düşman karşısında onun kadar zorlu ve dirençli bir komutan görülmüş değildir. Budin, Peşte ve daha başka uçboyu kaleleri eski emektar ve kahramanlarının çoğu, İstoyini Belgrat ve Hatvan savaşlarında şehit olduklarından, uçboyları zayıf düşmüş ve düşmana fırsat verilmiş iken, yeni de uçboylarında bir insan kahramanlığını ve kılıcını inkâr etmemiştir. Aslında her çarpışmadan yaralı olarak kurtulmuş ve yaralanmadan yerinden ayrılmamıştır. Ancak kendini beğenmişliğine yenik düşmüştür.

Beyit

Sana bir söz diyeyim dinler isen dür olmaz

Her ki mağrur ola elbette o mansur olmaz.

En sonunda, Celâlî savaşında yenilerek Tokat Kalesi'ne kapandı ve dinsiz bir sekbanın kurşunu ile geçici dünyadan ayrılıp gitti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Vezir Mehmet Paşa, Sadrazam Sinan Paşa Oğlu: Yanık Kalesi'nin kuşatılması sırasında babası ona vezirlik verdi ve Vezir Hasan Paşa ile yer değiştirerek bazen Budin'de, bazen de Rumeli eyaletinde valilik yaptı. Çoğu davranışlarında Hasan Paşa'yı taklit ederdi. Fakat halk arasında Hasan Paşa kahramanlığı ile ün kazandığı halde Mehmet Paşa, onun tam tersi olarak, korkak diye tanındı. Gerçekte o tabansızdı. Düşman görse içi bulanır ve ayakları dolaşırdı. Görünüşünde de öyle fazla göze gelir bir tarafı yoktu. Ama çok zeki idi. Estergon kuşatmasında İslam askerinin serdarlığını yaptı ve yenilerek geri döndü, tümüyle ordugahı düşmana teslim etti. Anadolu'da Celâlî eşkıyası üzerine serdar olunca da kayde değer bir iş göremedi. Tutum ve davranışlarında eşkıyayı taklit ettiği için kendisinin de Celâlî olduğu kuşkusu uyandı. Rahmetli Sultan Ahmet'in annesi iltimasıyla sözde suçları affolunup İstanbul'a döndü. İlk divan gününde «hani o Celâlî kuşakları nerde» diye azarlanarak katlolundu. Söylendiğine göre valide sultan, neden sözünde durmadığını oğlundan sorunca padişahın cevabı şöyle

oldu : «Benim amanım divana gelip oturması içindi. Oturdu ve cezasını buldu». Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Tarih 1012 (M. 1603) idi.

UĞURLU ZAMANINDAKİ BÜYÜK BİLGİNLER

Mevlana Şeyhülislam Hamit Efendi : Padişah tahta çıktığında şeyhülislam bulunduğundan yerinde bırakıldı ve 985 (M. 1577 - 78) yılında vefat etti.

Mevlana Sadettin Efendi, Padişah Hocası : Sadettin Efendi, padişahın şehzadeliği zamanında hocası bulunuyordu. Tahta çıktığında yine o yüksek makamda bırakılıp, yüksek bilginlerin ve saygın devlet büyüklerinin başvurdukları bir kimse oldu. Arasına padişah onu huzuruna davet eder, ülke ve devlet işleri üzerinde kendisine danışırdı. Rahmetli padişahın ömrü sonuna kadar hocalık makamı üzerinde kalarak saygınlığını korudu. Onun hakkında bazı bilgiler, Sultan Mehmet Han'ın tahta çıkışı bölümünde verilecektir.

Mevlana Kadızade Efendi : Rumeli kazaskeri idi. Hamit Efendi öldüğünde onun yerine şeyhülislam oldu ve ancak üç yıl bu mevkide kalıp 988 (M. 1580-81) tarihinde öldü.

Mevlana Çivizade Efendi : Malulzade Efendi'nin yerine şeyhülisamlık makamına getirildi. Bilginler arasında fıkıhtaki derin bilgisi ile ün yapmıştı. 995 (M. 1586-87) tarihinde öldü.

Mevlana Malulzade : Rumeli kazaskeri bulunduğundan rahmetli Kadızade'nin yerine şeyhülislam oldu. Ama Hoca Sadettin Efendi, bazı fetvalarının yanlış olduğunu padişaha duyurunca azlolundu. Aynı zamanda nakibüleşraf (?) mevkiini de işgal ediyordu ve şeyhülisamlıktan ayrılınca yalnız bu mevki ile kaldı.

Mevlana Şeyhî Efendi : Kazasker emeklilerinin en kıdemlisi olduğundan Çivizade'nin yerine şeyhülislam oldu ve beylerbeyi olayında işten elçektirildi.

(7) Nakibüleşraf : Hz. Peygamber soyundan gelen seyit ve şerifleri Osmanlı Devleti katında temsil eden görevli.

Mevlana Bostanzade Efendi : Şeyhî Efendi yerine şeyhülislam oldu. Bazı olayları yerine gelince anlatılacaktır.

Mevlana Zekeriya Efendi : Bostanzade Efendi yerine şeyhülislam oldu. Fakat 1001 tarihinde (M. 1592 - 93) inme sonunda ölünce, yerine yine Bostanzade Efendi şeyhülislam oldu ve ölünceye kadar bu görevde kaldı .

Mevlana Abdurrahman Efendi : Sultan Süleyman ve Sultan Selim Han dönemlerinde, bir yıla yakın bir süre de Sultan Murat zamanında kazaskerlik yapmış idi. Sonunda, 983 (M. 1575-76) tarihinde öldü.

Mevlana Muhaşşi Sinan Efendi : Sultan Süleyman Han döneminde kazaskerlik yapmış ve iki akçe ile emekli olmuştur. 986 (M. 1578-79) tarihinde Tanrı'nın rahmetine kavuştu. Yüksek erdem sahibi ve belki eşine çok az rastlanır, bigisiyle iş görür bir bilgin idi.

Mevlana Ahîzade Efendi : Anadolu kazaskerliğinden yüz elli akçe ile emekli olmuştu. 989 (M. 1581) tarihinde vefat etmiştir.

Mevlana Hasan Bey : Bu da Anadolu kazaskerliğinden emekli olarak vefat etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan bilginlerin sayılması imkânsız bulunduğundan bu kadarı ile yetinildi.

SULTAN MURAT ZAMANINDA İSTANBUL'DAKİ BÜYÜK ŞEYHLER ÜZERİNE

Şeyh Şüca : Belki de Ümmî Sinan sufilerindendir. Saadetli padişah Manisa'da vali iken, çekildiği köşesinde bazı büyüklerin bağ bekçiliğini yaptığı sanılır. Bir gece saadetli padişah bir düş görür : Güya yirmi basamaktan daha yüksek bir merdivene çıkmış ve yirmi, otuz kadar kubbe, ayaklarının altında kalmıştı. Orada şehzadeleri Sultan Mehmet ile Sultan Mahmut'u görmek ister, fakat göremez. Üç, dört basamak aşağı inerken uyanır.

Ertesi gün şehzade, sarayında bu düşü anlatır. Raziye Hatun adındaki kethüda kadın, adı geçen şeyhi tanırmış ve onun düş ta'bir ettiğini duymuş imiş. Saadetli padişah'tan izin alıp düşünüy bir kâğıda yazar ve şeyhe gönderir. Şeyh de, merdiven basamakları sayısı kadar saltanat süreceğini, şehzadele-rinin, durum gereği olarak, kendisinden ayrılacaklarını, ayak-ları altında görülen yüksek kubbelerin sayısı kadar ülkeyi ege-menliği altına alacağını, dört basamak merdivenden inışı de dört gün ya da dört haftaya kadar padişah olmak haberinin ulaşacağı anlamına geldiğini, düşün yorumu olarak bildirdi.

Tanrı'nın hikmeti olacak ki, düşün yorumu aynıyla ger-çekleşti ve belirtilen günde saltanat müjdesi geldi. Bunun üze-rine şeyh, Raziye Hatun aracılığı ile bir, iki kez sultanın mec-lisine kabul olunmak, onuruna erişir. Şeyh de, padişahın iyi-lik tarafı ağır basan ve son derece temiz yürekli bir insan ol-duğunu görünce, istediği gibi davranır, saraya girer çıkar. So-nuç olarak padişahın o kadar güvenini kazanır ki, onun «âle-min kutbu»⁽⁸⁾ olduğuna şüphesi kalmaz. Beraberinde İstan-bul'a götürerek ona büyük bir saray bağışlar.

Ancak, padişah şeyhi diye ün kazandığından kendisine o kadar iş sahipleri başvurur ve o kadar bağış ve rüşvet yağ-dırır ki, az zamanda birçok bahçelere, mahzen ve kayıkha-nelere, akar diye meyhanelere sahip olur. O dereceye varır ki, bunları işletmekte güçlük çeker. Halk ise, şeyh efendi İstan-bul'un tanınmış civanları ve nazlı dilberleri ile safa sürüyor diye onu kötülemeye başladılar. Hatta padişaha «bugün şeyh hazretleri falan bahçede dilber safasıyla felektan kâm almak-tadır, itimat buyurulmazsa güvenilir adamlar gönderip baktı-rın» yollu dilekçeler yolladılar. Fakat saadetli padişah hazret-leri, «şeyh halkın bildiği türden bir insan değildir» diye aldı-rış etmediler. Ama padişah huzuruna vardıkça gördüğü her iş karşılığında birer, ikişer Venedik altını eline geçtiği de bir gerçektir. Sonunda ne padişahın iltifatları, ne de topladığı ha-

(8) Alemin Kutbu (Katbül-âlem) : Yeryüzündeki ermişlerin başı.

ram mallar bir yarar sağlamadı ve 998 (M. 1589-90) tarihinde geçici dünyaya veda etti.

Şeyh Muharrem Efendi: Mübarek Süleymaniye Camii'nde vaizlik eden ve öğütler veren, duaları Tanrı katında kabul gören bir ermiş idi. 983 cemaziyelahirisinde (M. Temmuz - Ağustos 1575) Tanrı'nın rahmetine erişti.

Şeyh Yoluk Mehmet Çelebi: Şehzade Camii'nde görevli idi.

Şeyh Mehmet Efendi: Ayasofya Camii'nde vaaz eder ve tefsir okuturdu.

Şeyh Vaiz Emir Efendi: Süleymaniye Camii'nde vaiz idi. Halkın tezkerelerine açık cevap verdiğinden İstanbul gençleri garip tezkereler yazıp ona gönderirlerdi. Bu tezkereler dolaşısıyla meclisine çok kalabalık insan toplanırdı. Bu yüzden bir, iki kez vaaz etmesi yasaklanmıştı.

Şeyh Hızır Efendi: Yayabaşızade diye tanınırdı. Anlatışı etkili ve sohbeti tatlı bir kişi idi.

Şeyh Tatar İbrahim Efendi: Sultan Mehmet Camii'nde (Fatih) vaiz idi. Ezberden tefsir okutur ve yorumlardı.

Şeyh Şaban Efendi: Emîr Buharî - Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun - zaviyesinde «irşâd» (doğru yolu gösterme) seccadesinde oturur ve arayanlara doğru yolu göstermeye çalışırdı. Saadetli padişah hazretleri, çok kez ziyaret bahanesiyle adı geçen zaviyeye gelip şeyh hazretleri ile sohbet etmiş ve onun hayırdûasını almıştır. Padişahın çoğu tasavvuf ile ilgili tezkereleri gelip gitmekten geri kalmazdı.

Şeyh Kurt Efendi: Kemal sahibi ve hal ehli bir kişi idi. Özellikle rüya tabirinde bir benzeri daha yoktu.

Şeyh Mahmut Efendi: Üsküdarlı Tatar İbrahim Efendi öldüğü zaman Rumeli kazaskeri rahmetli Sunullah Efendi'nin salık vermesi ile sadrazam rahmetli Ferhat Paşa onu Sultan Mehmet Camii'ne vaiz tayin etmişti. Hakkında daha ayrıntılı bilgi, inşallah yeri geldiğinde verilecektir.

SULTAN MURAT ZAMANINDAKİ FETİHLER VE GAZALAR ÜZERİNE

LALA KARA MUSTAFA PAŞA'NIN ACEM SERDARLIĞI

Şevval 985 (M. Aralık - Ocak 1577)'te Van Beylerbeyi Hüseyin Paşa, padişah katına arz göndererek, Acem ülkesi şah Tahmasb oğlu II. İsmail'in öldüğünü, yerine kör olup gözleri görmeyen Muhammed Hüdabende adındaki kardeşinin şah olduğunu bildirmişti. Bu fırsat kaçırılmamalıdır, tam düşmandan öç almak zamanıdır diye de yazısına eklemişti. Durum padişaha arz olununca, hiç vakit yitirmeden bir serdar atanmasını ve sefer tedariki görülmesini ferman buyurdular. Ancak, Sadrazam Mehmet Paşa böyle bir hareketi uygun bulmuyordu. Bu nedenle hareketi önlemek için çok çaba harcadı, sakıncalarını defalarca padişaha arz etti; kul taifesinin azacağını, ödeneklerin ve harcamaların artacağını, vergilerden ve askerinin sarkıntılıklarından halkın perişan olacağını İran ülkesi fetholunsa bile ahalisinin bizi kabul etmeyeceğini, sefer giderlerinin dışardan tahsil olunacak para ile karşılanamayacağını uzun boylu anlattı. «Büyük atanız Sultan Süleyman Han neler çekmiştir bariş yapıncaya kadar ne zehir ve kahirler yutmuştur; bu fikri ortaya koyanlar bir İran seferinin ne demek olduğunu bilmeyenlerdir, at ve davardan ayrılıp öküze binmeyenlerdir» gibi sözler söyleyerek padişahı bundan vazgeçirmeye çalışmış, fakat başarı elde edememiştir. Sonunda Erzurum yönünden üçüncü Vezir Mustafa Paşa'yı, Bağdat yönünden de dördüncü Vezir Sinan Paşa'yı serdarlığa atamış, her birinin buyruğu altına kendi bölgelerinde bulunan askerden kalabalık birlikler ayırmıştır. Ancak, Sinan Paşa inatçı ve ters huylu bir adam olduğundan, Mustafa Paşa'ya askerinin seçkin ve cesurlarının, kendisine ise işe yaramaz ve korkak olanların verildiğini ileri sürdü. Bunun üzerine padişah hazretleri, anlaşmazlığın gideril-

mesi için iki komutanı da yanına çağırmasını sadrazama emretti. Fakat Sinan Paşa inadında direndiğinden, böylece de anlaşma sağlanamadı. Bu durum karşısında sadrazam «onları anlaştırmak imkânsızdır, yalnız biri serdar olsun, hangisi emrolu nursa ferman padişahındır» diye teklifinde bulundu. Padişah ise, onları ayrı ayrı çağırıp sefer üzerine düşündüklerini ve neler yapmayı tasarladıklarını öğrenip kendisine arz edilmesini emretti.

Bunun üzerine sadrazam önce Mustafa Paşa'yı getirtip, «saadetli padişah öğrenmek istemişler, serdar olursanız ne gibi önlemler almayı düşünürsünüz» diye sordu. Mustafa Paşa da «bizim önlemlerimiz Tanrı hazretlerine dayanır, yerine varıp oradaki bilir kişilerle danışarak uygun görülecek biçimde çalışmak ve duruma göre hareket etmek gerekir» dedi. Sonra Sinan Paşa'yı getirip padişah hazretlerinin buyruklarını ona da bildirdi. Sinan Paşa o kadar yüksekten konuştu ki, seferin ilk yılında Tebriz ve Şirvan ülkesini, ikincisinde ise Hemedan ve Isfahan bölgesini tümüyle fethedeceğine güvence verdi.

Her iki komutanın da cevapları padişaha arz olununca, serdarlığın Mustafa Paşa'ya verilmesi kararlaştı. İstanbul'dan beş bin yeniçeri ve sipahilerle sol ulufeciler bölükleri, yeter sayıda cebeci, arabacı ve topçu, beylerbeylerden Diyarbakır, Erzurum, Zülkadir, Halep ve Karaman beylerbeyleri, eyaletlerinde olan komutan, zeamet ve timar sahipleri ile Acem Serdarı Vezir Mustafa Paşa'nın buyruğu altına verildiler.

SERDARIN ÜSKÜDAR TARAFINA GEÇİŞİ

Muharrem 986'da (M. Mart-Nisan 1578). Belirtisi zafer olan serdar Üsküdar tarafına geçtikten sonra menzilden menzile ilerleyerek Erzurum'a vardılar. İranlılarla henüz barış içinde bulunulduğundan söz ediliyor ancak Gürcistan'da ayaklanmış bazı yerel beylerin bastırılmasına gidilmekte olduğu ileri sürülüyordu. Gerçi İranlılar da barışa uymakta kusur etmeye-

ceklerini söylüyorlardı ama o sırada Canbazçukuru denen yerde Ulus Türkmenlerinin koyun ve davarlarını yağma ettikleri ve daha buna benzer birçok fitne ve fesat çıkararak barışa aykırı davranışlarda bulundukları meydanda idi.

Şanlı serdar Gürcistan'ın kapısı yerinde olan Ardahan'a vardığı zaman, kalabalık askerinin başında Tokmak Han'ın bir dağa arkasını dayamış olarak, İslam askerinin Gürcistan vilayetine girmesini beklemekte olduğu ve Osmanlıları arkadan vurmak tedarikinde bulunduğu haberi alındı. Bunun üzerine o menzilden Tokmak Han'a bir mektup gönderilerek, bu uygun-suz düşüncesinden vazgeçip memleketine dönmesi istendi. «Eğer barışa aykırı davranarak İslam askerinin yolunu kesmeye kalkışırsanız üzerinize gelir, Tanrı'nın yardımı ile cezanızı bulursunuz» deniliyordu.

VAN BEYLERBEYİ HÜSREV PAŞA'DAN BAŞLAR VE DİLLER GELDİĞİ ÜZERİNE

Ardahan menzilinde Van Valisi Hüsrev Paşa'nın kethüdası, sıırıklara takılı beş, altı yüz İranlının kellesi ile ordugâha geldi ve durumu şöyle anlattı :

Tebriz hanı, yirmi bin İran askeri ile gelerek, Korucu Bey ve Gazi Bey adlarındaki yiğitleri bir kalede kuşatmıştı. Hüsrev Paşa da Mahmudi aşireti beyi Hasan Bey adlı aşiret reisi sancakbeyini ancak altı yüz adam ile onların imdadına gönderdi. Tanrı'nın hikmeti, Hasan Paşa karakol gezerken Tebriz hanı olacak adama rastladı ve hemen üzerine atıldı. Hanın kendisi bozguna uğrayınca ordusu da dağılıp kaçtı. Sonra Allah kulu Han ise birkaç bin İranlı ile Van Kalesi'ni kuşatmak üzere tekrar gelmekte iken, adı geçen Hasan Bey gece baskını yaptı ve onları perişan ederek hemen orada üç yüz İranlının kafalarını uçurdu.

Ordugâhta bu gazalar bu sefer sırasında elde edilecek fetihlere bir başlangıç sayıldı; serdarın uğurluluğuna ve düşmanların mahvolacağına bir kanıt olarak yorumlandı.

ÇILDIR OVASI'NDA BÜYÜK SAVAŞ

5 Cemaziyelahir 986'da (M. 9 Ağustos 1578) Ardahan'dan kalkıp Vile (Vale) Kalesi yakınında konuldu ve bu kale kolaylıkla fetholundu. Ertesi gün, iki dağ arasında yüksek bir tepenin doruğunda kurulmuş bulunan Yenikale çevresindeki engebeli araziye konuldu ve çetin bir savaştan sonra Allah'ın inayeti ile öğleye kalmadan kale ele geçirildi.

Meğer düşmanların başbuğu Tokmak Han ile İmamkulu Han ve Karahan otuz bin seçkin asker ile gelmiş ve Çıldır Kalesi ile sarp bir dağa arka vererek konaklamış bulunuyorlardı. İslam gazilerinden kırk, elli kişi çevrede keşif yaparken düşman alaylarına rastladılar ve pervasızca üzerlerine saldırdılar. Durumu öğrenen serdar, hemen, öncülük görevindeki Diyarbakır Beylerbeyi Derviş Paşa'yı imdatlarına gönderdi. Derviş Paşa gözü pek, kahraman ve atılgan bir yiğit idi. Düşmanın azlığına çokluğuna bakmaz, kovalayacak askere dur demez, sözün kısası kabına sığmaz bir komutandı. Böylece, yanında bulunan üç, dört yüz adam ile öyle bir saldırıya geçti ki, sapkınların bir, iki alayını perişan edip kaçırdı. Ama sapkınlar gayrete gelip bir, iki alay ile karşı saldırıya geçtiler, otuzu aşkın ünlü ağaları şehit ettiler, kendisini de attan düşürdüler ve üzerine çullandılar. Fakat adamları hemen yetişip yeniden hücum ettiler ve bir, iki yüz sapkını daha yere serdiler paşayı da ata bindirdiler. Aynı yerde paşa kendi eliyle üç sapkını öldürdü. Lakin taze düşman alaylarının saldırısına uğradı ve bu kez yaralanarak yine attan düştü. Buna karşın yine de yerinden fırlar ve binicilikteki ustalığı sayesinde atının sırtına sıçrar ve dimdik sıkıca yapışıp durur. Bu olay için rahmetli şair Lamîî şu beyti söylemiştir :

Neylesün bir can bu denlü tîz ile

Şîr-i تنها bir sürü hunrîz ile (9)

Bu arada serdar Osman Paşa'yı da imdada yetiştirir ve o da büyük kahramanlıklar gösterir. Arkasından Erzurum Bey-

(9) Neylesin bir gönül bunca atılganlığa tek başına bir arslanı bir sürü kan yutucuya.

lerbeyi Behram Paşa ile Martapzade Ahmet Paşa'da yetişirler. Kabakuşluk vaktinden güneş batıncaya kadar öyle bir savaş, öyle bir boğuşma olur ki, gökteki melekler bile beğenir ve alkışlarlar. Tanrı'nın hikmeti, bu sırada yağmur da göz açtırmadı ve top ile tüfeğe kimse el atmadı. Sadece kılıç dövüşü oldu. Kısacası, gün batarken düşmanda bozgun başladı ve o anda beş, altı bin kelle gönderlere takıldı, cesetleri meydanda kaldı. Pek çok da başıboş kalmış at, katır, katar katar daveler, ufaklı büyüklü birçok çadırlar ve daha nice nice eşya gazilere nasip oldu. Ele geçen ganimetin sayısını ancak Tanrı bilir. Ertesi gün divana getirilen düşman başlarının sayılması emrolundu ve bunların tam beş bin tane olduğu tespit edildi. Canlı olarak beş yüz de tutsak alınmış yüksek rütbede İranlı huzura getirildi. Verilen buyruk üzerine bunlarda aynı cezaya uğradı.

KEYHÜSREV'İN OĞLU MENUÇEHR'İN GELİP BOYUN EĞMESİ

Menuçehr altı bin silahlı Aznavur ile gelerek dağın arkasından savaşı seyretmiş, kazanan ve yenilgiye uğrayanları görmüştü. Yenenin yenilene aman vereceğini beklerken Tokmak Han'ın başına gelenleri öğrenince sabah vakti dağdan inerek serdarın çadırına gelerek teslim oldu.

O sırada her beylerbeyi ve sancakbeyi, askerlerinin ellerindeki kesik başlarla ve başasağı edilmiş bayrakları, davul ve boruları bozgun havası haykırarak, zincire vurulmuş sapkınlarla, serdarın divanına geldiler. Aynı zamanda diri olarak getirilen tutsakların da kendilerini ileten gaziler tarafından başları kesildi ve bir anda bu kadar düşmanın bahtsız kelleleri yerlere yığıldı. Böylece, gelen Aznavurlara, söziün tam anlamı ile, iyi bir ibret ve öğüt verilmiş oldu.

RAHMETLİ Derviş Paşa'nın Kişiliği Üzerine

Derviş Paşa'da Bosna kökenli ve tanınmış Sokoloviç, yani soylu Şahinoğlu ailesindendir. Kusurları çok olan bu fakirin annesinin, aynı ana ve babadan doğma kardeşi (teyzesinin oğlu) idi. Bu soylu aileden iki büyük devlet adamı sadrazam olmuş ve beş devlet adamı da vezirlik rütbesine erişmiştir. Ayrıca, on kişi daha vardır ki, beylerbeylik sanını kazanmışlardır. Bunların dışında, aileden daha kaç tane komutan ve a'yan yetiştiğini bilmemekteyiz.

Derviş Paşa, Uzun Mehmet Paşa'nın amcası oğlu ve Budin'de şehit düşen rahmetli Ferhat Paşa'nın küçük kardeşi idi. Çok yürekli ve yiğit, daima mertliği ile ün kazanmış idi. Eli- açık, yakışıklı, özellikle at bilgisi ve binicilikte eşsiz bir usta idi; zamanında Şam ve Halep'in binicileri ondan ders almış olmakla övünürler, onu taparcasına severler, çok cömert olması dolayısıyla «el arkası yerde» derlerdi.

Bu ailede eliaçıklık ve ikramcılık, Budin'de rahmetli Mustafa Paşa ile Derviş Paşa'da en mükemmel düzeye erişmişti. Bütün adamlarına alışlagelmiş yıllık ödenekleri birkaç kez verirdi. O zamanlar büyüklerin kulları, kılabdı- nı çapraz denen ve aykırı iliklenen bir tür sırma işlemeli giysi ayrıcalığı ile ayırt edilirdi. Derviş Paşa'ya aynî olarak çaprazı, ya da belini ve işlenecek kumaşları vermeyi âdet edinmişti. Her yıl bu ülkede olan akraba ve yakınlarından kadınlara Şam ve Diyarbakır kumaşları ile ufak tefek eşyadan oluşan boççalar dolusu bağışlar göndermek ve mektuplarla hatırlarını sormak, onda hoş bir alışkanlık haline gelmişti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

ÇILDIR, TÛMÛK, HIRTIZ VE KELEK KALELERİNİN FETHİ

Değerli serdar, adları sayılan bu kalelere boyun eğdirmek için Ardahan sancakbeyliğine atanan Abdürrahman Bey'i gönderdi. Ahalileri direnmeden itaat ettiler. Osmanlı padişahı adına zaptolundular ve her birine yöneticiler atandı.

TİFLİS KALESİ'NİN FETHİ

20 Cemaziyelahir 986'da (M. 25-8-1578). Aynı gün İslam askeri Tiflis Kalesi'nin önüne geldi. Gürcistan beylerinin ünlülerinden olan Davut Han, meğer daha önce İran şahının egemenliğini kabul edip taç giymiş ve eskisi gibi ülkesinde bırakılmış imiş. Davut Han, İslam askerinin saldırısına karşı koymayacağını bildiğinden, bu arada kaçmış ve bütün reayasıyla gidip sarp dağlara sığınmıştı. Tiflis Kalesi ile çevresini de bir yıkıntı halinde ve bomboş bırakmıştı. Bunun üzerine değerli serdar, Kastamonu Sancakbeyi Solak Ferhat Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa'yı buraya vali yaptı ve yanına yetecek kadar adam bırakarak kalenin bütün ihtiyaçlarını tamamladı.

LEVENT HAN'IN OĞLU ALEKSANDRA HAN'IN İTAATI

Aynı yılda serdar Tiflis'ten kalkarak Kür ırmağını geçti ve üçüncü menzilde Kapor suyu kenarında konakladı. Daha önce, Zegem ve Güyem adlarında iki büyük kentin ve Gürcistan ülkesindeki daha birçok yerlerin sahibi, Gürcistan beylerinin en ünlüsü ve kıdemlisi olan Aleksandra Han'a bazı vaad mektuplarıyla güvenilir adamlar göndermişti. Bunun üzerine Han Aleksandra da, ileri gelen adamlarını yanına alarak ünlü Aznavurlarıyla alaylar düzenleyerek Osmanlı ordugâhına gelmek üzere yola çıkmıştı. Bu haber erişince Osmanlı askeri, padişahın şan ve şerefine yaraşır bir biçimde parlak gösterilerle hanı karşıladılar. Aleksandra serdarın otağına geldiğinde, kendisine kat kat kaftanlar giydirildi ve adamlarına, decelerine uygun olarak, gereken saygınlık gösterildi. İki taraf arasında yapılan anlaşma ile hanın yılda otuz yük ipek, on yakışıklı oğlan, on güzel ve bakire kız, on ispiri kanatlı cins doğan, on hecizi kanatlı balaban kuşu haraç vermesi kararlaştırıldı. Bu şartlarla Aleksandra'ya, beylerbeylik sanı ile ülkesini yönetmeye müsaade olunarak berat verildi.

GÜRCİSTAN BEYLERİNİN, KENDİ İNANÇLARINA GÖRE SOYLARI ÜZERİNE

Gürcistan beyleri (melikleri) soylarını büyük Pers Hükümdarı Keykavüs'a ve ondan Davut Peygamber'e kadar geri götürürler. Derler ki geçmişte şanlı bir padişah Gürcistan'ın tümüne sahip bulunuyor ve ülkesini sözün tam anlamı ile adalet üzere yönetiyordu. Öldüğü zaman yerine geçecek erkek çocuğu yoktu. Ancak, Nemrud adında güzel bir kızı almıştı ve o da babası gibi ülkeyi yönetti. «Bana er gerekmez» diyerek nikahlanmaya ve evlenmeye yanaşmadı. Ama sarayında mir-ahur olan yakışıklı bir delikanlı yavaş yavaş onun gönlüne girdi. İçki içse beraber içer, seyre gitse bile gider, bir an yanından ayrılmazdı. Gencin adı Tavat idi. Bir gün beraberce içki içerlerken kız fazla kaçırır ve sarhoş olarak kendinden geçer. Tavat bu fırsatı kaçırmaz ve kıza yaklaşıp meramına kavuşur. O anda kız aylır ama olan olmuş diye uykuya dalar gibi yapar. Ertesi gün bu hiyanet suçu yüzünden Tavat'ı öldürtmek ister ama hem işin duyulacağından çekinir, hem de bu kadar önemsiz bir suç yüzünden bir adamı öldürmenin adalete aykırı düşeceğini düşünerek, fikrini değiştirir ve nerde son derece tehlikeli bir yer varsa oralara göndermek suretiyle onu telef etmeyi yeğler. Böylece, bir gün yüzü buz tutmuş bir gölde yemlenen bir ördek üzerine bir doğan salar. Doğan ördeği yakalayıp konuşca da «hadi git, doğanla ördeği al da gel» diye Tavat'ı oraya gönderir. Ama gölün yüzündeki buz tabakası bir adam taşıyacak kadar sağlam değilmiş; kırılır ve Tavat sulara gömülüp ölür.

Bir süre sonra kızın gebe olduğu meydana çıkar ve zamanı dolunca bir kız çocuğu doğurur. Van yöresindeki şimdi Şin denilen köy, o zamanlar büyük bir kent imiş ve Gürcü beylerinden Bükre Devan adlı bir beyzadenin mülkü imiş. Tavat'tan doğan kız büyüyünce bu beyzade ile evlenir ve üç erkek çocuk doğurur. Bey, Gürcistan ülkesini üçe bölerek

oğullarına verir. Büyük oğluna «Başiaçık» mülkü olan Kutaş (kutayıs) ülkesi düşer; Başiaçık hanedanının kökeni budur. Ortanca oğluna ise Tiflis'i verir; Simon ailesinin ilk atası budur. Bunlar Luvarsâb (Lohrasb) oğulları diye ün kazanmışlardır. Küçük oğluna da Naht eyaleti düşer ki, burası Levent Han'ın ülkesidir. Ancak büyük oğlundan türeyen aileye, kökü Başiaçık sülalesine dayandığından, ötekilerce saygı beslenir ve itaat olunur. Örneğin, beddualarından sakınılır, onlardan kılıç kuşanır ve güçlkle karşılaştıkça onlara danışır.

Rahmetli Birinci Sultan Selim, şehzade iken bunların başkenti olan Kutaş'a gitmiş ve daha o zaman Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş olduklarından, haraçlarını affetmiştir. Hâlâ onlardan haraç alınmaz.

Bu konuda daha fazla bilgi vermek sözü uzatacağından, bu kadarı ile yetinildi.

ŞEKİ KALESİ'NİN FETHİ

Yıl 986'da (M. 1578). Aleksandra Han serdarın ordugâhına gelip de itaat ettiği zaman Şeki Kalesi'nin fethi ile görevlendirilmişti. Bölük halkından iki yüz sipahi ve komutanlardan Mirza Ali Bey ile Lagoş Ahmet Bey -ki bunlar eskiden beri oranın yerlisi olup her yanı gayet iyi bilen akıllı ve cesur kimselerdi- yanına katılarak gönderilmişti. Ancak yolları üzerindeki Kınık ırmağı çok taşkın olup bulanık aktığından birkaç gün gecikmişlerdi. Sonra fırsat bularak ırmağa geçtiler ve kaleyi kuşattılar. Yüce Tanrı'nın yardımı ile fethettiler. Eyaletin valiliği, babasının hizmeti karşılığı olarak, Levent'in oğlu Ergela (Eregla Harekli) Mirza'ya verildi. Kadısı, dizdari ve daha başka ne gerekse hepsi sağlanarak Osmanlı padişahının ülkeleri arasına katıldı.

EMİR HAN VE DAHA BAŞKA DÜŞMANLARLA SAVAŞ

Yıl 986'da (M. 1578). Belirtisi zafer olan serdar, düşman avcısı askeri ile Şirvan yönüne gitti ve Kabor ile Kınık

ırmakları arasında konakladı. Burada iken, meğer Tokmak Han ve kendisiyle birlikte bozguna uğrayan düşmanlar, çoktan beri İslam askerinden öç almak sevdasıyla, paçalarını sıvayarak hazırlanmışlar. İran şahının da izniyle, Tebriz Beyi Emir Han'ın, yiğit ve atılgan bir kişidir diye, kendilerine serasker olmasını rica etmişlerdi. Bunun üzerine Emir Han ve Moğan beyi olan Murat Han, Nahçevan Beyi Şeref Han ve Ensar Halife gibi toplam yedi, sekiz komutanı toplanarak yirmi bini aşkın asker ile Koyun Geçiti adındaki ırmağı geçtiler. Konaklamakta olan İslam askerinin otlakta yayılan develerine ve davarlarına el attılar. Bunu haber alan serasker hemen Osman Paşa'yı Halep Beylerbeyi Mehmet Paşa'yı ve Zülkadir Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı üzerlerine yolladı. Vardıkları zaman, düşmanların Koyun Geçiti ırmağını aşıp savaş düzenine girmiş ve çarpışmaya hazır bir durumda beklemekte olduklarını gördüler. Yalnız Emir Han, birkaç alay ile artçı olarak geride durmuş, geçitin karşı kıyısında kalmıştı. İslam askeri varınca hiç beklemeden saldırıya geçti, düşmana göz açtırmaksızın yüklenip durdu. Her ne kadar onlar da inatla direnerek karşı koymakta kusur etmediler ise de, sonunda yüce Tanrı'nın inayeti ile düşman askerinin yüzü geriye döndü ve bozguna uğradı. Bizim asker de üzerlerine şiddetle saldırdığında, o anda bir, iki bin düşman yere serildi. Geri kalanlar ise can derdine düştüler ve ırmağın geçit yerine üşüştüler. Fakat üstüste yığılan kalabalık yüzünden geçite erişemediler. Bir an önce karşı kıyıya can atmak için koşuştular, kılıç korkusundan sulara daldılar ama geçit yeri olmadığından çoğu derin sulara gömülüp boğuldular. Yalnız karşı kıyıda kalmış olan Emir Han, birlikleri ile kurtulabildi. Sulara karışanlardan giysilerini soyunup karşı kıyıya geçebilenler, kurtulduklarına şükrediyorlardı.

ŞAMAHİ BEYİ EREŞ HAN'IN VE ŞEKİ BEYİ AHMET HAN'IN ALLAH'IN HİKMETİ İLE BOZGUNA UĞRAMALARI

Bu beyler, kendilerine denk olan yedi sekiz yakın arkadaşları ve on iki bin din düşmanı ile Emir Han'ın imdadına yetişmek üzere yola çıkarlar. Bir rastlantı sonucu, öyle bir hakim yere gelirler ki, oradan Emir Han'ın Osmanlı askeri ile savaşmasını ve bozguna uğramasını yakından izlerler. Meğer bu arada Şirvanlılar düşmanların yenilgisini duymuşlar imiş. Onları kovalamaya gelirlerken kaçmakta olduklarını görürler ve hemen tereddütsüz savaşa tutuşurlar. Bunlar da ırmağı geçmek için büyük bir köprüye yığılırlar. Fakat köprü bu kadar ağır bir yüke dayanamaz ve yıkılır. Üzerindeki düşmanlar tümüyle suya dökülüp boğulurlar. Geri kalanlarını da Şirvan Sünnîleri kırarlar. Böylece, hiç beklenmezken, iyi bir iş görülmüş olur.

EREŞ KALESİ'NİN KURULMASI ÜZERİNE

Ereş kentine varılınca kadar İslam askeri yiyecek bakımından büyük sıkıntılar çekmişti. Hatta asker, toplu olarak şanlı serdarın üzerine gelip ileri geri bile konuşmuşlardı. Gerçekten öyle bir durum vardı ki, arpa altışar altına, un on birer altına, her türlü yiyecek için en başta gerekli olan tuz da ikişer altına bile bulunamazdı. Ereş kentine gelindiğinde her şey o kadar bollaştı ki, herkes birer aylık, hatta kırkar, elişer günlük yiyeceğini düzdü.

Orada bir kale inşaat etmek ihtiyacı duyuldu. Kentin dışında Şah Bağı denen iç açıcı bir yer vardı. Çevresinde berkitilmiş surlar bulunması ve içinde yirmi, otuz bin asker barındırabilecek genişlikte olması dolayısıyla o yerde bir kale kurulması oybirliği ile kararlaştırıldı. Böylece, bütün ağaçlar kesildi; üç kapılı, hendeği geniş ve derin, birkaç büyük burç

eklenerek bir hafta içinde sağlam ve büyük bir kale bina oldu. Beylerbeyliğine de, padişah hareminden mir ahurlukla çıkıp Saruhan sansağına vali olan Kaytas Bey getirildi.

BABÜLEBVAB YANİ TİMURKAPI KALESİ'NİN FETHİ

Yıl 986'da (M. 1578). Arkadaşı zafer olan serdarın, düşman avcısı askeriyle Şirvan ülkesini böylece Osmanlı topraklarına kattığını o ülkedeki Sünniler duyunca, Timurkapı (Demirkapı) Kalesi'nin, düşman şah tarafından atanan komutanı Çırağ Halife adındaki düşmanı yakalayıp hapsedmişler ve adamlarından üç yüz kadar İranlının başlarını kesmişler idi. Ondan sonra iki bin kadar mavi ve kara kalpaklı, Sünnî mezhebinden yaycı, okçu ve cesaretle parlamış yiğitler, kendilerine özgü biçimle Osmanlı ordugâhına geldiler. İleri gelenlerine onur kaftanları giydirildi, ötekilere de beklemeliklerinden çok fazla saygı ve ikramlarda bulunuldu. Orada Çırağ Halife'de idam olundu ve öteki adamlarının ölüleri yanına gömüldü.

ŞİRVAN VALİLİĞİNDE VEZARETLE OSMAN PAŞA'NIN KALMASI ÜZERİNE

Şirvan ülkesi Osmanlı topraklarına katılınca, zorunlu olarak, bu eyaletin korunması görevi kılıç kullanmasını bilen yürekli ve işbilir bir vezire emanet olunmak gerekiyordu. Ufağı ve büyüğü ile bütün askerin ve herkesin gözündeki bu nitelikte bir kişi Özdemir oğlu Osman olduğundan, onu atanması oybirliği ile kararlaştırıldı ve böylece Osman Paşa, başkenti Demirkapı Kalesi olmak üzere, vezir ve serdarlık sanları ile Şirvan eyaletinin başına geçti. Buyruğu altına bin yeniçeri ve Sol ulufeciler bölüğü ağaları ile öteki kapıkulu askerinden yeteri kadarı, altmışı aşkın top, darbezen ve iki yüz sandık cephane, nöbetlik bırakılan askerin altı aylık ödenek-

leri verildi. Ayrıca, yeniden üç bin kapıkulu yazılıp taşraya çıkarılan ocaklardan ve tımarlı sahiplerinden de on bin koruyucu asker bırakıldı.

ŞİRVAN VİLAYETİ'NİN GELİRİ VE YAZIMI ÜZERİNE

Şirvan vilayeti defterdarlığı Gümüşzade Mustafa Çelebi adında bir görevliye verildi. İranlıların uygulamış oldukları gibi yıllık geliri iki yüz kırk yedi buçuk yük akçe olarak yazım (tahrir) defterine kaydolundu. Zal Mehmet Çelebi adında bir kişi de o ülkenin toprak yazımını yapmakla görevlendirildi. Şamahi beylerbeyine yedi yüz bin akçe gelirli haslar ve on dört sancakbeyine de ödenekleri oranında gelir getirecek haslar verildi. Her sancakta zeamet ve tımar sahiplerine toprak ayrıldığı gibi seçkin köyler ve padişah haslarına satıldı ve bütün bunlar yazım defterlerine kaydolundu. Demirkapı eyaletinde de, yukarda söylediğimiz biçimde komutanlara haslar, zeamet ve tımar sahiplerine yasalara uygun olarak köyler verildi. Yedi sancakbeyine de haslar ayrıldı. Dağıstan Beyi Emir Şamhal'a ve kardeşi Tuc Alav (Bürhaneddin) Bey'e birer seçkin sancak arpalık olarak bırakıldı.

Osman Paşa Dağıstan beyleri ile dostluk ve işbirliği kurmakta yararlı olacağı düşüncesiyle adı geçen Tuc Alav Bey'in kızı ile evlenmişti. Geniş bir ülke olan Dağıstan beylerinden çoğunun adı bile bu diyarda anılmış değildir. Ama oradaki dik başlı ve laf anlamaz nice beyler Osman Paşa'ya itaat üzerine kalmışlardır. Osman Paşa Dağıstanlı bey kızı olan eşini beraberinde İstanbul'a getirmiştir. Bu kadın güzelliği ile İstanbul'da ün salmıştır. O zamanlar gönül ehli, «Dağıstan güzeli» adına uzun şarkılar düzmüşler, murabbalar bağlamışlardır. Bir, iki yıl boyunca şarkılarda onun adı dilden düşmemiştir. Sonra, Bosna'da ırmakta boğulan Hasan Paşa'nın, padişah fermanı ile karısı oldu, hatta paşa onu, Bosna'ya beraberinde götürdü.

SERDARIN EREŞ'TEN DÖNÜŞÜ ÜZERİNE

Ereş'te on sekiz gün kalındı ve bu süre içinde kalenin ve kahraman Osman Paşa'nın ihtiyaçları yeterince tamamlandı. Oradan, Levent Han'ın ülkesinden geçerek geri dönmek üzere askerle birlikte yola çıkıldı ve sekizinci gün Sultancık adını taşıyan menzile konuldu. Dağıstan Bey'i Şamhal, serdarla buluşmak için bu menzile geldi. Parlak bir biçimde karşılanarak çok saygı ve ikram gördü. Ne hikmetse o gece berat gecesi idi. İslam askeri şenlikler yaptı, top ve tüfek attı, mum donanması düzenledi. Her yer süslenip püslenmişti. Konuklar bunları görünce hayreten şaşakaldılar...

Hikâye :

Rahmetli Âli Efendi şöyle yazar : Ağırbaşlı serdar, gizli tutulması gereken bazı haberleri kendisine ağızdan anlatmamı istemişti. Anlatacaklarım bittikten sonra sohbet ederken bana şunları söyledi :

Karşımızda görünen dağın ardında İttebel adında bir budun vardır. Onlar, kötü mezhepli, kötü huylu, leş yiyen pis bir kavimdir. Bir kadın yedi, sekiz erkekle aynı zamanda evlenir. Bir çocukları doğup da biraz büyüyünce hepsi diz dize otururlar ve çocuğun eline bir elma verip kendilerine çağırırlar... Hangisine gidip elmayı verirse çocuğun, onun veledi olduğuna hükmederler.

Bu arada şunu da anlattı : Kaytak'ta bir budun varmış. Hakimlerine Usumi derlermiş. Peygamberimiz hazretlerinin amcası Hz. Hamza'nın soyundan geldiklerini iddia ederlermiş. Her ne kadar bu adamların boyları orta ve başka insanlarınki kadar ise de vücutları gayet şişman ve kalın, başları da içinde iki bütün koyun pişebilecek bir kazan kadar büyük imiş.Örneğin ne kadar güçlü olursa olsun, bir at ya da beygirin onlardan birini taşımaya gücü yetmezmiş. Bir yerden

başka bir yere gitmek isteseler camız arabasına binip giderlermiş. Hatta serdara, araba ile o dağı geçmenin imkânsız olduğunu ileri sürerek özür dilemişler.

İSLAM ASKERİNİN ERZURUM KIŞLAĞINA GİRMESİ ÜZERİNE

İslam askeri ile Tiflis yöresine gelindiği zaman kasıma daha iki gün vardı ama kış belirtileri kendini göstermeye başlamıştı. O kadar soğuk ve sert rüzgâr esiyordu ki, birkaç bin çadır parçalanıp yıkıldı. Kasım gecesi de o kadar kar yağdı ki, çadırların çoğu kara gömülüp kaldı. Sözün kısası, o menzilde binlerce insan telef oldu. En sonunda bin türlü zahmet ve meşakkattan sonra mübarek ramazanın yirmi birinde (1 - 11 - 1588) Erzurum'a girmek nasip oldu.

İslam askerinin Üsküdar'dan kalkıp menzilden menzile Şirvan ülkesine kadar varması ve sonra Erzurum'a dönmesi, dinlenmek için kaldığı zamanlar dışında, ancak yüz otuz dört yolculuk gününde başarılabilmişti. Ondan sonra askerin kimi kışlakta kaldı, kimisine de izin verildi. Duruma göre herkes için ne gerekli idiyse yapıldı.

OSMANLI ORDUSUNUN DÖNMESİNDEN SONRA ŞİRVAN ÜLKESİNDE MEYDANA GELEN OLAYLAR ÜZERİNE

Şirvan Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa, buyruğu altındaki kalabalık asker ile, önce Ereş karşısında sağlam bir köprü yaptırdı ve oradan geçerek Karabağ ve Moğan halkının mallarını yağma etti. Birçok yerleşme yerlerini yakıp yıktıktan sonra, ölçü ve hesaba sığmayacak kadar çok ganimet ile başkentine döndü.

ESKİ ŞİRVAN BEYİ EREŞ HAN'IN BOZGUNA UĞRATILMASI VE ÖLDÜRÜLMESİ ÜZERİNE

Eskiden Şirvan ülkesine hükmeden Ereş Han, Osman Paşa ve taraftarlarının yok edilmesi amacı ile yirmi beş bini aşkın İran askeri hazırlayarak Şirvan topraklarına girer ve ilk önce Şamahî üzerine yürür. Mübarek ramazanın dokuzuna rastlayan pazar günü Osman Paşa da kendi askeri ile onun karşısına çıkarak çarpışma başlar ve bütün gün sürer. Akşam olunca ateşkes davulları çalınır ve taraflar geri çekilirler. Ertesi gün de aynıyle böyle dövüşülür. Salıya rastlayan üçüncü gün ise yine boğuşmalar sürüp gider ve sonunda yüce Tanrı'nın inayeti ve Peygamber hazretlerinin mucizeleri sayesinde, uzun zamandan beri beklenen Tatar hanı gelir. Osmanlı askerinin dört gözle beklediği bir anda, Tatar hanının Adil Giray, Gazi Giray ve Saadet Giray adlarındaki genç ve kahraman üç kardeşi ile Mübarek Giray adlı şerefli oğlu, kırk elli bin düşman avcısı Tatar askerinin başında savaş alanına erişirler ve hemen düşmanın üzerine saldırılar. Yüce Tanrı'nın inayeti ile öyle bir gaza olur ki, feleğin uzakları gören gözleri hatta melekler bile böylesini az görmüşlerdir. Birçok han ve sultanlar öldürüldükten başka yedi bin yedi yüz altmış dört kesik insan başı o anda sayılır. Yaralanıp ölenlerle boğulanların on bin kişiyi aştığı da belirlenir. Düşmanların başbuğu olan Ereş Han bu savaşta tutsak alınmıştı. Fakat o da şanlı vezirin gözleri önünde öldürüldü. Osmanlı askerinin ele geçirdiği ganimetler ise ölçü ve sayıya sığmayacak kadar çok idi.

EREŞ BEYLERBEYİ KAYTAS PAŞA'NIN ŞEHİT OLMASI ÜZERİNE

Kötü niyetli Ereş Han, Osman Paşa'nın üzerine geldiği sırada İmamkulu Sultan ve Geylanî Emir Han da on beş bin

düşman askeri ile Ereş Kalesi üzerine geldi. Kaytas Paşa, kale içine çekilmesi gerekirken temkinsiz davranarak düşmanı küçümsedi ve üzerlerine gitti. Ama rüzgâr her zaman uygun yönden esmez. Beyit :

Gemilerin keyfine göre yel esmez. ⁽¹⁰⁾.

Askeri bozguna uğradığı gibi kendisi de şehit oldu. Ondan sonra düşman Ereş'in kimi yerlerine girdi. Halktan bir bölüğünü öldürdü ve bir iki mahallesini yağma ederek ganimet alıp gittiler.

ERESH HAN'IN MALI VE AİLESİNİN ELE GEÇİRİLMESİ, İRAN ASKERİ İLE YAPILAN SAVAŞLAR ÜZERİNE

Ereş Han'ın ölümü üzerine Erdoğan Han ile birkaç sultan, o boğuşmada yüzgeri olup canlarını kurtardılar. Kuz ırmağı karşısında Halu adı ile tanınan ülkesine gidip orada sarp bir kayalıkta hendek kazdılar ve kılıç artığı düşmanlarla birlikte, kendilerini korumak için oraya sığındılar. Durumu öğrenen Vezir Osman Paşa, Tatar askerinin bir bölümünü hanın kardeşleri komutasında üzerlerine gönderdi. Bunlar varınca düşmanlar karşı koyamayıp bozuldular. Ereş Han'ın hazinesini, sayıları yetmiş bulan güzel kızlarını ve karılarını kırk elli dilber cariyesini ele geçirdiler. Henüz çocuk yaşta olan oğlunu da tutsak aldılar. Orada olan düşmanların çoğu öldürüldüler. Daha birçok ganimetlerden başkası on iki bin katar deve Tatar askerine nasip oldu. Doğrusu bu fetih ve alınan ganimetler, daha öncekilerden fazla idi.

OSMAN PAŞA'NIN ŞAMAHI'DE KUŞATILMASI VE TATAR ASKERİNİN SAVAŞI ÜZERİNE

Otuz, kırk bin düşman asker, şahın oğlu diye ufak bir çocuğu kendilerine başbuğ yapıp Şamahi Kalesi'ne gelmiş ve Osman Paşa'yı üç günden beri orada kuşatmış bulunuyorlardı.

(10) Tecrî'r - ri'yâhu bimâ lâ teştehi's - süfenü.

Bunun üzerine ünlü vezir, ivedilikle erişmesi için Tatar askerine haber gönderdi. Ama haberi iletmekte olan çavuş yolda yakalandı. Böylece düşman, çavuşun götürmekte olduğu mektubun içeriğini öğrenmiş oldu. Bunun üzerine düşmanlar, Şirvanlılarla savaşı ertelleyip Tatar askerine karşı gittiler ve Mahmutabad adıyla anılan ovada karşılaştılar. Tam dört gün boyunca büyük bir savaş yapıldı. Fakat yağmur her iki tarafa da göz açtırmadığından, sonunda boğuşmaktan vazgeçtiler. Düşmanlar kendi ülkeleri yönüne, Tatarlar da Demirkapı (Babülebvbab) yönüne çekildiler.

Osman Paşa, şimdilik Dağıstan'da fazla eğlenmeyip, ilerde gerekirse sorunu yeniden ele almayı düşünerek, İslam askerinin Demirkapı'da kalmasını uygun buldu ve Şamahi'den göçüp han oğulları ile buluşarak hep birlikte Demirkapı'ya geldiler. Nogay Tatarlarından on beş bin asker ve Dağıstan Bey'i Emir Şamhal'den aynı sayıda okçular Şamahi'ye geldiler. Böylece İslam ordusu son derece güçlü bir duruma erişti. Bunun üzerine Osman Paşa, gelişmeleri serdara bildirmektense doğrudan doğruya padişah hazretlerine arz etmeyi yeğ tuttu ve Kıpçak çölü üzerinden Kefe kıyıları yönüne altı ulaklar göndererek arzda bulundu. Bundan böyle de Osman Paşa, serdar katını görmezlikten gelmeyi âdet edindi ve arada soğukluk çıkmasını gerektiren bir hal olmadığı halde, arz edilecek sorunlar çıktıkça serdara başvurmayıp doğrudan doğruya İstanbul'a yazar oldu.

HANIN KARDEŞİ ADİL GİRAY'IN DÜŞMANLARA TUTSAK DÜŞMESİ

Şirvan üzerine gelen düşman Karabağ ve Moğan'a doğru gitmişler, oradan da Demirkapı yönüne dönmüşlerdi. Bunların Demirkapı'da toplanmak üzere olduklarını haber alan şanlı vezir, hemen Kırım hanının kardeşi Adil Giray Sultan'ı, kalabalık Tatar askerinin başında üzerlerine yolladı. Ancak,

alinyazısında Adil Giray'ın tutsak düşmesi ve Tatar askerinin bozulması varmış .Gökten boşanırcasına yağan yağmur, onları el ve ayaklarını işletmekten alıkoydu ve kalabalık düşman dört yanlarını sardı. Sonunda kıyasıya uğraş ve savaştan sonra hanoğlu yakalandı. Gerçi Cengiz Han sülalesinden- dir diye çok saygı gördü ama neye yarar. Düşman zafer kazanmış, kendisi ise mahvolmuştu. Tanrı'nın takdiri imiş ki, böyle oldu.

VEZİR VE SERDAR MUSTAFA PAŞA'NIN İKİNCİ SAVAŞ YILINDA MEYDANA GELEN OLAYLAR

987 yılı baharına rastlayan cemaziyelevvel ayında (M. Haziran - Temmuz 1579) İslam askerinin Erzurum sahrasına da yığınak yapması için buyruk çıktı. Bunun üzerine Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa ve Şam Beylerbeyi Sadrazam Uzun Mehmet Paşa'nın sevgili oğlu Hasan Paşa, eyaletleri askeriyle sefere memur oldukları için, sözü geçen yere gelerek toplandılar. Oradan kalkarak cemaziyelahirenin ikinci günü (M. 27 Temmuz 1579) Kars ovasına kondular ve Kars Kalesi'nin yapılmasına öncelik vererek, hemen işe koyuldular. Yüce Tanrı'nın inayeti ile aynı ayın sonunda yapımı tamamladılar.

Bir Dervişin Kerameti :

Kalenin yapımı sırasında bölük halkından bir derviş bir düş görür ve onu şöyle anlatır : Nur yüzlü bir ihtiyar ortaya çıkarak «bana Ebülhasan Hırkanî derler, yerim buradadır. Bunun bir ispatını istersen bak ve gör; ayağımın ucunda derin bir kuyu vardır» diye bir yer gösterir. Derviş bu düşünü serdara anlatır; gösterilen yer kazılır ve anlattığı biçimdeki kuyu bulunur. Hemen üzerine bir türbe yaparlar. Öyle oldu ki, gümüş ve altın paralar, sadaka ve kurbanlar yağmur gibi yağmaya başladı ve böylece birçok yoksulun geçimi sağlandı.

Şaşılabak Eski Bir Eser :

Rumeli Beylerbeyi Mahmut Paşa'dan dinledim : Üzerine Arapça sözler yazılmış ve altına tarihi de kazılmış bir mermer taşı çıktı 548 (M. 1153-1154) tarihinde Melik İzzettin adında seçkin bir padişahın veziri Firuz adlı saygın bir kişi bu kaleyi onartmış ve ona da «Kerimüddin'in kölesi» diye tanınmış ismetli bir kadın yardımında bulunmuş idi. O ağır mermer taşı yine kalenin bir yerine konuldu ve böylece antika eserlere saygı gösterilmiş oldu.

TİFLİS KALESİ'NİN KUŞATILMASI VE İÇİNDEKİLERİN ÇEKTİĞİ SIKINTILAR

İslam askeri kışlamak üzere Erzurum'a geldikten sonra Tiflis beylerbeyinden üst üste yakınmalar gelmiş, bunlarda çekmekte oldukları sıkıntılar dile getirilmişti. Her ne kadar çok çaba gösterildi ise de onlara yiyecek maddeleri gönderilmesi imkânı bulunamadı. İranlılar kaledekilerin sıkıntılarını öğrendiler. Bu fırsattan yararlanmak için İmam Kulu Han on bin asker ile gelip tam dört ay kaleyi kuşatma altında tuttu. O günlerde kalede buğdayın kilesi bin akçeye, arpanınki sekiz yüz akçeye satılır oldu ama onlar da bulunamaz olmuştu. Bir deve yirmi bin akçeye satıldı. Sonunda köpek ve kedi eti yenmeye başlandı. Hatta bir köpek iki bin akçeye satılırdı. Kale içinde bu sıkıntılara dayanabilen ancak yedi yüz kişi kalmıştı. Durum bu kerteye geldikten sonra İranlılar, binbir çöşit vaatlarla yemin ve ısrarla güvence vererek kalenin teslimini istediler. Fakat savunucular buna yanaşmadılar. Bir süre sonra da Serdar Mustafa Paşa bol miktarda yiyecek maddeleri gönderdi ve birkaç kez ikmalî tekrarlayarak oradaki zavallıların canlanmasını sağladı.

Gerçi gelen yiyeceğin bir kısım Gürcü kâfirlerinin eline geçti ama birçoğu da Müslümanlara nasip oldu. Serdar yeni-

den bol miktarda yiyecek maddeleri hazırladı ve bunları, sadrazamın gözbebeği olan pek sevgili oğlu Hasan Paşa'nın komutası altında Tiflis'e yolladı. Hasan Paşa da beklenenden daha büyük yiğitlikler göstererek, on altı gün içinde Tiflis'e varıp döndü. İlginç olan şudur ki, hareketinden iki gün önce Hasan Paşa'ya babasından bir mektup geldi. Bunda «biliyorum, Tiflis'e yiyecek ulaştırılması görevi sana ferman oluncaktır; sakın karşı çıkmayasın, ama çıkmadan önce düşünmek gerek sözünün anlamına göre davranıp sağlam hazırlıklar ile gidesin ve bu hizmetinin, yükselmen için bir başlangıç olduğunu bilesin». Bu olayı, adamlarının bazılarına Hasan Paşa'nın kendisi anlatmış imiş.

İSLAM ASKERİNİN REVAN AHALİSİNİ TUTSAK ETMESİ VE MALLARINI YAĞMALAMASI

Kalenin yapımı sırasında Tokmak Han denilen namusuz, bir bölük eşkıyasıyla bazen yiyecek taşıyanlara, bazen de ot getirmeye giden at oğlanlarına sataşmaktan geri durmuyordu. Tanrı'nın inayeti ile kalenin yapımı tamamlandıktan sonra eşkıyaları, bu davranışları dolayısıyla cezalandırmak sırası gelmişti. Zaten, kamuya ilişkin sorunların çözümleyicisi olan şeyhülislamlar da düşman ülkelerinin yağma ve talanı ile ahalisi ve çocuklarının köle edilmesine dair şu fetvaları vermişti :

Soru : Ermeni soyundan olan Zeyd'in köle yapılarak çalıştırılması şeriatça doğru olur mu?

Cevap : Suçu varsa olur.

Soru : İslam dininden çıkıp başka bir dini benimseyen kadını, savaş alanına girmeden alıp tutsak etmek caiz bulunduğu dair İmam-ı Azam'dan aktarılan bir söyleti vardır. Böyle kadınların tutsak edilmesi ile İslam askerine kuvvet

ve canlılık gelse ve düşmanlar da zayıf ve güçsüz duruma düşmüş olsalar, İmam-ı Azam'dan yukarda belirtilen söylentiye göre hareket etmek şeriatça doğru olur mu?

Cevap : Doğru olur.

Soru : Tutsak edilen kadınların dinini henüz kavramayan küçük yaştaki çocuklarını da anaları ile beraber köle edinmek şeriatça doğru olur mu?

Cevap : Olur.

İşte değerli serdar da, bu fetvalara dayanarak düşman ülkelerine akın ve baskın düzenleyip memleketi yakıp yıkmaya ve çarpıp soymaya karar verdi. Bu amaçla Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa'yı serdar yaparak üç beylerbeyini de onun buyruğu altına verdi ve askerleriyle Revan yönüne gönderdi. Bunlar da «şimdi görsün Tokmak Han, bakalım at oğlanlarını soymak ve askerin yiyeceğini talan edip götürmek hoş mudur?» dediler ve o zamanlar Tokmak Han'ın yönetimi altında bulunan Van kenti ile eyaletinin tahrip ve yağmasına koyuldular. O süslü ve altın kaplamalı sarayları yerle bir ettiler, o nakışlı ve yaldızlı tak ve revakları yaktılar. Yirmi bini aşkın çocuk ve kadın tutsak edildi. İslam askeri dönüp sevinç içinde ordugâha geldiler.

KÖR ŞAH HÜDABENDE'NİN TALİHSİZ EŞİ İLE YÜZSÜZ KIZKARDEŞİNİN VE ADİL GİRAY HAN'IN ÖLDÜRÜLMELERİ HABERİ ÜZERİNE

Kırım hanının kardeşi Adil Giray'ın sapkınlara tutsak düştüğü yukarda söylenmişti. Yakalanmasından sonra Şah, onu sarayının görkemli bir dairesinde göz hapsine koymuş ve birkaç adamını da gözcü olarak hizmetine vermişti. Hatta çok yürekli ve kahraman olan, soy ve sopta da kendisinden yüksek olan bu hanoğlunu damat edinmek isterdi. Ama şa-

hın karısı ile kızkardeşi Adil Giray’a sevdalandılar aralarındaki ilişkiler ilerledi, sohbetler içki alemlerine, içki alemleri de kavuşmaya yol açtı. Gözcü olan borucular durumdan önce kuşkulandılar, sonra da olup bitenleri kesinlikle öğrendiler. «Şah kaltaban ve namussuz ise bizim namusumuz yok mu?» dediler. Bir gün bütün arkadaşları adına bir asker topluluğu şahın yatak odasına girdi. Her ne kadar güzel eşi şahın koltuğuna sığınır yatağı içinde büzülür ve şah da onu kurtarmaya çabalar ise de bir yararı olmaz. Şahın koltuğundan çekip alırlar ve siyaset ile öldürürler. Oradan şahın kızkardeşinin özel dairesine varıp onu da öldürdüler. Sonra hanoğluna gözcülük ve aracılık yapanlardan kapı ve damda bulunanların hakkından geldiler. Arkasından Adil Giray’ın odasına saldırdıkları zaman bir boğuşmadır başladı. Hanoğlu saldırganların yedisini yere serdi fakat biraz sonra yaralanıp takatsız kaldı ve o sırada tüfikle vurulup şehit oldu. Yüce Tanrı’nın rahmeti üzerine olsun.

ŞEYTAN ŞAH ABBAS’IN KORUCULARDAN ÖÇ ALMASI ÜZERİNE

Rahmetli Sadrazam Murat Paşa zamanında İran’dan bir tutsak geldi. Bu adam Gürcü beyoğullarından biri olup çocukluk çağında şahın hazine dairesine girmiş, orada saygınlık kazanmış ve yükselerek uzun yıllar hazinedarbaşılığı yapmış idi. Adı Yusuf Ağa imiş. Rahmetli Murat Paşa ona Rakka’da bir zeamet vermiş ve orada kalmış idi. İşte bu Yusuf Ağa şunları anlattı :

Şah Abbas, anası ile kız kardeşinin dökülen kanlarının öcünü almak için bir plan kurar. Korucuları yoklama yapmak bahanesiyle getirtir. Kendisi İsfahan sarayındaki uzun harem dairesinin eşiğinde yer alır ve gelen korucuları birer birer yoklar. Her gelene parasının ne kadar olduğunu, nerde bulunduğunu, nasıl kazandığını sorar, parasını ve nişanını görür.

Böylece bir süre oyalandıktan sonra bırakır. İçeriye girmek için bir iki kapıdan geçtikten sonra, daha önce oraya yerleştirilmiş olan amansız cellatlar birden bire onu yakalar, hemen başını kesip kör bir kuyuya atarlar ve bir başkasının gelmesini beklerler. Şah Abbas ise herbirini cellatlar işlerini bitirinceye kadar sorguya tutar ve ondan sonra cellatların pençesine giden yola gönderirdi. Böylece bin yedi yüz ya da, Allah bilir, iki bin yedi yüz korucu katletti. Hiç kimse bunu sezemedi ve farkına varamadı. Sonunda, yanında bulunan bir keramet sahibi, «ağam şahım, artık yeter oldu, insaf hoştur» dedi ancak bundan sonra halk ne olduğunu öğrendi ve her biri bir yana kaçıştı. Kendisi ise orada «işte kaytaklar, padişah haremine el uzatanların cezası budur» dedi ve bunca öldürülenlerin at, koşum, en güzel giysi ve çamaşırlarına şah adına el koydurdu. Anlatılanların doğru olup olmadığının sorumlusu söyleyendir.

ŞANLI MEHMET GİRAY HAN'IN TATAR ASKERİ İLE ŞİRVAN'A VARIP DÖNMESİ ÜZERİNE

Yıl 987 (M. 1579 - 1580). Padişah hazretleri, Demirkapı'ya varması için Tatar hanına defalarca mektup yazmış ve Tatar askerine verilmek üzere de pek çok para ile bağışlar göndermişti. Bunun üzerine Mehmet Giray Han da, ister istemez, karınca gibi kalabalık Tatar askeri ile 978 yılı cemaziye-lahiresinin birinci günü (26-7-1579) başkenti olan Bahçesaray adındaki güzel kentten kalkıp yola koyuldu.

Azak sancakbeyi olan Mahmut Bey, Çerkezleri ve Gürcistan'ı, hatta Rus ve Dağıstan ülkelerini çok iyi tanıyan şanlı bir komutan idi. Mehmet Giray Han bu Mehmet Bey'i on bin kadar Tatar askerine başbuğ yaptı ve kendinden önce yola koştu. Mehmet Bey yetmiş dört günde Demirkapı'ya vardı. Şanlı Osman Paşa, Mehmet Bey'in erken gelmesinden çok memnun kaldı ve Şirvan eyaletine Hazar gölü kapudanlığını

da ekleyerek, sekiz yüz bin akçe has gelirini ona verdi. O sırada şanlı han hazretleri de gelip Osman Paşa'ya konuk oldu. Şamahî'nin alınması sırasında düşmanlardan Mehmet Han adında bir kişi bir şeyler yapmak çabasında idi. Üzerine asker gönderildi ve adamlarının çoğu kılıçtan geçirildi. Sonra Bakü adındaki kasabada toplanmakta olan grubunun dağıtılması için hanoğlu Gazi Giray gönderildi ve onların da gereği gibi cezaları verildi. Ondan sonra han ile Osman Paşa Şamahî'ye vardılar ve oradan akan Kirde ırmağını geçerek İran ülkelelerinden Kızılağaç adlı yere kadar bayındır toprakları tümüyle yağma ve talan ettiler. Yağma düşküni Tatarlar o kadar ganimet ele geçirdiler ki, sayıya sığacak gibi değildi. Osman Paşa bu sevinçli haberi Laçın Ağa adındaki güvenilir bir adamı ile serdara bildirdi ve bütün İslam askerini çok sevindirdi. Fakat han, o zamana kadar yapmış olduğu hizmetlerle yetinmek kararında idi; Şirvan topraklarında kalıp kışı orada geçirmek istemiyordu. Bu nedenle bazı özür ve bahaneler ileri sürdü, oğlu Gazi Giray'ı orada bırakıp kendisi yurduna döndü. Bu hareketi padişahın öfkelenmesine ve kendisinin de mülk ve başını yitirmesine neden oldu.

RAHMETLİ SADRAZAM MEHMET PAŞA'NIN ŞEHİT EDİLDİĞİ HABERİ

8 Şaban 987 (M. 30-9-1579). Sadrazam Mehmet Paşa'nın korkunç ve iğrenç bir biçimde şehit edilmesi haberi serdara ve İslam askerine mübarek ramazanın altıncı günü (M. 27-10-1579) erişti. Askerin hemen hemen tümü paşanın ölümüne gönül birliği ile yas tuttular, belki ağlamayan tek kimse kalmadı. Rahmetlinin öz geçmişi bu kitabın bir iki yerinde söz konusu edilmiş olduğundan yeniden anlatılması uygun görülmedi.

ÜÇÜNCÜ VEZİR SİNAN PAŞA'NIN SERDAR OLMASI, LALA MUSTAFA PAŞA'NIN BAŞKENTE DÖNÜŞÜ

Rahmetli Sinan Paşa yaradılıştan kendini beğenmiş ve bencil, Arnavut soyundan inatçı, içi kibir ve kin dolu bir devlet adamı idi. Çok malı vardı. Kendisine karşı olanlardan öç almaya can atardı. Özellikle, Lala Mustafa Paşa ile kendisinin aynı zamanda ayrı ayrı cephelere serdar olmaları düşünülmüşken, sadrazam rahmetli Mehmet Paşa'nın onayı ile yalnız Mustafa Paşa'nın serdarlığa getirilmesini bir türlü hazmedemiyor, onun değerli hizmetlerini kötülemekten, yazı ve arzlarını küçümsemeden geri durmuyordu. Mustafa Paşa'nın yapmış olduğu her doğru işe kesinlikle yanlış damgasını basardı. Mesela, «Tokmak Han savaşında kendisi yan gelip çadırında oturmuştur ve Tokmak Han'ın üzerine başka bir komutanla asker yollamıştır ki, bu yanlıştır. Askerin başında kendisi gitmiş olsaydı kuşkusuz onu ya tutsak ederdi ya da vücudunu yeryüzünden silip götürürdü. Ben olsam öyle yapardım, padişah divanını düşman kafaları ile doldururdum. Allah'ın inayeti ile öyle sanırım ki, şimdiye kadar şahın da kellesini padişahın divanına göndermiş olurum» derdi.

Rahmetli Sadrazam Mehmet Paşa'dan çekinir, onun yanında pek fazla böbürlenmezdi. Fakat onun ölümünden sonra dili uzadı ve laf ile düşman ülkelerini fethedip kelleleri ile İslam uçboylarını bezedi. Kendisine karşı çıkan kimse olmadığından meydanı boş bulmuştu. Yeni sadrazam Ahmet Paşa yumuşak huylu bir kişi olduğundan Sinan Paşa'ya itiraz etmedi ve hiçbir zaman onun tersine bir yol tutmadı. Sinan Paşa ise bol bol mal ve para harcayarak işini yürüttü. Sözün kısası, ne yaptıysa yaptı, serdar oldu ve selam çavuşunu buyruklarla Erzurum'a yolladı, Van Beylerbeyi Hüsrev Mehmet Paşa'yı kendine kaymakam tayin etti.

Durum böyle olunca Lala Mustafa Paşa İstanbul'a hareket etti. Tokat yöresine geldiğinde, kapıcılar kethüdası Kurt

Ağa varıp Erzurum'da mal defterdarı olan Lalezarzade Ahmet Çelebi ile reisülküttap olan Taczade'yi yakalatıp göz hapsine aldı, bütün varlıklarına el koydu ve ivedilikle İstanbul yolunu tuttu. Başkente varınca beraberinde getirdiği defterdar ile reisülküttap Yedikule'ye kapatıldılar. Fakat giysi ve diğer eşyalarına dokunulmayıp evlerine gönderildi. Lala Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelişinden birkaç gün sonra ikisi de haptisten çıkarılarak serbest bırakıldılar. Çok geçmeden de, yine biri defteremini, ötekisi de reisülküttaplık görevine atandı. Ancak fesatçıların yüzü karaları yanlarında kaldı. Lala Mustafa Paşa da yine ikinci vezirlik makamına getirildi.

ETRAFA PARA SAÇAN SERDARIN İRAN ÜLKELERİNE GİDİŞİ

Yıl 988 (M. 1580). Bu yıl başlarında Serdar Sinan Paşa, eskiden beri yapılageldiği gibi, Üsküdar'a geçti ve İslam askeri ile bir konaktan bir konağa geçerek Erzurum ovasında çadır kurdu. Serdarın yüksek perdeden boş ve gürültülü lafları İranlıların da kulağına erişmişti. Daha önceki serdarın bunca kentleri yakıp yıkması ve Osman Paşa'nın Şirvan topraklarında ahaliyi ezmesi, özellikle yeni serdarın elindeki askerin çokluğu gibi gerçekleri göz önünde tutarak, İranlılar Osmanlılarla başa çıkamayacaklarını düşündüler ve Sultan Süleyman Han zamanındaki sınırları ile iki devlet arasında barış yapılmasını istediler. Bu amaçla Maksud Han adında birisini elçi olarak serdara gönderdiler.

Bu elçi Diyarbakır'da Çermik diye anılan konakta Osmanlı ordugâhına geldi. Ertesi gün o konaktan göçülmeye karar verilmiş olduğundan, beylerbeyine, sancakbeyine, yeniçeri bölük halkına alay düzenlemeleri emrolundu. Bunlar öyle parlak ve görkemli bir geçit resmi yaptılar ki, güneşin uzakları gören gözleri bir benzerini görmediğini itiraf etti. Özellikle elçi olarak gelen İranlıların ağızları açık kaldı. Gördükleri

görmek, düzen, askerin kalabalığı karşısında hayranlıklarını gizleyemediler, binlerce ve yüz binlerce takdir ve övgülerini ifade etmeden kendilerini alamadılar.

SERDAR SİNAN PAŞA'YA SADRAZAMLIK VERİLMESİ VE PADİŞAH MÜHRÜNÜN GÖNDERİLMESİ ÜZERİNE

Böylece yola çıkılıp 988 yılı cemaziyelahirinin ortalarında (M. 1580 Haziran sonları) Tomaniç Boğazı'na varıldı. Her ne kadar buradaki kalenin onarılması emrolundu ise de, çok şiddetli yağmur buna imkân bırakmadığından, bu işten vazgeçildi. Birkaç gün orada kalındıktan sonra suyu ve çayırı bol olan bir konağa inildi. Recep ayının on dördüncü günü (M. 25 - 8 - 1580) İstanbul'da Kapıcılar Kethüdası Yemişçi Hasan Ağa gelip, padişahın sadrazamı ve salt vekili olduğu muştusuyla mührü serdara teslim etti. Padişahın bu değerli bağışı büyük bir sevinçle karşılandı. Bütün yeniçeriler şenlik için üçer el tüfek attılar, bütün top ve darbezenleri üçer kez ateşlediler. Silah gümbürtüleri tâ Irak'a, belki de ıssız Horasan'ı da aşarak uzak ufuklara kadar yayıldı ve dünya yeni bir gümbürtü, kulaklarını dolduran bu görkemle karşılaştı.

LALA PAŞA'NIN SADRAZAMLIKTAN ATLATILMASI VE PADİŞAH TARAFINDAN GÖNLÜNÜN ALINMASI

Rahmetli Sadrazam Ahmet Paşa ölünce, Lala Paşa ikinci vezir olduğundan sadrazamlık mührünün ona verilmesi gerekiyordu. Öteden beri bu yöntem uygulana gelmişti şimdi de herkesin ve kendisinin kanısı bu merkezde idi. Durum böyle iken, Sinan Paşa'nın yandaşları Lala Paşa'yı istemiyorlardı. Eğer Lala Paşa sadrazam olursa, serdarlığını elinden alan Sinan Paşa ile elbette geçinemeyeceklerini söylüyorlar ve ayrıca da isteklerini gerçekleştirme yolunda birkaç kese Ve-

nedik altını paraları ilgililere dağıtmayı ihmal etmiyorlardı. Lala Paşa ise, «benim akçem ve pulum yok, kimini savaşa, kimini de hayrata harcamışım, sadrazamlığa istekli de değilim» diye doygunluğa vurdu. Bu durum karşısında, âlemin sığınağı olan padişah, sırf serdara saygınlık kazandırması için, eski yasaya aykırı işlem yapmaya razı oldu ve sadrazamlık mührünü Sinan Paşa'ya gönderdi.

Aslında Mustafa Paşa, içinden sadrazamlık bekliyordu. Fakat padişah mührü serdara gönderince işin rengi değişti : Cuma günlerinde kazaskerler alışlagelindiği gibi sarayına gelmediler. Kapıcılar kethüdası ile çavuşbaşı divandan sonra önüne düşüp sarayına götürmediler. Bu davranışlar Lala Paşa'ya çok ağır geldi ve durumu padişaha arz eyledi. «Bazı sorunlar olur ki, bunlar geleneğe göre divana götürülmeyip sadrazamlık makamında olan kuralların sarayında görüşülür. Kazaskerler bu kölenizin sarayına gelmezler. O türden bir sorun çıkınca ben mi onlara varayım?» diye sordu. Bunun üzerine Sultan Murat, Mustafa Paşa'ya şöyle bir padişah hattı yolladı : «Gerçek sadrazam sensin. Mübarek mühür, ancak sefere gayret etsin diye Sinan Paşa'ya gönderilmiştir.»

Bu padişah mektubundan sonra sadrazamlık haysiyeti kurtuldu ve makam sahibi büyükler de sadrazama gereken saygıyı göstermeye başladılar. Fakat akıllı kimselerce bilinir ki, Lala Mustafa Paşa'nın sadrazam yapılmaması, onun aşırı derecede ihtirası ve fitneciliğinden ileri gelmiştir. Çünkü ana ve babadan bir kardeş olan iki şehzadeyi (Selim ile Bayezit) birbirine düşürerek haksız yere bu kadar kanlar dökülmesine, Kanunî Sultan Süleyman gibi cihangir bir padişahın şeref ve haysiyetinin yere düşmesine neden olmuştu. Bütün bunları, sırf Selim Han döneminde sadrazamlığı elde edebilmek için yapmıştı. Yüce Tanrı mutlak adildir. O dönemde sadrazamlıktan yoksun bırakıldıktan başka bu kez de, sırası geldiği halde yine olmamıştı. «Haris olan yoksun kalır» sözünün anlamı yerine gelmiştir.

Şimdi biz yine asıl konumuza dönelim ve sadrazam hazretlerinin yaptıklarını anlatmaya başlayalım.

SERDARIN TİFLİS YÖNÜNE GİDİŞİ ÜZERİNE

Devletlu serasker padişah mührü ile mutlu kılındığı zaman, bulunduğu konaktan kalktı menzilden menzile ilerleyerek Tiflis yakınında konakladı. Tiflis beylerbeyinden bazı yakınmalar yapıldığından buraya yeni bir beylerbeyi bulmak gerekiyordu. O sıralarda Gürcistan beylerinin en akıllı ve anlayışlısı Görgi Bey adında birisi idi. Daha önceki serdara boyun eğmiş olan Görgi Bey, bu kez de gelerek Müslümanlığı kabul etti ve Yusuf adını aldı. Şanlı serasker paşalık sanı ile Tiflis eyaletini ona verdi ve bundan böyle Yusuf Paşa diye anıldı.

Adları geçen menzillerde İran askerleri bazı zahireci ve otçulara saldırmaktan ve İslam askerini rahatsız etmekten geri kalmıyorlardı. Özellikle bu sıralarda İran şahının altmış bin asker ile orduyu basmak ve İslam askerinin gücünü kırmak hazırlıklarında bulunduğu söylentileri yayılmıştı. Bu nedenle yiğit serdar çoğu günler ata biner ve ordugâhın çevresini dolaşır, bazı kimselerin de, düşmanlar acaba nereden çıkagelirler diye gönülleri bulanırdı. Yöredeki Zegem memleketinin beyi Levent Han'ın oğlu Aleksandra Han eski serdar ile bu yerde buluşmuştu. Şimdi onun da gelebileceği düşünülüyordu. Fakat «eski serdar ağırbaşlı, yaşını başını almış olgun bir insandı. Ona güvenirdim ama bunlar başı havada gençlerdir, kendilerine inanmam» diye haberi geldi. Bu arada şahın Aleksandra Bey'e yazdığı bir, iki mektup, İslam askeri tarafından yakalanan bir, iki kişinin üzerinde bulunarak ele geçti. Ordugâhta mektuplar incelendi ve İslam askerine kurulacak bazı tuzaklarla ilgili bulunduğundan serdara götürüldü. Serdar gerçi görünürde aldırmadı ve askeri yerinden kal-

dırmadı, ama ne olur ne olmaz diye orada kalmayı da doğru bulmadı. Ertesi gün Behram Paşa'yı öncü olarak, askeri ve çadırları ile bir konak ileriye gönderdi. Fakat kendisi başka bir yöne doğru yola çıktı ve böylece ihtiyatlı davranarak izini kaybetti. Behram Paşa ile gidenler ertesi gün ancak öğle ile ikindi arasında serdardan haber alabildiler ve acele yürüyüşlerle, birçok zahmetlerden sonra serdarın otağını bulabildiler. O karanlık gecede düşmanların baskın ve yağmalarına uğrayıp çok hırpalandılar. Bellibaşlı zeamet sahipleri ile çavuşlardan birçoğu bu sırada Gürcü kâfirlerine tutsak düştüler, birçoğu öldüler.

O konaktan da göçülüp Menuçehr ülkesine doğru gidildi. Amaç, bir gün önce Kars ovasında çadır kurmak ve oradan Acem ülkesini talan için asker göndermeye çalışmak idi. Oradan sonra bir meşelik yerde konaklandı. Gürcü eşkıyasının hırsızlık girişimlerinden kimsenin gözüne uyku girmediy ve tek bir kimse bir saat olsun dinlenme yüzü görmedi.

Serdar, bir iki gün sonra Kars yakınlarında konakladığı zaman, İstanbul'da iken iddia ettiği gibi, Tebriz'in fethine gitmeye karar verdi ve ona göre herkes tedarikini gördü. Ama birkaç gün sonra casus gelip, şahın, Arpaçayırı denen yere kadar gelmiş iken, İslam serdarının yiğitliğini, isabetli önlemlerini ve akıllılığını işitince geri dönmüş bulunduğunu anlattı. Cesur serdar bu habere çok sevindi ve «birkaç konak önmüzden düşmanın kaçması yeterlidir» diye Tebriz üzerine yürümek savından vazgeçti.

BELİRTİSİ ZAFER OLAN SERDARIN ASKER YOKLAMA YAPMASI

Kars ovasında birkaç gün kalınıp dinlenildikten sonra İslam askerinin tümü, yeniçeri, bölük halkı, beylerbeyler, zeamet sahipleri ve timarlıların, ellerinde kargı, mızrak, bayraklı sııkları tam teçhizat ve silah ile at sırtında yoklama

(teftiş) olunmaları emrolundu. Herkes ne edip ederek cebelularını yasaların istediği biçimde tamamlayıp, kararlaştırılan günde alanda hazır bulundular. Dört yandan zurna, davul ve boru sesleri ile göz alabildiğine dalgalanan bayrak bu yeryüzünü kapladı, yeri göğü titretti. Özellikle serdar, görkemli atına bindi. Üzerinde parlak giysiler ve silahlar olduğu halde çatık kaşlarla etrafa bakındı ve her birliği gözden geçirdi. Birçok çelimsiz ve beceriksizleri önünden kovdu. «Burada düşmanla bir türlü karşılaşp savaşamadık, bari karşımızdaki şu yüksek tepeyi düşman yerine koyalım ve üstüne at sürelim, herkesin alayını ve yürüyüşünü görelim» dedi. Böylece askerler gösterilen yüksek tepeye at sürdüler, top ve tüfek atıldılar ve âleme, Allah Allah celle şanuhu sesleri ile velvele saldılar. Serdarın kendisi de kılıcını çekip çalarak, vurarak, atını sürdü. Çok acayip tavırlara garip hareketler yapıp durdu. Serdarın bu davranışlarını kimileri hafifliğine yordular, kimileri de gelen Acem elçilerine gösteriş olsun diye yaptığını söylediler, iyi ve kötü yanlarını gün gibi açık olarak bildiler.

SERDARIN KIŞLAMAK ÜZERE ERZURUM'A DÖNÜŞÜ

Yoldaşı zafer olan serdar, düşman avcısı asker ile, kış belirtileri görülmeye başlayınca kadar Kars ovasında kaldı. Ama kışın askeri İslam askerinin karşısına soğukları çıkarınca, İslam askeri kışlak yönüne doğru çekildi. O yılın ramazanı başında Kars'tan kalkıp Erzurum'a geldiler. Burada serdar, durumun gereğine göre bazı eyalet valilerini değiştirdi ve bazı yeni atamalar yaptı. İslam askerinin kimine izin verdi, kimine de uygun kışlıklar gösterdi. Bu mübarek yılda boş yere bunca gidip gelmelerle yetindi.

Ama yüce Tanrı hazretleri salt adildir. Serdarın kendisi rahmetli Lala Mustafa Paşa'nın yararlı sıfatlarını küçümser ve kötüler, bahane icad ederek haksız yere ona sataşır ve sal-

dırırdı. Yüce Tanrı hazretleri bu olumlu işi başa çıkarmayı ona nasip etmedi ve yarın akçe değerinde olsun, hatırlanacak bir hizmet yoluna gitmedi. Bu kadar İslam askerini boş yere yordu ve bu nedenle gerek devlet hazinesini, gerekse asker malını çok zararlara uğrattı. Şu bir gerçektir ki, kim böhürlenip «böyle ederim, şöyle yaparım» derse kesinlikle aşılanacaktır; ama kim «ben bir fakir kulum, acizim, elimden bir iş gelmez» diye alçak gönüllülük yoluna giderse yüce Tanrı onun işini rast getirecektir. Bunu uzun boylu irdelemeye gerek yok, anlamadık kimse de yok. Kesinlikle, yapan Tanrı'dır; veren de o, alan da odur.

SAPKIN ŞAHDAN YENİDEN ELÇİ GELMESİ ÜZERİNE

Himmetleri yüksek olan sadrazam Erzurum kışlağında adaleti uygulamaya, kötülüğü kaldırmaya, halkı refaha kavuşturma önlemlerini almaya ve İran ile barışı sağlama yollarını aramaya eğildiği bir sırada sapkın şahdan elçi geldi. Elçi, rahmetli Sultan Süleyman zamanından bir kez daha yine aynı görevle gelmiş olan tatlı sözlü ihtiyar idi. Aynı yılın zilhicce ayında (M. Ocak 1588) Erzurum'a ulaştı ve serdar tarafından iyi karşılanarak dileğine erişti.

Elçinin sözleri ve şahın mektubunda özetle : Fukaranın rahat ve huzurunu sağlamak amacıyla, Sultan Süleyman Han zamanındaki barış antlaşmasının yenilenmesi; o zamanki sınırlara dokunulmamak üzere, iki devlet arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için her iki tarafın rızası ile anlaşma yapılması isteniyordu. Aynı zamanda bu istekler, bir önceki İran elçisinin sözlerini pekiştiriyordu.

ŞEHZADE MEHMET'İN SÜNNET DÜĞÜNÜ HAZIRLIKLARI ÜZERİNE

Bu kutlu yılda padişah, şehzadesi hazretlerinin gelecek yıl yapılacak sünnet düğünü hazırlıklarına başlanması için

buyruk çıkardı. Bunun üzerine hemen işe girildi. Rahmetli Sultan Süleyman Han zamanında iki kez şehzadelerin sünnet düğünü yapılmış idi. Bunların ayrıntıları ve hesaplarının defterleri çıkarılarak incelendi ve ona göre gerekli şeylerin tedarikine başlandı. En başta çevredeki hükümdarlara çağrı mektupları yazılarak bunların tanınmış kişilerle davetlilere gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunlar, Kırım hanı, Mekke şerifi, bazı Hint ve Fars hükümdarları; Rum'da kâfir hükümdarının en yükseği olan çesar (imparator), Fransa kralı ve Venedik devlet başkanı (Doc), Erdel voyvodası, Boğdan, Eflak, ve Dubrovnik beyleri; padişahın egemenliği altında olan İslam emirleri yani Mısır, Halep, Şam, Bağdat, Yemen, Budin, Diyarbakır, Basra, Lahsa, Erzurum ve öteki beylerbeyleri, tanınmış Doğu beyleri ve adları geçen eyaletlerdeki beyler, defterdarlar, timar defterdarları ve kethüdaları, daha başka uygun görülen mevki sahipleridirler. Bütün bunlara, güvenilir ve saygın adamlar gönderildi ve «gelecek yılın ilkbaharında sünnet düğünüm kararlaştırmıştır» diye bildirildi.

SÜNNET DÜĞÜNÜNÜN BAŞLAMASI

1 Cemaziyevvel 990 (M. 24-5-1582). 990 yılı girdiği zaman (26-1-1582) hazırlıklara başlanarak ilk önce düğün emni ve yardımcıları olan üç yüz güvenilir kişi ve daha birçok bu işten anlar kimseler görevlendirildi. Sultan camileri ile yarışircasına beş tane yüksek makıl dikildi. Âlemin sığınağı olan padişah hazretleri, adı geçen ayın ilk günü Atmeydanı sarayını konak edindiler. Davet olunan hükümdarların, sadrazamların, beylerbeylerin daha başka büyüklerin armağanları her gün padişaha arz olunurdu. Bundan sonra zanaat sahiplerinin garip ve acaip ürünleri seyrettirilir, armağan ve pişkeşleri verilir. Ancak, her yanıla güzel olan bu düğünde sergilenen acayip ve gariplikler o kadar çoktur ki, hiçbir şekilde açıklanıp deyimlenmesi imkânı yoktur. Böylece, tam kırk gün

ve kırk gece seyredilip duruldu. Her gün yeni yeni şeyler gösterildi. Bütün tarihçiler bu neşeli düğünü bütün güçlerince ayrıntılarıyla tasvir edip açıklamışlardır. İfade etmek yeteneğimiz kısıtlı olan bizler, konuyu burada kapatmayı uygun bulduk ve sözü uzatarak rahatsız etmek istemedik.

DÜĞÜN SIRASINDA ÇIKAN OLAYLARDAN BİRİNİN ÖZETİ

Düğün şenliklerinin kırkinci günü bitince, şanı yüksek şehzade hazretlerini, Cerrah Mehmet Paşa sünnet etti. Padişah hazretleri on bin altın armağan ederek cerrah paşayı onurlandırdı. Valide Sultan hazretleri de üç bin altın ile pek değerli kumaş, giysi ve kaftanlar bağışladı.

Şehzadenin sünnet edilmesinden sonra da düğün şenlikleri on gün daha sürdürüldü. Meğer bu sırada bölük halkından ve delikanlılar bölüğünden birkaç taze yiğitçik odalarda uygun-suz işler yapar, fahişeler getirirlermiş. O zamanlar şehir sübaşısı olan Tanrı bilmez Ahmet Çavuş, kul oğlanlarından bir bölük yeniçeri ve gece bekçilerinden birkaç yiğit ile odaları basıp fahişeleri toplamaya başlarlar. Fakat öteki odalarda bulunan bölük halkı, yoldaşlarının basılmasını kendilerine yediremezler; sübaşıya hücum edip fahişeleri elinden alırlar. Kul oğlanlarını döve döve yaralarlar sübaşığı da kaldırıp Atmendan'na götürür ve padişahın karşısında bırakırlar. Aynı yerde bulunan yasakçılar ve yeniçeriler, kul oğlanlarının halini görünce sipahlar üzerine saldırırlar. İki taraf arasında kavga büyüyüp birbirlerini öldüresiye boğuşmaya başlayınca Yeniçeriağası Ferhat Ağa-ki sonra sadrazam ve serdar olan Ferhat Paşa'dır- kavgayı dağıtmak için gelir. Ağanın gelmesi ile yeniçeriler çoğalır ve o hengâmede iki sipahi öldürülür. Meğer zamanın sadrazamı Sinan Paşa mehterhane üzerinde bulunan köşküden olayı seyredermiş. Ferhat Ağa'yı getirtip gayet sert bir dille «bre kara köpek, neye geldin, iki adamın öldürülme-

sine sebep oldun, yıkıl git» diye azarlar. Ağanın gitmesi ile yeniçeriler de oradan uzaklaşırlar ve kavga biter. Sadrazam padişaha durumu arz eder ve Ferhat Ağa'nın yerine, o zamanlar Mir-i âlem olan Frenk Yusuf Paşa yeniçeriağalığına atanır. Sinan Paşa ile Ferhat Paşa arasındaki düşmanlığın kökeni işte bu olay idi. Bu olaydan sonra da düğün şenlikleri sona erdi.

BU SÜNNET DÜĞÜNÜ İLE DAHA ÖNCEKİLER ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Tanrı'nın rahmetine ve bağışlamasına erişmiş Sultan Süleyman Han iki kez şehzadelerinin sünnet düğününü, bir kez de Sadrazam İbrahim Paşa'nın evlenme düğününü yaptırmıştı. Saadetli padişah birincisine çok özen göstermiş, aşırı derecede altın ve gümüş paralar harcamıştı. Gösterilen eğlenceli ve güldürücü oyunlar o kadar çeşitli, o kadar da çok idi ki, o zaman için daha fazlası düşünülemezdi. Hind ve Sind'in Arap ve Acem'in en usta oyuncularını, maskara ve soytarıları becerilerini sergilemişlerdir. İkinci sünnet düğünü, oyun ve oyuncular bakımından birincisi kadar parlak olmamıştı ama para ile yiyecek ve içecek bakımından birincisinden hiç de aşağı kalmamıştı. Ancak şenliklerin süreleri kısaltılmış, hepsi on beş gün içine sıkıştırılmıştı. Bu da zamanın sadrazamı Lutfi Paşa'nın bu işe yeterince önem vermemiş olmasına yüklenmişti. Ama deniz ve karaların padişahı bu düğüne de başından sonuna dek katılmış, vezirler ve bilginlerle toplantılar yaparak ilmî konular üzerinde tartışmalarla dünya işleri üzerindeki sohbetlere huzurları ile cömertçe onur vermişti. Bu toplantılar, orada hazır bulunanların belki de çocuk ve torunları için birer övünme vesilesi olmaktadır.

Bu düğünde ise harcanan paralar pek çok, eğlence çeşitleri ve sanatçıların sayısı da pek yüksekti. Ancak, tutum ve davranışları iyi olan padişahın kendisi, toplantılara katılmadı. Yapılan üç toplantının her birinde sadrazam hazır bulundu.

Bu toplantıların biri vezir ve beylerbeylerle divan üyeleri ve sayılan büyük makam sahiplerine, öbürü şeyhülislam ile büyük bilginlere, üçüncüsü de büyük şeyh sayılan seçkin bildiri sahiplerine ayrılmıştı. Öteki günlerde büyüklerden her birinin özel yerine sofra sofra yemek, tatlılar, içkiler ve çeşitli yiyecekler gönderilirdi. Ayrıca, her gün binlerce kâse türlü türlü yiyeceklerle doldurularak fukaralara dağıtılırdı.

DÜNYANIN SİĞİNAĞI OLAN PADİŞAHIN YAPILAN BARİŞ SORUNUNUN DURUMUNU ÖĞRENMESİ VE SİNAN PAŞA'YA İŞTEN ELÇEKTİRMESİ ÜZERİNE

Âlemin sığınağı olan padişah, düğünden sonra barış sorununun durumunu Sinan Paşa'dan sordu. Bunun üzerine sadrazam, «şah, padişahımızın istediği memleketleri kendi rızasıyla vermeye hazır ve padişahın iradesine itaatlıdır» diye arz eyledi. Sinan Paşa Erzurum'da iken şahdan Türkmen İbrahim Han adında bir elçi gelmiş ve sadrazam onu hiç eğletmeden kendinden önce İstanbul'a yollamıştı. Türkmen İbrahim Han bir yılı aşkın bir zamandan beri İstanbul'da bulunuyor ve sünnet düğününün bitmesini bekliyordu. Şimdi o, padişah hazretlerinin buyruğu üzerine elçiliğinin niteliğini resmen bildirmeye davet olununca, «sadrızamınız şahımızdan barış sorununu görüşmek üzere güvenilir bir adamını istemişti; şah da bu fakiri gönderdi ve git bak, padişahın barış ricası ne yüzden imiş, bana gelip olayı bildir diye ısmarladı. Benim elçiliğim ancak bu kadardır. Bir yıldan ziyade bekleyerek padişahın zengin lütuflarına erişmem alnımın yazısında varmış» dedi.

Saadetli padişah Sinan Paşa'dan şahın mektuplarını istedi. Hepsini baştan başa gözden geçirdi ve içinde asla bir sonuç verecek söz bulunmadığını gördü. Elçinin, Sinan Paşa'nın ısrarı üzerine gönderildiğini öğrenerek çok kızdı ve hiç tereddüt etmeden sadrazamın görevine son verdi. Ayrıca da, reisül-

küttap rahmetli Mollacık'ı çağırarak, «sen sözcüklerin anlamını bilirsin, niçin bu mektuplardan bir sonuç çıkmayacağını serdara söylemedin» diye suçlayarak onu taş gemisinde küreğe mahkûm etti. Selam çavuşu ile birkaç danışman ve yardımcı-
larını da aynı gemide küreğe gönderdi.

SIYAVUŞ PAŞA'YA SADRAZAMLIK VERİLMESİ VE DEŞT-İ KIPÇAK'TAN DEMİRKAPI'YA ASKER GÖNDERİLMESİ ÜZERİNE

Sinan Paşa'nın yalanı meydana çıkınca ikinci vezir Siyavuş Paşa'ya padişah vekili mührü verildi. Tam bu sırada idi ki, Osman Paşa'nın yolladığı Budak Bey adındaki sancakbeyi Kıpçak çölünden geçerek ulak ile İstanbul'a geldi.

Osman Paşa'nın arzına göre : Sapkınlardan Mehmet Han adındaki hain Şirvan ülkesine gelmiş. «Şahımız Türkmen İbrahim Han'ı barış için İstanbul'a göndermiştir, aramızda barış kararlaştırmıştır» diye sancakbeyi olan Zal Mehmet Bey'e adam göndermiş. Zal Mehmet Bey de çok saf, hile ve dolan nedir bilmez bir adam olduğundan, gelenleri karşılamaya çıkmış. Hainler fırsat bu fırsattır diye saldırmışlar, zavallı Mehmet Bey'le birlikte daha birçok gazileride şehit etmişler.

Padişah hazretleri bu haberden çok üzüldü. Sünnet düğünü sırasında gereğinden fazla saygınlık gösterilen ve ağırlanan İbrahim Han'ın hapsedilmesini ferman buyurdular. Öte yandan Rumeli beylerbeyine eyaleti askeri ile Demirkapı'ya erişmek için padişah buyruğu gönderilir. Üç bin yeniçeri ve tüm silahtar bölüğü kethüdalarıyla; Rumeli'nin sağ ve sol alaybeyi; Köstendil, Silistre ve Niğbolu sancaklarını ellerinde bulunduran zeamet ve timar sahipleri, Kıpçak çölü üzerinden Demirkapı'ya varmak için emir aldılar. Seksen altı yük para da gönderildi. Bunlar Kefe'de buluştular. Çok savaş görmüş olan Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa serdarlığa getirildi. Sonra 990 şabanının yedisinde (27 - 8 - 1582) Kefe'den kalkıp Demirkapı yönü-

ne yola koyuldular. Tüm silahtar bölüğü ile silahtar kathüdası Sinan Kethüda'yı ve Rumeli askerinden ayrılan altı bin seçme asker başbuğu olarak, adı geçen Budak Bey'i ileri gönderdiler.

KEFE'DEN DEMİRKAPI'YA KADAR KIPÇAK BOZKIRINDAKİ MENZİL VE KONAKLAR ÜZERİNE

Kefe'den kalkıp dördüncü günü Kreç boğazına vardılar. Burası Azak'tan bu yana akıp gelen Ten suyunun Karadeniz'e döküldüğü yerdir. Yirmi mil kadar genişliği olan bu yeri at gemileri ile on beş günde güç halle geçebildiler. Oradan dördüncü menzilde Tamam sahrasında yer alan Temrek adlı kale yakınına vardılar. Oradan beşinci gün Kuban denen büyük ırmağa geldiler. Çerkezler salları düzmüşlerdi. Bu ırmağı sallarla geçtiler, at başına beşer akçe ve araba başına on ikişer akçe geçiş harcı verdiler. Oradan dördüncü menzilde Çerkez vilayetindeki Kemreki dedikleri memlekete vardılar.

Oradaki insanlar öyle hırsız, öyle soyguncu ve bayağı kimselerdi ki, yenini ve eteğini kesmedik biniş bırakmadılar. Gözlerine sürme çekerlerdi ama para ve altın nedir bilmezlerdi. Biri bir yerde kırk, elli altın bulmuş, bunları birisine iki endaze (11) bez karşılığında verdiğini anlattılar. Orada güvercin yu-murtasından daha iri dolu yağdı. Hatta birçok kimsenin at ve beygirleri, başlarına düşen doludan ürküp kaçmışlar ve sahip-lerini yaya bırakmışlardı.

Oradan Heyhat sahrası denilen vadiye varıldı. Deresiz, tepesiz, ucu bucağı olmayan bir düzlük idi burası. Fakat otları ibrişime benzer, ceylanları sürü sürü gezer ve her adım başında yerde yığılı halde ceylan kemikleri görülürdü. Ceylanlar her yıl boynuzlarını değiştirirler ve o zaman boynuz dallarını sert bir yere sürtmek isterler. Fakat o sahrada dağ ve taş bulun-

(11) Endaze : 60 santimetre boyunda bir uzunluk ölçüğü.

madığından, daha önce düşmüş bulunan boynuz dallarına sürte sürte o yığının üstüne yenileri düşerler ve zamanla kabarak bir tümsek halini alırlar.

Sonunda o uçsuz bucaksız sahrayı da yirmi günde geçip bir su kenarına vardılar. Oradan beş günde Beştepe adında bir yere eriştiler. Orada suları içilebilen bazı gölcükler ve su birikintileri vardı. Oradan da beşinci menzilde Berek adındaki su kenarına kondular. Ama bu suyun çevresi, boyları gökyüzüne dayanan ağaçlarla kaplı bulunuyordu. Sanki her biri düzgün büyümüş bir hurma ya da servi ağacı idi.

Oradan Karatay adlı yere varıldı. Çerkez beyleri gelip Terek suyu ve Karatay ırmağı üzerine sekiz yerden köprü kurdular. Üç günde sular kesilip Şamhal vilayetine erişildi ve oradan Demirkapı'ya doğru yol alındı. Toplam olarak tam seksen günde Demirkapı'ya girmek nasip oldu. Osman Paşa Şirvan askeri ile gelenleri karşılamaya çıktı. Büyük şenlik ve eğlenceler yapılmadı. Birkaç gün sonra da kışlak tedarikine başlandı. Kimileri sazlıklara girdi, çadırı üzerine sazdan örtüler koydu ve davar için sazdan damlar yaptı. Kimileri de inler kazıp «în nîz beguzered» (bu da geçer) diye içine girdiler. Herkes elinden geldiğince tedarikini gördü. Ancak yiyecek azdı. Buğday ve arpa, kilesi ikişer yüz akçeye bulunmazdı. İster istemez bütün insan ve hayvanlar pirinç yemek zorunda kaldılar.

GÖNDERİLEN ASKERİN GELİŞİ ÜZERİNE ÇIKAN OLAYLAR

Risale-i Bâbiyye yazarı Aziz, Şirvan memleketi ve Demirkapı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Biz de ondan özetleyerek bu konu üzerinde birkaç söz söyleyelim :

Şirvan ülkesini Osmanlılar fethettikleri zaman Osman Paşa, vezirliğe yükseltilerek oldukça kalabalık askerin başın-

da o memleketin korunması ile görevlendirildi. Ertesi yıl Kırım hanının kardeşleri ve oğlu çok kalabalık Tatar askeri ile oraya vardılar ve birçok yerleri yakıp yıktıktan sonra hanın kendisi yüz bin Tatar ile gelip Şirvan, Karabağ ve Moğan'a dehşet saldılar. Bu kez de binlerce yeniçeri, silahtar bölüğü, Rumeli askeri ve Sivas askeri, beylerbeyleri ile geldiler. Şam hal ve Dağıstan ile Gürcistan'ın öteki beyleri, bu gelenlerin gittikçe çoğalmakta olduğunu görerek, korkuya düştüler. Eğer zamanında gerekli önlemleri almazlarsa, Şirvan'dan başka kendilerine miras kalan mülklerini de yitirecekleri kanısına vardılar. Birbirleriyle haberleşerek anlaştıktan sonra Gence Han'ı İmam Kulu Han'a mektup yazarak dediler ki, «bunlar çok kalabalık bir budundur, her yıl ancak birer, ikişer bölüğü gelir. Şimdiye kadar gelenlerin bir bölüğü uzun etekli sufiler gibi, bir bölüğü de başları kabak uşaklar gibidir. Vakit kaybetmeden işbirliği ederek bunları ortadan kaldıralım, yoksa bir iki yıl daha böyle giderse onlar bizi yok ederler. Bunun üzerine İmam Kulu Han, sözü edilen beylerin kararlarını şaha yazarak bildirdi.

OSMAN PAŞA'NIN İMAM KULU HAN İLE BÜYÜK SAVAŞI

Yıl 990 (M. 1582). İran şahı Gürcistan ve Dağıstan beylerinin aralarında böylece anlaştıklarını öğrenince, hiç tereddüt etmeden İmam Kulu Han'ı başkomutan yaptı ve hassa koruculardan üç bin kişiyi de onun yanına gönderdi. Toplam askerleri elli bin kişiden aşağı olmamak üzere, dört han ile otuz sultanı seferber etti. Gürcistan ve Dağıstan askerleri de onlara katılınca büyük bir kuvvet meydana geleceği anlaşıldı. Bunların bir araya gelmeleri için çok çaba gösterdi. Sonunda başararak İmam Kulu Han'ın komutasında büyük bir ordu oluşturdu.

SİLİSTRE BEYİ YAKUP BEY'İN ŞEHİT OLMASI VE ASKERİNİN BOZGUNA UĞRAMASI

Yakup Bey Rumeli askerinin başbuğu idi. Şaburan adlı yerin yakınında Niyazabad diye anılan sahrada at otlatmakta olup, bir, iki güne kadar serdarın yanına gidecekti. İmam Kulu Han dedikleri hain bu sırada askeriyle Şamahî'ye gelmişti. Yakup Bey'in oralarda bulunduğunu haber alınca hemen altı bin silahlı düşman seçti ve bunları Rüstem Han ile Dankı Bey adlarındaki iki komutanın buyruğu altında üzerine yolladı. O anda Osmanlılar yurt değiştirmek işiyle uğraşmakta idiler. Düşmanı görür görmez atlarına atladılar, ağırlıklarını yere koyup düşmana karşı yürüdüler. Yüce Tanrı'nın inayeti ile düşman bozulmuş iken Yakup Bey öldürücü bir yara alarak şehitler arasına göçtü. Alaybeyi de o sırada şehit oldu. Buna rağmen gaziler, yine de gayrete gelip düşmanı önlerine katmış iken, Dobruca kâfirlerinden bir, iki dinsiz Rüstem Han'a varıp Yakup Bey'le alaybeyinin şehit düştüklerini müjdelerler. Bunun üzerine sapkınlar geri döndüler ve Müslümanları kırdılar. Bu savaşta, kimi şehit, kimi de tutsak olmak üzere Osmanlılar yedi, sekiz yüz adam kaybettiler.

OSMAN PAŞA İLE İMAM KULU HAN ARASINDAKİ SAVAŞ VE İMAM KULU HAN'IN YENİLMESİ

18 Rebiülahir 991 (M. 11 - 5 - 1583). Silistre askerinden kurtulanlar gelip de yenilgi haberini getirdikleri zaman Osman Paşa, bütün İslam askerini toplayıp teselli etti, umut verdi ve yüreklendirdi. O vakit silahtarlarla öteki birlikler «elbette düşmandan öç almak gerekir» diye öne atıldılar. Bunlar, birçok aylıkları ödenmemiş bulunduğundan başka yiyecek bakımından da sıkıntı içinde idiler. Bu nedenle Osman Paşa özürler leri sürerek onları avutmak yolunda etkili birtakım sözler söyledi. Ama hepsi ağız birliği ile «üç dört aya kadar senden ne ulufe isteriz ne de bir damla zahire için laf ederiz; padişah

uğruna ve senin yüzün suyuna her ne olursa olsun katlanınız; birer başımız var, din uğruna onu da feda ederiz» dediler.

Böylece, Osman Paşa'nın huyuna uygun düşüp hoşuna giden sözler söylemeleri üzerine, adı geçen ayın altıncı günü (M.6-4-1583). Demirkapı'dan çıkıp askerin tümüyle sahrada çadırlar kuruldu. On sekizinci günü (11-5-1583) Beştepe adlı yere konuldu. Tam o sırada düşmanların alayları görüldü. Osman Paşa, Sivas ve Rumeli Beylerbeyi Çerkez Haydar Paşa'yı eyaleti askeri ile sağ kola görevlendirdi. Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'yı Rumeli askeri ile sol kola gönderdi. Kendisi de ortada yerini aldı; yeniçerileri kat kat önüne dizip yanlarına otuzu aşkın kaledöven toplar yerleştirdi ve uğurluluğu ile ün kazanmış olan yağız altına bindi.

Bu at otuz yaşını aşkındı. Sahibinin bunca savaşlarında hiçbir zaman düşmana arkasını göstermiş değildi. Ona binerek girdiği her gazadan galip çıkmıştı. Bu kez de, uğur ve kadem getirsin diye, ona binerek yerinde durmak isteyince hayvan durmadan eşiniyor, bir an evvel düşman üstüne gitmek için çırpınıp duruyordu. Hangi gazada at bu biçimde davranırsa, bunun bir başarı ve zafer belirtisi olduğuna inanılırdı. Bu, yüce Tanrı katından gelen özel bir işaretti.

Düşmanın savaş düzeninde şahın korucuları ile Osman Paşa'nın karşısında yer almıştı. İmam Kulu Han Haydar Paşa'nın karşısında ise Hüsam Han'ın oğlu Rüstem Han, Cafer Paşa kolunun karşısında da ibni Bürhan mevzilenmiş bulunmaktaydılar. Bu ibni Bürhan bir süre önce Osmanlılardan ayrılarak düşmanlara katılmış Şirvan beylerinden biri olarak geçiren bir hain idi.

Böylece karşı karşıya dizilen iki taraf arasında, öncülerin yürüyüşleri ile çarpışmalar başladı ve hiç kesilmeksizin akşama kadar sürdü. Sonunda İranlılarda yenilgi belirtileri kendini gösterdi. Fakat Osmanlılar gece bastırdığından üzerlerine

at sürmediler. Zifiri karanlıkta peşlerine düşüp kovalamak uygun görülmedi. Bununla beraber her iki taraf da meşaleler yakıp gece yarılarında kadar savaşı sürdürdüler. Hatta bu boğuşmaya meşale savaşı adı verildi. Ondan sonra iki tarafın askeri aralarında anlaşarak dört yandan karakollar çıkardılar ve birliklerin çevrelerine koydular. Ertesi salı günü dinlenmek istediklerinden savaşı ertelediler. Çarşamba sabah ezanı okunduğu zaman herkes namazını kıldı ve hiç beklemeden dövüşe hazırlandı. Karşı taraftan düşman alayları da eskisi gibi atlarına binip karşıladılar ve böylece boğuşma yeniden başladı. Cafer Paşa kolunda bir tür çözülme belirtileri görülünce, hemen Köstendil bayrağı altındaki gaziler, Rumeli gazileri ile tek bir vücut imiş gibi hep birden saldırıya geçtiler ve düşmanların yüzünü tersine döndürdüler. Ondan sonra her yandan İslam bayrakları asker ile yürüdü ve her gazi kükremitmiş bir arslan kesilip gözlerini kan bürüdü. İmam Kulu Han, «hay korkaklar, niçin kaçırsınız, şahın çöreği size haram olsun» diye bağırıp çağırıyordu. Ama hiç kimse aldırmadı ve dönen olmadı. Sonunda kendisi de yedek atına binip «kuskuna kuvvet» diyerek uzaklaştı ve önüne çıkan yola düzüldü. Bir anda düşmanlardan hiç kimse savaş alanında kalmamıştı. Ancak leşleri döküldü kaldı, hatta kesilen başlar sayıldığı zaman yedi bin beş yüz olduğu görüldü ve bunlardan, serdarın buyruğu ile bir kule yapıldı. Beyit :

Meydanı şöyle tutmuş idi surhser leşi
Rubah u görk ü seg avlaştılar birer leşi.

Bu savaşa katılan düşmanların çoğu çoluk çocukları ile beraber idiler. Amaç, çoluk çocuğu yanında kişinin namus uğruna daha iyi dövüşmesini sağlamak idi. Allah için, onlar dövüşte hiç noksanlık göstermediler. Ama yüce Tanrı'nın yardımını ile zafer rüzgarı İslam tarafından esti. Tanrı'ya şükürler olsun!

KİMİ GÜRCİSTAN BEYLERİNİN TUTSAK EDİLMESİ VE ŞAMAHI KALESİ'NİN YAPIMI ÜZERİNE

Dinsizlerin başkomutanı olan İmam Kulu Han, Gürcistan beylerine mektup yazarak, bu savaşta hazır bulunmalarını istemişti. Fakat onlar geç kalmışlar ancak bozgun sırasında Kaba bölgesine kadar gelebilmişlerdi. Bundan sonra da, yol ve iz bilmediklerinden yönlerini şaşırarak dağlara düşmüşlerdi. Kaba yöresi halkı baştan başa asi idi. Ama kılıç korkusundan ister istemez dostluk gösteriyorlardı. Bu nedenle Gürcülerin çoğunu kırdılar ve üzerlerinde buldukları bütün eşyayı yağma ettiler. Beylerinden ikisini ve ileri gelenlerinden on beş kadarını elleri ve kolları bağlı olarak alıp götürdüler. Öldürdükleri Gürcülerden sayısız insan kafasını mızrakların ucuna takıp Osmanlı serdarının önüne getirdiler. Serdar bunları hemen Zekem Beyi Levent Han'ın oğluna gönderdi ve «saadetli padişaha haraç verdikleri halde bu yapılan iş nedir?» diye onu sertçe azarladı. Sözüün kısası, savaştan sonra Şaburan adlı kentin karşısına konularak üç gün orada dinlenildi. Ondan sonra konaktan konağa yürünerek Şamahi kentine gelindi. 991 yılı cemaziyelevvelinin on beşinde (M.6-5-1583) orada bir kalenin yapımına başlandı ve kırk günde tamamlandı.

Bundan sonra Gürcistan ve Dağıstan memleketlerine ateşler düşüp her taraftan çeşitli armağanlarla beyleri birbirleriyle yarışırmasına şanlı vezire başvurdular. Vezir, beylerden belli-başlarını elçi, olarak kapı kethüdalıkları hizmetinde kullanmak üzere alıkoydu. Bundan sonra soylu vezir, petrol madenlerini görmek istedi. Bunlar Bakü adındaki kale hizasında bulunduklarından bir miktar asker ile oraya da vardıktan sonra Demir-kapı'ya geldi ve bu sevinç içinde mübarek bayram orada kutlandı.

OSMAN PAŞA'NIN İSTANBUL'A HAREKETİ VE YOL BOYUNCA YAPTIĞI SAVAŞLAR ÜZERİNE

4 Şevval 991 (M. 24-10-1583). Yiğit Osman Paşa, Şirvan ülkesini böylece düzene sokup kalelerin reayanın yönetimi işlerini de yoluna koyduktan sonra, İstanbul'a dönmek istedi. Yerine Cafer Paşa'yı kaymakam bırakıp memleket halkını onun buyruğu altına verdikten sonra mübarek bayramın dördüncü günü yola çıktı ve menzilleri geride bırakarak o zaman için kanlı Serence suyu kenarında⁴ çadırlarını kurdu. Meğer o sırada İstanbul'dan, Şirvan'daki görevlerin ödenekleri gönderilmekte imiş; Ruslar bunu haber alıp hazineyi ele geçirmek için aynı yerde yolu kesmişler. Akşam vakti İslam askerinin konak yerinden yükselen tekbir seslerini, yakınlarda pusuya yatmış Ruslar duydular ve bundan İslam askerinin gelmiş bulunduğunu öğrenerek, sık bir orman içine girip saklandılar. Durumdan haberi olmayan İslam askeri, sabah olunca yollarına devam etmek üzere o derin ırmağı geçmeye başladılar. Askerin ancak üçte biri suyu geçmişti ki, Ruslar, üstüste yığılmış bir durumda olan birliklere tüfek ateşi açtılar, birçoğunu yaralayıp birçoğunu da şehitler zümresine kattılar.

Meğer Ruslar o sık ormanlıkta bir tabur bağlamışlar ve aldıkları ganimeti saklamak için orayı bir sığınak haline getirmişler imiş. İslam askeri hemen toparlanıp Rusların etrafını sardı ve iki gün boyunca şiddetle savaşarak pek çok kâfirin başını kesti. Sonunda Ruslar, mevzilerini bırakıp başka bir ormana çekildiler. Burada da kabakuşluk vaktine kadar savaşıldı. Ancak, savaş daha sürdürülürse birkaç melun yüzünden bunca Müslümana zarar geleceği kesin görüldüğünden, savaştan vazgeçip yola devam edilmesi yeğ tutuldu.

Oradan Terek adlı ırmak kıyısına gelindi ve bu su büyük güçlüklerle aşılabildi. Sonra Beştepe adlı menzile konuldu. Ama uğursuz Ruslar o yöreyi yakıp yıkmışlar, hayvanlara yi-

yecek bir çöp bile bırakmamışlardı. Daha sonraki iki menzilde de hiç su bulunamadı ve bu yüzden çok zahmet çekildi. Sonra, Kuban adındaki büyük bir ırmağın kenarına gelindi ve sonunda orada dinlenilebildi. Üç gün sonra da ırmaktan geçildi.

Orada, eskiden Osman Paşa'nın kethüdası olan Şamahi beylerbeyi, İstanbul'dan hazine ve korucu yeniçeri ile gelirken, yollarına uğursuz Rusların çıktığını duymuşlar ve çok korkmuşlardı. İslam askerinin yolda kaldırdığı tozu görünce düşman sanarak epeyce telaşlanmışlardı. Fakat sonra yüzlerini gördüklerinde bütün yorgunluklarını ve çektiklerini unuttular. Orada güzel bir çayırdaki mola verdiler ve iki saat boyunca görüşüp sohbet ederek hoş vakit geçirdiler. Şamahi beylerbeyi, götürmekte olduğu hazineyi Osman Paşa'ya teslim etti. Osman Paşa da her bölüğün ödeneğini ayırıp bölüştürdü ve Şirvan'a gidecek askere verdi. Ama bunlardan, yollarda hayvanlara yem olacak taze ya da kuru ot bulunmadığını öğrendiler. Yüce Tanrı hazretlerinin buyruğu ile o gece öyle bir soğuk hava çıktı ve cana kıyıcı sert bir fırtına patladı ki, birçok insan donup öbür dünyaya göçtü. Her gün yedişer, sekizer yüz binek ve yük hayvanı helâk olur oldu. Sözüün kıssası, on iki gün boyunca Kuban ırmağı kıyısı izlenerek yol alındı ve sonunda geçit yerine ulaşılabilirdi. Ama ırmağın buz tutmuş olduğu görüldü. Oralarda yüksek ağaçlarla kaplı idi. Asker büyük ateşler yakarak soğukun şiddetini kırmaya çalıştılar. Adı geçen ırmağı buz üzerinden yürüyerek geçtiler. Serdar için Namrak Kalesi'nden çırnıklar getirildi ve bunlarla suyu geçtiler. Dördüncü menzilde Namrak Kalesi'ne varıldı, toplar atılıp şenlikler ve eğlenceler düzenlendi. Oradan ikinci menzilde Taman'a gelindi. Askerin tümü buz üzerinden yürüyerek suyu geçti. Burada kimi eceli gelenler buzun delinmesi sonucu canlarını yitirdiler. Ondan sonra Kerç-boğazına erişildi ve yine buz üzerinden boğaz geçilerek birkaç gün dinle-

nildi. Sonunda menzil başı olan Kefe'ye gelindi. Burada yurtlarına dönmek isteyenlere izin verildi, kalanlar için de kışlak ve konak tedarik olundu.

FERHAT PAŞA'NIN DOĞU İLLERİ SERDARLIĞINA ATANMASI ÜZERİNE

Yıl 991 (M. 1583). Sinan Paşa'nın yaptım dediği barışın yalan olduğu meydana çıkınca, saltanatın namus ve şerefi gereği olarak, ilkbaharda bir serdar atanıp doğuya göndermek zorunlu olmuştu. Siyavuş Paşa, serdarlığın kendisine yükleneceğinden korkarak, Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'nın bu görev için yaratılmış adam olduğunu ileri sürdü ve böylece Ferhat Paşa'ya vezirlik verilip çağrılarak, İslam askerine serdar yapıldı. İlkbaharda da doğu illerine doğru hareket etti.

REVAN KALESİ VE YÖRESİNDEKİ KALELERİN YAPTIRILMASI ÜZERİNE

Yıl 991 (M. 1583). İslam askeri menzilden menzile ilerleyerek Revan ülkesine vardı. Buralar, eskiden Lala Mustafa Paşa zamanında yapılan akınlarla yağma edilerek harap bir duruma gelmişti. Fakat ondan sonra bir, iki yıl içinde öncekinden daha bayındır bir hale getirilmiş, yıkık bir yeri bırakılmamıştı. Çevredeki her köy, üçer, dörder yüz binadan oluşan birer kent ve kasabaya dönüşmüştü. Şah Kulu Han, sonra da Tokmak Han adıyla ün kazanan oğlu Mehmet Han, reayayı adalet ve ihsanlarla yönetmişler, yüksek bir kalkınma düzeyine erişirmişlerdi. Halk çoğu günlerini zevk ve safa ile geçirirdi. Ancak İslam askerinin yeniden gelmekte olduğunu öğrenince dağılıp perişan oldular.

Adil serdar Revan kentine girip kale yapımına başlayınca, Tokmak Han'ın saraylarını ortaya alıp etrafına geniş ve sağlam bir sur inşa ettirdi. Yapım çalışmaları kırk beş günde tamamlandı. Revan beylerbeyliği, rahmetli Sultan Süley-

man'ın hareminden yetişmiş olup o sırada Van beylerbeyi bulunan cesur ve kahraman Çağalazade Yusuf Paşa'ya vezirlik rütbesiyle birlikte verildi. Burada binlerce insan Tanrı'nın bu bağışından ibret aldılar. Çağalazade, Sultan Süleyman Han'ın gözde adamlarından biri, Ferhat Paşa da şehzadesi Selim Han hazretlerinin mutfağında uzun süre çalışmış bir kimse iken bu mevkilere eriştiler. İşte bu aşağılık dünyanın devlet ve izzeti, gelince böyle gelir, gidince böyle gider!

REVAN KALESİ'NİN YAPIMINDAN SONRA MEYDANA GELEN OLAYLAR ÜZERİNE

Revan eyaletinde gerekli ve önemli olan kalelerden Şuragel Kalesi'nin ihtiyacı olan asker ile araç ve gereçler tamamlandıktan sonra Kars Kalesi yönüne gittiler, oradan da Kara Ardahan'a vardılar. Bunların da yiyecek ve hazinelerini yeterli buldular ve Diyarbakır beylerbeyi ile Tiflis'in yiyeceğini gönderdiler. Onlar da sağ ve selamet döndükten sonra, kış belirtileri kendini göstermeye başladığından, kışlağa, yani cennete benzer Erzurum'a yöneldiler ve kışlak tedarikini gördüler. Bu mübarek yılda İslam askeri huzur ve refah içinde oturup kalktı. Hiçbir zaman ne düşmandan bir rahatsızlık görüldü, ne de yiyecek kıtlığından sıkıntı çekti. Son derece bolluk ve rahatlık içinde varıp döndüler.

İKİNCİ YIL İÇİNDE MEYDANA GELEN OLAYLAR, LORİ VE GÖRİ'NİN FETHİ

Yıl 993 (M. 1585). İlkbahar gelince sefere görevli olan İslam askeri toplanıp padişah ordusuna katıldılar. Harekete geçip Lori Kalesi alındı ve onarıldı, beylerbeyi atanarak her türlü ihtiyacını tamamladı. Sonra da Göri Kalesi için gerekli ikmalleri yapıldı. O taraflarda, yani Gürcistan sınırı boyunca ne kadar kale varsa durumlarına göre kimini taze askerle güçlendirildi, kimi de onarıldı ve bütün eksiklikleri giderildi.

SADRAZAM MEHMET PAŞA'NIN OĞLU HASAN PAŞA'NIN AKINI VE GANİMET ALMASI ÜZERİNE

Aynı yıl. Göri Kalesi'ne varıldığı sırada, Sivas ve Rumeli Beylerbeyi Sadrazam Sinan Paşa oğlu Mehmet Paşa ve Karaman beylerbeyi olan başka bir Mehmet Paşa askerleri ile adı geçen Hasan Paşa'nın komutası altına verilerek, padişah ordusundaki gazilerden isteyenlere de müsaade olunarak, akın yapmakla görevlendirildiler. Bunlar Göri'den üç, dört menzil ilerdeki Gürcistan içerlerine akın saldıılar. Sayılamayacak kadar zengin ganimet ve pek çok tutsak aldılar, hatta beş bin hanelik ulusu evleriyle sürerek beraberlerinde götürdüler. Ayrıca aldıkları değerli eşya saymakla bitmez.

İSLAM ASKERİNİN TİFLİS'E VARİŞİ VE ALEKSANDRA HAN'IN HARACINI ALMALARI

İslam askeri, aldıkları ganimet mallarıyla meramlarına eriştikten sonra, o konaktan kalkarak Tiflis'e vardılar ve kalenin her bakımdan ihtiyaçlarını istendiği gibi sağladılar. Levant oğlu Aleksandra Han'ın yükümlü olduğu otuz bin yük ipek, birkaç eşsiz oğlan ve cariyeyi, birkaç ispirî doğan ve birkaç da cins balaban alıp getirdiler. Bu Aleksandra Han, kendi kanısınca, becerili ve anlayışlı bir adam olarak geçinirdi. Hatta yüzüğünün üzerinde Şirazlı Hafız'ın şu beyti yazılı idi:

Ne Hızır'ın ömrü kalır ne İskenderin mülkü

Bu aşağılık dünya uğruna kavga etme ey derviş ⁽¹²⁾
Kâfir dillerinin çoğunda İskender'e Aleksandra derler. Bu da, kendisince, Büyük İskender ile bu kadarcık olsun bir benzerlik ve ilişkisi bulunduğu kanısında idi.

(12) Ne ömr-i Hızır bemand ne mülk-i İskender
Nizâ' ber ser-i dünya mekûn derviş

MUTLU ŞEHZADE HAZRETLERİNİN SANCAĞA ÇIKMASI

2 Zilhicce 992 (M. 5 - 12 - 1584). Bahtıaçık ve padişah tah-tına layık Sultan Mehmet Han hazretlerinin sünnet düğünü bitip o sonu gelmez toplantılar artık arkada kalınca, şehza-deyi sancağına uğurlama hazırlıklarına başlanması için pa-dişah buyruğu çıktı. Bunun üzerine, önce lala, nişancı, defter-dar, özengi ağaları, sipahiler, sağ ve sol bölük silahtarları, sekbanlar, solaklar, peykler, saray ahır görevlileri, mutfak ve kiler hizmetçileri, iki bine yakın çoğu dergâh-ı âli kullarından ve kul cariyelerinden ve kul oğullarından ve ileri gelenlerin kullarından yazılıp deftere kaydolundu. Aynı günde şehzade hazretleri, sabah rüzgârı gibi uçan, eğeri altın işlemeli, süslü püslü bir at üzerinde saraydan çıktılar. Yeniçerilerden başka âdeti zafer kazanmak olan padişahın bütün kulları sarayın kapısında toplanmış bulunuyorlardı. Her biri yollu yolunca, önünce ardınca iskeleye doğru gittiler. Önce Sadrazam Siyavuş Paşa, arkasından vezirlerin her biri, padişahların ananevî ku-rallarına uyarak şehzadeye yaklaşıp adalete ve askere ilişkin sözlerle bağlılıklarını perçinlediler. İskelede bir kadırgaya ken-dileri, bir başkasına da büyük vezirler bindiler ve şehzade hazretleri otağına ininceye kadar beraberinde gittiler. Ondan sonra veda için mübarek eteğini öptüler. Yalnız kapıcıbaşı Kurt Ağa, şehzadenin hizmetiyle görevlendirilmiş olanlarla birlikte, sancağına (Manisa) varıncaya kadar ondan ayrılmadı. Görevini tamamladıktan sonra, o da veda edip İstanbul'a döndü.

DİK KAFALI TATAR HANI MEHMET GİRAY'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Yıl 992 (M. 1584). Mehmet Giray Han, atalarından beri Osmanlı hanedanının nimetiyle yetişenlerden olduğu halde, Cengi soyundan geldiğine son derece mağrur olan bir kimsey-

di. Bu yüzden Acem seferine gitmekte ayak sürümüş, sonunda zorunlu olarak gidince de orada kışlamayı reddedip memleketine dönmüştü. Kefe reayasının çok kez ondan yakınması, kendisine padişah tarafından görev verilince «yoksa biz Osmanlı beylerinden miyiz» diye böbürlenip söylenmesi ve daha bazı biçimsiz davranışları ile han, padişahı incitmişti. Bu yüzden Sultan Murat, Mehmet Giray'ın hakkından gelinmesi için Osman Paşa'ya buyruk gönderdi.

Kendisiyle Kefe'ye gelen askerin çoğuna izin vermiş olduğundan Osman Paşa'nın yanında ancak üç bin kadar adam kalmıştı. Böyle bir durumda hanı idam etmek gibi tehlikeli bir buyruğun yerine getirilmesi, İran sorunu çözümlenmeden burada da büyük bir baş derdi çıkabileceği düşüncesiyle, padişaha arzda bulundu ve bunun şu anda sakıncalı olabileceğini bildirdi. Ama padişah, «elbette fermanıma uyup gereğine göre emrini yerine getiresin» diye kesinlikle buyruğunu yineledi. Yiğit Osman Paşa, ister istemez padişahın buyruğuna uyarak, önlemlerini aldı. Önce hanın kardeşi Alp Giray Sultan'ı hanlığa atayarak beratını verdi. Fakat Mehmet Giray, «ben para basan ve adıma hutbe okutan bir hükümdar iken beni işten çıkarmaya ve işe almaya kimin gücü yeter» diyerek, karşı çıktı ve yüz bin Tatar toplayarak Kefe üzerine yürüdü.

Öte yandan, İstanbul'da rehin tutulmakta olan kardeşi İslam Giray'a saadetli padişah tarafından hanlık verilmiş ve Kılıç Ali Paşa ile birlikte Kefe'ye doğru yola çıkarılmıştı. Tam bu sırada idi ki, bunlar Kefe limanına girdiler. Yeni hanın geldiği duyulunca, Mehmet Giray Han'ın yanında olan ve padişahıtan ödenek alan has kulları ve mirzalar birer ikişer, beşer onar, sonradan daha kalabalık topluluklar halinde Mehmet Giray'ın ordusundan ayrılıp İslam Giray Han'ın askerleri yanına geldiler ve «biz ulumuz hanın kuluyuz» dediler. Mehmet Giray, Tatarlara ne kadar parlak vaatlerde bulundu, «ben başlı başı-

ma ayrı bir padişahım azledilemem», dedi durduysa da, bir yararı olmadı. Sonunda, «beni azledenler yüce Tanrı'dan bulsunlar» diye beddua ederek Or ırmağı ağzına doğru kaçmak istedi. Ama vücutça çok şişman ve hantal bir adam olduğundan, kaçmayı başaramayacağını anladı ve hemen oracıkta bir seccade yayıp yazgısına boyun eğdi. Han oğullarından bazıları erişip orada işini bitirdiler. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

OSMAN PAŞA'NIN BAŞKENTE GELİŞİ VE PADİŞAHIN İLTİFATLARINA ERİŞMESİ

Recep 992 (M. Temmuz - Ağustos 1584). Böylece yiğit vezir, padişahın buyruğuna uyarak hanlık sorununu çözümledikten sonra, kaptanpaşa ile Kefe'ye gelen kadırgalara binip İstanbul'a döndü. Henüz ikinci vezir olduğu için büyük vezirler onu karşılamadılar. Ancak yeniçeriağası ve özengi ağaları iskeleye vardılar. O hafta toplanan padişah divanına gidip ikinci vezir yerine oturdu ve pişkeşini çekip onur kaftanını giydi.

Ayın dördüncü salı günü saadetli padişah Yeniköşk'e inip Osman Paşa'yı oraya davet buyurdular. Huzura girince padişah hazretlerinin ilk sözü «safa geldin Osman, otur» demek oldu. Osman Paşa da emre uyup dua ettikten sonra karşısında durdu. Bir kez daha «otur» buyurdular. Bunun üzerine oturur gibi yapıp hafifçe eğildikten sonra yine doğruldu. Böylece üç, dört kez aynı iltifata erişti. Sonunda «Lala Mustafa Paşa ile Şirvan'a vardıktan sonra serüvenlerini ve düşman ile yapılan savaşları bana bir bir anlat» dedi. Paşa da, ilkin Rus (Orus) Han savaşını, onun tutsak edilerek öldürülüşünü ve bunun nedenlerini hikâye edince, «aferin Osman» diye çok takdir buyurdular ve başındaki değerli sorgucu çıkarıp mübarek eliyle paşanın sarığına soktular. Arkasından Hamza Mirza

ile yaptığı savaşı başından sonuna kadar ayrıntılarıyla anlatınca «berhudar ol, berhudar ol Osman» sözlerini yineleliip mübarek belindeki altın işlemeli hançeri çıkarıp mübarek elleriyle Osman Paşa'nın beline taktı. Sonra Gence Hanı İmam Kulu Han ile yaptığı savaşı hikâye etti. Yine tekrar tekrar takdirlerini bildirerek yüksek değerde bir sorguç daha başına ilıstırdi. Ondan sonra Tatar hanının yüz bin Tatar ile üzerine geldiğini ve Tanrı'nın inayeti ile, yanındaki üç, dört bin adamla ona nasıl karşı çıktığını, sonunda hanın ne suretle öldüğünü anlattı. Bunu dinledikten sonra mübarek ellerini kaldırıp «iki dünyada yüzün ak olsun, yüce Tanrı hazretleri senden razı olsun, dünyalar durdukça durasın» diye hayır dualar ettiler. Ağalara dönerek, «alın, Osman'ı giydirin ve ata bindirin» buyurdular. Bunun üzerine ağalar paşayı dışarı çıkarıp gömleğinden rubalarına kadar sırmalı ipekten yapılmış elbiseler giydirdiler. Paşa, yeniden huzura girip etek öpmekle onurlandırıldıktan sonra, altın eğerli, süslü püslü ve güzel bir ata binerek sarayına gitti.

Rahmetli tarihçi Âli Efendi, Osman Paşa'nın yanında devlet hizmetine girmiş ve o sıralarda Erzurum defterdarlığına atanmış bulunuyordu. Bu macerayı Osman Paşa'nın kendisinden dinlemiş ve ünlü eserine (*Künhülâhbâr*) şöyle yazmıştır :

Anlatıldığına göre, rahmetli Osman Paşa'nın keyif verici maddelere pek düşkün olduğu, özellikle içkiye tutkunluğu halk arasında dillere düşmüş idi. Hatta bu halini padişah da duymuş bulunuyordu. Huzurundan çıktıktan sonra saadetli padişah babüssaade ağasına, «yüce Tanrı'ya hamdolsun, bir kuşumuz vardı, onu da defettik» buyurmuşlar. Nasıl kuşku padişahım diye sorulunca, «bize Osman Paşa için keyfe düşkündür ve ayrıca şaraba tutkundur, sadrazam olsa divan sürmeye gücü yetmez demişlerdi. Dört saat boyunca karşımda durdu. Uzun boylu konuştuk, fakat hiçbir içkili belirtisi görülmedi. Keyifli olsa elbette bir gevşeklik gelir, içkiye tutkun olsa ta-

vır ve hareketlerinde bir değışiklik eseri görölürdü. Sonunda anladım ki, herhangi bir tutkusu yokmuş».

Akıl ve anlayış sahibi olanlar bilirler ki, padişahın içki ile yankınlığı vardı ve içkinin bir insan üzerindeki etkisini biliyordu. Ama Osman Paşa'nın padişahıtan gördüğü iltifatların verdiği sevincin etkisi o kadar kuvvetli idi ki, bunun verdiği keyif, her türlü içkinin verebileceğı keyfi bastırmıştı. Bu nedenle padişah hazretleri aldanmışlardır. Gerçekten de, gördüğü iltifattan Osman Paşa, kocamış olsa bile gençleşir, hasta olsa da dinçleşirdi.

VEZİR OSMAN PAŞA'NIN GERÇEK HUYU, MEŞREBİNİN İÇ YÜZÜ

Budin'de şehit olan rahmetli Ferhat Paşa'nın haremi oğlanlarından Küçük Mustafa adında bir «mahbub oğlan» vardı. Bu genç sonradan vezir (Sokullu) oğlu Hasan Paşa'nın İstoyini Belgrat savaşında kaybolan hazinedarıdır. Hasan Paşa kâfirlere adam gönderip Küçük Mustafa'yı çok aratmıştır. Eğer sağ olarak bulunursa çok para vererek onu kurtarmak kararındadır. Hasan Paşa Küçük Mustafa'yı bir, iki oğlanla beraber Osman Paşa'ya armağan etmişti. Ferhat Paşa zamanından beri onu tanırdı. Ferhat Paşa'nın hazinedarı iken Budin'de birkaç kez bize şölen vermişti. Bunlardan birinde bir vesileyle Osman Paşa'nın içki ile ilişkisini şöyle anlattı :

Çoğu kez uzun gecelerde bir sürahi içki getirirler, üç, dört meze tabağını bir tepsiye koyup tutarlardı. Ayrıca, birer tabak etli ile birer kâse başka türden yemek tutarlar, paşa istedikçe önüne getirirlerdi. Karşısında saz çalınır ve şarkıcılar şarkı söylerlerdi. Bu suretle beş, on kadeh içtikten sonra çakırkeyf olurdu. Önüne konan bir yastığa yaslanır, iki kolunu ensesine dolayıp yarım saat, en çok bir saat dalarak uykusunu alırdı. Sonunda kalkıp abdestini tazeler ve sabaha kadar ibadet ederdi. Gözlerinden o kadar yaş dökerdi ki, seccaesinin sec-

de yeri sırsıklam olurdu. İşte Osman Paşa'nın içki âlemi, zevk ve sohbeti bundan ibaret idi. Söylenenlerin doğru olup olmadığının sorumluluğu, anlatanıdır.

YİĞİT OSMAN PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

3 Recep 992 (M. 11 - 7 - 1584). Osman Paşa'yı çekemeyen Sadrazam Siyavuş Paşa, vergisinde aşırı gitmiştir bahanesiyle rüusunu (inha tezkeresi) kabul etmedi. Asıl amacı, böylece Osman Paşa'ya bir leke sürmektir. Osman Paşa birkaç yıldan beri Demirkapı'da bunca çalışıp çabalamış olan silahtarlar zümresinin ödeneklerini Şahoğlu savaşında bir kez birer akçe yükseltmişti. Ayrıca, İmam Kulu Han savaşı ile Tatar hanının bozgununda yine birer akçe artırmıştı. Ancak bunların birer akçesini tutmak isterdi. O sırada silahtarlar toplu olarak divana gelerek vezirlere terbiye dışı çok saçma sözler sarfettiler. Fakat Osman Paşa hazretlerine karşı incitecek tek laf ağızlarından çıkmadı. Durumu öğrenen padişah, Siyavuş Paşa'yı işten çıkararak yerine Osman Paşa'yı atadı.

Ayın üçüncü günü vezirler yine divana gelip yerlerine oturdular. Sadrazamlık kimseye verilmedi diye şaşkınlık içinde idiler. Tam o sırada Babüssaade ağası sarayın Bab-ı hümayun'u önünde göründü. Sadrazamlık mühürünü sırma işlemeli bir mendile koyup kapıcılar kethüdasını çağırdı ve dedi ki, «saadetli padişah Osman Paşa'ya hayırdualar etti. Vekâlet çoktan hakkı idi. Ancak sınır boylarında bulunması bu hakkın yerini bulunmasına engel oluyordu. Şimdi hak yerini buldu». Bundan sonra Osman Paşa mübarek mührü büyük bir saygı ile eline aldı, yüzüne ve gözüne sürüp koynuna soktu. Hemen orada bulunan divan üyeleri, usulüne göre kal-karak Osman Paşa'yı kutladılar, el etek öptüler ve padişaha dua ettiler.

VEZİR OSMAN PAŞA'NIN İRAN'A SERDAR OLMASI VE KASTAMONU'DA KIŞLAMASI

Yıl 992 (M. 1584). Sadrazam Osman Paşa, memleketin genel sorunlarını ve askerlik işlerini düzene koymakla uğraşırken, öldürülen Kırım hanının oğlunun birkaç mirza ile uğursuz Ruslara kaçtığı ve birçok kötü kimselerle birlikte oradan Tatar ülkesine saldıracakları haberi geldi. Padişah hazretleri haberi duyunca, «bu fitnenin de defi senin isabetli önlemlerinle mümkün olur» diye buyurdular ve «İran taraflarına sen dururken başka serdar göndermek uygun değildir» diye serdarlık buyruğunu da ferman ettiler.

Bunun üzerine Osman Paşa, zaten İstanbul'un havası nazik vücuduna hiç de iyi gelmediğinden, bir gün önce başkentten ayrılmaya çalıştı ve aynı yıl şevvalinin onuncu günü (M. 15-10-1584) Üsküdar'a geçti. Hatta kadırgada vezirlerin önünde, o zaman yeniçeriağası olan Kalaylı Koz Ali Paşa'ya vezirlikte Rumeli eyaletini, silahtar Halil Ağa'ya yeniçeriağalığını verip padişahın onayını da aldı. Ondan sonra konaklar aşarak Kastamonu'ya vardı. Budin'de şehit olan rāhmetli Ferhat Paşa'yı, o sırada Bosna valiliğinden azledilmiş bulduğundan, beraberine alıp Kırım'daki karışıklığı bastırmak üzere Sinop üzerinden Kefe'ye gönderdi. O da, yüce Tanrı'nın yardımı ile, sadrazamın gitmesine ihtiyaç bırakmadan, Kırım'da Tatar askeri arasında çıkan karışıklığı gereği gibi yatıştırdı.

SERDARIN KASTAMONU KIŞLAĞINDAN HAREKETİ ÜZERİNE

Yıl 993 (M. 1585). O kış dağdağsız ve gürültüsüz Kastamonu'da geçti. İlkbahar gelince Tebriz yönüne gitmek üzere hazırlanarak, aynı yılın şaban ayında (29.7.-27.8) Erzurum'a varıldı. Tanrı'nın himmeti, o zamana kadar memlekette bolluk var iken şimdi bir kıtlık baş gösterdi ki, askerin yüze

çıkmasına neden oldu. Şöyle ki; bir gün, bölük halkından açlık çekenlerin bir bölümü sadrazama çıkarak epeyce yakışsız laflar söylediler; daha da ileri giderek yem yiyen atların başından yem torbalarını aldılar, ama yokluğa çare ne? O durumda yine yollarına koyuldular. İstanbul'a döneli beri Osman Paşa'nın sağlığı bozulmuş idi. Günden güne halsizliği artmış, zayıf düşmüştü. Zorunlu olarak bu kez tahtirevan ile yola çıktı ve Tebriz'e kadar bu şekilde gitti. Çaldıran sahrasına varınca, Van beylerbeyi olan Çağalazade Yusuf Paşa, bini aşkın mükemmel donatılmış kulları ve altı binin üzerinde Van alayları askeri ile onu karşıladı. Serdar bundan çok hoşlandı ve yanına çağırıp çok iltifat gösterdi, bir konak ileri gitmesini istedi.

ÇAĞALAZADE YUSUF PAŞA'NIN ŞAHOĞLU KOÇKAPAN HAMZA MİRZA İLE SAVAŞI

Sufiyan adındaki köye konulduğu zaman, at oğlanına, düşmanların ulaştıkları haberi verildi. Bunun üzerine adı geçen Yusuf Paşa onları karşılamakla görevlendirildi. Yusuf Paşa İranlılardan Divanbey'i tutsak etti ve yüz kadar da kelle kesti. Ama tutsak Divanbey'i Yusuf Paşa'nın erliğine ve bir avuç adamla bu kadar büyük kahramanlığına hayran kalmıştı. Paşaya dedi ki, «güzel ağam, görüyorum, şanlı bir yiğitsin, ama şu öğüdüme kulak verirsen pişmanlık duymazsın: Şahımız Hamza Mirza, İran hükümdarının bütün askerleri içinden kılıcından kan damlar on yedi bin yiğit seçerek ordumuzu basmak ve gücünüzün yayını gevşetmek amacıyla Ocan yaylağı yakınlarına gelmiş bulunmaktadır. Şimdi nerdeyse erişir ve sizinle savaşa girer. İncancım şudur ki, sizden canlı kimse kurtulmaz, zamanında önlemlerinizi alın». Bunun üzerine Yusuf Paşa, Divanbey'i serdara gönderdi ve asker istedi. Serdar da, Diyarbakır Beylerbeyi Mahmut Paşa'yı askeriyle imdada görevlendirdi. O sırada Şahoğlu da çıkageldi. Kuşluk

vaktinden akşama kadar korkunç bir boğuşma ve kıyamet belirtileri gösteren bir savaş oldu. Her iki taraftan çok kelleler kesildi, sonsuz asker yok edildi. Düşman Diyarbakır askerini çember içine aldılar, o kadar ki, tek bir insanın bile kurtulamaması için gerekeni yaptılar. Fakat İslam askeri bir karadağ gibi bütün saldırılara sarsılmadan karşı durdu, bir adım bile gerilemediler. Sonunda bu hal ile birbirinden uzaklaştılar. Çağalazade ve Mehmet Paşa ile savaşta bulunan komutanlar karargâha döndükleri zaman vakarlı serdar, Çağalazade'nin başına değerli bir sorguç taktı ve zengin bağışlarla ödüllendirerek cömertçe ikramlarda bulundular.

TEBRİZ KENTİNDE KIRIM VE NEDENİ ÜZERİNE

Mübarek ramazanın yirmi altıncı günü (M. 21 - 9 - 1585) Şenbigazan'a varıldı. Gerçi Hamza Mirza kaçıp gitmişti ama kentin eşkıyası ve dilencisi yerlerinde kalmıştı. O gün kimi beylerbeyleri kente vardılar ve şiddetli savaşlar yaptılar. Aynı gece Tebriz'in eşkıyasıyla tülüngüsü üç dört, bölük olup İslam askerinden ordu dışında yatanları ve aymazlıkla yakalananları öldürüp yağmaladılar. O zamana kadar Tebriz'den henüz çıkmamış olanları kaçırdılar. Ertesi gün kent bomboş kalmıştı. İslam askeri şehri dolaştılar ve ortalık güven içindedir diye dellallar çağırttılar. Kalanlar huzura kavuştular ve Sultan Süleyman Han zamanında olduğu gibi aman verildiğinden öncesi gibi şimdi de kaygusuz oturdular.

Ama bu durum uzun sürmedi. Bir gün İslam askerinden on-on beş adam soyunup hamama girerler. Kendi şahlarına boyun eğmeyen tülüngü ve Tebriz yetimleri denen eşkıyadan bazıları, bu Müslümanları hamamda basarlar ve hamam suyu gibi kanlarını akıtırlar. Olayı serdar duyunca «bre bunlara hemen kılıç, kırım» diye emir verdi. «Biz onlara aman verdikçe ve onları korudukça fesatlarını artırırlar» diyerek

kırgınlığı ve üzüntüsünü açığa vurdu. Bunun üzerine halk, bu kadarcık müsaade bulunca şehre akın etti ve acımasız bir kırım başladı. Seyyitlerden, şeriflerden, tüccar ve zanaatçılardan kimi buldularsa üç gün ve üç sene boyunca öldürdüler. Ama serdar, kırgınlık ve üzüntüsünü açığa vurmakla büyük bir yanlışlık yapmış oluyordu, sonradan duyduğu pişmanlık bir yarar sağlamadı. Kendisinin tekrar «aman verilmiştir» demesi askere, tembih etmesi ve dellallar çağırması, doğru-
dan doğruya kendisi kente girip birçok adam öldürtmesi, yer yer korucular ve yasakçılar dikmesi gibi önlemler bir işe yaramadı.

BEYLERBEYLERİNDEN KİMİLERİNİN İRANLILARA YENİK DÜŞMELERİ ÜZERİNE

Şahoğlu Hamza Mirza'nın otuz bin asker ile Ocan'dan kalkarak İslam askeri üzerine geleceği haberi duyuldu. Yine Çağalazade ile Mehmet Paşa, Van ve Diyarbakır askeri ile İranlıların karşısına gönderildi. Bunlar sabah erkenden Şahoğlunun ordusu karşısına vardılar. İranlıların gayet büyük iki alayı, sağ ve soldan ilerleyerek karşılarına geldi. Başka bir mükemmel alay da Diyarbakır alayının ardını almak hazırlığına girişti. Osmanlı ordusunda Mahmudî Hasan Bey adında birçok savaşırlara girmiş, er oğlu er kahraman bir ihtiyar vardı. Alayında bulunan beş yüzü aşkın yiğide bazı vaatlerde bulunup ileriye çıkmış idi. Düşmanların bu kadar büyük bir kalabalıkla geldiklerini görünce, arka vererek onları Çağalazade'nin alayına kadar çekti. Kendisi de başındaki turna kuşu ve çığa denilen büyük kuş kanatlarıyla süslü tülbendini çıkardı. Askerinin tümü de aynı şeyi yaptılar, yani başörtülerini çıkarıp başları açık kaldı. Böylece kılıçlarını çekip ellerine alarak hep birden at saldırlar ve karşılarına gelen düşman alaylarına sürdüler. Daha önce kaçmış olan üç düşmandan başka o alay-

da tek bir can kurtulmadı. Ama Osmanlılardan da Çermik beyi ile Van alaybeyi şehit oldular. Düşmandan diri olarak sekiz er ile otuz da baş aldılar.

Ama Çağalazade geri dönüp ardından Mehmet Paşa da gelince, İranlılar, bunların arkasını sardılar ve sekiz yüz adam, kimi tutsak ve kimi de şehit olmak üzere kayıp verildi. Bu başarısızlık dolayısıyla üç gün serdarın yüzüne çıkamadılar, asker arkadaşlarının yüzlerine bakamadılar. İranlılar da bu kez arslanlaşarak, bir menzilin dörtte biri kadar yakın bir yerde kondular ve oradan vakitli vakitsiz İslam askerinin kulağını burdular.

TEBRİZ KALESİNİN YAPIMI

2 Şevval 993 (M. 27-9-1585). Tiflis kenti fetholunduktan sonra, söylenen tarihte kale yapımına başlandı ve yüce Tanrı'nın inayeti ile otuz altı günde tamamlandı. Kalenin çevresi on bin yedi yüz arşın uzunluğunda idi. Değeri yüksek serdar ancak bir kez varıp orada cuma namazı kılabilirdi. Sağlığı çok bozulmuştu. Bir daha ata binip askere görünmesi nasip olmadı. Tebriz eyaletini, arpalık olarak ve aynı zamanda Diyarbakır eyaleti ile birlikte ve aynı zamanda üç yıl, sonra Budin beylerbeyliğine getirilmek şartı ile, Trabulusşam Beylerbeyi Hadım Cafer Paşa'ya verdi. Yedi, sekiz bin adam da kalenin korunması için Tebriz'de bırakıldı. Kalede henüz bir bina inşa edilmiş değildi. Ancak beylerbeyi için bir şah bahçesi vardı ve buradaki köşk ile yetinildi. Kendisine birşey olursa yerine Çağalazade'yi atamak için padişah'tan izni olduğundan, serdarlık yetkilerini Çağalazade'ye bıraktı ve vasiyetini de ona yaptı.

TEBRİZ'DEN KALKIŞ VE SERDARIN ÖLÜMÜ

Böylece Tebriz'deki işler bitirildikten sonra orayı Allah'a emanet edip İslam askeri ile Şenbigazan'a doğru yola çıkıldı. Ama o sırada Koçkapan Hamza Mirza kalabalık İran askeri

ile geldi ve hemen ağırlığın bir bölümünü bulup zaptetti öyle ki Çağalazade'nin kırk katar devesini yüküyle çapıyla çalıp götürdü. Uzun Mehmet Paşa'nın, Çıldır beylerbeyliğine atanmış olan kethüdası Hüsrev Kethüda ise orada şehit oldu. Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Paşa ve Karaman Beylerbeyi Murat Paşa, kaçarken bir kuyuya düştüler ve yakayı ele verdiler. Düşmanlar Mehmet Paşa'nın başına üşüşüp şehit ettiler. Murat Paşa ise, kim olduğunu açıkladığından öldürülmeyip tutsak alındı. Bu Murat Paşa, Sultan I. Ahmet zamanında sadrazam olup Celâlîlerin kökünü kazıyan ve «Kuyucu Koca» diye ün salan Koca Murat Paşa'dır.

O arada sadrazam ve serdar Osman Paşa ölmüş bulunuyordu. Fakat ölümünü belli etmemeye çalışıldı. Çağalazade artçı olarak görev yapıyordu. Ama her nasılsa serdarın ölümü duyuldu. Hatta İranlılar da duymuşlardı. «Adı yaman serdarınız öldü» diye şenlikler yapmaya ve «Ali'nin soyuna kılıç çekenler elbette cezasını bulurlar» demeye başladılar.

Şenbigazan'a yaklaşıldığı zaman askerin konması emri verildi ve konuldu. Ama yine de herkes tam silah ve teçhizatı ile hazır durup düşmanı gözetledi, Sonra, sabah istirahat edileceği dellallarla ilan edildi. Fakat sabah şafakla beraber, düşmanın tümüyle silahlı süvarisinin karşılarında mevzi almış olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine orduda alaylar bağlanmak emrolundu. Böylece asker savaş düzeni içinde ordugâhtan çıkınca «orduda göçtür» diye dellallar bağırıttılar. Ondan sonra öncüler ve artçılar belirlendi ve serdar yerini alarak adım adım ilerledi. Bu sırada daha önce İranlılara tutsak düşmüş olan Diyarbakır'ın çavuşlar kethüdası Kılıç Çavuş Çağalzade'ye geldi ve sapkınlardan şöyle bir haber getirdi: İşte gördünüz, serdarınız öldü, Ali'nin kılıcından cezasını buldu. Gececeğiniz yollara sular salınmış, geçitleriniz tutulmuştur. Eğer şimdi gelip aman ve mürüvvet dilerseniz ve şahımızın eşeğine başvurup secde ederseniz iki cihan devletine erersiniz. Eğer şimdi itaat etmez-

seniz, sonra kılıçlarınızı boynunuza takıp «aman ve mürüvvet güzel şahındır» dediğinizde, birinize aman ve zaman verilmek ihtimali yoktur.

Böylece, gururlanarak İslam askerini arkadan izleyen düşmanlar su salınan ve geçit bırakılan yerlerden geçtiler. Ama İslâm askeri, yüce Tanrı hazretlerinin inayeti ile, birden bire geri dönüp düşman üzerine atıldı ve düşmanı püskürterek önüne kattı. Dedikleri su arklarına ve geçitlere kendileri döküldüler. Öyle oldu ki, Osmanlılara kazdıkları kuyulara kendileri düştüler. Balçığa batan ve pisliğe gömülen domuzlar gibi yatan melunların başına Osmanlı askeri üşüştü. Birçoğu dörder, beşer düşman öldürdü; kimi gaziler de birkaçını tutsak ettiler. Bundan sonra savaşan iki taraf birbirinden ayrıldı. İranlılar artık saldırmadılar .Oradan bir sınır boyu eyaleti olan Van'a gelindi ve isteyenlere, yurduna dönmeye izin verildi.

TEBRİZ KENTİ ÜZERİNE

Tebriz, Ocan ile Kızıldağ adlı iki ünlü yaylak arasında kurulmuş büyük kentlerdendir ve temeli atılalı beri Azerbaycan ülkesinin yönetim merkezidir. Cafer Paşa bazı çekici vaatlerle buraya nüfus getirtip yerleştirdiği ve Osmanlı yasaları uyarınca kentte yazım yaptırdığı zaman, kentte seksen bin ev sayılmıştı. Ama yazımdan sonra da çok insan geldi ve şehir bir o kadar daha şenlendi. Kent içinde on dokuz eski Salatîn camii vardır. Bunların her biri çeşitli, renkte mermerlerden yapılmış ve nakışlı taşlarla süslenmiştir; öyle ki, her biri sanki Çin resim atöylelerinde imal edilmiş birer örnekti. İçlerinde insanın canına can katan birer şadırvan bulunan yirmi bir hamamı, iki yüz kervansarayı ve on iki bini aşkın dükkânı ile süslü çarşıları, her biri cennetten bir parça olan ve çoğunun içinde köşkleri, süslü püslü oturma yerleri, fısıkiyeleri ve havuzları bulunan birçok bağ ve bahçeleri, Acemvarî özellikleri ile insanı hayretler içinde bırakırdı.

TEBRİZ'DE KALAN İSLAM ASKERİNİN KUŞATILMASI

Sadrazam rahmetli Osman Paşa, Tebriz Kalesi'ni bina ettirdiği sırada sağlığı bozuk ve hasta olduğundan, kalenin yiyecek ve daha başka ihtiyaçları yeterince sağlanamamış, bazı eksikleri kalmıştı. Bir bölük savaşçı orada yalnız Tanrı'ya emanet edilmiş bulunuyordu. Bunlar daha tam yerleşmeden ve kaleleri gereği gibi berkişmeden, Şahoğlu otuz bin İran askeri ile gelip kaleyi kuşattı. Tanrı'nın takdiri, o sırada Cafer Paşa da göz ağrısına tutulmuştu. Kuşatma süresince üç ay gözünü yummadı ve ıstıraptan gece ile gündüzü bilemedi. Bu üç ay içinde yiyecekleri de tükendi. At ve davar etlerine el konuldu. Fakat bunun da sonu geldi. Sözün kısası, günden güne durum kötüleşmeye yüz tuttu. Bundan sonra Cafer Paşa'nın göz ağrıları biraz dindi ve gözlerini açarak derde deva aramaya başladı. Bir gün kuşatma altındaki gazilerin ileri gelenlerini topladı ve onlara «yüce Tanrı'nın inayeti ile bu derde kendimiz çare bulmazsak başkasından imdat ihtimali yoktur» dedi, Hepsi ağız birliği ile «ferman sultanımızdır» dediler.

Bunun üzerine Cafer Paşa, yiğit beylerden Saçlı Ahmet adlı kahramanı sağ bölük ağalığına tayin etti. İçlerinden bin asker ayırmasını, bunları atlandırıp kıvılcık bayrak çekmelerini emretti. Sol bölüğün başına da Deli Osman adında yeniçeri yiğitlerinden bir kahramanı getirdi. Bu da bin adam ayırıp silahtar bayrağını çekmek buyruğunu aldı. Ertesi gün, iki kolun hemen karşılarında bulunan iki kale kapısını açtırıp bu gazileri İranlıların metrislerini basmak üzere dışarı saldı. Kalede yüz elliden fazla top ve kaledöven top vardı. Bunların hepsini doldurup ateşe hazır bir duruma getirtti. Ne kadar tüfekçi var idiyse hepsini kale bedenlerine yerleştirdi. Ondan sonra hep birden «Allah, Allah celle şanuhu» sesleriyle saldırıya geçtiler. Toplar ve tüfekler ateşlendi. Metrislerde ve kale

çevresinde olan düşman askerine öyle vurdular ki, vücutlarından eser bırakmadılar. İleri gelenlerden yedi korucu, otuz ünlü kişi ve üç yüz baş alıp döndüler. Çok sayıda yiyecek maddeleri, silah ve cephane, metrislerde bulunan birçok araç ve gereç gazilerin eline geçti.

Gazilerden Deli Faik adında bir sipahi de Cafer Paşa'dan bir bayrak alıp yanına birçok gaziyi topladı. İkinci baskında onun kolunda sultan rütbesinde üç ünlü kişi tutsak alındı. Hatta birisinin karısı bile getirildi. Sonra Deli Fırlak adında bir gazi daha ortaya çıktı ve o da düşmana ağır darbeler indirdi. Kısacası, bütün bu hareketlerden düşmanın gözü yıldı.

Bu sırada binlerce askeri ile ünlü bir han geldi ve otağı ile Hamza Mirza'nın yakınına kondu. Akşam yürüyüş var diye dellallar çağırttı. Akşam olunca da saldırıya geçtiler. Yüce Tanrı'nın inayeti ile havan topları kullanılarak saldırıları püskürtüldü. Saldırganların birçoğu kale duvarı dibinde yanıp kömür oldular, birçoğu da haşlanıp ölmekten daha beter oldular.

Saldırganlar duvara kırk merdiven dayamışlardı. Gaziler kancalarla merdivenleri içeri çektiler. Bundan sonra düşmanlar, işin böylelikle başarılamayacağını anlayarak lağım açmaya başladılar. Meğer yüce Tanrı inayetini esirgemeyince her iş kolayca görülebilmiş. Nitekim tam o sırada Afşarlı cemaatinin korucubaşısı olan Ali Kulu adında ünlü bir adam ortaya çıktı. Onun, güzeliğiyle ün salmış çok şirin ve dilber bir kızı varmış. Hamza Mirza, Ali Kulu'ya, ille de kızını bana vereceksin diye musallat olmuş. Bu yüz kızartıcı istek Ali Kulu'ya çok dokunmuş ve önce kızına kıymış, sonra da kaçıp Osmanlılara sığınmaya karar vermiş. Böylece Ali Kulu, taze bir oğlanı ile kale duvarının dibine geldi, «beni paşanıza iletin ve ne isterseniz benden alın» dedi. Bunun üzerine onu kale içine çektiler. Ali Kulu, düşmanların yirmi günden beri lağım kazmakta olduklarını, o anda paşanın saray dibine kadar gel-

miş bulunduklarını haber verdi. Gaziler Ali Kulu'nun tanımına göre kestirerek o yeri kazdılar. Yüce Tanrı'nın inayeti ile talih yâr oldu, lağımın tam ortasına rastlayarak indiler, hem öyle bir zamanda ki, lağımcılar o saatte paydos edip yemeğe gitmiş bulunmakta imişler. Hiç tereddüt etmeden ve dinlenmeden Deli Osman bin yiğit ile lağım deliğini izleyerek yürüdüler ve Uzun Hasan Camii'nin ötesinde yeryüzüne çıktılar. Bakarlar ki, Hamza Mirza bazı kadeh arkadaşları ile soyunup sere serpe oturmuş, içmeye başlamışlar. Hemen «aşk olsun güzel şah» diyerek üzerine sürerler. Hamza Mirza bir çıplak ata atlayıp kaçır. Gaziler onun Hamza Mirza olduğunu bilememişler, yoksa öyle kolay kolay canını kurtaramazdı. Bunun üzerine ordusu ve orada değerli nesi var idiyse hepsi yağma edildi ve gazilere nasip oldu. Çok yakışıklı bir mahbubunu ve bir dilber sevgilisini de gaziler alıp kaleye götürdüler.

Bu olaydan bir iki gün önce de, Deli Osman kendi bölüğü ile bir çıkış yaparak Şahruh adlı tanınmış bir hanı yatağından çıkarıp getirmiş idi. Bu yararlıkları dolayısıyla Deli Osman'a yüz akçe, Deli Faik ile Saçlı Ahmet'e de seksener akçe ulufe bağlandı.

Ben bu Deli Faik'i gördüm. Yanıkkale'nin fethinde beraberimizde idi. Uzun boylu, hafif sakallı, açık alınlı, nur yüzlü, ağırbaşlı bir ihtiyar idi. Hatta Sinan Paşa, Ferhat Paşa'ya karşın«ulufesi altmışa çıkanların elbette kanuna göre ya çaşnigir ya da müteferrika olması gerektir» diyerek bölük ulufesini kestirmiş idi. Ama Ferhat Paşa, saadetli padişaha arz ederek Deli Faik'e bir ayrıcalık tanınmış ve «o kanun bundan gayrısına uygulanmasın» diye eline padişah hattı ile bir de mektup verilerek Yanık seferine gelmiş idi. Şimdi bu kanun tamamıyla yürürlükten kalkmıştır. Deli Faik'in, Yanık Kalesi dibindeki metris baskınında yararlığı görülmüştür. Hatta «Deli Faik erliğini bu yakada da ispatladı» derlerdi.

Yine konuya dönelim : Şahoğlu gündüz gelmeye utanmış için geceleyin geldi ve önceki gibi iki ay daha kaleyi ku-

şattı. Bu kez kaleye iki büyük ırmak akıttılar, yani İslamları selde boğmak istediler. Ama İslam gazileri selin yolunu açtılar. Sular sanki eskiden beri selin akageldiği yolu imiş gibi aktı gitti ve kimseye zararı dokunmadı. Bu suretle gaziler tam on bir ay kuşatıldılar ve hiçbir gün savaşmaktan geri durmadılar. Birgün sabahleyin düşman meydanda görünmedi. Acaba ne oldu diye gaziler hayret içinde iken, Ferhat Paşa'nın tekrar serdar olarak kalabalık Osmanlı askeri ile gelmiş bulunduğunu gördüler. Ertesi gün bin yük aşlık getirerek Tebriz'e girdiler. Ama ihtiyatlı davranarak Tebriz'de bir gün bile oturmadılar. Zahiye kaleye bırakıp hemen döndüler ve Kumla adındaki yere kondular. Ferhat Paşa orada sağlam bir kale yaptırdı. Bununla beraber Tebriz'de korkulacak bir hal yok idi. Belki bir, iki ay oturup zor sorunlarla uğraşılsaydı din ve devlete yararlı, saltanatın şan ve şerefine uygun olurdu.

ÇAĞALAZADE YUSUF PAŞA'YA SERDARLIK VERİLMESİ VE BERAT GÖNDERİLMESİ

Tutum ve davranışları mükemmel olan ünlü vezir Yusuf Paşa, İslam askerini düşmanlar arasından sıyrarak esenlikle kenara çıkardı. O sırada kapıcıbaşı Abdülkerim Ağa, İslam askerinin durumunu öğrenmek için padişah tarafından gönderilmiş idi. Paşa, padişahın mührünü ve kendisine verilen yetki belgesini Abdülkerim Ağa'ya teslim ederek başkente gönderdi. Abdülkerim Ağa, 993 yılı zilhiccesinin sekizinci günü (M. 2-12-1585) varıp mührü padişaha teslim etti. O sırada ikinci vezir olan Hadım Mesih Paşa'ya sadrazamlık verilip mühür teslim olundu. Bundan sonra hemen Yusuf Paşa'ya serdarlık beratı yazılıp, o illerin korunması ve bakımı kendisine ısmarlanmış oldu.

FERHAT PAŞA'NIN İKİNCİ KEZ SERDARLIĞI

Yıl 994 (M. 1586). Mesih Paşa, sadrazam olduktan bir iki ay sonra ilkbahar gelince, yalnız Çağalazade'nin serdarlığı ile yetinilmenin mi yoksa başka birisinin daha serdar yapıl-

masının mı daha uygun olacağı sorununun düşünülmesi gereğini padişaha arz etti. Bunun üzerine Padişah, bu işin danışılmasını ve hangisi daha uygun görülürse bildirilmesini ferman buyurdu. Vezir Mesih Paşa, şeyhülislam hazretlerine, hoca efendiye ve büyük vezirlere, iş başında olan ve olmayan kazaskerlere, bazı büyük şeyhlere ve saygın seyyitlere tezkere yazdı ve bunun padişah tarafından danışılması ferman olduğundan kalplerine doğanı, belki istihareden sonra akla geleni yazıp kendisine göndermelerini istedi. Böylece her birinden cevaplar gelip bunları gördükten sonra kendi içine doğanı da yazıp tezkerelerin tümünü bir keseye koyarak padişaha yolladı. Saadetli padişah üç gün boyunca gelen tezkereleri inceledi. Dördüncü gün padişah divanında bir mendile bağlayıp kapıcılar kethüdası Satırcı Mehmet Ağa eliyle sadrazama iki buyruk gönderdi. Özetle, bunların birinde «Ferhat Paşa'yı Acem'e serdar ettim» ve ötekinde «seni genellikle Acem'e memur olan İslam askerine serdar atadım. Bugünden tedariklere başlayasın» deniliyordu.

Ferhat Paşa bu atanmadan o kadar üzüldü ki, divandan sarayına varıncaya kadar gözyaşları döktü. Çünkü daha önceki serdarlığından çok kırgın idi. Bu kez serdarlıktan kaçınmak için çok çaba harcamıştı ama önleyemedi. Bununla beraber buyruğa boyun eğmekten gayrı bir şey yapamazdı. İlkbahar gelince, alışlageldiği gibi alaylar düzenleyip Üsküdar'a geçti ve oradan konaklar aşarak savaş kapısı olan o güzelim Erzurum'a vardı.

SERDAR FERHAT PAŞA'NIN TEBRİZ'E VARİŞİ

Tebriz'de olan gaziler bir yıla yakın bir zamandan beri kuşatma içinde gündüz ve gece düşman baskısı altında rahatsız ve huzursuz idiler. Değerli serdar, Erzurum'da savaş için gerekenleri hazırladıktan sonra, yüce Tanrı'ya sığınarak Tebriz'i kurtarmak ve düşman askerini yok etmek amacı ile yola çıktı. Beraberinde bol miktarda yiyecek götürerek oradaki-

lerin canına can kattı. Birkaç gün içinde kalenin yıkılan yerleri onarıldı, birçok yeni kuleler eklenerek kale güçlendirildi. O yörede bulunan düşman ülkelerinin bazılarına asker göndererek ele geçen İranlılar öldürüldü ve çoluk çocukları tutuk edildi. Gürcistan yönüne sürekli asker gönderilip daha önce boyun eğmiş olanların haraç ve bağ vergileri toplandı. Bu arada Levent Han oğlu Aleksandra Han'ın haracı ve armağanları ile, hile kumkuması Simon da vergisi ve bacı ile gelip bağlılıklarını perçinlediler.

DEMİRKAPI, ŞİRVAN, TİFLİS VE REVAN KALELERİNİN SAVAŞ ARAÇ VE GEREÇLERİ

İslam askeri Tebriz'de dinlenirken serdar, kendine uyku ve rahatı haram edip her yöne askerler gönderdi ve gereken işleri düzene koymak yolunda özen göstermekten geri durmadı. İranlılardan yeni alınan Demirkapı, Şirvan, Tiflis ve Revan kalelerinin araç ve gereçleri ile yiyecek maddelerini sağlamak için çok çaba gösterdi. Kimine işlerin üstesinden gelebilir yeni beylerbeyleri atamakla, kimine ihtiyaç eksiklerini yetiştirmekle her birinin tedarikini gördükten sonra, kış mevsiminin de yakın olması nedeniyle kışlak yönüne, yani iç açıcı Erzurum'a erişti.

İKİNCİ YILDA GENCE'NİN FETHİ VE İRANLILARLA BARIŞ YAPILMASI

Yıl 995 (M. 1586). İlkbahar, dolayısıyla iş güç mevsimi geldiğinde İslam askeri her yönden gelip Osmanlı ordusuna katıldı. Değeri yüksek vezir Gence ile Berdan'ın fethine gitti ve yüce Tanrı'nın inayeti ile vardığı gibi fetihleri başardı. Çevre ve yöredeki kasaba ve köyleri de itaat altına aldı. Beylerbeyliğine de Anadolu valisi Hadım Hasan Paşa'yı layık görerek atadı. Bu sonradan Sultan Mehmet Han döneminde sadrazam olup kendine denk olan kişilerin çekememezlikleri

yüzünden öldürülen vezirdir. Yanına gereği kadar asker bıraktı ve her yıl, bunların ödeneklerinden başka, hazineye yüz elli yük ipek gönderilmek üzere bir defterdar görevlendirdi. Başta bütün ihtiyaçlarını da tamamladı.

Tam bu sırada idi ki, İran şahının, sözlerine güvenilir elçileri serdara geldiler. Şahın kardeşi oğlu Haydar Mirza'yı rehin vermek şartı ile barış yapılmasını rica ettiler. Bunun üzerine serdar kışlağa döndü durumu padişah katına arz etti. Padişah da, bu şartlarla yapılacak bir barışa yatkın idi. Böylece, hizmeti sona erince ve yapılan barış da padişahın arzusuna uygun olunca, Erzurum'da kalarak dinlenmeye çekildi.

ÇAĞALAZADE VEZİR YUSUF PAŞA'NIN SERDARLIĞA VE BAĞDAT TARAFLARINDA YAPILAN FETİHLER

Yıl 994 (M. 1586). Yusuf Paşa hazretlerine Bağdat eyaleti ile serdarlık verildiği yukarda söylenmişti 994 yılının başlarında Bağdat'a gittiği zaman, hemen kente girmeyip dışarda kurdurduğu otağına indi. Bir toplantı ve dernek yapmak için dellallar bağırıp dört yana buyrultular ile adamlar gönderdi. Hemen gelip erişen asker ile Cincimal Kalesi üzerine yürüyüp Pilever ve Naver adlarındaki iki kaleyi ele geçirdikten sonra döndü. Askere o kış dinlenip. ertesi yılın baharında hazır olmasını emretti.

İKİNCİ YILDA DİSPUL'UN (DİZFUL) FETHİ ÜZERİNE

Yıl 995 (M. 1587). Yusuf Paşa ilkbahar ve dolayısıyla iş güç zamanı gelince toplanan asker ile Dispul üzerine yürüdü, onu da başarı ile ele geçirerek esenlikle geri döndü.

ÜÇÜNCÜ YILDA SURHBİD VE KİMİ KÜÇÜK FAKAT YARARLI KALELERİN FETHİ

Yıl 996 (M. 1588). İstanbul'dan tümüyle sefere görevlendirilen silahtar bölüğü Yusuf Paşa'nın buyruğu altına verildi ve komutanları Haydar Ağa ile birlikte gidip Bağdat'a erişti. Savaş mevsimi ve kılavuzu zafer olan askerin eyleme geçme zamanı gelince, halifeler yeri olan Bağdat'tan kalkıp Yeniimam denen yerde ve Bîsütun eteğinde Şah Köprüsü'nü geçtiler ve sözü geçen Bîsütun'da yeni bir kale yapıp adına Kale-i Nev koydular.

NİHAVEND KALESİ'NİN FETHİ

Yıl 996 (M. 1588). İslam askeri Surh-i Bîd Kalesi'nden yüzaklığı ile kalktıktan sonra Keteskür Kalesi yakınında bayındır bir köye kondu. Bu köyde kendilerine bir ay yetecek çeşitli yiyecek maddeleri ele geçirdiler. Sonra Seyyid köyüne, oradan Sa'd-i Vakkas köyüne ve oradan da Nihavend'e vardılar. Nihavend eskiden şahların başkenti olmuş büyük bir kenttir. Kalesi de gereği gibi berkitilmiş ve sağlam olduğundan, buranın beylerbeyliğini serdar, kethüdası Mehmet Paşa'ya verdi. Bütün ihtiyaçları ve koruyucu askeri tedarik olunarak her noksanı tamamlandı. İçkalesi de eskisi gibi onarıldı.

YİĞİT VEZİRİN BU SAVAŞTA DA KAZANDIĞI PARLAK BİR GAZASI ÜZERİNE

Serdar Yusuf Paşa'nın İslam askeri ile Hemedan'ı fethetmekte olduğu Şah Abbas'ın içine doğmuştu. Bunun üzerine Şahverdi Han'a ve aynı ülkede, şaha kimi kez itaatlı ve kimi kez asi olan Timur Han'a mektuplar yazarak birtakım vaatlerde bulundu. «İslam askerinin Nihavend üzerine yürüyeceği kesinlikle anlaşılmıştır; karşı koyup püskürtmek onurunu kazanmalısın» diye seslendi ve sırma işlenmiş bir bayrak ile altın kakmalı bir kılıç gönderdi.

Böylece, yukarda adları geçen iki han ile Hemedan Hanı Korkmaz Han, daha birkaç han ve sultan, aralarında bir anlaşma yaparlar. Bir araya toplanıp İslam askerinin otlağa çıkmış olan develerine ulaşırlar. Vezir Yusuf Paşa, düşmanın pusu kurmuş bulunması ihtimalini göz önünde tutarak, üzerlerine kimsenin varmamasını sıkı bir şekilde tembih etmiş iken, Ali Fakih adında bir kahraman ile Deli Düzman adlı bir pehlivan yiğit, elli, altmış kadar süvari ile üzerlerine sürerler. Develere yapışanların, sayıları bini aşkın olmasına karşın, bunlardan ürkerler. Sonunda Şahverdi Han'ın dört bin askeri olay yerine gelir. Öte yandan Vezir Yusuf Paşa, Bana hakimi ve Karadağ beyini sekiz yüz atlı ile imdatlarına gönderir. Yüce Tanrı'nın inayeti ile o dört, beş bin askeri bozguna uğratırlar. Korkmaz Han'ı diri olarak yakalarlar. Şahverdi Han ise sekiz atlı ile kaçmayı başarır. Geri kalanlar bozulup dağılır ve dağlara düşerler. Öbür hanlarla sultanlar uzaktan seyirci kalırlar. Bütün bu olanlar 996 yılı kurban bayramına rastlamıştı. Onun için gaziler bayram üstüne bayram yaptılar. Sonra Şahverdi Han gelip itaat etti ve şimdiye kadar ettiklerine pişman olduğunu söyledi. Bunun üzerine gereği gibi saygınlık gördü.

GÜHERDAN SULTANI İLE CAFER PAŞA'NIN SAVAŞI VE GÜHERDAN'I FETHEDİP KENDİNE MALEDİŞİ

Yıl 994 (M. 1586). Ferhat Paşa'nın Tebriz'den dönüşünden iki ay sonra idi. Tebriz'den Bağdat'a giden yol üzerinde Güherdan adında büyük bir kasaba bulunuyordu. Burası beş bin evli, on iki yerde cuma namazı kılınır bir kent olup öteden beri sultanlık adıyla yerlilerden biri, otuzu aşkın köy ile birlikte bu memlekete sahip bulunmakta idi. Ama gayretkeş sultan sürekli olarak Müslümanlara saldırmaktan geri durmadı. Hatta bu yüzden bir kez Solak Ferhat Paşa oğlu Mehmet Paşa, Bağdat beylerbeyliği sırasında Güherdan üzerine top çekti, fakat fethi nasip olmadı.

Tebriz'de bulunan gaziler her ay üçer, dörder kez Güherdan'a yağma akınları yapıp türlü ganimetlerle dönerlerdi. Bu durum karşısında sultan, kendi kafasınca, şahın haberi olmadan Tebriz'i ele geçirmek ve Müslümanları yok etmek, böylece düşmanlara bir hizmette bulunmak düşüncesiyle, Tebriz üzerine asker çekti ve yüce Tanrı'nın inayeti ile, kulak isterken baştan oldu, bozguna uğrayarak perişan bir halde dönüp kasabasına kapandı. Cafer Paşa hiç durmadan asker çıkararak üzerine vardı ve beşinci gün Güherdan'ı ele geçirmeyi başardı. Olup bitenleri kendine maletti. Tebriz Osmanlıların elinde kaldığı sürece Cafer Paşa'da adı geçen memlekete mülk olarak sahip bulundu.

CAFER PAŞA'NIN İRAN ASKERİ İLE BÜYÜK SAVAŞI

Yıl 998 (M. 1590). Savaşlarda pişmiş Tebriz askerinin kendisine katılmasıyla güç kazanan Cafer Paşa, Tebriz'den birkaç günlük yola kadar uzanan bölgeye egemen olduğu zaman, oralardaki han ve sultanlar, gayrete geldiler. Ama yüreklerinde alevlenen bu gayret ateşi ancak kendi evlerinin yanmasına neden oldu :

On-on beş kadar han ve sultan birleşerek tam on beş bin asker toplandılar ve gelip Turnaçayı denen yere kondular. Cafer Paşa'ya bir deste turna telleri, bir topuz, ok ve yay, bir de yemeni gönderdiler. «Eğer er isen bunları takıp karşımıza gelesin, eğer gelmezsen bunuz (avrat?) gibi başına takıp bir bucakta çıkırık eğiresin» diye bir de mektup yazdılar. Cafer Paşa da onlara bir cevap yazarak, bin altın değerinde sürahi, kadeh ve erkeğe layık giysi ile beraber yolladı ve dedi ki, «sefa geldiniz, yüce Tanrı hazretlerinin yardımına dayanarak karşınıza çıkarız; sanman ki, çıkırık eğirenlerdeniz». Aynı zamanda yönetimi altındaki doğu beylerine sağlam ve saygın adamlar koştı. Böylece, ivedilikle gelenlerle birlikte toplam bin yiğit toplandı. Sonra kentten çıkıp otağını kurdu.

Ertesi gün iki taraf arasındaki ırmağı geçerek hemen geçit yerinin başında kondu. İranlılar da karşısında bir dağa arka verip mevzilendiler. Tam üç gün ve üç gece boyunca öyle bir savaş oldu ki, anlatılması imkânsızdır. Sonunda zafer rüzgârı Müslümanlar yönünden esti ve gelen düşmanın takatını kesti. Ondan sonra İslam gazileri düşman ordugâhını ele geçirdiler ve tok doyumlara kondular. Çerkez soyundan, her biri bir dolunay gibi güzelliğin doruğunda birçok oğlan ve nice nice gümüş endamlı cariyeler İslam gazilerinin malı oldular. Hatta içlerinden on beş delikanlı seçilip padişah sarayına armağan edildi. Bazı olağanüstü güzellikle eşyalar da seçilerek onlarla beraber İstanbul'a gönderildi. Bunlara karşılık olmak üzere Cafer Paşa vezirlik fermanı kabzası altın işlemeli bir kılıç ve iki görkemli kaftan ile onurlandırıldı.

TEBRİZ'DEKİ ASKERİN AYAKLANMASI VE BUNLARIN KIRIMI

Cafer Paşa'nın Tebriz kullarını kırımı az görülür garip olaylardandır. Değil Osmanlı Devleti'nde, daha önceki sultanlar devletinde de böyle bir şey, ne bir tarih kitabında görülmüş, ne de halkın ağzından işitilmiştir. Bu nedenle, olayın ayrıntılarını kavrayabilmek için biraz uzunca anlatılması gerekir :

O zamanın şartları içinde zorunlu olarak, Cafer Paşa ayarı yarı yarıya düşük şahî (13) kestirdi. Bu yüzden Tebriz kulları, «ödeneklerimizin yarısı havaya uçtu» diye sızlanmaya başladılar. Bunun üzerine Cafer Paşa, şikâyetçilerin ödeneklerini beşer, onar akçe yükselterek seslerini kestirdi. Böylece bir yıl boyunca sesleri çıkmadı.

Rahmetli Sultan Süleyman, Van Kalesi'nde gerekirse harcanmak üzere kırk bin akçe altını hazineye koymuş idi. Cafer Paşa onun yarısını Tebriz'e getirtti, ama onunla da iş bitmedi. Bir gün kullardan büyük bir kalabalık toplandı ve «şahinin

(13) Şahî : Yavuz Sultan Selim zamanında basılmış bir gümüş paranın adı.

bu ayarda kesilmesine biz razı değiliz» diye ayaklandılar. İç-oğlanları ve paşanın kapısında bulunan adamları nasılsa onları defettiler. Ama onlar rahat durmayarak günden güne işi azıttılar. Paşa iki ay hiç kimseye görünmedi. Öte yandan asiler sözbirliği edip ağalarını vezirin yerine geçirdiler ve defterdarı karşısında ayaküstü durdurarak her ne istedilerse yazdırdılar, hatta «yazıcı, böyle yaz» diye azarladılar. Boşalan timarları kendileri dağıttılar, istediklerinin ödeneğini artırdılar. Özellikle paşa kullarının dirliklerini, hakları olmadıklarını ileri sürerek, ellerinden aldılar. Bundan sonra, paşanın kaçarak İstanbul'da kendilerini padişaha şikâyet edebileceğinden korkarak, kalenin üç kapısından ikisini duvarla ördüler ve yalnız biri ile yetindiler. Her gün gözcü olarak elli adamı nöbetleşe bu kapıda beklettiler.

Murg-ı zîrek çun be-dam ufted tahammül

bayedeş ⁽¹⁴⁾

Sonunda barış isteyenler araya girdiler. Kale yakınındaki bahçede bir şölen düzenlendi. Ayaklanan kulların aylıkları yükseltildi. Artık ne olduysa oldu diye şimdi alınan kararlar karşılıklı olarak imzalandı. Anlaştılar, barıştılar, sarılıp öpüştüler. Bundan sonrada ağır yeminlerle, sözlerinden dönmeyeceklerini üstlendiler. Bir dirlik boşalınca hemen kıdemliler adam gönderip falancaya verilmiştir diye paşaya haber verirlerdi. Böylece iki, üç hafta geçti. Fakat bu kahır paşanın yüreğine oturmuydu. İç-i günden güne kabarıyordu. Bir gün yine bahçede şölen için hazırlıklara başladı. Aşçılarını ve yemek malzemesini akşamdan bahçeye gönderdi. Mühürdarı Rıdvan Ağa'ya ait evin bir yanı paşa sarayının duvarına, öbür yanı da kale duvarına bitişti. Duvardan bir gedik açtırdı. İçoğlanları bir alay güçlü kuvvetli, savaştan yigitler idi. Bunlar, katarlarını ve seyishanelerini yükletip atlarını birer birer o gedikten dışarı çıkardılar. Kısacası, gece yarısına kadar adamlarının çoğu haberleşip dışarı çıktılar. Kuşluk vaktine kalmadan, Ferhat Paşa'nın yaptırmış olduğu Mahalle Kalesi'ne girip yerleştiler.

(14) Akıllı kuş tuzağa düşünce ona katlanması gerekir.

Cafer Paşa o akşam kethüdasına durumu bildirmişti. O da gündüzden bütün ağaları ve ileri gelenlerden geçinen rezilleri şölene davet edip beraberce yiyip içtiler, eğlenip alem yaptılar. «Kul ile barışılmış, aradaki kırgınlık ve soğukluk kaldırılmıştır, hemen gün bugündür» diye gülüp oynadılar.

Ertesi sabah kul taifesi durumu haber alınca toplanarak ilk önce paşanın kethüdasına vardılar. Fakat işin bir tertip olduğunu anlayamadılar. Kethüdayı kendilerinden çok daha fazla kızgın ve üzgün buldular. Efendisi aleyhine ağzına geleni söylüyor, yakası açılmadık küfürler savuruyor, «onun ettiğini uşak değil avrat bile yapmaz» diyerek kendini şaşkın, ne yapacağını bilmez bir ruh hali içinde imiş gibi gösteriyordu. Kul taifesinin birçok ileri gelenleri, ağaları ve kâhyaları beraber idiler. Paşanın kâhyasını kendilerinden bin kat daha dertli gördüklerinden, herhangi bir kuşku duymadılar. Zaten Cafer Paşa birkaç gün önce, «kasap savaşı» deyimine uygun olarak, yapmaktan çok kızmış, kethüdasının onurunu kırarak onu işten atacak gibi bir tutum içine girmişti. Bu durumda kul taifesi, kethüdanın işin içinde olduğunu akla bile getirmiyordu.

Böylece kul taifesi, hep birlikte danışarak, Cafer Paşa'yı bulup kaleye getirmeye karar verdiler. Bölük bölük ata binip paşayı aramaya çıktılar, fakat bir türlü izine rastlayamadılar. Neden sonra Mahalle Kalesi denen yerde bulunduğunu haber aldılar. Sözleri dinlenir birkaç adam seçip onun yanına yolladılar. Bu temsilciler Cafer Paşa'ya «sizinle andımız ve sözümüz 'olan oldu' şeklinde değil miydi? Böyle anlamış iken bu yaptıklarınıza ne gerek vardı? Bu kadar onur kırıcı davranışlara neden düştünüz» dediler. Paşa da «andım o anttır, sözüm o sözdür. Ama sizin eşkıyanız anttan dönmüştür ve beni tüfekle vurmaya kararlaştırmışlardır» dedi ve bunlardan, daha önce saptanmış olan elli kadar eşkıyanın adını içeren listeyi onlara uzattı. Sözlerine devamla : «Bu adamlar aranızda bulunduğu sürece ben aranızda girmem, kaleye varmam. Onları bana verir-

seniz verin, haklarından gelip kaleye varayım. En azından onları kale dışına atın, bana da güvenlik duygusu gelsin» diye cevap verdi. İki taraf arasında bu konu üzerinde söyleşmeler başladı, defalarca adamlar gidip geldi ve sonunda paşanın listesindeki eşkiyanın kentten çıkarılıp sürgüne yollanmasına karar verdiler ve bu şartla paşayı kaleye gelmeye davet ettiler.

Fakat Cafer Paşa ne yapacağını önceden planlamıştı : Doğudaki beyler gizlice haber göndermiş, «falan yerde düşmanların toplandıklarını öğrendim, üzerlerine varmak için hazırlandım. Ama Tebrizliler arasında bazı serseriler vardı ki, bunların o düşmanları uyaracaklarına kuşum yoktur. Sakın bu iş duyulmasın, falan günde filan yere gelip bize katılın, öyle ki, yüce Tanrı'nın inayeti ile onlara hadlerini bildirmek nasip olsun. O yörede bir düşman oymağı vardır ki, çok zengin mal sahibidirler. İşimizi bitirdikten sonra onları yağmalamaya gideyiz; umulur ki, çok sayıda çeşitli doyum ele geçirelim».

Cafer Paşa'nın bu çağrısı üzerine beyler aralarında haberleştiler ve anlaşarak belirtilen yerde öyle toplandılar ki, dışardan hiç kimsenin ruhu bile duymadı.

Öte yandan, Tebriz'den üst üste adamlar gelerek Cafer Paşa'yı kaleye davet ettiler. Paşa her geleni gayet neşeli bir yüzle karşılıyor, kaftanlar giydiriyor ve avuç dolusu altın veriyordu. Sonunda «falan günü orada oluruz, bizi karşılamaya gelsinler» dedi. Fakat o, kalkıp Acısu'ya kondi. Beyler de oraya geldiler. İki tarafın buluşmasına uygun düşsün diye o geceyi Acısu'da geçirdiler ve ertesi gün Tebriz'e girmek için hazırlık yaptılar. Bütün bunlardan Tebrizlilerin hiç haberi olmadı. Yiğit askerler ise düşman ülkesini bir an önce talan etmek için sabırsızlanıyor, ağaları ve öteki büyüklerinden hiç kimsenin aklına böyle bir şey gelmiyordu.

O gece Cafer Paşa kethüdasına bir buyurultu gönderdi. Buyurultuda «beraberimde cins cins insanlar vardır. Padişahın onuru adına, kaledeki kullar çok güzel giyinip kuşanmış

olarak bizi karşılamaya çıksınlar. şenlik bahanesiyle iki taraf-
tan da tüfek atılmasın, hatta fitil bile yakılmasın diyordu. Ama
paşa, öte yandan gayet gizli olarak, kul dışarı çıktıktan sonra
kale kapısını kapamasını, ondan sonra da Karakule'deki büyük
toplarla ateş açılmasını sıkıca ısmarladı.

Sabah olup da paşa atı üstünde yürüyüşe geçtiği zaman,
gözlerini halka halka kan bürümüştü. Onda bu hal, hiç şaş-
madan her savaş arifesinde görünürdü. Halk ve adamları aca-
ba ne olacak diye hayrete düştüler. O arada yedi kez yedek de-
ėiřti. Bey alayları da yetiştiler. Bu sırada Tebrizliler karşıdan
göründü. Bunlar kat kat alay bağlamışlar, süsler içine gml-
mşlerdi. Beyler erişince atlarından inip el öptüler ve buyruk-
larına kulak verdiler : «Padişah Tebriz kuluna kırım buyur-
muş, göreyim sizi padişahın buyruğunu yerine getiresiniz» diye
onlara seslendi. Tam o sırada kaledeki büyük top gmbrde-
yip âlemi velveleye verdi. Paşa hemen kargısını eline aldı, Teb-
riz kullarının alayları üzerine at saldı ve askerlerin gözü nn-
de birkaçını vurup yere serdi. O gün paşanın toplam yedi adam
ldrdğiğini söylerler. Askerler de kılıca sarıldılar. Paşanın bı-
ni aşkın sekbanı ve yedi, sekiz yüz atlı oğları saldırarak, ora-
da yüz kadar adamı öldürdüler.

Saldırıya uğrayınca şaşkın bir halde geri dönüp kent
içine yöneldiklerinde kapıların kapanmış bulunduğunu gördü-
ler. Ancak o zaman neye uğradıklarının farkına vardılar ve he-
men dağlara doğru kaçıştılar. Cafer Paşa ise kentin önünde a-
dır kurdu ve kendi aleyhinde olanları birer birer ele geçirmeye
zen gösterdi, yakalananları da toptan ldrtti. Neden sonra
kapıları açtırıp Tebrizlilerin ailelerini, eşsiz mallarını yağma
için askerine, kendi sekban ve adamlarına izin verdi. Pek çok
mal ve paralarından gayrı nice aileleri, ele geçmiş oldu. Onla-
rı savaş tutsakları gibi alıp sattılar. Kısacası, o gün sekiz yüz
adam öldürüldü ve bin iki yüzden daha fazlası da kaçıp izlerini

yitirdiler. Üç bin kadar kimse, tövbe ettiklerinden suçları bağışlanıp yerlerinde bırakıldı. Sol bölük ağası olan Saçlı Ahmet, Nahçevan'a sığılmıştı. Paşa, birtakım vaatlarla onu uyutarak görevle Diyarbakır'a gönderdi. Görevini yapıp bol para ile Tebriz'e dönünce de kendi eliyle boynunu vurdu.

Her ne kadar Tebriz eşkıyasından öç almanın saltanat namusu gereklerinden olduğu söz götürmez ise de, iffetli kadınlara bu biçimde ihanet etmek, evlerden uzak, zinaya izin vermek, bir parçacık iman sahibi olanlarca elbette onaylanamaz. Cafer Paşa, katıldığı bunca gazalarda kazanmış olduğu sevapları, bu günahı ile mahvetmiştir. Tanrı önünde cevap vermekte aciz kalacağı kesindir.

CAFER PAŞA İLE İLGİLİ BÜTÜNLEYİCİ BAZI BİLGİLER

Cafer Paşa tam sekiz yıl boyunca Tebriz eyaleti beylerbeyliği yapmıştır. Onun İranlılara yaptığını, İslam askeri ile o sınır boyuna gelen serdarlardan hiçbiri yapmamıştır. Oradan Bağdat'a gönderilmiş, bir buçuk yıl kadar Bağdat valiliği yaptıktan sonra Şirvan eyaletine gitmiş, oradan da azledilmiştir.

Söylenildiğine göre, azledildikten sonra Şirvan'dan ayrılmak üzere idi. Aynı zamanda defterdar da işten alınmış olduğundan paşa ile beraber gideceklerdi. Fakat Şirvan kulunun defterdardan alacakları kalmış bulunuyordu. Bu yüzden kul ayaklanarak paşanın konağı üzerine yürüdü. Paşa, kalabalığın yanına girmesine müsaade etmedi. Ancak ileri gelenler arasından seçilen beş, on kişiyi kabul etti. Ama bunlara da laf anlatamadı. Sonunda öfkelenip hançerine davrandı ve beş, altı adamı katletti. Kendisinin ise yolculuk hazırlığı bitmiş, tuğu dışarıya çıkmış ve otağı kurulmuş bulunuyordu. Asiler, «hele yarın şehirden çıksın bakalım da hali ne olur görsün» dediler ve paşanın adamlarına çok söz işittirdiler. Ama sabah olunca

paşa sekbanlarını önüne dizdi, süvarisini silahlı olarak sağ ve soluna hareket etti, lakin hiç kimse yoluna çıkamadı, hatta yüzüne bile doğru dürtüst bakamadı.

Cafer Paşa'nın yüzünde ve gözlerinde bir acıplık, kan dökücü ve korku bilmez bir asker hali vardı. Sonunun ne olacağını düşünmez, hiç okumak bilmez bir adamdı. Şirvan'dan İstanbul'a üç bin adamı ile beraber geldi. Eğre seferinden bir yıl önce Belgrat'a gönderildi. Bendeniz Budin'den ulak ile fer-yatçı olarak İstanbul'a gönderilmiştim. Belgrat'da buluştuk; enine boyuna, gösterişli, ak benizli bir adamdı. Dilinden Mac-car soylu olduğu anlaşılırdı. Eğre'de saadetli padişah'tan önce tabur üzerine gönderilmişti. Yenilerek geri geldi. Hatta kaç-maktan utanmış, fakat ister istemez dizgininden çekip çıkar-mışlardı. Savaş'tan sonra yine Tebriz valiliğini istedi ve isteği yerine getirildi. Cafer Paşa yine geldi diye Acem'e velvele düş-tü.

İRAN İLE BARIŞ YAPILMASI VE ŞAHOĞLUNUN REHİN OLARAK GELMESİ

Tarih 1000 (M. 1591 - 92). İki tarafça da barış istendiğinden Ferhat Paşa Erzurum'da kalmıştı. Arada defalarca elçilik-le adam gelip gittikten sonra İranlılar, şahın kardeşinin oğlu ve çok sevdiği yeğeni olan Haydar Mirza'yı dehin olarak gön-derdiler. Bunun üzerine rahmetli şair Baki Efendi;

Şadıman olsun Acemler gözlerin aydın yine

Mîr-i Haydar nur-i çeşm-i Hüsrev-i İran gelur
beytini söylemişti. Mir Haydar beraberinde ağır bağışlarla İs-tanbul'a gelerek padişahın eteğini ve tahtını öpmek onuruna eriştikten sonra büyük vezirler ve saygıdeğer bakanlardan her biri ayrı ayrı şölenler vererek çok saygı ve saygınlık gösterdi-ler. Saltanat şanının gereğidir diye kendisine birçok değerli armağanlar, altın ve gümüş sofrta takımları, eğerler, kılıçlar, altın kakmalı hançerler ve türlü mücevherlerle bezenmiş kaf-

tanlar verildi. Vefa alanına bakan Pertev Paşa Sarayı da aşırı ölçüde eşya ve kumaşlarla döşenerek şahoğlunun oturması için hazırlandı. Yemekleri her gün saray mutfağından, belirli ödeneği de padişahın hazinesinden veriliyordu. Beraberinde getirdiği adamlarının yazlık ve kışlık giysileri, kendisinin bayram ve nevruz armağanları olarak sırmalı, ipekli kumaşlar bol bol verildi. Ancak, feleğin şası gözünden ona nazar değdi ve tauna yakalanarak Tanrı'nın buyruğu ile öldü. Eyyub-i Ansarî hazretlerinin türbesi yakınlarında gömüldü ve üzerine yüksek bir türbe bina edildi. Fakat bazı bağınaz kimseler cesedinin Osmanlı ülkesinde kalmasını doğru bulmadılar ve mezarını açarak kemiklerini memleketlerine götürdüler. O büyük kubbe şimdi de boş durmaktadır.

FERHAT PAŞA'NIN İLK SADRAZAMLIĞI

Tarih 1000 (M. 1591 - 1592). Ferhat Paşa Acem ülkelerinde nice kaleler açmış, barışı da padişahın istediği koşullarla yapılmasını sağlamış bulunuyordu. Bundan sonra Ferhat Paşa, sadrazam Sinan Paşa'ya sorunların çoğunda karşı çıkmak yolunu tuttu. Aradan çok zaman geçmeden de sadrazamlık rütbesine geçti. Ama hiçbir kuşkuya yer yok ki, kendisine çok büyük bir gurur geldi ve çok geçmeden de azledildi. İştten çıkarılmasının nedeni şu idi :

Birkaç yıldan beri Erzurum'da, sefer sırasında gelen yenicerilerden birkaç kişi yerleşmiş kalmıştı. Vilayet halkı bunların sarkıntılıklarından yakınmaktaydı Bu nedenle odabaşılarını ve çorbacılarını uyarmak gerekirken «beylerbeyine ve kadısına tembih oluna» diye padişah buyruğu gönderildi. Bundan sonra, gelen buyruk uyarınca kalkıp odalarına varmaları istenmesi üzerine tartışma çıktı, kavga vuruşmaya dönüştü ve bu sırada birkaç yeniceri öldürüldü. Kalanlardan odalarına yakınma feryatları geldi ve çorba yemediler, Ferhat Paşa'dan şikâyetçi oldular. Padişah Ferhat Paşa'dan durumu öğrenmek

isteyince «yakınmaları ağalarındandır» diye telhis etti ve ağayı işten çıkarttı. Fakat yine de kavga yatışmak şöyle dursun daha da azdı. Bunun üzerine padişah, sadrazamı kendisine yalan söylemekle suçlayarak işten çıkardı. Bundan sonra çorbacı ve kapıcıbaşı, yeni sadrazamdan aldıkları kesin ve sert buyruklarla Erzurum'a varıp teftiş ettiler ve orada birçok adamı astılar, birkaçını da İstanbul'a getirip öldürdüler. Bu olay, Abaza Mehmet Paşa ayaklanmasında Erzurum ahalisinin Abaza yanında yer almalarına neden oldu.

SİYAVUŞ PAŞA'NIN ÜÇÜNCÜ KEZ SADRAZAM OLUŞU

Yıl 1000 (M. 1591 - 1592). Bu suçu yüzünden Ferhat Paşa azlolununca Siyavuş Paşa sadrazam oldu. Fakat pek az bir süre yerinde kalabildi. Ulufeleri dağıtılırken hazineye biraz para noksan gelince sipahiler, almayız diye tutturdular ve o sıradaki başdefterdarın başını istediler. Her ne kadar engel olmaya çalışıldı ise de dinlemeyip isteklerinden vazgeçemediler ve ikinci vaktine kadar hiç kimseyi dışarıya bırakmadılar. İlelede sözlerini yürütmekte ağız birliği yaptılar. En sonunda saadetli padişah, harem hizmetlilerine «şu edepsizleri sürsünler, inat ederlerse vursunlar» diye emir verdi. Bunun üzerine kilerci, bostancı ve ahır halkı hemen ellerine birer sopa alarak asilerin üzerine yürüdüler. Tanrı'nın hikmeti, o sırada her zamanki gibi saray mutfağına odun taşıyan altı araba Babühümayun'dan içeri girmişler. Kovalanan sipahiler, birbirlerini ite kaka kaçarlarırken o arabalar yollarını kapadıklarından, yüksekliği bir direk boyundan fazla olan Babühümayun'un tavanına kadar birbiri üzerine yığılmışlar. Birçoğu bu yığıntıdan can verdi, birçoğuda yedikleri sopadan yara ve bere içinde kaldı. Sözüün kıyası, orada üç yüz kadar adam telef oldu.

Bundan sonra divan üyeleri sevinç içinde gülererek dağılıp gittiler. Ertesi gün, her zamanki gibi, sadrazam, İstanbul kadısı ile kenti dolaşıp eşya fiyatlarına ilişkin durumu denetledik-

ten sonra sarayına geldiği zaman, kapıcılar kethüdası varıp mübarek mührü aldı. Fakat bu işe herkes şaşakaldı. Daha bir gün önce onur kaftanları ile ödüllendirilip övülmüş iken şimdi mührün elinden alınması neden ileri geliyordu? Meğer padişah'ın bazı yakınları, Siyavuş Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ikinci kezdir ki divan basıldı demişler ve böylece onun vezirliğinden hayır gelmez diyerek mübarek mührü elinden aldırma-yı başarmışlar.

BOSNA'DA Derviş Hasan Paşa'nın Tutumu Üzerine Kısa Bilgiler

Derviş Hasan Paşa yaradılıştan hareketli bir adam idi. Bosna eyaletine vali olunca tek durmadı : Bazen akınlar yapıyor, bazen de kâfir kalelerine seğirtip sıkıştırmaktan geri kalmıyordu. Birçok kez kâfirler onun davranışından bıkarak İstanbul'a elçi yolladılar, «ya Hasan Paşa'yı kaldırın ya da barış bozulur» diye haberler gönderdiler. Ama bunun bir yararı olmadı. O zaman saadetli padişahın özel musahibi ve sadrazam Siyavuş Paşa'ya da yakınlığı bulunması dolayısıyla, rahmetli Derviş Paşa'yı yerinden kaldırtamadılar; «siz ülkemize saldırırsanız o defeder» cevabını aldılar.

Bihke Kalesi'nin Fethi ve Yenihisar'ın Yapımı

Tarih 1000 (M. 1591 - 1592). Padişahça korunup desteklenen Derviş Hasan Paşa, askerlerini kaldırıp Bihke Kalesi'ni kuşattı ve sekiz gün süreyle dövdükten sonra dokuzuncu gün fethetmeyi başardı. İçine birçok koruyucu asker koyduktan sonra varıp Yenihisar'ı bina etti ve sancak beyliğine rahmetli Ferhat Paşa'nın delibaşısı ünlü ve tanınmış Rüstem Bey'i getirdi.

DERVİŞ HASAN PAŞA'NIN İKİNCİ KEZ DÜŞMAN ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ

Derviş Hasan Paşa ilkbahar gelip ortalık çiçeklere bürününce yine asker toplamaya başladı. Bosna'nın timar ve zeamet sahipleri ile görevde olan ve olmayan beylerini, sınır boyu kalelerinin er ve ağalarını, hatta tümüyle ulah reayasını toplayıp büyük bir dernek düzenledi.

Şaşılacak Bir Olay :

Bilgisi kıt olan bu fakir, o sırada Bosna'ya yolum düştü. Kasabamızda, yani o canım Peçoy'da abdallardan ⁽¹⁵⁾ İdris Baba denen bir meczub ⁽¹⁶⁾ vardı. O, birçok kerametleri görülmüş bir ermiş idi. Şimdi mezarının üzerine yüksek bir kubbe yapılmış olup orayı ziyaret edenler yarar görürler. Ziyaretçilerin bıraktıkları adak ve sadakalardan da çok kimseler paylarını alırlar. İdris Baba o vakitler yaşıyordu, kendisine rastladım. «Baba, Bosna'ya gidiyorum, şayet Hasan Paşa'ya ısmarlayacağın bir şey varsa ben aracı olayım» dedim. «İsmarlarım ya, her nereye giderse yüzü aktır, ermişlerin ve abdalların ruhları onu desteklemektedirler. Hatta Hazret-i Ali, askeriyle beraberdir, öyle diyesin» dedi. Orada bulunan «kardeşler»den biri «yoksa baba, bir şey ister misin?» dedi. «Vallahi hırkam eskimiştir, bir hırkacık isterim» dedi.

Benaluka'ya vardığımda bir yerde gördüm ki, bayraklar açılmış, tuğlar, sancaklar çözülmüş, İslam askeri alay alay dizilmiş, borularında ikisi çalınmış ve kendisinin atı yanaşmış. Ağaları ve kapıcıbaşları beni tanırlardı. Bir zamanlar Segedin beyi iken Sigetver muhafazasına gidiyordum. O sırada Peçoy'daki çiftliğimize konuk olmuş ve elimizden geldiğince de onu ağırlamıştık. Adları geçen görevliler hiç çekinmeden önümüze düşüp beni paşaya götürdüler. Kılıcını kuşanmış, çizmesini giymiş, divanhanesi balkonunda oturuyordu. Hal ve hatır so-

(15) Abdal : Gezgin derviş.

(16) Meczub : Tanrı aşkı ile akıl dengesini yitirmiş kimse.

rulup birçok iltifat gösterdikten sonra söz söylemek fırsatı elime geçince İdris Baba'nın sözlerini ve siparişini ona anlattım. Kendisi de Baba'yı görmüş, biliyordu ve onun hakkında çok olumlu duygular besliyordu. Çok sevindi, neşelendi, daha ne dedi diye defalarca sordu. Baba'nın sözlerini belki on kezden fazla tekrar ettirdi. Hatta yerinden kıpırdaya kıpırdaya balkonun kenarına bu fakirin yanına geldi ve ramazan kethüdasına hırka bedeli olarak bir kazak vermesini emretti. Bu sevinç içinde atına atlayıp gitti.

Bu fakir de saraya gittim. Sarayın görkemli bir kahvehanesi vardı. İçinde beş, on oturma yeri bulunuyordu. Bu yerlerin her biri toplumun bir sınıfına ayrılmıştı. Örneğin, kadılar, büyük müderrisler, kentin ileri gelenleri, hocalar ve konuklar orada toplanırlardı.

Ahlaklı Bir Kimsenin İsabetli Bir Düş Yorumu :

Birgün o kahvehanede sohbet ederken ileri gelenlerden biri içeri girdi ve ahlaklı kişilerden birinin garip bir düş görmüş olduğunu söyledi. «Buyurun anlatın» dediler. «Hasan Paşa'yı askeri ile akıl dengesini giderken güya hadım eylemişlerdi» dedi. Herkes bunu duydu ve ne garip bir düş dediler. Orada oturanlar aydın kimseler olduğundan her biri bir yönden yorum yapmaya kalkıştı. Kimi nesnel, kimi öznel olmak üzere herkes kendi gücünce açıklamalar yapmaya çalıştı. Tam o sırada hırkası sırtında bir sofı derviş çıkageldi. Meğer düş yorumu alanında derin bilgisi ve becerisi varmış, halk arasında bu yüzden yaygın bir üne sahipmiş. «Ey şeyhimiz, safa geldin, tam zamanında ve yerinde geldin» diye saygı ile yer gösterdiler ve düş olayını anlattılar. Derviş, dinledikten sonra başını salladı ve yüce Tanrı'ya şükürler, yüce Tanrı'ya şükürler diye söze başladı: «Müjde size ki, Hasan Paşa düşman taburunu bozguna uğratmış ya da uğratacaktır» dedi. Yorumun dayanağını sordular. Dedi ki, Bosna'ya egemen olanlardan tabur bo-

zan, Hadım Yakup Paşa'dır. Kırbova ovasında düşman taburunu bozmuş ve yirmi bin kâfiri Müslüman kılıcı ile yok etmiştir. Mademki Hasan Paşa düş aleminde ona benzemiştir (hadım olmuştur), elbette gerçekler âleminde de onun sıfatıyla vâ sıfılandırılması gerekir. Kanım odur ki, şimdiye kadar bozmuş ve zaferi kazanmıştır. Oturmakta olanların hepsi «aferin şeyhimiz» diye takdir edip alkış tuttular ve çok sevindiler.

Gerçekten de dört gün sonra müjde haberi geldi. Saray kadısına da paşanın mektubu gelip Müslümanları sevindirdi.

Yine esas konumuzdan saptık. Şimdi bu ayrıntıları bırakıp asıl konumuza girelim.

KÂFİR TABURUNUN BOZGUNA UĞRAMASI

Tarih 1000 (M. 1591-1592). Yukarda söylendiği gibi Hasan Paşa, düşman üzerine gitmek üzere yola çıktığı zaman Yenihisar yakınında Kupa ırmağı üzerine sağlam bir köprü kurdurup Hırvat ülkesine geçti. O uç boyu ülkesinin beylerbeyi adına memleketi yöneten Erdelik Ban ve Hırvat generali olan kaltaban, topladıkları büyük bir ordu ile karşı çıktılar. Yüce Tanrı'nın inayeti ile biraz savaş ve çarpışmadan sonra din düşmanı bozguna yüz tuttu. Müslümanlar muzaffer olup düşmanı kovaladılar ve çoğunu öldürdüler. O bölgede sonsuz sayıda kâfir öldürülüp ordugâhları tümüyle yağmalandı. Bunlar arasında altı tane kolonborna (top) ile sayısız savaş araçları vardı. Ondan sonra kâfir ülkelerine akınlar düzenlendi ve sayılamayacak kadar çok tutsak ve doyum ele geçirildi. Çok zamandan beri İslam gazileri bu kadar zengin üleş görmüş değillerdi.

HASAN PAŞA'NIN BOZGUNA UĞRAMASI VE SUDA BOĞULMASI

Hasan Paşa, bir, iki bin kelle ve bir, iki yüz zincire vurulmuş kâfiri, alınan toplarla birlikte İstanbul'a gönderdi ve düşmanın bundan sonra büyük kuvvetlerle üzerimize geleceğinin

kesin olduğunu bildirerek taze asker yetiştirilmesini istedi. O zamanlar Siyavuş Paşa sadrazam idi. Hasan Paşa'dan gelen arz ile ganimetleri alınca, düşmanın öç almaya kalkışmaması ihtimalinin bulunmadığına inanarak, kendi adamlarından Kirli Hasan Paşa'ya Rumeli eyaletini verip onu Hasan Paşa'nın imdadına gitmekle görevlendirdi. Fakat bu arada Sinan Paşa sadrazam oldu. Yeni sadrazam ise eski vezirlik zamanından beri Bosna'daki Hasan Paşa'ya derin bir kin beslermiş. Nedeni de şu imiş: Bir zamanlar bunlar komşu imişler. Sinan Paşa, Hasan Paşa'nın evini satın almak ister, fakat o sırada Sinan Paşa mevkiinden düştüğünden evi vermez. İşte bundan dolayı şimdi öç almak amacıyla Siyavuş Paşa'nın Hasan Paşa'ya göndermek için hazırladığı askeri yollamadı. Rumeli beylerbeyliğini oğluna verdi ve Kirli Hasan Paşa'yı da Tamışvar valiliğine atadı.

Artık Hasan Paşa imdat almaktan umudunu kesti. Ama düşmanın hakkından gelmeyi göze kestirmişti ve kendisi üzerine gelmelerine meydan vermemek kararında idi. Böylece, yalnız Bosna askeri ile kalkıp Yenihisar'a gitti. Sonra köprüden geçip Siska Kalesi'ni kuşattı. Bu sırada düşman taburunun yakın bir yere kadar geldiğini haber aldı. Meğer Erdelik Ban ile Hırvat generali bütün güçleriyle kollarını sıvamışlar, elleri altındaki eli silah tutan kimseleri ve reayayı bir araya toplamışlar; daha önce Nemçe çesarına ve kardeşi Maksimilyan'a feryat mektupları gönderdiklerinden, bunlar da Nemçe'nin saygın komutanlarından bir büyük köpeği kalabalık Nemçe askeri ile Hırvatların imdadına yollamışlar. Bu kuvvetlerin tümü, Siska Kalesi önündeki Hasan Paşa'nın üzerine yürüdüler. Gerçi Hasan Paşa İslam askeri ile onlara karşı koymak istedi. ama düşman çok üstün sayıda ve savaş araçları olağanüstü güçte idi. Bu nedenle dayanamadılar, bozguna uğrayıp kaçtılar. Kendilerinin kurmuş oldukları köprüye geldikleri zaman, fazla kalabalık ve yığıntıdan yanaşmak imkânı bulunamadı. Düş-

man da arkalarından kovalamakta idi, zorunlu olarak Kupa ırmağına daldılar ve Hasan Paşa ile, sadrazam Ahmet Paşa'nın oğlu ve Rüstem Paşa'nın kızı oğlu olan ve sultanzade diye adlandırılan genç, daha başka birçok beyler ve sayısız asker sularda boğularak şehitlik mertebesine eriştiler. Kâfirler de bu kadar başarı ile yetinerek fesat ve günah yuvası yurtlarına yıkılıp gittiler.

KÂFİRLERİN YENİHİSAR KALESİ'Nİ KUŞATMALARI

Yıl 1001 (M. 1592-1593). Kâfirler Sadrazam Sinan Paşa'nın büyük bir ordu ile sınır boyuna gelmekte olduğunu düşünce, imdat yetişmeden belki Yenihisar'ı alabiliriz düşüncesiyle, kale üzerine asker gönderdiler ve sekiz gün duvarlarını dövdüler. Ama sonra, Rumeli askeri erişince, kaleden el çekip perişan bir halde dağılıp gittiler.

SİSKA KALESİ'NİN FETHİ

Aynı yıl. Öç arayan düşman Yenihisar'dan elçettiği zaman, İslam askeri de varıp Siska Kalesi'ni kuşattı ve beş gün süreyle dövdükten sonra, melunlar aman dilediklerinden, İslam kılıcı altında can vermekten kurtuldular. Gaziler bu iki kaleden sürekli olarak Zağrep ve Hırvat illerini yağma ve talan etmekten geri durmazlardı. Az zamanda çok ganimete eriştiler ve kâfirlere yapmadıklarını bırakmadılar.

KÂFİRLERİN YENİHİSAR'I TEKRAR KUŞATIP BAŞARI KAZANMALARI

Yıl 1002 (M. 1593-1594). Kâfirler Yenihisar'da olan İslam gazilerinden pek çok zarar görmüşlerdi. Bu nedenle onlar, Cesar'a ve kardeşi olan Hersek'e feryat mektupları göndererek çektikleri eziyetlerden kurtulmaya çare aradılar. Adı geçende kinle dolu on altı bin kâfir hazırlayıp Yenihisar üzerine yollandı. Kuşatılmış olan Müslümanlar, sonunda imdattan umut keserek, bir gece kaleyi ateşe verdiler. Kendileri de Kostaniçe ve Ziri Kalesi'ne doğru kaçtılar. Kâfirler ise kaleyi elde tutma-

ya önem vermediler ve kalan kısımlarını da yakarak yerle bir edip Ören'e çevirdiler. Bir daha bayındırlaştırılmasını imkânsız kılmak için ellerinden geleni yaptılar.

KÂFİRLERİN SİSKA KALESİ'Nİ DE ALMALARI

Aynı yıl. Siska'daki gaziler, Yenihisar'ın ateşe verildiğini görünce kâfirlerin başarı kazandıklarına kuşkuları kalmadı. Böylece onlar da Siska Kalesi'ni yakıp İslam toprakları yönüne gitmeyi kararlaştırdılar. Eskiden de o kale Zağrep keşişlerine ait olduğundan, şimdi de Maksimilyan yine onlara bıraktı.

YENİHİSAR'IN YENİDEN YAPILMASI VE YİNE DÜŞMAN ELİNE GEÇMESİ

Yıl 1003 (M. 1594-1595). Efsanelerin Zaloğlu Rüstem'i, İsfendiyar ve Behram'ı ⁽¹⁷⁾ gibi, kendi zamanının bir kahramanı olan Rüstem Bey adındaki komutan, kâfirler Yenihisar'a önem vermeyip çekildikleri zaman, oraya vararak kaleyi yeniden bina etti ve eskisinden daha sağlam bir duruma getirdi. Eski koruyucularını, kendisiyle beraber çıkıp giden gazileri yanına alıp kale içine güzelce yerleştirdi. Buradan Tur ovasını ve Zağrep sahrasını öyle bir yağma ve talana başladı ki, kâfirlere göz açtırmaz oldu. O bölgenin rahat ve huzurunu büsbütün kaldırdı. Bunun üzerine, zarar gören melunlar, yine Hersek Maksimilyan'dan imdat istediler. Maksimilyan o yörenin askeri ile Nemçe askerlerinden oluşan bir orduyu Yenihisar üzerine gönderdi. Kuşatma sırasında Rüstem Bey tüfek mermisi ile yaralandı, birkaç gün sonra da kalede ruhunu teslim etti. Onun ölümü ile de adı geçen kale, artık bundan böyle düşman elinde kaldı.

SİNAN PAŞA'NIN ÜÇÜNCÜ KEZ SADRAZAM OLMASI VE MACARİSTAN'A SERDAR YAPILMASI

Tarih 1001 (M. 1592-1593). Sadrazamlık mührü üçüncü kez Sinan Paşa'ya verilince, ilk iş olarak, birkaç yıldan beri görev dışı kalan vezirleri yeniden mevkilere getirdi. Ferhat

(17) Zal oğlu Rüstem, İsfendiyar, Behram : İranlı efsane kahramanları.

Paşa'yı ikinci vezir İbrahim Paşa'yı üçüncü vezir, Çağalazade'yi dördüncü vezir, Cerrah Paşa'yı beşinci vezir, Boyalı Mehmet Paşa'yı altıncı vezir ve Hızır Paşa'yı yedinci vezir olarak yerlerine oturttu.

Böyle olmakla beraber Sinan Paşa, Ferhat Paşa'yı çekemiyordu. Çünkü Ferhat Paşa İran'da yaptığı fetihlerle ün kazanmış, sonunda İranlılarla barış yapmayı da başarmıştı. Kendisi de ondan geri kalmamak, hatta daha önemli askerî başarılar kazanarak ün sahibi olmak ihtirasıyla yanıp tutuşuyordu. Bunu elde etmek için de Rumeli'ye serdar olmak gerektiği düşüncesini taşıyor ve buna erişmek emelini besliyordu : Gerçekten de Rumeli'de yapılacak birçok önemli işler vardı.

Bundan önce, çakırcıbaşılıktan Zegedin sancağına giden, oradan da Bosna beylerbeyi olan Derviş Hasan Paşa, yukarda anlatıldığı gibi bir kez Bosna'da düşmanların taburunu bozup birçok top, baş ve tutsak alarak İstanbul'a göndermiş idi. İkinci kez düşman üzerine gittiğinde, Kilis Beyi Ahmet Paşa'nın oğlu Sultanzade şehit, kendisi de savaş sırasında suda boğularak kaybolmuştu. Elbette ki kâfirler, Sultan Süleyman Han hazretlerinden sonra İslam yumruğunu yemediklerinden, tecavüzlerini artırmışlardır diyordu. Üst üste bu tür sözlerle padişahı düşmandan öç almak gerektiğine inandırmaya çalışıyor, emeline erişmek için birtakım araçlar da koşuyordu. Sultanlar da, Derviş Hasan Paşa ile birlikte şehit olan sultanzadenin annesinin gözyaşlarına acıyarak, Sinan Paşa'nın serdar yapılmasını defalarca padişaha söylediler. Sonunda padişah hazretleri, bu işin danışılarak bir karara bağlanmasını ferman buyurdular. Şehit Derviş Hasan Paşa, padişahın özel musahibi ve çok yakını idi. Doğançibaşı olması dolayısıyla kapı kethüdalığı da yapardı. Gerçekte sadık, dürüst, şair ve çok erdemli, bilginlerin ileri gelenlerine çok yakın bir kişi idi. Hatta saadetli padişah, âdet olmadığı halde, danışmalar yapılırken onun da hazır bulunmasına müsaade ederdi. İşte ben, padişahın buyru-

ğu üzerine Sinan Paşa'nın serdarlığı hakkında yapılan danışmada hazır bulunan bu zatın ağzından şunları dinledim :

O toplantıda ben padişah hazretlerinin karşısında dururdum. Sinan Paşa kâfirlerden öç almak konusu ile ilgili birçok sözler söyledi. Ferhat Paşa ise yalnız seferlerde askerin çektiği sıkıntılardan söz etti. Fakat hoca efendi ⁽¹⁸⁾ ile Şeyhülislam Bostanzade Efendi, «İslam askeri Acem seferlerinde çok sıkıntılara katlandığından pek yorgun düşmüştür. Henüz bu yorgunlukları geçmeden yeni bir sefer açmaya ve bu sorunun kolaylıkla çözümlenmesi imkânı varken, zor olanı benimseyip kolayından kaçmaya bizim aklımız ermez» dediler. Hoca Sadettin konuşmasını şöyle sürdürdü :

«Padişah hazretleri, bendeniz bu Osmanlı Devleti'nin gaza ve fetihler tarihini tamamlamak üzereyim. İnşallah-i taala şununla kapatayım ki, padişahımızın değersiz bir kulu Acem şahının bu kadar ülkelerini alıp sonunda çok sevdiği yeğenini rehin getirmek suretiyle barışı sağladı. Budin'de dayımız rahmetli Ferhat Paşa'nın özeni ile Beç kiralının iki yıllık haracı İstanbul'a gelmiş idi. Kâfirin de iki yıllık haracı geldi diye tarihimizi sona eristireyim. Hemen lütfedin, yeni bir bölüm açılmasın.

Bunun üzerine Sinan Paşa, «yok eöendi, öyle yazma, yüce Tanrı'nın yardımı ile şöyle yazasın ki, saadetli padişahımızın bir önemsiz kulu Acem ülkelerinde bu kadar fetihlerden sonra şahoglundu aldı getirdi. Başka bir kulu da Beç kiralı üzerine varıp memleketini yağma ve tahrip ettikten sonra kiralı çeke çeke eli bağlı başkente gönderdi. İşte böyle yazasın inşallah-i taala». Hoca Sadettin Efendi de «Estağfirullah-ı taala paşa hazretleri bu söz aşırı bir gururdan ileri gelmektedir, bu sözün sonu felaket olacağından pek korkarım» dedi ve kalkıp dağıldılar.

Derviş Paşa bu sözleri, kâfirin Peşte'yi alıp İslam askerinin karşısına gelmesi münasebetiyle söylemişti.

(18) Hoca Sadettin Efendi : *Ünlü Şeyhülislam ve Tarihçi (1536 - 1599)*.

BEÇ KIRALININ HARACINA İLİŞKİN BAZI BİLGİLER

Macaristan seferinin başladığı 1001 (1592-1593) tarihine kadar her yıl Beç kiralından, halis Macar parası olmak üzere, otuz üç bin altın gelirdi. Bundan başka her gelen elçi, on-on beş parça gümüş eşya, leğen ve ıbrık, kupa ve kademler, iki üç güzel saat getirip, padişahın eteğini öpmek onuruna erişince bağış olarak sunardı. Elçiler Estergon'da Osmanlı topraklarına ayak basınca Estergon beyine bin kuruş ile bir, iki kupa ve kadeh, Budin beylerbeyine üç bin kuruş ile birkaç kupa, kadeh yaldızlı tüfek ve bir, iki kule saat getirip verirdi. Rahmetli Ferhat Paşa'ya getirdikleri zaman divanda ben de hazır bulunuyordum. İki yıllık haraç olarak altı bin kuruş verdi. Öteki armağanlar da ikişer parça idi. Budin defterdarına ve yeniçeriağasına saat ve kupa gibi şeyler verirdi. Sadrazam dört bin, yoksa galiba beş bin kuruş, ona göre kupa, saat ve tüfek; öteki vezirlere de derecelerine göre kuruş ve kupa alırlardı.

İstanbul'dan Beç'e elçi hiçbir zaman gitmiş değildi. Ancak Budin beylerbeyi tarafından yine Budin'deki çavuşlardan biri Beç'e varıp haracı isterdi. Beç kiralının elçileri büyük çam gemileri içinde gelirlerdi. Bu gemilerin içinde cam pencereli odalar ve mutfak da vardı. Beygirleri ile yaylı arabaları ikinci bir gemi içinde taşınırdı. Gemiler Belgrat'a kadar gelirler, bundan sonra elçiler arabalarla yola devam ederlerdi. Budin beylerbeyleri, kendi saygın ağalarından birini ya da Budin çavuşlarından seçkin birisini elçinin yanına katarlardı. Konukların harcamalarını bunlar yaparlardı.

İlginç Söyleşmeler, Yerinde Cevaplar

1000 tarihinden (1591-1592) iki yıl önce idi. Kız kardeşimin kocası olan Budin mukabelecisi Ali Efendi, elçiye İstanbul'a kadar eşlik etmekle görevlendirilmiş idi. Aşağıda söyleyeceklerimi bana o anlattı:

Edirne'de elçi bir şölen düzenlemişti. Davetine vardık. Şarabın verdiği keyifle «seninle bir dolu içeriz» dedi ve at

biçiminde gümüş bir kadeh getirtti. «Bu kadehi kimin aşkına içelim bilir misin» diye sorunca ben de «kimin» diye karşılık verdim. Bunun üzerine «bir yiğidin aşkına içelim ki, onun bir eşi ne imparatora var ne de padişaha. Onun kılıcı üzerine kılıç yoktur. Her nereye vardysa üstün gelmiş, zafer kazanmıştır. O kimdir diye sorarsan söyleyeyim, Nadajdî Ferenc Avram» dedi. Mecliste bulunanlar tümüyle ayağa kalktılar ve ellerini arkalarına alarak başlarını indirdiler. Bu hareketleriyle elçinin sözlerini doğrulamış oldular.

Gerçekten de Nadajdî Ferenc o sıralarda eşkıyasıyla sınıır boyu topraklara sık sık saldırırdı. Bir kadeh doldurup da benim elime verdikleri zaman dedim ki, «bak a elçi bey! Ben padişahımızın yarar beylerini ve paşalarını istesem de sayamam ve içlerinden biri için hepsinden üstündür diyemem. Çünkü hepsi defalarca kahramanlıklarını ispatlamış devletlilerdir. Ama garip bir yiğidin aşkına içerim ki, o da Deli Arslan adındaki kahramandır; senin yarar dediğin Nadajdî Ferenc, Şebeş palankasına gelip de sonra kaçarken ardından, hâşâ falan yerine bir kargı fırlatıp orasını eğer kaşına ⁽¹⁹⁾ mıhladı» dedim. Elçi hemen öfkeye kapıldı ve «bu yalandır, kimden işitiymişsin» diyerek çileden çıktı ve önündeki gümüş kapları birbirine kattı. Sarhoş kâfir divaneye döndü. O melunla İstanbul'a varıncaya kadar güç halle barıştım» diye naklederdi.

Aransa buna benzer hazırcıvaplık örnekleri çok bulunur. En tanınmışlarından biri şudur:

İkinci Halife Hz. Ömer'in -yüce Tanrı ondan razı olsun- Rum kayserine gönderdiği sehabedeh bir elçiye, küfürücü bir papaz Hz. Ayşe'yi sorar ve ona kondurulan suçun ⁽²⁰⁾ garip

(19) Eğer kaşı : Eğerin ön ve arkasındaki, içi tahta olup üzeri meşin ile kaplı olan çıkıntı.

(20) Hazret-i Ayşe, ilk halife Hz. Ebubekir'in kızı, Hz. Muhammed'in eşidir. Bir savaştan dönerken bir ara kâfileden ayrılışı, hakkında dedikoduların çıkmasına yolaçmış, Hz. Muhammed ise bunun kuru bir iftira olduğunu açıklamıştır. Papazı, küçük düşürmek için elçiye bu soruyu sormuştur.

bir iftira olduğunu söyler. Bunun üzerine elçi, «Hz. Meryem'e kondurulan iftiranın tıpkısı idi» diye cevap verir.

Bir üçüncü örnek olarak da aşağıdaki hikâye söylenebilir :

Kanunî Sultan Süleyman zamanında İran'da elçilikle gelen İmam Kulu Han ile Şemsi Paşa at üstünde yan yana giderlerken, askerin kahramanlığından söz ederler. Bu sırada elçi :

«Biz biliriz, Rumlular savaşta yiğit değillerdir. Onlar süslere boğulmuş düğün alayı askerleridir» der. Şemsi Paşa da hemen «Taçlı Hanım'ı (21) Şah İsmail'den alan düğüncüler işte bunlardır» cevabını verir.

İşte bu üç olaya, hazırcıevaplığın parlak birer örneği olarak kitaplara altın kalemle yazılmalıdır. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerlerine olsun.

WESPRİM VE PALUTA KALELERİNİN FETHİ

Muharrem 1002 (M. Eylül - Ekim 1593) Sinan Paşa, serdarlığı kesinleşince, savaş araç ve gereçleri tedarikine koyuldu. Yirmi güne kalmadan İstanbul'dan kalkıp Belgrat'a geldiği zaman, kasım ayı da yaklaşmıştı. Hiç durmadan sürekli çabalarla muharrem başında (27-9-1593) Wesprim'e vardı. Üç gün süreyle kaleyi dövdükten sonra, yüce Tanrı'nın inayeti ile aynı ayın onuncu günü kâfirler kaleyi bırakıp kaçtılar. Ancak, beyleri olacak melun kaçmamış idi. Onu yakalayıp tutsak ettiler.

Sonra Sinan Paşa, Paluta Kalesi'ne vardı ve iki gün de orayı dövdü. Söylenen ayın on sekizinci günü bu kale de fetholundu. Kâfirin taburu Tata sahrasında bulunuyordu. Komutanlar arasında danışılarak, üzerine yürünmesi kararlaştırıldı. Hatta ben fakir, ileride köprü kurmakla görevlendirilmiş olanlarla beraberdim. Bu arada kâfir taburunun çok büyük

(21) Taçlı Hanım : 1514'te Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim'e yenilen Şah İsmail'in Osmanlılara tutsak düşen eşi.

ve askerinin çok kalabalık olduğu haber alınmış idi. Kasım ayına da ancak beş, on gün kalmış bulunuyordu. Üzerlerine varılırsa orada eğlenmek gerekebilir, asker ise geri dönmek için direnebilirdi. Bu düşünce ile serdar Budin'e yönelmişti. Bize de geri dönmemiz için buyuruldu yollamıştı. Sinan Paşa, Budin'e vardığında kasım günü olduğundan, askeri yurtlarına yolladı.

SİPAH OĞLANLARI AĞASININ ŞEHİT OLMASI VE BÖLÜK HALKINDAN BİRÇOĞUNUN KAYBOLMALARI ÜZERİNE

Paluta Kalesi fetholunduktan sonra sipah oğlanları ağası, bölük halkından kalabalık bir birlikte çıkarak Bakon dağına doğru çekilip gitti. Halkın bir kısmı onların akına gittiklerini, bir kısmı da o dağın çok bol olan elma ve armutlarını toplamaya vardıklarını söylediler. Kâfirin taburu Osmanlı ordusundan ancak iki Macar mili uzaklıkta bulunuyordu. Sınır boyu halkına düşen bir hizmet olduğu halde bu hizmeti görmeye bölük halkının gitmesini kimse akla uygun bulmadı ve ne düşünce ile gittiklerini de kimse kestiremedi. Gidenler, ertesi gün beşer, onar kişilik kümeler halinde yorgun ve argın döndüler. Ağanın bayrağı alınmış ve kendisi şehit edilmiş, bölük halkından da birçok adam tutsak ya da şehit düşerek yok olmuşlardı. Böylece onlar, durup dururken bu davranışları ile kötü bir ad bıraktılar.

İSTOYNI BELGRAT'TA İSLAM ASKERİNİN YENİK DÜŞMESİ

9 Safer 1002 (M. 4-11-1593). Değeri yüksek serdarın dönmüş bulunduğunu öğrenen kâfirler, ertesi gün taburları ile kalkıp İstoyni Belgrat'ı kuşattılar. Budin'de bulunan Sadrazam Mehmet Paşa'nın oğlu Vezir Hasan Paşa, bu üzücü haberi duyunca yöredeki beş sancağın askerini yanına getirtti. Budin'i korumakta olan askerin sayısı da on bini aşkındı. Yalnız yeniçeri kethüdası ile kalan yeniçeriler yedi binin üzerin-

de idi. Budin kullarıda henüz bir yerde zedelenmemiş ve düşman kurşunu yememiş on - on beş bin kılıç kullanabilir asker olurdu.

Hasan Paşa toplam yirmi bin askeri ile İstoyni Belgrat üzerine yola çıktı. Bunu duyan düşman, kale kuşatmasını kaldırıp iki fersah uzaktaki dağın dibine kondu. Hasan Paşa da gelerek İstoyni Belgrat'ın üst yanındaki çayırdaki kondu ve bütün asker inerek yem kestirdi. Ne yapacaklarını görüşmek üzere toplandılar. Savaş görmeyen ve düşman halini bilmeyen kimseler, «kadir gecesi doğmuşsun, babanın alkışı başında imiş» yollu sözler söylediler ve «gazanız mübarek olsun» dediler.«Hemen üzerlerine sürelim, kâfiri kaçırmayalım» diye görüşlerini açıkladılar. Fakat düşman halini bilenler, özellikle bunlardan rahmetli Sultan Süleyman zamanından kalma Koca Hüsam Ağa gibi birkaç gün görmüş Koca, «bu düşman sizin işiniz değildir, üzerine varmak çok büyük bir yanlışlık olur, kuşatmayı kaldırması düşmanın bozulması demek değildir; hemen gelin, kaleye arka verin ve var gücünüzle alay alay üzerlerine asker gönderin, giderlerse arkasından kovalasınlar, artçılarına ve arabalarına ulaşsınlar; dönüp yapışsırlarsa, bizimkiler yükleri hafif ve atlıdırlar, «it savaşı» ederek orduya gelsinler. Yüce Tanrı'nın inayeti ile, kalenin topları ve ordunun kaledövenleri onları yakına yanaştırmaz» dediler. Ötekiler ise, «bu kocalar bunamışlar, tatlılık ile kaleyi bekletmek ve koruyucularla doldurmak isterler» dediler. Sonunda «gaza kutlu olsun» diyenlerin sözü üstün geldi. Çoğu düşman üzerine yürümek yanlış oldu ve öyle de yapıldı.

Ama savaş düzeninde de büyük bir yanlışlık yaptılar: Ne artçı ne de öncü olarak bir alay ayırıp görevlendirmediler. Sadece askerin tümü, araları bir göz ayırımı kadar yer olan, Şire ile Pafosta bayırından Göle bayırına kadar uzanan alanda beşer, onar sıra halinde dizildiler. Yeniçerilerle öteki yaya-ları da bu suretle süvarinin önünde iki, üç dizi halinde yer-

leştirdiler. Düşmanın alayları beşer yüz, belki biner atlı halinde bir karadağ gibi üzerlerine gelince, Osmanlıların bir bütün alayı yoktu ki, karşısına çıksın ve saldırmaya gelenleri geriye püskürsün. Sanki selam için dizilmişlerdi; hemen bir ok atımı yerden selamlıyorlarmış gibi gerideki topu ateşlediler. Hasan Paşa ve öteki komutanlar da «hey, ne oldunuz, durun!» diye feryat ettiler. Ama ne duran oldu, ne de işiten. Bir bölümü İstoyne Belgrat'a, bir bölümü sahraya inip aşağı memleketeye doğru, bir bölümü de Hasan Paşa ile Budin yolunu tutup kaçtılar. Fakat Hasan Paşa, meydanda hemen hemen hiç kimse kalmayınca kadar dayandı. Koltuğu altına bir tüfek mermisi dokundu ise de vücuduna fazla bir zararı olmadı. Ama fındık fişeginin kâğıdındaki ateş, pamuklu entarisini tutuşturdu ve kaçarken söndüremediğı için o tarafı ağırca yandı. O sırada çok sevdiği hazinedarı, birkaç içoğlanı, silahtarı ve piyade erleri şehit düştüler. Kâfirler onları öldürmekle ve yanlarındaki koçularıyla ağırlıklarını yağma etmekle uğraştığından, süvari ile kovalamaya girişmediler. Sonuç olarak, öyle bir bozgun oldu ki, böylesi hiçbir uç boyunda görölmüş değildi. Altı, yedi bin piyade o sahrada can verdi. Segedin beyi iken İstoyne Belgrat muhafızlığına geçen rahmetli Tiryaki Hasan Paşa birkaç kuyu kazdırdı, her birine dörder, beşer yüz ve biner adam koyup gömdürdü. Yüce Tanrı onlara gani gani rahmetler eylesin.

KÂFİRLERİN FÜLEK, SİCAN WESPRİM, SOBOTİSKA VE O YÖREDEKİ BAŞKA PALANKALARI ELE GEÇİRİLMELERİ

Yıl 1002 (M. 1593). İslam askeri bozguna uğradıktan sonra kahrolasıca düşman ordusu yine İstoyne Belgrat önüne kondu. Elinde ağır toplar olmadığından kale kapılarını kale döven toplarla dövdü ve bir süre sonra elde ettiğı kadarıyla yetinerek dönüp gitti. Tata ve Yanık sahrasına çıkıp dağıldılar. Ancak kâfir askerinin başkomutanı ve imparatorun kardeşi

olan Maksimilyan, adları geçen kaleler yakınındaki Macar beylerini, onları ele geçirmekle görevlendirdi. Beylerin emrine, Nemçe kâfirinden ancak yeteri kadar topçu verdi. Kimi yıl kasımdan sonra havalar ılımlı olur, küçük yaz derler. Tanrı'nın takdiri, o yıl iki ay kadar öyle uzun bir yaz havası yaptı ki, çoğu meyva ağaçları çiçek açtı. Örneğin, birçok elma ağaçlarında ceviz büyüklüğünde elmalar yetişti, yani kış mevsiminde havalar hiç değişmedi. O nedenle melunlar, yukarıda adları geçen kaleleri birer birer aldılar. Bunların çoğu, bugün de kâfirin elinde bulunmaktadır.

SOBOTİSKA KALESİ'NİN DURUMU ÜZERİNE

Kâfirlerin bu kadar üstün ve başarılı oldukları görülünce Sobotiska palankasındaki gaziler, çocuk ve kadınların çoğunu Peşte'ye kaçırdılar. Palankada yalnız bir miktar atlı kaldı. Kâfirler gelip palankayı kuşattıkları zaman, bu atlıların hepsi hayvanlarına binip birden dışarı fırlayarak düşman içinden kendilerine yol açtılar ve sahraya doğru kaçtılar. Düşmanın üç, dört alay yöğrük atlısı bunların peşine düştü ve bir gün, bir gece boyunca kovalayıp durdu. Gaziler durmadan «it cengi» eder, yaklaşanları ok ve tüfek ile geri atarlardı. Kalanı atlandırır, düşeni kaldırırlardı. Böylelikle bu kadar üstün düşman içinden sıyrılıp kurtuldular.

Bu sırada şöyle bir garip olay görüldü : Gaziler palankada gayet büyük bir koç beslerlermiş. Bu koç gazilerle beraber kaçmış. Birkaç kez yetişip üstüne üşüşmüşler. Fakat koç, ne yapıp yapmış, ellerinden kurtulmuş ve gazilere yetişmiş. Bir türlü yakalayamamışlar. Peşte'ye geldikleri zaman Gül Baba tekkesine götürüp kurban etmişler. Kâfir lokması değilmiş, yine İslam gazilerine nasip olmuş.

Gaziler, palankadan çıkarken çok ihtiyar olanları, güçsüzleri ve çok küçük çocukları, ayrılmadan önce, kendi elleriyle öldürmüşler.

**KÂFİRLERİN ESTERGON VE HATVAN'I
KUŞATMALARI VE NOVİGRAD
KALESİ'Nİ ALMALARI
ÜZERİNE**

Yıl 1002 (M. 1594). İlkbahar ile birlikte gezip dolaşmak mevsimi eriştiğinde kâfirler, İslam askerinden önce harekete geçtiler. Nevruzdan önce iki tabur düzenleyerek birini Ester-gon, ötekini de Hatvan üzerine saldılar. Hatvan Kalesi üze-rine giden melunlar önce Novigrad Kalesi'ni kuşattılar ve büyük toplar kurarak kaleyi dövmeye başladılar.

Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşazade, İstoyni Belgrat sa-vaşından sonra Novigrad'a gelmişti. Ama yanında komutan-lardan ancak üç, dört sancakbeyi bulunuyordu; asker halkın-dan ise tek bir er bile yoktu. Hasan Paşa ve Budin askeri de İstoyni Belgrat savaşında yaralananlardan olmaları dolayısı-yıla imdadına gidemediler. Bu durum karşısında onlar da, çe-resiz kalarak, kaleyi vire ile düşmana bıraktılar. Muhafız ola-rak Novigrad'a bir miktar yeniçeri gönderilmiş idi. Bunlar kalenin beyine ve yerlisine söz hakkı tanımadılar. Kalenin beyi Karaferiyeli Mehmet Bey idi. Uçboyunun emektar gazile-rinden, zamanının bilim ve beceri sahibi erdemlilerindendi. Kalede bulunan zengin ve fakir, genç ve ihtiyar, iffetli kadın-lar, bin inilti ve çılgılık ile Budin'e geldiler. Hasan Paşa, Meh-met Bey'i getirterek astırdı. Görünürde suçu, kaleyi düşmana bırakması idi. Fakat gerçekte, İstoyni Belgrat'ta kaleden iki fersah ötede dağ dibinde mevzilenmiş olan düşmanın üzerine hesapsızca yürümekte ısrar eden ve İslam askerinin bozgunu-na yol açanların en başında gelenlerden biri olması idi. Ha-san Paşa, böylece ondan öç almış oldu.

Kâfirler ondan sonra gidip Hatvan'ı kuşattılar. Sancak-beyi Sarı Ali Paşa oğlu Arslan Bey idi. Gerçi biraz keyfine düşkün bir insandı, ama kılıç kullanmakta çok usta bir yiğit-

ti. Düşmanlar hem Estergon'u hem de Hatvan'ı yetmişer günü aşkın bir süre boyunca dövdüler. Her gün beşer yüz, belki bin beşer yüz gülle atıldılar. İslam askeri ile serdar erişinceye kadar ikisinden de el çekmediler. Ancak sadrazam yaklaştığı zaman kalelerin önünden kalkıp Komran adasında toplandılar.

İSLAM ASKERİNİN HATVAN SAVAŞINDA BOZGUNA UĞRAMASI ÜZERİNE

Estergon ve Hatvan'ın bu kadar uzun süren kuşatılması sırasında defalarca Belgrat'a adamlar gönderilip imdat istenmişti. Bunun üzerine Belgrat'ta elden geldiğince asker toplandı. İki sadrazam oğlu, biri çarhacı ve ötekisi artçı olmak üzere iki yiğit vezir, bu askerin başında imdada gittiler. Estergon'dan önce düşmanın Hatvan'ı kuşatmakta olan ordusu üzerine varmayı yeğlediler. Uç boyu beylerbeyi olmak dolayısıyla Hasan Paşa, geleneğe göre çarhacılık ⁽²²⁾ görevini üzerine alarak birkaç alay bağladı ve doğrusu kâfirin ciğerini dağladı. Birkaç kez düşmanla karşılaştılar ve çok kez birbirleriyle savaştılar. Düşmanın elindeki asker üstün olduğundan, Hasan Paşa Budin askeri ile onların saldırılarına karşı dayanamadığı gibi üzerlerine de at sürüp gidemedi. Ancak kendi üzerine gelen kâfir alaylarını, topların nişangâhına çekmek için önlerinden savuştu ve düşmanı top ateşi menzili içine getirip alayı ikiye ayırdı. Amacı, darbezen ve toplarla düşman üzerine ateş etmek, kâfirleri top ateşi ile dağıtmak ve ondan sonra üzerlerine hücum etmek idi. Meğer artçı görevini yapmakta olan Sinan Paşazade, Hasan Paşa'nın «savaş hiledir» deyiminin anlamı uyarınca, düşmanı top altına çekmek için yapmakta olduğu manevrayı görünce, bizimkileri kaçtılar sanmış ve hemen kuvvet deyip kendisi de kaçmıştı. Artçıya güvenirken, artçının kaçtığını görünce, Hasan Paşa'nın birlikleri de onların ardına düştüler. Bu arada Hasan Paşa bir tüfek yarası aldı ve

(22) Çarhacı : Yürüyüş halindeki ordunun öncülüğünü yapan seçkin atlı gücü.

Mehmet Paşa'ya birkaç kez adam gönderdi. Fakat bundan bir sonuç elde edilemedi. Böylece olacak oldu. Bu savaşta da üç, dört bin adam şehit düştü. Sonuç olarak, İstoyini Belgrat savaşından sonra olduğundan daha fena bir durum meydana gelmiş oldu. Ancak, bu savaşta düşmandan da birçok dinsiz cehennem yolunu tutmuş bulunuyordu.

Ermiş bir kişinin isabetli düşü :

Budin'in tanınmış kişilerinden rahmetli Nasreddin oğlu Mustafa Efendi'den dinlemiştim :

Kâfirlerin taburu karşısında İslam askeri ile konduğumuz gece, Peşte'de çok tanınmış ahlaklı kişilerden bir kimse şöyle bir düş görür. Güya geniş bir sahrada, çok güzel yeşillikler içinde, ne giysileri, ne de davranış ve tutumları zamanımızın halkına hiç benzemeyen büyük bir kalabalık geniş bir halka halinde oturuyorlarmış. Tanıdığım ve tanımadığım bazı kimseleri, meclisin baş köşesinde oturan devlet sahibi bir yüksek kişiye götürüyorlar, herbiri orada bir defterle karşılaştırılıyor ve çoğu için «bu da şehitlerdendir» diyorlarmış. Ben meclisin en son sırasında oturan adama yanaşım ve bu meclisin ne olduğunu, ne yaptığını sordum. Buyurdu ki, «bilmez misin?. Ben de hayır deyince şöyle açıkladı : Meclisin baş köşesinde oturmuş gördüğün, iki dünyanın övüncesi, Tanrı'nın sevgilisi Muhammed Mustafa'dır ve halka içinde olanların hepsi sahabelerdendir. Tanrı elçisinin yanında oturanlar da dört halifedir - yüce Tanrı hepsinden razı olsun-. Yarınki savaşta şehit olacak gazileri, Hz. Peygamber ve yanındakilere arz ediyorlar. Onlar da cennetlik olacak şehitleri mübarek ellerinde tuttukları defterdeki ad dizini ile karşılaştırıyorlar. Orada, Budin ve Peşte'nin ileri gelenleri ile uç boyundaki ünlü kişilerin mübarek huzurlarına götürüldüğünü ve «bu da şehitlerdendir» buyurulduğunu gördüm. Bunun üzerine, konuştuğum adama dedim ki, «sultanım, ya bunlar gidince bu

sınır boyunun hali nice olur! Bu memlekette kâfir üstünlük kazanır, yüce Tanrı hazretlerine yalvarın, bu sınır boyu çiğnenmesin, bunu rica etsin» dedim. Konuştuğum adam, dediklerimi üst yanında oturana ilettili. Bu suretle ricam, Peygamber hazretlerinin sağında oturan Hz. Ebubekir'e - yüce Tanrı ondan razı olsun - ulaştırıldı. Fakat gördüm ki, ricama hiç önem vermedi. Bu kez sol yanında oturana gittim ve en son sırada oturan sahabeye yalvardım. Böylece ricam, Peygamber hazretlerinin yanı başında oturan kişiye ulaştı. Meğer bu kişi, Hazret-i Ali imiş. Hiç tereddüt etmeden, «ya Resulallah, ümmetimden falan kimesne» diye beni gösterdi ve «rica ederim ki, bu gaziler gidince bu sınır boyları boş kalır ve İslâmlara düşman üstünlük kazanır. Bu nedenle durumu yüce Tanrı'ya arz eyle, gazilerin bağışlanmasını rica edesin». Hemen beni de mübarek huzurlarına götürdüler. Bana bakar bakmaz «sen de cennetliklerden ve bu savaşta şehit olacaktırdansın» buyurdular. «Bunlar Tanrı divanında şehitler defterine kaydolunmuşlardır, öyle durup dururken değiştirilemez; bu sınır boyunda Müslümanlara en yararlı olan da budur. Eğer bu zalimler galip gelse, ümmetim bunların zulmünden çiğnenirdi» dedi.

Ahlaklı adam uykudan uyanınca hemen gördüğü düşü her yana duyurdu. Herkesle helallaşarak gitti ve düşünde gördüğü şehit olacak gazilerin birçoğuna durumu anlattı.

Rahmetli Nusrettinzade der ki, «kendimi sordum ve gizleme» diye yemin verdim. İçtenlikle yemin etti. «Seni Peygamberin önüne götürdüklerini gördüm. Bu da şehit olacaktırdır ama bu savaşın şehitlerinden değildir» buyurdular. Gerçekten de öyle oldu. O da sonradan, Murtaza Paşa'nın zulüm kılıcı ile, günahsız ve sebepsiz yere şehitlik rütbesine erişti. Yüce Tanrı onu rahmetleriyle doyursun.

TATA VE SAMARTİN ADLI İKİ KALECİĞİN FETHİ VE YANIK KALESİ'NİN KUŞATILMASI

Yıl 1002 (M. 1594). Şanı yüksek serdar kalabalık askerle sınır boyuna hareket ettiği zaman, yeniçeriağası Mehmet Ağa da, tam mevcudu olan on sekiz bin yeniçeri ile sefere katıldı. Bu Mehmet Ağa, önce Estergon'da sargıda kalmış ve sonra Estergon'u feth ile mutlu olmuş bulunan, Bosna'nın soylu Şahinoğlu ailesinden Sadrazam Lala Mehmet Paşa'dır O zamana kadar yeniçeriağalarının serdarlar ile birlikte savaşa gitmeleri âdet olmamıştı. Mehmet Ağa, geleneğe göre gitmemesi imkânı varken, kahraman ve gazaya hırslı bir yiğit olduğundan, Sinan Paşa'nın sahte vaatlerine aldanarak sefere katılmış idi. Aynı yıl şevvalin son günü (18-7-1594) Tata 'Kalesi'ni kuşattılar ve üçüncü gün kâfirler, aman ile kaleden çıkıp gittiler. Burada serdar, sırf kin ve gazez yüzünden Mehmet Ağa'yı azletti ve yerine, kendisi gibi Arnavut soyundan bir adamı olan Yemişçi Hasan Ağa'yı yeniçeriağalığına getirdi. Söylendiğine göre saadetli padişah, Yemişçi'nin atanması teklifini alınca, «bu yüce devletin ve o yüksek mevkiin namus ve şerefini yıktığı gibi, yüce Tanrı'dan dilerim, yakında onun da ırz ve namusu yıkılsın» buyurmuşlar.

Tata'nın fethinden sonra Samartin adındaki kale kuşatıldı ve o da iki günde aman ile ele geçirildi. Oradan zilkade-nin on üçüncü günü (M. 2-8-1594) Yanık sahrasına konuldu ve yirmisinde metrisler kuruldu. Lakin düşmanlar günlerce kalenin kapısını kapamadılar ve vakitli vakitsiz metrislere baskınlar yaptılar. Taburları, kalenin üst yanında bulunuyordu. Bir köprü doğudaki Uyvar Kalesi yönüne, bir köprü de kalenin sukapısı önüne kurulmuş bulunuyordu. Kalenin kapısı kapanmadığından, düşman taburunun atlısı ve yayası alay alay kaleye girip çıkmaktan geri durmuyorlardı. Bu nedenle metrisi beklemeye ve metrisleri kale bedeninin yakınlarına iletmeye imkân bulunmadığından, oğlu ile Hasan Paşa'nın gö-

rev yerlerini birbiriyle değiştirdi, yani Hasan Paşa'ya Rumeli beylerbeyliğini ve oğluna da Budin beylerbeyliğini verdi. Yüce Tanrı'nın inayeti ile Hasan Paşa, kale kapısının önüne konan metrise girdiği gibi on büyük topla kaleyi dövmeye başladı ve kapıyı ister istemez kapattırdı. Ondan sonra da metrisler baskına uğramaktan kurtuldu ve bombardıman sürekli olarak sürdürüldü.

YANIK TABURUNUN YOK EDİLMESİ

Kale fethinden önce düşman taburunun yok edilmesi kararlaştı ve bu amaçla Budin'den arabalarla şaykalar ve tonbazlar getirildi. Bu arabalarla gelenler belki yeterli olmayabilir diye bir o kadar daha kereste taşınarak köprü malzemesi tedarikine başlandı. Çok sayıda camız (manda) gönleri toplandı ve bunlardan züzer dubalar düzölüp toplam üç köprünün kurulması tasarlandı. Köprülerden biri camız derilerinden, biri öteden beri alışılagelmiş bir yöntem olan tonbazlardan, üçüncüsü de şaykalarla lakiçe denen piyade için hazırlanmış gemilerden yapılacaktı. Her cinsten birer köprünün yapımına yetecek kadar gereç tamamlandıktan sonra beş, altı yüz serdengeçti yazıldı ve hemen köprülerin yapımına girişildi. Serdengeçti bölüğu de karşı yakaya ve adaya geçirilmeye başlandı. Serdengeçtiler dışında, gönüllülerden cesaret ve erlikten nasibi olan birçok yiğit de karşıya geçtiler. Ayrıca, düşman avcısı Tatar ve atlı askerden birçok adam da atlarıyla ırmağı açtılar.

Kâfirler İşlam askerinin suyu aştığını haber alınca, alay alay piyadeleri yürüyüşe geçti. Atlı alayları da adanın düzlüğüne yayıldılar. Bizim atlılarımız, ister Tatar ister ötekiler olsun, hiç dayanamadılar. Aslında, on-onbeş bin kâfire karşı beş-altı yüz adamın başarı ile direnmesi imkânsızdı. Ama yine de selamet yakasını özlediler ve yüzerek Tuna'yı geçtiler. Gerçi piyadeler bir-iki bin kişi kadar vardı ama kâfirin sonradan

gelmiş alaylarına karşı durmayı imkânsız bulduklarından, içlerinden yüzmek bilenler suya dalıp kendilerini selamet yakasına attılar. İki yüzden biraz fazlası mıhlanmış gibi kıpırdamadan yerlerinde durdular. Allah'ın hikmeti, kâfirler kıyı boyunca bir miktar hendek kesmişler ve kendilerine metris yapmışlarmış. Orada kalan gaziler o hendeği siper edindiler ve üstlerine gelen kâfirleri tüfek ateşine tuttular. Bu yana bakan kıyı iki minare boyu yüksektir. Beş, on balyemez topu götürdüler ve birkaç kolonborna ile şahî darbezenler dizdiler. Yeraltına da çok sayıda tüfekçi sekban ve yeniçeri yerleştirdiler. O yerde Tuna'nın genişliği çok fazla olmayıp ancak bir tüfek menzili kadardır. Üzerlerine ateş açılınca neye uğradıklarını anlayamayan melunlar, sıyrılıp kurtulmak için o kadar uğraştılar ki, ölenlerle yaralananlara hiç bakmadan, kendilerine yol açmak için var güçleriyle çabalarını sürdürdüler. Üzerlerine yağdırılan bunca balyemez ve kolonborna mermileri altında her alay sokak sokak ölüp giderdi. Bunca at ve adam leşleri yere serilir kalırdı. Bütün gün güneş batana kadar otuz, kırk alay böylece birer nöbet uğradılar. Sonunda çare bulamadılar, takatları tükendi; adım adım taburlarına doğru çekilmeye koyuldular. O zamana kadar köprü kurulması işi de tamamlanmıştı. Her üç köprüden de yaya askerinin geçirilmesi imkânı vardı ama buna ihtiyaç kalmadı. Yatsı vaktinde yalnız tonbaz köprüsünden askerinin geçişi başladı. Düşman ise, ordusuna vardığı anda kuşkuda kuvvet deyip Uyvar yakasına olan köprüden birbiri ardınca geçip kaçtı.

Gece yarısında kâfir taburuna varanlar zengin ganimetler aldılar. Sabah varanlar da düşman ağırlıklarından birçok şeyler ele geçirdiler. Beylik için top arabaları, darbezenler ve toplar, barut, cephane ve bütün gereçler zaptolundu. Bunları kendi gözümüzle gördük. Hiç abartması yok, noksanı çok olduğuna kuşku duyulmasın. Tanrı'ya hamdolsun.

TATAR HANININ İSLAM ASKERİNE KATILMASI

Bayındır Kırım vilayetinin hanı, Kıpçak çölü ve Nogay Tatarlarının buyurucusu, Cengiz Han soyundan gelen sultanlardan kılıç, bilim, beceri ve anlayış sahibi olan Gazi Giray Han - yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun - padişah tarafından bu sefere katılmakla görevlendirilmiş olduğundan, düşman avcısı olan çok kalabalık Tatar askeri ile nehri aşır Turla ırmağı kıyısı boyunca Leh ülkesinden geçerek Budin sınır boyundaki Sonluk Kalesi yakınında ortaya çıktı. Onun böyle hiç beklenmedik bir zamanda gelişini şanlı serdara müjdelediler.

O sıralarda hanın beraberinde olan mirza ve Tatarlarla konuştuk, kendilerinin gelişleri konusunda ilgili olarak defalarca söyleştik. Anlattıklarına göre: Tatar askeri içinde, Lehistan'dan geçen bu yolu bilen kimse yoktu. Gerçi aralarında kılavuz denen birçok kimseler vardı. Ama içlerinde Caniş Ağa adında birisi bulunuyordu ki, kılavuzluk ona bir Tanrı vergisi idi ve Tatar askerinin her yolda ve her akında kılavuzluğunu yapardı. İşte bu Caniş Ağa, Papa Kalesi'nin fethinde İdris Paşa ile kalıp orada vefat etmişti ve kendi dostlarından yine bir Tatar'ı kılavuzluğa atamıştı. Vaktiyle kılavuzluk kendisine de bu tür bir yoldan, yani bir usta tarafından atanmak suretiyle gelmişmiş. Ölürken, kendine ardıl olarak atadığı o Tatar'ın kulağına şunları söylemiş: «Bu emaneti ve Müslümanlara hizmeti sana tapşurdum (emanet ettim); sen de yine senden sonra birine tapşur».

Yine anlatırlar ki, kendisine kılavuzluk emanet edilen bu adam, hemen o gün Papa Kalesi etrafına asker çekmeye başlar. Gördüğü ve bildiği bir memleket değilken kılavuzluk eder. Bunun da, gazilerin kerametlerinden biri olduğuna şüphe yoktur.

Adı geçen Caniş Ağa'yı da İdris Paşa, kılavuzluğu hatırı için han hazretlerinden rica edip yanında alıkoymuştu. Bu

Caniş Ağa'yı ben de görmüştüm. Sakalsız ve bıyiksız, sanki kocamış bir hadım idi. Yaşlı olduğundan yüzü gözü buruşmuş ve gerdanının derisi sarkmış bulunuyordu. Ama Tatar askeri onda keramet ve ermişlik olduğuna inanırlardı. O da Lehistan topraklarına hiçbir zaman varmamış ve bu yerleri kesinlikle görmemiş iken, bu kadar Tatar askerine ve değeri yüksek bir hana kılavuzluk edip onları istenen yere eriştirmiş. Böyle bir şeyin ancak keramet eseri olduğuna kuşku edilmemelidir.

Leh ülkesinden geçerken birçok yerde düşman topluluklarına rastlarlar ve onları tepelerler, ama memleketi yağma ve tahrip etmezler, yani yakıp yıkmazlar. İsteyenler tutsak alırlar ve bir, iki gün tuttuktan sonra çoğu kez salıverirler. Ama yüksek değerde bir şey bulsalar alıp götürürler ve hep böylelikle geçip giderler. Hatta Sonluk sınır boyu olduğundan değme kimse tülbent sarmazdı. Hâlâ da sınır boyu halkı böyledir. Bunların Müslüman olduğuna ve kalenin bir Müslüman kalesi bulunduğuna çok zaman inanmazlar.

Rahmetli Gazi Giray Han'ın yalnız bu savaşı öyle büyük bir gazadır ki, bütün gazalarına bir başlangıç sayfasıdır dense yeridir. O, şanlı bir gazi idi. Çok kez ikram ve bağışlarına eriştik, çok iyilik ve lütuflarını gördük. Yüce Tanrı onu rahmet denizine daldırsın. Kıyamet gününde bütün gazi padişahlarla birlikte Tanrı'nın sevgilisi Peygamberimiz hazretlerinin bayrağı dibinde otursun, sen kabul et ey, yardımcısı!.

Yanık sahrasına konduklarının ertesi günü ki, zilkade ayının 19. (M. 5 - 8 - 1594) günüydü, sadrazam ve serdar, bütün beylerbeyleri ve beyler, kısacası yer ve göğe sığmayacak kadar kalabalık asker hanı karşılamaya gittiler ve at sırtında görüşüp hal ve hatır soruştular. Sonra varıp serdarın çadırına indiler ve bir süre beraberce oturarak hazırlanan yemekleri yediler. Ama bazı akıllı geçinenler, serdarın bu davranışından hanın içlenerek kırıldığını sandılar. Hatta be-

raber oturmalarını, özellikle kendisi başa geçip hanı sağ yanına oturtmasını uygun görmediler. «Serdar büyük bir padişahın mutlak vekili ve başveziri ise han da doğrudan doğruya kendi adına para bastıran ve hutbe okutan bir hükümdardır; dört yüz yıldan beri kendi dillerince hanın bizim dilimizdeki karşılığı padişah oğlu padişaktır, onunla beraberlik savı doğru değildir» dediler. Kendi çadırına götürmesini de, hanı bir beylerbeyi düzeyine düşürdüğünden, bir tür hakaret saydılar. Ayrı bir otağ kurulup padişahlara özgü olduğu gibi donatılması, yemek ve diğer ikramların orada yapılması gerektiği ve benzeri gibi olumsuz düşünceler ileri sürdüler. Hatta han hazretlerinin de serdara hiç iltifat göstermemesini ve Hasan Paşa'yı muhatab aldığını, Sinan Paşa'nın davranışı yüzünden ileri gelen bir hareket olarak nitelediler.

Yemekten sonra Gazi Giray için ayrı bir altın işlemeli leğen ile ibrik getirdiler ve ellerini yıkadıktan sonra onları silahtarına teslim ettiler. Ayrıca, kabzaları altın işlemeli bir kılıç, bir bıçak ve bir topuz ile bir de çok güzel yürüyüşlü cins at hazırlandı. Han hazretleri bu ata bindirilerek armağanlarla birlikte konakladığı yere gönderildi. Bunlardan başka, padişah tarafından da, uğurlu ve kademli olsun diye, ayak bastı bağışı olarak beş bin altın verildi. Yine bütün beylerbeyleri, beyler, bölük ağaları ve dergâh-ı âlî müteferrika çavuşları hanın önüne düşüp yerine kadar götürdüler.

Anlatıldığına göre, Eflak seferinde şanlı Gazi Sultan Süleyman Han hazretlerini selamlayarak at üstünde beraberce orduya yakın bir yere kadar gitmiş ve orada yine selamladıktan sonra kendi konağına dönmüş, yine aynı gün Rumeli beylerbeyi, bütün Rumeli beyleri ile birlikte hanı davete gitmişler. Önlerine düşüp padişah otağına geldikleri zaman sadrazam, öteki vezirlerle beraber yaya olarak önüne düşüp padişah otağı yakınında koltuğuna girip attan indirmiş. Saadetli padişahı han ile el tutuşup görüştüktan sonra kendi kürsüsü

yanında han için hazırlanan altın kakmalı bir kürsüyü gösterek, «buyurun, oturun, han kardeş» diye seslenmiş. Fakat han, terbiye kurallarına uyarak orada oturmamış, kürsüyü biraz aşağıya indirip orada oturmuştur. Sultan Süleyman gibi şanlı bir padişah, hana bu derece saygınlık gösterdikten sonra vezirlere layık olan davranış, hana padişahlar gibi muamele etmek ve ağırlamak olurdu.

Sonradan da, rahmetli sadrazam İbrahim Paşa zamanında han hazretleri Uyvar seferine geldiğinde defalarca gördüm ki, han ne zaman İbrahim Paşa'nın olduğu yere gelse, koltuğuna girip onu attan indirir, giderken de yine koltuğuna girerek ata bindirirdi. Ama şimdiki zamanda bu tür davranışlar artık kalmamıştır. 1040 (M. 1630-1631) tarihinde Canbey, Giray Han, Özü Kalesi karşısında bulunan Kılburun'a gelerek, rahmetli Kaptan Hasan Paşa ile buluştu. Bu kez de görüşme sırasında hanın eğilişi, öyle el öpme değil, etek öpme derecesini bile aştı. Hasan Paşa kendi eliyle gümüş bir küllük verdi, han yine el öpmeye davrandı. Sonra ben İbrahim Paşa ile Gazi Giray Han arasındaki davranışları anlattım. «Bu bizim has yetiştirmemizdir, şimdi öyle davranışlar kalmamıştır» dedi.

EFLAK VOYVODASI HİLECİ MİHAL'IN ADAMLARI VE HARACININ GELMESİ

Öteden beri Eflak voyvodaları, padişah seferlerinde savaş ihtiyacı olarak top arabaları için beygir veregelmişlerdir. Bu kez de voyvo, Wesprim seferine çıkılırken iki, üç yüz beygir göndermişti. Ama sadrazam, Belgrat'a varınca yeniden beygir ve haracını göndermesi için voyvodaya adamlar yollamıştı. Fakat bunlar, Belgrat'tan hareket olunmadan önce ulaştırılmadığından suçlu tutulmuş ve azarlanmayı hak etmişti. Serdar Yanık sahrasında iken voyvodadan adamlar gelerek galiba dört yüz baş beygir ile haracını ve bazı kişisel arma-

ğanlarını ilettiler. Fakat bunlar zamanında yetiştirilmediğinden gelen adamlar suçlu tutuldu ve boyunları vurulmak üzere siyaset alanına gönderildi. Ancak, orada bulunan serdarın oğlu Mehmet Paşa araya girdi, pek çok minnet ve rica ile onları idamdan kurtardı. Bununla beraber serdar, bağışları kabul etmedi ve «inşallah bundan sonraki ilk seferimiz Eflak üzerinedir, padişah ülkesini bir, iki ihmalciye bırakmaya ne gerek var» diye gelen adamları tutuklayıp hapis ile tehdit etti. Sonra Belgrat'ta onları salıverdi, ama voyvodaya çok sert bir buyruk gönderdi. Sapkın Mihail ise zaten ayaklanmaya hazır kötü niyetli bir kâfir idi. Serdarın bu işlemi üzerine hemen isyan bayrağını kaldırdı ve Eflak ülkesinde bulunan Müslümanları kırdı. Neler olup bittiği, inşallah az ileride anlatılacaktır.

YANIK KALESİ'NİN FETHİ

12 Muharrem 1003 (M. 27-9-1594). Yanık sahrasına gelindiği bir ayı geçmişti. Tanrı'nın inayeti ile kâfirin taburu yok edilmiş bulunuyordu. Bundan sonra kale üzerine baskıyı yoğunlaştırmak gerektiğinden, önce toprak sürülmeye başlandı ve dağlar gibi toprak yığınları sürülerek hendeğe dayandı geldi. Lakin hendekten akan Rabe ırmağının taşkın zamanı olduğundan, ne kadar toprak döküldüyse hepsini sular alıp götürürdü. Bu durum karşısında askere torba ve çuvallar dağıtıldı. Hatta Tatar askeri, de, aldığı buyruğa uyarak, Tatar ve Macar bezlerinden ve çuvallarından torbalar yaparlar, metris yakınına kadar at sürüp torbaları oraya bırakırlardı. Oradan da yine askerler torbaları kaldırıp yerine götürürlerdi. Hatta serdarın kendisi de, askeri özendirip yüreklendirmek için birkaç torba toprak getirdi bıraktı. Ancak, bu çabalarından da bir sonuç alınamadı, azgın sulara gem vurulamadı. Bunun üzerine, can ve başa değer vermeyen, gerçekten serdengeçti denmeye layık bazı gaziler, üçer ve dörder çam tahtalarından bir, iki yerde köprücükler kurdular ve lağımçılar o köp-

rüçüklerden geçip lağım attılar. Fakat ilk lağım, duvarın ancak bir yüzünü koparabildi. Aynı yerde yine lağım yaptılar. O sırada yüce Tanrı inayet buyurup kâfirlerin kalbine korku düşürdü ve kaleyi vire ile teslim ettiler. Gerçek durum bu idi. Kâfir için korkulacak bir hal yoktu. Bu, Tanrı elçisi hazretlerinin bir mucizesinden başka bir şey değildi. Çünkü kâfirler, taburları bozulmadan önce kuşatılmış değillerdi. Gerçek anlamı ile kuşatıldıkları, ancak yirmi gün kadar bir zaman olmuştu. Köprü olarak kullanılan iki üç tahtanın üzerinden geçmek çok zor belki de mümkün değildi. Dörder, beşer kişilik diziler halinde geçecek gazilerin hücumlarından ne derece başarı ihtimali beklenebilirdi. Ancak Allah'ın bir inayeti idi; her zamanki gibi İslâm askerini koruduğunun bir ispatı idi bu.

Vire ile kaleden çıkan kâfir on bin kadardı. Komutanları olan kont, «bu Nemçe askerine yuh olsun. Bunların hepsi kıyıda bucakta gizlenmiş bulunuyordu, yoksa bu kadar çok tüfekçi askerin size, kaleye baktırmaması gerekirdi» diyerek ağlaya ağlaya gitti. Mal ve mülklerine dokunulmadı. Gemilere doldular ve memleketlerine yıkılıp gittiler. Sonra kâfirler, komutanları olan bu kontu soyup bir duvara çakmışlar ve orada canını cehennem zebanîlerine ısmarlamışlar.

KOMRAN KALESİ'NİN KUŞATILMASI VE İSLAM ASKERİNİN DÖNÜŞÜ

Yanık Kalesi yüce Tanrı'nın yardımı ile İslam topraklarına katılmıştı. Bunun üzerine şanlı serdar, kalenin bütün ihtiyaç ve eksiklerini tamamladı. İki yüz bin altın parayı kul aylığı ödenekleri olarak alıkoydu. On bin kadar askeri kaleye bıraktı ve Yanık beyliğine İskenderiye (İşkodra) Beyi Osman Paşa'yı, mal defterdarlığına eski Budin defterdarı ve Misk Kedisi denmekle tanınmış Mehmet Efendi'yi getirdi.

Adı geçen Osman Paşa, güçlü kuvvetli ve iri vctlu bir adamdı, öyle ki, onu çekebilecek güçte at kolay kolay bulunamazdı. Arnavut soyundan olup kahramanlığı ile de epeyce n kazanmıştı.

Osman Paşa Yanık'dan Komran Kalesi zerine yürüdü. Fakat kış mevsimi erişmiş ve kasım ayı yaklaşmış bulunuyordu. O kadar sert don ve kuru soğuklar başlamıştı ki, halkın eli ve ayağı işlemez olmuştu. nce kale komutanına bir mektup gönderip kaleyi vire ile teslim etmesini istedi. Ama kaleyi savunanlar buna cevap bile vermediler. Ancak, mektubu götüren adama «biz avrat mıyız, kıraldan aylıklarımızı bugün için yemişiz; Yanık altında üç ay oturdunuz, g halle başarı kazandınız; onlar korkaklık etmişler ki, kaleyi vire ile size bırakmışlar. Biz ise her organımız kulağımıza kadar paramparça olmayıncaya dek ve bizi birer birer bacaklarımızdan sryp ıkarmayıncaya kadar siz Komran'a sahip olamazsınız bunu ummayın» demişler.

Halk arasında dolaşan bir söylentiye göre, güya kâfirler kaleyi Hasan Paşa'ya vire ile bırakıyorlarmış. Fakat serdar benim oğluma versinler deyip Hasan Paşa'ya bırakmalarını kabul etmemiş. Hatta nl tarihilerimizden li Efendi ile Hasanbeyzade Efendi, eserlerinde de öyle yazmışlar. Bu gibi sözler, sınır boyu ülkelerinin durumunu tanımamaktan ileri gelmektedir. Serdar kabul etmese bile acaba İşlam askeri, özelikle kul taifesi, serdarın bu davranışına razı olur muydu? şurası kesinlikle bilinsin ki, değil Hasan Paşa'ya, isterlerse karısına ya da bir cariyesine versinler; tek versinler de kime verirse versinler. Bundan ne serdara ne de askere bir leke gelir. Ancak İşlam askerinin üstünlüğünü ve başarısını ortaya koyardı.

Gerçekte, kale yakınına konulduktan sonra, kaleyi kuşatıp kuşatmama sorunu üzerinde danışmalar yapıldı ve kâfirlerin kaleyi vire ile teslim etmeyecekleri de anlaşıldı. An-

cak, halkın «kuşatılmadı, yoksa kale alınırdı» gibi sözlerini önlemek için kuşatma yeğlendi. Fakat havalar çok soğumuştı ve bir de seçkin askerin Yanık kuşatmasındaki kılağısı (isteklilik) kalmamıştı. Böyle olmakla beraber yine de kale kuşatıldı ve toplar metrislere konuldu. Ama soğuk yüzünden metrisler geceleyin gereği gibi korunamaz olmuştu. Bir, iki kez kâfirler çıkıp baskın yaptılar ve epeyce zarar verdiler; yani bir, iki topu çevirdiler, bir topu metristen çıkarıp kale hendeği içine attılar. Sonunda kaleyi fethetmenin çok zor olacağı görüldü ve kuşatma kaldırılarak Budin'e doğru yola çıkıldı. Sinan Paşa, Rumeli askeri ve kalabalık yeniçeri ile oğlunu Budin'e ve rahmetli efendimiz Mehmet Paşa'yı, Anadolu askeri ile, İstoyını Belgrat'a atayarak alıkoydu. Bine yakın Tatar askeri İstoyını Belgrat sahrasında mevsimin keskin soğüğunda yapıncakları (kaputları) altında kışladılar. Paşa da İdris Pasa ile bir o kadar Tatarı alıkoydular. Serdarın kendisi ise Belgrat'a gitti.

SERDARIN KİMİ KÖTÜ ÖNLEMLERİ, HATTA YANLIŞ VE KUSURLARI ÜZERİNE

Macar sınır boyuna bu seferki kadar çok sayıda asker toplandığı hiçbir zaman görülmüş değildir. Yalnız kapıkulu askerinin sayısı otuz bini buluyordu. Rumeli askeri de o kadar kalabalık idi ki, sayısını ancak yüce Tanrı bilirdi. Rahmetli Sultan Süleyman Han'dan sonra Ungürüs'a sefer yapılmamış olduğundan herkes bir Macaristan seferine çok istek göstermişti ve bu nedenle, ganimet umarak gelen açıkta olanlarla yiğitlerin sayısı Rumeli askeri kadar vardı dense yerinde olur. Akıncı birlikleri ile Tatar askeri ve yörükler de başka bir eyalet askeri kadar kalabalık idiler. Tatarların yüz elli bin askerle gelmiş olduklarını, defalarca kendi hanlarının ağzından dinledim. Herhalde yüz elli bin olamazdı, ama kuşkusuz otuz kırk bini aşkındı.

Han, askerinin sayısını öğrenmek isteyince, bunu kolaylıkla saptayabilirdi. Şöyle ki : Her on, on iki adama «bir kuş» adını verdikleri bir kazan getirirlerdi. Her köyden kaç kuş çıktığını bilirler ve toplam sayının ne olduğunu ona göre hesaplarlardı. Onların «yer, gök götürmez» dedikleri asker de işte bu Yanık seferi için toplanan askerden ibaretti.

Metrise giren timarlılarla yeniçerilerin dışında kalan askerlerin hepsi zamanlarını boşa harcadılar. Serdar, bir tek gün olsun, bu kadar çok askere birden akın emri vermedi, irak ya da yakın bir yere göndermedi. Han hazretleri ile diğer komutanlar ne zaman akına izin istedilerse vermedi. «Bir memleketi ayaklar altında ezdikten sonra ele geçirmemizin ne yararı olur, örene döndürülmüş bir memleketten devlet hazinesine ne gelir sağlanır?» yanıtı ile tüm isteklerini geri çevirir. Oysa, düşman taburu yok edildikten sonra İslam askerinin karşısına çıkacak bir düşman gücü ortada yoktu. Yalnız Beç'e kadar değil, Prag'a kadar yağma ve talan etseler, yüce Tanrı'nın yardımı ile, önleyecek bir engel bulunmuyordu.

Öte yandan serdarın Kanunî Sultan Süleyman Han'ın fethettiği Budin ülkesini yağma ve talan ettirmesi de büyük bir hata idi. Halk yakındıkça, her defasında «bir memleket yıkılmayınca bir memleket de yapılmaz» derdi. Bu alanda hiçbir ilgi göstermedi, bütün taşkınlıklar karşısında ne bir yasaklama, ne de bir caydırma girişiminde bulundu. Sonuç olarak, çoluk çocukları ile birlikte reaya tutsak edildikten gayri köyler ateşe verildi. Eğer Sinan Paşa bu memleketi korumuş olsaydı kimse perişan olmazdı. Çünkü kâfirler bu reayayı yerlerinden kaldırmazlardı ve askere ganimet olur, hiçbir zaman sıkıntı çekmezdi.

Bir dert de şu oldu : Bu kadar reayanın içinde ne kadar güçlü kuvvetli adam var idiyse hepsi haydut oldular. Öyle bir durum ortaya çıktı ki, beş, altı yüz adam toplanmayınca bir

yerden ötekine gidilemezdi. Ne kadar kale ve kasaba var idiyse hepsini yağma ettiler. Belgrat karşısında bulunan Zemun'u bir, iki kez yaktılar. Belgrat değirmenlerinden haraç aldılar. Budin ile Belgrat arasında bulunan bütün kale ve kasabalar kuşatılmış durumda idi. Kimse bir yerden ötekine gidemezdi. Ben Peçoy'daki fakirhanemizde gece oldukça akşamdan kılıcımızı kuşanır ve tüfeğimizi kucağımıza alır, öyle yatardık. Kısacası bu sınır boyunca başına gelen felaket, reayanın korunmaması yüzünden olmuştur. Yüce Tanrı'nın hikmeti, Sinan Paşa gibi gün ve iş görmüş, ağırbaşlı bir koca adam hal-ka bu zulüm ve haksızlığı nasıl reva gördü? Kendisi yaptıklarından bu dünyada sorumlu tutulmadı ama Tanrı önünde cevap veremeyeceği de kesindir.

Sinan Paşa'nın bir başka yanlış tutumu da, Eflak ve Boğdan voyvodalarına müdara etmeyerek ayaklanmalarına yol açması olmuştur. Daha birçok yanlış hareketleri o zaman anlaşılamadı. Politikasının yanlış olduğu ancak sonradan meydana çıktı. Bunların hepsini atlatmaya girişsek lafı uzatmış oluruz. Kesinlikle söylenecek şudur ki, seferlerin uzaması da serdarın yanlış tutum ve isabetsiz önlemlerinin sonuçlarındandır. Bunların en başında, reayanın korunmamış olması ve bundan yararlanan kâfirlerin üstünlük ve başarı kazanmaları gelir. Gerçi sonunda barış yapıldı ama bu, Müslümanlığın gerektirdiği namus ve haysiyete uygun bir barış değildi.

BOĞDAN VOYVODASININ AYAKLANMASI VE MUSTAFA PAŞA'NIN ŞEHİT OLMASI

Ungürus seferi kararlaştınca cesar, kâfir hükümdarlarının tümüne mektuplar gönderdi. Özellikle Roma papası olacak kişi-ki töreleri küfr olanların başıdır. Hristiyan budununun birbirleriyle bağlaşıklık ve birlik halinde olmaları için küfr ile karışık öğütler, düşmanca fitne ve fesatlar ihtiva eden çok sayı-

da kitapçıklar yazdırarak türlü tehdit ve vaatlarla birlikte dört yana dağıttı. İşte bunların etkisi ile ki, Erdel, Eflak ve Boğdan halkları sözbirliği ile ayaklanmaya karar verdiler. Tuna kıyılarındaki kasaba ve köylere saldırmaya başladılar. O sırada Ferhat Paşa, Sinan Paşa'nın tuttuğu adamlardan biri olan Boğdan voyvodasını azledip yerine Boğdan beyzadesi denen taze bir genci getirdi. Bu genç, Ferhat Paşa'nın hazinesinde yetişmiş, hatta bazı kimselerin dediklerine göre Müslüman bile olmuştu. Böyle olmakla beraber acemiliği ve aşırı hırsı dolayısıyla olsa gerektir ki, yeniden eski dinine dönmüştür. Ferhat Paşa, öteden beri uygulana gelen yönetime uyarak; kapıcıbaşı ile iskemle ve çavuş koşup gönderdi. Ama eski bey, ayaklandığını açığa vurup gelenleri geri çevirdi. Bunun üzerine İstanbul'dan imdat istediler. Ferhat Paşa, sadrazam Sinan Paşa'nın kethüdalığı zamanında beylerbeyi olup Maraş'dan azledilmiş olan Mustafa Paşa'yı bir miktar askerle asiler üzerine gönderdi. Hatta kendisinin, ağır zeamet sahibi olup bundan dolayı hazineye borçlu olan ağalarını, borçtan kurtarmak amacıyla. Mustafa Paşa'nın yanına vererek beraberinde gönderdi. Bunlar görev yerlerine vardıkları zaman, şanlı Gazi Giray Han, Yanık seferinden dönmüş ve yakınlarla gelmiş bulunuyordu. Fakat Tatarları beklemediler. İmdat da istemediler. Asilerin üzerine vardıkları gibi hemen bozguna uğradılar. Mustafa Paşa bu sırada şehit oldu, yanındaki askerinin en seçkinlerinden çoğu dağılıp gitti. Bundan sonra ayaklanma gittikçe genişledi ve azdı.

MİHAL'İN AYAKLANMASI

Yıl 1003 (M. 1594 - 1595). Bendeniz Tuna defterdarı iken, Dobruca'da Pazarcık adlı köyden dönmüş, bir küçük kasabada konuk oldum. Oranın kadısı Alican Efendi adında yaşlı bir adamdı. Gelip beni buldu. Görüşmemiz sırasında serüvenlerden, Mihal ayaklanmasından söz ederken şunları anlattı :

Eflak beylerinin başkenti olan Bükreş'de Mihal'den para alacaklı olan kimselerin sayısı belki de dört bini aşkındı.

Bunların çoğu yeniçeri ve büyüklerin kulları idi. Bunlar her gün adı geçen dinsizin üzerine yürürler, kendi dillerinde korta dedikleri beyler sarayını taşta tutarlar, birçok yerlerini yıkar ve ellerine gelen giysilerini kapar, kapısında buldukları adamlarını döverler ve yaralarlar imiş. Sonunda bu hal melun MihaI'in canına tak etmiş. Birgün onları toplamış ve «beni öldürseniz paralarınız tümüyle kaybolur gider; gelin sözü mü dinleyin, her kadılığa ⁽²³⁾ benim bir adamıma bir kaçır adam katılarak varın, topladığınız parayı getirin, içinden paranız kadarını alın» demiş. Uzunca bir tartışmadan sonra onları razı ederek beş yüz kadar adamı bu iş için ayırmış.

MihaI'in bundan amacı, alacaklılarının baskısından birkaç gün için de olsa, kurtulmakti. Giden adamlar bir süre sonra gelmişler. Ama bu kez de getirdikleri paranın borçları tümüyle karşılamayacağı görülür. Bunun üzerine, «önce borcunuzu hesaplayalım ve alacaklarınıza göre eşit olarak bölüşelim» der. Buna da, epeyce tartışmadan sonra razı olurlar. Şimdi hesabı yapacak olan adam aranır ve MihaI «Yerköyü kadısı gelsin, ne zaman Eflak'ta Müslümanlardan böyle bir dava çıkarsa Yerköyü kadısı gelip çözümlemeye padişah buyruğu ile görevlendirilmiştir» der. Böylece Yerköyü kadısına araba ve adam gönderirler. Bendeniz (Alican Efendi) o sırada Yerköyü'nde naip (yargıç vekili) bulunuyordum. Tanrı'nın hikmeti, kadımız rahatsızdı ve yerine beni gönderdi. Bükreş'e vardık ve bir, iki gün hesapla uğraştık. Hesabın uzaması da şu yüzden oldu: Örneğin bir adam gelir, altmış yük ⁽²⁴⁾ akçe alacak senetini gösterir. MihaI, «doğrudur, senet benimdir» der. «Ama bana ne verdin, cinslerini söyle, işte altmış yük akçe» der. Birçok tartışmalardan sonra o adamı cins beyan etmeye razı eder. Örneğin, nakit on yük bir altın işlemeli hançer; yirmi yük bir eğer takımı. Sonrakiler de buna göre sıra-

(23) Eflak'da her yönetim birimine kadılık derlerdi.

(24) Osmanlılarda bir yük yüz bin demektir.

lanır ve böyle altmış yüke çıkar. Sonunda alacaklıya, «sen Müslümansın, bunların değerini ispat edemezsin, ikimiz de biliriz ki, her verdiğin şeyi üç, dört kat fazlasına vermişsin. Yirmi yüke verdiğin hançeri sana beş yüke, üç yüke vereyim» der. Kısacası, bin türlü tartışmadan sonra altmış yükü otuz kırk yüke indirir ve alacaklıları buna razı eder; «kadı efendi, yaz» diye kayda geçirir. Kendi yazmanlarına da kaydettirir. On yükten aşağı olan borçlarını kesinkes hesaba katmadı, «bunlar çok kolay» dedi. Kısacası, böylece tüm borcunu yedi bin akçeye indirdi.

Bu işler bitince dışarıya çıktım. O sırada eskiden beri tanıdığım bir kâfire rastladım. Onunla bir tür dostluk eder, gelip gittikçe evine konuk olur, kimi kez de bazı işlerinde yardımda bulunurdum. Hemen bana yanaştı ve «Alican Hoca, kaç yıldan beri seninle tuz ekmek yeriz?» diye sordu. Yirmi yıl olmalı cevabını verdim. «Ah, şimdi ekmek ve tuz hakkını yerine getireyim, sana söyleyeceklerimi dinle» dedi. Ben «ne ola» dedim. «Eğer sözümü tutarsan burada ikindiye kalma, hemen çık git ve Yerköyü'ne de varıp düşünceye dalma. Hemen Rusçuk'ta bulunmaya ve bir an evvel Tuna'dan geçmeye çalış» dedi. Nedenini sorunca da. «Ya ben sana ne dedim ki sebebini sorarsın» karşılığını verdi. «İşte şöyle demedin mi?» dedim. Bunun üzerine, «ben çoğu kez bu zamanlarda yabana söylerim, bazen bana delilik galebe eder» cevabını verdi. Ne kadar uğraştımsa da biraz önce söylediğini ona bir daha tekrarlatamadım.

Ama, baktım ki, kent önceki gibi değil, bir hareket, bir kalabalık, yer yer toplanmalar var. Hiçbir kâfir rahat ve suskun değil. Hemen arabaya binip hızla yola düştüm. Yerköyü'ne geldim ve durumu kadıya anlatmaya koştum. Meğer onlar, bendeniz Bükreş'ten çıktığım saatta, orada olan Müslümanları kırmışlar ve alay alay olup Yerköyü'ne gelmişler. Onları görünce başka çare bulamadığımdan soyundum ve ga-

yet iyi bir yüzücü olduğumdan Tuna'yı yüzerek karşıya geçtim. Benden başka bir adam daha yüzerek geçti. Kadın ve çocukları ile birlikte toplamı belki on dört bin kişi olan Yerköyü ahalisinden ikimizden başka bir can kurtulamadı. Bu kadar mal ve servet yağma edildi, kadın ve erkeği tutsak alındı ve kasabada yakıldı.

RAHMETLİ SULTAN MURAT HAN'IN DÜNYA SALTANATINDAN AYRILMASI

Cemaziyelevvel 1003 (M. 12-1-1595/10-2-1595).

Ah elinden ey adaletsiz felek feryâd u dâd

Sen Murad aldın velî dünyayı kıldın nâ-murâd.

Tersine dönen bu felekten murat almış ve bu geçici âlemde rahat oturabilecek bir yer yok iken, herkes eriştiği devlete elverdi sanır ve sonunda ölüm zehrini içmiş olur. Padişahı da, dilencisi de elbette isteğine erişmeden gider. Bu geçici dünya böyle gelmiş, böyle gider.

Böylece, rahmetli padişahın da söylenen yılın cemaziye-lulasında mübarek mizaçları bozuldu. İlaç ve hekimler yararlı olamadılar. Verdikleri her ilaç, aldıkları her önlem hastalığını artırmaktan gayri bir sonuç vermedi. Sonunda, adı geçen ayın altıncı (M. 17-1-1595) pazar günü görünürdeki saltanatı bırakıp gittiler. Yüce Tanrı ona gani, gani rahmetler eylesin.

Söylendiğine göre, cam gibi narin olan mizacı bozulmaya başladığı zaman, Sinan Paşa'nın yaptırdığı uğursuz köşke gıtmıştı. Her zamanki gibi bu kez de okuyan ve çalan müzik sanatçıları meclisinde hazır bulunuyorlardı. Şu parça okunsun, şu makam çalınsın diye isteklerde bulunduğu, daha önceleri çok kez rastlanan bir haldi. Fakat bu kez meclis adabı üzere henüz oturmadan

Bîmârım ey ecel bu gece bekle canım al
parçasının okunmasını emir buyurdular. Böylece rahatsızlığını duyurmuş oldular. O sırada İskenderiye gemilerinden iki kadirga geldi ve alışıl gelmiş olduğu gibi padişah kasrının

karşısında şenlik topları attılar. Bunca zamandır büyük donanmalar, kalyonlar ve barçalar o yere geldiklerinde büyük balyemez toplarını atarlardı ve o zamana kadar köşkün hiçbir yerinde sarsıntı etkisi görülmuş değildi. Ama bu kez, oturdukları pencerenin bütün camları döküldü, hatta birçokları oturdukları minder üzerine düştü. İkinci kez toplar ateşlenince bütün köşk öyle bir sarsıldı ki, herkese bir korku ve dehşet geldi. Çoğu pencerelerin camları düşüp kırıntıları kashın içini doldurdu. Padişah hazretleri, «bu kâfir yoksa yıkılıyor mu?» buyurdular, Ondan sonra bir süre derin bir düşünceye daldılar ve «bu olay, bizim köşke son gelişimizin bir ispatı oluyor» diyerek mübarek gözleri yaşla doldu ve yaş damlacıkları sakalının üzerine aktı. Gayet derin bir üzüntü ve kırınglık içinde kıvrandığı açıkça görölüyordu.

SULTAN MURAT HAN'IN OĞLU SULTAN MEHMET HAN'IN SALTANAT DÖNEMİ

SULTAN MEHMET'İN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Mehmet Han 976 (M. 1568-1569) yılında Manisa kentinde doğmuş ve 16 Cemaziyelevvel 1003 (M. 27-1-1594) cuma günü tahta çıkmıştır. Rahmetli Sultan Murat son nefesini teslim ettiğı zaman, Bostancıbaşı Ferhat Ağa, şehzade Mehmet'in sancakbeyi bulunduğı Manisa kentine vararak saltanatını müjdeledi. Sultan Mehmet de, bu kış günlerinde padişahın İstanbul'a yolculuğı boyunca yaptığı değerli hizmetlerinin ödülü olarak, Ferhat Ağa'ya Mısır eyaletini ihsan buyurdular. Sonra, kendi isteğı üzerine, ölünceye kadar bostancıbaşı kalmasını emrettiler. Yol boyunca verdiği bahşış paraları, çoğı günlerde yirmi bin floriyi ⁽²⁵⁾ aşandı. Mudanya iskelesine kadirgasını getiren sancakbeyine Kıbrıs eyaletini ihsan ettiler ve iki yüze yakın forsadan ⁽²⁶⁾ oluşan kürekçi-

(25) Florin : Osmanlı ülkelerinde de geçerli olan Floransa altın parasıdır. Yıldızlı altın da denir.

(**) Forsa : Gemilerde kürek çekmekle yükümlü tutsak ya da hükümlü.

lerinin hepsini serbest bıraktılar. Aynı kadirganın reisi ve gemicilerine, levent ve savaşçılarına devlet tersanesinde görev verilmesi isteklerini yerine getirdiler. Mudanya iskelesinde bazı yeniçeriler durumu öğrenince, kendilerinin de kayrılması için dilekçe verdiler. Bunun üzerine, başvuranların hepsini korucu yaptılar.

Aynı gün kuşluk vakti Yenisaray yakınındaki Sultan Bayezit köşküne yanaştılar. Kadirganın çıkıp saraya girdiğı zaman, uğurlu saltanat tahtı divan alanında her zamanki yerine kuruldu ve türlü türlü parlak gösteriler, ağırlamalarla ve eşref bir saatta tahta çıktılar. Vezirler, bilginler, ileri gelenler ve bütün divan mensupları ile kapıkulu adına olan heyetler gelip biat ettiler. Biat işi, o gün namazdan çıkıldığı zamana kadar tamamlanmış oldu.

Yine aynı gün ikindiden sonra rahmetli Sultan Murad'ın cenazesi çıkarılıp, zamanın şeyhülislamı olan Bostanzade Efendi'nin imamlığı ile namazı kılındı. Meğher Hoca Sadettin Efendi, «rahmetliye son hizmetim olacaktır» diye cenaze namazını kıldırılmaya yeni padişah'tan izin almış imiş. Sultan Mehmet, «Bostanzade'nin imamlığı geçerli değildi» diye namazın yeniden kılınmasını emretti. Bunun üzerine Bostanzade'nin buna karşılığı şöyle oldu: «Padişah imama uymakla namaza izin vermiş olmaktadır, yeniden kılınması gerekmez». Böylece, cenaze kaldırılıp mübarek türbelerinde toprağa verildi. Gömüldükten sonra da, üzerine türbesi bina olundu.

O gece on dokuz günahsız şehzade, annelerinin kucağından ister istemez koparılarak Tanrı'nın rahmetine ulaştırıldılar. Ertesi gün yine Şeyhülislam Bostanzade onların cenaze namazlarını kıldırıldı ve babalarının ayakları dibinde «hüzün köşesi» gibi gömüldüler. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerlerine olsun.

FERHAT PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI VE EFLAK TARAFLARINA SERDAR ATANMASI

Yıl 1003 (M. 1594 - 1595). Sultan Mehmet'in tahta çıkışı sırasında sadaret kaymakamı olan Ferhat Paşa, padişah yakınında kalmak ve saltanat için gerekli önerilerde bulunmakla görevli kılınmıştı. Hizmetlerini beğenen padişah onu sadrazamlığa atayarak yeni sadaret mührünü kendisine emanet etti. Eski mührü almak için Sinan Paşa'ya adam gönderildi ve kendisinin de Malkara'ya götürülmesi ferman buyuruldu.

Asi Eflak eşkıyaları, elebaşları Mihal'ın komutasında o kış donmuş olan Tuna'yı buz üzerinden yürüyerek geçip, Rusçuk kasabasını ve o yörenin diğer kasaba ve köylerini tümüyle yakıp yıkmışlardı. Sayısız kadın ve çocukları tutsak edip erkeklerin çoğunu öldürmüş, mal ve mülk sahibi olanları zincire vurmuşlardı. Bu fesat ve kötülüklerini padişah duyunca, Ferhat Paşa'yı, İslam askerinin tümüne başkemutan yaparak ilkbaharda Eflak taraflarına gitmekle görevlendirdi.

BUDİN TARAFLARINI KORUMAK İÇİN ANADAOLU BEYLERBEYİ MEHMET PAŞA'NIN SERDAR YAPILMASI

Aynı yıl. Bu mübarek yılda bütün İslam askeri değerli serdar ile asi Eflak üzerine yürümek görevi alınca, Budin sınır boyunun elden geldiğince korunması için Anadolu beylerbeyi rahmetli efendimiz Lala Mehmet Paşa'ya buyruk ve hükümlerle bir de berat geldi. Bunlarda, «bu mübarek yılda zamanın gereklerine göre sadrazam İslam askeri ile asi Eflak üzerine memur olduğundan, o taraflarda olan İslam askerine sen de serdar ve komutan olup sınır boyunun korunmasına çalışasın» diye ferman buyurulmuştu. Sınır boylarında olan beylerbeylileri ve beylere de aynı muhtevada bir buyruk geldi.

Sonra İstoyını Belgrat'tan kalkarak Budin'e vardık. Sinanpaşazade Vezir Mehmet Paşa, Rumeli beylerbeyi ve Budin muhafızı idi. Rumeli valiliği de Vidin muhafızı olan Mehmet Paşa'nın oğlu Vezir Hasan Paşa'ya verildiği için, Sinanpaşazade Budin'den kalkarak Belgrat'ın yolunu tuttu.

BÖLÜK HALKININ TAŞKINLIĞI VE CEZALANDIRILMASI

Serdar Ferhat Paşa istediği gibi sefer hazırlıkları ile uğraşıyordu. Bir gün divandan çıkarak evine gideceği sırada, üç yıl bölük şartı ile Gence muhafazasında olan bini aşkın kul oğulları karşısına çıktılar. «Elbette şartımız gereğince İstanbul defterlerine adlarımız kaydolunsun ve ulufemiz öteki kapıkulu ile beraber verilsin» diye rica, ısrar ve hatta bazı ileri geri laflar ettiler. Vezir Ferhat Paşa ise «sizin ulufeniz yine Gence ve Tebriz hazinesinden verilir, padişahımızın buyruğu böyledir, niçin uymazsınız?» deyince kul, yakışksız sözlerle karşılık vermeye başladı. Vezir ise, «padişah buyruğuna uymayanın kendisi kâfir, karısı da boş olur, karşı çıkmaktan kesinlikle sakının» diye sert bir cevap verdi. Bunun üzerine kul oğulları, paşanın sözlerini tahrip ettiler ve öteki bölük halkı arasına girip «Ferhat Paşa bizim hepimizi kâfir yaptı» diye onları kandırdılar.

Ertesi gün ulufe dağıtılması gerekiyordu. Yeniçeriler ödeneklerini aldılar. Fakat sipahiler, «Ferhat Paşa'nın başı kesilmekdikçe ulufemizi almayız» diye ayaklanıp hücum ettiler. Divandan çavuşbaşı ile kethüdasını gönderdilerse de asiler bunlara ağız açtırmadılar ve taş yağmuruna tuttular. Yatıştırılmaları için yapılan bütün girişimlerin hiçbir yararı olmadı. «Gence kulunun ulufesini beraber verelim ve mukabeleye kaydediverelim» dediler, yine olmadı. İlle de Ferhat Paşa'nın başını isteriz diye tutturdular.

Durum padişaha arzolundu. Sultan Mehmet, kazaskerlerin varıp asilere öğüt vermelerini emretti. O zaman Rumeli kazaskeri büyük şair Baki Efendi, Anadolu kazaskeri de Ebussuudzade Efendi idiler. Asiller bunları ise hiç dinlemediler ve inatlarında direnerek Ferhat Paşa'nın başını isteyip durdular. Sonunda Ferhat Paşa, sorunu yazı ile padişaha arzetti : «Ben padişah emrine itaat etmeyen kâfirdir dedim, hep- si için kesinlikle demedim. Bu kulunuzun başı gitmekle padişahıma vezir eksik olmaz, bunların istedikleri kabul olunursa her zaman böyle davranmayı kendilerine iş edinirler ve daha ileri gidip işi azıttılar. Padişah tarafından izin verilirse buna karşı alınacak önlem şudur : Arza girdiği zaman yeniçeri ağasına doğrudan doğruya emir buyurunuz, yeniçerileri silahlı olarak Babühümayun'da hazır bulundursun, bostancılar da bahçesinde hazır beklesinler. Eğer padişahın emrine itaat etmezlerse bu kuvvetler asilere acımasızca vursunlar ve derneklerini dağıtsınlar».

Gerçekten de yeniçeriağası arza girdikte saadetli padişah ona sıkıca tembih etti. Vezirler arza girdikleri zaman sadrazamı divanhanede alıkoydu ve ötekilerin hepsini dışarı çıkardı. Yine de laf dinlemediler, hatta taşladılar ve Damat Halil Paşa'nın başını yardılar. Lala Paşa'yı da kolundan yaraladılar. Ondan sonra yeniçerilerle bostancılara vur emri verildi. Bunlar da öyle bir vurup dağıttılar ki, asilerin hiçbirinden bir iz bile kalmadı.

Öğleden sonra vezirler ve öteki divan mensupları sevinç içinde makamlarına geldiler. Ferhat Paşa saraya vardığında «bu fitneye neden olup böyle bir durumun ortaya çıkmasına yol açanın, kul taifesini kandırıp baştan çıkaranların Sinan Paşa ile Çağalazade olduklarını arzeyledi. Hemen saadetli padişah, Sinan Paşa'nın gözlerine kızgın demirle mil çekilmesini ve Çağalazade'nin kent dışına sürgün edilmesini ferman buyurdular. Ferhat Paşa bu buyrukları uygulayacağı sırada maiye-

tinde bulunanlar araya girdiler, «bu zalimce iş, Osmanlı Devleti'nde şimdiye dek görülmuş değildir, eğer uygularsanız sizin icadınızdır diye halkın diline düşüp kötülükle anılmanız doğru olmaz. Belki de bundan böyle bu, padişahlarda bir alışkanlık haline gelir, bundan sonra nice suçsuz insanların gözüne musibet çöpmüş düşmesine neden olursun» diye engel oldular. Böylece Sinan Paşa'yı Malkara'ya ve Çağalazade'yi Şarkî-karâhisar'a sürgün ettiler.

FERHAT PAŞA'NIN EFLAK'A YÖNELMESİ VE AZLEDİLİP ÖLDÜRÜLMESİ

Aynı Yıl. İlkbahar erişince serdar, İslam askeri ile yola çıktı, yani 1033 yılı şabanının on yedinci günü (M. 8-5-1595) İstanbul'dan ayrıldı. O zaman İbrahim Paşa ikinci vezir bulunduğu sadaret kaymakamlığına atandı. Ancak, İbrahim Paşa'nın Ferhat Paşa'ya karşı kalbi temiz değildi. Hiç kuşku yok ki o, hileci ve içten pazarlıklı bir adamdı. Kendisini saf ve bir şeyden anlamaz gibi gösterir, görenler de «ne kadar bön ve aptal adamdır» derlerdi. Kimi kez o kadar anlayışlı ve cin fikirli bir adam görünürdü ki, onu görenler «yoksa bizim bildiğimiz İbrahim Paşa bu değil midir?» derlerdi. Tutum ve davranışları dengesiz, özgün bir devlet adamı idi. Kendi gözümle gördüğümüz ve güvenilir kimselerden de işittiğimiz nice tutum ve davranışları burada anlatılsa ibret verici olur, fakat sözü uzatmaktan kaçındık.

Ferhat Paşa asker eriştirilmesini isteyip padişaha arzettiği İbrahim Paşa, «olağanüstü çaba göstermekteyiz» derdi. Sonunda, Ferhat Paşa'nın aşırı ısrarları üzerine İbrahim Paşa, «asker Ferhat Paşa'dan yüz çevirmiştir, eğer her bir nefere bir havale şartsa ya da çoğunun başı kesilse yine geri kalanlar gitmez; bu kulunuz serdarlık ve sadrazamlık istemez ki, sözlerim garaza yorulsun» dedi. Şeyhülislam Bostanzade Muhit-

tin Efendi, Kazasker Baki Efendi, vezirlerden Cerrah Paşa, Hasan Paşa ve Çağalazade bu konuda ağızbirliği ederek durumu padişaha arzylediler.

O arada Sinan Paşa, birkaç kese tam ayar altınla sözleri dinlenen büyükleri kazanmakta zorluk çekmedi ve azlin üzerinden beş ay geçmeden tekrar sadrazamlığa geldi. Ferhat Paşa'nın can damarını koparmak için pençe saldı, sadaret mührünü alıp kendisine getirmek üzere kapıcılar kethüdasını görevlendirtti ve fırsat bulursa Ferhat Paşa'nın öldürülmesi için de, padişah buyruğu ile emir verdi. Eflak ülkesi, beylerbeylik olarak Satırcı Mehmet Paşa'ya verilmiş bulunuyordu. Kendisi zaten Ruscuk'ta bulunduğuından, hazine ve cephaneye el koymakla görevlendirildi.

Fakat Ferhat Paşa, kapıcılar kethüdasının varışından iki gün önce ulaşip yanına gelen adamlarından bu soğuk haberi öğrenmişti. Yanında kulları ve tabi'leri olmak üzere üç bin kadar adam vardı. Savaş araç ve gereçleri ile donatılmış olan bunların ve askerden de hiç kimsenin bilgisi olmaksızın, satırcıbaşıyı yanına getirtti, sadaret mührünü, hazineyi ve gerekli bazı şeyleri ona teslim etti. «Biz azledilmişiz» diyerek atına bindi ve İstanbul yolunu tuttu.

Kapıcı kethüdası iki gün sonra ordugâha erişti. Olup bitenleri, Satırcı Mehmet Paşa ile birlikte Sinan Paşa'ya bildirdiler. Sinan Paşa henüz İstanbul'da idi ve o sırada Şam askeri de sefer için gelmiş bulunuyordu. Sinan Paşa, şöyle bir uydurma suç düzenledi: Güya Ferhat Paşa'ya Tuna kıyılarından bazı feryatçılar gelmişler ve «çoluk çocuğumuz kâfire tutsak olduktan gayrı meclislerinde kadınlarımıza ve kızlarımıza kadeh sürdürürler, Müslümanlık namus ve gayreti nerde kaldı?» demişler. Bunun üzerine Ferhat Paşa öfkesinden köpürerek sözde «ya siz onların karı ve kızlarını tutsak ettiğiniz zaman hoşça mıydı?» diye cevap vermiş ola.

Bu suçlamaya göre Ferhat Paşa'nın kâfir olduğuna ve öldürülmesine fetva çıkarılmak gerekiyordu. Şeyhülislam Bostanzade'nin Ferhat Paşa'ya bir tür düşmanlığı, öte yandan Sinan Paşa'ya kardeşlik derecesinde yakınlığı bulunduğu biliniyordu. Bununla beraber, Sinan Paşa fetva için şeyhülislama bu kez de otuz bin altın verdiği söylentisi çıktı. Böylece Sinan Paşa, aldığı fetva gereğince çıkarttığı padişah buyruğu ile Şam kulunu Ferhat Paşa'nın üzerine gönderdi. «Malı sizin, başı saadetli padişahın» diyerek bin türlü vaat ve özendirmelerde bulundu. Ferhat Paşa hazine ve eşyası ile geliyordu. Önce eşya katarına rastladılar ve hemen üzerine saldırarak yağma ettiler. Paşa yüksek bir yerden olup bitenleri seyrediyordu. Hemen kaçarak Istranca dağlarına can attı ve ne kadar nakit para ile mücevherleri var idiyse hepsini valide sultana yolladı. Valide sultan da, «suçu affolundu» diye bir padişah mektubu alıp ona ulaştırdı. Bunun üzerine Ferhat Paşa, İstanbul yakınındaki bahçesinde gizlendi.

Ama İbrahim Paşa yine de onun peşini bırakmadı. Bir hile düzenleyip Alamanoğlu eliyle değerli bir hançerini aldı ve hiçbir şeyden çekinmeden çiftliğinde oturması için padişahın izin çıkarttı. Bahçesinde bulunduğu açığa çıkınca, ahbabları gelip gitmeye başladılar. Ama bu durum uygun bulunmadı. Bostancıbaşı Ferhat Ağa bir sabah varıp Ferhat Paşa'yı aldı ve Yedikule'ye götürüp orada hapsetti. Aynı gün İbrahim Paşa. Okçuzade kalemiyle telhis yazdırarak katline padişah buyruğu çıkarttı ve akşamdan sonra çavuşbaşı gidip işini bitirdi. Tanrı ona rahmet eylesin.

Rahmetlinin Acem seferinde gösterdiği bunca yararlıklar, başardığı fetihler ve Acem şahına boyun eğdirip şah oğlunu rehin getirmesi, unutulacak gibi hizmetlerden değil iken, zavallının ödülü işte böyle bir akibet oldu. Rahmetli Sultan Murat Han döneminde olsa, Ferhat Paşa'ya kıymak ihtimali düşünülemez. Oysa değil öldürülmeye, azledilmeye bile musta-

hak değildi, Fakat rahmetli Sultan Mehmet çok saf, temiz yürekli, vezirlerin yalan, hile ve entrikalarından habersiz olduğundan, böyle haksız işleri şahsî gurur yüzünden yapardı. Bu tür davranışları birbirini izleyerek, doğru ile yanlışın artık gizlenemeyeceği bir noktaya erişti. Herkes ettiğini bulur.

SADRAZAM SİNAN PAŞA'NIN ASİ EFLAK ÜLKESİNE VARIP BOZGUNA UĞRAMASI

Sinan Paşa hiç durmadan kalkıp Ruscuk'a yöneldi. Oğlu olacak uğursuzun yine Ungürus'a serdar olması için buyruklar gönderdi. Onun Ruscuk'a varmasından birkaç gün önce Vezir Mehmet Paşa'nın oğlu Hasan Paşa üzerine sekiz bin kâfir yürümüş ve yüce Tanrı'nın inayeti ile onları tepelemişti. Birçok tutsak ve baş getirmişlerdi. Sonra Tuna Köprüsü'nden geçerek Yerköyü sahrasına kondular. Oradan da Bükreş'e doğru gitmeye çalıştılar. Ama her bataklık, belki meşelik binlerce kâfir ile dolmuştu. Durmadan İslam askerine dalaşır ve Osmanlı ordusunun çevresinde dolaşırlardı. Tanrı'nın takdiri ile, İslam askerinin yüreğine bir korku düşmüştü, asla karşı duramazlardı. Rumeli Beylerbeyi Haydar Paşa bir bataklıkta şehit oldu ve Eflak beylerbeyi olacak Satırcı Mehmet Paşa kaçarken yaralandı. Sonra bir batağa geldiler ki, serdarın kardeşi Ayas Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa ve Niğbolu Bey'i Hüseyin Paşa o bataklıkta çiğnenip kaldılar. Gururlu serdar ise atından uzak, kullarından yoksun, batağa saplanmış, yaya ve perişan bir halde şaşırmış; kimi kalkar kimi durur, kimi oturur kimi yürürdü. Bu sırada Rumeli yiğitlerinden Deli denmekle tanınmış güçlü kuvvetli bir kahraman gelip serdarı sırtladı ve saplandığı bataktan çıkardı. Bu olaydan sonra o yiğit, Batakçı Deli Hasan diye ün aldı ve sadrazam Murat Paşa'nın delibaşısı iken öldü.

1004 yılı muharreminin başında (M. 6-9-1595) Bükreş'e varıldı ve on-on beş gün orada kalındı. Serdar orada bir kü-

ük palanka bina ettirdi ve askere akın izni verdi. Akıncılar, doğrusu uzak, yakın demediler, çok memleket yağmaladılar, çok ganimet aldılar ve esenlikle döndüler. Sonunda Erdel ülkesine giremediler. Bükreş'ten kalkıp altıncı gün Tırgovişte'ye geldiler ve orada tam bir ay kalarak bir kale bina ettiler. Çorum Sancakbeyi Haydar Paşa oğlu Ali Bey'i Trabzon eyaleti ile oraya yerleştirdiler. Köstendil ve Avlonya sancakları komutanlarını muhafız tayin ettiler. Sonra rica ve iltimas ile, Arnavut aslından olduğu için, Avlonya ve Delvine sancaklarını karakol görevine getirdi. Köstendilliler «biz de geri kalmayız» dediler. Hatta bölük halkı varınsınlar bunları kırsınlar, zeamet ve timarlarını onlara vereyim» dedi. Köstendilliler de hazır durdular, «biz de yalnız olmayız» dediler. Bölük halkı da üzerlerine varmadı, onlar da muhafazaya kaldı.

Sonra o konaktan göçüldü ve bir kuşluk vaktine kadar gidilebilecek bir yerde konuldu. Meğer sapkın Miha! oraya yakın bir yerde mevzilenmiş, İslam askerinin gitmesini bekliyormuş. Hemen geldi ve Hasan Paşa'nın kalktığı yere kondu. Kalede kalan gaziler çıkıp biraz çarpıştılar, ama dayanamayıp kalenin içine döndüler. Serdar bu haberi duyunca; «dönüp imdat edelim» dedi. O sırada yine bataklığı bol bir ormandan üç yüz kadar kâfir belirdi. Rumeli'den beş, altı bin asker vardı. Bunlar kâfirlerin üzerine vardılar, fakat yenilerek geri döndüler. Garip olan şudur ki, bu beş altı bin adam içinde yarasız beresiz tek bir kimse kalmamış idi. Yani dövüşmediler, uğraşıp savaşı kazanmaya çalışmadılar denecek bir halleri yoktu. O sırada sapkın Miha! Tırgovişte'yi ateşe verip kalanların tümünü kılıçtan geçirdi. Ali Paşa ile bir iki sancakbeyini şişe takıp ateşte çevirdiği haberi geldi, Serdar da şaşkınlığından ne edeceğini bilemedi. Beylerbeyi olacak Satırcıda «kalmak ne mümkündür» diyerek ayrılıp gitti. Bunlar da hemen Bükreş'e ateş verdiler. Hazine ile savaş araç ve gereçlerini, cephane ve topları çektirip Tuna köprüsüne canlarını attılar.

Hasan Paşa, batağa saplanıp kalmış olan iyi bir topu kendi adamları ve Şam kulları ile bin bir zahmet ve meşakkattan sonra çıkarmayı başardı ve utanmaz serdara yetiştirdi.

Yerköyü'ne geldikleri zaman köprüden geçmek için bir-birleriyle yarışa giriştiler. Önden gelenler köprüden geçtiler. Sonra gelenler ise, düşman köprüyü kestiğinden, Eflak yakasındaki sahraya düştüler. Binlerce insan oralara telef olup gitti. Nice top cephane vesair mühimmat dökülüp kaldı. Öyle bir kötü duruma düşüldü ki, İslam askeri böylesini hiç görmüş değildi. Sinan Paşa, rahmetli Ferhat Paşa'ya kin beslediği için böyle bir iş etti ama kazdığı derin kuyuya kendisi düştü, büyük Allah'tan cezasını buldu. Oğlu olacak uğursuzun da, Estergon'u düşmana aldırıldığı haberi geldi, Felaketler birbirini izliyordu.

Yalandan Doğan Felaket :

O sırada ben, bu azad edilmiş kul, Estergon'da kuşatılmış bulunuyordum. Bize düşen bir iş olmamakla beraber, kaleden çıkıp vire için söyleşmeye giden ben oldum. O zaman Uyvar generali, yani beylerbeyi Palfi Mokloş adında bir kâfir idi. Bu Mikloş sınır boyunda tanınmış ve Müslümanlara düşmanlığı ile ün yapmış bir melun idi. Hatta Yanık Kalesi'nde ağaç top ile galibiyeti kazanan o dinsizdi. Vire üzerine söyleşirken, İslâm askerinin Eflak'ta bozguna uğradığını, Sinan Paşa'nın bataktan batağa düştüğünü ayrıntılarıyla bana anlatmaya başladı. Ama benim tavırlarımdan sözlerini tasdik etmediğimi anladı. Bunun üzerine bana dönüp, «sen buna inanmazsın ancak» dedi. Ben de «olmuşsa bu derece değildir, abartılmış olmalıdır» diye karşılık verdim. O ise, «yok, yok, yüzüme doğru bak, biz yalan söyleyecek adam değiliz. Bizim bayağı leventlerimiz bile yalan söyleyecek kadar alçalmaz, kaldı ki, bizim gibi adam yalan söylesin. Bu Estergonluların başlarına gelen felaketler hep yalan söylemenin cezasıdır.

Onlarda, başlarını kurtarmak için, ikişer ve üçer kez mal ve mülklerini bize vermiş adam çoktur. İki kuşatmada bizden iki yüz bin top mermisi yediler ve şimdi mal ve mülklerinden ayrıldılar. Ancak, içlerinde doğru konuşan bir Kara Ali Bey ve bir de Alaybeyi Eyüp var idi. Onlara yüce Tanrı rahmet eyesin» dedi.

Yalan söylemenin uğursuzluğuna kâfirlerin inancı böyle olunca, Müslümanların daha ne kadar çok inanmaları ve ne derece yalandan sakınmaları gerekir. Buna göre bir ölçü tutulması zorunludur.

TATAR HANI'NIN BOĞDAN'A GELİŞİ VE REAYANIN HAN'A İTAAT ETMESİ

Yıl 1004 (M. 1595). Serdar henüz Eflak yakasında iken soylu Tatar Han'ından güvenilir ağalarıyla bir mektup geldi. Mektupta, Kırım Hanının hesapsız askerle Boğdan'a girdiği, Boğdan halkının kendisine boyun eğmeyi üstlendiği ve ayaklanmayı çıkaran Mihâl ile dönme Rıdvan'ı yakalayıp bağlayarak serdara teslim etmeyi üzerlerine aldıkları, bundan böyle İslâm komutanlarından birinin kendilerine bey atanmasını onun da Tatar beylerinden birinin olmasını dileyip rica ve iltimas ettikleri bildiriliyordu. Gelen ağalar da sözlü olarak aynı istekleri doğruladılar.

Ama bu istekler padişah katında kabul olunmadı. Kabulü halinde, Boğdan'da Tatarlarla bir tür ortaklık kurulmuş olacağı gerekçesiyle reddolundu.

ERDEL BEYİ'NİN TAMIŞVAR KALESİNİ KUŞATMASI VE CAFER PAŞA'NIN İMDADA GİTMESİ

Yıl 1004 (M. 1595). Serdar ayaklanan Eflak ülkesine girdikten sonra, Erdel Beyi'ne bir çavuş ile mektup gönderdi. Mektupta şöyle deniliyordu: «Baş kaldırma Mihâl ile Rıdvan adındaki kötü niyetli dönmenin, İslâm askerinin saldırısı önün-

den kaçarak Erdel'e girdiklerini öğrenmiş bulunuyoruz. Eski karar gereğince saadetli padişahımıza bağlılığın ve kulluğun sürüyorsa adı geçenleri yakalayıp bağlayarak yarar adamların ile padişah ordusuna gönderesin».

Fakat sözü geçen Erdel Beyi, ayaklandığını açığa vurarak, üstünkörü cevaplarla çavuşu başından savdı ve askerini Tamışvar'ı kuşatmaya gönderdi. Bu arada Hadım Cafer Paşa Belgrat'a gelmiş bulunduğundan, kendi adamları ve o yörenin askeri ile üzerlerine yürüyünce melunlar durmayıp kaleden uzaklaştılar ve toplarını kaldırıp fesat yuvası yurtlarına çekilip gittiler. Yüce Tanrı onları kahretsin. Hadım Cafer Paşa'da Tamışvar'ın ihtiyaçlarını tamamlayıp geri döndü.

KÂFİRİN ESTERGON KALESİNİ KUŞATMASI VE İSLAM ASKERİNİN BOZGUNA UĞRAYIP GİTMESİ

Durağı cehennem olan kâfir, bu kez Estergon'u almak için var gücünü topladı. Dip Frengistan (27)'dan, Çek ve Leh'ten ve bütün öteki budunlardan elli bin yaya ve yirmi bin atlıyı aşkın melundan oluşan bir ordu ile gelip 1003 zilhicce-sinde (M. Ağustos 1595) kaleyi kuşattı. O sıralarda Anadolulu beylerbeyi rahmetli Mehmet Paşa, serdar kaymakamı bulunuyordu ve Estergon'a yardım için bazı önlemler almak üzere Eski Budin'de otağını kurmuştu. Meğer sadazamlık yine Sinan Paşa'ya bırakılmış ve oğlu olan uğursuzu kendi yerine Ungürus ülkesine serdar atamış imiş. Sinan Paşa'nın beceriksiz oğlu, Belgart'ta olan kapıkulu ve iki, üç bin asker ile gelerek Eski Budin sahrasına kondu. Budin Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa, Tamışvar Beylerbeyi Mihaliçli Ahmet Paşa, Sigetvar beylerbeyi rahmetli Tirkayi Hasan Paşa, Halep Beylerbeyi Mahmut Paşa ve Yanık Beylerbeyi Osman Paşa eyaletleri askeriyle gelmişlerdi. Fakat toplam askerimiz ancak on bin kadardı. Böyle güçlü bir düşmana karşı bu kadar az bir kuvvetle varmanın büyük bir yanlışlık olacağı açıktı. Bu nedenle şöyle bir plân dü-

(27) DİB Frengistan : Batı Avrupa

şünüldü ve uygulandı : Düşman karşısında bulunan dağa arka verilip mevzilenilecek, vakitli vakitsiz düşman taburu üzerine saldırılar düzenlenecek ve böylece kaleyi istedikleri biçimde dövmelerine engel olunacaktı.

Varıp düşman karşısına konduğumuz gün üç, dört alay Macar atlısı karşımıza çıktı ve büyük bir savaş yaptık. Ama ancak kırk, kâfir telef oldu, Bazı kimseler, on gün üzerlerine saldırılamadı, eğer saldırılsaydı kâfir kaçardı dediler. Bu üç, dört alay, bilinmeyen bir nedenle kendi köprülerinden Uyvar yakasına geçti. Herkes bunu görerek yanıldı. Yoksa kırk, elli kâfir eksilmekte kaçmalarını gerektirecek bir neden yoktu. Ertesi gün yine düşman karşısına vardık ve gördük ki, düşman alaylarını bağlamış, tabur hendeğinin içinde durmaktadır ve yayasını kat, kat hendek kenarına dizip taburunu korumaktadır. Tek bir adam taburun dışına ayağını atmadı.

Dördüncü gün alaylarımızı tertip ederek vardığımızda serdarımız olacak «yadigâr», gereksiz bir atılganlık göstererek terlemiş, fazla yorulmuştu. Bu nedenle rahatsızlanıp hemen at sırtında, alayın önünde kusmaya başladı. Bu hali görenler ve duyanlar gerçi onu azar yağmuruna tuttular, ama neye yarar? Kendini kaybetmiş, ne söylediğini bilir, ne de suçunu anlar bir durumda idi. Sonunda rahmetli Efendim Mehmet Paşa'ya ve Osman Paşa'ya, hemen yürüsünler diye çavuşlar gönderip dururdu. Gerçi metrisin her biri hendekle çevrilmiş birer tabya olduğu açıkça görülüyordu ve atlı askerle üzerine varmanın imkânsız olduğunu söylediler. Lakin Osman Paşa, «bu uçarının sözünü işitmektense ölmek yeğdir» deyip yürüdü. Biz de Anadolu alayı ile Osman Paşa'yı izleyerek Tepedelen denen yere vardığımız zaman kâfirler bizi yoğun bir tüfek ateşine tuttular. O sırada Osman Paşa şehit düştü. Gerek Anadolu alayından, gerekse Yanık alayından nice gaziler de sonsuz yaşama kavuştu. Sayısız at, tüfek kurşunu altında can verdi. Ondan sonra Tuna kıyısında metrisleri olan iki tabyaya yöneldik. Es-

tergon'dan bir, iki yüz tüfekçi çıkıp yardımımıza geldi. Onlarla birlikte hücumla geçip o tabyalarını zaptettik. İçindeki kâfirlerin kimisi öldü, kimisi de suda boğuldu. Bir bölümünü de kâfir donanması yetiştirerek kurtardı.

Mihaliçli Ahmet Paşa ile Sofu Sinan Paşa'da alaylarıyla üst yanımızda olan tabyalara saldırmışlardı. Kâfirler taburunun durumu görerek birkaç alay imdada koşturdular. Ama tam o anda, serdar firar etmiş bulunuyordu. Aramızdaki bayır engel olduğundan savuşmalarını ve kaçışlarını göremedik. Bu arada, Bosna'nın Şahinoğlu alesinden ve Mehmet Paşa efendimizin akrabasından olan Kara Ali Bey ve bir, iki de çorbacı kaleden çıkıp yanımıza geldiler ve «asker çok acıklı bir duruma düştü, siz de gecikmeden gidin» dediler. Oradan bir parça uzaklaşınca bayır başlarının alaylarla kaplı bulunduğunu gördük. Kendi askerimizdir sandık. Hatta bize gelin diye el salladılar. Sonra kaleden bağıldılar, birkaç adamın bize doğru geldiğini gördük ve durduk. Geldiklerinde bu bayırda görünenlerin düşman askeri olduğunu söylediler. «Gitmek işi ölmüştür, hemen dönüp kaleye girin» diye ısrar ettiler. Kimimiz, «uğrayalım, dövüşe, dövüşe gidelim, ölen ölsün kalan kalsın» dedi. Kimileri de «kâfir bir alay olsa olabilirdi, ama ön ve arkamız düşmanla dolu iken buna imkân yoktur» dedi. Böylece hepimiz dönüp kaleye girdik. O geceki arpa dağıtımından, bin dört yüz atlı kaleye girdiğimiz anlaşıldı.

Yadigâr serdar (Sinan Paşa'nın oğlu) ise o arada kaçır, ardına hiç bakmaz ve Budin'e varıncaya kadar atının dizginini çekmez. Rahmetli Tiryaki Hasan Paşa Sigetvar askeri ile sol kolda idi. Bunların kaçtığını görünce orduya gelir ve çadırlarını bozar. Bütün ağırlıkları arabalara, hatta öküz arabalarına yükletir. Rahmetli Sultan Süleyman'ın yadigârı ve birçok gazalarda kullanılmış olan Varadin Topu'nun da öküzlerini getirip koşturur ve hepsini Budin'e doğru yola çıkarır. Serdar otağına varınca görür ki, tek bir kimse kalmamış. Bir yığın değer-

li eşya ortaya dökülmüş duruyor. Yanında bulunan leventler birçok şeyler almışlar. Bizim de hizmetçilerimiz ve içinde bulunan bütün eşyayı arabalara yükleyip Budin'e doğru çekilmişler. Yüce Tanrı'nın inayeti ile bir çöpümüz bile yitmedi. Rahmetli paşanın öteki adamları da her şeyi toparlayarak yüklemiş ve gitmişler.

Kâfirler, Türklerin böyle davranışının bir hile olacağını sandılar. Bu nedenle bir tek insan bile ne arkadan kovaladı, ne de ordugaha girdi. Ancak üç, dört saat sonra kimse kalmadığını görerek ordugâhın yağmasına başladılar. İşte tam bu sırada idi ki, bizi kaleye girmeye çağırdılar.

KÂFİRLERİN ESTERGON'DA BAŞARI KAZANMALARI VE MEHMET PAŞA'NIN KUŞATILMASI

Bu kuşatma ve vire bütün ayrıntılarıyla, hatta özet olarak bile anlatılsa birkaç yaprak dolusu yazmak gerekir. Ama doğrudan doğruya benim başımdan geçen ve bizzat yaşadığım olayları olduğu için, özetinin özeti kadar olsa da yazmam yerinde olur kanısındayım :

Rahmetli Mehmet Paşa ile kaleye girdiğimiz zaman, Mehmet Paşa'nın akrabası olan Kara Ali Bey, «size iyi kılavuzlar vereyim, kâfirler ganimet peşinde koşuşur ve yiyip içmekle uğraşırlarken, bir, iki yüz adamlarınız ile çıkıp gidin, Çünkü burada kuşatma altında bulunan yeniçeri ve kuloğlu, umutsuzluğa düşünce kaleyi vire ile teslim ederler ama sizin adınız çıkar» dedi. Rahmetli paşa, buna karşılık olarak, şimdi çıkarsak «kaleyi boşalttı demezler mi?» düşüncesini ileri sürdü. Kısacası, uzun söyleşmelerden sonra «belki ecelimiz burada, bu da yazgımızdır, gidemem» diye cevap verdi. Böyle olunca da rahmetli Kara Ali Bey Paşa'yı alıp kendi konağına götürdü.

Ertesi gün kâfirler Palfi Mikloş'un davetlisi olarak Kara Ali Bey'in kale duvarına gelmesini tellal bağirtarak ilan et-

tiler. Kara Ali Bey rahmetli paşaya danıştı. Komutanlardan hazır bulunanlar ve çorbacılarla söyleştiler ve sonunda «gitsin, sorularına durumun gereğine göre cevap versin» diye karara vardılar. Yanınada bir, iki çorbacı koştular.

Palfi Mikloş demiş ki : Seninle bunca zamandır komşulukta dostluk ettik, askerin halini bilirsiniz. Kendiniz ve çocuklarınız için hayırlı olan kaleyi vire ile teslim etmektir. Rahmetli Ali Bey de şöyle karşılık vermiş : Bizim askerimiz ne oldu? Onların amaç ve bütün çabaları, kaleye yardım sokmak içindi. Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa'yı ve Şemsi Paşazade Mahmut Paşa'yı üç bin adam ile kaleye, gözünüz bakar dururken koydular ve çekilip gittiler. Kaleyi onlar zaptettiler artık, benim kale işleriyle hiçbir ilgim kalmadı.

O gece kâfirler yine kırk bir, ya da kırk iki tane büyük toplarını getirip eski yerlerine, yani metrislerine yerleştirdiler ve ertesi sabah erkenden kaleyi dövmeye başladılar. Çoğu zamanda top sesleri kesilir gibi olunca, bir tanesini daha ateş eder ve yerle gök dumanla kaplanırdı. Bazen kırk bir, bazen kırk iki topu böyle sürekli bir döngü içinde atar dururlardı. Kimi kez de her metrisme olan topların tümünü birden ateşlerler, kalenin örneğin bir taşını nişan tutarak oraya atarlar, güller birbirini peşi sıra çakar ve vuruşlarından meydana gelen büyük gürültü sanki dünyayı yıkar gibi yansırı. Bunların içinde yirmi sekiz, otuz sekiz, kırk, kırk bir ve kırk iki okka ağırlığındaki gülle atar toplar vardı. Her top en azından günde ellişer gülle atsa iki bini aşkın atış yapılmış olurdu. Bu kadar top ateşine dağların bile dayanması imkânsız iken, Estergon gibi küçük bir kalenin dayanabilmesi, Peygamberimizin bir mucizesinden başka bir şey değildi.

Ayrıca da kâfirler, iki kez lağım yaparak, Tuna'ya bakan büyük kulenin dış duvarını havaya uçurdular. Üzerinde bulunan gazilerden kimi içeriye, kimi de dışarıya savruldu. O kule-

yi aldılar ve içine girip iyice yerleştiler. Birkaç yerde çam tahratlarına öküř derisi kaplayıp duvara dayadılar ve duvarı altından kazıp delmeye başladılar. Öyle oldu ki, bizden bir kimse bir kargıyı onlar tarafına uzatıp yakındaki bir melunu yıkmak ya da geri atmak istese, kargının, ucuna bir kâfir yapışır, o kendine ve biz kendimize çekerdik. Gece ve gündüz bu tür boğuşmaktan bir an geri durulmadı. Müslüman bedenden inse, kâfir bedene çıkar oldu. Sözüñ kısası, sargı içinde olanlar çok acı çektiler, çaresiz kaldılar.

KALEDE SARNIÇ VE SU DURUMU

Bir ay boyunca hep sarnıçtan su içildi. Bir kolda bulunan iki, üç yüz adama bir, iki at yükü su verildi; onu da paşanın kendisi dağıtır, başka kimse el değdiremezdi. Sıcaktan sarnıç çevresinde mermerleri yalayan ve bir damla su diye can verip can alan elsiz ve ayaksız, bitkin ve yaralı, humbaradan haşlanıp gözü kapanmış ve yüzü şişmiş, pis kokulardan halkın genzi dolmuş çaresiz dertlilerin çığlık ve iniltileri, gönülleri çıldıtır, umutsuzluğa düşürürdü. Durum böyle iken, sonunda üç günlük bile suyumuz kalmamıştı. Rahmetli Kara Ali Bey'in ambarında paşa için henüz biraz un vardı. Kale dizdarı da pek tedarikli bir adam imiş, kendisi için bir miktar un toplayıp saklamış. Ötekilerin yediğı sadece buğdaydan ibaretti. Buğdayı saçta kavururlar, el değirmeninde çekerler ve üzerine biraz su dökerler, ondan sonra yerlerdi.

Yüce Tanrı bilir, tek kelime bile yalanım yoktur : Sekiz hizmetçim ile kaleye kapanmış idim. Böylece buğday kavururlar, helva biçiminde hamur ederlerdi. Bunu çok lezzetli bulur, iştahla yerdik ve «biz bunu daha önce nasıl bilmezdik» diye yakınırdık. «Âlemlerin yaratıcısı bizi buradan esenlikle kurtarırsa şimdiden sonra her zaman bu yemeğı yapıp yiyelim» diye hazır bulunanlarla söyleşirdik. Şimdi ise, yüce Tanrı hazretle-

rine şükür ve minnetler olsun ki, kırk, elli yıldır ondan kurtulmuş bulunuyoruz, ama onu bir defacık bile isteyenimiz olmadı. Bunun gibi sıkıntıların sonu yoktu, hangi birini söyleyelim.

VİRENİN VERİLMESİ

Bu şiddet ve felaket, her an ölümle koyun koyuna bulunma, kaledekilerin artık canına yetmişti. Sonunda birkaç kişi bir araya gelerek kaleden «vire verelim» diye bağırılmışlar. Kâfirler, «sabâh görürsünüz» diye hiç orâlî olmamışlar cevap bile vermemişler. Bunun üzerine yeniçerilerle öteki askerler hep birden rahmetli Mehmet Paşa'nın üzerine geldiler ve «bu hale geldik, katlanma ve dayanma gücümüz kalmadı, kaleyi verelim» dediler. Rahmetli Mehmet Paşa, «buraya ölmek için girmiş kapanmışım, ben ölmeden kaleyi veremezsiniz» dedi. Uzun, uzun söyleşip tartışmalardan sonra paşayı taşıdılar ve birkaç yerinden yaraladılar. Ama kısa bir süre sonra kendilerine gelerek, «biz bundan ne istiyoruz, buranın ne beyi ne de beylerbeyidir, zorunlu olarak kaleye kapanmış bir adamdır, ne padişah tarafından nede serdar tarafından görevlendirilmiş değildir. Hemen gidip asıl sorumlu olan sancakbeyini bulalım» dediler ve Estergon sancakbeyi olan Seyit Bey'i buldular. Onun da birkaç yerden başını yardılar, kolunu kırdılar, yumrukla tartaklayarak meydana çıkardılar.

Bunlar kalede böylece birbirleriyle yarışırken öte yandan düşman, top atışlarını görülmemiş derecede doğunlaştırdı, öyle ki sabâha kadar belki iki bin mermi attı. Bu durumda «kâfir vireyi kabul etmedi, hemen yarın gece hep birden bedenden sıçrayalım ve başımızı alarak kaçıp gidelim, düşen düşsün, kalan kalsın» diye karar verdiler ve bütün gece bunun hazırlığını yapmakla uğraştılar.

Ama ertesi gün kuşluk vaktinde kâfirler top ateşini kestiler ve «hani vire çağırınlar» diye tersine esen bir rüzgâr gibi bir ses geldi. Bunun üzerine, içerde uzun uzun söyleşme, tar-

tışma, hatta kavga ve gürültülerden sonra, Sirem Alaybeyi Boyalı Hüseyin Bey'i dışarı çıkıp virenin şartlarını görüşmekle görevlendirdiler. Ama bu karar genel bir danışma sonucu alınmış değildi. Tersine, zorla ensesine tokat ve yumruk vura vura Hüseyin Bey'i kapıya sürükleyip götürdüler. Küçük kapının ardı taşla dolu idi. Bunların kaldırılması epeyce uzun sürdü. Ben fakir de orada bulunuyor, bu ibret verici olayları gözlerimle izliyordum. Boyalı Hüseyin Bey bendenize dönüp« olacak oldu, gel beraber çıkalım, hazır seyirdir» dedi. Ben de acaba diye tereddüt içinde iken, yine rahmetli paşanın berat kâtibi olan Ahmet Çelebi adındaki gönül ehli bir adama gözüm ilişti. Ona «ne dersin Ahmet Çelebi, gel bile çıkalım» dedim. O da razı oldu, ama hendeğin iç yüzünde durup hendek aşırı söyleşmemizi önerdi. Hüseyin Alaybeyi de, her ihtimale karşı öyle yapmayı uygun gördü ve beraberce dışarı çıktık

Kâfirlerin ileri gelenlerinden üç büyük köpek hendeğin kenarında durmuş bekliyorlardı. Bizi görünce dilmaçları seslenerek bizi yanlarına çağırdılar. Biz ise «hayır, burdan söyleşelim» karşılığını verdik. Ama onlar «orası ile burası arasında ne fark var» deyince alaybeyi tereddütsüz hendeği geçti, biz de onu izledik. Hemen her biri, birimizin eline yapışıp sevgi gösterileriyle bizi karşıladılar ve kalede çekilen sıkıntı ve yoksuzluğu sorarak bizi Tepedelen'e doğru götürdüler. Eskiden Estergon beylerinden biri ölmüş imiş; üzerine dört mermer direkli bir türbe bina etmişler ve çevresine bir de sade duvar çekmişler. Türbenin içine girdik. Onlar mezar üzerine oturdular. Biz de birbirimizin yanında aralarına oturduk ve sıkılganlığı ortadan kaldırarak konuya girdik.

Önce, «kaleyi niçin veriyorsunuz, bunca zamandan beri bu kadar top ateşi yediniz, bu kadar çilesini çektiniz vermediniz de şimdi veriyorsunuz. Yoksa yiyeceğiniz ve suyunuz yok mudur?» diye sordular. Biz ise kendi aramızda bu konu ile ilgili bir şey konuşmamıştık. Alaybeyi hiçbir cevap vermedi. Ama

benim içime doğan şu sözleri söyledim : Sinan Paşazade on güne kadar gelip bizi kurtaracaktı; bu şartla kaleye kapanmış idik; bir ayı aştı, imdat etmedi. Bize böyle bir iş etti. Kaleyi onun için veriyoruz ki, padişah onun başını alsın. Bu sözlerim hiçbir bakımdan onların sorularına cevap değildi ama yaratılışlarına uygun geldi ve dediklerime inandılar. Ben konuşmamı şöyle sürdürdüm : Elimizde ambarlar dolusu buğday var, kilidi ve kapısı yok. Herkes istediği kadar alır, el değirmeninde çeker, ekmek yapar. Suyumuzu her ne kadar sarnıçtan sağlıyor isek de sarnıç başlı bir sudur, ne kadar harcanırsa yine o kadar kaynar gelir. Bir aydır ondan içiyoruz, henüz üç karış suyu eksilmedi.

Kaleyi hangi şartlarla vermek istediğimizi sordular. Bize bir hafta süre tanımalarını, bu arada Budin'e adamlarımızın gidip geleceklerini teklif ettik. Tekliflerimizi reddettiler. Ondan sonra donanmalarını kalenin üst yanına çekmelerini, bize yeteri kadar gemi vermelerini, giysilerimize dokunmamalarını, herkese nesi varsa gemilere götürmek izni verilmesini istedik. Bunun üzerine dediler ki, «donanmamız kontrolümüz altındadır, nerede olursa olsun size zararı dokunmaz, gemileri de veriyoruz ama atlarınızı alırız. Giysilerden herkes kendine ait olan eşyayı götürsün, ölenlerin hiçbir şeyini götürmesin sözgelimi bir adam bir kılıç götürsün, ama iki tane götürmesin». Bir de Tire beylerinin kendilerine verilmesini istediler. Onlardan hiçbirinin burada olmadığını, hepsinin Budin'e gitmiş bulunduğunu söyledik. «Yok, olmaya avrat kılığına sokup çıkarmayasınız, kadınların yüzlerini açarız» karşılığını verdiler.

İşte bunlar gibi daha pek çok çekişmeli söyleşmeler oldu hangi birini yazalım! Her birine gereği gibi cevaplar verdik. Sonra hatırladım, ben hem rahmetli Mehmet Paşa'nın kâtipliği hizmetinde bulunduğum ve hem de akrabasından olduğum halde ve kendisi «vire» sözünü ağza bile almazken, çıkıp vire şartlarını söyleşen ben olayım! Ne kadar garip ve yanlış bir iş yap-

mışım! Kendi kendimi pek çok azarladım ve Ahmet Çelebi'ye bütün bunları anlattım. O da çok üzüldü, ah vah etti. Ama olan olmuştu. Ben yine içeriye girerim dedim. Oda beraberimde gelmek istedi. Bir uğurda gitmemize belki müsaade etmezler düşüncesiyle onu bırakarak kalkıp gittim. Palfi'ye ne zaman içeri gireceğini sordum, bir şey demedi. Ama Ahmet Çelebi'yi bırakmamışlar. Sonunda nasıl kurtulduğunu burada anlatmak, lafı çok uzatır.

Kaleye girdiğim zaman, benim vireyi söyleşmek üzere dışarıya çıktığımı rahmetli Mehmet Paşa'nın haber alıp almadığını öğrenmek istedim. Ona haber vermediklerini söylediler. Rahmetlinin huzuruna varınca karşısında yedi, sekiz bey ve beyoğlunun kimi ayaklarını uzatmış, kimi yan yatmış - bunlar iskemlede oturmaya alışık olduklarından düz yerde oturamazlar - bir durumda bakışıp durduklarını gördüm. Rahmetli paşa bir yandan gözlerini siler, bir yandan da durmadan ah çekerti. Fakiri görünce nerede olduğumu sordu. Ben de «sultanım, şanı yüksek Tanrı'dan rica edelim, inşallah yine Estergon'u aldığımız zaman vireyi söyleşecek ben deniz olayım» dedim. Gözleri yaşla doldu ve ağladı. Meğerse bu sözü tam vaktinde ve yerinde söylemişim. Rahmetlinin gözü yaşı hürmetine duamız kabul olundu ve tıpkısıyla gerçekleşti. Nasıl olduğu, yeri gelince inşallah ayrıntılarıyla anlatılacaktır.

Yukarda sözü geçen beyoğulları bizim dışarıya çıkmamızın karşılığı olarak, rehine sıfatıyla kaleye girmişler. Gelir gelmez sarnıca ip sarkıtıp suyunu ölçmüşler, ambardaki zahireye de bakmışlar. Ondan sonra ekmek istemişler. Meğer dizdar, kâfirlere küçük düşmemek için birkaç büyük somun yoğurtmuş ve bir, ikisini getirip göstermişler. Biz dışarda iken bazı adamlarının kaleye gidip geldiklerini görmüştük. Sonradan öğrendik ki gelenlerin öğrenmek istedikleri konu bu imiş, yani yiyecek ve suyumuzun olmadığını anlasalar daha fazla eziyet etmek, bizi soyup belki çıplak salıvermek kararında imişler.

Akşam vakti yaklaşınca ilerinden seçtikleri bir melun kaleye geldi ve kendi beyinin sözlerini büyük bir nezaket ve saygı ile rahmetli Mehmet Paşa'ya ilette. «Sizinle tanışmaktan onur duyduk ve çok sevindik; lakin davet etsek de gelmeyeceğinizi biliyoruz. şahsen gelmeniz de uygun olmaz. Ama Koca Paşa'yı, yani şemsi Paşazadeyi şölene davet ve gelmesine müsaade etmenizi sizden rica ediyoruz» dedi. Rahmetli paşa ise, «o benimle aynı düzeyde bir adamdır, özellikle babamız yerinde, ağırbaşlı bir ihtiyardır, biz ona gitsin diyemeyiz. Ama siz varıp davet edin, giderse engel olmayız, seviniriz» diye cevapladı. Varıp davet etmişler. Gitmek istedi ve rahmetliden izin alarak gelen kâfir ile birlikte gitti. Kendisi için at getirmişlerdi. Büyük bir saygınlık içinde götürdüler.

Kale içinde rahmetli paşanın yanında gördüğüm beyler ve beyoğulları çeşitli yemekler hazırlatmışlardı. Akşam vakti Nemeliler dizildiler. Yemeklerin kimini çömlekler, kimini de gümüş tabaklar içinde getirip rahmetlinin önüne koydular. Rahmetli Paşa ile bendeniz oturduk. oğ baharat ile terbiye edilmiş av hayvanlarından olmak üzere on - on iki kat safi et, bir o kadar börek türünden çeşitli tatlılar, bir o kadar da nar, limon ve turunç gibi çeşitli meyveler  öğün de getirildi ve yenildi. şarap getirip paşaya sunmak istediler. İmez diye verdim. Sonra tarçın suyudur diye limon rengi bir sıvı getirdiler. Bendeniz tattım, iiminde ve lezzetinde sudan farksız olduğn söyledim. Rahmetli bir kupa ile su yerine iti. Arkasından tekrar şeker getirip şerbet yaptılar ve rahmetliye sundular. Bendenize şarap verdiler. Gençliğim dolayısıyla ierdim, ama rahmetlinin yanında içmek istemedim. Rahmetli paşa «i, benden sıkılma» dedi. Bir kadeh içtim, sıkılğanlığı atıp perdeyi açtım. Orada bulunanlar arasında yüzüne bakılmaz güneş yzl bir beyoğlu vardı. Adı Lomberharoğlu imiş. Köpeklerin en büyüklerinden ve ek budununun en saygınlarından bir Hersek (dk) imiş. Sırf Türk budununu görmek için içeriye gir-

miş. Çek dili Boşnakçaya biraz yakın olduğundan, bazı sözler bilinmezse de çoğu anlaşılır. Rahmetli paşadan izin aldım ve ona takılmak amacı ile «beyzade, nerede yatıyorsun» diye sordum. Oturduğu yeri parmağı ile göstererek «işte burada» karşılığını verdi. Ben de burada yatarım dediğimde «ya ne demek istersin» diye fena halde öfkeleni ve kibr u gururundan de Türkîş de» diye kükredi. Rahmetli paşa, içi kan ağladığı halde, hafifçe gülümsedi. Sonra da bu Hersekzadeyi Eğre'den vire ile çıkardık. Bir, iki gün çadırımızda konuk oldu. Nerede o öfkeli beyzade! Felek onu pamuktan da yumuşak yapmış, bizim gibi adamdanda medet umar bir hale getirmişti.

Rahmetli paşanın içoğlanlarından iki genç kaleye beraber girmişlerdi. Bunlar birer süslü kalkan ile birer çifte bayraklı halkârî mızrak beraberlerinde getirmişlerdi. Kaleye girip çıkan bütün kâfirler, hep bunları almak isterlerdi. Fakat paşa kesinlikle buna yanaşmadı. Hatta bendeniz «bunlar o kadar değerli şeyler değil, verin» dedim. Sonra Hersek (dük) tarafından kerli ferli bir Alman geldi ve «beni Hersek gönderdi, onları istiyor» dedi. Fakat paşa yine de vermedi. Âli Efendi, tarihinde rahmetliye «bazı cîfe-i dünya verdiler» (28) demiş. Yüce Tanrı bilir, onu diyenler yalan söylemiş ve iftira etmişler. Kâfirler ne alabilirlerse alırlar, yoksa onlarda vermek diye bir şey yoktur, Tanrı yaratıklarının kesinlikle en cimrileridir.

Kale kapısından çıkıp bizi taşıyacak gemileri yanıştırdıkları Küçükkapı'ya geldiğimiz zaman Palfi melun da oraya geldi ve rahmetli paşa ile görüşti, sınır boyunun hali böyledir, yiğit başından hal eksik olmaz» dedi. Rahmetli paşa da «biz size Eştergon'u yüce Tanrı'ya emanet edip verdik, inşallah yine birkaç gün sonra gelip alırsız» deyince melun Palfi'de «biz de size Yanık Kalesi'ni öyle vermiştik ama hâlâ sizdedir» karşılığını verdi. Sonra, Budin'de Çaşnigîr Ali Paşa'nın bazı tutsaklara çok ezi-

(28). Bağış olarak dünya malı

yet ettiğini söyledi ve buna engel olunmasını istedi. Biraz da sınırboyu durumundan söz edildi. Rahmetli paşa, Mahmut Paşa'nın nerede olduğunu sordu. Arkanızdan gönderir size yetiştiririz cevabını alınca Mehmet Paşa « o halde şimdi ben de gitmem, ne zaman getirirseniz beraberce gideriz» dedi. İmparatorun kardeşi ve ordunun başkomutanı olan Maksimilyan yakın bir yerde durmuştu. Onu göstererek «mızrak ve kalkanları ister» dedi. Rahmetli de «gelsin vereyim» diye karşılık verdi. Hemen Mahmut Paşa'yı getirdiler. Ama bu ağırbaşlı ihtiyar, ne içirdiklerini bilmem, kendinde değildi. Mehmet Paşa yanına gidince, onun konuşulacak halde olmadığını gördü ve hiçbir şey söylemedi, hemen gemiye bindi. Kendisine bir küçük saat ve bir de tüfek vermişler imiş. Hizmetçisi bunları elinde getirdi. Rahmetli yine mızrak ve kalkanları unutturmak istedi ve vermedi. Ama arkamızdan gösterişli biri gemiye girip onları istedi ve alıp götürdü. Ondandır ki kâfir şaykası gemiyi yedeklerine aldılar ve böylece sürüp götürdüler.

Bizim donanmamızın bulunduğu yere gelince onlar döndüler. Biz de şaykalarımıza binip o gün Budin'e vardık. Oradakilerle gelenlerin ağlaşma ve sızlanma çılgınlıkları, bir yandan göklerin en üst katına, öte yandan yerin ta dibine erişti. Sinan Paşa oğlunun otağına vardık. Rahmetli Mehmet Paşa ile kucaklaştılar. Sinan Paşa oğlu, «yazgıda olan bu imiş, mübarek hatıranızı hoş tutun» dedi. Ertesi gün oradan kalkıp Budin'in Ovakapısı önündeki sahraya konduk ve o yıl orada korunduk. İşte Estergon'un viresi, alınması ve verilmesi, hiç abartılmadan ve kısılmadan, gerçek yüzü ile böyle olmuştur.

İlginç Bir Konuşma :

Palfi denilen melun çok tedbirli ve akıllı bir kâfir idi. Her ne söylese çoğu kez bir de örnek verirdi. Hatta barış için birkaç kez o kâfirle görüşmüş olan Koca Murat Paşa, melunun vermiş olduğu bu tür örneklerden bazılarını anlattı. Bu kez Estergon'un viresini söyleşirken şöyle konuştu :

Biz şimdi Müslüman budununu, geçmişlerimizin açmayı göze alamadıkları bir kutuya benzettik. Atalarımız, bunun içinde ne var diyenlere «bunun içi yılan, çıyan ve akrep ile doludur. Eğer kutu açılırsa içindeki zehirli yaratıklar memleketimize yayılır ve halkı sokup öldürürler. İşte eskilerimiz birbirlerinden dinleye, dinleye inanmışlar ve böyle dipsiz bir inanca saplanmışlar idi. Bu kutu açılmasın ve dünya benim zamanımda harap olmasın diye imparator ve kırıllarımızdan her biri kutuya birer kilit de vurmuşlar. Şimdi gerekli görüldü ve kutuyu açtık; gördük ki, bomboş imiş, içinde hiçbir şey yok imiş, bu inanç içinde şimdiye kadar geçen ömrümüze ne kadar yazık olmuş» dedi. Bendeniz de şöyle karşılık verdim : «Siz atalarınızın hata ettiklerini ileri sürüyorsunuz, ama gerçek öyle değildir. Yanlışlığı yapan onlar değil, sizsiniz. Çünkü siz henüz kutunun üzerindeki zarfı açtınız, fakat kutunun kapağını daha açmış değilsiniz. Bundan sonra açılırsa açılır. O zaman sokucu yaratıkların zararını görün, bakalım, nasıl olur.»

Bundan sonra Eğre fethedilip düşmanın taburu bozguna uğratılınca, hiç kuşum yok ki, bu tartışma ve çekişmemizi kâfir anlamıştır ve Türk'ün dediği doğru imiş demiştir.

SERDAR SİNAN PAŞA'NIN AZLİ, LALA MEHMET PAŞA'NIN ATANMASI VE ÖLÜMÜ, SİNAN PAŞA'NIN YENİDEN VEZİRLİĞİ, PADİŞAHIN SEFERE ÇIKMASI SİNAN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ VE İBRAHİM PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI

Eflak'da Sinan Paşa'nın beceriksizliği yüzünden İslam askerinin bu derece büyük bir yenilgiye uğrayıp dağıldığı, Budin taraflarında da oğlunun korkaklığı dolayısıyla Estergon Kalesi'nin kâfir eline geçtiği, âlemin sığınağı olan padişaha arz olundu. Bunun üzerine Sultan Mehmet Sinan Paşa'yı azlederek yerine, Manisa sancağından lalası olan Mehmet Paşa'yı gönderdi. Sinan Paşa'yı da yine Malkara'ya yolladı. Böylece, ikinci

vezir olan İbrahim Paşa bu kez de sadrazamlığı kaçırdığından, hem kendisi hem de bütün adamları üzülmüşlerdi. Ama Tanrı'nın hikmeti, Lala Paşa ancak bir kez padişah divanına katılabildi. Şirpençe hastalığına tutularak haftasında bu geçici dünyadan ayrılıp gitti. Fakat bu kez de sadrazamlık mührü İbrahim Paşa'ya verilmedi. Saadetli padişah, Ferhat Paşa'yı suçsuz yere öldürttüğünü öğrenmiş ve çok üzülmüştü. Bu olayda İbrahim Paşa'nın başlıca etken olmasından çok kırıgın ve huzursuzdu. Bu nedenledir ki, sadrazamlık mührü ikinci kez de ona değil, başkasına verildi.

Sinan Paşa'nın ise kesesi şişkin ve koruyucuları çoktu. Bu nedenle yine o, sadrazamlığa getirildi. Ama serdarlıkta başarısızlığa uğraması ve bu nedenle uğursuz diye adının kötüye çıkması dolayısıyla, çok âretti ve artık serdarlık istemedi. Ama saadetli padişahı şahsen sefere gitmeye özendirip durdu. Dedi ki, sadrazam serdar olunca kaymakamı onu desteklemez ve başarı kazanmasını istemez. Başarısızlığa uğrayıp azledilmesini ve sadrazamlık mührünün kendisine verilmesini ister. Eğer aşağı derecedeki vezirlerden serdar yapılırsa sadrazam ona yardımcı olmaz. Çünkü zafer kazanırsa sadrazamlıktan başka bir makam onu tatmin etmez. Hal böyle olunca yapılacak en doğru iş, cihangir padişahın bir yıl için zahmete katlanarak şahsen sefere gitmesi ve rahmetli Sultan Süleyman Han gibi, Tanrı'nın inayeti ile din ve devlet düşmanlarına hadlerini bildirmesidir. Hoca Sadettin Efendi de, sadrazamın bu görüşüne katıldığından, padişahın şahsen sefere çıkması kararlaştı. Böylece, yüz bin altın hazineden çıkarılarak Cerrah Mehmet Paşa ile zahire satın alınmak üzere Belgrat'a gönderildi. Savaş için gerekli bütün hazırlıkların yapılması için de işten anlar yararlı adamlar görevlendirildi.

Böylece Sinan Paşa canı istediği gibi sefer işlerini düzenlemeye çalışırken, Tanrı'nın buyruğu ile ahiret seferine çıktı. Yazgısı böyle imiş, yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Erte-

si gün cenazesi Ayasofya Camii'ne getirildi. Öğle namazı beklenirken sadrazamlık mührü, kapıcılar kethüdası eliyle gelip İbrahim Paşa'ya teslim olundu. Hoca Sadettin Efendi ve büyük vezirler bir arada oturuyorlardı. Kalkıp İbrahim Paşa'yı kutladılar Sinan Paşa, 5 Şaban 1004 (M. 4 - 4 - 1596) tarihinde vefat etti.

ZAFERE ERİŞMİŞ PADİŞAHIN SEFERE ÇIKMASI

Tarih : 24 Şevval 1004 cuma günü (M. 24 - 5 - 1596). Savaş için gerekli araç ve gereçler ile öteki malzeme yeterince tedarik edilip tamamlandıktan sonra, padişahların öteden beri yapageldikleri gibi, parlak tören ve gösterilerle İstanbul'dan yola çıkıldı. Seçkin padişahın hocası Mevlana Sadettin, gönlü yüce sultan ile beraber gidiyor ve her gün sabahleyin yanına soku-lup dünyanın durumu ve sefer ile ilgili yapılması gereken işleri padişaha açıklıyordu. Belgrat yakınında Batçine (Batucina) denilen konağa varıldığı zaman, Sinan Paşa'nın oğlu, gücü yettiği kadarıyla alay tertip edip karşıladı ve otağında padişahın eteğini öpmek onuruna erişti. Ertesi gün Hasanpaşa menzilinde Cerrah Mehmet Paşa gelip alayı ile selamladı ve o da padişah otağında etek öperek yücelmiş oldu.

Belgrat'a varıldığı gün Sadrazam İbrahim Paşa, hepsinden daha parlak bir tarzda alaylarını gösterdi ve padişahın beğenisini kazandı yine aynı gün askere yiyecek dağıtılmaya başlandı. O sırada, Sinan Paşa oğlunun Estergon önünde gösterdiği korkaklık ve kusurları padişahın temiz hatırına geldi ve onu hapsedtirerek bütün varlığına el koydurdu. Şikk-ı sâni rütbesiyle bazı hizmetlerde görevli iken yolsuzluğu görülen Gecdehan (Ağzıçarpık) Ali Çavuş da, asılmasına ferman çıkmışken cezası hafifletilerek ancak hapsolundu ve varlığına el konuldu. Fakat üç gün sonra padişah merhamete gelip her ikisini de affetti. Sinan Paşazade Belgrat muhafızlığında bırakıldı. Gecdehan ise var gücüyle çalışarak İslam askeriyle sefere gitti.

İslankamin (Szalan Kamen) Konağı'nda çadır kurulduğu zaman bütün vezir ve kazaskerler, şanlı beyler ve beylerbeylerinden orada olanlar, sadrazamın çadırında toplandılar. Hangi yöne gidilmesinin uygun olacağını saptamak ferman buyurulduğundan, bu konu üzerinde danışma yapıldı. Çağalazade Komorn Kalesi üzerine varılmasını istedi. Yüce Tanrı'nın yardımı ile o kale ele geçirilirse tümüyle Tuna kıyılarının zaptedilmiş ve güvenlik altına alınmış olacağı düşüncesini savundu. Öteki vezir ve ileri gelenler, Komorn'ın küçük bir kale olduğunu, padişah hazretlerinin bu kadar büyük bir kuvvetle o kale üzerine varmasının anlamsız kalacağını, fethiyle övünemeyeceğini ileri sürdüler ve Eğre Kalesi üzerine varmayı daha uygun buldular. Eğre'nin (Eger/Erlau) alınması ile madenlerin ele geçirileceğini sandılar. Gerçekte Eğre üzerine yürümekten amaç, madenlere sahip olmaktı.

Varadin (Peterwardein) Köprüsü'nden geçildikten sonra beşinci menzilde Segedin'e (szegedin/Theresipol) gelindi. Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmet Paşa'nın oğlu Vezir Hasan Paşa bütün Rumeli beyleri, timar ve zeamet sahipleri ile mükemmel ve düzenli alaylar bağlayıp padişah ordusuna o konakta katıldı. Doğrusu alaylarını öyle bir düzenlemiş ve donatmış idi ki, İslam padişahının kendisi, bütün ileri gelenler ve halk çok beğendiler ve takdir ettiler. Bütün toplar, yuvaloklar, barut ve diğer cephane ile levazım Vezir Hasan Paşa'nın yanında gemilerle getirilip padişahın ordusuna teslim edildi.

KÂFİRİN HATVAN KALESİ'Nİ ALMASI ÇAĞALAZADE'NİN ÖNEMSEMEMESİ VE AĞIRDAN ALMASI

Bu menzilde sınır boyundan bazı gaziler, ellerinde feryat yazıları ile gelip, bu kadar gündür kâfirlerin Hatvan Kalesi'ni kuşatmış bulunduklarını, içinde olanların canına yettiğini, eğer üç güne kadar imdat erişmezse kâfirin kaleyi alacağına kuşku olmadığını bildirdiler ve acele imdat istediler. Derhal Çağalaza-

de emrine çok sayıda asker verilir Hatvan'ın imdadına yetişmekle görevlendirildi. Lakin o, işi çok yavaştan aldı ve aradan beş gün geçtiği halde hâlâ ordudan ayrılmadı. O zamana kadar da kâfirler, var güçleriyle yüklenerek kaleyi ele geçirmiş, erkeklerin büyüğü ve küçüğünü kırmışlar, kadın ve çocukları da tutsak etmişlerdi.

Bu durumun meydana gelmesine Çağalazade'nin ağır tutumu neden olmuştu. Bütün asker onun cezalandırılmasını beklerken, olmadı ve ona tek bir laf gelmedi.

DEFTERDAR İBRAHİM PAŞA'NIN AZLİ VE GECDEHAN'IN DERTERDAR OLUŞU

Bu sırada bölük halkı ve öteki görevliler, ulufelerini istemek bahanesiyle defterdarın çadırı çevresine toplandılar ve ödeneklerimizi isteriz diye hücum ettiler. Bunun üzerine defterdara işten el çektirildi ve yerine Gecdehan Ali getirildi..

Ordu yürüyüşünü sürdürdü ve birkaç konaktan sonra sonluk (Szonlak) Kalesi yakınına vardı. Tise (Tisza/Theitz) ırmağı Eğre Kalesi yönüne ters aktığından, cephaneye ile top ve silah ne varsa orada gemilerden çıkarıldı ve kimi askere dağıtıldı, kimi da arabalara yükletilerek Eğre'ye doğru yola devam olundu.

EĞRE KALESİ'NİN KUŞATILMASI

1 Safer 1005 (M. 1-9-1596). Padişah hazretlerinin Eğre sahrasına konduğu gün büyük varoşa hücum olunması ferman buyurulmuştu. Ama asker henüz konmak ve çadırlarını kurmak işleriyle uğraştığından saldırı ertelendi. O gece ise düşman, varoşu bırakıp kale içine çekildi. Sabahleyin İslam askeri varoşa girerek ganimete kavuştular. Aynı günde metrisler düzenlenmeye başlandı. Anadolu Beylerbeyi rahmetli efendimiz Vezir Mehmet Paşa'ya sekiz tane kaledöven top verildi ve bunlar kuzey yönden kaleye hakim olan yere tabiiye edilerek yakınında

metrisler kuruldu tıpkı kâfirlerin Estergon'da yaptıkları gibi, burada da bizimkiler bazen sekiz topu birden bir yere ya da bir taşa nişan tutup öyle ateş ederlerdi ki, sanki daneler birbirleri üzerine yığılırlardı. Bazen de tümüyle, birbirinin sesi henüz kesilmeden öbürünü ateşlerlerdi. Bütün asker, Mehmet Paşa kale dövmeyi Estergon'da öğrendi derlerdi. Öteki kollarda da aynı yöntem uygulanıyordu. İki, üç kez lağım da yapılı ve epeyce büyük bir duvar kesimi yıkılarak gedik açıldı ama gedik fazlaca yüksekte olduğundan hücum yapılamadı. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa toprak sürdü. Bir gün hücum emri de verildi, ama bir sonuç alınamadı. Sonra, rahmetlinin bayraktarı olan Kozon Mehmet Ağa -ki Ösek'te (Esseg) yerleşmiş ve bir zeamet alıp orada kalmıştı-, duvarın dibinde sinip gözlerken bir fırsatını bulup elindeki bayrakla kale bedenine çıktı. Hemen peşinden öteki İslam gazileri de fırladılar ve kâfir kaçtı dediler. O sırada Nemçe Kalesi dedikleri yeri fethettiler. Ondan sonra kâfirler, iç kaleye fazla yüklenildiğini görünce aynı ayın on dördüncü günü aman dilediler ve birkaç beyzadelerini saadetli padişaha gönderdiler. Onlara kaftanlar giydirildi ve ellerine aman kâğıdı verildi. Onlar da kendi inançlarına göre «bindiğim at ve kuşandığım kılıç hakkıyçın» diye ant verdikten sonra padişah hattı ile amanları çıkmıştı. Ancak, aman kağıtlarına «Eğre'den çıkan beylere ve beyzadelere mahsustur» kaydı düşülmüş idi. Bunları defalarca ellerinde gördük.

Rahmetli paşa efendimiz ile bizim çadırlarımız kalenin koltuğunda duvara yakın çukur bir yerde kurulmuş bulunuyordu. Orası kaleden görülemez ve top dokunmaz bir yerdi. Kale-den çıkan beyleri ve beyzadeleri bize geldiler. Estergon'da rehine olarak gelmiş olanlardan üçü onlar arasında idi. Hatta biri, yukarda adı geçen o genç Çek Hersekzadesi idi. O kadarcık bir yüzeyssel tanışıklık dolayısıyla hepsini bu fakirin çadırına gönderdiler. Öteki kâfirler dört bini aşkın, beş bine yakın idiler. Yeniçeri gazilerimiz yağma için içeri girdikleri zaman hepsini soymuşlar, birer gömlekle bırakmışlardı. Bunlar çıkıpta yol-

larına girerek ordu kenarına eriştikleri zaman hepsini kırdılar. Kadın ve çocukları tutsak ettiler. Bazı subaylar engellenmek istedilerse de başaramadılar. Sınır boylarında öteden beri söylenen bir halk türküsü ⁽²⁹⁾ vardır. Bunun bir mısrası şöyledir :

Bu kadar sizinle viremiş Eğreli, gidi Eğreli
Bu mısrayı söylerlerdi. O türküyü (varsığ) önceden bilenler ve işitenler, «eski gazilerin sözü gerçekleşti» dediler. Bizim çadırımızda oldukları için ölümden kurtulan bu beyzadeler de Belgrad Kalesi'ne gönderildiler. Sonradan birkaç kez adı geçen o genç Hersekkade ile Belgrad'da buluştuk. Fakirden yardım rica ederdi. Zamanla bu tutsaklar kimi kurtuldu, kimi öldü, kimi de İstanbul'a devlet tersanesine götürüldü.

Eğre Kalesi'nin fethinden sonra Rumeli Beylerbeyi Vezir Hasan Paşa'ya vezaret hasları, yeniçeriağası Veli Ağa'ya Rumeli eyaleti, yeniçeriağalığı da büyük emir ahur (ahırbeyi) Nahünbür ⁽³⁰⁾ Hasan Ağa'ya verildi. Rahmetli Efendimiz Mehmet Paşa'yı ise Anadolu eyaleti ile Eğre muhafızlığına atadılar. Gerek kul, gerekse gönüllü, bütün Eğrelilerin kayıt defterlerini ilk kez düzenledim ve gündelik ödenekleri ile bölüklerini saptadım. O defter uyarınca hüküm ve beratları padişah divanından verildi.

Ama düşman taburu üzerine varılmak gerektiği zaman, Anadolu askerinden oluşan sağ kol Eğre'de bırakılmadı. Eğer bırakılsa yeri boş kalacağından, o gece padişah buyruğu geldi ve buna uyarak sabahleyin İslam askeri ile kendi kolunda yer alıp melunların taburu üzerine vardılar.

DÜŞMÂN TABURU İLE YAPILAN SAVAŞIN AYRINTILARI VE YÜCE TANRI'NIN İNAYETİ İLE KAFİRLERİN BOZGUNA UĞRAMALARI

Tarih 5 Rebiulevvel 1005 (M. 14 - 10 - 1596). Bu sırada kırılın kardeşi Maksimilyan'ın Çek, Leh, Roma Papası, Dip Fren-

(29) Varsığ : Halk türkülerinin bir türü.

(30) Nahünbür : Tırnak kesmek için kullanılan çakı ya da makas.

gistan ve daha başka kâfir cinsinden pek çok sayıda asker toplayıp bir konak kadar yakınıma geldiği ve İslam ordusunu ansızın basmak tedarikinde bulunduğu haber alındı. Hemen Vezir Hadım Cafer Paşa, buyruğu altına bölük halkının çoğu ve sınır boyu askeriyle öteki İslam askerinden on beş bin kadar savaşçı verilerek, düşmana doğru gönderildi. Lakin Vezir Cafer Paşa, düşmanın çok kalabalık olduğunu öğrendi ve «bu kadar az bir kuvvetle kâfirlerin üzerine varmak, yalnız saltanat namusuna leke sürmekten başka bir sonuç vermez» diye ayrıntılı olarak düşmanın durumunu bildirdi. Ancak, kâfirlerin bu derece kalabalık olduklarına inanılmadı ve Cafer Paşa'nın yalandan bahane uydurarak işten kaçmak istediğine yoruldu. Bu nedenle Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa Rumeli askeriyle önceden gidenleri yüreklendirmek için gönderildi. Otuz tane de orta çapta top ve kaledöven beraberine verildi. Kendisine de çok sert ve acı cevaplar yazıldı. Padişah tarafından bu şekilde azarlanınca «almımızın yazısı bu imiş» diyerek kazaya rıza gösterdi ve gitti. Gereği gibi alayları düzenleyip darbezenleri yerli yerine koydu ve savaşmak için gerekli önlemleri aldı .

Kâfirlere yaklaştıkları zaman o kadar düşman askeri gördüler ki, dağı taşı kaplamış, tepe ve vadileri kat kat alaylarla doldurmuştu. Cafer Paşa'nın üzerine öyle bir sürüp geldiler ki, karşısında dağlar dayanamaz, yerlerinde kalamazdı. Cafer Paşa yerinde sımsıkı durdu ve kazaya rıza vererek göğsünü gerdi. Önünde yer almış olan satır ve tüfekçilerini kırdılar. Yanıbaşındaki adamlarını vurup öldürdüler. Kendisi hâlâ kıpırdamadan yerinde dururdu ve askerin, başlarını alıp kaçtıklarını seyredirdi. Sonunda adamlarından yararlıklar göstermiş ve benzeri savaşlara girip çıkarak pişmiş ağalarından birkaçı, atının geminden tutarak zorla çarpışma yerinden kenara çıkardılar ve ılgar ile padişah ordusuna geldiler. Savaş alanına götürmüş oldukları bütün darbezenler, çadırlar ve ağırlıklar düşman eline geçti.

Lütuf ve ihsanı engin denizler gibi sonsuz olan padişah, bu kötü haberi öğrenince çok üzüldü ve önlem olarak Rumeli eyaletini yine Hasan Paşa'da bırakarak onu çok sayıda askerle serdar yapıp düşman üzerine göndermek istedi. Ama Hasan Paşa «bu büyük iş öyle Hasan Paşa, İbrahim Paşa ve daha başkaları ile üstesinden gelinecek cinsten değildir. Saadetli padişahın doğrudan doğruya tüm İslam askeri ile varıp, yüce Tanrı'nın izni ile, sağlam önlemler almak ve tedariklerde bulunmak kesinlikle gereklidir diye çok yerinde bir görüş ileri sürdü.

Bunun üzerine daha köklü önlemlere başvuruldu. Düşmanın bu gece Cafer Paşa'yı kovalayarak gelmesi ve ordumuzu basarak kılıcını ansızın uygunsuz bir yere asması ihtimali gözönünde tutularak, Rumeli askeri ile Hasan Paşa'yı karakol olmakla ve yollarını tıkayıp düşmanı denetimi altında tutmakla görevlendirdi. Feth Giray Sultan'ın da Tatar askeri ile ordu yakınında bir yere konması ferman buyuruldu. Böylece düşmandan dil alınması mümkün olacağı düşünüldükten, Feth Giray Sultan'a bir de tezkere yazıldı. Gerçekten de o gece, zırhlara bürünmüş ve mükemmel silahlarla donatılmış altmışı aşkın kâfiri dil aldılar. Ertesi gün bunlar padişaha gönderildiler. Sadrazam ile kapıağası Gazanfer Ağa onları sorguya çekerek, düşmanın durumu hakkında bilgi edindiler. Onların söylediklerine göre, bütün kâfir kıral ve hersekleri anlaşılarak o kadar çok asker toplamışlar ki, bugüne kadar bir eşi daha görülmemiş değildi. Sayısı ve hesabı bilinmiyordu. Ne denirse ondan da çoktu. Bir, iki güne kadar üzerimize saldıracağı kesindi. Dillerden herbiri ayrı, ayrı ve birbirinden habersiz olarak dinledikleri halde söyledikleri, sanki sözbirliği etmişlercesine birbirini tutuyordu.

Toplanan bilgilerin ışığında durum değerlendirildi ve düşmanın, üzerimize gelmesinden ise, bizim onlar üzerine varmamız daha uygun olur yargısına varıldı. Özellikle, o sırada Eğre

yakınlarında dağlar arası bir sarp yerde karargâh kurmuş olan ordunun açık sahraya çıkması zorunlu bulunarak, derhal harekete geçilmesi kararlaştırıldı. Ertesi gün, padişahların öteden beri yapageldikleri gibi, sağ ve sol kanatlar olmak üzere alaylar bağlandı ve din düşmanının ciğeri dağıldı. Çağalazade Sinan Paşa ve Diyarbakır Beylerbeyi Murat Paşa öncü olmak ve 'Tatar askeri ile Feth Giray Sultan öncülere yakın bulunmak üzere düzenlendi, bu düzen içinde yola çıkıldı ve aynı günde gönüllere ferahlık veren sahraya konuldu. Ertesi gün de düşman taburunun karşısına varıldı.

Bir bataklıkta yakınında yıkık dökük bir kilise vardı. Birkaç bin domuz o bataklıkta yatak edinerek kilisenin içine dolmuşlar, birkaç tane darbezenle kalanborna toplarını da oraya getirmişlerdi. İslam askerini kendilerine yaklaştırmadılar. Ancak iki taraftan da top ve tüfek atılarak savaşıldı. Melunların elinde çok uzun menzilli toplar vardı. Hatta bir mermi siddetli padişahın alayı üzerinden geçti ve alayın ardında biraz sekti. Bu nedenle o yer tehlikeli görüldü ve padişah, askerin ardında olan müteferrika Yunus Ağa'nın çadırına götürüldü. Sonradan Çağalazade, kaçmıştır diye zavallı Yunus Ağa'nın başını kestirdi. Ondan sonra kilisede toplanmış bulunan ve çoğu soyguncu eşkiyadan oluşan kâfirler arslan kesilip bataklıktan geçtiler ve İslam askeri üzerine saldırdılar. Ama yüce Tanrı'nın inayeti ile, Çağalazade ve Tatar öncülerinden birkaç bin kişi, üzerlerine hücum ettiler ve çoğunu kılıçtan geçirdiler. Birçoğu da tutsak alınıp padişahın yanına gönderildi ve orada onların işi bitirildi. Hava biraz yağışlı idi; güneş de batmak üzere bulunuyordu. Askerin konaklaması ve çadırların kurulması için buyruk çıktı ve çarpışmalar ertesi güne kaldı.

O gece de karakollara ve her türlü güvenlik önlemlerine özen gösterilerek sabaha erişildi. Sabah erkenden yine alaylar bağlandı ve dövüşüp savaşmak isteyen gazilerin yüreği yağlandı. Yine savaş alanı haline gelen o kilise yönüne gidildi; herke-

sin taburlarına girmiş, alaylarını bağlayarak savaş düzeninde çarpışmaya hazırlanmış bir durumda oldukları görüldü. Bunun üzerine İslam askeri, alay alay o bataklıktan geçip düşman taburu üzerine yürümeye başladı. Düşman tarafında ise bir hareket yoktu. Ancak melunların taburundan atılan toplar İslam askerini engelliyordu. İkinci vaktine kadar melunlar, kendilerini hiç göstermediler, tek bir kâfir taburdan çıkıp çarpışmaya yanaşmadı. Fakat ikinci vakti gelince alay alay yürüyüp geldiler. Bir nice Nemçeli, bir yere birikmiş, hepsi demir zırhlara bürünmüş, ellerinde ancak birer kısa mızrak (harbe) bulunmakta; bir nice alay da yine böylece demirler içinde ve ellerinde muşğotur (mousguet/alaybozan) dedikleri, on beşer ve yirmişer dirhemlik dane atar tüfekler var idi. Ayrıca, birçok da Macar tüfekçileri, yani haydutları, her biri dörder beşer yüz kâfirden oluşan alaylar halinde orada yer almışlardı. Kısacası, düşmanın yüz, belki yüzü de aşkın piyade alayı olduğu kesindi. Yine aynı biçimde duran Macar atlı alayları safı, sırık ve bayrakları ile, yüce Tanrı bilir ki, büyük bir dağ gibi görünürdü. Her biri en az üç, en çok beş tüfek taşıyan, Nemçe, Çek ve Leh suvari alaylarının sayısı elliyi aşıyordu.

Bendeniz kâfirlerin bu konuyu kendi tarihlerinde nasıl yazdıklarını anlamak için okutup Türkçeye de çevirdim. Askerlerinin çok kalabalık olduğunu yazmışlar; her memleketten, her budun ve ulustan, cesar (imparator)'dan, kıralların her birinden, herseklerinden gelenleri birer birer sayıları ile belirtmişler. Ayrıca da, gönderilen askerlerden bazılarının henüz yetişemediklerini söylemişler. Yani toplam iki yüz alayı aşkın bir asker gücüne sahip bulunduklarına kuşku yoktur.

İşte bu durumda düzenlenmiş olan düşman birlikleri taburlarından ayrıldılar ve alay alay olup İslamlar üzerine saldırdılar. Bizim hiçbir alayımız dayanamadı ve bir adam karşılıklarına gidemedi. Hepsi dağılıp perişan oldu ve o sahra kalabalık İslam askeri ile doldu, taşıtı, öyle oldu ki, sahranın bir göz

ayırımı yeri sadece tek bir alay askeri gibi göründü. Ancak bunların aralarında yer yer alay bayrakları gözükiyordu. Böylece kâfirler, top ve tüfeklerini ateşleyerek, boru ve davullarını çalarak bataktan geçtiler ve İslam ordusuna doğru yürüdüler. Hasan Paşa Rumeli askeri ile sağ kolda, taburun karşısında bir geçit başında alayını bağlayıp dururdu, yani düşmanın geçmesini engellemek için o yeri korurdu. Bu amaçla kendisine çavuşlar gönderildi ve düşmana karşı koyması emrolundu. Ama hiç dayanamadı, bir adım bile ilerleyemedi. Düşmanın tüfek ateşi altına düşmesi ile bütün alayı dağıldı. Dağılan asker, çevredeki alaylara katıldılar. Kâfirler doğruca ordugâha geldiler, korkmadan ve çekinmeden içine girerek yağma ve talana başladılar. Hatta bir, iki bayrak ile birçok melun devlet hazinesi üzerine geldi. Hazineyi korumakla yükümlü yeniçeri ve bölük halkı önlerinden çekildiler ve melunlar bayraklarını hazine sandıkları üzerine diktiler. Birkaçı sandıklar üzerine çıkıp dans etmeye başladılar.

Anlatıldığına göre bu durumu padişah gördüğü zaman Hoca Sadettin Efendi, sultanın yanında hizmete hazır durur ve ikisi de bu garip işi seyredерlermiş. Padişah hazretleri Hoca Efendi'ye, «Efendi, şimdiden sonra ne çare etmek gerek» diye sorunca Sadettin Efendi de : «Padişahım, gereken, yerinizden oynamayıp sebat etmektir, savaşın hali budur. Yüce atalarınız zamanında olan tabur savaşları çoğu kez böyle olmuştur. Peygamberimiz hazretlerinin mucizeleriyle inşallah fırsat ve zafer İslamındır. Mübarek hatırınızı hoş tutun» diye teselli etmiş. Doğrusu, Hoca Efendi'nin kalp gücü ve sağlam inancı, yüz binlerce takdir ve övgüye değer.

İlginç Bir Olay :

Ertesi yıl gördüm. Kâfir beylerinden biri, saadetli padişahı o halde tasvir eden bir resmi rahmetli Tiryaki Hasan Paşa'ya göndermiş idi. Resimdeki ustalık apaçık görölmektedir. Doğ-

rusu o kadar benzetmişler ve uydurmuşlar ki, bir kez saadetli padişahı gören, onun resmi olduğunu hiç tereddütsüz anlar. Hoca Efendi'nin de resmini yapmışlar. Saadetli padişah at üzerinde o halde, yani tam bir hayret ve eziklik içinde; Hoca Efendi de padişah üzengisi yanında, iki ellerini duaya kaldırıp padişahın yüzüne dönmüş, güya bir şey okumakta ve mübarek yüzüne üfürmektedir. Altına Alınan dilinde birtakım açıklamalar yazılmış. Rahmetli, bunları kendi dilmaçına okuttu. Özeti şöyledir : Hoca Efendi'nin duası kabul olundu! Ama şimdi biz, yine konumuza dönelim.

Tam o sırada seraser kaftanlı ve seraser örfiyeli (külahlı) otuz kadar içoğlanı, kimi eğerli ve kimi eğersiz atlara sarılıp, kaçarlar. Öteki askerden bazılarının firarlarına başlıca etken de bunlar oldu. Padişahı soranlara «bir arabaya bindi de (emir ahur) ahırbeyi, önüne düştü, ikindi vaktinde gitti» demekle kaçanlara bu mutsuzlar da neden oldular.

Biraz önce söylendiği gibi melunlar, orduya girip tüm yaşımlarında işitmedikleri ganimetlere kavuşunca, hemen çadırlara dağıldılar ve çoğunu bu suretle işgal ettiler. Böylece Osmanlı ordugâhı düşman eline girmiş oldu. İslam askerinin de belki dörtte biri kaçıp ortadan yok olmuştu. Gün de akşama yakındı. Tümüyle İslam askeri artık umudunu kesmişti. «Derman ve ihsan ancak yüce Tanrı'ya kalmıştır» diye ağlıyor ve Tanrı'ya yakarıyorlardı. Artık her şeyin bittiği sanılıp Tanrı'ya sığınıldığı anda da fetih ve zafer belirtileri başladı. O sırada atoğlanı, aşçıbaşı, deveci, katırcı ve daha başka karaçullukçu denen gaziler, yer yer çadırları zaptetmiş olan melunlara çadır kazması, odun baltası, koltuk gövdesi, lobut ve sopa gibi şeylerle hücum edip bir kaç melunu hakladılar ve hemen kâfir kaçtı diye yüksek sesle bağıldılar. Ordugâh çevresinde dağınık ve başıboş gezen askerler derhal yürüdüler ve yetiştikleri kâfirleri yakaladıkları yerde öldürdüler. Yatsı vaktine varmadı, belki bir saatlik bir zaman içinde, hiç abartmasız, elli

bin din ve devlet düşmanı yok edildi. Yüce Tanrı hazretlerinin takdiri böyle imiş. Yoksa ikinci vaktinde bu fırsat ele geçmiş olsaydı melunlardan pek az kâfir kurtulabilirdi.

Bütünöyle bakılırsa bu, bir «büyük gaza» olmuştur. Belki de şimdiye kadar yapılmış olan tabur savaşlarının hiçbirisinde bu kadar kâfir leşi savaş alanında kalmış değildir. Mohaç savaşı ise bundan az değil, çok daha büyük bir gazadır. Fakat bu gazada toprak ve kanlar içinde can veren dönek kâfirin sayısı Mohaç gazasındakinin iki katı olduğuna kuşku edilemez. Ancak, o gazada saadetli padişahın Budin'e geldiği, kâfir ülkelerini yağma ve talan ettirdiği, bu gazadakinden fazladır. Eğer bu gazadan sonra da saadetli padişahımızı Budin'e getirseselerdi bütün uçboyu kaleleri bırakılır ve İslamların eline girerdi. Hiç olmazsa o kış Belgrat'ta kışlansa ve ilkbaharda gideceğimiz yer Beç'dir deseler, Nemçe kâfirlerinin de Eflak ve Boğdan gibi haraca kesilmiş olacağı kesindi. Demek ki yüce Tanrı'nın takdiri bu kadarmış. Yüce Tanrı'ya minnetler olsun.

Gururun Uğursuzluğu Üzerine :

Akıl ve anlayış sahibi olanlar bu sözün anlamını bilirler. Rahmetli Sultan Mehmet Han 1003 yılında (M. 1594) tahta oturdu ve ertesi yıl da sefere çıktı. Demek oluyor ki, tahta geliş sırasında ağırlanan kapıkulu askerinin sayısı seksen bini aşkındı. Bu seferde tümü değilse de elli binden fazlasının mevcut bulunduğu kesindir. Rumeli, Anadolu, Karaman, Sivas, Şam, Halep, Diyarbakır ve Maraş askeri, akıncı ve eşkinci, özellikle düşman avcısı Tatarlar ve bunların hizmetçileri yüz binden az ise de elli, altmış bini aşkın idi. Bu kadar askerin bozguna uğraması ihtimali hiç olur muydu?

Şimdi, Tanrı'nın birliği hakkıyçün söylüyorum, gözlerimizle gördüğümüz bu kadar çok askerden hiçbirinin o korkunç yerde bir yararlığı, bir hizmeti, bir yiğitliği görülmedi. Ama kâfirin saldırısını da, gören kardeşler bunu bilir, alayını bağ-

layıp sağ ve sola tüfek serpip geldikte, atlı olsun yaya olsun, karşı koymak ve dayanmak imkânsızdı. Çünkü öyle bir dolu dizgin ve sık saflarda kenetlenmiş halde geliyorlardı ki, karşısında dağlar bile duramazdı, meğer ki bir hendek ya tepe ya da başka bir sığınacak ve metris edecek yer ola. Bu garip durumlarına güvenerek ve sayılarının çokluğuna dayanarak, melun Palfi'nin, Estergon'dan çıktığımızda «İslam milletini bir kutuya benzettik, açtığımızda boş bulduk» dediği yukarda anlatılmıştı. Bu sözlerin, çok gururlu olmalarından ileri geldiği kesindi. Bize gelince : Kendi askerimize ve sayısının çokluğuna güvendiğimiz için kulağımız büküldü. Eğer yüce Tanrı'nın inayeti olmasaydı askerimizin elinden bir paralık iş gelmediğini gördük. Kâfir de, meydanda direnen kimse kalmadı, meydan kendilerinin sandı. Düşman bile saymadıkları birtakım geri hizmet görevlileri, bilinçli ve planlı olmaksızın, ellerinde mızrakları, süngüleri, okları ve kılıçları bulunmadan, onları öyle bir kırdılar ki, kıyamete kadar uğradıkları felaketler defterinin baş sayfasında yer alır.

Her iki tarafın da uğradığı felaketin gururdan ileri geldiği anlaşıldı. Gerçek şudur ki, bizim de halimiz bir kıl üzerinde kalmıştı. Ancak Hz. Peygamber Muhammed'in o anda kendini gösteren mucizeleri sayesinde idi ki, İslamlar yenilmiş iken, yüce Tanrı'nın yardımı ile utkuya eriştiler.

ÇAĞALAZADE SİNAN PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Çağalazade Sinan Paşa savaş alanından padişahın huzuruna, İbrahim Paşa'dan önce gelir ve olup bitenleri anlatıp, «bu yüzaklığına ben sebep oldum» der. Hoca Sadettin Efendi de Çağalazade'yi çok sevmektedir. Hemşehrisi olan Kapıağası Gazanfer Ağa da Sinan Paşa'yı çok över ve «isteği yerine getirilirse yeridir» der. Saadetli padişah da «edelim» buyururlar. Çağalazade el öpüp sadrazam oldum diye sevinç ve neşe içinde konağına gider. Arkasından İbrahim Paşa da savaş alanından

dönerek padişahın huzuruna gelir ve her şeyden önce, görevi gereği bazı sorunları arz eder ve padişahın fermanı uyarınca yoldaşlık edenleri ödüllendirmeye başlar. Padişahın kendisini azlettiğinden habersizdir. Hiçbir belirti sezmediğinden azlini ne hatırlar, ne de aklına getirir. Çağalazade çadırında sadrazam oldum diye el öptürmekte, İbrahim Paşa da bağış ve ağırlamalarla asker halkını memnun etmekle ve kaçanları izleyip geri çevirmek için adamlar koşturmakla uğraşmaktadır. Sabah olunca da Cerrah Paşa ile Cafer Paşa'yı davet edip maiyeti ile kâfir ordusuna doğru gider. Bırakılan toplarla cephaneyi göreyerek onların taşınmaları için gereken önlemleri alırlar. Hoca Sadettin Efendi de sabah erkenden deniz ve karalar padişahının otağına geldi ve sadaret mührünün henüz İbrahim Paşa'dan niçin alınmadığını sordu. Gazanfer Ağa «galiba saadetli padişah o fermanına pişman olmuştur, öyle anlaşıyor» diye cevap verince, «bir adamın bu kadar asker içinde adını kötüye çıkarmaya ne gerek vardı? İşte her fitne ve fesat bu gibi kararsızlıktan kopar» dedi. Gazanfer Ağa, bu işi padişaha arz etmekten çekindiğini söyledi. Bunun üzerine büyük mir-ahur Ahmet Ağa, Hoca Efendi'nin dilinde bunu padişaha arz etmekte ne hata vardır, şimdi bu kulunuz içeri girerek düşman taburunu seyre gitmek için hangi ata bineceğini ben sorarım. Ondan sonra Hoca Efendi girer ve «dışarda asker arasında henüz sadaret mührünün alınmaması yüzünden asker arasında dedikodu çıkma ihtimali vardır» dedi. Padişah hazretleri de kapıcılar kehüdasının hemen giderek mührü İbrahim Paşa'dan alıp Çağalazade'ye getirmesini emrettiler.

Tanrı'nın hikmeti bu ya, Çağalazade'nin sadrazamlığı herkes için bir bela ve uğursuzluk oldu. Bu hal, giderek artan bir şiddetle yıllarca sürdü. Sorunlardan biri, Kırım hanının azledilmesi konusu idi. Çağalazade Kırım hanını azlettirip kardeşi Feth Giray Sultan'ı, Padişah nezdinde hizmette bulunmuştur diye han nasbetti. Feth Giray Sultan hanlığı kabul etmek-

te çok tereddüt gösterdi. «Aslında hizmet eden odur, benim ulu kardeşim, ağamdır» dedi. Ama sonunda kabul ettirdi ve bir yıl boyunca bu uğursuzluk Kırım'da sürüp gitti. Oysa ağabeyisi her bakımdan hanlığa layık bir kişi idi. Büyük ve küçük çocukları ile birlikte vücutlarının ortadan kalkmasına neden oldu.

Uğursuzluklardan biri de, sözü geçen gazanın hemen ertesinde askerin yoklama yapılması buyruğunu vermesi oldu. Nice zavallıyı gözleri önünde katlettiğinden başka otuz bin adamın da dirlikleri kesildi, mal ve yiyecekleri ellerinden alındı. Kaçanların katillerine, mal ve yiyecekleri ile akaret ve emlâklarına el konulmasına ferman buyurulmuştur diye her memlekete padişah buyrukları gönderdi. Herkes hasmından öç almak için bu fırsatı bir nimet sayarak, nice günahsız kimselere iftira edildi. Bunlar yer ve yurtlarından uzak kaldılar ve sonunda Celalî oldular. Öçlerinden reaya da darmadağın oldu. Sinan Paşa'nın bu gibi yersiz ve isabetsiz önlemleri halka bela ve musibet getirdi. Sinan Paşa yaradılıştan huysuz ve sert, ağzı bozuk bir adam idi. Sadrazamlığı zamanında yaptığı kötülükler herkesi candan bezdirmiş. Söz gelimi, «sen halı üstüne bastın, sen keçeyi çektin, aşağı dur, var şurdan yıkıl» gibi sözlerle en ilkel şekilde bahaneler bularak sertlik göstermeyi âdet edinmişti.

SADRAZAMLIĞIN YİNE İBRAHİM PAŞA'YA VERİLMESİ

Saadetli Padişah Hırmanlı menziline konduğu sırada, Kıllı Dilsiz diye tanınan Süleyman Ağa, valide sultanın gazayı kutlama mektubu ile geldi ve saadetli padişahın arabasına yanaşıp mektubu sunduktan sonra ısmarlanan işleri işaretle anlattı. Menziile konulduğu gibi padişah, çavuşbaşı Ketenci Ömer Ağa'yı gönderip, sadaret mührünü Çağalazade'den alarak İbrahim Paşa'ya teslim etmesini ferman buyurdular. İbrahim Pa-

şa hiç durmadan ve tereddüt göstermeden etek öpmek üzere padişahın bulunduğu yere gitti. Orada, konağına döndüğünde Çağalazade'yi Gelibolu üzerinden Akşehir'e götürmekle görevlendirildi. Sadettin Efendi'nin hocalık görevi üzerinden alındı ve bilginlerin atanmaları, yükseltilmeleri ve azilleri işlerine karışmaması emrolundu. Mir-ahur olan Türk Ahmet Ağa da işinden uzaklaştırıldı. Hasılı, Sinan Paşa'nın sadrazam olmasına yardımda bulunanlarla onun adamı geçinenlerin hepsi birer yolla cezalandırıldı. Hoca Sadettin Efendi'nin o zaman Anadolu kazaskeri bulunan oğlu Mehmet Efendi, İstanbul'a geldiği gün azlolundu.

Gerçek şudur ki, İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sanki âleme yeniden can getirdi. İlişkisi olsun olmasın, herkesi mutlu kıldı. Gerçi İbrahim Paşa'nın da birçok uygunsuz davranışları yok değildi. Her şeyden önce sebatsız ve hareketlerinde dengesiz idi. Bununla beraber kendini herkese sevdirmişti; bu özellik onda bir Tanrı vergisiydi, sonradan öğrenilmiş olan bir şey değildi.

SATURCU MEHMET PAŞA'NIN SERDARLIĞI

Âlemin sığınağı olan saadetli padişah, seferden dönerken Mehmet Paşa'nın oğlu Vezir Hasan Paşa'yı Belgrat'ta serdar olarak bırakmıştı. Ama o da Çağalazade'nin adamlarından olması dolayısıyla, İbrahim Paşa serdarlığını üzerinden alarak Vidin muhafızlığına gönderdi. Ungürus serdarlığına Saturcu Mehmet Paşa'yı tayin ettirdi. Ama Saturcu Mehmet Paşa fakir ve güçsüz olduğunu ileri sürdü. Bunun üzerine otağ ve bütün çadırları ile mehterhanesi devlet hazinesinden verildi. On bin altın da padişah hazretleri ihsan etti. Bundan sonra, başta İbrahim Paşa olmak üzere öteki vezirler, Mehmet Paşa'ya at, deve ve katır verdiler. Böylece ihtiyaçlar tamamlandı.

dıktan sonra 1005 yılı sonlarında (M. Haziran 1597) İstanbul'dan geleneksel alaylarla çıkıp Belgrat'a yöneldi. Belgrat'a varıldıktan sonra askere yiyecek dağıttı ve öteki ihtiyaçları da tamamlayıp Budin'e doğru yola çıktı.

TATA KALESİ'NİN İKİNCİ KEZ FETHİ

Yıl 1006 (M. 1597 - 1598). Vaktiyle Yanık Kalesi alınırken Tata Kalesi de fetholunmuştu. Fakat yine düşman eline düştüğünden, Saturcu Paşa önce üzerine varıp kuşattı. Üçüncü gece koruyucuları kaçıp Komran Kalesi'ne sığındılar. O sırada rahmetli efendimiz Mehmet Paşa ile karakolda olup Komran yolunu korumakta bulunuyorduk. Bu sırada düşmanın kaçmakta olduğunu öğrendik ve peşine düşüp kimini kılıçtan geçirdik, kimini bağlayıp zincire vurduk. Bir miktarı da, kale yakınındaki gölün Komran yönüne akmakta olan ayağının meydana getirdiği geniş sazlık ve bataklığı kendilerine yatak edinerek kurtuldular.

VAÇ SAHRASINDA TABUR SAVAŞI

Yıl 1006 (M. 1597). O sırada Komran Kalesi alınmış bulunduğundan ve vakit dar olup askerin de orada eğlenmesi düşünülmemediğinden Budin'in bir mahallesi gibi olan Vaç Kalesi'nin fethine gidilmek uygun görüldü. Tata Kalesi altından kalkıp önce Eski Budin'e konuldu. Bunun yanlış bir hareket olduğu meydanda iken, anlamsız yere böyle yapıldı ve hiçbir gerek bulunmadığı halde bir süre de o konakta eğlensildi. Sonra köprüden geçilip Vaç sahrasına konuldu. Ama kar ve yağmur göz açmaya meydan vermedi. Ancak kasım gününün gelmesine daha üç haftayı aşkın bir zaman vardı ve havaların düzelmesine kadar sabırla beklendi.

Varılıp Vaç sahrasına konulduğu zaman kâfirler de tabur ile gelmiş ve Vaç'ın üst yanındaki Tuna kıyısında bir dar boğazda konmuşlardı. Kaleyi boşalmış ve kahrolasınca taburları önüne geniş hendekler kesmiş, her tepede ve her bayır

başında tabyalar kurarak içine tüfekçi asker doldurmuşlardı, öyle ki üzerlerine varılmak imkânı bırakmamışlardı. Sahraya vardığımız ve top ermez yerde durup düşmana ulaştığımız zaman, üç, dört Macar alayı karşımıza çıktı. Onlarla bir süre çarpıştık. Ama onlar önümüzden kaçarlar, İslam askerini manevra ile tabyalardaki top ve tüfeklerinin etki alanı içine çekmeye çalışırlardı. İki, üç gün böylelikle gayet tatlı bir savaşma oldu ve bir miktar kâfir öldürüldü. Lakin top menzili içinde kaldığımızdan bizden de çok adam kayboldu.

Rahmetli Tiryaki Hasan Paşa o zaman Bosna beylerbeyi idi. Gerçek durumdan habersiz birçok kimseler, «düşman üzerine yürümedi, yoksa taburu bozulurdu» diye ona sitem ettiler. Oysa tabur kale gibi bir yerde, bir yanı yüksek bir dağ, öte yanı Tuna ırmağı -ki, üç, dört günde dolaşılmaz-, önünde korkunç bir hendek kesilmiş ve hendekte alay, alay tüfekçi askeri yerleştirilmiş bulunuyordu. Meydandan kaçan kâfirleri oraya varıncaya kadar kovalayan İslam askerleri ateş altına girerlerdi. Ama ne çare ki, savaş hali böyledir, bilen de söyler, bilmeyen de. Sonunda ak oldu, boz oldu, ne olduysa oldu. Bundan sonra dönmek gerekli oldu.

O sırada Sadrazam Koca Murat Paşa, Diyarbakır beylerbeyi ve Budin kadısı rahmetli Habil Efendi, Murat Paşa'nın damadı Kadızade Ali Paşa, kâfir ile haberleşmişler ve barış görüşmeleri yapılmasına karar vermişler. Bunlar Vaç adasına vardılar. Kâfirler de birkaç şayka ile oraya geldiler. Fakat melunların burnu yine havada imiş, çok yüksekte uçmuşlar. Bu nedenle söyleşmeden bir sonuç çıkmadı, böylece seferin de gidiş ve gelişi vakit öldürmekle geçirilmiş oldu. Gerçi Vaç Kalesi boşaltılmış idi, ama kâfirin taburu orada dururken kale içine adam sokmak, kâfire kurban götürmekten başka bir şey olamazdı. Onun için kaleye kimseyi sokmadılar, ama Budin'e çok adam koydular. Öteki askere de kışlaklar tayin olundu. Rahmetli Mehmet Paşa efendimiz de kışı Pujega'da geçirdi.

HADİM HASAN PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI, AZ SONRA ÖLDÜRÜLMESİ, SADRAZAMLIĞIN CERRAH PAŞA'YA VERİLMESİ

Saturcu Paşa seferde bir iş göremeyince bahane bulmak yoluna saptı ve seferle görevlendirilen askerin, bunlar arasında Tatar hanının gelmediğinden yakınlık feryat mektupları yağdırdı. Ancak, bütün bunların İbrahim Paşa'nın ilgisizliğinden ileri geldiğine inanılıyordu. Feth Giray'ın azl ve Gazi Giray'ın han yapılması, İbrahim Paşa'nın telhisi ve onayı ile olmuştu. Feth Giray Han'ın suçsuz yere öldürülmesi dolayısıyla da padişah hazretleri küskün ve kırgındı. Bu nedenle sadrazamlık Hadım Hasan Paşa'ya ihsan olundu.

Ama Hadım Hasan Paşa da rüşvete çok düşküncü. «Beni valide sultan haraca kesmiştir» deyip dururdu. Bu korkunç sözleri bazen doğrudan, bazen de dolaylı olarak söylemekten çekinmezdi. Bu yüzden ve bir Kapıağası Gazanfer Ağa'nın vücudunu ortadan kaldırmaya çalıştığından, katlolundu ve sadrazamlık ikinci vezir olan Cerrah Mehmet Paşa'ya verildi. Bu olayı, Hasanbeyzade ayrıntılı olarak tarihinde yazmıştır. Ama tarih açısından değeri bulunmadığından özetlenmesine de gerek görülmedi ve bu kadarı ile yetinildi.

ALÇAK KÂFİRİN YANIK KALESİ'Nİ ALMASI

Yıl 1006 (M. 1597 - 1598). Yanık Beylerbeyi Mahmut Paşa, çok ılımlı ve yumuşak huylu bir adamdı. Ama yeniçeriağası olacak Yahya Ağa fesatçı ve fitnecinin ta kendisiydi. Düşman yiyecek ve daha başka ihtiyaç maddelerinden bir damlacık bile vermezken o, kâfirlere gemiler dolusu şarap verir, Tuna donmuş bulunduğu zamanlarda da karadan arabalarla gönderirdi. Halkı şaraba o kadar düşkün idi ki, içlerinde tek bir ayık adam bulunmazdı. Kale bedenleri bu yüzden beklenmezdi, kapı bekçileri yerlerinde yatmaz olmuşlardı. Eğer beylerbeyleri ya da

başka bir komutanları, «burası sınır boyudur; çok uyanık olmak, her türlü ihmalden kaçınmak gereklidir» dese, «Yanık sağlamdır ve adı büyüktür» gibi boş gururdan başka bir anlamı olmayan cevabı alırdı.

Peçoy sancağı, Yanık beylerbeyinin arpılığı idi. Yiyecek maddelerinin çoğu arabalarla Peçoy'dan taşınırdı. Her yıl üç, dört yol ikişer, üçer yüz araba gidip gelirdi. Gerçi bunlar çoğu kez kaleye ulaşırlardı. ama dönüşte kâfirler yollarını bekler ve saldırarak bütün öküzlerini alıp götürürlerdi. Bu suretle Peçoy'dan beş, altı bin öküz sürüldü. Bazı yerlerinde bir baş bile öküz kalmadı. Bir zimmî ⁽³¹⁾'nin, karısı ile beraber sapan çekip çift sürdüğünü kendi gözlerimizle gördük. Ordaki fakir ne kadar feryat edip sızlandı ise de dinleyen olmadı ve sıkıntıları giderilip halleri düzeltilmedi. Bir, iki bin kişi cebeci, bir o kadar da kuloğlu yazılarak Yanık'ta kalmışlardı. Bunların çoğu Peçoy'da ve İstoyne Belgrat'ta evlenerek Yanık Kalesi'ne gitmez oldular. Böylelikle Yanık Kalesi boşaldı. Yine zahire getirmek bahanesiyle ikişer, üçer yüz adam gelir, epeyce eğlenir ve memleket fukarasına sarkıntılık ederlerdi. İşte, kaledeki genel durum çöküntünün açık bir belirtisi iken, başta bulunan yetkililerden biri çıkıp da bir çare düşünmedi önlem almak yoluna gitmedi. Kaldı ki, kâfirler bir yıl önce Tata Kalesi'ni yine ağaç topla düşürüp almış ve içerdekilerden tek bir canlı bile kurtulmamıştı. Hele Yanık'tan yine dört, beş bin adam kurtuldu, yoksa onların da sonu aynı olurdu. Herkesin basireti bağlamış idi.

Bire gece Palfi dedikleri melun birkaç bin yaya askeri hazırladı ve kendisi de bir, iki bin süvari ile beraber gitti. Gö-türmekte oldukları ağaç topun üstünü örterek iyice gizlediler, kendi askerlerine bile göstermeden Yanık Kalesi'nin kapısına yanaştırdılar. Bizim komutanlarımızın kayıtsızlıkları dolayısıyla kalenin, bir kat çam tahtasından yapılmış zaif bir kapısından başka, ne bir çekme köprüsü vardı, ne de başka bir

(31) Zimmî : Müslüman olmayan Osmanlı uyruğu.

savunma önlemi alınmıştı. Gece yarısı birkaç dönme kâfir kapıya geldiler ve nöbetçiyi çağırdılar. Kapı kulesinin nöbetçisi ve bekçisi bir uşak imiş. Uyanıp kepesinden başını çıkararak «kimsiniz» deyince, o kâfirler ağaç topu yanaştırırlar ve «işte, Peçoy'dan zahire getirdik. Yolda düşman yetiştii, arabalarla kaçça kaçça güç halle kurtulabildik. Aman, burda basılmayalım, çabuk kapıyı açın, zahireyi kaleye alın» derler. Nöbetçi uşak da «kapıcıya haber vereyim, anahtarı getireyim» deyip gider. Bu konuşmaları sırasında topu istedikleri biçimde rahatça getirerek ateş ederler. Kapı parçalanır ve hemen hazır bekleyen çok sayıda melun kaleye doluşurlar. İçerde kimi sarhoş, kimi esrardan baygın bir halde yatan zavallılar durumu görünce kâfirlere iki yandan hücum ederler. Hatta bir defasında kâfirleri kaleden nerdeyse dışarı atacak derecede başarı göstermişler. Ama düşman üstün, bunlar ise uykulu bulunduklarından işin sonunu getirememişler. İşte, Yanık gibi sağlam bir kale, bu suretle din düşmanlarının eline geçmiş oldu.

Anlatıldığına göre, yeniçeriağası olan sarhoşu, diri olarak Palfi'ye götürmüşler. Yanında on beş, yirmi bin kadar da altın varmış, Palfi, «kaleyi böyle mi beklersin, bu altını bugün için mi saklarsın deyip başını kestirmiş ve bir göndere diktirmiş. «Kaleyi böyle bekleyenin hali işte böyle olur» diye delal bağırtıp kaleyi dolaştırmış.

Az Görülmüş İcatlardan :

Bu kitabımıza göz atan kardeşler, ağaç topun ne olduğunu ve nasıl bulunduğunu merak ederler düşüncesiyle aşağıdaki bilgiye burada yer vermek uygun görüldü :

Kâfirler bir kez bu toptan getirip Peşte Kalesi'ne nişan alarak ateşlemişlerdi. Yüce Tanrı'nın yardımı ile, istendiği yere isabet etmemiş, ancak kapının sağ tarafında bulunan taş çerçevenin bir yanını kırabilmişti ki, bu şimdi de görünmek-

tedir. Bunun üzerine yeniden bir top ile geldiler. Ama gazile-
rimiz bu kez gafil avlanmadılar ve topu ateşlenmeden ellerine
geçirdiler. Bu top Budin mahzenlerinde dururdu. Biz de onu
birkaç kez gördük. Zaten, Budin halkından olup da bu topu
görmeyen kimse kalmamıştır dense yeridir.

Biçimi, bir büyük havan ya da buğday dövülen dibek
gibidir. Daha açık bir benzetme yapmak gerekirse, kâfirlerin
büyük kent saatlerindeki çanların tıpkısıdır. Falyası, yani ateş-
lenecek yeri tam dibindedir. Çevresinin dört, beş yerinde,
gövdesi ile beraber dökülmüş kulpları vardır. Bir seccadenin
yarısı, bir kâfir tablası büyüklüğünde, pelit ağacından dört
köşe, kalınlığı beş, altı parmak kadar olan bir tahtaya, her
köşesinde ve ortasında yine birer karış kalınlığında çivilerle
çakılmış ve havanın kulpları karşısındaki tahtaya da demir
halkalarla mihlanmıştır. Havanı barut ile doldurup sağlam
Frenk organları ile tahta ve havan birbirine bağlanmıştır. İki
tekerlekli bir arabaya yüklenmiş ve ardından bir uzun mer-
tek, ona ok yapılmıştır. Tıpkı uzun kamış bağlanan ve bu sa-
yede doğru yol alan hava fişeği gibidir. Topu kapının önüne
götürüp ardından ateşlenince, o mertek sayesinde doğruca ka-
pıya gider ve çoğu kez kapı tahtasına mihlanıp yapışır, ba-
rut zoruyla kapıyı, ne kadar sağlam olursa olsun, kırar götü-
rür. İşte ağaç top hakkında bildiklerimiz bundan ibarettir.

SATURCU PAŞA'NIN İKİNCİ YILDA YAPTIĞI VARAT SEFERİ ÜZERİNE

Yıl 1007 (M. 1598). Rahmetli Saturcu o yıl başarısız ve
büyük kayıplara uğramış bir durumda seferden dönmüştü.
O kış Yanık Kalesi de elden gitmişti. Bütün bunlara karşın
Saturcu Paşa, padişahça pek suçlu sayılmadı, başarısızlıkları
bir bakıma kendi hatasına, bir bakıma da askerin itaatsızlığı-
na yoruldu.

İkinci yılda da istediği kadar para verildi, dilediğinden çok asker gönderildi. Tatar hanı, çok kalabalık asker beraberinde olduğu halde hiçbir kale ve palankaya ilgi göstermedi. Ancak Erdel ülkesine girip kentlerin yakılıp yıkılması için padişah buyruğu çıktı, böylece o memlekete boyun eğdirileceği ve voyvodası olan düşmanın hakkından gelineceği ve yaptıklarından pişmanlık duyacağı umuluyordu. .

Böylece, Belgrat'ın alt yanındaki Pançova denen yerde köprü kuruldu ve Tuna'dan geçilip Pançova ovasına konuldu. O sırada, yüce Tanrı'nın buyruğu ile, Rumeli Beylerbeyi Vezir Veli Paşa vefat etti ve Rumeli eyaleti rahmetli efendimiz Anadolu Beylerbeyi Vezir Mehmet Paşa'ya verildi. Hatta Ösek'te askeri yığınak yapılması ile uğraşılırken müjde buyruğu (hükmü) ulaştı. Rahmetli de hiç durmadan orduya geldi ve serdar ile birlikte o konaktan kalkıp Beçkerek ovasına kondular. Beçkerek'te Tatar hanının gelmek üzere bulunduğu haberi ile ulaklar geldi. Ama bugün, yarın diye iki ay kadar bir zaman Tatar hanını beklemekle sefer mevsimi geçirildi. Han hazretleri geldiği zaman bütün İslam askeri onu karşılayıp ordu-gâha götürdüler ve serdarın otağında hazırlanan çeşitli yemekler ikram ederek Tatar askeri ile hana görkemli bir ziyafet çektiler.

ÇANAT KALESİ'NİN FETHİ

Yıl 1007 (M. 1598). Adı geçen konaktan kalkılıp Çanat Kalesi yakınına konuldu ve hemen kale kuşatılıp üzerine birkaç top atışı yapıldı. Ama gece olunca içindeki haydut eşkıyalar kaleyi bırakıp o çevrede bulunan meşelik ve dikenli çalılıklar içine kaçtılar. Tatar askeri ile düşman avcısı gaziler durumu görünce hemen izlemeye koyuldular ve kaçanları ağaçlıklar içinde sıkıştırarak çoğunu yakaladılar. Ondan sonra, aralarında danışarak Erdel'e girmeye karar verdiler ve Varat üzerinden oraya varmayı yeğlediler.

Az Görülen Garipliklerden :

Çanat Kalesi yanından Morış adında büyük bir ırmak akar. Beri yanında konuştuğumuz yer ırmaktan epeyce uzak olduğundan, su elde etmek için kuyular kazıldı ve hayat suyuna benzer lezzetli sular çıktı. Ertesi gün ırmağı geçtik ve karşı kıyıda yine kuyular kazdık. Hatta işçiler çalışırken üzerlerinde durur, nasıl kazdıklarını seyredirdim. Kazının sonuna gelip bir kazma daha çaldıkları anda, lülelerden akarcasına bir parmak kadar halis gümüş gibi bir su fışkırdı ve fıskiye gibi bir karış kadar yükseğe çıktı. Elimde olmadan «altına bir maşrapa tutun, şu güzel sudan kana, kana içelim» dedim. Maşrapayı doldurup verdiler ama o kadar tuzlu idi ki, bir damlasını içemedim. Ötesi öyle, berisi öyle. Yüce Tanrı'nın yaptığı bu iş karşısında şaşka kaldım.

VARAT'IN KUŞATILMASI

Aynı yıl. Varat yakınına gelindiği zaman oranın büyük bir kent olduğu görüldü. Macar dilinde varoş, kent anlamına gelir. Varoşovar ise varoşlardan oluşan bir kent demektir. Hafta günlerinin her birinde varoşlardan birisinin pazarı kurulur. Çok bakımlı ve bayındır bir kent idi. Çevre ve yöresinde olan bağ ve bahçelerin bolluğu, her birinin ayrı bir biçimdeki düzen ve güzelliklerini anlatmak imkânsızdır.

Vardığımız Varat varoşlarının halkı yer ve yurtlarından ayrılmış bulunuyorlardı. Bunların bir bölümü arabalara binip gitmiş, bir bölümü de gitmek üzere iken İslam askeri yetişip epeyce ganimet almıştı. Sonra kalenin fethine girilsin mi, yoksa bırakıp hemen Erdel'e girilsin mi? diye aralarında danışmalar yapıldı. Sözde bilirkşi olanlar, toplanmış karşısında kalenin üç gün bile dayanamayacağını ileri sürdüler ve hemen metrislere girilip toplanın kurulmasını öğütlediler. Ama varoşun görkemli sarayları, taştan bina edilmiş kemerleri ve süslü evleri metris kazmaya gerek bırakmadı. Hemen evlere

girildi ve toplar kuruldu. Topların sayısı da yalnız üç tane idi. Kentin tahribine yol açmasın diye daha fazlası getirilmemiş bulunuyordu. Lakin üç günde, beş günde iş bitmedi. Lağım lar kazıldı. ama bunlardan da bir sonuç alınamadı. Bu durum karşısında toplar getirmek için Eğre'ye adam gönderildi ve on beş günden ziyade onlar beklendi. Sonunda, toplar yerine, çekecek öküz bulunamadı gerekçesiyle, ancak haber geldi.

Yüce Tanrı hazretleri bir işin olmasını istemeyince, ne yapılsa işler yine de ters gider. O günlerde hiç görülmedik kadar çok yağmur yağdı; bir aydan fazla kalenin altında kalındı. Bu süre boyunca yağmadığı ve suların taşıp ortalığı sel- lere vermediği bir tek gün geçmedi. Kentin içinden geçen büyük bir ırmak vardır; her gün suları taşar ve birkaç saat geçit vermez olur; asker metrislere varıp gelmek için suların çekilmesini beklerdi. Ordugâhta da çamur ve balçık o kadar çoğalmıştı ki, çadırdan çadıra geçmek için yol vermezdi. Çadırların her birine adam boyu kazıklar çakıldı, ama rüzgârın sertliğinden çadırlar yine de biçimlerini koruyamadılar. Sonunda halk, birkaç gün için bol nimetlere kavuşmuş oldu. Diyelim ki iki yüz baş hayvan iki yüz akçeye bir sürü koyun da aynı fiyata idi, ama bunları alıp satan yoktu. Gerçekte bunların çoğu sonluk ve Göle sancağı reayasından alınmış idi. Savaşta alınmış olanları pek azdı. O çevrenin zahiresi ancak yirmi gün yetecek kadardı. Savurganlık ve imha ile eriyip bitiverdi. Sonra Tatarlar uzaklardan erzak getirmek zorunda kaldılar. Bu nedenle bir kilo arpa üç, hatta beş altına çıktı. Durum böyle olunca şanlı han, Tatar yağmacıları ile Erdel'e akın izni istedi. «Siz kale ile tutuldunuz, bari Tatar askerini tutmayın» dedi. Fakat serdar, «yüce Tanrı'nın izni ile bir, iki güne kadar beraber gideriz» diye ona akın izni vermedi. Ancak halk çok sıkıntıya düştü. Soğuklar da askeri üşüttü, el ve ayak donacak raddeye geldi. Afetler birbirini izlemeye başladı.

NIĞBOLU'DA HAFIZ HADİM AHMET PAŞA'NIN BOZGUNA UĞRAMASI

Aynı yıl. Mihal, ayaklandığına sözde üzülop pişman olmuş ve alttan alır görünerek güler yüz göstermeye başlamıştı. Meğer bu tutumu, İslam askeri Erdel'e girince bir miktar Tatar ile akıncı koşup Eflak'ı talan edecekleri korkusundan ileri geliyormuş. Bu nedenle Niğbolu Muhafızı Hadım Ahmet Paşa'ya hoş görünmüş imiş. Fakat serdarın Varat Kalesi'ne takılıp kaldığını ve oralarda uğraşıp durduğunu öğrenince, bir gün ansızın Hafız Paşa'nın üzerine yürüdü, onu yenip bütün varını yoğunu yağma ve memleket ahalisini de soyup tutsak etti. Hatta Hafız Paşa'nın üzerindeki giysiyi, şalvar ve Selimî sarığı da kendisine getirdiler. Melun bunları ihtiyar bir kadına giydirdi ve «işte serdarı yakaladım» diye askerine seyrettirdi, «onunla bunun ne farkı var» diye övündü durdu.

BUDİN'İN İLK KUŞATILMASI VE KÂFİRLERİN TESPİRİM, PALUTA VE TATA KALELERİNİ ALMASI

Aynı yıl. Bu felaket ve uğursuzluğun İslam askerini yeterince üzmüş, kırgınlık ve şaşkınlığa düşürmüş, bulunduğu bir sırada, Budin'den feryatçılar geldi ve seksen bin kâfirin kırk top ile Budin'i kuşattıklarını bildirdi. Eğer imdat olunmazsa Budin'in elden gideceğini açıkça söyleyerek, sızlanma ve yalvarış çığlıklarını göklere eriştirdiler. Bunun üzerine han hazretleri, vezirler, beylerbeyleri, ocak ağaları ile yeniçeri ağaları danışmak için bir araya geldiler. Söyleşmeler sonunda on beş bin Tatar ayrılıp Peşte'ye gitmelerini ve «işte serdar yetiştii» diye gazilere muştulamalarını kararlaştırdılar. Arkasından Tatarı gönderdiler. Budin'in öte yakada muhasara görmüştür diye, Dev Süleyman Paşa'ya verdiler. Mihaliç'li Ahmet Paşa'yı azlettiler ve İslam askeri ve Varat'tan kalkıp Budin'e imdat niyetiyle yola çıktılar.

Varat'a geliŖte, biri köprüden ve ikisi ayakla olmak üzere, yalnız    sudan ge ilmiŖti. Ayakla ge ilenlerden birinin suyu atını aŖıĖını ge memiŖ, ötekisinin ise oraya kadar bile  ık-mamıŖtı. Ama bu kez tam on iki büyük  rmaktan geçmek ge-rekiyordu. Bunlardan yalnız birinde köprü vardı. Geri kalan on birini sallar düzenleyerek bin türlü sıkıntı ve meŖakkat ile geçebildiler. Hatta topları da, kalın halatlar bağlayarak su-yun içinden çekmek suretiyle ge irebildiler. Orada gördük ki, toplar çekilirken tekerleklerinin bir kısmı suyun dıŖında g -r n rd ; fakat sonra batıp saplandı, yani tekerlekler su di-bindeki çamura takılarak geçmedi.

Rahmetli Sadrazam Murat PaŖa o zaman Diyarbakır bey-lerbeyi idi. Onunla rahmetli paŖa efendimizin divan kâtibi ve çok dindar bir Müslüman olan  zin Efendi, ikisi birden bir boyunduruğa girip top çekerlerdi. Vezirlik ile Anadolu beyler-beyi olan Sofu Sinan PaŖa ile Halep Beylerbeyi Mahmut PaŖa da aynı biçimde bir boyunduruğa girerek top çekerlerdi. Rah-metli  zin Efendi, «bunu tarihe koyun ve gönül levhasına ya-zıp iŖaretleyin ki, saadetli padiŖahımızın iki veziri ve bir bey-lerbeyi boyunduruğa girip top çekerler, uzun süre unutulma-sın» dedi. Rahmetli Murat PaŖa da, «boylarımız eŖit değil ama g   bakımından hangimiz  st n z» gibi Ŗakalarla gönülleri hoŖ ederdi. Rahmetli efendimiz Mehmet PaŖa ise oturaklı ve aĖırbaŖlı bir devletl  idi. At üzerinde yan yana gider, sırasın-da g n l okŖardı. Bu kitabı yazarken, vezirlerin bu davranıŖ-larını ve rahmetli  zin Efendi'nin «tarihe koyun» demesini ha-tırladım ve bu nedenle Ŗu satırları yazdım. Belki bir dili m -barek insan çıkar da «yüce Tanrı yazana da, yazdırana da rah-met eylesin» der ve bu nedenle yüce Tanrı onu da rahmetli kullarından eyler.

Ancak, bu  etin seferde çekilen sıkıntı ve meŖakkatlar ya-zılamayacak kadar çoktur. GidiŖte G le'den Varat'a    günde varmıŖtık. D n Ŗte ise on iki günde bin bir  ileyle gelebildik.

Bir konakta, daha doğru bir deyimle bir bataкта soğuktan, açlıktan ve bunların neden olduğu hastalıklardan yüzlerce insan öldü. Göle sahrasına konulduğu zaman ilginç bir olay meydana geldi : Sigetvar'da rahmetli Sultan Süleyman Han Gazi'nin mübarek türbeleri şeyhi olan Ali Dede, bu seferde bizimle beraberdi. Rahmetli Ali Dede keramet sahibi ve duası kabul olunan bir ermiş idi. Konakta serdarın tezkerecisi Feridun Ali adıyla tanınan tezkereci Ali Efendi'nin çadırında biraz dinlenip kahve içti. Sonra çıkıp çadır ipleri arasında ikinci namazına durdu. Meğer vadesi erişmiş ve cennetin üst katına kavuşmak zamanı gelmiş imiş. Secdede kalışı uzayınca Hacı Sefer adlı sufisi yanına varıp elledi ve vefat edip hakkın rahmetine eriştiği anlaşıldı. Kaldırıp uzattılar. Kuran okunup yıkandıktan sonra namazı kılınarak, şimdi hoş kokulu mezarının bulunduğu Sigetvar sahrasına götürdüler ve vasiyetine uyarak, Sigetvar fethinde şehitlik rütbesine erişip orada gömülü bulunan Şeyh Kasım adındaki ermisin mezarı yanında toprağa verdiler. O gün bazı ahbablarına «biz bu seferde şehit olmayı bekliyorduk, Tanrı'nın hikmeti, olmadı, nedenini bilemedik» buyurmuşlarken, meğer beklediği zaman o gün imiş. Yüce Tanrı ona gani, gani rahmet eylesin!

Baştan başa kusurlarla dolu olan bendeniz, rahmetli ile o yolda bir gün at üstünde yan yana yürürken, dünya işlerine ve bu seferde çekilen sıkıntılara ilişkin konuşmalarımız arasında şöyle dedim : «Ne gariptir ki, sultanım, bu devletlûnun (serdarın) uğuru işlemedi. Bu kadar çalışma, dikkat, katlanılan zahmet ve meşakkat bir sonuç getirmedi». Bunun üzerine paşa, «bu adamda kendini beğenmişlik, kendinden başkasını görmezlik ve her şeyi bilir görünmek huyu bir arada toplanmıştır. Bu kötü huylardan yalnız birine sahip olan bir kimse'nin işi hiçbir zaman yürümez ve kendisi de huzur içinde bulunamaz. Nerede kaldı ki, bunların hepsi bir arada toplanmış olsun da fetihlerde başarı kazansın ve halk sevensin!». Mü-

barek ağzından dinlediğim bu inci gibi sözlerini kulağıma küpe etmiş idim. Şimdi de yazıya dökmek ataklığında bulundum. Belki de bir azizin ibret verici hikmetler dolu sözleridir bunlar; birçoklarına nasihat olsun. Şimdi yine konumuza dönelim.

Göle ovasına konduğumuz gün, o zaman rahmetli Tiryaki Hasan Paşa'nın kethüdası olan rahmetli İskender Paşa, yirmi kadar seçkin levent ile birer yörük ata binip feryatçılığa geldiler. Kâfirlerin, Budin'i kuşatmaya gelirken, Wesprim, Paluta ve Tata kalelerini almış olduklarını feryatlarına kattılar ve ısrarla imdat istediler. Ertesi gün İskender Paşa'yı birçok yalan vaatlarla geri gönderdiler. Bendenizin kayınbabası ve hemşehrisi olduğundan doğruca çadırımıza gelmişti Bizim de yiyecek olarak üç, dört çeyrek Ankara pastırması ve biraz da pirincimiz vardı. Bunların dışında dişe dokunur bir şey yoktu. Sonunda, eline para vererek ekmek için gönderdiğim köle, altı tane ev somunu alıp getirdi. Sanki bir define bulmuşuz gibi çok sevindik. Hem kendimiz, hem de konuklarımız onunla hallandık. Sonluk'a geldiğimiz zaman da, cana can verecek ekmeği yine öylece aldık. O konakta zahire gemileri hazırdır diye halk avutulmakta idi. Açlık bütün askerin canına yetmişti. Oysa ne gemilerden bir iz görüldü ne de bir haber alınabildi. Budin'e gidilmek efsanesi de asker dilinde bir bahane den başka bir şey değildi. Asker açtı ve bu haliyle ne gidebilir, ne de durabilirdi. Bu sırada yeniçeri ve öteki askerler arasında bir kaynaşma başgösterdi. Kiminin elinde bir odun parçası, kimininkinde bir parça kesek ya da çıplak bir hayvan kemiği olduğu halde serdarın çadırına yürüdüler. Serdar gafil avlanmadı. Yürüyüşlerini görünce niyetlerinin ne olduğunu anladı ve hemen bir ata binip kaçtı. Ayaklananlar serdarın otağını yıktılar, mutfakı talan ettiler. Ondan sonra Defterdar Ekmekçizade'nin çadırını yıkarak nesi varsa hepsini yağma ettiler. Hatta Ekmekçizade «bu kez defterdarlık ırzını tekmil ettik demiş» dediler.

Sonra ağaları ve subayları gelip bin rica ve minnetle işi yatıştırdılar. Budin'e gitmekten vazgeçilip tuğlarını Segedin yoluna gönderdiler. Serdar, güneş batıncaya kadar çadırlar etrafında dolaştı durdu. Otağına girmeye halktan utanıyordu. İki, üç adam ile gezerken rahmetli efendimizin çadırı yakınına geldi. Yanına adam gönderip çağırmamızı söylediler. Ama rahmetli Mehmet Paşa, «şehir oğlanıdır, renk alır ve bu bize belalar mübarek demek olur ancak» diye adam göndermedi. Fakat sonra kendisi geldi ve «ah kolum, vah belim» diye biraz ağlayıp sızladı. Meğer kaçarken arkasından asiler fırlattıkları büyük kemiklerle koluna ve sırtına vurmuşlar. Gerçekten yaralamışlardı.

Bundan sonra Budin'i âlemlerin yaratıcısına ısmarladık ve Segedin'e doğru yola koyulduk. Tatar hanına Sonbor kasabası, Tatar askerine de Segedin sancağı kışlak tayin olundu. Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa'yı ise Peçoy kışlağına gönderdiler. Serdar bu kadar eziyet ve derter arasında çıkan olaydan çok üzgündü. Üstelik bir de arkasından fırlatılan kemik ve keseklerinin vücudunda açtığı yaralar eklenince, hastalandı. Segedin'de rahmetli efendimi akşam namazından sonra onu görmeye gitmişti. Bendeniz de bir, iki ağa ile hizmet görmek üzere beraberinde bulunuyordum. Biraz sonra han hazretlerinin gelmekte olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine serdar, «kardeş, bizde karşılamak için takat yok, siz zahmete girip karşılayın ve obaya götürün» diye rahmetliyi gönderdi. Rahmetli de han hazretlerinin koltuğına girip obaya kadar büyük saygı ve ikramlarla götürdü. Han hazretleri rahmetli Saturcu ile çok iyi anlaşılardı ve vakitli, vakitsiz gelir giderdi. Bazı geceler de çadırında kalırdı. Dostlukları İstanbul'da başlamıştı. Beraberce yiyip içer ve eğlenirlermiş. Hâla o dostluğu sürdürürlerdi.

Biz de rahmetli Mehmet Paşa'nın bir, iki ağası ile, hava yağmurlu olduğundan oba muşambası altında ve obaya yas-

lanarak oturur, onların konuşmalarına kulak verirdik. Han hazretleri oturunca sohbet başladılar, karşılıklı hal ve hatır sordular. Rahmetli Saturcu bazı hastalıklarından söz etti ve «her zaman bağırsakları yumuşak tutmak için önlem almak gerekiyor. Bazen şerbet, bazen de şiringa (ihtikan) kullanarak gereken yapıldı. Ama bu yıl vaktimiz seferde geçtiğinden onu yapmaya durum elvermedi. Çoğu rahatsızlığımızın nedeni budur» dedi. Bunun üzerine han hazretleri, «ihtikan dediğiniz yoksa hukne (aynı anlama gelir) midi?» diye sordu, Saturcu «evet» deyince han, «ölmek ondan çok yeydir» karşılığını verdi.

Kentte büyüyüp yetişmiş olan Saturcu, sohbet yöntem ve kurallarını çok iyi bildiği halde hanın meclisinde şiringadan söz etmesi terbiyeye aykırı düşen büyük bir hata idi. Bu sözümüzden onu ayıpladığımız anlamı çıkabilir. Ama, bizden irak, demek istediğimiz, kırk yıl önce gidenlerin ayıbını ortaya dökmek kesinlikle değildir; sadece, büyüklerin meclisinde bu gibi edep dışı sözlerden kaçınmak gerektiğini belirtmekten ibarettir.

Bu konaktan Saturcu Paşa Belgrat'a ve öteki büyükler de kendi kışlaklarına gittiler. İşte Varat seferinin sonucu ve bunca çilesi böylece tamamlanmış oldu.

İBRAHİM PAŞA'NIN SADRAZAM VE UNGÜRUS'A SERDAR OLMASI

Yıl 1008 (M. 1599). Sadrazam Cerrah Mehmet Paşa, nikris (gut) hastalığına tutulmuş olduğundan, padişah divanına varmak, hatta Müslümanların türlü işlerini sarayında bile görmek gücünden yoksun kalmıştı. Bu durumda Nişancı Paşa'yı sarayına getirtip fukaranın işlerini, yani «kara şikâyetçi» denen iş sahiplerinin dilekçelerini görüp yasaya göre yargılarla

haksızlıkları önlerdi. Ama «bu yüce devlette bedel ile vezirlik mümkün ve uygun değildir» diye saadetli padişaha söylendi ve bunun üzerine Cerrah Paşa çıkarılarak yerine İbrahim Paşa getirildi.

Satırcı'nın durumu biraz önce anlattığımız gibi, hiç de iyi olmadığından, Ungürus serdarlığı yine İbrahim Paşa'ya verildi. İlkbahar gelince Nahunber (Tırnakçı) Hasan Ağa geleneğe göre yeniçeri ile bir konak önden gidip arkasından serdar, düşman avcısı asker ile beraber Belgrat'a doğru yola çıktı.

DEFTERDAR EKMEKÇİZADE'NİN DURUMU ÜZERİNE

Saturcu'nun serdarlıktan alınıp İbrahim Paşa'nın serdarlığı gerçekleşince, Ekmekçizade Belgrat'ta duramayıp İbrahim Paşa'yı karşılamak için yola çıktı. Lakin Edirne'ye kadar varınca orada gizlenmek zorunda kaldı. Sonra, Mehmet Kethüda'nın kayırması ile ve birçok para ve bağışlarla el öpmesine izin verildi. Böylece, ordu ile birlikte Belgrat'a giderken, Perakin konağında Saturcu Mehmet Paşa'nın öldürüldüğü haberi yayılınca, Sipahilerağası Alaca Mehmet Ağa eliyle tutuklanıp hapsedildi ve sonra Belgrat'a varılınca da kaleye kapatılarak bütün varlığı elinden alındı. Edirne'deki mallarına da el kondu. Nakit paralarını da, adamlarına ve akrabalarına işkence ederek çıkartmak için, Rumeli'de para tahsiline memur olan başdefterdar Burhan Efendi'ye buyruklar gönderildi. Ama, bütün bunlardan sonra, sefer tedariki için Belgrat'ta ondan yetenekli kimse bulunmadığı gerekçesiyle, kendisine başdefterdarlık verilerek yıldız parladı. Gerçekten de o, sefer tedarikini mükemmel bir surette yaparak her ihtiyacı tamamladı. Kul ulufelerini verdiği gibi beklenenin de üstünde hizmetler gördü.

RAHMETLİ SATURCU PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Yıl 1008 (M. 1599). Yeniçeriağası Tırnakçı Hasan Ağa askerleriyle Belgrat'a yaklaştığı zaman zavallı Saturcu, vezirliğin şanı uyarınca ağırlanmaları için elinden geleni yapıp sonsuz yemekler hazırlattı ve davet için ona adamlar gönderdi. Gelip de yemeğe başlayacakları sırada mutsuz Saturcu'ya padişahın idam fermanını gösterdiler. Cellatlar hazır bulunduruluyormuş. Padişah buyruğudur diye ruh kuşunu ten kafesinden uçurdular. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

RAHMETLİ İBRAHİM PAŞA'NIN GÜLÜNÇ HALLERİNDEN BİRİ

O sıralarda sipah bölüğü ağası olan Alaca Mehmet Ağa şunları anlattı : Saturcu'nun öldürülmesi haberi gelince İbrahim Paşa'ya bildirdiler. «Bu yalandır, aslı yoktur, bu haberi kim getirdi?» diye çok öfkeleni. Adamı bulup getirdiler. «Sen bu haberi kimden işittin?» diye sordu. «Kimseden işitmedim, kendim orada bulundum» cevabını alınca, «bak şu kâfire, benim önümde bile yalan söyler. Padişahın mübarek başı için, bunun yalan olduğu meydana çıkarsa, seni katlederim» diye onu hapsedtirdi. Giderek ağzı köpürdü, deliye döndü ve divandakilere seslenerek «Müslümanlar, bu olacak iş midir? Bir yeniçeriağası, padişahın izni yok, benim haberim yok, padişahın şöyle bir ünlü vezirini katletsin! Buna inanmayın, kesinlikle yalandır» diye yemin ve şart eder dururdu. Sanki dilinin dediğini kulağı işitmez olmuştu.

Biz karşısında oturuyorduk. İşaret etti, yanına vardım. Kulağıma dedi ki, «Saturcu'nun defterdarı Ekmekçizade'yi tanırmısın?». Tanıdığımı söyleyince, «şimdi git, nerde bulursan kaldır ve çadırına götür, sıkıca hapsed». dedi. Dışarı çıkarak kethüdayerinden sordum. Şimdi kethüda beyin çadırına girdiğini söyleyince vardım ve alt yanında oturdum. Kahve içil-

di, Saturcu'nun öldürölmesi üzere söz açıldı. Sonunda Ekmekçizade kalkınca ben de kalktım ve konuşarak beraber yürüdük. Yolumuzun ayrılacağı yere varınca bizim çadıra buyur ettim. Hemen değışti ve nedenini sordu. Paşanın öyle buyurduğunu anlattım. Kethüda beye varmak istedi. «Yok sultanım, adam gönderin, kendinizin varması mümkün değildir» dedim ve çadırıma götürdüm, elden geldiğince kendisini avutmaya koyuldum. Ama sözlerim etkisiz kalıyordu. Çünkü Alaca Mehmet Ağa vezirlerin cellatbaşısı yerinde idi. Ölecek ve öldürölcek kimse kesinlikle onun hapsine verilirdi.

Ekmekçizade'nin Mehmet Kethüda'ya gönderdiği adam varıp da durumu anlattığı zaman, kethüda çok kızmış, kendi çadırından kalktığımızda ona haber vermediğimize darılmış ve öfke içinde İbrahim Paşa'ya giderek, «Alaca şöyle etmiş, siz buyurdunuz mu?» diye sorar. O da yemin ederek böyle bir emir vermediğini, haberi bulunmadığını ve yalan olduğunu söyler. «Bir bölük ağası nedir ki, senin ve benim haberim olmadan böyle tanınmış bir adamı boş yere götürüp hapsedsin, bu olacak iş midir?» der. Epeyce tartışmalardan sonra kethüdanın ısrarına dayanamayarak, Alaca Mehmet Ağa'yı çağırır ve «sen niçin bir defterdar adamı hapsedmişsin, ben mi dedim, kethüda mı dedi?» diye çıkışır. Alaca der ki, «ben ise tabiatını bilirdim, hiç cevap vermedim, ancak başımı eğdim ve durdum. O kadar sövdü, o kadar öfkelen-di ki, halini bilmeyenler şimdi bunu katleder derlerdi. Yine divandakilere seslenerek, «görün Müslümanlar, ne hale ve ne günlere kalmışsınız? Bir bölük ağası adamı, hiç ilgisi yokken şöyle bir tanınmış adamı götürür, hapseder. Bunu kesinlikle öldürmek gerek ama, ne şekilde öldüreyim» diye bir saat boyunca ağzına gelen en ağır küfürlerle sövüp saydı ve yine istifini bozmayarak «kâfir, kâfir» diye başparmağını avucunun içine sıkarak, yani sıkıca tutmamamı işaret eder. Paşanın bu halini gördükten sonra kethüda, «o halde sultanım, buyurun salıversin dedi.

Mehmet Kethüda dışarı çıktığı zaman paşa yine bendenizi çağırarak defterdara kelepçe vurup vurmadığını sordu. Hayır dedim. «Hele sıkı tut sana derim» diye tembih etmeye başladı. «Hey sultanım, ben sıkı tutarım ama siz beni kethüda beyden nasıl kurtarırsınız» dedim. Bunun üzerine İbrahim Paşa, «o yabana söyler, sen beni dinle» cevabını verdi ve Belgrat'a gelince defterdarı hapsedti. Ama Ekmekçizade sonra bir fırsatını bulup zavallı Alaca'yı teftiş ettirdi ve bütün varlığını sattırdı, başına dünyanın belalarını getirdi.

İşte rahmetli İbrahim Paşa'nın dengesiz davranışlarından biri de bu idi. Artık ötekilerini siz kıyas edin.

SADRAZAM VE SARDAR-I EKREM İBRAHİM PAŞA'NIN İLK YILDA YAPTIĞI UYVAR SEFERİ ÜZERİNE

Menziller geride bırakıp Belgrat'a erişince orada hazırlanmış olan yiyecek maddeleri askere dağıtıldı. Öteki ihtiyaçla, savaş araç ve gereçleride gereğince tamamlandıktan sonra Budin yönüne hareket olundu. Han hazretleri de Sanbar'dan kalkıp Peşte sahrasına kondu. Düşman Estergon karşısında Cigerdelen sahrasında taburu ile oturmakta idi. Üzerlerine varmak kararı verildi. İslam askeri ile Tatarlar Vaç'a doğru yöneltince kâfirler Vaç'ı yakıp yıkarak bos bıraktılar. Oradan Novigrad altına konuldu. Ama buranın alınmasında karşılaşılabilecek güçlükler göz önünde tutularak, saldırıdan kaçınıldı. Ondan sonra yol üzerinde bulunan bir iki. palanka yakılıp düşman taburu karşısına varıldı. Ama kâfirler, karşı koyamayacaklarını anlayarak, Ertergon yakasına kurmuş oldukları iki köprüden tümüyle karşıya geçtiler ve orada barış bahanesiyle İslam askerini birkaç gün oyaladılar. Nemçe beylerinin ileri gelenlerinden birkaç melunu rehin olarak gönderdiler. Bizden de, rahmetli Murat Paşa ile sadrazam kethüdası Mehmet Kethüda ve han hazretlerinin başveziri yerinde olan Ahmet Ağa kâfirlere vardılar. Estergon ile Eğre'yi değiş - tokuş etmek konusunda iki

tarafından birkaç soğuk laf söyleştiler. Kâfirlerin bundan asıl amaçları, Tatar askerinin Uyvar yakasında olan bazı toprakları yağma etmelerini önlemekten başka bir şey değildi. Bu niyetleri gün gibi açık iken, devlet adamlarımız yine de sözleşmeyi kabul etmişlerdi. Bu konuda bir karara varamadılar ve iki tarafın rehineleri ordugâhlarına döndüler.

Ondan sonra Tatar askerleri Uyvar taraflarına doğru akına salındılar, biraz tutsak, at ve beygir ile et hayvanı ganimet aldılar. Ama bu ganimet, İslam askerinin çokluğuna yeterli ve harcanan emeklere bir karşılık olmaktan uzaktı. Kış da yaklaşmıştı. Zorunlu olarak dönmek gerekti. Sınır boyunda kalacaklar kaldı, gidecekler de kışlaklarına doğru yola koyuldular. Kırım hanı da «Tatar askeri hazineden alacaklıdır, bir yıl daha kışlamaya katlanamazlar. Ulufesiz, zahiresiz ve katıksız bir alay fukaradırlar. Bunları bir yıl daha tutmak doğru olmaz» dedi. Her ne kadar kalması için kendisine rica ve ısrar edilseyse de dinlemedi ve o da Tatar askeri ile kalkıp memleketi olan Kırım'a yöneldi.

Han hazretleri İbrahim Paşa ile hiç anlaşılamamış, aralarında bir dostluk kurulamamıştı. İbrahim Paşa her ne kadar dostluğa çaba gösterdiyse de han buna yanaşmadı. Yüce Tanrı bilir ya, bir kez olsun İbrahim Paşa'nın çadırına gelmeye tenezül etmedi. Buluşmaları, genellikle at sırtında olurdu. Peşte sahrasında bulunan ova tekkesinde bir, iki kez buluştular, birer seccade koyup karşı karşıya otururlardı. Görüşmeler böyle başlar, böyle biterdi. Han büyük bir alay ile gelerek İbrahim Paşa ve öteki büyüklerin bulundukları yere yaklaşırdı. İbrahim Paşa da varıp hanı attan indirir, sonra gideceği zaman yine koltuğuna girer ve atına bindirirdi. Böylece İbrahim Paşa saygı göstermek ve yüceltmekte hiçbir noksanlık etmezdi. Ama buna karşılık han, hiçbir yakınlık göstermezdi.

FRANSIZ KÂFİRLERİNİN PAPA KALESİ'Nİ İSLAMLARA VERMELERİ VE İÇİNDEKİ MACARLARI KIRMALARI

Yıl 1008 (M. 1599). Fransa memleketinden Beç kâfirlerinin imdadına epeyce kâfir gelmişti ve bunların üç bini aşkın bir bölümü Papa Kalesi'nin korunmasına ayrılmıştı. Bunların bir yıllık ödenekleri verilmiş bulunuyordu. Macarlar ve öteki yerlilerle geçinemiyorlar, bazen dövüşüyor, bazen barışıyorlardı. Sonunda Macarlara üstün gelerek hepsini kırmışlar, mal ve mülklerini yağma edip çoluk çocuklarını tutsak etmişlerdi.

Ondan sonra Fransız kâfirleri, içlerinden seçtikleri birkaç adamı rahmetli efendimiz Mehmet Paşa'yı görmek için Budin'e göndermişler ve varıp kaleyi zaptetmemizi, karşılığında tek şart olarak işlemiş aylıklarının tarafımızdan ödenmesini istemişlerdi. İstoyni Belgrat muhafızı olan Bosna Beylerbeyi Derviş Paşa'ya aynı isteklerini bildiren mektuplar yazmışlardı. Bunun üzerine rahmetli Mehmet Paşa, kethüdası Abdi Kethüda'yı yanına üç, dört yüz adam koşup gönderdi. Tiryaki Hasan Paşa'nın kapıcı başlarından iken yiğitliği ve kahramanlığı ile sivrilerek İstoyni Belgrat sancakbeyliğine getirilmiş olan Arnavut Hasan Paşa'yı da, İstoyni Belgrat askeri ile Papa Kalesi'ne, Abdi Kethüda ile birlikte gitmekle görevlendirdi. Öte yandan Derviş Paşaya da mektup ve adamlar yolladı.

Bunlar Papa'ya vardıkları zaman, Fransızların Macarları, Nemçelileri ve kendi cinslerinden olmayan herkesi öldürüp tek bir insan bırakmamış, mal ve mülklerini yağma, çoluk çocuklarını tutsak etmiş olduklarını gördüler. Hatta Abdi Kethüda'ya birer, ikişer tutsak bağışladılar. Gelenlerin tümünü saygı ile karşılayarak ağırlamak için hiçbir şey esirgemediler. Arnavut Hasan Paşa'ya üç tanınmış kâfir koşup Belgrat'ta bulunan serdarıekrem hazretlerine yolladılar. Belgrat'a varınca, Fransızların aylıklarını hesap etmişler, bin altın tutmuş. Hemen saadetli padişaha durum arz edildi ve bu para tümüyle İstanbul'dan gönderildi.

İşte, bu paranın getirilmesi, askerle imdada gelmek ve kaleye asker yerleştirmek hazırlıkları ile uğraşılırken Nemçe melunları, yerde henüz alaca kar varken, gayrete gelip ölüsü dirisine binerek Papa Kalesi'nin üzerine geldiler ve çok sayıda topla kaleyi kuşattılar. Çaresiz kalan Fransızlar bir aydan çok dayandılar ve imdat beklediler. Sonunda umutsuzluğa düşüp Nemçelilerin üstünlüğü önünde aciz kaldılar. Hemen bir gece kaleyi bırakıp İslam memleketlerine sığınmak için dağlara düştüler. İstoyni Belgrat ile Papa Kalesi'nin arası altı Macar milidir. Yolda hiçbir engele takılmadan yürünse bu mesafe ancak bir günde alınabilir. Bütün Nemçeli ve Macarlar Fransızları ardlarından kovaladılar. Çaresiz Fransızlar yolları da tanımıyorlardı. Onun için dağlara ve kayalıklara saplandılar. Böylece kıra, kıra çoğunu bitirdiler. Ancak beş, altı yüz kadar Fransız, başı eğik, yaralı bereli ve bitkin bir halde, dövüşe dövüşe İstoyni Belgrat'a varabildiler. Bir bölüğü Belgrat'a gitti, beş yüz kadarı da İstoyni Belgrat'ta alıkondular.

İBRAHİM PAŞA'NIN BAZI İYİ HUYLARI

Rahmetli İbrahim Paşa herkese güler yüz gösterir, iyi muamele eder bir adam idi. Eliaçıklığı ve ikramcılığına da, doğrusu, kimsenin bir diyeceği yoktu. Semendire sancağında ve Tamişvar yakasındaki reaya arasında ne kadar güçlü kuvvetli ve savaş isteklisi delikanlı var idiyse ona gelip bayraklar aldılar ve her bölüğü bir kolda eşkiyayı yok etmeye yemin ettiler. Paşanın bunlara verdiği ödül, Selanik keçesi üzerinde arslan resmi konmuş birer seccadeden ibaretti. Onlar için böyle bir seccadeye sahip bulunmak, reaya arasında önemli bir ayrıcalık, en büyük bir övünç idi.

Huzuruna hangi soydan bir kâfir gelse, vaatlarla gönlünü okşar, tatlı dili ve güler yüzü ile onu memnun ve minnettar bırakırdı. Bunu duyan aynı düzeydeki kâfirler de İbrahim Paşa'yı görmek hevesine düşerlerdi. Görünüşte çok sevecen ve

merhametli idi. Karşısında bir kimse ağlasa onunla beraber ağ-lardı. Ama kan dökmekte de son derece aşırı davranırdı. Sonun-da hem öldürür, hem de çok acıdım derdi. Pojega kadısını reaya ayaklanıp öldürdü. «Ben ısmarlamıştım, kaınına ceza yok» diye ellerine buyruklar verdi. «Bunun anlamı müsadedir, şin-den sonra sınır boylarındaki kadıların hali nice olur» diyenle-re «sınır boyu ahalisini teftişe bırakalım da onları gâvur ülke-lerine mi kaçıralım?» diye cevap verirdi.

Ama doğrusu, bu kadar iyi davranmasının, gerek kendisi yaşarken ve gerekse ölümünden sonra, birçok olumlu sonuçla-rı görüldü. Örneğin, Drava ırmağının ortasında ne kadar san-cak varsa, otuz yıldan beri hepsine eşkıyalar dadanmıştı. Bir kaleden ötekine varmak için yolda askerin eşlik etmesine gerek vardı. Köye giden kimse çıkamazdı. Ama İbrahim Paşa'nın, do-layısıyla olsa da, tanıdığı kendi haklarını koruma yetkisinden cesaret alarak, reaya kalktı ve eşkıyayı, buğday dövmek için kullandıkları birbirine bağlı iki kızılıcık değneği ile döve döve öldürdüler. Bu olaydan sonra memlekette eşkıyaların eşkıyası-nın ayağı kesildi.

Gerçi bunun asıl nedeni Kaniye Kalesi'nin fethidir, ama rahmetli İbrahim Paşa'nın hoşgörölü yönetiminin de büyük bir payı vardır. Budin'den Belgrat'a kadar, o eşkıyanın dadanma-sından yanmadık, yağma olmadık ve tutsak vermedik bir pa-lanka ve kale kalmamış idi. İbrahim Paşa Kaniye seferinde as-keri öyle sıkı bir disiplin altında tuttu ki, kimse reayanın tar-lasından bir başak bile koparamadı. Oysa harman mevsimi idi. Reaya askerin yolu üzerine arabalar dolusu koca koca Macar somunları ve çuval çuval arpalarıyla yemlerini getirip satar-lardı. Hı kes bedelini öder ve istediğini alırdı. Ancak belli ik-limlerde yetişen ve heldene adı verilen bir ürün vardır. Bunun hasat zamanı henüz gelmemişti. Kimse bu ekinin içine davarını salamadı ve yol boyunca kimse tarlasına giremedi. Bendeniz acele ile alayın yanına giderdim. Bir defasında öyle bir tarla

kenarına uğradım. «Tarlaya girme» diye bağırdılar ve «getirin» dediler. Gördüm ki, İbrahim Paşa mataracısını karşıma göndermiş. Mataracı bana, oraya vardığımda onun ekin olduğunu bilemediğimi söylememi öğretti. Meğer böyle söyleyenleri bağışlarmış. Mehmet Paşa, efendimizin yanında beni sık sık gördüğünden, yakınına gittiğimde tanıdı. «A zavallı, sen misin?» dedi. «Kulunum sultanım» dedim. «Ya sen onun ekin olduğunu bilmez miydin?» diye sorunca da «bendeniz burda yerliyim, ekin olduğunu bilirim ama benim gittiğim yerde esnaze var idi» karşılığını verince, esnazenin ne olduğunu sordu. Bunun üzerine «sultanım, benden daha iyi bilirsiniz yaya yolu demektir» dedim. «Gerçek dersin» buyurdu ve gülümser gibi yaptı. «Hele ekine girmekten sakın» diye sıkıca tembih etti.

Bu kadar sıkı disipline karşın İbrahim Paşa ancak iki, üç adam öldürtmüştür. Bunlardan biri, bir deveci idi ki, onu havuz başında astırmıştı. Birkaç katır ile beygire de devlet adına el konulmuştur. Hepsi bu kadar. Hemen anlaşıldı ki bu derece disiplin de «himmetten» ileri geliyormuş.

BOBOFÇA KALESİ'NİN FETHİ

Yıl 1008 (M. 1599). İlkbahar gelince İbrahim Paşa sınır boyuna gitti. Ösek Köprüsü'nden geçtikten sonra Murat Paşa ile kethüdası Mehmet Kethüda'yı Bobofça'nın fethine gönderdi. Bunlar oraya varıp kaleyi kuşattılar ve iki gün boyunca dövdüler. Hendeğine çalı çırpı doldurup toprak sürmeye başladılar. Üçüncü gün kâfirler, aman dileyerek teslim oldular. Mehmet Kethüda, sekbanı ve adamları ile onlara katıldı ve böylece emenlikle Belgrat iskelesine ulaştırıldılar. O sırada sadrazam Mehmet Paşa Sigetvar'da idi ve kalenin fethi müjdesini orada aldı.

KANIJE KALESİ'NİN FETHİ VE BU KALE YAKININDA TABUR SAVAŞI

Yıl 1009 (M. 1599-1600). Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa, Rumeli eyaletine Budin'in de katılması ile o yıl Budin muhafızlığında kalmış idi. Rumeli beylerbeyinin askerle beraber olması önemli işlerden olduğu için, Budin eyaletini Tiryaki Hasan Paşa'ya verdi ve kendisinin de beş adet büyük top ile Kanije'ye gelmesi için buyruk gönderdi. Budin'den hareket olunduğu zaman İstoyni Belgrat'ta olan Fransızları yanına alıp beraberinde götürdü. Gelirken yolu üzerinde bulunan Bolendvar palankasını bir gün dövdükten sonra ertesi gün vire ile fethetti. Ama içindeki melunlar memleket reayasından bir alay eşkıya idi. Bunların hepsini kırdırdı. O gece Lak palankası bırakıldı. İçine koruyucular konup oradan Kanije'ye doğru gidildi. Oraya varıldığında Berk ırmağından geçildi ve Fransızlar, yeniçeri metrislerinin ilerisindeki metrislere yerleştirildi. Fransızlar metrislere girince, kalenin fethi için İslam askerinden daha çok çaba gösterdiler.

Lakin Kanije'nin çevresinde büyük bir göl vardı. Her yandan kaleye ancak ok ererdi. Bu durum karşısında, başta bulunanların aklı bazen gider, bazen de gelirdi. Gölün çevresinde büyük dağlar ve ormanlar uzanıyordu. Böylece kaleye yaklaşmayı bu göl engelliyordu. Bu nedenle şöyle bir çıkar yol düşünüldü : Bir, iki adam taşıyabilecek dirençte çubuktan çitler öreerek, mümkün olduğu kadar çok sayıda lese denen bir çeşit taşıt meydana getirdiler ve gölün üzerine döşediler. Bol bol odun getirerek leselerin üzerine dağlar gibi yığdılar, öyleki, kale ile İslam askeri arasında bir perde oluştu ve görmeyi engelledi :

Yüce Tanrı bir şeyin olmasını istedi mi, o anda her şey yolunda gider ve her iş kolayca meydana gelir, beklenmeyen işler de hiç emek harcamadan oluverir. Nitekim burada, hiç ak-

la gelmezken, kalenin barut mahzenine ateş düşüp havaya uçtu ve nice melun da canını yitirdi. İşte bu olay, yüce Tanrı'nın bir inayeti ve Hz. Peygamberin parlak bir mucizesi idi ve bu kadar Macar kâfirini de hiç zahmet çekilmeden yok etti.

Düşmanla Tabur Savaşı Destanının Başlaması :

Bir gün, hava yağmurlu idi ve herkes sırsıklam ıslanmıştı sis de çökmüş, meşelikleri ve ormanı kaplayarak gözle görülemez hale sokmuştu. Birdenbire kâfir alayları belirdi ve karakolda olan İslam askerini de sürüp ordugâha kadar geri attı. Bunu üzerine beylerbeylerle beyler ve öteki askerler atlayıp düşmanı karşıladılar. Ama melunların tüfekçilerine karşı duramadılar. Piyade gereklidir diye metrislerde Fransız tüfekçilerden başka kimseyi bırakmayıp bütün yeniçeriye alaya çıkardılar. Ama düşman saldırınca bunlar da yüzgeri olup kaçtılar ve güvenlik altında bir yer saydıkları Osmanlı ordugâhına girip durdular. Düşman karşısında yalnız bayraktarları ile beylerbeyler ve yeniçeriağası ile yeniçeri subayları ve kollukçular kalmışlardı. Bereket versin ki kâfirler, Hz. Muhammed'in mucizeleri ile Eğre'de yedikleri dayağın açısı ile olacak üzerlerine sürmediler ve orduya girmediler. Toplarını da o kadar yakına getirdiler ki, ordumuzun üzerinden geçmeyen mermiler bizim metrislerimizi döverdi. Akşama kadar alayları öyle durdu. Düşman piyadesi, tabura hendekler kazmaya koyuldu. Sabaha kadar melunlar, dağ ve sahraları içine alan büyük bir uknu çepeçevre hendek içine almış, hendekleri de bir mızrak boyu derinliğinde kazmış kuleler ve yanyasdı metrisler meydana getirerek içine top ve darbezenler yerleştirmişti.

Sabah olunca melunlar yine alaylarını bağlamış ve tüfekçilerini alay alay edip öne sürmüş bir durumda göründüler. Bu kez serdar da atına binip bir batağın ardında alaylarını bağlayarak durdu. Yeniçeriağası ile yeniçeriler, her zaman yaptıkları gibi, saf saf oldular. Beylerbeyiler de, her biri kendi kolunda

olmak üzere, alaylarını bağladılar. Fakat düşman saldırıya geçince bunlar geri tepti. Yeniçeri üzerine yönelince bunlar da kaçtılar. Alanda namuslu olanlardan, bayrak sahiplerinden ve subaylardan gayri kimse kalmadı. Herkes ormanlarda, sazlıklarda ve bataklıklarda sinip yattı. Zavallı İbrahim Paşa'nın gözlerinden seller gibi yaşlar aktı. Yüce Tanrı'nın inayeti ile yoğun sis dört yanı kaplamıştı. Kâfirler gereği gibi göremiyorlardı. Bizimkilerin karşı koymadan kaçmalarını düşmanın bir savaş hilesi saydı. Böylece sekiz gün geçti. Kâfirler böyle geldi, böyle geçti, sonunda, «Türklerin bize karşılık vermemeleri ve alaylarını bile göstermemelerinden amaçları, hile ve fırsat kollayarak bize bir iş yapmaktır» diye dokuzuncu günü gece yarısı kalkıp gittiler. Arkalarına artçı da koymuşlardı. Biz sabaha kadar bunun farkına bile varamadık. Havanın sisli olmasına yüce Tanrı'nın da inayeti eklenerek, biz onları görmedik, duymadık. Bazı beylerbeyler alaylar ile varıp biraz kovaladılar ama ancak bazı döküntülerine yetişebildiler. Âlemlerin rabbi olan Allah'ın Muhammed ümmetine büyük bir lütfudur ki, kâfirler böylece yıkılıp gittiler.

Bundan sonra kalede kapanmış kalan melunlar imdattan umudu kestiler ve aman dileyip rahmetli Peçoğlu Koca Sinan Paşa'nın Sinan Çavuş'unu kaleye rehin olarak istediler. Rehîmimiz kaleye girerek, vire kâğıtlarını alıp verdikten sonra, ertesi gün kaleden çıktılar. Kethüda yanlarına katılıp Morova iskelesine götürdü. Kalenin bütün ihtiyaçları tamamlandı, beylerbeyliği de rahmetli Alaca Atlı Hasan Paşa'ya verildi.

Hz. Allah'ın gerek tabur savaşında, gerekse kalenin fet-hinde meydana çıkan yüksek inayetini ve gizli sırlarını anlamaya akıl ermez. Onun için, şükranlarını belirtmede bütün Müslümanlar aciz kaldıklarını ve kusurlarını itiraf etmek zorundadırlar.

Kalenin ihtiyaçları tamamlandıktan sonra Berzene yankınlarına konuldu ve yeni olarak bir palankacık bina edildi. Ondan sonra da askere izin verildi. Değeri yüksek serdar da büyük bir gurur ve gönöl rahatlığı ile Belgrat'a gelerek kışı rahatça orada geçirdi. Padişah da ona çok ihsan ve iltifatlarda bulundu. Ömrü boyunca onu sadrazamlıkta tutacağını güvence altına alan bir padişah mektubu da göndererek gönlünü hoş eyledi.

RAHMETLİ SADRAZAM İBRAHİM PAŞA'NIN ÖLÜMÜ VE YEMİŞÇİ HASAN PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

Yıl 1010 (M. 1601). Bir benzeri daha olmayan Vezir İbrahim Paşa, Belgrat'ta sınır boyu işleriyle uğraşıyordu. Hatta bu arada Mehmet Kethüda ile Vezir Murat Paşa'yı, belki barış için bir hareket olur da müzakerelere gereksinme duyulur düşüncesiyle, Budin'e göndermişti. Askerden ve kendi kullarından birçok adamı da onlarla beraber yollamıştı. Fakat bunlar henüz Ösek'te iken İbrahim Paşa'nın sağlığı bozuldu. Birkaç gün içinde hastalığı artarak ağırlaştı. Kendinde ölüm belirtileri duyuyordu. Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa o yıl Priştine kasabasında kışlamıştı ve o sırada Hasan Paşa palankası denen yere gelmiş bulunuyordu. İbrahim Paşa'nın kendisine vasıf tayin ettiği akrabasından Murtaza Paşa'nın ve defterdar Ekmekçizade'nin birer mektubu geldi. Böylece durum anlaşıldığından, ivedi davranıldı ve rahmetlinin cesedi yıkanmak üzere iken Belgrat'a varıldı. Paşanın ölümü hemen padişaha arz olundu. Bunun üzerine Yemişçi Hasan Paşa, sadaret kaymakamı bulunduğundan, İbrahim Paşa'nın yerine atandı.

Sefer mevsimi geçmek üzere idi. Bu nedenle acele davranarak cepheye gitmesinin sağlanmasına çalışıldı. Rahmetli İbrahim Paşa'nın çadır ve eşyaları padişah tarafından kendisine verildi ve oyalanıp vakit yitirmemesi için her işi kolaylaştırıldı. O da, yalnız ve hafif eşyası ile yirmi günde Begrat'a erişti.

Rahmetlinin Zemun yakasında çadırları ve otağları kurulmuş bulunuyordu. Çadırlara girdi ve oradan da hemen sınır boyuna hareket etti.

ALÇAK KÂFİRLERİN İSTOYNI BELGRAT'I ALMALARI VE TABUR SAVAŞI

Yıl 1010 (M. 1601). Eşsiz vezir henüz Zemun sahrasında iken kâfirlerin gelip İstoyni Belgrat'ı kuşattıkları haberi erişti. Gerçi imdadına yetişmekte herhangi bir ihmâl gösterilmeden İstoyni Belgrat sahrasına varıldı, ama bu arada düşman hücumlarını yoğunlaştırarak kaleyi almış, içindeki erkekleri öldürmüş, kadın ve çocukları tutsak aldıktan sonra içine çok sayıda kâfir askeri yerleştirmiş bulunuyordu.

Serdar çok kalabalık askeriyle varıp düşman karşısına kondu. Konak yeri kalenin bir mil kadar uzağındaydı. Kâfirler iki dağ arasında tabur kurmuş, çevresine hendekler kazarak İslam askerinin yaklaşma yollarını kapamışlardı. Bu durum karşısında gölden geçmek için köprü malzemesi tedarik olundu ve böylece düşmanın üzerine varıldı. Her tepenin doruğunda darbezenler kuruldu ve ordularına istendiği biçimde vuruldu. Mehmet Kethüda'nın altı yüzü aşkın sekbanı vardı. Bunlar taburun yakınında hendek ile çevrilmiş dik bir yer buldular ve buradan tüfek ateşi ile çok kâfir kırdılar. Biz de birkaç atlı alay ile hazır olarak hemen tabura saldırmak için vakit ve fırsat gözetirdik. Ama tam bu sırada melunların, her birinde beşer yüz kâfir bulunan dört piyade alayı hep birden hızla yürüdüler ve İslam askerinin üzerine yüklendiler. Taburda hazırlamış oldukları birkaç top ve darbezeni de üzerimize ateşlediler. Alt yanımızda da süvari alaylarını birbiri ardından taarruza kaldırdılar. Öyle bir geliş geldiler ki, derhal bizim askeri o sahradan ve vadiden sürüp çıkardılar. Rahmetli Hasan Paşa, silah-tar alayını önden gönderdi ve hemen arkasından yeniçeriye öne dizmiş ve öteki bölükleri arkasına almış olarak geldi ve kâfire

hınçla saldırdı ise de kâfirler mevzilerinden ayrılmadılar, direnir durdular. Akşam da bastırdı ve o günkü boğuşma böylece sona erdi.

Ertesi gün yine alaylar düzenledik ve kâfirlerin üzerine gittik. Meğer melunlar, bu arada taburlarını kaldırıp oradan çekilmeye karar vermişler. Arabalarını çevrelerine dizmiş, toplarını yanlara koymuş, atlısı ile yayasını arabaların ortasına çekmiş bulunuyorlardı. Böylece çıkıp yürüdüler. Bütün gün yürüdükleri halde ancak üç top menzili uzaklığa kadar gidebildiler. Adım adım yol alıyorlardı. Bir el kayası erişecek kadar yerde durur etrafına yaklaşan askere top ve tüfeğini çevirirdi. Böylece yürüyerek gelip sahranın ortasında durdu. Durduğu yer bizim alayımızın çok yakınında idi. Belki de elle fırlatılacak bir taş bile erişirdi. Nerdeyse nefes nefese dururduk. Tüfekleri bayraklarımızı döverdi. Nitekim parçalamadık bayrak ve kırmadık sırık koymadılar. O sırada gelen Mehmet Kethüda ve Budin Beylerbeyi Menkuzkuşu Mehmet Paşa kâfirin saldırısına uğramışlar. Yüce Tanrı bilir, bize haber vermediler ve birlikte çarpışalım demediler. Biz onların alaylarının ancak bayrak sııklarını görebiliyorduk. Bayrakların çalkandığını gördük, ama nedenini anlayamadık. Uğramaları ile dönmeleri bir oldu. Çünkü bir taş atımı kadar yerdı. Meğer Mehmet Kethüda ile Menkuzkuşu şehit düşmüşler. Sonra gelip bize haber verdiler. Önceden haber vermediklerine rahmetli çok üzüldü. Bazı kimse-ler «rahmetlinin Mehmet Kethüda'ya garezi vardı, vücudunun ortadan kalkmasını isterdi, bilerek onları tehlikeye attı ve kendisi uğramadı» demişler. Hatta Hasanbeyzade de tarihinde böyle yazmış. Yüce Tanrı bilir, böyle diyenler büyük iftira etmişlerdir. Rahmetlinin her zaman yanında bulunurdum ve çoğu kez seslendiği kimse bu fâkir idim. Kanije'de kuşatılmış idi. Rahmetli İskender Paşa, o sırada Hasan Paşa'nın kethüdası olduğundan, imdad istemeye gelmiş idi. Sonra her kim bu hususu söz konusu etse «adıma nice iftira olurmuş» derdi.

O gece melunlar orada gecelediler. Ertesi gün yine aynı tarz hareketle Paluta Kalesi yolu üzerinde bir boğazda kondular ve hemen, asker gelmesi ihtimali olan yerden bir hendek kes-tiler. Sonra üzerlerine varılmak da mümkün olmadı ve bu ne-denle geri dönüldü.

Efendimiz rahmetli Mehmet Paşa, Rumeli eyaletine Bu-din eyaleti de eklenerek, Budin muhafızlığına gönderildi. O kış bendeniz Pojega'nın haracını alıp görevle Budin'den ayrıldım ve serdara bazı mektuplarla haberler götürdüm. Lakin kar, adamın göğsüne kadar çıkardı. Artık karadan gidilmek ihti-mali kalmamıştı. Bunun üzerine, donmuş Tuna'nın buzları üze-rinden gidilebilir düşüncesiyle, yolculuğumu sürdürmek iste-dim. Fakat her gün yirmişer, otuzar kez beygirlerimizin altında buzlar kırılır, atlarımız suya gömülürlerdi. Azar azar, buzları kıra kıra yüzüp giderlerdi. Sonra başından ve kuyruğundan çe-kip dışarı çıkarırdık. Bu felaket ve musibetle on beşinci günü Peçoy'a geldik. Felekten neler çektik, neler gördük!

KÂFİRİN KANİJE'Yİ KUŞATMASI VE TANRI'NIN İNAYETİ İLE YENİLMESİ

Yıl 1010 (M. 1601). Yukarıda söylediğimiz gibi, bu mü-barek yılda düşmanın iki taburu İstoyni Belgrat'ı ele geçirdi. Bunlardan birisi, serdar Budin tarafına gidince fırsat bularak Kanije'yi kuşattı ve kırk iki kaledöven top ile seksen günden ziyade kaleyi dövdü. Çevresindeki Berk gölünü ağaç ile doldu-rup defalarca hücum etti ama her defasında binlerce kâfir kı-rılarak cehennemin dibine gitti.

Kaleyi savunan Tirkayi Hasan Paşa idi. Sonradan beyler-beyi olarak ün kazanan Yeniçeriağası Sekbanbaşı Sefer Paşa da orada idi. Arabalarla Kanije'ye zahire getiren Peçoy ve Si-getvar'ın zeamet ve timar sahiplerinden bir nice insan da kale-de kapanmış idi. Bir bölük reaya da kuşatmaya rastladıkların-dan, gidemeyip içerde kalmıştı; bunların epeyce yararlı olduk-ları söylenir.

Serdar ile yeniçeriağası, İstoyni Belgrat'ta bozguna uğrayıp giderlerken, Mohaç'a geldiklerinde bazı feryatçılar erişip, «İstoyni Belgrat'ı kâfire aldırık, Kanije'yi de aldırık istersin» diye ileri geri birtakım sevimsiz laflar ettiler. Bunun üzerine, zorunlu olarak Kanije'nin imdadına gitmek gerekti. Peçoy'a oradan da Sigetvar'a geçti. Kasım günü geçmiş, askerin çoğu gitmişti. Havalarda soğumuş, çok sertleşmişti. Yeniçeri gazileri serdarın otağı önünde yığıldılar ve gitmeyeceklerini bildirdiler. Ösek Köprüsü'ne geldiği akşam o kadar çok kar yağdı ki, kalınlığı insanın göğsüne kadar çıkıyordu. Drava Köprüsü' de, âlemlerin yaratıcısı buyruğuyla, yıkıldı ve tombazlarının çoğu sulara gömüldü. Tüm askerle beraber birkaç gün sazlıklarda ve ormanlarda yattılar. Sonunda neyse yeniden yapılan köprüden geçerek Belgrat Köprüsü'ne ayak bastığı zaman, bu da ötekisi gibi yıkıldı. Bu yolculukta ve böyle sert bir kışta çekilen meşakkatle kaybedilen hayvan ve İslam askeri pek fazla oldu. Bu durum karşısında Kanije'yi Tanrı'ya emanet ederek, Sigetvar'dan dönmek zorunluğa doğmuştu.

Aynı sert kış ve kar Kanije'yi de kasıp kavuruyordu. Kâfirlerin serdarı olan imparatorun kardeşi Büyük Hersek (Erzherzog-grandük) idi. Kendini son derece beğenmiş bir adamdı. «Bu kış kale altında kışlarız, bütün kış boyunca kaleyi dövmekten geri kalmayız ve kaleyi almadan kalkıp gitmeyiz» diye yeraltı sığınakları ve bunların birbirine bağlayan yollar yaptılar. Ama yüce Tanrı İslamların imdadına yetişti. Kış denen ummansız asker bütün gücüyle yüklendi. Korkunç fırtınalar, esip savurmalar ve tipiler meydana geldi, el ayak tutmaz oldu. Yerlerinde kalmaları imkânı kalmadı; yaptıkları kışlık sığınaklarda barınmaya güçleri yetmedi. Birbirlerinin yüzüne bakamayan kaçtılar ve başlarını alıp gözlerinin görebildiği yere kadar gittiler.

Kale içinde olanlar, acaba ne oldu diye kale çevresindeki suya inip yokladılar. Meğer akıntı olan yerin suyu öyle donmuş, öyle sağlam bir buz kayası haline gelmiş ki, üzerinden kolaylıkla top geçirilebilir bir direnç gelmişti. Ondan sonra hemen kâfirleri kovalamaya başladılar ve o kadarını kırıp öldürdüler ki, hesabını ancak yüce Tanrı bilir.

Rahmetli Kara Ömer o zaman atlılar ağası idi. Bu savaşta birçok kahramanlıkları görüldüğünden, rahmetli Hasan Paşa, kendi arpalığı olan Peçoy sancağını gönüllü olarak Ömer Ağa'ya vermiş idi. Kara Ömer Ağa bu savaşı şöyle anlatıyor :

Kâfirleri kovalamaya gittiğimizde bazı yerlerde onar, on beşer, belki biraz daha az yada çok kâfir bir araya toplaşmış, yaktıkları ateşin çevresinde otururlardı. Bizi gördükleri zaman, hâlâ gücü yetenler ayağa kalkar, şapkalarını çıkararak selam dururlar ve yine yerlere çöküp otururlardı. Biz de kırmaktan usanmıştık ve böyle bir bölük aciz ve güçsüzü öldürmeyi de insanlığa yakışır bir yiğitlik saymayıp ilişmeden yanlarından geçerdik. Daha ilerde rastladığımız canlıca olanlarını kesmeye ve toymuluk yağmalamaya gider olduk. Hatta bir yerde, ilerde olan bir koçi arabası bozularak durmuş ve arkasındaki iki yüz koçi tikanıp kalmıştı. Henüz eli ayağı donmamış olan arabacılar birer beygire sarılarak, «gemisini kurtaran kaptandır» deyimine uymuşlar ve her şeylerini bırakarak kaçmışlardı. Biz de kilitli sandıkları açıp içlerinden gümüş kadehleri ve kupaları bulur ve toyum diye alırdık. Gerçekte öyle oldu ki, gazilerin birçoğu yaşamlarının sonuna kadar kendilerine yetecek toyma eriştiler. Sonra rahmetli Hasan Paşa metrislerde kalan topları, yerlerde bulunan savaş araç ve gereçlerini, pek çok cep hane ve malzemeyi, iki ayı aşkın bir zaman harcayarak, güç halle kaleye taşıttı.

Bu gaza öyle bir büyük gazadır ki, çok gazaların baş sayfasında yer almış ve kâfirlerin ciğerini dağlamıştır.

İSTOYNİ BELGRAT'IN DÜŞMAN ELİNDEN KURTULMASI

Yıl 1011 (M. 1603). Şanı yüksek serdar, eserleri uğurlu ve kutlu olan ilkbaharda yapılacak seferin bütün ihtiyaçlarını büyük çabalalarla Belgrat kışlağında tamamladıktan sonra, sınıır boyuna yöneldi. Doğruca varıp İstoyni Belgrat'ı kuşattı. Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa da Budin'den gelip kalenin güney yanında Uzun Varoş adıyla tanınan yerin önünde çadırlarını kurdu. Düşmanın kapayıp metris edindiği harap kale kapısını toparlarla birkaç gün dövdü ve hücumla kalkarak, yeniden bina etmiş oldukları iki büyük kaleyi bıraktırıp zaptetti. Battal kapı dedikleri kulenin karşısına topar koyup dövmeye başladı. Doğru yanında da iki büyük metris yapıldı. Bunların biri serdar ve yeniçeriağası, ötekisi de Nuh Paşa adına oldu. Mehmet Paşa Efendi'mizin dövdüğü battal kapıyı rahmetli Sultan Süleyman Han ilk seferinde «bu kalenin zevallı bu kapıdandır» diye buyurmakla kapatmışlardı. Hâlâ ayakta duran kimi kuleler dövülürdü. Birkaç gün dövüldükten sonra eyepce hırpalanmıştı. Şöyle ki, artık üzerine çıkılabiliirdi. Meğer kâfirler, içerden başka bir dolma çekmiş ve çatma çatarak içine toprak doldurmuşlarmış. Sanki, kule fetholunsa bile, içerde hazırladıkları yerde kalmayı ve oradan kuleyi kurtarmayı düşünmüşler ve bu nedenle battal kapı kulesinde ancak birkaç karakolcu bırakmışlardı.

Yeniçerilerin metrislerde yemek yedikleri bir sırada herkes havanın sıcaklığından gevşemiş bir halde dinlenirlerken, rahmetli Mehmet Paşa'nın kullarından Ahmet adında bir babayiğit, omuzuna bir bayrak alarak adım adım kuleye doğru gitmeye başladı. Biz, rahmetli efendimiz ve metrislerde bulunan öteki kimselerle arkasından bakıyorduk. Adam bir fırlayışla bedene çıktı ve elindeki bayrağı oraya dikiiverdi. Hemen ardından yeniçeri ve başka gaziler kuleye üşüştüler. Meğer kulede ancak beş, altı kâfir varmış; onlar da kaçtılar ve gaziler kule-

yi ele geçirdiler. Ama kâfir hiç aldırış etmedi ve o kuleyi daha önceden bırakmış gibi göründü. Fakat bizim gaziler kuleye doldukları gibi hemen kale içini tüfenk ateşine tuttular ve kâfirlerin işleyecek yeri kalmadı. Serdara haber vermişler, hemen oraya geldi ve «kim buna Mehmet Paşa kuludur der, bu benim kulumdur» dedi, yani böylece onayını ve beraberliğini bildirdi. Mehmet Paşa ise öteki gazilerle kaleye girmişti ve büyük bir çaba ile savaşarak ilerlemeye uğraşıyordu. Öteki beylerbeyler de yetişerek kaleye doldular. Melunlar, dört yandan topa tutulmuş maymuna döndüler'. Serdar da, askeri özendirmek ve yük-reklendirmek için kule dibinde bir çadır kurdu.

Akşam olmadan kâfirler aman dilediler. Ondan sonra birkaç ileri gelen meluna kaftanlar giydirildi. Hepsinin başı olan yüzü yanık konta çok saygı ve ikramda bulunuldu. Sonra kale-nin ihtiyaçlarını ve eksikleri tamamlanarak Budin'e gidildi ve Peşte sahrasında birkaç gün kalındı.

SEKEL MOZEŞ'İN KIŞKIRTMASI İLE ERDEL VİLAYETİNE GİDİLMESİ

Erdel vilayetinde birkaç budun vardır ki bunlar kendi, başlarına buyruk ve memleketlerine sahiptirler. Dışardan karışanları yoktur. Bunlardan biri, Sekel adı ile anılan kâfir topluluğudur. Sekeller öteden beri Erdel voyvodasının, kendi topraklarına girmesine müsaade etmezler. Etseler, ya da şölene çağırırsalar bile, ancak beş altı adam ile gelmesine izin verirler ama bu gibi hallerde de voyvodadan gayrısının silahlarını alırlar.

Ancak, o sıralarda kiral, ne etmişse etmiş, zor kullanarak kaleye girmiş, hazineden istediği kadar para, silah ve cepthane, savaş araç ve gereçleri almış, ahaliden kimini öldürmüş kimini de öldürecek olmuş. Bu olay üzerine, onların ileri gelenlerinden Sekel Mozeş adında bir herif kış ortasında kaçıp serdara geldi,

kulluk göstererek ona sığındı ve Erdel'in fethi için bazı kolay yollar gösterdi. Oradan Peçoy'a da gelerek Tatar hanı ile buluştu. Hatta ben de o sırada hanın divanında hazır bulunuyordum. Han hazretleri, kentte bulunan bütün mirzalarını, Çerkezlerden kendisine bağlı saydığı ağaları, başveziri yerinde olan ve kapıağası denen Ahmet Ağa'yı yine bir vezir hazinedarı olan Abdülaziz Çelebi'yi, kazaskeri ve nişanağasını getirtmişti. Bunlar hanın karşısında ayak divanında dururlarken, biz yerlilerden birkaç adam oturduk. Silahdarı ise, nişanı yakasında ve altın işlemeli kılıcı üzerine iki elini dayamış olduğu halde dururdu. Bu durumda Sekel Mozeş'i kabul buyurdular, el öptürdüler ve biraz konuştuktan sonra onu uğurladılar.

Yemişçi Hasan Paşa rahmetli, bu kâfirin teklifini olumlu karşılamış, hayırlı ve kolayca başarılabilecek bir iş sayarak, Erdel vilayetini fethetmeyi kafasına koymuştu. Böylece, Belgrat'tan Erdel'e gitmeye karar verdi. Ama İstoyni Belgrat kâfirlerin elinde idi. Böyle kaldıkça da Budin'de kimsenin kalmaya gücü yetmeyeceği açıktı. Bu nedenle, daha önce İstoyni Belgrat'ı fethetmek gerekli olmuştu.

Şimdi ise, yüce Tanrı'nın yardımı ile İstoyni Belgrat İslamların eline geçmiş bulunduğundan, Erdel'e gitmek üzere Belgrat'tan hareket olundu. Budin Köprüsü'nden geçilerek Peşte sahrasına konuldu. Budin'in yiyeceği, daha başka ihtiyaçları ve koruyucuları tamamlanıp Erdel'e doğru yola çıkıldı. Cehennemlik kâfirler ise Estergon karşısında Ciğerdelen adındaki yerde tabur ile oturup İslam askerinin gelmesini bekliyorlardı. Alışageldikleri üzere, sabah ve akşam, benzetmek gibi olmasın, nasıl ki İslam askeri «Allah Allah Celle Şanuhu» diye toplu olarak tekbir çekerse, onlar da hep bir ağızdan «Jesus, Jesus» diye bağırırlardı. Bundan kastettikleri, Hz. İsa (Mesih, Jesus) idi. Yani her sabah ve akşam, attıkları Jesus toplarını duyardık.

Durum böyle iken düşmanı ordumuz ve memleketimiz yakınında bırakıp Erdel'e gitmeyi kimse uygun bulmadı. Ama serdar da inadından dönmedi. Sofu Sinan Paşa, Budin muhafızlığında başbuğ atanmıştı. Kadızade Ali Paşa Budin beylerbeyi, Koca Habil Efendi de Budin kadısı idi. Bunlar bir gün toplu olarak serdara geldiler. Hatta, İstoyini Belgrat'ta aldığı tüfek misketi yarasından hasta olan Ali Paşa'yı sal ile getirdiler ve divanda makamına oturttular. Sorun üzerinde epeyi bir süre tartışıldıktan sonra, «kâfirlerin Jesus topları kulağımız dibinde gümbürderken, İslam askerinin ters yönde uzak bir yere gitmesi büyük bir hata olur» kararına vardılar. Bunun üzerine Yemişçi, «sağlam kaynaklardan haber aldım, düşman ancak beş, altı bin kâfirdir, onların bu yıl bir yere yapışmaya güçleri yoktur, hatırınızı hoş tutun!» diye konuşarak dolaylı ve doyurur nitelikte sözlerle onları avutmak yoluna gitti.

Fakat öte yandan Ali Paşa, «kâfirlerden gece casusum geldi. Eskiden beri adamım olduğundan ona güvenirim. Düşman taburunda kırk büyük top ile seksen bini aşkın kâfir bulunduğunu kesinlikle bildirdi. Eğer bu sözüm yalan çıkarsa ve siz gider gitmez düşman Budin'i kuşatmazsa; işte padişah ordusunun kadısı, bu sözü sicile geçirsin ve senet etsin, tersi meydana gelirse beni en ağır suçla idam edin» şeklinde konuştu. Yemişçi ise inatçı bir Arnavut idi ve inadından yine dönmedi. Ali Paşa'ya «bu durum bizim katımızda söylen-ti derecesine erişmiştir, kâfirlerin bu gösterisi, İslam askerini Erdel'e gitmekten engellemek içindir, yoksa bu yıl onların ne kale kuşatacak hali, ne de üzerimize gelme olanağı vardır» dedi.

Rumeli beylerbeyi rahmetli efendimiz Mehmet Paşa, «iş böyle olunca, bu bize Tanrı'nın bir inayetidir, bendenize askerden yükte hafif ve çevik, atına sahip, çapkuna yetenekli olanlarını koşun, üç dört kola ayırayım; eğer Tanrı yazmış ise Fesenlik ve Secan ötelere, madenlerin bulunduğu semte

gideyim ve başeğmeyen memleketleri yıkıp yağma edeyim. Yüce Tanrı isterse bu, Erdel ülkesini fethetmekten daha yararlı bir hizmet olur» dedi. Serdar buna da razı olmadı ve ertesi gün Sonluğ'a hareket etti.

BUDİN'İN İKİNCİ KEZ KUŞATILMASI VE PEŞTE KALESİ'NİN DÜŞMAN ELİNE GEÇMESİ

Yıl 1011 (M. 1601-1602). Konakçılar önden gidip Göle sahrasında çadır kurmuşlardı. İnatçı ve adı kötüye çıkmış serdar İslam askeri ile birlikte gelip konmak üzere iken ter-yatçılar yetişip geldiler ve kâfirlerin, İslam askerinin Erdel'e yöneldiğini öğrenir öğrenmez, harekete geçip Budin'i kuşattıklarını, köprü kurarak Peşte'yi aldığını, fakiri ve zenginini, erkeği ve kadını soyup öldürdüklerini haber verdiler. Anlatıklarına göre, Peşte ahalisinden bir bölük adam Tuna kıyısında bulunan büyük kuleye sığınmışlar ve Budin'den bir, iki sayka ile gelen gaziler kulede bulunanlardan bir, iki beylerbeyini, bazı ileri gelenleri ve birçok fukara ile zaif kimseleri kurtararak Budin'e geçirmişlerdi. O zamanlar azılı zorbaların ve bölük eşkıyasının kaynaşma ve taşkınlık dönemi idi. Bunlar Yemişçi'ye çok saldırıda bulundular ve pek ağır laflarla azarladılar. Yemişçi'nin kendisi de büyük pişmanlık duydu, ama neye yarar.

Bulundukları konaktan, zorunlu olarak geri döndüler. Beşinci menzilde Peşte'ye gelindi. Lakin Peşte kâfirin elinde idi. Kızlar adasından Peşte yakasına köprü de kurmuşlar, adada toplar yerleştirmişlerdi. İslam askerini Tuna'ya ve Budin'e yaklaştırmadılar. Birçok görüşme ve danışmalardan sonra biz de Peşte'de toplar kurduk ve iki, üç yerden dövmeye başladık. Karşımızdaki kâfir kırk top ile Budin'i, biz de on top ile Peşte'yi döverdik.

Zorbaların en ünlüleri, Poyraz Osman ile Öküz Mahmut idiler. Bunlar da yeniçeri gibi metrise girdiler ve sanki başka kol tuttular. Gözlerim ile gördüm : Metrise gelip gittikçe Murat Paşa ile Mahmut Paşa ve öteki beylerbeyler ve vezirlerin hepsi ayağa kalkıp uzak mesafeden zorbalara selam dururlardı. Ama bizim efendimiz rahmetli Mehmet Paşa çok ağırbaşlı ve onurlu bir adam idi. Zorbalara hiçbir zaman saygınlık göstermedi. «Başımı veririm, alçaklara baş indirmem» derdi. On- on beş gün geçtikten sonra İslam askerinde korkunç bir kıtlık başgösterdi. Un yirmi, hatta yirmi .iki altına satıldı. Arpa on- on beş altına alınmak şöyle dursun, tek bulunsa cana minnet idi.

Önceki yıl rahmetli Mehmet Paşa Budin muhafızı iken ahırlar başında çitten çubuktan bir bölmecik yaptırmış ve o iki ahır arasında olan büyük kapıyı kapatmış idi. Su kapısından inen yola kadar iki yanı çit bir dolmacık yapmıştı. Hatta Ekmekçizade ile Yemişçi birbirine «Bosnalı Mehmet Paşa'nın yapısı budur» demişler, biraz gülmüşlerdi. Tanrı'nın hikmeti olacak ki, on güne kalmadan bu binanın ne kadar gerekli olduğunu küçük büyük herkes anladı. Eğer yapılmamış olsaydı saykaların duracağı yer bulunamazdı; dolayısıyla askerden Budin'e ve Budin'den askere tek insan gidip gelemezdi. İmdat da giremezdi ve Peşte'nin fukarası kurtarılamazdı. Kesinlikle Budin elden giderdi. O küçük yapı Tanrı'dan gelen esin ile yapılmış ve Budin'in kurtarılmasına görünür neden olmuştu.

Askerde böyle kıtlık belirince, ister istemez herkes Budin'den zahire almaya başladı. Engellemek için alınan önlemlerden bir sonuç elde edilemedi. Kimi paraya tamah eder ve boğazından keserek verirdi, kimisi de dostundan alırdı. Yine bir gün Ali Paşa, kadı Habil, yeniçeriağası ve daha başka ileri gelenler serdara vardılar ve «sizin yardım yapmanız ihti-

mali kalmadı. On gün daha kalırsanız Budin'in olanca zahiresini tüketirsiniz. Hemen Mehmet Paşa'yı kaleye koyun ve mümkün ise bir miktar asker de vererek onları bize bırakın. Budin'i âlemlerin yaratıcısına ısmarlayın ve siz varın gidin» dediler. Bütün asker de bu kararı benimsedi.

Bu öneri karşısında Mehmet Paşa pek istekli görünmedi. «İki yıldır sürekli olarak kalmışım, nöbetimi birkaç kez savmışım, belki aşırıyım. Burda oturan kardeşlerimizin hangisi bu hizmetin üstesinden gelmez? Hemen emrediniz, bizden daha iyi hizmet eder» dedi. Budin'den gelenler Mehmet Paşa'ya çok yalvardılar, defalarca elini ve ayağını öptüler. Yemişçi de bir boynuna sarılarak, bir sakalını öperek, «kardeşim, ben senin kadrını bilememişim, yüce Tanrı arabozucuların belasını versin» diye o kadar yaltaklandı ki, nezaket sınırını aştı.

Meğer rahmetli Mehmet Paşa'da ki huzursuzluğun nedeni varmış: Budin'den çıkıp İstoyne Belgrat'a vardığımızda serdarın otağına inildi. Bulgar Mehmet Paşa diye saraydan çıkma yüzsüz ve ağzından çıkan kulağı duymaz bir adam vardı. Tırhala sancakbeyi olarak Budin'e kapanıp kalenin bunca derdine katlanmıştı. Serdar ise, Belgrat'a vardığı zaman, Ekmek çizade'nin öneri ve ısrarı ile Tırhala sancakbeyliğini Bulgar Mehmet Paşa'dan alarak başka bir mültezime vermişti. Rahmetli Mehmet Paşa serdarın yanında oturup konuşurlarken Bulgar Mehmet Paşa içeri girdi ve «benim orunumu niçin başkasına verdin» dedi. Yemişçi, bazen tatlılıkla, bazen de sertçe bir dil ile ne kadar laf ettiyse dinletemedi. Sonra öfkelenerek «yıkıl şurdan» diye onu kovdu. Bulgar Mehmet Paşa ise «burası padişah divanıdır, beni burdan kovamazsın; ancak ya başımı keser ya da orunumu geri verirsin» diye cevap verince serdar, büsbütün kendini kaybederek, «cellat» diye bağırdı. Bunun üzerine vazallı Bulgar'ı meydana götürdüler ve soyup yere çökterttiler. Orada birkaç vezir ve beylerbeyler

vardı, fakat kimse merhamet ricasında bulunmayı göze alamadı. Herkes Mehmet Paşa'ya bakar, rahmetli ise yüzünü dönmüş, o yana doğru bile bakmazdı. Yemişçi de, ne vur, ne de salıver derdi. Tanrı bilir, bendeniz birkaç kez rahmetlinin başı ucunda dururken kendim de söyledim, başkalarına da araya girip şefa'at etmesini rica ettirdim. Ama olmadı, inadından dönmedi. Neden sonra, Hamza Dede adında Tanrı aşığı derviş atılarak Yemişçi'ye «etme, etme» dedi. Bunun üzerine Bulgar Paşa'yı salıverdiler. İşte rahmetli Mehmet Paşa, Budin'i savunma sorumluluğunu üzerine alması için kendisine ısrarda bulunulurken bu olayı anlattı ve «senin o ihanetin bana idi, Bulgar'a değil idi» dedi. Bununla beraber, hazır bulunanlar Mehmet Paşa'ya kabul etmesi için çok ısrar ettiler. Ayrıntılarını anlatmak burada imkânsız. Sonunda ne ettilerse ettiler, Mehmet Paşa'yı Budin savunmasını üzerine almaya razı ettiler.

Bu fakir bendeniz ise biraz üzölmüşüüm. Kesemiz de boş bulunduğundan izin alarak Peçoy'a gittim. Sonra kış ortasında Yemişçi'nin kethüdası ve rahmetli Tiryaki Hasan Paşa ile birlikte üç yüz araba zahire getirdik. Orada rahmetli Mehmet Paşa'nın şaykaya bineceğı Tuna kıyısına kadar, Yemişçi önüne düşüp yaya yürüdü. Hatta «zorbalar sekbanlığına bile layık değilsin» gibi birçok ağır laflara muhatap olduğunu işittik. Rahmetli Yemişçi garip yaradılıştı bir adam idi. Birkaç kez zahire diye ayaklanan kuldı adamlar yakalatıp sopaya çektiğini görmüşüm. Kendisine kimse biçimsiz laf söyleyemezdi.

Rahmetli Mehmet Paşa Budin'e girince askerler, o gece yarısı Varadin iskelesine gittiler. Rahmetli paşa kaleye girer girmez, sabah erkenden, beş yüz yarar atlı seçti ve bunları Un Kapısı semtindeki Keşişlik yolunda duran bir, iki düşman alayı üzerine gönderdi. Bu gaziler vardıkları gibi melunların hakkından geldiler, birçok kâfiri yıktılar, başlarını kestiler ve birçoğunu da diri olarak ele geçirdiler. Mehmet Paşa Beç

Kapısı'nda da birçok yiğit yaya askeri seçti ve bunları düşman metrislerini basmak, onları elden geldiğince ok atışları ile hırpalamakla görevlendirdi. Bunlar varır varmaz kâfirler dayanamayıp kaçtılar. Ama arkalarından yetişerek o kadar kâfir kırdılar ki, hesaba gelmez. Hatta, o zaman sekseni aşmış bir ihtiyar olan Habil Efendi bile gazileri özendirmek için beraber çıkar ve kendi eliyle bir kâfiri katleder. O günlerde yağmurlar da yoğunlaştığından kâfirler umutsuzluğa düşerek Budin'den defolup gittiler.

TATAR HANININ GELMESİ VE PEÇOY'DA KIŞLAMASI

Yıl 1012 (M. 1603-1604). Serdar, Peşte sahrasından kalkıp bir sat önce Belgrat'a erişmek için can attı. Varadin Köprüsü'ne gelip tüm asker halkı ganimete erinceye kadar ne uyudu ne yattı. Sirem sahrasına çıktıkları zaman, karşıdan çok kalabalık asker birliklerinin gelmekte olduğunu gördüler. Meğer Gazi Giray Han, düşman avcısı Tatar askeri ile sefere geliyor imiş. Sefere yetişemezsem de hiç değilse kışlarımı ve ilkbaharda işimi görürüm diye düşünmüş. Böyle mevsimsiz bir zamanda gelişinin nedeni varmış : Kardeşi Selamet Giray Han ile kardeşinin oğlu Şahin Giray Han, Anadolu'da Celâlî eşkıyasının başı olan Deli Hasan'ın yanına varmışlar, onun fesat ve fenalıklarına yardımcı olmuşlar. Olmaya Deli Hasan itaat ederek, kendisi yerine Kırım hanlığını padişahıtan rica eder ve oradan bu taraflara gelir ihtimalini göz önünde tutmuş; bir de bir, iki yıldır sefere katılmadığından belki padişah kendisine gücünmüş olabilir diye düşünmüş. İşte böylece kuruntuya düşerek, vakitsiz bir seferin zahmetlerine katlanmış. Şanı yüksek serdara erişince yan yana yürüyüp Belgrat'a döndü ve Ekmekçizade'nin sarayında konuk oldu. Belgrat'ta kaldığı sürece bazen serdarın sarayında, bazen de Ekmekçizade'nin evinde adamları ile gecelediler ve içtenlikli sohbetler yaptılar. Peçoy'un hana Sigetvar ile Koban, Mohaç, Şumuntur, kıracası Drava ırmağının öte yanın da Tatar askerine konak

ve kışlık yapılması için buyruklar yazıldı. Böylece, kimileri köylerde, kimileri de kasaba ve kalelerde yerleştiler.

Han hazretleri o kışı Peçoy'da geçirdi. Çoğu günlerde meclislerine girerdik. Ara sıra gezmeye, ava ve bahar safası gezintilerine beraber çıkardık. Vaktimizi yazı yazmaya ve bazı güzel işler yapmaya harcardık. Bendenizi ta'lik yazı öğrenmek için çalıştırdı, kalem açma yöntemini ve güzel yazma kurallarını öğretti. Ancak, yetenek tohumunu çorak bir toprağa ekmiş oluyordu. Bağdatlı Fuzulî'nin **Beng u Bâde** ⁽³²⁾ koşuğuna nazire olarak, **Kahve ve Bade** başlığı ile bu iki keyif verici içkinin hayali bir karşılaştırma ve değerlendirilmesini içeren koşuk biçimde bir kitapçık yazmıştı. «Peçoy'da ürettiğimiz bu kadarcıktır» derdi.

Fakat Gazi Giray Han'ın, kardeşi Selamet Giray Han'a güveni yoktu. Meclisinde hep anlatırdı. Bir defasında, Tatarcada kapıağası denen ve gerçekte hanın başveziri olan Ahmet Ağa, söz arasında, «hey padişahım, beni halime komadın, senin karşında basıp sarı öküz boğazlar gibi onu boğazlamış olsaydım, şimdi bu kaygı ve üzüntüden kurtulmuş olurdu» dedi. Verdiği cevapta han, işi yazgıya havale etti.

Sonra, rahmetli efendimiz Mehmet Paşa Ungürus'a serdar olunca, rahmetli İskender Kethüda, sipah ve zeamet sahipleri ile varıp rahmetliye yol arkadaşlığı yaptık ve onu Peçoy'a getirdik. O zaman Peşte ve cankurtaran kâfirin elindeydi ve Budin sahralarında kuş uçmazdı. Rahmetli Peçoy'a gelince, bu fakirin evinde konuk oldu. Han hazretleri o sırada Hırvat ülkesine akına gitmiş idi. Ancak, istenildiği gibi iş göremedi ve ganimet alamadı. Han akından dönünceye kadar rahmetli on beş gün kaldı. Sonra han gelince, rahmetliyi ziyaret amacıyla birkaç kez fakirhanemize geldi, gitti. Elimizden

(32) **Beng u Bâde** : Ünlü Türk şairi Fuzulî'nin Çaldıran yenilgisinden sonra Şah İsmail'in üzüntüsünü gidermek için yazdığı bir koşuk. **Beng** ban adı verilen ve afyon gibi uyuşturucu etkisi olan bitki ve bunun tohumu.

geldiğince şölenler verdik. Bu kadar tanışıklık nedeniyle her zaman, padişah tarafından, ya da kendi tarafından bir bağış olsa bendeniz götürürdüm ve çok ağırlanır, ödüllendirilirdim. Yüce Tanrı hazretleri ikisine de rahmetler eylesin, yerlerini cennet etsin, yaptıkları gazaların karşılığını ve ödülleri versin. Nimet ve keremiyle.

**ANADOLU YAKASINDA CELALİLERİN ORTAYA
ÇIKMASI KARAYAZICI VE KARDEŞİ
DELİ HASAN**

Yıl 1007 (M. 1598-1599). Karayazıcı, Sivas'a bağlı sancaklardan birinde bir sancakbeyinin kaymakamı (vekili) idi. Bu sancakbeyi askeri ile seferde bulunuyordu. O sırada İstanbul'ca aynı sancak başka birisine verildi. Ama yeni sancakbeyinin müsellimi ⁽³³⁾ gelince Karayazıcı onu kabul etmedi. Yeni sancakbeyinin fazla adamla gelmesi beklendiğinden, Karayazıcı da kendisi için adam topladı ve gelen yeni beyi öldürdü. Sonra da, üzerine fazla askerle gelinmek olasılığı belirince, ayaklanma bayrağını kaldırdı ve o yöredeki bütün eşkıya ile leventleri harekete getirerek kendine bağladı. Beylerbeyler Karayazıcı karşısında dayanamayınca, Sinan Paşaoğlu Vezir Mehmet Paşa serdarlığa getirilip asinin üzerine gönderildi. Ama yenildi ve Varka Kalesi'ne kapandı. Karayazıcı, kurşun yerine kuruştan fındık (tüfek mermisi) döküp Sinanpaşazade'nin kuşatılmış askerleri üzerine atardı. Kale kuşatması sürüp gidiyordu. Bu durum karşısında Karayazıcı, eskiden savaşta tutsak edip elinde tuttuğu Hüseyin Paşa'nın aracılığı ile, kendisine Çorum sancakbeyliği verilmek koşulu ile barış yaptı.

Ancak, Karayazıcı Çorum sancakbeyliğini resmen elden çıktıktan sonra da rahat durmadı ve Celâlîliği bırakmadı. «Her sakaldan bir kıl» diyerek kasabalara, kentlere, köy ve nahiyelere akçeler saldı ve bunların toplanması için Celalîler gön-

(33) Müsellim : Kaymakam vekili, temsilci.

derdi. Sinanpaşazade yine üzerine gitmek hazırlıkları yaparken Karayazıcı ve rahmetli Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin kardeşi oğlu olan Çelebi Kadı ile bir araya gelip Sinan Paşa oğlunun zulümleri üzerine mektuplar yazdı. Hatta, «Celalilerinki ile karşılaştırılacak olursa Sinan Paşa oğlunun zulümleri çok daha fazladır ve ayaklanma konusunda ondan da ileridir. Örneğin, ürünleri rüşvetle dağıtır, reayaya zahire salıp sonra bedeli olan parayı toplamakla itaattan sapmıştır» diye molla tarafından padişaha arz olundu. Bunun üzerine Sinanpaşazade serdarlıktan alınarak yerine Hacı İbrahim Paşa geçirildi. Fakat Kayseri sahrasında Karayazıcı ile karşılaştıklarında yenilerek şanı ve gücü silindi. Bu kez de Vezirzade Hasan Paşa'ya serdarlık buyruğu gönderildi ve emrine Diyarbakır, Şam, Halep ve daha başka Arap ülkeleri askerleri verildi. Yüce Tanrı'nın yardımı ile asi Karayazıcı'yı bozguna uğrattı. Bundan sonra o, Canik dağlarına kaçtı ve orada ölüp cehennem-i boyladı.

Karayazıcı'nın kethüdası iken sonradan rahmetli efendimiz Mehmet Paşa'nın adamları arasına giren Şahverdi'nin anlattığına göre, Karayazıcı ölünce pis leşini kırk, elli parça etmişler ve herbirini başka başka yerlere gömmüşlerdi. Osmanlılar leşini bulup asmasınlar diye böyle yapmışlardı. Biz ise «bir Osmanlı böyle bir şey yapmaz, öyle kokuşmuş bir leşe kimse elini değdirmez» derdik. Şahverdi de «leventler öyle uygun gördüler» cevabını verirdi.

Asiler, adı geçen melun cehennem yolunu tutunca, yeri-ne kardeşi Deli Hasan'ı geçirdiler. O sırada Serdar Hasan Paşa Tokat'ta bulunuyordu ve hemen Deli Hasan'ın üzerine yürüdü. Kentli ve köylüden topladığı asker ile iş görebileceğini sanmıştı, ama başaramadı. Tersine, bozguna uğrayarak Tokat Kalesi'ne kapandı. Kalenin kapısında lonca biçiminde bir yer vardı. Burası tahta perdelerle kapatılmış bulunuyordu. Bendeniz Tokat'ta defterdar iken orayı defalarca gördüm. Öl-

dürülmesi gereken bir adam, kaleden kaçıp, dışardaki eşkıya-ya Hasan Paşa'nın her sabah o kapalı yere gelmekte olduğunu haber verdi. Bunun üzerine melunlardan bir ikisi beklediler ve başına tüfek vurup Hasan Paşa'yı şehit ettiler. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Sonra, Bağdat'tan haremî ve hazinesi geliyormuş. Bunların ve öteki bütün adamlarının Tokat yakınına geldiklerini duyarak, karşılamaya gittiler. Yine Şahverdi'nin anlattığına göre, hazinesindeki değerli mücevher ve diğer eşyayı eşkıyanın ileri gelenlerine verdiler. Çuha, kumaş ve kadife gibi malları da, bir kılıcı ölçek ederek, çeşitli paraları da yuvarlak kalkanlara doldurup ölçerek dağıttılar. Ama ailesini her türlü sarkıntılıktan korumak için adamlar koydular ve bir tek insan o yana bakmadı, altınlarına ve daha başka süs eşyalarına da kimse elini uzatmadı. Sonunda, yanlarına adamlar koşarak, aileleri Divriki ve Arapgir kalelerine ulaştırdılar.

Olup bitenler İstanbul'da duyulunca, Hadım Hüsrev Paşa serdarlığa atandı. Fakat o da, bu kadar kabalık eşkıyanın üstesinden gelememi. Bu nedenle Anadolu'nun küçüğü ve büyüğü göç edip İstanbul'a döküldü ve padişah divanı yakınmaya gelenlerle dolup taştı, o kadar ki, bunları dinleyip cevap vermek imkânı bulunamadı. Celalîlerin hali işte böyle idi. Sipah zorbalarının saldırısı ise Celîlerden de beter oldu.

KAPIAĞASI GAZANFER AĞA İLE DARÜSSAADE AĞASI OSMAN AĞA'NIN ÖLDÜRÜLMELERİ

Yıl 1011 (M. 1602 - 1603). Rahmetli Sunullah Efendi şeyhülislam ve Güzelce Mahmut Paşa kaymakam idi. Celalîlerin zulüm ve saldırılarından kaçan bütün Anadolu fukarası fer-yat için İstanbul'a dökülünce, sipahilerle yeniçeriler toplanarak, divana geldiler ve saadetli padişahımızın bu durumdan haberi olup olmadığını sordular. «Vezirler rüşvet ile ortalığı fenalıklara boğdular; yoksullar ve varlıklılar birbirine girdi-

ler; Sinanpaşazade bir eşkıyanın hakkından gelirken rüşvet nedeniyle onu azlettirdiler; söyleşerek âlemin ahvalini anla-
talım. Mademki yakınları bunu yapmıyorlar, biz yapalım»
dediler, Saadetli padişahın doğrudan doğruya kendisini tahtı
ile birlikte dışarı çıkardılar. Bütün bunlara yol açan kapıağası
Gazanfer Ağa ile Kızlarağası Osman Ağa'dır diye onları da
ister istemez divandan çıkararak öldürdüler. Tırnakçı Hasan
Paşa'yı da, öldürölmek üzere çökertilmiş iken, yeniçeri taifesi,
«ağamız olmuştur, biz onun tutum ve davranışlarından mem-
nun kalmışızdır» diye araya girerek kurtardılar.

SADRAZAM YEMİŞÇİ PAŞA'NIN İSTANBUL'A YÖNELMESİ

Yemişçi Hasan Paşa, iki yıl boyunca başarısızlıkları yü-
zünden, adının kötüye çıkmasından başka hiçbir iş göreme-
mişti. Böylece, çaresizlik içinde, İstanbul'a dönmeyi serdarlı-
ğa yeğ tutarak, karakışın ortasında yola çıktı. Morova Köprü-
sü, onun talihsizliği yüzünden olacak, buzdan kırılmıştı. Çok
büyük zorluklarla bir geçit bulabildi ve buz üzerinden yaya
olarak sürüne sürüne karşı yakaya kendini attı. İstanbul'a var-
dığı zaman, zorbalar şeyhülislamdan fetvalar almışlar ve bu-
nun yasalara uygun olduğunu kazaskerlere de onaylatmışlardı.
Mahmut Paşa da fetvayı saadetli padişaha gönderip uygulan-
ması için ferman istemişti. Bereket versin ki, yemişçisinin tel-
hisi daha önce padişaha varmış idi. Bunda serdar, başına kas-
tettekte olduklarını yazmış imiş. Mahmut Paşa'nın telhisi
üzerine saadetli padişah, «sadrizamın bütün yaptıkları benim
bilgim ve onayım iledir, kul benim ile vezirimin arasına gir-
mesin» diye ferman buyurdular. Bunun üzerine Mahmut Paşa
ile Sunullah Efendi beraber saklandılar.

**POYRAZ OSMAN VE ÖKÜZ MAHMUT'UN
ÖLDÜRÜLMELERİ VE ÖTEKİ
EŞKİYANIN DAĞILMASI**

Yemişçi padişahca korundu ve yeniçeri ocağınca da desteklendiğinden, İstanbul surları kapılarının kapanması ve zorbarların yakalanması ferman olundu. Bunlar ele geçirilerek, âlemin sığınağı olan padişaha gönderildi ve siyaset meydanında idam olundular. Böylece Yemişçi rahata kavuştu. Saadetli padişaha, «kulun amacı Sunullah Efendi'yi halifelige getirmektir; böyle büyük bir fitnenin defedilmesini sağladım» diyerek kendisine padişahın minnet borçlu olduğunu söyler oldu. Her ne isterse yapılır, bir arzusu geri çevrilmez, saadetli padişah da onun istemediği bir şeyi yapmaz oldu. Hatta bir gece, yeniçeriağalığından azledilmiş olan kapıağası damadı Ali Ağa'yı katlettirdi ve ertesi gün divanda Tırnakçı Hasan Paşa'nın başını kestirdi. Bunların öldürülmeleri için ortada bir sebep yoktu. Ancak, kendisinin kuruntusu ve gururu bu cezalandırmalara yol açmıştı. Eskiden sadaret kaymakamı olan Saatçı Hasan Paşa'nın vezirliğini kaldırıp vali olarak Trabzon'a gönderdi. Fakat sonra vezirliğini geri vererek Erzurum'a naklettirdi. Ulemeden, vezirlerden, bütün küçük ve büyüklerden hiç kimse onun kötülüğüne karşı güvence altında değildi.

**YEMİŞÇİ HASAN PAŞA'NIN AZLI
SONRA DA ÖLDÜRÜLMESİ**

Yıl 1011 (M. 1602-1603). Yemişçi Hasan Paşa'nın gurur ve kuruntusu gittikçe artarak aşırı bir dereceye erişmişti. Bu durum karşısında, kendisinin koruyup yükselttiği Şeyhülislam Mustafa Efendi ile Yeniçeriağası Kasım Ağa birleşerek, Yemişçi'yi padişaha fesatladılar : «Şimdi mübarek mührü isterseniz vermez ve o korkusuz yeniçeri gücüne dayanarak padişahımıza itaat etmez» gibi laflar söylediler. Bunun üzerine padişah sadaret mührünü ondan istedi. Gerçi Yemişçi hiçbir te-

reddüt göstermeden mührü verdi, ama öte yandan onu tutan yeniçeriler ayaklandılar ve sabaha kadar yeniçeri saldırısından âlem birbirine girdi. Önce varıp ağalarını hapsettiler ve kapisını kilitlediler. Sonra şeyhülislama, kazaskerlere ve öteki yetkililere başvurarak, «eğer bu gece sadrazamlık mührü yemişçi Hasan Paşa'ya yeniden verilmezse kul taifesi sözbirliği etmişlerdir, saraylarınızı ve bütün varlığınızı ateşe verip yakarız, hemen o gün kıyamet kopar, bilmiş olasız» diye korkuttular. Bunu üzerine tehdit edilenler de tezkerelerle durumu padişaha bildirdiler. Ama ikinci zamanına kadar bir cevap çıkmadı. Sonra, sadrazamlık Mısır'dan gelecek Malkoç Ali Paşa'ya ve o gelinceye kadar kaymakamlık Cerrah Paşa'ya yeniçeriağalığı da Kapıcıbaşı Ahmet Ağa'ya inayet buyuruldu. Yeniçeriler buna da karşı çıktılar ve sadrazamlık mührünün Hasan paşa'ya verilmesinde ısrar ettiler. Lakin yeni ağaları öğütler vererek onları bu yersiz savlarından vazgeçirmeyi başardı. «Vezirlik bizim nemize gerek» diyerek ağızlarını değiştirdiler, Ondan sonra da, on-on beş çirkin ve hain yüzlü uğursuz hadımağası, bostancıbaşı ile vararak Yemişçi'yi yatağından çekip çıkardılar ve hemen oracıkta işini bitirdiler.

MALKOÇ ALİ PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI, ÖNCE CERRAH PAŞA'NIN VE SONRA KASIM PAŞA'NIN KAYMAKAMLIĞI

Yukarda söylendiği gibi, sadrazamlık Ali Paşa'ya, sadaret kaymakamlığı da Cerrah Mehmet Paşa'ya verildi. Fakat Cerrah Mehmet Paşa nikris hastalığına tutulmuştu. Bu nedenle, Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin salık vermesi ile yeri Kasım Paşa'ya bırakıldı. Bunun üzerine Kasım Paşa, kendini yetkili sayarak, sadrazamlığı ilgilendiren bazı işler yapmaya kalkıştı. Fakat padişah buna müsaade etmedi ve gerek padişahın tahta çıkması törenleri, gerekse daha başka önemli devlet işleri sadrazamın Mısır'dan gelmesine ertelendi.

İRANLILARIN FIRSAT BULARAK BARIŞA AYKIRI BİR DAVRANIŞLA TEBRİZ’İ ALMALARI

Yıl 1012 (M. 1603). Erzurum valisi olan Vezir Saatçı Hasan Paşa, o bölgedeki eşkiya üzerine serdar yapılmıştı. Aynı yılın başlarında Hasan Paşa ile Revan Beylerbeyi Şerif Paşa’nın arzları ve feryatnameleri İstanbul’a geldi. Bu yazılarda sapkınların fırsatı ganimet bilip Tebriz’i aldıkları bildiriliyordu. Olay şöyle gelişmişti :

Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Karnıyarık Kalesi ile buna bağlı toprakların hasları Tebriz kuluna ocaklık ⁽³⁴⁾ olarak ayrılmıştı. Oysa buralara tâ ataları zamanından beri, yine ocaklık suretiyle, Kürt beylerinden Alaeddin Bey sahip bulunmaktaydı. Şimdi bu Alaeddin Bey, Tebriz kulunun saldırganlarından canına yeterek, itaattan çıkmış ve ayaklanmıştı. O sırada Tebriz beylerbeyi bulunan Sarhoş Ali Paşa, Tebriz’de kulağası olan Hasan Ağa ile ve Tebriz kulu askeri ile Alaeddin Bey üzerine yürüyüp Karnıyarık Kalesi’ni kuşatmış idi. Ayrıca, Hakkâri Hakimi Zekeriya Bey askeri ile ve Şerif Paşa’nın kethüdası Osman Kethüda da Nahçıvan askerinin yarısı ile, bu kuşatmaya yardımcı olarak gelmişlerdi. Bir ay kadar kaleyi dövmüş ve sonunda ele geçirmişlerdi. O sırada adı geçen Alaeddin Bey’in kardeşi oğlu Seyfeddin Bey ve Han Abdal Bey, İran şahına varıp feryat etmişler ve yardım istemişler, Tebriz’de bütün askerin kaleden çıkıp gitmiş olduğunu, şimdi kalenin bomboş bulunduğunu bildirmişlerdi.

Bunun üzerine şah, hiç tereddüt etmeden ve acele olarak üç, dört konağı bir edip, kimilerince altı günde ve kimilerince de on günde, Isfahan ile Tebriz arasındaki bir aylık yolu alarak, Tebriz’e geldi ve kaleyi on sekiz gün boyunca kuşattı.

Öte yandan Ali Paşa, Alaeddin Bey’i tutsak edip getirirken, sapkınların Tebriz’i kuşattıklarını haber aldı ve şahın as-

(34) Ocaklık : Bir yerin gelirinin ölümünden sonra mirasçılara da geçmek şartıyla bir kimseye verilmesi yöntemi.

keriyle beraber bulunmadığı inancıyla, İranlılar üzerine saldırdı. Yüce Tanrı'nın inayeti ile öndeki düşman alaylarını bozguna uğrattı. Sonra birkaç sapkın alayı daha «şah, şah» diye üzerine gelince, adı geçen Alaeddin Bey'in boynunu vurdu. Ama sonunda İranlılar savaşı kazandılar. Ali Paşa onlara tutsak düştü. Cafer Paşa'nın emrindeki komutanlardan Halil Paşa ile Mahmut Paşa da aynı akibete uğradılar. Bunları şaha götürdüklerinde, Cafer Paşa'nın adamlarıdır diye katloldular. Ali Paşa'yı ise Tebriz karşısına götürüp, «işte paşanızın hali, şimdi elimizde tutsaktır, kimden yardım umarsınız» dediler. Bunun üzerine Müslümanlar, Tebriz Kalesi'ni vire ile İranlılara teslim ettiler.

Ama şah, amanına aykırı olarak, imansızlığını gösterdi ve fukaraya çok eziyet etti. Sonradan kendine özel «nedim» yaptığı Ali Paşa da böylece öldü. Bıraktığı eşyasını, İstanbul'daki mirasçılara elçisi ile gönderdi. Ama o sırada defterdar olan Baki Paşa, şeriat yasalarına göre o malları devlet hazinesi için zaptetti.

SAATÇI HASAN PAŞA'NIN SERDAR OLUŞU VE TANRI'NIN BUYRUĞUYLA ÖLÜMÜ

Aynı yıl. Bu kara haber İstanbul'a ulaşınca durum gözden geçirildi. Danışmalar sonunda, olay yerine yakınlığı dolaşısıyla, Saatçı Hasan Paşa'ya serdarlık buyruğu yollandı. Hasan Paşa Anadolu yakası askerine genel buyruklar göndererek, toplanması için çalışmakta idi. Sapkın şah da Nahçevan'ı alıp Revan'ı kuşatmıştı ve kuşatma birkaç aydan beri sürüyordu. Eğer bir iş Allah'ın takdirinde yok ise, o iş muhakkak zor olur, engeli ve zahmetleri çok olur. İşler bu durumda iken, yüce Tanrı'nın buyruğu ile Hasan Paşa vefat etti ve iş de görülmedi.

İRANLILARIN NAHÇEVAN'I ALMALARI

Yıl 1013 (M. 1604-1605). Sapkın şah, Tebriz'i aldıktan sonra Nahçevan üzerine Zülfikar Han'ı gönderdi. Nahçevan, Revan eyaletine bağlı bir yerdi. Revan Beylerbeyi Şerif Paşa,

Tebriz'in halini görünce üç yüz kadar askeri kaleyi korumakla görevlendirmişti. Ama kuşatıldıkları takdirde dayanma ihtimali bulunmadığından, içerde olan kul taifesini dışarı çıkarıp kaleyi ateşe vererek harap etmek istedi. Fakat üzerine vardığı zaman içindekiler, «biz eskiden de şah kulları idik» dediler ve dışarı çıkmayarak kaleyi Zülfikar Han'a teslim ettiler.

REVAN KALESİ'NİN İRANLILAR ELİNE GEÇMESİ

Aynı yıl. Durum bu hale dönüşünce sapkın şah, Tebriz ülkesindeki aşiretlere birtakım vaatlerde bulunarak, onları yanına topladı. Gürcistan beylerinden Aleksandr Han'ın oğlu Levent Han ve Simon oğlu Livasat Han da askerleriyle şahın yanına geldiler. Bundan sonra şah, onlarla birlikte Revan'ı kuşatmaya gitti. Bu kuşatma tam dokuz ay on gün sürdü. Defalarca lağımalar atıldı ve hücumlar yapıldı. Kalenin altında beş tane büyük top var iken ayrıca yeni toplar döktürdü. Topların her biri doksan okka taş gülle atardı. Hatta kaleye düşen taşları, Müslümanların değirmene ihtiyaçları olduğundan, el değirmeni yapmak üzere aralarında üçer kuruşa satıldığı da olurdu. Ama kuşatma altındaki gaziler, deve ve at eti yemekten hastalandılar ve çok kimseler güçsüz, mecalsiz kalmışlardı.

Bir gün melunlar bir lağım patlatmışlar, Müslümanların haberleri yokken içeri dolmuşlar. İçkale ile dışkale arasında sabah erkenden binlerce sapkın göründü. O sırada dışkalede bulunan Müslümanlar şaşırarak duraklamış bir durumda iken, hemen kılıç üşürdüler ve bir anda bin sekiz yüz adam düşürdüler. Osmanlı askerinin serdarı rahmetli Saatçi'nin da ölüm haberi yayılmıştı. O yüzden de İslam askerinin eli ve ayağı işlemez olmuştu. Sonunda, on gün sonra içkaleyi de aman ile İranlılara verdiler. O sırada şah, Şerif Paşa'ya çok saygı ve ıkramlarda bulundu ve ona, İmam Rıza Türbesi mütevelliliğini ihsan etti. Paşa, ömrünün sonuna kadar azl ya da tayin olunmak korkusu olmadan, güvence içinde ve rahatlıkla vakit ge-

çirdi. Asker halkına da «isteyen benim kullarım olsun, isteyen Osmanlıya gitsin» dedi. Hızır Paşa oğlu Mehmet Paşa, üç, dört yüz hane çoluk çocuğu ile birlikte, şahın kattığı adamların eşliğinde esenlikle Kars'a ulaştı. Sonra da şah, Revan Kalesi'ni yakıp yıkarak yerle bir etti.

ESKİ SADRAZAMLARDAN ÇAĞALAZADE'NİN SERDAR OLMASI VE YENİLEREK ÖLMESİ

Yıl 1013 (M. 1604). Yavuz Ali Paşa'nın Mısır'dan gelip sadrazamlığa başladığı günlerde Saatçı Hasan Paşa'nın ölüm haberi geldi. Hemen Çağalazade İran serdarlığına atandı. Kısa zamanda gerekli hazırlıkları tamamlayarak Şirvan'a doğru yola koyuldular. Çağalazade, Revan'ın harap ve bir toprak yığını haline gelmiş bulunması dolayısıyla, Şirvan tarafına gitmeye karar verdi. Oğlu Mahmut Paşa Şirvan beylerbeyi idi. Asker, Şirvan'a gidilmekte olduğunu öğrenince küstahça serdarın üzerine geldiler ve çok uygunsuz hareketlerde bulundular. «Denize sefer etsen atanı görmeye gidersin, karaya serdar olsan oğlunu götürmek istersin» diyerek ayaklandılar ve otağını taşıyıp yıktılar, gidiş yönünü Tebriz'e çevirttiler. Tebriz ülkesine varınca da Tebriz kenti üzerine varmadılar.

Şah da askeri ile bir menzil önden giderdi. O kalkar, bu konardı. Sivas Beylerbeyi Sarı Ahmet Paşa'nın Celalî türünden yirmi beş bin kadar askeri vardı. Beraberindeki Köse Sefer Paşa ve Alaca Atlı Hasan Paşa'nın da on bin atlısı bulunuyordu. Bunlar sözbirliği ederek serdarın yanına geldiler ve iznini istediler : «Varalım, şahın askerine erişelim, elimizden geldiği kadar çalışalım, inayet yüce Tanrı'nındır. Eğer şahı yener ve askerini bozarsak devlet ve şeref sizin, yüzaklığı padişahın olur; yok eğer şah bizi yener ve kökümüzü kırarsa yine devlet padişahın olur. Çünkü bu kadar Celalî kırılmış olur, düşman eliyle yılan tutulmuş olur. Her iki halde de padişahımıza ve devleti-

mize yararlı olur» dediler. Ama serdar buna izin vermedi. Çok ısrar ettiler ise de bir yararı olmadı, sözünden dönmedi ve gelip kışı Van'da geçirdi. Van valiliğini de adı geçen Sarı Ahmet Paşa'ya verdi.

Ahmet Paşa'nın sağlığı pek iyi değildi. Serdar kendi hekimbaşısını göndererek onu sözde tedavi ettirdi ve birkaç günde işini bitirdi, yani hastayı zehirletti; verdiği ilaçla hastayı ağıulayarak vücudunu dünyadan yolcu etti. Van eyaleti de Zincirkıran Ali Paşa'ya verdi ve o kışı Van'da geçirdi. Bu arada asker tedariki için de çaba gösterdi. Van eyaletine bağlı olan aşiret beylerini ve askerlerini kazanmak için ne gerekse yapmaktan kaçınmadı. Diyarbakır ahalisine, özellikle Cizre hakimiyi Mir Şeref'e pek çok vaatlerde bulundu ve Van eyaletinde toplanmaları için çaba harcadı.

Böylece serdar Van Kalesi'nde askerlerin gelmesini beklemekte iken sapkın şah, Allahverdi Han'ı, kalabalık askerle göndererek Osmanlıları batırdı ve Osmanlı ordusunu tümüyle perişan etti. Orada Handan Ağa, iki oğlu ile birlikte tutsak düştü Serdar ancak kaleden İran askeri üzerine birkaç top attırmanın dışında bir varlık gösteremedi, başarısız ve zararlı hareketleriyle bozguna yol açmış oldu. Durum böyle olunca, Van Kalesi'nde kapanmaktan korktu ve Van gölünde bir gemiye binip Adilcevaz Kalesi'ne can attı. Adilcevaz'da kalırsa azarlanacağı ihtimalini göz önünde tutarak, bu sancağın valisi Emir Şah Bey'in bütün at ve beygirlerini, kalede kim varsa onların da nesini bulduysa hepsini alarak, Hasankale'ye gitti. Erzurum eyaletini Köse Sefer'e vermiş bulunuyordu. Hasankale Erzurum'a bağlı olduğundan, Köse Sefer, bir rastlantı sonucu, orada bulunuyordu. Savaş ihtiyaçlarının tamamlanmasına elden geldiği ölçüde çalışıldı. Oğlu Mahmut Paşa'yı Şirvan'dan kaldırıp Diyarbakır'a verdi. Şirvan valiliğinde de Hüseyin Paşa oğlu Ahmet Paşa'yı atadı. Her ikisi de kalkıp görevleri başına gittiler.

Öte yandan İranlılar serdarın Van'da bulunduğunu sanarak bu kaleyi kuşatmak niyetiyle gelirken, onun Adilcevaz'a gitmiş olduğunu öğrendiler. Bunun üzerine İran süvarisi bütün hızıyla Adilcevaz'a yöneldi. Erciş'e geldiklerinde serdarın, Adilcevaz'dan da ayrılmış olduğunu haber aldılar. Bunun üzerine geri dönerek fesat yuvası ülkelerine yıkılıp gittiler. Serdar ise bundan sonra Hasankale'de kalıp asker toplama çalışmalarını var gücüyle sürdürdü.

Kasım günleri yaklaşmıştı. Serdar yine Van eyaletine döndü. Diyarbakır ve Ocak beyleriyle askerleri de Van'a gelip serdara katıldılar. Böylece o, yine mükemmel asker ile kalkıp Tebriz'e doğru yola çıktı. Şah yine bir menzil önden gider ve çevredeki yüce dağlardan aşağı bakardı. Şebister'i geçip de Tebriz deresi yakınına kondukları zaman, Köse Sefer Paşa, sınır boyu beylerbeyleri henüz çadırlarını kurup yerleşmeden ve ne yapılacağı görüşülmeden, kendi bildiği gibi hareket etti. Tekeli'ye Tebriz beylerbeyliğini vermişti. Raziye kadıncı Sivas beylerbeyi bulunuyordu. Ahuniler Ahmet Paşa'nın kardeşi ile, Haydar Paşaoğlu Ali Paşa ve on altı beylerbeyi ile yirmi dördü aşkın sancakbeyleri Sefer Paşa ile İranlılar tarafına asker çekip gittiler ve şahın ordusu nerde diye onu aramaya koyuldular. Şah ise dağın başından durumu seyrediyordu. Osmanlı komutanlarının ordudan uzaklaştıklarını görünce, «fırsat bu fırsattır» diye öğle vakti dağdan süzülüp indi ve ikinci vakti çarpışma kızıştı. Şah, Osmanlı ordusu ile uzaklaşmış olan İslam askerinin arasına girdi. Askerimiz şaha karşı duramayınca orduya dönmek istedi, ama bunu da başaramadı ve hemen Şebister'e doğru kaçmaya koyuldu. Yalnız Tekeli Paşa, Celali Karakaş Paşa ve Kaçar Mehmet Paşa, düşmanı yarıp orduya doğru gelmeyi başardılar ve böylece kurtuldular. Ötekilerin çoğu,

kimi tutsak ve kimi de kılıçtan geçmek suretiyle, telef olup gitti. Serdar, bölük halkı ve yeniçeri ile meydanda kaldı. Ocaklı beyleri ve askerini salıvermedi, «yoldaşlık bu yerde beni ve saadetli padişahın bayrağını beklemektir» diye akşama kadar bekletti.

O gece Ocaklı beyleri, «bu işin sonu ne olacaktır, danışıl-sın» diye karanlık basınca serdara gelip görüşmek istediler. Fakat muhafızları serdarın dinlenmekte olduğunu söyleyerek gelenleri içeri bırakmadılar. Subhanallah, ömrünü ağlamakla geçirip rahat uykuyu kendine haram edeceği yerde, hem de orada, dinleniyor ne demek? Bu ne büyük gaflet, ne acı bir uğursuzluk ve felakettir! Yüce Tanrı'nın bir işe takdiri uygun düşmeyince bunun gibi adamlar İslam askerine serdar olur! Oraya gelenlerin kimi, serdarın kaçmış olduğunu söyledi, kimi de aklına geldiği gibi bin türlü laf etti. Herkes aklı kestiği gibi bir anlam verdi bu işe.

Beyler çadırlarını bırakıp giden gidene oldular. O gece Canbolatoğlu Hüseyin Paşa, on iki bini aşkın askeri ile ve Bitlis hakimi Rızaeddin Han birkaç bin askerle gelirken, kaçmakta olan beylere rastladılar ve askerin bozguna uğradığını haber aldılar. Kendilerinin de kaçmak zorunda kaldıklarını söylediler. Bunlar da onlara katılıp gittiler. Ancak Canbolatoğlu'nun eceli gelmiş olacak ki, orada serdarı bekledi.

Ertesi gün serdar, orduda kalan askeri yanına topladı ve birtakım vaatlarla onları yüreklendirdi. Alaylarını atlandırıp ancak ordu kenarına çıkabildi ve düşman tarafını gözledi durdu. Düşman yönünden gelip giden olmadığını gördüler. Öğle vakti de erişmişti. Herkes bundan sonra ne olur diye hayretler içinde iken, bir de ne görsünler : Meğer Van Beylerbeyi Kaçar Mehmet Paşa, Van askerinden yanında kalanlar ile bir önlem almış. Herkes işe yarar giysi ve yiyeceğini terkisine bağlamış ve kimse durumu anlamasın diye atlarını çadırlarına koymuş-

lar. İkinci vaktinde «ne durursunuz, sapkınlar ordu kenarına geldi ve toplara elkoydu» diye bir ses yükseldi. Bunun üzerine herkesi bir telaştır aldı. Ne oturdu, ne durdu, Hemen kuskuna kuvvet diye birbirine bakmadan başını alıp gitti. Ama serdar meydanda kaldı. İki bin kadar kapıkulu ve namuslu asker ile yeniçerileri, kalan develere bindirdi. Hazine ve orduyu yerinde bırakarak bunlar da kaçanların ardına düştüler ve Van'a canlarını attılar. İranlılara o gün haber ulaştı, ama Osmanlıların bir hile yapmakta olduklarını düşünerek gelmediler. Ancak ertesi gün çevreyi iyice araştırdıktan sonra geldiler. Birçok top, hazine ve daha birçok şeyler ganimet olarak ellerine düştü. Sözü'n kisası, öyle bir bozgun oldu ki, Osmanlı Devleti'nde böylesi görülmuş değildi. Yüce Tanrı bundan sonra da göstermesin, amin!

Aslında Çağalazade kahraman, çok savaş görmüş ve kılıç kullanmakta güçlü bir kişi idi. Ancak, keyfine düşküdü. Beyler kendisiyle danışmaya geldikleri zaman keyf ile dinlenmeye çekilmiş bulunuyordu. O zaman onu uyandırmamaları bu kadar büyük bir felakete yol açtı. Ondan sonra böyle boynu bükük, üzüntü içinde Van'a varınca Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'yı «vaktiyle gelmedin ve geldikten sonra da neden kaçtın» diye katlettirdi. Hüseyin Paşa'nın yakınları Halep'te isyan bayrağını kaldırdılar ve yıllarca Müslümanları uğraştıran bir belanın ortaya çıkmasına neden oldular. Henüz bu uğursuz sefere giderken, Hasankale'de bulunduğu sırada, oğlu Mahmut Paşa'yı Şirvan'dan kaldırıp Diyarbakır eyaletinin başına getirmiş Şirvan'ı da Hüseyin Paşa oğlu Ahmet Paşa'ya vermişti. Ahmet Paşa Şirvan'a ve Mahmut Paşa Diyarbakır'a gitmiş bulunuyorlardı. Serdar, Van'dan kalkıp Diyarbakır'a gitti. Daha üç ay bitmeden, yüce Tanrı'nın buyruğu ile orada öldü. Bazı kimseler, kahrından zehir yiyerek kendini öldürdüğünü, bazıları da üzüntüden eriyerek tükendiğini söylediler.

İRANLILARIN GENCE VE ŞİRVAN'I ALMALARI

Yıl 1014 (M. 1605). Ertesi yıl sapkın şah Gence üzerine vardı. Beylerbeyi, Sarı Ahmet Paşa'nın kethüdası Mehmet Paşa idi. Tam yedi ay kuşatma içinde kaldı. Gündüz ve gece sürekli olarak savaşıldı. Sonunda imdattan umudu keserek kaleyi aman ile teslim etti.

Ondan sonra İranlılar Şirvan üzerine vardılar. Bu kalede tam yedi ay süreyle kuşatıldı ve yine kurtuluş umudu kalmadığından, sonunda aman ile kaleyi düşmana verdiler. Ancak sapkın şah, gerçi aman verdi ama sözünde durmadı ve İslam askerinin yarısından fazlasını kırdı. Aynı ihaneti Gence aske-rine de yaptı. İşte, İslam askerinin on-on iki yıl boyunca elde ettiği kazançlar böylece elden çıkıp yok oldu. O dinsiz şah, iki yıl içinde hepsini geri aldı. Bu sonucun zulüm, keyfe göre yer değiştirmeler ve hareketlerden ileri geldiği anlaşıldı. İranlıların Tebriz ve Nahçevan'ı almaları Sultan Mehmet Han döneminde oldu. Ötekileri Sultan Ahmet zamanına rastlar. Burada, İranlıların durumu ve Çağalazade'nin serdarlığı söz konusu olduğundan, yalnız bu konuya değinildi.

RAHMETLİ LALA MEHMET PAŞA'NIN SERDARLIĞI ZAMANI

Yıl 1011 (M. 1602-1603). Yemişçi Hasan Paşa İstanbul'da dilediği gibi hareket eden vezir olduğu sırada, rahmetli Mehmet Paşa'yı kendi yerine asıl olarak İslam askeri serdarlığına atadı. Rahmetli o tarihte Budin'de bulunuyordu. Yüce Tanrı'nın inayeti ile İslam gazileri ile Budin'i düşmandan kurtarmış idi. Budin'den çıkıp Peçoy'da han hazretleri ile buluştuğu, yukarda handan söz edilerek anlatılmıştır. Oradan Belgrat'a vardı. Asker toplama ve savaş hazırlıklarını tamamlama işlerinden sonra sınırboyuna doğru yola çıktı.

TATAR HANININ BU SEFERDEN DÖNÜŞÜ

Rahmetli Mehmet Paşa, bu fakir kulunuzu Segsar adındaki menzilden hana göndermiş idi. Han hazretlerini, Şikloş nahiyesinde, Drava ırmağı kıyısında Tatar askeri ile bir çayıra konmuş bulunduğu yerde buldum ve rahmetlinin mektuplarını kendisine verdim, birçok lütuflarına da eriştim. Mektubun içeriği, hanın İslam askerine katılması konusuna ilişkin idi. Han hazretleri hiç duraklamadan «yakında gideriz» dedi ve bir münasebet düşürerek Celâlî işlerini, Deli Hasan'ın durumunu söz konusu etti ve «onunla bizim içtimamız nice olur» diye sordu (35). Ben de «rıza sultanıdır, siz sahralarda, onlar ordu da, siz istemeyince 'yüzlerini ölü yıkayıcı görsün' dersiniz ve pis yüzlerini görmezsiniz» dedim. Ama bir yandan da tereddütü olduğunu gördüm. Daha önce kardeşi Selamet Giray'ın kendisine yüz çevirip Celâlîye sığındığı anlatılmış idi. Gerçi sonra ondan ayrıldığı söylenmişti ama han, bunu bildiği halde yine de kuruntudan tamamıyla kurtulmuş değildi.

Hanın yanından döndüğümde Rahmetli Mehmet Paşa efendimize durumu anlattım. Ekmekçizade, «her ne kadar İbrahim Efendi sizin kulunuzdur, varması uygundur. Ama devlet adına beylerbeylerden bir adam gönderilmek hem kendilerine saygınlık olur, hem de sözü daha etkili olur» dedi. Ekmekçizade ne yaptıysa yaptı, birkaç gün hanın konuğu olduğunu ve aralarında bir dereceye kadar dostluk bulunduğunu öne sürerek, kendini hana gitmekle görevlendirtti. Bununla beraber İbrahim Efendi'nin de kendisine eşlik etmesini şart koştu. Bendeniz hayli özür diledim ama kurtulamadım. Beraberce hana vardığımız zaman görünürde biraz söyleştiler. Sonra gizlice aralarında fısıldaşmaya başladılar. Ertesi gün «Celâlî Drava'dan geçinceye (36) kadar bekleriz, ondan sonra

(35) Bu satırları anlayabilmek için Gazi Giray Han'ın kardeşi Selamet Giray'dan daima kuşkulandığı, başka bir yeğeni olan Şahin Giray'ın da Celâlî Deli Hasan'a sığınmış bulunduğu anımsanmalıdır.

(36) O günlerde Celâlî Deli Hasan'a Bosna beylerbeyliği verilmiş ve kendi adamları ile Ungürüz seferine memur edilmişti. Bkz., Bundan sonraki bölüm : Celâlî Deli Hasan üzerine.

defterdar efendi ile beraber gideriz» diye bizi mektuplarla savdı.

Dönünce Mehmet Paşa'ya gerçek durumu anlattım. «Geler mi, gider mi, ne anlıyorsun?» buyurdular. Ben de «büyük bir ihtimalle gider sanırım. Çünkü Ekmekçizade ile konuşmadan sonraki halini, önceki haline uygun bulmadım. Korkarım kapıkethüdasının sözü bunu doğrular» dedim. Nitekim kapıkethüdasının dediği de şöyle oldu :

Tatar hanı askerin toplanması sırasında Yemişçi'yi çağırarak kulağına «sanki dünyayı feth mi etse gerek. Halli sallı varıp geldiğine razıyız. O yüzaklığı ederse bana muhalif olanları görmez misin? Bu niçin etmedi diye başımı kestirirler. Ama o, her nasıl gidip gelirse gelsin, ben onu korurum» demiş ola. Bu şu demektir ki han, Mehmet Paşa'nın parlak başarılar kazanmasını kesinlikle istemiyordu ve bu konuda Ekmekçizade ile aynı düşüncüyü paylaşıyorlardı, belki de muhalif olmasını ondan istemişti. Ekmekçizade, memleketine döndüğü için hanın padişah katında kusurlu sayılmayacağını da ona anlatmıştı. Sonuç olarak, Ekmekçizade'nin hanı görmeye gitmek için ısrar etmesi ve varınca da hana bu sözleri söylemesi, hanın kalkıp gitmesine neden oldu.

Benden bir gün sonra kalkıp gittiler. Ekmekçizade'nin giysileri, yiyecekleri ve bütün ağırlıkları orduda kalmış idi. Sonra hanın mektupları ve adamları geldi. Beş bin altın Mehmet Paşa'ya, bin altın da Abdi Kethüda'ya gönderdi. Sonra, rahmetli vefat ettiği gün, hemen Abdi Kethüda'ya verdiği bin altını geri aldı. Aslında hanın bu sefere gelip gidişi hiçbir yarar sağlamadı. Gelişi sefer sonunda, dönüşü sefer başında oldu. Kışlamakla altı sancağın reayasını perişan etti ve ancak bir kez akına gitti, ama onda da beş paralık iş göremedi. İstanbul'da padişah'tan gördüğü ikram ve ihsandan gayrı, rahmetli Mehmet Paşa bendeniz ile bir kez kırk bin, bir kez de otuz bin kuruş gönderdi. Bunları ona güç halle verebildim. Bana şöyle söyledi: «Yüce Tanrı'ya hamdolsun, ben buna muhtaç değilim. Tatar'a birer kuruş versem şanıma yakışmaz, ikişer

vermek istesem bu para yetmez. Elbette yine getir». Böyle konuştu ama sonunda, atalarının elini ayağını öperek ve ruhlarını anarak, ağır yeminlerle «senin hatırın için, kaç keredir gelir gidersin artık bize intisap etmiş sayılırsın, onunçün» alalım diyerek paraları kabul etti. Aldı ama parayı Tatar askerinin görmelerinden çekiniyordu. Çünkü İstanbul'dan padişah ihsanının gelmiş olduğunu sanarak, üzerine üşüşeceklerinden korkuyordu. Bu nedenle paraları geceleyin götürüp hazinedarı Abdülaziz Çelebi'ye verdim. Bu haller dışında, gün geçmezdi ki beylerbeyi ya da sancakbeylerden, bir, iki adamı için, ya da kendi Tatarları için para istemesin. Bunları verirlerse alıverir, vermezlerse huzursuzluğu ve tacizleri sürerdi. Sözün kısası şudur ki, han Ungürus seferine birkaç kez geldi ve gitti, ama kayde değer bir hizmeti görülmedi, ancak her seferde birçok cana kıydı.

CELALİ DELİ HASAN ÜZERİNE

Deli Hasan, en önce Celalilik bayrağını kaldıran Karayazıcı'nın kardeşi idi. Yanına toplanan eşkıya yirmi, otuz bini aşkındı. Sonunda Yemişçi, İstanbul'da bin bir vaat ve ihsanlarda bulundu. Kendisine Bosna beylerbeyliği, ileri gelen eşkıyabaşlarından altısına sancakbeyliği ve üç, dört yüz adamına da bölük verip Ungürus seferine gönderdi. Karakaş Bölükbaşı denen edepsiz eşkıya seferden kaçıp Gelibolu'dan döndü ve Anaodlu'da kaldı. Sonra Çağalazade ona da beylerbeylik vermiş idi, ama İranlılar önünde yenilerek ilk kaçan o oldu. Onun da boynu altında kalmış idi.

Deli Hasan sözde itaat etti ve saadetli padişahımızın beyleri arasına katıldı. Ama bir gün yine ayaklanmadan geri durmadı. İlk Gelibolu'dan geçerken kadirgasına bindiği sancakbeyine yok yere öfkeleni ve tüfikle onu vurup öldürdü. Edirne'ye geldiği zaman sayısız yağmurluk, saraçhane giysileri, maytop ve garar türünden kumaşlar ve ayrıca erzak ile

zahire dağıtıldı ve birkaç yük akçelik salma salındı. Sonra Filibe'de Sofya'da ve anayol üzerindeki başka kasabalarda aynı yöntemle para toplandı, pek çok sarkıntılıklar, zulümler yapıldı.

Serdar da, düşman avcısı İslam askeri ile Fodvar menziline konmuş idi. Celaliler de gelip padişah ordusuna katıldılar. Dünya kurulalı beri bu biçim ve kılıkta bir asker görül-müş değildi : Kiminin üzengisine birer büyük deve çingırağı asılmış, kiminin çırlıçıplak sırtında ikşer sıra halinde hamail gibi ziller dizilmiş, kimi çıplak ve başı kabak, kimi kadınlar gibi uzun saçlı ve iki yanından göğsüne sarkmış, kiminin başına bir paçavra parçası sarılmış, ayağı ve baldırı çıplak, ellerinde birer kargı mızrak ve bunların ucunda iki karış bez parçasından setir bezi denilen bayrak vardı. Bunların hali, tümüyle anlatılacak gibi değil; ancak onları görenler hayret ve şaşkınlık içinde kalırlardı.

Rahmetli serdarın otağına geldikleri zaman, kendisi, eşkıyabaşlıları, bölükbaşlıları, odabaşlıları ve daha başka rezilleri, yaklaşık iki yüz kadar adam içeri doldular. Bunlar gibi, içoğlanı denen, fitilleri, yanar, hançerlerinin kabzaları kin dolu göğüslerini aşarak ağızlarını kapar heriflerin hepsi, kimi otağın içinde ve kimi dışında olmak üzere, çepeçevre yer aldılar. Birkaç alayları ile otağı dışardan sardılar ve içeriyi görebilmek için sokaklara yanaştılar. Birkaç alayı da hazine çevresindeki alana doldular. Daha başka birkaç alayları da, kalede kurulan çadırı ortalarına aldılar. Kısacası, atlısı ve yayası toplam yaklaşık on bini aşkındı. Hepsi çadırlar arasına girdiler. Serdar otuz, kırk eşkıyaya kaftanlar giydirdi ve bir o kadara da iskerlat çuhaları verdi. Oracıkta bir defter sundular ve üç, dört yüz adam bölük istediler. Serdar «hele onları yaparız bakalım» diye işi erteledi. Fakat sonunda istediklerini zorla serdara yaptırdılar.

ADAYA ASKERİN GEÇMESİ, DERVİŞ PAŞA'NIN ŞEHİT OLMASI VE ASKERİN BOZGUNA UĞRAMASI

O yerden kalkıp Hamzabeysaray sahrasına konulduğu zaman kâfirlerin taburu, kendi ellerinde bulunan Peşte'nin alt yanına konmuş ve oradan Çepel adası dedikleri adaya köprü kurmuş idi. İslam askerinin gelip konduğunu görünce hemen birkaç top ile darbezen getirdi ve padişah ordusuna sürekli olarak ateş yağdırdı. Kimse yerinden kımlıdayamaz oldu. Askerin çoğu gizlenecek birer kuyu kazdı. Büyükler orda defalarca toplanıp dağıldılar, ama hiçbir karara varamadılar.

Bu görüşmeler sırasında çeşitli görüşler ortaya atıldı. İşe yarar atlılarımızı akına gönderelim dendi. Fakat bu, seçkin asker gider ve kâfirler iki saat içinde köprü kurarak üzerimize gelirlerse onlara kim karşı durur düşüncesiyle, uygun bulunmadı. Hep birden kalkıp gidelim dendi. Fakat Budin'e zahire konulmadan ve donanmamız henüz boşalmadan nasıl yapabiliriz diye bunu da uygun bulmadılar. Öyle ise hemen şimdi zahire, arabalarla develere yüklensin, askere dağıtılsın ve böylece Budin'e naklolunsun, ondan sonra gidilsin dendi. Bu kez de, Yemişçi Paşa'nın Erdel seferine gittiği gibi, Budin karşısında düşman taburu otururken bu imkânsız dediler. Sözün kısası, yüz türlü önlem önerisi ortaya atıldı, fakat hiçbirisi yerinde görülmedi. Sonunda, «adaya biz de köprü kuralım ve kâfirin tabyası üzerine varalım, yüce Tanrı'nın inayeti ile fethederiz, zahire gemilerimiz oraya gelir ve kolayca Budin'e naklolunur, ya da kâfir, gelir savaşılır, ola ki yüce Tanrı hazretleri bir fetih takdir etmiştir» dediler ve bunu uygulamaya karar verdiler.

Ödeneklerini yükseltmek şartı ile bir miktar tüfekçi, bey ve beylerbeylere bağlı olan sekbanlarla üç, dört bin Celali sekbanı akşamdan geçsin ve sabaha kadar tabya için yer hazırlasın, çevresine hendek kessin diye tenbih olundu ve yan-

larına mimar verildi. Bu sefer yeniçeriağası olan sekbanbaşı Sefer Ağa geldi ve kendilerinin de Ocak'tan üç, dört bin adam tayin ettiklerini bildirdi. Yeniçeri geçmesin demeye ve yeniçeriye gerek yoktur sözünü ağza almaya kimse cesaret edemedi. Yeniçerilerin kılıcından korkarak «iyi yapmışsınız» dediler. Yeniçeriler adaya geçmeye başlayınca «bize arkadaş kim olur, biz kime arkalanırız, hiç olmazsa on-on beş bin atlı gerektir» dediler. Kendilerine, bu kadar askerle düşman taburu karşısında dayanılamayacağı, ancak düşman gelinceye kadar yaya askerimizin tabyaya girip top ve tüfekte savaşaacağı, o zamana kadar köprüünün de tamamlanacağı ve ondan sonra atlı askerimizin de adaya geçeceği, hareketin böyle planlanmış olduğu söylendi. Fakat yeniçerilere söz anlatmak mümkün değildi. İlle de atlı verilsin diye direndiler.

Sonunda rahmetli Mehmet Paşa'nın kız kardeşinin oğlu ve o zaman Köstendil beyi olan Sarhoş İbrahim Paşa'nın başbuğ olarak gönderilmesi önerildi. Ama onu da istemediler. Rumeli Beylerbeyi Murat Paşa'nın Rumeli askerinin tümü ile adaya geçmesini kesinlikle istediler. Son çare olarak, o zaman Bosna'dan azledilmiş bulunan rahmetli Derviş Paşa üzerinde bir anlaşmaya varıldı. Rahmetliye adam gönderilince hemen köprü yapılan yere geldi ve bunun büyük bir hata, son derece yanlış bir iş olduğunu uzun uzun anlatmaya çalıştı. En sonunda rahmetli Mehmet Paşa «atlı asker göndermenin büyük bir hata olduğunu bilirim, ama yine de göndermek zorundayım» dedi. Çünkü o zamanlar, yeniçerilerin azdıkları bir dönemdi. Yemişçi'ye karşı İstanbul'da yaptıkları münasebet-siz davranışlarını burada da tekrarlayacaklarından korkulurdu. Bununla beraber Mehmet Paşa, mademki siz böyle korkuya düşmüşsünüz ve bu işi bir uğursuzluk diye düşünmüşsünüz, gitmeyiniz» diye tatlı bir dille söyleyerek gönlünü aldı. Derviş Paşa ise «yok vallahi, ölmek benim için bir içim su kadar değildir. Sanılmasın ki, ben ölümden kaçır, yaşamımı

kayıyorum. Kayırdığım, ancak saltanatın namusu ve İslamlığın şerefidir. Sözün kıyası, dört, beş bin süvari ile belki on bini aşkın piyade geçti. Yüce Tanrı hazretleri bir işi yazınca önlem yarar sağlamaz. Derviş Paşa'nın bu anlamda güzel bir gazeli vardır. Belağat Divanı'na başlık olmaya layık olan bu gazelin birkaç beytini, uğur olsun diye, burada verelim :

Hakim-i mutlak'ın ger olmasa bir işte takdiri
Müfid olmaz hezar erbab-ı aklın re'y u tedbiri

İnayet eylese bir bendesine Hazret-i Mevla
Savab olur hatası hep kemâl-i mahz-ı taksîri.

Hazer men'i kader kılmaz ne denlû guşîş eylesen
Kaza-i mübremin mümkün değil sa'yile tağyîri.

Hezaran cevşen-i pulad ile kat kat zırh giysen
Kişi def'eylemez kavs-ı kazadan atılan tîri.

Mukadderdir gına vü fakr ü nîk ü bed elem çekme
Nedir «nahnu kasemnâ» ayetinin anla tefsîri.

Müessirdir muhakkak fâil-i muhtar her işte
Kevâkible felekten ey müneccim bilme te'sîri.

Ne nakş ettiyse üstâd-ı ezel bî ayıbdır cümle
Kemal-i sun'una eyler delâlet hüsn-i tasvîri.

Saadet ister isen ehl-i teslim ü tevekkül ol
Kabul et can ile derviş pend-i hazret-i pîri.

Bulunduğu yerde Derviş Paşa'ya öyle bir dalgınlık geldi ki, başı göğsünün üstüne düştü. Ne kadar uyarıldı ise de başını kaldıramadı ve gözlerini açamadı. Ne söylese sanki düşte imiş gibi tutarsız sözlerdi. Buyruğu altındakiler ve adamları tümüyle hayretler içinde idiler. Tam gece yarısı idi. Mimar geldi ve şöyle dedi : Tabya için ne bir kazık dikildi ve ne hendek için bir çapa çalındı. Celalîlere denince «biz Anadolu'da bu kadar savaşlar yaptık, bir yerde ne bir hendek

kazdık ne de dizme dizdik. Şimdi de yapmayız» dediler. Yeniçeriler ise sanki kendilerine bir mezar kazdılar. Sekbanlar ve ödeneklerinin artırılması koşulu ile adaya geçen bölük halkı da yeniçerilere uydular. Sabah da yaklaştı durum nasıl olur. «Hemen yeniçeriağasından imdat istensin, Celalî Paşa'ya adam varsın» denildi. Giden adamlar gelinceye kadar sabah da oldu.

Karşıda gördüğümüz sanki yeni bir mezarlıktı. Adaya geçenler de bari tek dursalar. Ya bir yerde pusuya otursalar, ya da hiç olmazsa alaylarını bağlasalar. Hiçbirini yapmadılar. Ancak dağınık kümeler halinde birer ikişer, beşer onar kâfirin tabyasına gittiler. Tabyanın dışında buldukları beş, on kâfiri dil diye alıp getirdiler, birkaçını da kestiler. Bu yanda ise köprüünün tamamlanması için çok çaba gösterildi, fakat yetiştirilmesi mümkün olmadı. Hemen öğle vaktine yakın kâfir alayları yürüdüler. Bizim o sahraları kaplayan gazilerimiz birer birer ayrıldı. Melunlar ise top ve tüfek atarak, alayları domuz sürüsü gibi peşpeşe geldiler. Macar atlısı da bizim atlımızı karşıladı. Tabyada olan binlerce adam durup dayandılar. Ama binlercesi de kimi atıyla ve kimi yaya olarak Tuna'ya daldılar. Birçoğu öldürüldü, birçoğu da sulara boğuldu. Birçoğunu da şaykalarımız kurtardı. Tabya da olanlar üç, dört saat hınçla savaştılar ve çok kâfir kırdılar. Beri yakadan da top ve tüfek ile çok kâfir cehennemin dibine gitti. Sonunda atlı alaylarımız bu yerde çarpıştılar. Rahmetli Derviş Paşa, on kadar içoğlanı ile orada düşman karşısında çok zaman dırdı ve kaçanları yüreklendirdi, ama fazla etkili olmadı. Yarındaki oğlanlarla düşmanın alaylarına saldırdı ve hemen orada şehit düştü, yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Bazı kimseler bu çarpışmanın Celalî eşkıyasını kırmak ve böylece vücutlarını ortadan kaldırmak için Allah tarafından olduğunu ileri sürdüler. Araştırmalar sonunda altı, yedi bin Celalînin öldüğü anlaşıldı. Eğer bunlar düşman kılıcı ile git-

meseler Bosna'da ve Tamışvar'da Müslümanlar, bunları mahı-vedinceye kadar çok zahmet çekerlerdi ve çok Müslüman ölürdü.

Sonra Budin sahrasında, kâfirin tabyasında, ondan sonra da Bulgar köyünde köprü yapıp geçilirken epeyce çarpışmalar oldu. Kasım günleri de yaklaşmıştı. Murat Paşa, Rumeli eyaleti ile Budin beylerbeyliğine atandı. Biz de Belgrat'a gittik.

CELALÎ DELÎ HASAN'IN SONU

Deli Hasan bu seferde serdara bir gün itaat etse beş gün tersini yapardı. Ne kadar yüzüne gülünüp hoş tutulsa, işi o ölçüde yukardan tutardı. Örneğin, bir Celalî için bölük rica etse de sözü dinlenmese bir yığın boş laf ve yaygara ile dünyayı yıkardı. Bir kez tuğlarını paramparça edip ateşte yaktı. Kaç kez, çadırını yıkar ve kurardı. Aşırı derecede kendisine gurur gelmişti. Kesinlikle, kimse kendisine karşı çıkmasın, iyi ya da kötü, ne derse desin, kendi sözünü yürütsün isterdi.

Bosna'ya vardığı zaman yine böyle dengesiz ve uygunsuz davranışlarını sürdürdü. Sınır boyu fukarası, hatta reayası, onun bu haline katlanamayıp ayağa kalktılar. Sınır boyunda Sefer Bey adında birisi vardı. Kendi kanısınca ümeradan geçinirdi. Bir kez kendisine paşa şanını vererek tüm ayaklananların başbuğu oldu ve serdara bir, iki kez adamlar gönderek yetki de aldı ve Deli Hasan'ın üzerine yürüdü. İlkinde bozguna uğradı. İkincisinde daha sağlam hazırlıklarla hareket etti. Arabalardan tabur yayıp önlerine toplar dizdirerek epeyce savaştılar ve yüce Tanrı'nın yardımı ile bu kez eşkıyayı bozguna uğrattılar. Mal ve davarlarını, giysi ve eşyalarını yağma ettiler. Deli Hasan, kalan adamları ile kaçıp İzvornik'e geldi. Büyük ırmaklardan biri olan Drina suyunu çok taşkın bir zamanında geçtiler. Oradan serdara, kethüdası Şahverdi'yi gönderdi. Şahverdi Kethüda, bundan sonra Deli Hasan'a

dönmeyerek serdarın yanında kaldı. Rahmetli Mehmet Paşa, kendi kullarından ruznameci Mehmet Efendi'yi Deli Hasan'a gönderdi ve birçok okşama ve vaatlarla Tamişvar valiliğini kabul ettirdi. Ama Belgrat'a uğratmadı. Pañçova'da Tuna'yı geçerek Tamişvar'a gitti. O günlerde kimi yolsuz asker kılıklı herifler eşkıyalığa yardıma, yataklık etmeye eğilimli idi. Belgrat'a gelmiş olan asker, halkı, Deli Hasan'ı destekler ve kendine serdar edebilirdi.

Deli Hasan iki yıla yakın bir zaman Tamişvar'da kaldı. Ama tutum ve davranışları eskisinden farklı değildi. Estergon alınıp da İstanbul'a dönülürken, rahmetli serdar, Tamişvar halkına artık Deli Hasan'a uymamalarını tembih etti. Halk da Deli Hasan'ın davranışlarından bıkmıştı ve fırsat gözetledi. Bir gün Deli Hasan Tamişvar Kalesi'nde avlanmaya gitmek üzere ata binerek dışarı çıkar. Hemen o anda kul hücum edip kalede kalan Celalileri öldürür, mal ve mülklerini yağma eder, süvarisi ile piyadesini ve Deli Hasan'ın kendisini yakalamak için arkasından kovalamaya başlarlar, ama ele geçiremezler. Kurtularak Belgrat'a doğru sıvışırlar.

Rahmetli Tiryaki Hasan Paşa o zaman serdar vekili olarak Belgrat'ta kalmıştı. Gemiler göndererek Deli Hasan'ı Belgrat'a getirtti ve doğru kendi konağına aldı. Belgrat'ta yeniçeriağası olarak Pirî Sübaşı ve bölük kethüdası olarak da Keyvan Kethüda bulunmakta idi. Bunlar gayet kan dökücü ve eşkıya düşmanı adamlar idi. Rahmetli İskender Paşa da o zaman Hasan Paşa'nın kethüdası idi. Bunlar aralarında anlaşarak, böyle fırsat bulunmaz diye Tiryaki Hasan Paşa ile görüşürler. «Belgrat'ta olan kul ayağı kalktı, asi (Deli Hasan) her nereye vardı ise isyandan geri kalmadı, şimdi sarayınızı basarlar ve bir fesat ederler, diye paşayı korkuturlar. Böylece paşanın onayını alarak Deli Hasan'ı kaleye kapatırlar. Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa İstanbul'da sadrazam idi. Rahmetli Hasan Paşa'nın arzı geldi ve hemen saadetli padişaha

telhis olundu. Bunun üzerine, şeriata uygun işlem yapılsın diye padişah buyruğu çıktı. Ondan sonra sorun hakkında Şeyhülislam Sunullah Efendi'den fetva alınarak idamına hüküm çıktı ve Belgrat'a gönderildi. Bundan sonra Deli Hasan, kardeşinin oğlu olan Küçük Bey ile birlikte katlolundu.

Melunun çok garip olan hallerinden biri de şu idi :

Cuhûd imana gelmez merd-i mülhid tövbe-kâr olmaz (37)

dizesi uyarınca, Osmanlı Devleti'nin, kendi kavrayışından kat kat üstün güçte bir kuruluş olduğunu anlayınca aklınca başka bir fesata girişmeye kalkıştı. Bosna'dan Venedik'e, Rîm Papa'ya ve İspanya'ya mektuplarla adamlar gönderdi. Bilemeyiz, onlar mı Deli Hasan'ı adam yerine koymadılar da cevap vermediler, yoksa verdiler de Bosna'ya ulaşmadı mı? Onlara yazdığı mektupların içeriği de şöyle imiş : Size güven vermek için ilk-önce Nova yakınında olan Risne Kalesi'ni vereyim. Ondan sonra donanmanız ile gelin, Akdeniz kıyılarındaki bütün kaleleri, Rumeli ülkelerini tümüyle ele geçirmenizi sağlayayım. Ama Risne Kalesi'ne karşılık olarak şimdi yüz bin altın isterim.

Deli Hasan Bosna'da iken bir cevap alamayınca Tamış-var'da bir kürkçü gayrimüslim bulur ve bin türlü vaatlerle onu göndermeye razı eder. Yol giderleri olarak da ona yüz altın verir. O sırada rahmetli Murat Paşa Belgrat'ta serdar kaymakamı idi. Kürkçü Osmanlı Devleti'ne ihanet etmeyerek doğruca Belgrat'ta Murat Paşa'ya varır ve durumu anlatır, mektuplarını gösterir. Murat Paşa da «ne olmak ihtimali var» der ve ona izin verir. «Ama yine önce bize gel, sakın ona varmayasın» diye tembih de eder.

Ertesi yıl rahmetli, Estergon'u alıp Belgrat'a gelmiş idi ve İstanbul'a hareket etmek üzere bulunuyordu. Sözü geçen kürkçüye İspanya kiralı bir kâfiri ve Rîm Papa da bir dinsizi göndermişti. Bunlar ve bir de hizmetçileri, Kilis sınırından

(37) Yahudi (Çıfıt) imana gelmez. Tanrı-sız adam tövbe-ye gelmez.

Osmanlı topraklarına girmişlerdi. Orada bir yeniçeriye elli kuruş vermişler ve o da yasakçı olarak, gelenleri Zemun'a getirmiş ve burada bir evde saklamışlar. Kürkçü gelip bu haberi verdi ve Rîn Papa ile İspanya kiralının mektuplarını getirdi. Her ne kadar Abdi Paşa ile bunu rahmetliye söyledik ise de pek önemsemedi ve uzun zaman inanmadı. Mektupları Türkçeye çevirdik. Özetle şöyle deniyordu: Gönderdiğimiz adamlar güvendiğimiz kimselerdir. Onların söyleyeceklerini, bizim ağzımızdan işitiyormuş gibi inanın ve kesinlikle başka türlü olabileceğini düşünmeyin. -Dipsiz inançlarına göre büyük yemin etmişler. Abdi Kethüda, kendisini Deli Hasan diye tanıtarak, o gelen kâfirleri beş, on gece söyletti. Onların dedikleri ve sordukları, çok garip şeylerdi. Hangi birini anlatalım! Gelenlerden biri, Rîn Papa'nın kız kardeşi oğlu, ötekisi de İspanya'nın ileri gelen beylerinden biri imiş. Deli Hasan'a bir dostluk belirtisi olmak üzere bir koyun- saati armağan getirmişlerdi. Şimdilik daha fazla şeyler getirilmek ve götürülmek mümkün olmadığından özür dilemişlerdi. «Bu adamlar ile cevabınız geldiği zaman, istediğiniz yüz bin altını Belgrat Frenklerinden almanız için mektup ve senet gönderilecektir» demişlerdi.

Deli Hasan Tamışvar'da bulunduğundan, gelen melunları yok ettiler. Rahmetli efendimizden sonra Murat Paşa serdar olup geldikçe kürkçü gayrimüslim o kâfirlerle birlikte katlolundu. Murat Paşa, kürkçüyü katlettiren ağalara, birçok mücevherat ve üç, dört yüz altın aldılar diye çok eziyet etti.

İşte Deli Hasan böyle bir melun idi. Önceleri çıkardığı fesatların hapsinden baskını olan bu son ihaneti, yüce Tanrı sakladı da gerçekleşmedi. Yoksa, Müslümanlar arasında bu ihanetin açacağı yara, uzun süre kapanmazdı.

Yine söz sözü çekti de melunun öyküsü yılan gibi uzadı. Şimdi yine konumuza dönelim ve tarih anlatmaya başlayalım:

RAHMETLİ SULTAN MEHMET HAN'IN ÖLÜMÜ

18 Recep 1012 (M. 22-12-1603). Ada seferi denen başarısız savaş da alın yazımızda varmış. Dönüp kışlamak üzere Belgrat'a erişmemiz nasip oldu. Meğer bu arada zamanın padişahı Sultan Mehmet Han hazretlerinin cam gibi nazik olan sağlığı bozulmuş, ancak dört, beş gün çektikten sonra tedavisi için önlemlere başvurulacağı sırada, insanların ve cinlerin yaratıcısı olan Allah'ın iradesi ile cennete göçtüğü haberi geldi.

RAHMETLİ PADİŞAHIN ŞEHZADELERİ ÜZERİNE

Şehzade Sultan Mahmut Han : Sadramaz olan rahmetli Hafız Ahmet Paşa rahmetli Sultan Ahmet Han'dan şöyle nakleder : Celalîlerin ayaklanmaları ve sapkın İranlıların taşkınlıkları haberleri vezir ya da başka kimseler tarafından kendisine ulaştırıldıkça, rahmetli padişahın her defasında keyfi kaçır, üzüldü ve yemek içmekten kesilirdi. Şehzade Mahmut, padişahın bu halini gördükçe, «hey hümkârım, ne gücenirsin, niçin darılırsın, beni gönder, askere serdar eyle, yüce Tanrı'nın inayeti ile bütün o soysuzların kökünü kazıyayım ve sana zorla baş eğdireyim» derdi. Hatta bir defasında, bu işi nasıl yapacağını sorunca «kimi kılıç ile, kimi okşama ve vaatlarla. Yüce Tanrı isterse, padişahın hayırdusuyla nasıl haklarından geleceğini görürsünüz» diye cevap verdi.

Rahmetli Sultan Ahmet buyurmuşlar ki, «her zaman böyle söyledikçe engel olmak isterdim, çünkü saadetli padişahın üzüldü rahatsız olduğunu görürdüm, ama başaramazdım. Yani Sultan Mahmut böyle bir onurlu, çalışkan ve hareketli bir şehzade idi. Sonra şeyhlerden biri ona muska yaptı, padişaha

fenalık getirecek birtakım tılsımlar koydu ve şehzade ile mektuplaşarak yakın ilişkiler kurdu. Kızlarağası bunları getiren kimselerin elinden alarak padişaha arz etti. Bunun üzerine padişah, şehzadeyi önce hapsedirdi, sonra da boğdurdu. Annesi, şeyh ve aracılık yapmış olanlar yakalanıp denize atıldılar. Yüce Tanrı onları rahmet eylesin. Ama bu olay padişaha da uğurlu gelmedi. Olayın üzerinden daha bir ay geçmeden İstanbul'da öldü.

Şehzade Sultan Selim Han : Padişahın tahta çıkışından sonra İstanbul'da ölmüştür.

Şehzade Cihangir : Bu da rahmetli padişahın sağlığında yüce Tanrı'nın rahmetine kavuşmuştur.

Şehzade Sultan Ahmet Han : Manisa'da dünyaya gelmiş olup tahta çıktığı zaman on dört yaşında bulunuyordu. Babasının yerine padişah olmuştur.

Sultan Mustafa Han : İki kez tahta çıkmıştır. İlk çıkışında durumu belli değildi. Rahmetli Sultan Ahmet Han'ın çocukları küçük, Sultan Mustafa ise yaşını başını almış bulunduktan tahta çıkarılmış idi. Lakin dünya devletine iltifat buyurmadı ve bu yüzden tahttan indirilmesi gerektiğinden, yerine Sultan Osman'ı padişah yaptılar. Onun da sonu belli olduğundan, anlatılmasına gerek yoktur. Sırası gelince bu konuya dönecektir. Sultan Osman tahttan indirilip boğdurulunca yine askerlerin sözbirliği ile, Sultan Mustafa yeniden tahta geçirildi. Şimdi adalet halısı Budin'e yayılmış bu sayede fukarası ve zenginliği, onun yönetimi döneminde her türlü sarkıntılık ve haksızlıktan korunmuş bulunan, yüceltme yetkisine sahip değerli ve

zir saadetli Musa Paşa'nın cevher saçan dilinden işitmişimdir : Şultan Mustafa ikinci kez tahta çıkarıldığı zaman biz (Musa Paşa) hasoda ağalarından olmamız dolayısıyla, geleneğe uygun olarak, padişahın karşısında dururduk. Anneleri de tahtın ayağında otururdu. Meğer Davut Paşa dedikleri zalim, rahmetli Sultan Osman'ı boğmaya gitmiş imiş. Sultan Mustafa bunu anladığından, hemen tahttan fırlayarak bağırmaya başladı. «Zalim, kıyma zalim» sözünü tekrarlayıp durdu. Sonra da «kıydı kâfir, kıydı, yüce Tanrı'dan bulasın. Bana saltanatınız gerekmez, işte saltanatınız, işte padişahınız» diye o kadar ağladı, o kadar feryat etti ki, tanımlanması mümkün değildir. Anneleri «arslanım ⁽³⁸⁾, oğlum hünkârım» diye her ne kadar engellemek istedi ise de susturamadılar, ancak ağlama ve inlemelerini daha da artırdılar. Bunun gibi nice keramet ve ermişlikleri halk topluluğu arasında yayılmıştır. Burada yalnız bir bölümü ile yetinildi. Sonra Gazi Sultan Murat Han Bağdat seferinde ve saadetli Musa Paşa hazretleri kaymakamlık görevi ile onurlandırılmış iken bu geçici dünyadan ayrıldılar. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

RAHMETLİ GAZİ SULTAN MEHMET HAN'IN SADRAZAMLARI ÜZERİNE

Sadrazam Koca Sinan Paşa : Sultan Mehmet Han'ın tahta çıkışı sırasında sadrazam ve Ungürus seferinde serdar bulunuyordu.

Sadrazam Ferhat Paşa : Padişahın tahta çıkışı sırasında sadrazam kaymakamı bulunduğundan, sadrazam olup inatçı Eflak üzerine serdar yapıldı. Yukarda ayrıntılı olarak ondan söz edilmişti.

(38) Arslanım : Valide sultanlar, padişah olan oğullarına böyle seslenirlerdi.

Sadrazam Lala Mehmet Paşa : Çavuşluğu zamanında Tek-
keli Mehmet Çavuş diye ün kazanmış Rahmetli Sultan Murat'
ın şehzadelğinde şehzade çavuşlarındandı. Sonra, Sultan Meh-
met Han hazretleri sancağa gittiğinde, sancakbeyi oldu. Aynı
zamanda, şehzade hazretlerinin dayısı kızı ile evlenerek, Sultan
Mehmet ile ailece bir bağlantı da kurdu. Sonra şehzadeye sıra-
sıyla nişancı, defterdar ve sonunda ünlü lala oldu. Sultan Meh-
met tahta çıkınca da vezir oldu. On iki yıl içinde çavuşluktan
vezirliğe yükseldi.

Mehmet Paşa, çavuşluğu günlerinde kutsal Mekke'de su
yolu işlerinde görev yapmış idi. Sonra bir iki yıl Cidde ema-
neti kâtipliğinde kalmıştı Galiba o mübarek yerlerde doğru-
lukla çalıştığı için olacak ki, duasının oku hedefini bularak
sadrazam oldu. Ancak bu yüksek makamın tadını çıkarama-
dı. Sadece bir tek gün divana gidip gelebildi. Ondan sonra
dünyadaki işi tamamlandı ve öbür dünyaya göç etti. Yüce
Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Sadrazam ve Serdarı Ekrem İbrahim Paşa : Bosnalı idi.
El açıklığı ve ikramda zamanının hatimi (39) idi. Ama denge-
siz ve tutarsız davranışları da vardı. Görenler, onu ya budala,
ya da akıllı bir kimse sanarlardı. Üç kez sadrazam olmuş, üçün-
cüsünde Kaniye Kalesi'ni fethetmeyi başarmıştır. Doğrusu bu
o kadar güzel bir iş olmuştur ki, dünyalar durdukça hayır ile
anılmasına neden olacaktır. 1010 tarihinde (M. 1601 - 1602) tari-
hinde bu geçici dünyadan ayrıldı. Paşanın özelliklerinden yu-
karda birkaç yerde söz edilmişti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üze-
rine olsun.

Sadrazam Çağalazade Sinan Paşa : Çağalazade dedikleri
kâfir bozuk renkli Frengi beylerinin ileri gelenlerindendir.
Küçük yaşta iken İslam gazileri onu tutsak almışlardı.

(39) Hatim : Elaçıklığı atasözü haline gelmiş bulunan Tâi boyunun
bağı, Hatim-i Tâi.

Sultan Süleyman Han'ın hareminded'e yetiştirilip düzenli bir yükselme ile yeniçeriağalığına, sonra beylerbeyliğine erişmiştir. Daha sonra Lala Mustafa Paşa ona vezirlik vermiştir. İran seferlerindeki savaşlarda çok yiğitliği ve kahramanlığı görülmüş idi. Eğre'den yapılan tabur savaşı gününde kendisine sadrazamlık verildi. Ancak kırk beş gün sadrazamlık yapabildi ve yine Harmanlı menzilinde sadrazamlığa yeniden İbrahim Paşa getirildi. Ancak, rahmetli kötü yaradılışlı bir devlet adamı idi. İş sahiplerine fena muamele eder, halıya bastın, yakın geldin, ırak durdun gibi küçük şeylerle kötüleyerek incitirdi. Bu nedenle kimse, halini ona arz edemezdi. Başka özelliklerinden yukarda ayrıntılarıyla söz edilmişti.

Sadrazam Hadım Hasan Paşa : Gence muhafızlığı görevinde bulunmuş ve bazı hizmetler yapmış idi. Sonra vezir ve İbrahim Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Ama kıskançlık tarafı ağır basan bir devlet adamı idi. Kapağası Gazanfer Ağa'yı öldürmeyi kafasına koymuştu. Bunu Ayasofya Caminde saadetli padişaha söyledi. Fakat padişah buna razı olmadı ve durumu valide sultana bildirdi. Böylece Hasan Paşa'nın niyetini öğrenen Gazanfer Ağa, valide sultanla işbirliği ederek sadrazamı öldürtmeye karar verdiler. İşkelede yapımına başlanan mübarek camiin temeli atıldığı gün bostancıbaşı, paşayı götürüp Yedikule'ye hapsetti ve o gece boğularak öldürüldü. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Sadrazam Cerrah Mehmet Paşa : Mehmet Paşa, padişahı sünnet ettiği için cerrah sanı ile ün almıştır. Sağlam yapılı, taş gibi bir adamdı. Ancak, elinden bir iş gelecek yetenekte değildi. Sırf padişah ailesinden bir sultanla evlenmiş olması dolayısıyla vezirliğe yükselmiş, sonunda da sadrazam olmuştu. Ama çok kısa bir zaman sonra serdarlık ile birlikte sadrazamlık İbrahim Paşa'ya verildi.

Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa : Arnavut soyundan, sert sözlü ve katı yüzlü bir adam idi. Ama oldukça eli açıktı. Ancak, halk arasında uğursuz bir kimse olarak tanınır ve hiç sevilmezdi. Yeniçerilerin ayaklanması sırasında, onlardan yana olursa makamı yitirmekten korunmuş kalacağını sandı. Bu hali padişaha duyurulunca azlolundu. Başka özellikleri, yerinde anlatılmıştı.

SADRAZAM OLAMAYAN VEZİRLER

Vezir Halil Paşa : Damat, Bosnalı idi. Rahmetli Sultan Murat'ın bir kızı İbrahim Paşa ile, birisi de Halil Paşa ile evli bulunuyordu. Birkaç yıl aralıksız kaptanpaşalık, bir kez de sadaret kaymakamlığı yapmıştır. Azledilmiş durumda iken ölmüştür.

Vezir Hadım Hafız Ahmet Paşa : Tecvit ⁽⁴⁰⁾ kurallarına göre gayet güzel Kur'an okumasını bilen ve hoş sesli bir kişi idi. Budin'e serdar kaymakamı olarak gelmişti. Halk otağının çevresinde toplanır ve sabah vakti okuduğu duaları ve Kur'an'ı dinlerdi. Çok akıllı, ılımlı ve dengeli bir kişi idi. Vücut yapısı çok zayıf idi. Bir, iki kez de kaymakamlık yapmıştır.

Vezir Saatçi Hasan Paşa : Rahmetli Sultan Murat'ın bir süre çok sevdiği insanlardandı. Sonra Sultan Mehmet Han'ın uğurlu zamanlarında kaymakam oldu. Yemişçi'nin halk arasında uğursuz bir insan olarak sayıldığını padişaha arzemiş idi. Sonra, Yemişçi yerinde kalınca, vezirliği kaldırılıp Trabzon'a, buradan da Erzurum'a gönderildi. Sonradan İranlıların saldırışı sırasında serdar yapıldı ise de eceli erişip öldü. İranlılar da Revan'ı alarak sevindiler.

Vezir Güzelce Mahmut Paşa : Güzelce Mahmut Paşa, rahmetli Sultan Selim Han'ın, Siyavuş Paşa'nın yanı sıra en çok beğendiği ve sevdiği bir kişi idi. Yoluyla ileryerek vezirlik aşamasına erişmiş idi. Yemişçi serdar iken Güzelce Mehmet

(40) Tecvit : Kutsal Kur'an'ı belli kurallara göre okuma bilgisi.

Paşa kaymakam idi. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi yukarda verilmiştir.

Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa'nın son hastalığında hatır sormak için yanına geldiğini gördüm. Hatta elini ve ayağını öptü ve bütün içtenliği ile dua etti. «Sizin vezirlik zamanınızda gizlenmemize gerek kalmamıştır; güvenlik içindeyiz; fakirhanemizde yüce Tanrı'nın verdiği ile yetiniyoruz; size hayırdualar etmek üzerimize farzdır» dedi.

Vezir Hızır Paşa: Padişahın, Halil Paşa'dan dul kalan kız kardeşi Fatma Sultan'la evlenmişti. Birkaç kez Hezargrad taraflarına ve Tuna kıyıları muhafazalığına atanmıştı. Mısır'a vali olarak gidip döndüğünde, yine makamında kaldı ve vefat etti.

Sadrazam Mehmet Paşa Oğlu Hasan Paşa ve Sadrazam Sinan Paşa Oğlu Vezir Mehmet Paşa: Bunlar hakkında yukarda bilgi verilmiş idi.

Saturcu Mehmet Paşa: İki yıl serdarlığı, adının kötüye çıktığı ve idam olunduğu yukarda anlatılmış idi.

Raziye Kadın Oğlu Vezir Mustafa Paşa: Bazı eyaletlerin valiliğini yapmış ve İranlılara tutsak düşmüştür. Bir gönül adamı ve sözü sohbeti yerinde kimse olduğundan, çoğu zaman onu Şah Abbas meclisine çağırır muhabbet ederlermiş. Bir defasında şahın meclisinde hizmetçiler onu «sahib-i devlet» diye andılar. Bundan sonra şah, ne zaman Mustafa Paşa'nın çağrılmasını istese, «sahib-i devleti davet etsinler» dermiş. Sonra barış yapılırken onu İstanbul'a göndermişti. Emekli iken geçici dünyadan göçtü.

Vezir Hacı İbrahim Paşa: Yanık seferinde başdefterdar bulunuyordu ve hakkına razı, ılımlı bir kişi idi. Sonra Ali Paşa sadrazam olunca, ona Mısır valiliğini vermişti. Daha sonra serdar olmuş ve Celalilere yenik düşmüştür.

Vezir Tırnakçı Hasan Paşa: Zarif ve mutlu, büyüklüğe ve yüksek şan sahibi olmaya istekli, Çerkez soyundan bir devletlû idi. Hatta seferde yeniçeriağası iken sadrazam divanında, vezir Murat Paşa ve Sofu Sinan Paşa'nın önlerinde yer alırdı. Bir kez, bizim rahmetli efendimiz Estergon fatihi Mehmet Paşa'nın da önünde oturabileceğini sandı. Fakat rahmetli, «haddini bil» diye onu kovduğunda, utanacak duruma düştü. Yemişçi'nin sadrazamlığı zamanında Bağdat beylerbeyi oldu diye el öptürdükten sonra dışarı çıktığında bir işaretle celleda boynunu vurdurdu. Ancak, nedenini ve suçunun ne olduğunu kimse öğrenemedi.

KUTLU DÖNEMİNDE ÜNLÜ BİLGİNLERDEN BAZILARI

Mevlâna Sadettin Efendi : Hoca Efendi diye ün kazanan derin, engin ve etkin bir bilginidir. Bugünkü günde Hoca Efendi denildiği zaman, kastedilen ve anlaşılan, Sadettin Efendi'dir. Rahmetli Sultan Murat'ın şehzadeligi zamanında yüksek dereceli medreselerin birinde öğretim üyesi makamını kazanmıştı. Sultan Murat tahta çıkmak üzere Manisa'dan İstanbul'a gelirken, Sadettin Efendi de beraberinde bulunuyordu. Hatta, o zaman Sultan Murat'ın üzeniağası olan Tiryaki Gazi Hasan Paşa'dan duyduğuma göre, şehzade yolda Hoca Efendi'yi sormuş ve onun bindiği atın ham olması dolayısıyla biraz geride kaldığını öğrenmişti. Bunun üzerine Sultan Murat derhal kendi yedeklerinden altın işlemeli eğer ve süslü takımlarla donatılmış bir atı ona göndererek, yetişinceye kadar beklemiştir. Sadettin Efendi Sultan Murat'ın kutlu döneminde hocalık hayatı ile ün salmış ve padişahтан büyük saygınlık görmüştür. Rahmetli Sultan Mehmet Han tahta çıktığında kendi hocası olan Nevali Efendi ölmüş bulunuyordu. Böylece padişah hocalığı makamı Sadettin Efendi de kalmış ve Murat Han zamanındaki gibi saygı ve ikram görmüştür.

Gerçekten de o, Osmanlı Devleti yapısının köşe taşlarından biri yerinde idi. Dünya işlerini çok iyi bilen, değerli ve bilinçli bir kişi olduğundan, padişaha her zaman en doğru ve uygun yolu göstermekten geri kalmazdı. Yalnız Eğre’de yapılan tabur savaşındaki hizmetleri, tanımlanamayacak kadar büyük ve yazılamayacak kadar çoktur. Nitekim kendisi, «Osmanlı Tarihi’nde», büyük babası rahmetli Hasan Can’ın, I. Sultan Selim’in ölümünde yaptığı hizmetleri anlatmıştır. Kendisinin yalnız Eğre’deki hizmetleri ise, babasınınkinden yüzlerce defa üstün olduğuna kuşku yoktur. Onun parlak erdemlerini yazabilmek, benim gibi kalemlerle kâğıt karalayanların gücü dışındadır. Zamanın müftüsü Bostanzade Efendi rahmetli olunca yüksek şeyhülislamlık makamı ona verilmiştir.

Hoca Sadettin Efendi’nin babası İsfahan’lı Hafız Cemalettin’in oğlu Hafız Mehmet’in oğlu Hasan Can’dır. Rahmetli Sultan Selim Han sapkın Şah İsmail’i bozguna uğrattığı zaman, rahmetli Hafız Mehmet ile büyük babasını o ülkeden getirmiş ve rahmetli Hasan Can’ı haremine almıştır. Altı yıl boyunca gece ve gündüz padişahın hizmetinde kalarak, padişahlara özgü kural ve yöntemleri öğrenmiş, gizli işleri ve hükümdarlarla nasıl konuşulacağını iyice bellemiştir. Böylece, Yavuz Sultan Selim’in son nefesine değin hizmetinden ayrılmamıştır. 1008 yılı sonunda (M. 1600 yılı Haziranı) vefat etmiştir. Yüce Tanrı’nın rahmeti üzerine olsun.

Mevlâna Bostanzade : Mehmet Efendi iki kez şeyhülislamlık makamına erişmiştir. 1007 tarihinde (M. 1598-1599) vefat etmiştir.

Mevlâna Sun’ullah Efendi : Büyük babası Cafer Efendi, rahmetli şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin amcası oğlu idi. Kendisi de Ebussuud Efendi’nin kürsüsünde öğrenim görmüştür. Dinsel yasaklara uymakta çok titiz, dinine bağlı ve ünlü bir erdemli kişi idi. Şeyhî çevirmeni diye tanınan Büyük Aya-

sofya vaizi rahmetli Ömer Efendi'nin keramet değeriindeki dilinden dinlediğime göre, çağımızda yeryüzünde olan yaratıklar arasında ondan daha ileri gitmiş bir kimse yoktur.

Mevlana Mehmet Efendi : Hocazade diye tanınır. Rahmetli Hoca Efendi'nin büyük oğludur. Sun'ullah Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur.

Molla Mustafa Efendi : Sarıkerezzade (Gürz) diye ün kazanmıştır. Bu da Sun'ullah Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur.

Usta Şair Mevlana Abdülbaki Efendi : İki, üç kez Rumeli kazaskeri olduktan sonra 1008 (M. 1599 - 1600) tarihinde emekli olarak ölmüştür.

BU DÖNEMDEKİ ŞEYHLER

Şeyh Muhittin : Ayasofya Camii'nde vaiz ve övütçü görevi yapardı. Kur'an'ın yorumuna (Tefsir-i Şerif) açıklamalar yazdığı söylenir.

Şeyh Hızır Efendi : Yayabaşızade sanı ile tanınır. Eğre'de yapılan tabur savaşında şehit düşerek cennetin üst katına erişmiştir. Hatta savaş sırasında İslam askeri bozulmak durumunda iken, «bizim bir damla kanımız yere düşünce, ondan sonra fırsat İslamlarındır» dediği söylenir. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Şeyh Şemseddin-i Sivasî : Kara Şemseddin diye tanınmıştır. Rahmetli Abdülmecid-i Sivasî, onun amcası oğludur. Şimdi bunun da oğlu, Yenicami'de vaiz ve öğütçü görevini yapmaktadır. «Akşemseddin İstanbul'un fethinde Sultan Mehmet ile beraber bulunmuşlar; Kara Şemseddin III. Sultan Mehmet ile Eğre'de bulunsa, bunda şaşılacak ne var ki?» dediği söylenir. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

SULTAN MEHMET HAN'IN OĞLU
SULTAN AHMET HAN'IN
SALTANAT DÖNEMİ

SULTAN AHMET HAN'IN TAHTA ÇIKIŞI

Toprağı temiz ve yeri cennet olsun. 1012 yılı Recebinin 18,nci günü (M. 22-12-1603) tahta çıkmıştır. Geleneğe uyularak, aynı günde divan toplandı. Divan üyeleri tümüyle yerli yerinde oturlurlarken sabah vakti kapıcılar kethüdası eliyle kaymakam Kasım Paşa'ya bir padişah mektubu yazılarak tahta çıkış olayı bildirildi. Fakat Kasım Paşa, Sultan Mehmet Han'ın hasta olduğunu bilmediğinden, bir süre şaşırды ve ah vah etti. Ondan sonra Kasım Paşa'yı yalnız içeri davet ettiler. Sultan Ahmet Han hazretlerinin uğurlu zamanda tahta çıkmış olduğunu görünce ferahlayarak kendine güven geldi. Hemen dönüp zamanın şeyhülislamı olan Mustafa Efendi'ye çavuşbaşını ve öteki bilginlerle ileri gelenlere çavuşlar göndererek onları padişah divanına çağırdı. Çağrılanlar geldiklerinde padişah tahtının kurulacağı yerin döşenmesine başlandı. Divan üyeleri, rahmetli Sultan Mehmet'in çıkacağını düşünerek, ayrı ayrı yorumlarda bulunuyor, çeşitli tutarsız düşünceler ileri sürüyorlardı. Bu sırada şeyhülislam ile büyük bilginlerin çoğu gelip yerlerini aldılar Vezirler de divanhaneden çıkıp padişah tahtı yanında sıralandılar. O anda Babüssade'den, başı sarıklı halde, yeni padişah Sultan Ahmet göründü. Sağına ve soluna selam verdikten sonra görkem ve devletle tahta çıktılar. Tam o sırada çavuşlar, toplu olarak makamla okudukları dua ve övgü seslerini göklere erdirdiler. Ondan sonra, düzenlendiği biçimde biat töreni yapıldı. Orada bulunanların biatları tamamlandıktan sonra padişah hazretlerini selamlayıp içeri girdiler.

MALKOÇ ALİ PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

Rahmetli Sultan Mehmet Han, Yemişçi'nin görevine son verdikten sonra sadrazamlığı, Mısır'da bulunan Malkoç Ali Paşa'ya vermişler idi, saadetli yeni padişah da babasının yapmış

olduğu bu atamayı kabullendi. Gerçi Sultan Ahmet tahta çıkar-ken kaymakam bulunan Kasım Paşa lehine bazı girişimlerde bulunuldu, ama padişah hiçbirini dikkate almadı. Hatta bazı önemli devlet işlerinin ele alınması ve büyük şölenin yapılması, sadrazamın gelmesine ertelendi.

Ali Paşa ancak kırk günde İstanbul'a erişebildi ve görevi başına geçti. İlk iş olarak İran sorununu ele aldı ve hiç tereddüt göstermeden İran saldırısının hemen karşılanması için önlemler aldı. O sırada kaptanpaşa olan Çağalazade Sinan Paşa'yı kaptanlığı üzerinde kalmak şartıyla serdarlığa atayarak İranlılar üzerine yolladı. Sinan Paşa'nın serdarlığı, bu görevde iken neler yaptığı ve o sırada geçici dünyaya veda ettiği yukarda anlatılmıştır, tekrarlanmasına gerek yoktur.

Ungürus serdarlığında yine eskisi gibi Mehmet Paşa Efendizade'nin kalması için bir padişah buyruğu yolladı. Fakat Mehmet Paşa, buna telhis ve mektuplarla cevap verip bendeniz ile İstanbul'a gönderdi. Bu yazılarında Mehmet Paşa şöyle diyordu : Sadrazam dışında bir kimsenin İslam askerine serdar olması alışılmış değildir ve hiç de iyi karşılanmaz. Nitekim geçen yıl da Tatar hanının askeri başında geldiği zamanki tutum ve davranışları; ayrıca, Celali Hasan Paşa'nın askeriyle bu-roya geldiğinde bir tür ayaklanması ve sonuç olarak hiçbir iş görülememesi, bunu doğrulamaktadır. Her ne kadar seferin zorlukları var ise de sadrazamın bunlara katlanıp gelmesi gereklidir. Mehmet Paşa bana, bu yazılarından başka sözlü olarak da durumu kendisine anlatmamı sıkıca tembih etmişti. Meğer, ben bu mektuplar ve telhis ile İstanbul'a erişmeden önce bu konunun görüşülmesi için bir danışma meclisi toplanmış ve sadrazamın İstanbul'da kalıp her iki cephedeki serdarlara para ve asker ile yardımcı olmanın en doğru bir davranış olacağını kararlaştırılmış imiş. Ancak padişah, bu kararı kabul etmeyerek, Ungürus'a kendin gitmen gerektir diye ferman çıkarmış. Bendeniz İstanbul'a vardığımda sadrazamın sefer hazırlıkları ile uğraşmakta olduğunu gördüm.

KAYMAKAM KASIM PAŞA'NIN SONU

Kasım Paşa genç bir yiğit iken bu mevkie erişmişti. Arnavut soyundan, çok çevik ve hareketli bir adam idi. Sadrazamla geçinmesi imkânı bulunmadığından Mısır valiliğine gönderilmesini istedi. Fakat oraya Hacı İbrahim Paşa yeni atanmış olduğundan dileği uygun bulunmadı ve kendisine Bağdat valiliği verildi. Görev yerine gitmesi için de üzerine sert adamlar koşularak Üsküdar'a geçirildi ve Bağdat'a doğru yola çıkarıldı. Ama Kasım Paşa Ankara'ya varınca reayaya salmalar saldı ve Celaliler gibi halktan vergi toplamaya başladı. Bunu duyan sadrazam durumu padişaha arz etti. Bunun üzerine katline padişah buyruğu çıktı. Buyruğu uygulaması için bir bahane ile bostancıbaşı gönderildi ise de yerine getirme fırsatını bulamadı; ancak bahane olarak kullanmak üzere yüklendiği görevi yaparak döndü. Bunun üzerine hemen bostancıbaşıyı işinden çıkardılar ve yerine Derviş Paşa atandı.

Derviş Paşa padişahın o kadar yakın bir adamı haline geldi ki, o dönemde sözü üzerine söz yoktu. Ne kadar adam öldürüldü ise, ne kadarı işinden çıkarıldı ise hepsi Derviş Paşa'nın onayı ile yapılıyordu. Sadrazam sefere çıktıktan sonra Sofu Sinan Paşa'yı kaymakam yapıp el öptürmüş iken, ve yine Hoca Efendi'nin önerisi ve Derviş Ağa'nın onayı ile Hafız Ahmet Paşa kaymakamlığa getirildi. Böyle bir davranış ile elde edilmek istenen amaç, kazanç sağlamadan gayrı, sırf sadrazamın değer ve itibarını kırmak, onu güçsüz bir duruma düşürmekti.

Kasım Paşa'nın Ankara'da uzunca bir süre kalması, kafasında fesat planları bulunduğunun anlaşılmasına yetti. Bunun üzerine «seni kaymakam yaptım, hiç durmadan gelesin» diye bir padişah mektubu çıkarıldı. Gerçekten de bir gün bile durmadan hemen İstanbul'a koştı. Söylendiğine göre, o gün akşama kadar padişahın üç mektubu gönderildi ve ertesi sabah

danışmak üzere şeyhülislam ile vezirler padişah kasrına davet olundular. Sabah olunca Kasım Paşa, herkesten önce davranıp padişah kasrına yöneldi. Fakat yakınına varınca yakalanıp başı kesildi. Sadaret kaymakamlığı da Sarıkçı Mustafa Paşa'ya verildi. Orada, «senin de halin böyle olacaktır» diye padişahın keramet saçı ağzından bir söz çıktı. Gerçekten de öyle oldu.

Bazı Eşyanın Uğursuzluğu Üzerine :

Kitabımızda uğursuz eşyalar üzerine yazmak istesek, söyleneceklerin sonu gelmez. Ancak şimdi bir tanesini hatırladığımızdan buraya yazılmasına cesaret olundu :

Adı geçen Derviş Paşa 1015 (M. 1606-1607) tarihinde sadrazam olmuş ve kardeşine Eğriboz sancağını vermişti. Bu sancaktan başka İnebahtı ve Karlılı sancaklarının da yazımını isteyip kardeşini vilayet yazıcısı tayin etmişti. Ama kendisi yazmanlıktan habersiz bir taze genç-hatta diğer beyler arasında Civan Bey diye adlandırılırdı- olduğundan, Ekmekçizade defterdar Ahmet Paşa'nın aracılığı ile bendenizi, adları geçen üç sancağa yazman yaptılar. Sancakbeyi baştardasıyla, bu fakir de karadan Eğriboz'a vardık. Bir gün deniz kıyısındaki yalısında otururken koynundan yüksek değerde bir saat çıkardı ve «saattan anlarsanız, görün» dedi. Doğrusu ondan daha üstün bir saat gördüğüm yoktu. Çok beğendim. Ama «bunun serüveni vardır, anlatayım» dedi. Buyurunuz dedim :

Bu saati, Sultan Murat çağında müteferrikalardan Rüstem Ağa adında, o zamanlar çok ün kazanmış olup benim de tanıdığım usta bir bilgin saatçi kapıağası Gazanfer Ağa için yapmıştır. Hatta üzerindeki mücevherleri de kendisi vermiştir. Gazanfer Ağa öldürüldüğü zaman cellat, onun koynundan çıkarıp satmış. Sonra Tırnakçı Hasan Paşa'nın eline geçmiş. O da öldürülünce yine cellat alıp başka birine satmış. Ondan sonra Kasım Paşa'nın eline geçmiş. O da öldürülünce kardeşim

cellatlardan satın aldı. Şimdi Eğriboz'a gelirken gemide lazım olur diye bir iki saat verdi, bu da onlardan biridir dedi. Hemen elimdeki saati bıraktım ve «bu uğursuz şeyi insan düşmanına bile verir mi? ya hiç eline alır mı?» dedim. Hemen bir çekiç getirtti ve üzerindeki mücevherleri koparıp saatin kendisini paramparça etti ve çarklarını denize attı. İşte, kimi eşyanın uğursuzluğu bu derece olurmuş.

SADRÂZAM ALİ PAŞA'NIN SERDARLIK İLE GİDİŞİ VE BELGRAT'TA ÖLÜMÜ ÜZERİNE

Padişahın buyruğu ile sefere çıkan sadrazam, padişah izin vermediği için birçok işleri yapamamış olmaktan derin üzüntü içinde yola çıktı. Aslında rahmetli Ali Paşa, kendini beğenmiş, gururlu bir devlet adamı idi. Başdefterdar, çavuşbaşı, bölük ağaları ve reisülküttaplar, yasalara göre sadrazamın huzurunda oturabilirlerdi. Ama o, bunların hiçbirine oturma izni vermezdi. Yolda gelirken her gün kendisine bir direk üzerine gerilmiş atlastan bir gölgelik (sayeban) tutulmasını alışkanlık haline getirmişti. Kendisi orada oturup kahve içer, hazırlanmış soğuk yemekler yardi. Beraberindeki divan üyeleri atlarından inmezler, onun çevresinde dururlardı. Bunların da söyüş hazırlamaya güçleri olduğu halde, çekindiklerinden yapmazlardı. Ancak, Mısır'ın ileri gelen yöneticilerinden Sinan Bey adında birini kendine nişancı yapmıştı. Karşısında o oturur ve yemeği birlikte yerlerdi. Yaradılıştan çok hain ve kan akıtmaktan hoşlanırdı. Mısır'dan beraberinde altı tane cellat getirmiş idi.

Sofya menziline gelindiği zaman sağlığı bozulmaya başladı. Günden güne hastalığı arttı ve Belgrat'a varduktan dört beş gün sonra da bu geçici dünyayı bırakıp gitti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Rahmetli Efendimiz Mehmet Paşa, sadrazamlık mührünü, çavuşbaşı yerinde olan Kurt Paşa'nın Mustafa Ağa'sı ile başkente gönderdi.

SADRAZAMLIK MÜHRÜNÜN RAHMETLİ EFENDİMİZ MEHMET PAŞA'YA VERİLMESİ

Yıl 1013 (M. 1604-1605). Sadrazamlık mührü, Hafız Ahmet Paşa'eliyle İstanbul'da padişah hazretlerine verildi. Hafız Paşa, daha önce Bosna'da Mihaloğlu savaşında serdarlığın tatlı ve acı taraflarını tatmış ve bu görevi yüklenmek isteğini artık gönlünden atmıştı. Böylece Hafız Paşa, istekli bulunmadığından sadrazamlık mührü rahmetliye inayet buyuruldu ve aynı Mustafa Ağa tarafından Mitrolçe denen yerde kendisine sunuldu.

SERDARIN ESTERGON KALESİ'Nİ KUŞATMASI VE FETHEDEMEDEN DÖNÜŞÜ

Serdar durmadan ve hiç vakit kaybetmeden Estergon Kalesi'ni kuşattı ve fethetmek için İslam askerinin başında var gücü ile çalışmakta bir noksanlık göstermedi. Fakat kâfirlerin taburu kale karşısında Ciğerdelen adındaki yerde bulunuyordu. Tuna ırmağı üzerinde iki yerde köprü kurup hiç durmadan alay alay geliyor ve kaleye giriyordu. O sırada Nakkaş Ağa, yeniçeriağası idi. Ama korkak ve tabansız, arsız ve gayretsiz bir kimse olduğundan, bir gün bile metrise girmede ve yerinde sebat edip durmadı.

Daha önce, İbrahim Paşa'nın serdarlığı zamanında, Tatar hanının, beylerbeylerin, beylerin ve tümüyle İslam askerinin uygun buldukları bir tasarı vardı. Buna göre, Eğre Kalesi'nin Budin'den uzaklığı ve İslam ülkelerine fazla zararı dokunmadığı gerekçesiyle, Estergon Kalesi ile değiş tokuş edilecekti. Böylece, İbrahim Paşa'nın kethüdası, Vezir Murat Paşa, Tatar hanının başverizi yerinde olan Ahmet Ağa ve Budin Kadısı Mevlana Habil Efendi kâfir taburuna vararak, bu şartlarla barış yapılması her iki tarafça da uygun bulunmuş idi. Ama bu konuda kesin bir karar da alınmış değildi. Rahmetli efendimiz de bu tasarıya karşı olanlar arasında bulunuyordu.

Fakat bu kez, Nemçe'nin Hersekleri, büyükleri ve ünlü beyleri bu şartlarda barış yapılmasına karar vermişlerdi. Bu amaçla, on kadar altın köstekli kont ve Hersek denen önde gelenleri rahmetli sadrazamın otağına geldiler ve yukarda söylenen şartlarla barış yapılmasını istediler. Böylece başlayan görüşmeler sonucunda karşılıklı tutanaklar ve senetler yazdılar ve yine bendenizi bu belgelerle İstanbul'a gönderdiler. Sadrazam Kaymakamı Sarıkçı Mustafa Paşa idi. Varlığında mektubu okudu. «Şeyhülislam hazretlerine vardınız mı, telhisi saadetli padişaha arz ettiniz mi?» diye sordu. Yok demem üzerine «şimdi şeyhülislam hazretlerine varın ve sonra yine gelin» dedi.

Şeyhülislam Sunullah Efendi ile rahmetli paşa arasında baba-oğul hukuku ve sevgisi vardı. Asıl konuya gelinceye kadar bir yandan paşanın hal ve hatırını sordu, bir yandan da yazıyı sessizce okudu. Fakat konuya gelince, «estağfurullahu teala, estağfurullahu teala» dedi ve «bu ne olacak iştir, Eğre' de cuma yok mu, namaz kılınmaz mı? Sakın bu düşünceye yanaşmayın, bu sözü dile değil, hatıra bile getirmeyin» dedi. «Eskiden İbrahim Paşa ile Tatar hanının fikri idi. O zaman kâfirler işi uzun süre sürüncemede bırakmışlardı. Şimdi razı olmuşlar. Halk paşa oğlunuzu kendi halinde bırakmadılar. Muhalefet etse ve herkese aykırı davranrsa, hemen serdarlıktan ve bunun sağladığı nimetlerden ayrılmamak için iş görmez derlerdi. Bu nedenle paşa oğlunuz çaresizdir. Hatta İbrahim Paşa zamanında kendisi bu şartlara razı olmamıştı» dedim. Bunun üzerine şeyhülislam «onlar da gereksiz laf etmişler, siz de boş yere söylersiniz, kim derse desin ama bu söz sizin ağzınızdan çıkmasın. Müslümanlık gayreti yok mu? Hz. Muhammed'in mucizeleri kalmadı mı? Bizim kâfirden alacağımız yalnız Estergon mu? Yüce Tanrı'nın inayeti ile kaleler alırız ve kâfirlere neler neler ederiz! Sakın bu sözü tekrarlamayın» diye kat, kat tembih etti.

Artık bu görüşmeden sonra ne telhisi verdim, ne de öteki belgeleri ulaştırdım. Hemen kaymakamdan ve şeyhülislamdan birer mektup alıp döndüm. Gelip de rahmetli Mehmet Paşa'ya Sirem sahrasında eriştiğim zaman, durumu özetleyerek anlatmaya çalıştım. Fakat asla söyletmedi ve «biz bu sözümüzden dolayı ölünceye dek utangaçlık çekeriz. Neyleyim, bir alay gayretsizin ısrarlarından kurtulamadığımız için onlara uymuş idik. Yüce Tanrı şeyhülislamın kendisine, atası ve dedesine rahmetler eylesin» diye pek çok dua etti ve bendenize Boçkayı'nın ortaya çıkışını anlatmaya başladı. İnanılması çok zor olduğundan, «sultanım siz, itimat buyurdunuz mu ki, biz de inanalım» dedim. «Sakın bundan kuşkulana, inşallah yakında eserini görürsün» diye gerçek olduğunu perçinledi.

ERDEL BEYLERİNDEN BOÇKAYI İŞTEVAN'IN ORTAYA ÇIKMASI

Yıl 1013 (M. 1604-1605). Akıl ve anlayış sahibi olan kimse-ler bilir ki. Nemçe kâfirleri kesinlikle Macar budununa eskiden beri ihanet üzeredirler. Macar beyleri ile kale ve ülke sahibi olan büyükleri, örneğin Nemçe'nin en aşağı tabakası katında bile reayadan da açığı görülüp küçümsenir. Yolda rastlayınca bir çelme takıp düşürdükleri gibi, ardından yetişse yakasını kaldırıp yüzüne tükürürler. Böyle ağır hakaretler öteden beri onların yapageldikleri işlerdendir. Bunun nedeni, eskiden birkaç kez Macarların ayaklanıp Nemçe budunun ve memleketlerinin başına çok iş açmış olmalarıdır. Bu kez de imparator ve kiral olan sapkın, fırsat bulup Erdel ülkesinin çoğunu kendine boyun eğdirmiş ve kalelerine koruyucu asker olarak Nemçelileri koymuştu. Öteden beri yapageldikleri zulmü yine sürdürüyorlardı.

Erdel'in ileri gelen soylu ailelerinden olup, Boçkayı'nın adamlarından olduğu için Boçkayı Emir adı ile anılan, sofı, kendini ibadete vermiş, derviş yaradılıştı ve ermiş sayılan bir

adam vardı. O sıralarda Emir Boçkayı'nın kölesi bulunuyordu. Bir gün bahçenin tımarı ile uğraşırken Boçkayı, Nemçe'nin yaptığı zulüm ve baskılardan yakınır. Emir de, «beni serdara gönder, bütün Müslüman askerini getireyim ve senin Erdel kiralığına atanacağına güvence vereyim» diye Boçkayı'nın isteklerine uygun düşen sözler söyler. Boçkayı bu öneriyi yerinde bulur. Çünkü bir yıl önce, Erdel'de bir ayaklanma çıkması ihtimali vardır diye, imparatora fesatlamışlardı. Bunun üzerine Boçkayı tutuklanmış, soruşturma yapılmış, fakat görünürde bir suçu bulunamadığından salıverilmişti. Ancak, Emir'in önerisi üzerine epeyce tartışmalar oldu. Erdel ahalisinin Hristiyan dininden olduğu ve bunların Türklere baş eğmesi ihtimali bulunmadığı görüşü ileri sürüldü. Emir de, «ya Sultan Süleyman zamanında niçin başeğdiler? ve onun yönetimi altında güven ve esenlikle yaşadılar?» diyerek kendi görüşünü savundu. Sonunda Boçkayı, kölesi Emir'i serdara gönderdi.

O sırada Debbağ Mehmet Paşa, Bektaş Paşa'nın dilmaçı idi. Emir'in önüne düşerek vezire götürdü. Bir iki gün bu üçü baş başa kalarak söyleştiler ve sonra Emir'i geri gönderdiler. Böylece Emir, üç, dört kez gidip geldi. Bendeniz İstanbul'dan döndüğüm zaman Boçkayı harekete geçmiş bulunuyordu. Tise ırmağını aşarak, iki kıyısındaki sapkın kiralın egemenliği altında olan kaleleri almış ve İslamlardan imdat için feryat çağrılarını yollamıştı. Meğer Nemçe melunları, İslam askeri varıncaya kadar, Baştayi Körök adındaki komutanı, Nemçe askerinin başında olarak, Boçkayı'nın üzerine göndermiş ve askerini bozguna uğratarak kendisini kaçırmışlar imiş. Sonra yine serdar, bir miktar Tatar ve Tamışvar eyaleti askerini imdada gönderdi ve yüce Tanrı'nın inayeti ile Boçkayı güçlenerek, adı geçen Baştayi Körök'ü bozguna uğratarak kaçırdı ve kiralıya bağlı bazı köy ve nahiyeleri yağma edip pek çok ganimetlerle İslam askerini geri yolladı.

Sadrazam da Boçkayı'ye taç giydirip tüm Macar ülkelerine kiral yaptıracağına söz verdi ve bu yolda iki tarafça antlaşmalar imzalandı. O kış rahmetli İstanbul'a gelip, olup bitenleri Sultan Ahmet Han hazretlerine anlattı ve değeri yüksek bir taç yaptırdı. Sanırım altını üç bin kadardı, bu kadar zengin mücevherlerle süslenmişti. Estergon'un fethinden sonra Budin'e geldiğinde, Peşte karşısında büyük otağlar ve çergeler kuruldu ve büyük bir şölen düzenlendi. Bendeniz Estergon'un fethi müjdesi ile İstanbul'a gitmiştim, yani orada değildim. Ama Boçkayı oraya on bin kadar Macar askeri ve bütün ünlü Macar beyleri ile gelip rahmetli sadrazam ile buluşmuş, rahmetli de ona taç giydirip süslü bir kılıç kuşatmış. Padişahın göndermiş olduğu bayrak ile sancağı vermiş. Orada sözlü olarak büyük yeminler edip, her şeyi büyük bir titizlikle berkiştirmişler.

Bundan sonra, yüce Tanrı'nın inayeti ile Nemçe'nin talih yıldızı tersine dönmüş, belki de batmıştı. Her ne işe giriştilerse başaramadılar. Yazgıda yokmuş, yoksa rahmetli o yıl yine serdarlık ile gelip Boçkayı ile birlikte savaşıyor, belki Nemçe'nin fenalıklar bulaşmış vücudu, yeryüzünden köküyle kazılmış olurdu. Lakin yüce Tanrı'nın iradesi böyle imiş. Tasarlanan ve beklenen gerçekleşmedi. Ancak şu var ki, yapılan barış da Boçkayı'nın ortaya çıkışından doğan eserlerden ve sonuçlardan biridir.

ESTERGON KALESİ'NİN FETHİ

20 Cemaziyevvel 1014, pazartesi (M. 2 - 10 - 1605). Bu yıl İslam askeri ile serdar Budin taraflarına doğru harekete geçti. Bir yıl önceki seferde Estergon Kalesi'nin bedenine yanaşamadığından, sağlamlığı karşısında herkesin gözü korkmuş ve fethi konusunda umutsuzluğa düşülmüştü. Bu nedenle, şimdi ne yapılacağı hakkında bir karara varmak gerekli görüldü. Hamzabey Sarayı'nın berisinde Suşkora deresine inildiği zaman bütün bey ve beylerbeylerinin ileri gelenleri ve asker hal-

kının seçkinleri, bölük halkı ve yeniçerilerin ihtiyarları, aralarında danışmak için toplandılar. Yapılan görüşmeler sonunda, Estergon üzerine vardıkta kaleye yapışmakta son derece çetin zorluklarla karşılaşılacağı kesin bulunduğu gerekçesiyle, herkes, bu kutlu yılda kentlerini yakıp yıkarak, düşmanı baskı altında tutmak ve yıpratmak eğilimini gösterdi. Beç'e doğru yönelip o bölgelerin kasaba ve köylerini, tarla ve bahçelerini talan edip tahrip etmekle kâfirlere karşı tam zafer kazanılır ve din düşmanları felakete uğratılmış olur diyerek buna karar verdiler. Fakat, orta defterdarlık görevi ile padişah ordusu defterdarı olan rahmetli Baki Paşa ve ordu kadısı rahmetli Vildanzade bu karara katılmadılar. «Diyelim ki, kâfirleri talan ettik ve büyük zararlara uğrattık, bizim elimizde ne kalır ve bundan bize ne kadar düşer?» dediler. Ama karara karşı çıkan başka kimse bulunmadığından, ırak ve yakın demeden akınlar düzenlemeyi yeğ tuttular.

Ertesi gün o menzilden kalkıp Canbey menziline konuldu. Bendeniz, sadrazam kethüdası Abdi Kethüda ile alayın biraz önünden giderdik. Canbey'e yakın ören bir köye uğradık, Meğer kimi yeniçeri arabaları kırılmış ve artlarınca gelenleri orada tikanıp kalmışlar. Adamlardan kimi oraya gelinceye kadar çok zahmet çektikleri için, kimi de arabalarını onarmakla uğraşarak yoldaşlarından uzak kaldıkları için, ağızlarına ne geldiyse saçma sapan sözler söylediler ve «bu kadar araba ve ağırlık ile akına gidilir mi? Görülmedik, bilinmedik dağlar ve beller aşılır mı?» diye söylendiler. Meğer onlara bu sözleri yüce Allah söyletmiş, hakkın dili hakkın kalemidir derler. Serdarın otağına vardığımızda kendisi de gelip kondular. Abdi Kethüda söze başlayarak dedi ki, «akına gitmekle yanlış iş yapmışız. Dolaşılması ve arabaların ulaştırılması mümkün olan bu kadar cık yerde bunca söylendiler, ya kâfirlerin memleketinde açılması bu kadar çetin dağlık ve taşlıklardan geçerken, görülmedik bataklıklarda ve su yataklarına rastladığımızda neler çe-

kileceğini göz önüne getirmek ve o zaman bu millete ne cevap verileceğini düşünmek gerektir. Yapılacak iş, akın kararını hemen değiştirerek Baki Paşa ile Vildanzade'nin önerilerine göre hareket etmekten ibarettir» dedi. Rahmetli serdar da onu onayladı ve akına çıkmak kararından döndü.

Bunun üzerine serdar, hemen harekete geçti. Topçubaşı, cebecibaşı, Yörük beyleri ve akıncı taifesini, hazırlanmış olan camışlarla topları getirmek için Budin'e gönderdi. Kendisi de askeri ile oradan kalkarak Estergon sahrasına kondular. Böylece Estergon kuşatıldı.

Kâfirler Tepedelen'de büyük bir tabya yapmışlardı. Ayrıca, oradan Tuna'ya kadar uzanan alanda üç tabya daha meydana getirmişler ve derin hendekler keserek bunları birbirine bağlamışlardı. Kale bedenine yaklaşmak imkânsız bulunduğundan, bu tabyaların top ateşi ile dövülmesine başlandı ve böylece bardıman on gün boyunca yoğun olarak sürdürüldü. Onuncu gün sert bir saldırı yapma buyruğu verildi. Akşamdan sabaha değin İslam askeri gelip metrislerde toplandı ve kendilerine şöyle emir verildi : Gün ağarma belirtileri görünür görünmez aynı anda üç topun birden gürlediği ve Allah Allah sesleri ile yer ile gök çınladığı anda gaziler de hep birden yürüyeler ve esirgemeyen kılıçları ile düşmanları kızıl kana bürüyeler. Yüce Tanrı da yardım edince eder ve en önemli olan araçların tümünü tam zamanında verir. O sabah da yoğun bir sis yeryüzünü kapladı. İslam gaziler, hemen Tepedelen'e doğru yürüdüler. Tepedelen'e çıktılar, hatta içerisine girdiler. Kâfirler henüz uykudan gözlerini açmamışlardı. İçeriye girenlerin İslam askeri olduğunu seçmeden, gaziler hemen kılıça sarıldılar ve oradaki kâfirleri tümüyle kılıçtan geçirdiler. Belki de bir tek kâfir bile kurtulamadı. Kale komutanı olan kont da yerinde yoktu. Meğer kale dışında olan kâfirlerle sohbet etmeye gitmiş ve geceyi orada geçirmiş. Cehenneme giden yol oradan geçtiğinden hemen bu yola koyulmuş. Öteki tabyaların durumu da bundan

farklı değildi. Onlarda bulunan kâfirlerin de hepsi kırıldı. Belki dört bin kadar kâfirin pis leşleri meydanda yığıldı kaldı. Yine yüce Tanrı'nın inayeti ile idi ki, bu kadar yiğitlik taslayan kâfir bir uğurdan yok oldu, özellikle komutanları olan melun da ortadan kalktı ve o yüzden içerde kalan melunlara bitkinlik, yılgınlık geldi.

Kale on gün daha gece ve gündüz dövüldü. On birinci gün yine hücum emrolundu. Meyvası utku olan bu seferde yüce Tanrı hazretlerinin yardımı tam anlamı ile kendini gösterdi. Şöyle ki, güçsüz ve bitkin sanılan her Müslüman sanki kükremiş birer arslan ya da destandaki Rüstem'e denk bir pehlivan kesilmişti. Başka zamanlarda askeri hücumla sürmekte çok dikkatli davranılır, ödenekleri yükseltilir ve daha başka vaatlerde bulunulurdu. Fakat bu kez, akşamleyin «yarın yürüyüş var» deseler sabaha dek orduda adam kalmaz, kimi gazileri savaşmaya özendirmek için koşuklanan türküler ve şarkılar ırlarlar kimi çuğurunu ve kopuzunu çalar, kimisi de «tevhîd ve tehlîl» ⁽⁴¹⁾ ederek gider. Böylece garip bir aşk ve şevk havası eser, acaip bir zevk ve sefa içinde bulunurlardı ki, görenler ve askerinin daha önceki halini bilenler hayran olur, şaşakalırlardı. Sabaha dek o kadar adam gelip siperlere yığıldı ki, orduda artık adam kalmadı dense yanlış söylenmiş olmaz.

Sabah vakti yine toplanıldı ve bayraktarlar ellerine bayraklarını alıp yürüdüler : Allah Allah sesleri ile İslam gazileri birbirine katıldılar. Ama kaleye girilebilecek gedik, ancak bir adam geçebilecek büyüklükte idi. Melunlar, ilerleyen gazileri geri atarlardı. Gaziler birkaç kez hücumla kalktılar, fakat fırsat bulup içeriye giremediler. O sırada birkaç adam da şehitlik rütbesine erişti. Güneş doğuncaya kadar savaş böyle sürdü. Sonra sadrazam bu fakiri, yeniçeriağası ve Tırnakçı Hasan Paşa'nın kardeşi, Çerkez soyundan mert ve yiğit bir adam olan

(41) La ilahe illellah cümlesinin okunup tekrarlanması.

Hüseyin Ağa'ya gönderdi. Görevim, Hüseyin Ağa'ya şunları söylemekti : «Gazilerin gönlünü her ne bahasına olursa olsun, yapın; her ne vaat ederseniz edin, her ne verirsiniz verin, yeter ki, gazilerin yüzleri geriye dönmesin; yoksa bir kez bile kılağları gidip yüzleri dönerse bir daha ileriye sürmek zor olur». Serdarın bu sözlerini yeniçeriağasına ilettim. Hemen kethüdaya, «sen bize yol aç, çünkü ilerdekiler yürümezlerse biz yürüyelim» dedi ve yürüdü. Gaziler ise pek uzakta değillerdi. Ağanın yürüdüğünü görünce hep birden «tekbir» getirdiler ve yürüdüler. İlk önce Alacahisar bayrağı kale bedenine çıktı. Ardından rahmetli sadrazamın bayraktarı, ondan sonra Köstendil bayrağı ve ötekiler ve alay alay çıktılar.

Kâfirler beden çevresinde hendekler kesmişlerdi ve kendilerini top ve tüfek ateşinden koruyacak sığınaklar yapmışlardı. İslam askerini beden üzerinde görünce içeri kaçmaya davrandılar. Fakat çoğu ölüm şerbetine kandı. Kurtulanlar pek azdı. Bunların da hepsi orada tutsak alındı. Varoшта olan melunlar da varoşu bırakıp içkaleye kaçtılar. Arkalarından yetişen gaziler, bunların da çoğunu cehennemin dibine gönderdiler ve varoшта epeyce ganimet ele geçirdiler.

Bundan sonra on gün de içkale dövüldü ve yine onuncu günde yürüyüş yapılacağı (hücum edileceği) ilan olundu. Yine sabaha değin metrisler, oradaki dere ve tepeler İslam gazileri ile doldu, öyle ki, metrislere artık yanaşılmaz oldu. Kâfirler de, gazilerin kaynaşmakta olduğunu görünce yürüyüş edeceklerini anladılar. Gece yarısından biraz önce idi. Budin'in yeniçeriağası Osman Ağa'nın kolundan duyulmuş, «aman» diye bağırmışlar ve vire şartlarını söyleşmek için adam istemişler. Bu sevinç verici haberi sadrazam duyunca, yüce Tanrı'ya şükürler edip «adam göndeririz» der. Bendeniz o gece Abdi Kethüda ile orduda bulunuyordum. Abdi Paşa'ya da gelip muştular. Beraberce sadrazamın huzurlarına vardık. Kutlu başlarını kaldırıp bu fakire seslendiler. «Hiç üstüne görev değilken

kalenin verilmesi zamanında kâfirlerle vireyi söyleşmeye sen koşun. Bu kez de var, vireyi söyleşin» dedi. Bendeniz de «yüce Tanrı versin de o zaman gelsin. Sultanım bilir, o zamandan beri Tanrı hazretlerinden rica ve dileğim odur ki, verilmesinde söyleştiğim gibi alınmasında da söyleşen bendeniz olamı» dedim. «İşte şimdi o zamandır» buyurdular. Kimi kez bana şaka olarak iltifat buyururlardı, yine öyle yapıyor sandım. Ama meğer gerçekmiş. Bu fakirin gelmesini beklemişler ve başka adam göndermemişler Serdar yine «ya neye durursun?» deyince henüz şafak sökmek üzere idi. Gittim ve söyledikleri yerde kâfirlere seslendim. İki adam rehin vererek iki kâfir çıkarttım. Bu işler oluncaya kadar gün de ağırmıştı. Çıkan iki kâfiri sadrazamın huzurlarına götürdüm. «Bre melunlar, padişah kalesini yıktırdınız, tez çıkın» dedi. Kâfirler de, «bunun padişah kalesi olduğunu bilseydik bir an kuşatmaz ve bu zahmeti çekmezdik; kıralın kalesi bilirdik onun uğruna çalıştık» diye cevap verdiler. Paşa ise, «çabuk şimdi var, hemen bu gün çıkınlar» karşılığını verdi. Sonra kâfirleri götürdüm. Yine kaleye girdiler ve bir merdiven sarkıttılar. Bendeniz de dört, beş adam ile bu merdivenden içeri girdim ve kaleden çıkmaları sorununu söyleştim. Onlar kaleyi alırken bize söylediklerinin birkaç kat fazlasını ben söyledim ve çok eziyet verdim. Âlemlerin Tanrısı orada duamızı kabul etmiş imiş, istediğimi tıpkı tıpkısına verdi. Allah'a hamdolsun. Ondan sonra, tutsak alıp zindana atmış bulundukları kırk sekiz Müslümanı özgürlüğe kavuşturdum. Yanlız onların duası ve şükran gözyaşları, umulur ki, Tanrı katında kaybolmaz. Mahzenlerini ve cebehanelerini mühürledim; yeniçeriağasından dört çorbacı isteyerek, devlet hazinesi için elkonan eşyaya yasakçı diktim. Kale komutanı olan kont, bir iki koyun saati bir iki de iyice tüfek ve bir iki kutu şekerli badem ile başka tatlılar verdi.

Ondan sonra rahmetli sadrazama varıp durumu ayrıntıları ile anlattım. Müjdeyi iletmeğe üzere İstanbul'a gideceğimden, yolculuk tedariki yapmakla uğraştım. Yeniden kaleye var-

madım, yoksa çok kısıntı peyda etmek mümkün olurdu. Ocaktan, o zaman henüz küçük olan ve şimdi sekbanbaşılıktan emekli bulunan Kara Hasan Ağa'yı ve rahmetli sadrazamın kapıcıbaşı Hızır Ağa'yı yanıma kattılar. İstanbul'a vardığımızda saadetli padişah şehzadeler odasını onurlandırdılar. Biz de Darüssaadet kapısından girerek orada buluştuk. Telhisimizi verdik ve sözlü olarak da gereğince durumu arz eyledik. Orada bulunan hizmetçilerimizle beraber toplam on yedi adam idik. Birer onur kaftanı ihsan buyurdular. Bendeniz piyade mukabelecisi iken süvari mukabelecisi oldum. Hızır Ağa Pojega sancağını rica etti, ihsan buyurdular. Rahmetli efendimizin, fırsat düşerse saadetli padişaha söylememi ısmarladığı şu sözleri arz ettim : «Dünya isteklerinden bundan başka yüce Tanrı'dan bir dileğim yoktu. On yıl bu sınır boylarını bunun için bekledim. Bundan sonra sağ kalsam da, ölsem de, mevkide bulunsam da, azledilmiş olsam da benim için değerce birdir». Saadetli padişaha bu sözleri tıpkısı tıpkısına söyledim. Padişah hazretleri, «yok, öyle demesin, biz ondan daha çok hizmet umarız» buyurdular.

İşte Estergon'un fethi, özet olarak böyle olmuştur. Olayların doğrudan doğruya içinde bulunduğumuzdan söz biraz uzatıldı.

BOÇKAYI'NIN KOMUTANLARINDAN NEMETİ KÖRGÖL İLE SARHOŞ İBRAHİM PAŞA'NIN BEÇ DOLAYLARINI YAĞMA ETMELERİ

Yıl 1014 (M. 1605). Boçkayı, İştvan İslam askerine yardım edeceğini üstlenmiş, yeminli güvence vermişti. Buna uyarak, Macar beylerinden Nemeti Körgöl adlı seraskerini Tuna'dan geçip Beç yöresini yağmalamakla görevlendirdi. Rahmetli efendimizin kızkardeşi oğlu olup o sırada Kaniye beylerbeyi bulunan Sarhoş İbrahim Paşa ile o sınır boyunun askeri ve Bosna sınır boyunun gazilerinden oluşan toplam yirmi bin ka-

dar asker varıp o memleketleri öyle yağma ve tahrip ettiler ki, anlatılıp yazılsa abartma yapıldığına yorulur ve inanılmazdı. Alınan tutsaklar, ele geçen eşya ve para o kadar çoktu ki, hesaba gelmezdi.

Macar beylerinin çoğu Nemeti Körgöl'ün komutası altına girmiş ve ordusuna gelip katılmışlardı. Ancak, Zrinyi oğlu ile Beka oğlu, kendilerinden daha aşağı derecede bir soylu olması dolayısıyla, Nemeti'nin buyruğu altına girmemişler, sadece başkapudancıları ile askerlerini göndermişlerdi. Müslümanlarla beraber bunlar da yağma ve talana katılmışlardı. Üç kez üzerlerine Nemçe'nin büyük birlikleri geldiler, fakat üçünde de bozguna uğradılar ve birçok tanınmış Nemçe kâfirleri tutsak oldu. Sözü'n kisası, yalnız o bölgede yapılan yağma ve tahripeler, vücuda gelen yüzaklıkları ve alınan ganimet, ancak Gazi Sultan Süleyman Han zamanında görülmüş bir ölçüde idi.

BOÇKAYI'NIN BİR KOMUTANI İLE BAZI İSLAM BEYLERİNİN UYVAR DOLAYLARINDA YAPTIKLARI TALAN

Aynı yıl. Boçkayi, yine Macar beylerinden Rupi Ferenc'i İslam beyleri ile birlikte Uyvar dolaylarına gitmekle görevlendirmişti. Müslümanlardan Çil Ağaç Bey, Bosna beylerbeyi ve Rumeli beylerinden bir, ikisi de aynı şekilde görevlendirilip Uyvar'a vardıklarında, kale içindekiler önce kapıları kapatmışlar ve karşı koymaya başlamışlardı. Sonra ise direnişten vazgeçip Kırıl Boçkayi'nin buyruğuna boyun eğdiler ve ister istemez kapıyı açtılar. Ama İslam askeri, kendilerine yağma ve talana izin verilmediği için, onlara dokunmadılar. Orada Uyvar Kalesi'ne ve memlekete bir beylerbeyi atanması ihtimali vardı. Lakin henüz Boçkayi ile antlaşma şartları belirlenmemiş olduğundan, bir soğukluğa meydan verilmemesi için, böyle bir atama yapmadılar. Boyun eğmeyen kaleleri ve Nemçe kâfirlerine bağlı olan toprak ve kaleleri tümüyle yağma ve tahrip

ettiler. Gerçi İbrahim Paşa ile Nemeti askerlerinin akınlarında elde ettikleri ganimet pek fazla idi, ama Uyvar ve dolaylarında alınanlar da ondan pek aşağı kalmazdı. Burası padişah ordusuna yakın bulunduğundan, İslam askerleri bol ganimetlerle varıp gelmekten geri durmazlardı.

ADALET VE DOSTLUĞUN OLUMLU SONUÇLARI ÜZERİNE

Älemde akıl sahibi kimselerce açık ve seçik olarak gör÷lmektedir ki, bir yıl Gazi Sultan Süleyman Han'ın yolu izlenmekle, sözü geçen Boçkayı'nın Osmanlı Devleti'ne itaatı sağlandı ve bu kutlu yılda İslam askeri bu kadar gaza ve fetihlere erişti. Şimdiye dek Ungürüs'a on üç sefer yapıldı, ama hiçbirisi bu sonuncusuna denk değil idi. Üç, dört kez Tatar hanı kalabalık Tatar askeri ile, bir kez oğlu ve her yıl mirzaları sınır boylarının korunmasında kaldılar. Fakat değil bu kadar, bunun onda biri kadar bile zarar veremediler, bir kez de düşmanı ezmek yoluna gitmediler. Bu mutlu yılda ise kazanılan başarı ve zaferler bir yana, İslam askeri bu kadar çok ganimetleri hiçbir seferde almış değildir. Reayaya iyi muamele olunmak ve vaatlarda bulunmakla, Uyvar yöresindeki köylerden her gün padişah ordusuna arabalar dolusu yiyecek gelirdi. Asker de orduya varıp satın almak ihtiyacını duymazdı. Macar kızları ve kadınları, çipu dedikleri taze pişmiş Macar çöreklerini ve türlü meyve ile yiyecekleri çadırdan çadıra gezdirerek alın diye yalvarırlardı. İslam askeri Estergon'u dövmek üzere olduğu bir sırada bile, reaya gelir, vire kâğıtlarını alıp itaat ederlerdi. Hatta orada Tuna üzerinde kurulan büyük köprüyü, kırk elli değirmenci ustası Hristiyan gelip bina ettiler. Orada da İslamlara bina bakımından zahmet çektirmediler. Eski Budin'e, Koyun adasına ve daha başka varoşlara üç, dört yüz aile varıp yerleştiler. Adalet ve reayaya iyi davranmanın ürünleri böylece ortaya çıktı. Daha önceki serdarları-

mız da böyle davranmış olsalar ve uğurlu sayarak Gazi Sultan Süleyman Han'ın yolundan gitmiş olsalardı ne seferler bu kadar uzar, ne de asker halkı canlarından bezerdi. Belki her biri, din ve devlet düşmanlarının başlarını ezerdi.

KAYMAKAM SARIKÇI MUSTAFA PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ VE SOFU SİNAN PAŞA'NIN KAYMAKAM OLMASI

Aynı yıl. Sarıkçı Mustafa Paşa kaymakamlıkta çok gözü pek, ikram ve ihsanda esirgemesiz idi. Kaymakam olunca Gürcü Mehmet Paşa'yı vezir yaptı ve bir ay sonra, kul tarafından öldürülen Hacı İbrahim Paşa'nın yerine Mısır valiliğini ona verdirdi. Yeniçeriağalığından azledilmiş bulunan Nakkaş Paşa'ya ve vezirlik verdirdi. Davut Paşa'yı ve Bulvanlı mir ahur Mustafa Paşa'yı önce beylerbeyi, bir hafta, sonra da vezir yaparak haslarını tamamladı. Başdefterdar Mahmut Paşa'yı azlederek yerine Hafız Mahmut'u geçirdi. Fakat defterdarlık işlerinden anlamadığı için, askerin ödeneklerini veremedi ve bu da kendisinin öldürülmesine neden oldu. Yerine Sofu Sinan Paşa kaymakam oldu.

CELALÎ TAVİL'İN NASUH PAŞA İLE SAVAŞI, NASUH PAŞA'NIN BOZGUNA UĞRAMASI

Yıl 1013 (M. 1604-1605). Sofu Sinan Paşa kaymakam olunca her taraftan sürekli olarak Celalîlerden yakınmalar ve feryatçılar geldi. Bir yandan aşağılık Tavail, öte yandan Saçlı denin tepeden tırnağa suçlu eşkıya, kısacası her bölgeden birer haydut başkaldırmış olduğundan, memleketin korunması için kesinlikle bir vezirin gönderilmesine gerek duyuldu ve durum padişaha arz olundu. Padişah hazretleri, Davut Paşa'yı bu göreve atayarak ivedilikle işinin başına gitmesini ferman buyurdular. Ancak, Davut Paşa acemiliğini ve güçsüzlüğünü gerekçe göstererek bin türlü özür ileri sürdü. Bu sırada Gec-

dehan (42) Ali Paşa'ya Anadolu eyaleti verilmiş ve Anadolu askerini, Acem'e serdar olan Çağalazade'ye ulaştırmakla görevlendirilmiş idi. Şimdi de Anadolu askeri ile «öte yakayı» korumakla görevli olan Nasuh Paşa'ya katılarak eşkiyaya karşı onunla beraber bulunması, ondan sonra da askerini Çağalazade'ye ulaştırması ferman buyuruldu. Bunun üzerine Ali Paşa Nasuh Paşa'nın yanına vardı ve beraberce Bolvadin Köprüsü'nde Tavil'in üzerine yürüdüler. Ama eşkiya karşısında bozguna uğradılar. Nasuh Paşa herkesten önce kaçtı ve Kütahya'ya varıncaya kadar bir yerde duramadı. Arkasından Gecdehan da Kütahya'ya gidince, bu bozguna sen sebep oldun diye onu kaleye kapattı ve o gece işini bitirdi.

Rahmetli Ali Paşa çok ağır bir dille konuşurdu. Her sözü, sanki bir hançer ya da süngü imiş gibi batardı. Kısacası Nasuh Paşa onun dilinden bezip usanmıştı ve «dirisiyle söyleşmekten ölüsüne cevap vermek yeğdir» diyerek haksız yere onun kanına girdi. Sonunda kendisi de aynı surette cezasını buldu. Ali Paşa'dan önce de, eskiden İstanbul'da çavuşbaşı olan ünlü ve tanınmış Kara Ali zade Mehmet Çavuş'u da Konya'da günahsız ve sebepsiz yere astırmıştı. Bu Mehmet Çavuş da fitneci ve katil bir adamdı. Bildiğimiz kadarı ile Varadin Köprüsü'nü yaparken bir adam asmıştı. Sonra asker sürmeye gönderilmişti. Alacahisar'da yine bir sipahiyi astı. Sonunda kendisi de Nasuh Paşa elinden cezasını buldu. Bu yaptıklarının hesabı sorulmak ve cezalandırılmak korkusuyla bir gün telaşla İstanbul'a geldi. Gemisini Hasbahçe'ye yanaştırıp padişahın köşkü yakınında karaya çıktı. Celalîlerin ayaklanmalarını, vezirlerin kayıtsızlık ve kararsızlıklarını arz etmek için geldiğini söyledi. Durum saadetli padişaha arz edilince, hiç tereddüt etmeden hemen kasrına inip Nasuh Paşa ile buluşturdular. O kadar gayret ve ibret dolu laflar etti ki, saadetli padişahın Bursa'ya gitmelerine sebep oldu. O sırada şeyhülislamı, sadrazamlar

(42) Gecdehan : Çarpıkağzılı.

hocasını ve kazaskerleri padişahın kasrına davet buyurdular ve Nasuh Paşa ile yüzleştirdiler. Nasuh Paşa'nın her sözüne değer veren padişah, Bursa'ya gitmek için hazırlıklar yapılmasını emretti. Her ne kadar donanmanın henüz gelip tersaneye girmediğini, kasım gününün geçmiş bulunduğunu, deniz seferinin tehlikeli olduğunu söylediler ise de bir yararı olmadı. Hatta Valide Sultan'ın o günlerde vefat etmesi bile padişahı bu yolculuktan vazgeçiremedi. Bendeniz bu sırada rahmetli efendimizin telhis ve mektupları ile İstanbul'a gelmiş ve efendimizin başkente gelip padişahın eteğini öpmek izniyle padişah hattını almış, Nasuh Paşa'nın geldiği gün de İstanbul'dan ayrılmış bulunuyordum. Akşam karanlığı bastıktan sonra Çorlu menzilcisinin evine, kaymakamın çakal adlı bir iki adamı gelip yetiştirdi ve kendisinin yük ve katarını getirmeye gönderilmekte olduklarını, durumun bu merkezde bulunduğunu söylediler.

SAADETİLİ PADİŞAHIN BURSA'YA GİDİŞLERİ

Yıl 1013 (M. 1604 - 1605). Nakkaş Hasan Paşa, daha önce Bursa muhafızlığına atanmış ve oraya gönderilmiş idi. Padişahın Bursa'ya gitmesi kesinleşince ona ivedilikle bir padişah buyruğu çıkarılarak, Bursa saraylarının temizlenmesi ve yiyecek ile içecek hazırlanmasına gereği gibi çaba göstermesi emrolundu. Saadetli padişah da üç parça kadirga ile İstanbul'dan ayrılıp Mudanya iskelesine çıktılar ve görkemli alayla Bursa'daki sarayına kondular. Ertesi gün hepsi, danışma meclisine katılmak üzere padişah huzuruna geldiler. Ama Sofu Sinan Paşa'da gereği kadar anlayış ve uyanıklık yeteneği bulunmayıp bir önleme gücü yetmediğinden, memleketin korunması görevini yine de Nasuh Paşa ile Davut Paşa'ya emanet etmeye karar verdiler. Padişah hazretleri on beş gün Bursa'da kaldıktan sonra başkente döndüler. Gidiş ve dönüşleri yirmi günü aşkın bir zaman almıştı.

SOFU SİNAN PAŞA'NIN AZLÎ VE HIZIR PAŞA'NIN KAYMAKAM OLUŞU

Aynı yıl. Bu sırada aşağılık Tavil, aşırı derecedeki gururu ve içindeki kötülüğü açığa vuran bir arz ile padişaha başvuru-
rarak, kendisine Anadolu eyaletinin ve bir, iki adamına da
Sivas ile Halep eyaletlerinin verilmesini istemişti. İstekleri
yerine getirilirse, saadetli padişahın öteki kulları gibi doğru
yola gireceğini ve bundan böyle fesat ve kötülükten vazgeçe-
ceğini bildirmişti. Uyuşuk ve yüz­süz Sofu Sinan Paşa, bu ya-
zıyı padişah huzuruna getirerek, iş gereği dileğinin yerine ge-
tirilmesinden yana konuştu. Bunun üzerine gayretli padişah,
Sofu'nun bu gayretsizliğinden huzursuz oldu ve onu kayma-
kamlıktan çıkararak yerine Hızır Paşa'yı atadı.

BU FAKİRİN BELGRAT'TA ASKERE ÖDENEK DAĞITTIĞI ÜZERİNE

Estergon seferinden döndükten sonra Belgrat'a gelindi.
Yeniçeriağasına ve bütün bölük ağalarına çekilip gitmek izni
verildi. Birkaç gün sonra askere ödeneklerini dağıtma zamanı
geldiğinden ve üç aylıkların (kıstların) ödenmesi gerektiğin-
den, çoğu bu bölgede bulunan bölük halkı Belgrat'ta toplandı.
Öteden beri altı bölük için altı ağa ve altı kâtip ile birer de
nâzır görevlendirilmiş olduğundan, her yandan mülazimler
ricaya geldiler. Bu fakir aynı zamanda piyade ve süvari muka-
beleciliği ile görevli idim ve divanda devlet işlerine bakıyor-
dum. İçeriye çağırdılar. Önlerine varınca, hakkımda iyi duy-
gular besleyen Defterdar Baki Paşa, rahmetli efendimize de-
di ki, «şimdi altı bölüğe ödenek dağıtımı için on sekiz adam
gerek ve bu on sekiz hırsıza bizim hazinemiz yetmez. Mademki
İbrahim Efendi kulunuz aynı zamanda iki dairenin mukabe-
lecisidir, ödeneğin tümünü o dağıtsın; ne havale ne de nâzır is-
temez, hepsinin işini o yapsın, hemen Tanrı ile canı diyelim»
dedi. «Ya sultanım, bu mümkün müdür?» dedim. «Örneğin, sipa-

hi ulufe alınca silahtar durur mu? Bunlar hod bir yerden alıgelmiştir ederler» dedi. «Biz de Allah Taâla'ya sığınırız, ola ki bizi doğru yoldan ayırmasın» dedim ve Allah'a hamd ile öyle dağıttım ki, evvel ve ahir yakama tek bir adam yapışmadı ve sende hakkım kaldı demedi. Yine eski görevlerimde kaldım, zimmetimde bir akçe çıkmadı. Altı bölüğe birden ödenek dağıtmak, Osmanlı Devleti'nde şimdiye dek görülmüş bir şey değildi. Çok az rastlanan bir iş olduğu için bu anlamsız sözler buraya yazıldı. Dağıttığımız yüz elli yük akçeden ziyade ödenek alan hak sahibi savaştının sayısı üç bini aşkındı. Garip olan yanı şudur ki, Bursa'da Nakkaş Paşa'nın dağıttığı yirmi dört yük akçeden on iki yükü mükerrer çıktı. Davut Paşa Kütahya'da kırk sekiz yük akçe dağıtmış, on beş yük akçe mükerrer çıktı. Bu fakirin mükerreri, ancak yedi bin akçe idi. Bu durumu Ekmekçizade, rahmetli sadramaza arz edince, «İbrahim Efendi'ye yedi hilat giydirin» dedi. Ama ancak biri ile yetindiler.

ÇAĞALAZADE'NİN ÖLÜMÜ, NASUH PAŞA'NIN ACEM'E SERDAR OLMASI, SONRA DA DEĞİŞTİRİLMESİ

Yıl 1014 (M. 1605-1606). Rahmetli Mehmet Paşa Ester-gon'u fethettikten sonra İstanbul'a gelmek isteminde bulunmuş ve dileği kabul olunmuştu. Başkente eriştiğinde padişah-tan çok saygınlık ve ikram gördü, yine eskisi gibi Ungürus serdarlığına müsaade buyuruldu. Bir rastlantı sonucu bu sırada Çağalazade'nin ölümü haberi geldi. Padişah adına hazinedar başı, hazinesini zaptetti. Bıraktığı mal pek çoktu. Serdarlığı dönemindeki tutum ve davranışlarından, yenilgisi ve boş yere hareketleriyle çabalarından yukarda söz edilmiştir. Gidip gelmesi, tarih gözetilmeksizin, ayrıca yazılmıştır; tekrara gerek yoktur.

Bu durumda değeri yüksek bir vezirin Acem'e serdar yapılması, din ve devlet şerefi gereklerindendi. Nasuh Paşa henüz İstanbul'a gelmiş ve vezirlik makamına oturmuştu. Ona çok ikramda bulunularak, üçüncü vezirlik rütbesiyle Acem'e serdar tayin olundu. Tuna kıyılarını koruyacak bir vezire de ihtiyaç bulunduğu, küçük olsun büyük olsun, herkesçe bilindiğinden, bu göreve de sadaret kaymakamı olan Hızır Paşa tayin olundu.

RAHMETLİ SADRAZAMIN YENİDEN İRAN'A SERDAR ATANMASI

Yıl 1014 (M. 1605-1606). Kaptanıderya olan Derviş Paşa'nın padişaha olan yakınlığı çok ileri bir dereceye varmıştı. Bütün dünya bir yanda olsa yine de onun sözü ağır basar, geçerli olurdu. Sonradan Derviş Paşa'nın kardeşi Civan Bey ile Eğriboz sancaklarının toprak yazımı görevlisi olarak beraber çalıştık. O zaman kendisi şunları anlattı:

Bazı günler saadetli padişah Derviş Paşa'yı Hasbahçe'de alıkor ve onun telkinleri ile hareket ederdi. Ertesi gün birden bire büyük bir olay meydana gelirdi. Hatta işitirdik ki, Valide Sultan hazretleri her zaman oğluna, onun sözüne ve düşüncelerine aykırı iş yapmayacağına dair annelik hakkı üzerine yemin verirmiş. Kadınların hali malum. Onu kin ve garazdan arınmış, temiz kalbli ve iyilik sever sanırmış.

Böylece bir gün rahmetli efendimiz her zamanki gibi arza girdiğinde yüzüne karşı padişah, Derviş Paşa'nın etkisi ile, «senin Acem'e serdar olman gerek, hemen yerine Ungürüs'a kimi serdar edersen et ve kendin de Acem'e gitmek üzere hazırlan» diye buyururlar. Rahmetli nerdeyse akli başından gidecek derecede kendinden geçer ve o anda ne diyeceğini şaşırır; «emir padişahındır» der. «Bu yıl umulur ki, Ungürüs taraflarında, Boçkayı kiralın ortaya çıkması sayesinde, istenil-

diği biçimde bir barışa kavuşulur ve Beç kâfirin atalarınıza veregeldikleri haraca kesilir» demeye ancak gücü yeter. Padişah, hemen tekrar «emrim üzere tedarikte ol» diye ferman buyururlar.

Rahmetli Mehmet Paşa sarayına döndüğünde ağlamaya başladı, gözünden akan yaşlar uzun süre dinmedi. Tekrar bir telhis yazdırdı ve kalbinde ne kadar düşüncesi varsa hepsini kâğıt üzerinde sıraladı ise de bir yararı olmadı. Padişah, o cahil ve düzenbazın yaptığı telkinlerden dönmedi. Ertesi gün Nasuh Paşa, serdarlığını kutlamak için Mehmet Paşa'nın yanına geldi ve «sultanım, bundan niçin üzülüyorsunuz, niçin canınıza eziyet verirsiniz» dedi. «Ben de sizinle beraber giderim ve bir, iki menzil ilerde gidip ihtiyaçlarınızı sağlarım, ne bir gün zahire sıkıntısı çekersiniz, ne de bir saat zahmet görürsünüz. Size Ungürus seferinizi unuttururum ve size öyle hizmet ederim ki, bütün hizmetkârlarınızın yaptıklarını asla aramazsınız. İnşallah Ungürus'ta da bir arzunuz kalmaz» gibi sözlerle onun gönlünü okşadı ve o kadar ferahlattı ki, rahmetlinin yüzü gözü birazcık olsun güldü. Sanki daha o günden zaferi kazanmış gibi oldu. Hemen o sırada, Nasuh Paşa'nın da uygun gördüğü gibi, öte yakada (Anadolu'da) olan beylerbeyi ve daha başka komutanlara padişah buyrukları yazılmaya başlandı ve oralara, ileri gelenlerden güvenilir kimselerin gönderilmesi kararlaştı. O gün Mehmet Paşa, ben fakire dönüp, «sen de bizimle Acem'e gider misin?» diye sordular. Ben de «ya sultanım, çapa kürek ermedikçe yani mezara girmedikçe ben sizden ayrılır mıyım?» dedim.

Ondan sonra o zalim Derviş Paşa'dan yakınmaya başladı. «Geleliden beri saadetli padişahı tamamıyla fikrime bağlamıştım. Bir süreden beri Derviş Paşa'nın aleyhimde çalıştığını bilirdim. Ne kadar yüzüne güldümse sırf bu yüzden yapardım. Şimdi açıkça söyleyeyim ki, maksadım Ösek'e vardıktan sonra Drava suyu boyunca ilerleyip Vişigrad'ın üst yanından

Mekomori'ye geçeyim. Boçkayı de öte yandan Pojen'i geçip Beç altına gelsin ve orada ikimiz askerlerimizle buluşalım. Böyle olsa Nemçe'de memleket mi kalırdı ve karşımıza düşman mı gelirdi? Şimdi asıl korkum şudur ki, Boçkayı'ye ve Macar kavmine yüz vermezler ve benim on iki yıllık emeğim boşa gider» diyerek gözyaşları döktü. Ama rahmetli eğer öte yakaya varmış olsaydı, Nasuh Paşa'nın dediği gibi, belki Ungürus'u unutmak mümkündü.

O zamanlar ayaklanmış olan eşkıyaların en güçlüsü, Kalenderoğlu dedikleri melun idi. Rahmetli Anadolu beylerbeyi iken, Kalenderoğlu onun buyruğu altında çalışmıştı ve buradan birbirlerini tanıyorlardı. Bu tanışıklığa dayanarak Kalenderoğlu, Mehmet Paşa'ya ve Abdi Kethüda'sına bir yazı yolladı. Yazıda, itaatını bildiriyor, «kime muhalefet edersem ederim, ama sultanıma karşı koymam ihtimali yoktur; eğer şimdi bana bir sancakbeyliği lütfederseniz Celâlî adını taşıyan eşkıyanın tümünü yanımda toplamayı üzerime alırım ve kılıcımı boynuma takıp bir nefes alacak kadar kısa bir zamanda karşınıza gelirim. Eğer şimdi verilmesi uygun görülmezse, sultanım en iyisini bilir, ne zaman olursa razıyım» diye yazmış idi.

Aşağılık Taval de Celâlî Deli Hasan'ın kethüdası Şahverdi Ağa'ya mektuplar gönderip, itaat ettiğini bildirmiş ve kendisi için aracılık yapmasını rica etmişti. Öte yandan Canbolatoğlu da, Halep'te ayaklanması azgın bir durumda iken, itaat ettiğine dair mektuplar göndermiş ve Halep valiliğinin kendisinde bırakılmasını rica etmiş idi. Fakat Derviş Paşa dedikleri zalim buna da inanmadı. Tırnakçı'nın kardeşi olup Estergon'un fethinde büyük yararlığı görülen yeniçeriağası Hüseyin Ağa'yı azlettirip ona Adana beylerbeyliğini verdirdi. Hüseyin Ağa, rahmetli Mehmet Paşa uğruna can vermeye hazır bir adam idi ve Mehmet Paşa da onu oğlu gibi severdi. Rahmetli Paşa, «bu kulunuzun oğlu, belki görür gözü ve tutar

elidir, azille yanımızda Acem'e gitsin, padişahın emriyle arkasından bir mansıp verilsin» diye padişaha ricada bulundu. Ama yazdığı telhise, «padişahlarda söz bir olur» diye cevap aldı. Kapıcıbaşı, Ferhat Paşa'nın adamlarından olup Belgrat'ta nüzul emini görevini yapan Mustafa Ağa'ya Kastamonu sancakbeyliği verildiğine dair bir padişah buyruğu çıkarıldı. Bunun üzerine Mehmet Paşa, onun için de «seferde zahire tedariki ile görevlendirilmiştir; onun hizmetini görecek başka bir adamımız yoktur; onu bu kulunuzdan ayırmak, kolumuzu kanadımızı kırmak demektir» diye yazdığı telhise de «verdiğiniz sancağı beğenmez mi?» diye cevap vermişler. O zalimin etkisi ile rahmetli Mehmet Paşa'nın istemediği, ona aykırı düştüğü ne varsa hep onu yaptılar.

EFENDİMİZ RAHMETLİ MEHMET PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Tarih 15 Sefer 1015 (M. 22 Haziran 1606). O zalimin etkisi ile padişah'tan gelen bunca haysiyet kırıcı muameleler, başına gelen bunca uğursuzluklar, rahmetlinin görünürdeki kırgınlığı bir yana, yüreğine indi. Günden güne gücü azaldı ve sonunda büsbütün dermandan kesilerek yatağa düştü. Baki Paşa şöyle anlatır :

O sırada bu fakiri Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi hazretleri davet etti. Rahmetli ile aralarında baba oğul ilişkileri bulunduğundan, bana şunları söyledi : «Kethüdası olan sarhoşu çağırarak isterdim, ama onun aklı başında değil. Sana diyeyim ve bu gizli sırrı açığa vurayım. Hekim diye burada olan Portakal (Portekizli) dedikleri dinsiz eliyle amel ilacına zehir katıp onu öldürmeye kesinlikle kastetmiştir. Kethüdası olan sarhoşu ve öteki adamlarını uyarın, kâfiri sakın yanına uğratmasınlar» buyururlar. Hatta kulunuz, «ben dışardan bir adamım, sözüme kim inanır» dedim. Adam göndererek haber

veresin, kendisi ile böyle parlak bir zaferde beraber bulundun, iyilik yapmak senin için farz yerindedir; bunu kendine iş edin, üzerine düş» diye kat kat tembih etti.

Baki Paşa bunu rahmetlinin hastalığı halinde söylemeyi uygun bulmadı, ama hekimin ziyaretine engel oldu. Bir, iki gün geçince rahmetlinin sağlık durumu düzelmeye yüz tutar gibi oldu ve oldukça iyileşti. Ziyaret için taşradan gelip giden büyükler eksik olmadığından, harem sarayına çekildi ve birkaç günde içerde yattı. Ne var ki, eceli gelmiş, ömrü sona ermiş imiş. «Peklik beni pek incitmektedir» diye Portekizli doktorun hazırladığı amel ilacının kendisine uygulanmasını istedi. Bunun üzerine kapıcılar bölükbaşısını gönderdiler. Bu zalim ise kimseye danışmaz, kendisi de durumu bilmez, ivedilikle varıp o melunu getirir ve melun da derhal işini yapıp gider. Ertesi gün Sun'ullah Efendi yine Baki Paşa'yı davet eder ve ona «hey zalim, niçin iyice göz kulak olmadın, o kâfir işini işlemiş» bu-yururlar. Sonra gördük, rahmetliye zehir bulaştı ve «yandım, helâk oldum» diye feryada başladı. Melun Portekizli de o sırada oraya geldi, özür ve behaneler ileri sürmeye koyuldu : «Ni-ce ideyim, söyledim dinlemedi; ben istirahat etmesini öğütlemiştim, bir parça iyileşince hareme girip cariyelerle düşüp kalkmış ve onlarla temasta aşırılığa kaçmış; işte bu yüzden uğursuzluğa uğramış» diyerek sözde bazı ilaçlar vermeye başladı. Fakat rahmetliye zehir, yapacağını yapmıştı. Elinden ve ayağından can çekilmiş, bir lokma yutacak hali kalmamıştı. Dört yanı ile ölüm belirtileri apaçık görülüyordu. Böylece, çarşambaya rastlayan aynı gün, güneş doğarken bu geçici dünyaya veda ile ölümsüz dünyaya göçtü. Ulu Tanrı ona gani gani rahmetler eyesin.

Rahmetli Mehmet Paşa çok sade, içi temiz, alçakgönüllü, kibar ve gururdan tamamıyla arınmış, yalandan ve böbürlenmeden uzak, temiz ve iyi huylu, düşman karşısında sebatlı ve çok gözüpek bir yiğit idi. Görünürde en fena kusurunun

cimrilik olduğu söylenirdi. Fakat Estergon fethedilince verdiği zeamet, timar ve daha başka dirlikler dışında cebinden ve kendi mübarek eliyle İslam gazilerine yirmi bini aşkın altın para dağıttığı da bir gerçektir.

RAHMETLİNİN BIRAKTIĞI YETİMLER PARA VE EŞYALAR

Rahmetlinin ölümünden iki gün önce bir padişah hattı geldi. İçinde, « nice bir hastalık taslarsın, şöyle ki bir gün çıkmayasın, hakkından gelirim» deniliyordu. Rahmetli de bu hat-ta cevap olarak bir telhis yazdırdı. Telhiste de şöyle deniliyordu : «Padişahım, buyruğunuz üzere öbür gün çıkarım; ancak o güne ömrümüz yetişir mi bilmem; ya burda olurum, ya or-da, o zaman hale itimat buyrulur». Ertesi gün öğleden önce, Mehmet Paşa, padişahın iyi tanıdığı ve çok güvendiğı bir adam olan Uzun Kâtib'i rahmetli Mehmet Paşa'nın «oğlum» diye an-dığı ve çok sevgi gösterdiği kapıağasına gönderdi ve «sevap olur, merhamet edip ziyaretimize gelsin, halimizi görsün» diye ricada bulundu. Uzun Efendi varınca kapıağası, padişaha da-nışmadan Mehmet Paşa'yı ziyarete gidemeyeceğini ileri sürdü. Böylece, padişahın iznini alıp, ancak salı günü öğleden sonra giderek rahmetlinin halini gördü ve epeyce ağlayıp sızladı. Ra-hmetli Mehmet Paşa da, «ağa, bizim halimize itimat olunmadı ve bu devlete yaptığımız hizmetler bilinmedi; ola ki, Tanrı katında kaybolmaz». Rica ederim, benden saadetli padişahın mübarek eteğini öpesin ve vasiyetimin şu kadarcık olduğunu söyleyesin : «Altı tane saç bitmedik, ana sütüne muhtaç yeti-mim var, bunları el kapısına muhtaç etmesin, her ne ihsan ederse ulu Tanrı onun bin katını ödül eylesin».

Ağa rahmetli Mehmet Paşa'dan ayrılıp ağlaya ağlaya pa-dişah huzuruna varır. Saadetli padişah, ne ağlarsın buyururlar; Ağa da, «padişahım, şöyle bir karadağ gibi vezirin gidiyor, ne haline kimse inandı, ne de kadri bilindi»der. Padişah ise, «o gi-derse yerine biri daha gelir» diye karşılık verir. Ağanın «padi-

şahım, onun yerini tutan vezir buluncaya kadar çok vezir de-
ğiştirirsin» yollu cevabı üzerine ise : «Hele nakit varlığı alınsın,
öteki eşyalarına dokunulmasın» buyururlar.

Ama Derviş Paşa dedikleri zalim, sadrazam olur olmaz,
acımasız, şefkatsiz ve cellat yaradılışlı bir adam olan kapıcıba-
şılardan Kör Ali Ağa'yı, Belgrat'tan gelmekte olan rahmetli
Mehmet Paşa'nın eşya ve bazı yetimlerinin karşlarına gönder-
di. «Sefer araç ve gereçleri kulunuza lazımdır, yetimlere lazım
olmadığı açıktır» diyerek bunları ellerinden aldı. Ertesi gün de
Ekmekçizade ile beraber yine geldi. Rahmetlinin nakit olarak
yüz elli bin altın ve yüz yük de kuruş vesair parası vardı. Her
şeyden önce onları aldılar. Geri kalan giysi ve yadigârlarını,
sandık ve sepetleri önlerine getirtip, birer birer açarak çıkar-
dılar. Sonra yine sandıklara yerleştirip ve hamallara yükle-
yip dünden kalanlarla birlikte sarayına götürdüler. Kırkı aşkın
samur kürk çıktı. Acıma ve şefkat dolayısıyla yetimler için bi-
rer kürk ayrılmasını, gerisinin kendisine verilmesini emretti.
Sonra üç, dört sepet ve sandık, gümüş eşya, kâfirlerden gelen
leğen ve kupa gibi kaplar çıktı. Bunlar için de merhamet denizi
çoştı : Şunların en küçüklerinden birer tanesini yetimlere verin
dedi. O anda kendimi tutamadım, «zahir, büyüklerini saklaya-
cak yer bulamıyorlar» dedim. Üzerime hınç ile baktı. Ekmekçi-
zade de «medet, dilini tut» anlamında dudağını ısırdı. Ama ulu
Tanrı hazretleri bilir, yalanım yoktur, rahmetlinin ölümü bu
fakire pek ağır gelmiş idi; o kadar fena olmuşum ki, katımda
bir kâse zehir içmek işten bile değildi. Şunu da iyice anladım
ki, insan sevdiği bir kimse uğruna kendi vücudunu yok edermiş.
Rahmetli ile akrabalığımız bir yan, on beş yıl boyunca bir
gün hizmetinden uzak olmadım. Kimse yokken sırdaşı, musa-
hibi idim; halk içinde de muhatabı idim. Ömrüm boyunca bir
kez olsun acı sözünü işitmedim. Lütufkârlığı ile daima beni
mahcup bırakırdı. Âlemlerin yaratıcısı olan Tanrı, rahmetini
ziyade etsin, yerini cennet eylesin. Şimden sonra ona yapabi-
leceğimiz tek hizmet, ancak dua etmektir.

RAHMETLİ MEHMET PAŞA'NIN MURAT PAŞA'YI KENDİ YERİNE UNGÜRUS SERDARLIĞINA ATAMASI VE BUNUN BARIŞ YAPMASI

Yıl 1015 (M. 1606). Şair Kisbî Çelebi'nin dediği gibi :

Acem'e gitmeye memur idi dedi tarihin

Ademe gitti meded hay Mehmet Paşa.

Mehmet Paşa, ölümünden önce Murat Paşa'yı kendi yerine Ungürus'a serdar tayin etti. Murat Paşa rahmetli daha hastalanmadan kendi adamları ile Edirnekapı'dan yola çıktı ve Halkalı'da çadırını kurdu. Buyruğu altına verilen şanlı askerle Edirne'ye geldiğinde, Budin Beylerbeyi Kadızade Ali Paşa, Budin Kadısı Habil Efendi, Budin'de Nasrettinzade Mustafa Efendi ve Ali Paşa, onun kethüdası Kadim Ahmet Kethüda Komorn ile Estergon arasındaki Zeytin boğazına gelmişler, Nemçe ve Macar ileri gelenleri de orada toplanmışlardı. Barış üzerine söylüştiler ve Boçkayı kiralın da rızasını alarak barışa karar verdiler. İşte orada yapılan barış, hâlâ yürürlükte olan barıştır. Ama her ne kadar bu barışta Boçkayı kiralın onayı alınmış idiyse de, barış onun istediği nitelikte olmuş değildi. Onun maksadı, Macar budununu tümüyle kendi egemenliği altında birleşirmek ve padişahın bir defa hutbesi okunmuş olan ister Yanık ister Fülele ve daha başkaları olsun, Müslümanlara verilmedikçe barış yapmamak idi. Rahmetli ile böyle kararlaştırmışlar ve defalarca taahhüt etmişler idi. Ama rahmetlinin ölümü ile bunun da işi bozuldu. Sonunda o tasa ve acı ile, barıştan sonra iki aya kalmayıp kendisi de öldü. Nemçeliler tarafından birçok vaatlarla zehirlendiği ve bu yüzden öldüğü söylenir. Herhalde ulu Tanrı en doğrusunu bilir olmalıdır.

DERVİŞ PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

Yıl 1015 (M. 1606-1607). Rahmetli efendimiz vefat edince hemen arkasından Derviş Paşa o kutsal makama geçti. İlk divanda çavuşbaşıyı çağırarak, «beni başka vezirlerle karşılaştırmasınlar; her kim fukaranın bugünkü işini yarına bırakırsa

başını keserim; kâtipleri de, eğer eski yasanın tespit ettiğinden daha çok para alırlarsa, siyasetle katlederim» diye tembih etti. O anda kâtipler paşanın bu sözlerini hiç beğenmediler; «divan içinde denenmiş bir haldir, o yüksek mevkîe çıkan herhangi birinin ağzından çıkan sözler, ister iyi ister kötü olsun, kendi yeteneğine göre birkaç aya kadar yerine varmadan mutlak kendi başına gelir» diye kötü bir alamet saydılar. Gerçekten de öyle oldu. Derviş Paşa'nın da vücudu yedinci ayda ortadan kalktı.

Bir gün ikinci divanına öte yaka beylerbeylerinden azle-dilmiş nur yüzlü bir ihtiyar gelmiş. İyi hali ile tanındığı ve hat-ta sürekli oruç tuttuğu o zaman söylenen bu adam sadrazamı selamlayıp gitti; fakat sonra yanına çağırarak, «senin oğlun davul ve sancak sahibi bir mirliva imiş, ondan şikâyetçiler geldi» demiş. İhtiyar, «sultanım, hakkından gelmek hükmüm de değil» cevabını alınca «onun yerine senin hakkından geli-rim» deyip kendi kapısı önünde başını kestirdi. Abdi Kethüda ile beraber oraya gelmiştik. İhtiyarın cesedini bir tabut için-de hamallar götürüyorlardı. Baş vücutundan ayrılmış du-rumdaydı, bunu gözlerimizle gördük. O sırada Derviş Paşa, he-men kalan eşyası için adamlar yolladı. Herkes bu davranışına şaşırıp kaldı. Padişaha arz edilmeden, kutsal şeriata başvurul-madan, suçsuz ve günahsız böyle bir mazlum yok olup gitti. Ulu Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Rahmetli efendimiz Mehmet Paşa'nın bıraktığı eşyaların da değeri iki yüz yük akçeden fazla idi. Saadetli padişah bun-ları paşanın yetimlerine vermişti, ama Derviş Paşa gaspetti. Sarayının çevresinde bulunan yirmi kadar evi, mimarbaşı ta-rafından değeri biçilerek, istimplâk edilecekti. Ancak, Derviş Paşa, biçilen değerın yarısını ödeyerek evleri kapattı ve sahip-lerini zorla kovdu. Bunlar, iki, üç gün içinde görülen zulümle-ri idi. İktidarda kaldığı öteki günlerde yaptığı zulümleri de bu-na kıyasla düşünmek ve ölçmek gerek.

Rahmetli Mehmet Paşa efendimize de, sefere çıkması için padişah tarafından nice ezâ ve cefalar edilmişti. Sonunda bu derde ecelden başka çare bulunamadı. Derviş Paşa ise vezir olduğu gün kendini binaya ve âlemi fenaya vermeye başladı. Sefere gitmekten kaldı, saadetli padişah da onun düşünceleri etkisinden kurtulamadı.

Şaşılacak İşlerden :

Hasanbeyzade, *Tarih*'inde şunları yazmış : O sıralarda padişah, Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'yi, Hoca Efendi'yi, büyük vezirleri ve kazaskerleri padişah kâsrına davet ettirip, sefere gitmek sorununu görüşmek üzere bir araya topladı. Önce saadetli padişah, bu yıl sefere geç kalındığını, bundan vazgeçip gelecek yıl için tedarik görülmek yerinde olacağını buyurdular. Hazır bulunanlar, rahmetli Mehmet Paşa'ya sefere çıkması için bu kadar ısrar edilmiş olduğu halde, şimdi sebepsiz yere seferin ertelenmesi son derece acaip gelir ve şaşırır kalırlar. Rahmetli Sun'ullah Efendi kendini tutamaz ve hemen atılarak söze başlar : Padişah ordusu bir ayı aşkın bir zamandır Üsküdar'da bulunmaktadır. Bu kadar elçilere ve din düşmanlarına karşı orduyu geri döndürmek uygun düşmez. Hiç olmazsa Halep'e kadar varılsın ve sefer tedariki orada görülsün. Ayrıca da, doğrudan doğruya buradan Acem diyarına gitmek İslam askerini yormaktır. Rahmetli büyük atanız Sultan Süleyman, çoğu kez Acem seferlerini bu dediğim yoldan düzenlemiştir.

Bunun üzerine saadetli padişah, o zamanın koşulları öyle gerektiriyormuş, öyle yapmışlar; şimdi bir zorunluk yok iken Halep'e varmanın yararı nedir? diye karşılık verince, şeyhülislam sözüne devam eder :

Yararı şudur ki, devlet ordusu yok yere çıkmış olmaz ve sefere gidilmiş iken düşmanlar sefere güçleri yetmedi demez. Şimdi hem şöyle sebepsiz yere orduyu döndürmek reva görülüyor mu? Bari ülkelerin korunması için bir vezir gönderilmez

mi? der. Saadetli padişah da «işte eski bostancıbaşı Ferhat Paşa, yurdu korumak için varsın orduyu beraberinde götürsün» buyurdular.

Yine rahmetli Sun'ullah Efendi, hakkı teslim eden bir kişi olarak zorunluk duyar ve «ya bari iç hazineden sefer zahiresi satın alınması için bir miktar para verilemez mi?» der. Padişah buna «hazinede para yoktur, nerden verilsin» karşılığını verir. Bunun üzerine yine Sun'ullah Efendi, «Mısır hazinesinden inayet buyurulsa olmaz mı?» deyince padişah «Mısır hazinesi bizim harçlığımızdır, ondan nasıl verilir?» buyururlar. Sun'ullah Efendi yine devam eder: «Rahmetli atanız Gazi Sultan Süleyman Han Sigetvar seferine giderken sarayda ne kadar altın ve gümüş kap-kacak varsa darphaneye verdiler ve para kestirdiler, savaşta onu harcadılar. Düşmandan öç almaya çabalamak, din ve devletin namusundandır». Padişah biraz sinirlenerek, şeyhülislama şöyle seslenir: «Sen benim sözümü anlamıyorsun, ancak zaman zamana uymaz ve o zaman bu zamana kıyas olunamaz. O vaktin zorunluğu, o imiş ve öyle yapmışlar o vakti bu zamana niçin misal gösterirsin?» der. Konuşmaların böyle bir havaya girmesi üzerine toplantı da dağılır. Sonuç olarak, rahmetli Sun'ullah Efendi, ortada hiçbir neden yokken şeyhülislamlıktan azledilir ve yerine Mustafa Efendi atanır. Fakat bu da üç ay tutunamaz. Rahmetlinin bedduası tutar ve müftülük makamı, o sağlam din adamına nasip olur.

BOSTANCIBAŞI FERHAT PAŞA'NIN ÖTE YAKA MUHAFAZASINA SERDARLIĞI

Yıl 1015 (M. 1606 - 1607). Ferhat Paşa, oldukça kaçık yaratılıştaki, laubali huylu bir adamdı. Öte yaka muhafızlığına serdar yapıldı, fakat nereye gideceğini ve ne iş yapacağını hâlâ bilmiyordu. Çoğu günleri, buyruğu altına verilen bölük halkı ile kavgaya ve çatışma içinde geçti. Ulufe istemeye geldikçe, ben de sipahiyim, ben de ulufe isterim derdi ve size verdiğim zaman

makbul olur da kendime verdiğim zaman neye olmaz diye onlara çatardı. Sipahilerin kendine doğru yöneldiklerini görünce, eteğine doldurduğu taşları önce kendisi kendi otağına atar, onlar otağa yaklaşınca birkaç ipini kesip çıkarır, belki çadırını yıktığı da olurdu. Bu tutum ve davranışlar içinde görevi başına vardı ve döndü. Ne kadar iş gördüğü de herkesçe öğrenildi.

DERVİŞ PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Yıl 1015 (M. 1606 - 1607). Derviş Paşa'nın sadrazamlık dönemi ancak birkaç ay sürdü. Bu sırada zehiri gözünde olan zararlı bir yılan gibi her gördüğünü sokardı. Padişaha yakın olanlar onun zehirinden ve fenalığından korkuya düştüler. Sonunda düşmanları o kadar çoğaldı ki, herkes onun öldürülmesini oybirliği ile ister hale geldi. Rastlantı bu ya, Hasbahçe duvarına bitişik iki sur kulesi arasına bir ahır yaptırdı. Düşmanları hemen bundan yararlanarak, oradan saraya lağm koymak ve içsaraya girip büyük bir fesat çıkarmak gibi birçok ihtimaller ileri sürdüler. Saadetli padişahı, ondan öğrenen ve güvenini yitirmiş bir hale getirdiler; gerçek anlamda kuruntuya düşürdüler. Sonunda padişah, bir gün şeyhülislamı çağırıp konu üzerinde görüştüler. Kararlaştırdıkları plana göre, birkaç gün için tavşan uykusuna yattılar; sadrazamın bazı isteklerini de kabul eder görünerek, padişahın kırgınlığını ona unutturdular. Böylece, paşanın herhangi bir şekilde kuşkulanmasını önledikten sonra, bir gün kendisini yine saraya davet ettiler ve çadır ipi ile boğdurttilar. Hatta ölüsü epeyce zaman padişahın önünde bırakıldıktan sonra bir ayağını oynatması üzerine hemen boğazına bir hançer saplandı ve böylece canının geri kalan kısmı da söndürüldü.

MURAT PAŞA'YA SADRAZAMLIK VERİLMESİ VE SADARET MÜHRÜNÜN GÖNDERİLMESİ

Yıl 1015 (M. 1606 - 1607). Murat Paşa barış işlerini bitirmiş ve Belgrat'a gelmiş idi. Padişaha hediyelerle gidecek elçiyi bekliyordu. Tam o sırada sadrazamlık mührü ile padişahın bir

hattı kendisine ulaştı. Padişah hattında şöyle deniliyordu : «Kimsenin etkisi tek bir insanın da iltiması ve ricası olmaksızın, salt kendi düşünce yeteneğimden doğan bir istekle sadrazamlığı sana verdim ve mührümü sana gönderdim. Umulur ki, güçlü Tanrı her işinde sana destek ve her sorunda başarı mukadder etmiş olsun. Göreyim seni, her işe dikkatle ve var gücünle sarılasın ve padişah uğrunda bütün varlığıyla çalışsın».

Padişahın bu yazısı ve iltifatları büyük sevinç uyandırdı. Bu fakir o sırada Eğriboz toprakları yazımından Belgrat'a dönmüştüm. Seferlerde henüz vezir rütbesini almış beylerbeyi iken bulunduğu yerlere durmadan gider gelirdim. Bu gelişimde çok iltifat ettiler ve «elbette yine mukabelecilik görevi üzerinde, kalsın, tezkereciliğimizi de yapın, bizden ayrılmayın» dediler. Hatta rahmetli defterdar köşkünü de bana verdi ise de ben, evimde yangın çıkmış olduğu için kabul etmedim ve arkalarından geleceğimi söyleyerek izin aldım.

SERDAR MURAT PAŞA'NIN CANBOLATOĞLU ÜZERİNE GİTMESİ

Yıl 1016 (M. 1607-1608). Cihad'a alışkın ve yaratılıştan adaletle yoğrulmuş olan Murat Paşa'nın değeri ve mevkii, padişahın gösterdiği bu itibar ve iltifat ile daha da yükseldi. Hiç durmadan İstanbul'a geldi ve az bir zamanda gereği gibi sefer tedarik görerek Halep'te bulunan Canbolatoğlu'nun üzerine yürüdü. Paşa, menzilleri geride bırakarak, Azaz sancağına bağlı Gündüzlü denen yere vardığı zaman, Canbolatoğlu da Halep'ten kalkarak aynı yere gelmiş bulunuyordu. Düşman avcısı İslam askeri ile yiğit serdar bir yanında ve kalabalık eşkıyaları ile Canbolatoğlu öbür yanında olmak üzere, iki taraf da, Arslanlıbeli diye anılan bir geçite kondular. Can-

bolatoğlu'nun piyade ve sekbanı kırk bini aşkın idi. Kendilerine çok güvendiklerinden, İslam askerine görünmeden hemen bir anda onu yok etmek düşüncesiyle, alaylarını düzenleyip yürüdüler ve ortalığı toza, dumana kattılar.

Sözlerine inanılır bazı kişilerin anlattıklarına ve doğrudan doğruya kendisinden dinlediklerini yeminle teyit ettiklerine göre, Canbolatoğlu sadrazama birkaç kez mektuplar gönderdi ve şu ricada bulundu : Eğer İstenen, benim vücudumun ortadan kaldırılması ise, güvendiğiniz bir adamınızı gönderin, çadırımda kafamı kessin ve kellemi mübarek huzuruma ilet sin. Ama eğer amacınız eşkıyayı tümüyle yok etmek ise Halep'i bendenizin üzerinde bırakın ve hep beraber İranlıların üzerine varalım; öncünüz ben olayım, ya başımı vereyim, ya başını alayım; orada kırılan kırılır, kırılmayanların kimini kalelere koymakla, kimini de başka yoldan, kısacası kolay ve rahatlıkla tümünü yok edelim.

Fakat rahmetli Murat Paşa (dize) :

Düşmanı kılıçtan özge aralar gördün mü hiç?

diyerek bu türlü haberlere kesinlikle kulak vermedi. Bir kez Celali bayrağının dibinde toplanmış bulunanları padişah bayrağı dibine gelenlere katmadı, tövbe ve itaatını kabul etmedi. Kesinlikle eşkıyaya güler yüz göstererek kendine çekmek yoluna gitmedi.

Sözün kısası, iki taraf askeri söylenen yıl recebinin üçüncü (M. 25-10-1607) pazar günü adı geçen yere kondular. Derler ki, Canbolatoğlu barış imkânını göz önünde tutarak, o anda eşkıyasını savaşmadan alıkoymak yoluna gitti. İlerleyen sadrazam ordusunun öncülerini bozguna uğratan sekbanlarının arasına vardı ve hemen dizginlerine yapıştı ve onlara : «İki yüzlü, iki dinli kahpeler, kahpe oğulları» diye çıkıştı ve kuru, yaş ağzına geleni söyledi. Sonra yine kendisi ne dedi ise dedi, ne vaat ettiyse etti, onları salıverdi ve gidip başaşa-

ğı dönmüş sancağı dibinde durdu. İslam askerinin alayları bu yönden de birbiri ardından yürüdüler. Rahmetli Tiryaki Gazi Hasan Paşa Rumeli beylerbeyi idi, rahmetli İskender Paşa da onun kethüdası bulunuyordu. Bunlar, Rumeli'nin eli kostancalı, kurt postlu, kurt taçlı, kara çizmeli gazileri ile öyle saldırdılar ki, aslan kesilen sekbanlar tabana kuvvet geri teptiler ve nice bin melunu cehenneme yolladılar. Gazi Koca Murat Paşa silahtar alayını peşlerine saldı ve kendisi de gaddaresini kınından çıkararak muhabere alanında dimdik yerini aldı. Canbolatoğlu, İslam askerinin gelişini görünce, artçı olarak birlikleriyle kaçmaya başladı. İlerde olan sekbanları henüz dövüşmekte, can alıp vermekte idiler. Onlar da, İslam askerinin gelişini ve eşkıyabaşının artçı eşkıyalarla kaçtığını görünce, başlarını kurtarmak telaşına düştüler ve her biri kendi semtine can attılar. Tümüyle bozguna uğrayarak yer ve yurtlarını bırakıp gittiler. Güzel söz söylemek ve yazmakta zamanın en seçkin kişisi, şiir ve düz yazıda eşsiz usta olan güçlü şair Mevcî, o muharebede bulunmakta idi. Söz ve anlam bakımından şöyle tarih düşürerek, doğrusu belagat damgasını gökyüzüne vurmuştur :

Bin on altıda kırıldı sekban

Canbolatoğlu, kurtulan yandaşları ile Halep'e geldi ve Cuma Bölükbaşı adlı ünlü sekbanını kaleyi korumakla görevlendirdi. Kendisi ise kefenini ve kılıcını boynuna takıp İstanbul'a doğru yola çıktı. Bir de pusula yazarak amcası Haydar Bey ve Hüseyin Kethüda ile İstanbul'a gönderdi. İçinde şunlar yazılı idi : Padişah huzurunda yüz sürmeye gidiyorum, dilerse affetsin, ferman ederse katletsin. Bunun üzerine sadetli padişah affettim diye bir hat yazdı ve amcasını Hasbahçe'de alıkoyup Hüseyin Kethüdasını, yanına bostancıbaşıyı katıp yolladı.

KALENDEROĞLU'NUN BURSA KENTİNİ YAĞMA VE TAHRİP ETMESİ

Yıl 1016 (M. 1607-1608). Mert yaratılışlı Murat Paşa Canbolatoğlu üzerine yürüdükten sonra Kalenderoğlu Pirî, Kara Sait ve Ağaçtan Pirî, otuz bin kadar eşkıya ile Bursa kentini yağma ve tahrip ettiler ve uzunca bir süre o eşsiz şehirde alıp verdiler. Aldıkları ganimetler ve ettikleri fesatlar kaleme ve sayıya sığmaz. Ahaliden hali ve vakti yerinde olanların çoğu fukara ve aç kaldı, zenginler de meteliğe muhtaç bir hale geldi.

CANBOLATOĞLU'NUN DURUMU VE SONU

Canbolatoğlu, beş altı yüz kadar adamı ile Halep'ten kalkıp başkente doğru yola düşünce, Kalenderoğlu ile yanında olan başka eşkıyabaşları birkaç bin adam gönderip onu karşıladılar ve kendi ordularına götürdüler. Kalenderoğlu, «ben de seninle İstanbul'a gider, padişahтан merhamet ve inayet rica ederim» diye bir süre onu alıkoydu. Sonunda, yine aynı inanç ve aynı yolda olmak, yine ayaklanıp isyan bayrağını kaldırmak teklifinde bulundu. Canbolatoğlu ise İslam askerinden öyle bir yumruk yemişti ki, isyan etmiş olduğuna bin defa pişman olmuştu. Teklifini kabul etmemesi üzerine bir, iki yüz sekban gönderip Canbolatoğlu'nu göz hapsine aldı.

O sırada padişah tarafından Hüseyin Kethüda, bostancıbaşı ile Bursa'ya gelmişti. Bostancıbaşı Bursa'da kalıp, Hüseyin Kethüda'yı bir iki bostancı ile Canbolatoğlu'ya göndermiş idi. O gece ne ettiyse etti, bir fırsatını bulup iki, üç adamı ile firar etti ve Bursa'ya gelinceye kadar hiçbir yerde durmadı. Eteğini öptükten sonra padişah onu bir hafta Hasbahçe'de alıkoyarak her gün huzuruna getirtti ve birçok işler üzerinde bilgiler aldı. Aynı günlerde idi ki padişah hazretleri, o zaman henüz çocuk yaşta olan fakat sonradan Sultan Mu-

rat Han zamanında yükselip Mir ahur ve kaptanıderya olup, beşinci vezir iken asker sürmeye memur edildiğinde sadrazam Mehmet Paşa tarafından Erzurum'da katledilen Hüseyin Paşa oğlu Mustafa Paşa'yı padişah haremî hizmetçileri arasına kattı. Ve yine, Canbolatoğlu diye ün kazanmış olan Ali Paşa'ya da Tamışvar sancakbeyliğini ihsan buyurdular.

Böylece Canbolatoğlu iki yılı aşkın bir süre orada görev yaptı. Zengini ve fakiri birbirinden ayırmadan herkese adaletle muamele etti ve sınırboyu şartlarına uyum kazandı. Fakat tam bu sırada 1018 (M. 1609) tarihinde Gazi Murat Paşa Celalîlerin kökünü kazıyıp da İstanbul'a gelmiş bulunuyordu. Canbolatoğlu'na bir görev verilmiş olduğunu görünce, «Canbolatoğlu da Celalîlerden olduğu halde neden sağ bırakılsın?» dedi ve tutuklanması için padişah buyruğu gönderdi. Rahmetli Hadım Gürcü Mehmet Paşa, o zamanlar serdar olarak Belgrat'ta bulunuyordu. Murat Paşa'nın damadı Vezir Ali Paşa da Budin beylerbeyi idi. Bunlar Canbolatoğlu'nu korur bir tutum takındılar. Hatta Ali Paşa adam öldürmek ve öldürtmekten çok kaçınırdı. Derler ki, Canbolatoğlu'na Belgrat'a gelme diye haber göndermiş. Ama eceli erişmiş olacak ki, kaza yakasına el atıp onu Belgrat'a götürdü. Ali Paşa ile görüştüktan sonra giderken Kapıcıbaşı Durak Mehmet Paşa, aldığı özel bir buyruk gereğince onu yakalayarak kaleye kapattı. Kırk gün sonra da orada boğularak öldürüldü. Yüce Tanrı ona rahmet eylesin.

Bir söylentiye göre Canbolatoğlu'nun öldürülmesine padişah razı değildi. Hatta Murat Paşa, onun şirpençeden öldüğünü padişaha arz etmiş derler. Rahmetli Murat Paşa çok gayretli bir yiğit ve saltanatın namusunu korumakta kesin kararlı bir devlet adamı idi. Bir Celalî diye adı çıkan kimsenin, «Cuhûd (çıfıt) imana gelmez, merd-i mülhid tevbekâr olmaz» dizesinin anlamına uygun olarak, ne imanına, ne Müslümanlığına, ne de tövbesine kesinlikle güvenmezdi; ölümden gayrı bir araçla onun doğru yola getirilebileceğine inanmazdı.

BÜYÜK VEZİR YİĞİT MURAT PAŞA'NIN SAVAŞTAN SONRA HALEP'İ ALMASI VE ORADA KIŞLAMASI

Yüce Tanrı'nın lütfu ile Canbolatoğlu eşkıyası tümüyle ortadan kalktıktan sonra, değeri yüksek vezir Halep üzerine yöneldi ve buyruğu altındaki askerle şehre bir menzil mesa-fede kondu. Bu ordugâhtan, Canbolatoğlu tarafından Halep'in içkalesini korumakla görevlendirilen muhafıza (Cuma bölük-başısına) sancakbeyliği vaadı ile adam gönderdi. Muhafız, işin sonunu düşünüp kendisine yapılan teklifi kabul etti ve böylece işleri daha karmaşık bir evreye sokmaktan kurtuldu. Ertesi gün asker şehir ve kale içine girdi. Rahmetli Baki Paşa defterdar idi. Canbolatoğlu malı diye birçok eşya ve paraya elkoydu ve o kış büyük sevinç ve safa içinde o eşsiz kentte kalarak günlerini geçirdiler.

SERDAR MURAT PAŞA'NIN KALENDEROĞLU ÜZERİNE ASKER YOLLAMASI

Yıl 1017 (M. 1608-1609). İlbahar gelince, gökteki yıldız sayısı kadar çok asker toplamak için elden gelen gayret sarfedildi ve bunlarla, Kalenderoğlu Piri, Kara Sait ve Ağaçtan Piri ile bunlara eş olan otuzu aşkın başbuğ ve otuz binden fazla âsi üzerine yüründü. Maraş eyaletine bağlı Göksun yay-lasında eşkıya kuvvetleriyle karşılaşıldı ve öyle bir çatışma, öyle bir boğuşma oldu ki, gökteki melekler bile alkışladılar. Sonunda zafer rüzgârı İslamdan yana esti ve o âsiler dağı-lıp kaçtı. O kadar eşkıya öldürüldü ki, hesaba gelmezdi; pes-lerine düşülüp yakalananlar, büyük vezirin buyruğu ile katle-dilenler, muharebe meydanında kalanlardan daha da artık idi.

Bu yılın başlarında Ekmekçizade Vezir Ahmet Paşa'ya, Rumeli askerini serdara erkenden ulaştırması için Rumeli eyaleti valiliği verilmişti. Ancak Ahmet Paşa savaştan sonra yetişebildi. Bununla beraber yine de saygınlık görüp onur kaf-tanları ile ödüllendirildi ve ağırlandı. Diyarbakır Beylerbeyi

Mustafa Paşa ile Şam beylerbeyi de sonradan geldiler. Ama bunlar da gerekli saygı ve ikram gördüler. Geç kaldıkları için hiçbiri, herhangi bir sitemli ya da soğuk bir laf duymadı. Büyük vezir, «af zaferin zekâtıdır» sözünün anlamına uygun bir biçimde davranışlarda bulunmuşlardı. Oradan Sivas'a gelmiş,    gün kalıp  adırdı dinlenmiştir.

ULU VEZİRİN TAVİL'E BASKIN YAPMASI

Murat Paşa, adı geçen menzilde bütün askere bir buyruk çıkardı : Herkes sade ve yükte hafif eşyasını, yedi günlük yiyeceğini alarak akına gidecekti. Hatta kendisi de sekiz hazineli bir  adırla en ilkel ihtiyaçlarını karşılayabilecek eşyadan başka bir şey almadı. Orduda bulunan bütün vezir ve komutanlar seraskerin buyruğuna harfi harfine uydular ve gücü yetenlerden başka hiç kimse yedek bir at ve davar götürmedi.

Sivas'taki ordugâhtan hareketle yedinci gün, on - on iki menzil uzakta bulunan, Erzurum'a bağlı İ şamat sahrasına yedinci gün eriştiler. Bu kadar zoraki yürüyüşe ve bunun eziyetlerine katlanmasına rağmen, sadrazam, Selim  sarığını bozmadı ve eski vezirlerin yolundan bir adım bile sapmadı. Henüz beylerbeyi olduğu zamandan beri bilirim, başka beylerbeyler gibi kallavi tülbent sarınmazdı. Genellikle giydiği, bir tür nigendeli (kaba dikişli), perişan  destar ⁽⁴³⁾ idi. Yalnızken, divanda, metriste, akınlarda ve muharebe günlerinde olaylar önünde, öteden beri devletin namus ve haysiyeti gereği olarak her şey nasıl düzenlenmiş olup uygulanagelmış ise onu hiç değiştirmez, eski düzene saygı gösterirdi. Yeni ortaya çıkmış ve hevesi henüz kursağında olan devlet adamları gibi her gün yeni bir tutum içine girmezdi.

Bu sefer akına giden askerin sayısı on beş bini pek aşkın değildi. Eşkıya askeri ise kırk bini buluyordu. Adı geçen İ şamat sahrasında sadrazamın akıncıları düzenbaz Tavil ile hakkettikleri cezaya çarptırılmaları gereken öteki eşkıyaları

(43) Perigan  destar : Dağınık katlı sarık.

ve yüce Tanrı'nın yardımı ile haklarından geldiler. Her ne kadar melunlar çok uğraştılar ve güçlerini aşan bir çaba ile savaştılar ise de, Tanrı'nın lütfu ile sonunda perişan edildiler ve İran ülkelerine doğru kaçmaya koyuldular. İslam gazileri kaçanların arkasını bırakmayıp birçok haini yakatadılar, bunları serdara getirip değerli ödüller aldılar. Ondan sonra eşsiz vezir kuyular kazdırdı ve getirilen melunları bu kuyular başında çöktürerek birer, birer boyunlarını vurdurdu. Böylece her gün bir, iki kuyu dolardı ve yeni bir kuyu daha kazılması gereği duyulurdu. Sonunda Murat Paşa'ya, «Kuyucu Koca» lakabı verildi ve bu takma adla dünyaya velvele vererek, yalnız Celali adını taşıyanları değil, belki onları yedirip içirenleri ve komşularını bile kırdı.

YİĞİT VEZİRİN İSTANBUL'A GİDİŞİ

Yüce vezir, Tavi'l'in yanındaki bozguna uğramış adamları ile İran'a kaçışından sonra, geri dönüp Bayburt sahrasında çadır kurdu ve kasım ayına kadar o menzilde kaldı. Ekmek-çizade'ye orada izin verip İstanbul'a gönderdi. Kırk gün geçtikten sonra, kasım ayı da geldiğinden, İstanbul'a hareket etti ve padişah'tan, umulanın üstünde iltifat ve itibar gördü. O kış zevk ve sefa içinde İstanbul'da geçirerek, birçok zulümleri engellemeye çalıştı ve nice kimsesize yardım elini uzatarak, sevindirdi.

ÜSKÜDAR YAKASINA GEÇİŞ VE YUSUF PAŞA'YI ÖLDÜREREK KÖTÜLÜKLERİN ÖNÜNÜ ALMASI

Yıl 1018 (M. 1609). Aydın ve Saruhan taraflarında, isyan bayrağı çeken Üveys Paşazade kethüdası, Yusuf Paşayı ve Bursa yöresinde eşkıyabaşlarından Parımaksız, Surna ve bunlara denk bir nice başsız, ayaksız kimseler türemişlerdi. Bunlar, görünüşte itaat ve sükûnet içinde olmakla beraber yine de bazı kent ve köy reayasına paralar salmakta, beleştten yemekle-

rini ellerinden almakta idiler ve sarkıntılıkları ile tecavüzleri dillere düşmüş idi. İşte bütün bunları ortadan kaldırmak niyetiyle büyük vezir Üsküdar yakasına geçti ve asilerden her birine güler yüz göstererek, okşayarak kimini ele geçirip gizlice yok etti, kimisini de bazı görevlere atadı ve yerlerine vardıklarında vücutlarını ortadan kaldırttı. Örneğin, adı geçen Yusuf Paşa'yı, kethüdası ve daha başkalarını türlü türlü sahte vaatlarla Üsküdar'a getirtti; onlara baba oğul muamelesi edip o kadar muhabbet gösterdi ki, onlarsız iftar yapmadı, yanında bulunmadıkları zaman kahve içmeye müsaade etmedi. Bu ilişki bir, iki ay kadar sürdü. Fakat bir gün sabahın erken saatinde Yusuf Paşa'yı kendi çadırında, kethüdasını da Ömer kethüdanın çadırında boğdurttu. Öteki adamlarını da orduda ve çadırlarda birer, birer yakalatıp katlettirmekle o memleketleri, belki bütün âlemi, kötülüklerinden temizledi. Bu yıl içinde bu kadar hizmetle yetinip yine İstanbul semtine döndü ve ilkbaharda yapılacak İran seferi hazırlıkları ile meşgul olarak o kış sevinç ve neşe içinde İstanbul'da geçirdiler.

YÜCE VEZİRİN İRAN ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ

Yıl 1019 (M. 1610). İlkbahar gelince yüce vezir, alameti zafer olan İslam askeri ile doğruca İran ülkesine yöneldi. Menzilleri geride bırakarak Tebriz'e erişince, bu kentli halkı baştan başa evlerini ve barklarını bırakıp her birinin bir yana kaçmış, o eşsiz şehri boş ve harap bir halde bırakmış olduklarını gördü. İslam askeri de gelince, kentin birçok mevzilerini yıktılar ve yanmaya elverişli olan birçok bina ve evleri de ateşe verdiler. Sonra oradan ayrılp kışlamak üzere Diyarbakır'a gittiler ve o kış kendileri orada kalıp İslam askerine izin verdiler, herkese munasip kışlaklar tayin ettiler.

VAKARLI SERDARIN ASKER TOPLARKEN GEÇİCİ DÜNYADAN KALICI DÜNYAYA GÖÇÜŞÜ

Yıl 1021 (M. 1612). İlkbahar gelince asker toplamak için Diyarbakır yakınındaki Cölek sahrasına çıkılıp çadırlar

kuruldu. Orada sadrazam asker toplamak işleriyle uğraşırken, Tanrı'nın takdiri ile eceli erişmiş, geçici dünyadan ayrıldı ve ebedî yaşama kavuştu. Süsü merhamet olan na'sı İstanbul'daki türbesine gönderildi. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

NASUH PAŞA'NIN SERDARLIK MAKAMINA GEÇİŞİ

Aynı yıl. Aristo tedbirli Vezir Nasuh Paşa, o sırada ordugâhta bulunuyordu. Rahmetli Murat Paşa'nın giysi ve diğer eşyalarını zaptedip sadaret mührü ile birlikte İstanbul'a yolladı ve durumu arz etti. Orduda serdarlık görevini eskisi gibi sürdürerek, sadrazamlık mührünün kendisine gönderilmesini beklemeye başladı. Rahmetli Murat Paşa'nın en çok güvendiği adamlardan biri olan kethüdası Ömer Kethüda'yı ve kapıcıbaşı Sarı Hüseyin Ağa'yı Diyarbakır Kalesi'ne hapsetti ve arkasından boğdurdu. Sonra da, kaleden kaçmak istediler ve düşüp ayakları kırılarak öldükleri görüntüsünü vermek için kale burcundan aşağıya attırdı. Öteki adamlarına da çok eziyet ettirdi.

NASUH PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI VE İRAN İLE BARIŞ YAPILMASI

Sadrazamlık mührü İstanbul'a gelince, başvezirlik ile serdarlık makamları o eşsiz vezire layık görülerek, yine kendisine iade olundu ve padişaha damat olması da uygun bulundu. O sırada İran şahı, bizdeki kazaskerin karşılığı olan rütbede, kadıhan unvanlı, becerikli ve anlayışlı bir zatı elçi olarak Diyarbakır'a göndermiş idi. Nasuh Paşa elçiyi yanına alıp İstanbul'a götürdü ve saadetli padişahın elini öptürdü. Her yıl iki yüz yük ipek ve yüz yük akçelik bazı değerli eşya göndermek üzere barış bağlandı. O yıla ait olan eşyalar hemen padişah hazinesine teslim olundu ve elçi memleketine yolcu edildi.

NASUH PAŞA'NIN CİHAN PADİŞAHINA DAMAT OLMASI

Nasuh Paşa İstanbul'a gelince. hemen düğün hazırlıklarına başlanmış ve her şey gereği gibi yapılmış bulunuyordu. İran elçisi yolcu edildikten sonra düğün törenlerine başlandı. Eskiden beri yapılageldiği gibi üç tane süslü hurma ağacı ve gerekli bütün eşya hazırlandı ve törenler yapıldı. Padişaha damat olmakla Nasuh Paşa'nın değeri ve saygınlığı bir kat daha arttı. Ama, gelin edilen o eşsiz iffetli sultanın yaşı henüz on üçe varmamıştı.

ÂLEMİN SİĞİNAĞI OLAN SAADETLİ PADİŞAHIN EDİRNE'YE GİTMELERİ

Adil yaradılışlı saadetli padişah düğünden sonra, cennetlik büyük atalarının cihad konağı olan Edirne'ye gitmeyi arzu ettiler ve aynı yıl şevvalinin dokuzuncu ve kasım ayının on dördüncü günü (M. 25-12-1610) gittiler; varmaları ile o ulu İslam diyarını, cennetin üst katını imrendirecek derecede onurlandırdılar.

Yolculuk sırasında Ekmekçizade'den bazı şikâyetçiler gelerek, padişaha yakındılar. Bunun üzerine padişah, Ekmekçizade'yi defterdarlıktan azledip Karaman valiliğine gönderdi. Sonradan, kendisinin sadrazama başvurması üzerine, görevi Halep'e naklolundu. Ama halk arasında, şikâyetçilerin, sadrazamın kışkırtması ile geldikleri söylentisi yayıldı.

Padişah hazretleri o kışı zevk ve sefa içinde, çoğu günler avlanarak Edirne'de geçirdiler. Hatta üç günlük yoldan, çeşitli sahra ve çöllerden av sürülerek, belli bir bölgede aşırı derecede kalabalık yabani hayvan çeşitleri toplandı. Durumdan padişah çok neşelendi ve bazı ibret alacaklara da iyi bir ders verilmiş oldu. İlkbahar gelince de padişah yine İstanbul'a döndü.

SAADETLİ PADİŞAHIN YENİDEN EDİRNE'YE GİTMELERİ

Yıl 1022 (M. 1613). Padişah hazretleri o yılın yazını İstanbul'daki sarayında ve çok kez Üsküdar taraflarındaki cennet kadar güzel bahçelerde zevk ve eğlence içinde geçirdikten sonra, yine kış günleri yaklaşıncı Edirne'ye doğru hareket ettiler ve geçen yılki gibi zamanının çoğunu avlanma ile geçirdiler. İlkbahar gelince de yine İstanbul'a döndüler.

KAZAKLARIN SİNOP KALESİ'Nİ YAKMALARI BU YÜZDEN NASUH PAŞA'NIN KATLI

Yıl 1023 (M. 1614). Bu yıl da padişah hazretleri İstanbul'da eğlenirken, asi Kazaklar Sinop Kalesini yakıp, çok sayıda kadın ve çocuk tutsak aldılar. Fukara ve zenginden sayısız adam yakalayıp birçoklarını da şehit ettiler. Bu haberin yayılması ile birlikte arka arkaya şikâyetçiler gelmeye başladı ve bunların ağlayıp sızlamaları göklere yükseldi. Bunun üzerine saadetli padişah Nasuh Paşa'yı sorguya çekti. Paşa gerçeği olduğu gibi söylemeyince şeyhülislamdan durumu sordu ve hallerin doğru olduğunu öğrendi. Böylece, Nasuh Paşa'nın yalanı meydana çıktığından, bostancıbaşı birkaç cellat ile varıp sarayında, belki de sultan eşi ile bir arada iken bastırır. Sultanı kaldırıp odanın penceresi önüne oturturlar ve paşanın da işini bitirirler. Nasuh Paşa'nın na'sının, Rahmetli Sultan Süleyman Han'ın sevdiği ve değer verdiği sadrazam Maktul İbrahim Paşa'nın mezarı yakınında gömülmesi padişah tarafından ferman buyuruldu ve oraya gömüldü. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Tarih, 13 Ramazan 1023 cuma günü (M. 24/8/1614).

İKİNCİ VEZİR MEHMET PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI VE REVAN KALESİ'Nİ KUŞATIP ALAMADAN GERİ DÖNMESİ

Yıl 1024 (M. 1615). İkinci vezir ve damat olan Mehmet Paşa'ya sadrazamlık verildi. Öte yandan şah, daha önce imzaladığı barışa uymamakta ve üstlendiği gibi her yıl yüz yük

ipek ile yüz yük akçe değerinde nadir bulunan bazı malları bir, iki yıldan beri göndermemekte idi. «Ben haraca mı kesilsem gerek» diyordu. Bunun üzerine, adı geçen Mehmet Paşa İran üzerine serdar tayin olundu ve varıp iki ay süre ile Revan Kalesi'ni kuşattı. Kalenin düşmesi yakınlaşmış iken, şah hileye başvurdu ve barış yapalım diye adamlar gönderdi. Böylece birkaç gün kazanarak kalenin yıkılmış olan yerlerini onarttı. Artık kaleyi düşürmek ihtimali kalmayınca serdar, zorunlu olarak barış isteğinde bulundu ve Nasuh Paşa ile yapılan barışta öngörülen ipek ve öteki hediyelerin yarısı verilmek üzere barış anlaşması yenilendi.

Fethedilince Revan Kalesi'nin ihtiyacı için orduda çok sayıda yiyecek maddesi, silah, cephane ve gerekli malzeme yığılmış idi. Hepsini olduğu gibi şaha bağışladılar ve «murat üzere iş gördük» diye gittiler.

HALİL PAŞA'NIN SADRAZAM VE İRAN'A SERDAR OLMASI

Yıl 1026 (M. 1617). Sadrazam Mehmet Paşa'nın Revan seferinde İslam askerine boş yere eziyet vererek vakit kaybet-tiği ve hileci şahın oyununa gelerek düşmana bunca zahire ve barut, bunca cephane ve araç-gereç verdiğini gayretli pa-dişah duyunca, Mehmet Paşa'ya çok kızdı ve sadramazlığı başka bir vezire vermeyi kararlaştırdı. Birkaç ay önce Gürcü Hadım Mehmet Paşa kaymakamlıktan azledilerek, yerine Ek-mekçizade Ahmet Paşa getirilmişti. Onun zannı ve içtenlikle inancına göre o yüksek görev kendisinden başkasına verilme-meli idi. Şimdi saadetli padişah bu konuda çevresiyle danış-mak istedi ve sabahleyin erkenden şeyhülislamı, vezirleri ve ileri gelenleri Hasbahçe'de toplantıya çağırdı. Hepsinden ön-ce Şeyhülislam Esat Efendi rahmetli padişah huzuruna girdi. Padişah Mehmet Paşa'nın serdarlıktan anlamadığını, başka birini atamak kararında olduğunu açıkladı. Bunun üzerine

şeyhülislam, «sıra gereğince serdarlık şimdiki kaymakam Ekmekçizade'ye verilmez mi?» dedi. Padişah da «onun bazı yalanlarını gördüm, ona vermem» buyurdu. Esat Efendi, «o hem yalancıdır hem de zalimdir» diye cevap verince padişah, «siz kimi uygun bulursunuz» diye sordu. Esat Efendi «Halil Paşa kulunuz kapudanlıkta nice yüzaklığı ettiği malumlarıdır, gayrılardan tercih buyururlarsa ferman padişahındır» diye karşılık verdi. Padişah, «ben de ona vermek isterim» buyurdular. Bundan sonra Esat Efendi selam verip gitti.

Arkasından Ekmekçizade girer. Padişah, ona da aynı soruyu tekrarlar. Ekmekçizade hemen «hizmete hazırım, padişah uğruna can ve başım fedadır» der. Padişah hiç sesini çıkarmaz. Paşanın da artık görevin kendisine verildiğine kuşku kalmaz ve dışarı çıkar. Arkasından Halil Paşa huzura girer. Hemen padişahın, «seni sadrazam ve serdar yaptım, şimdi sadaret mührünü gönderirim» diye seslenişi ile karşılaşır ve el öpüp çıkar.

Öteki vezirler bu haberi almadan Hasbahçe'den ayrılmışlardı. Ekmekçizade sarayına vardığı gibi sadrazam olmak neşesiyle yemek ister ve neşe içinde yemeye başlar, bir yandan da dört gözle sadaret mührünün gelmesini bekler. Meğer hemen arkasından sadaret mühürü Halil Paşa'ya verilmiş ve reisülküttabı davet etmek üzere, Ekmekçizade sarayına çavuş göndermiş. Çavuş varınca Ekmekçizade'yi sofra başında bulur ve reisülküttap Yazıcızade, «buyurun, sizi sadrazam ister» diye seslenir. «İşte sadrazam sofra başında oturuyor» cevabını alan çavuş, bunların bir şeyden haberleri olmadığını anlar ve mübarek mührün Halil Paşa'ya verildiğini bildirir. Hemen o anda Ekmekçizade ile adamlarının, yemek boğazlarında kalır ve her biri şaşkına dönüp elleri, ayakları işlemez olur.

Halil Paşa, yetkiyi aldıktan sonra istediği gibi sefer hâzırlıkları görmeye başladı. Deşt-i Kıpçak ve Kırım hanı ve Tatar budununun buyurucusu olan Cak Bey Giray Han'ı da bu

sefere katılmaya görevlendirtti. Padişah tarafından kese kese altun ve akçe, bohça bohça onur kaftanları, süslü püslü giysi ve kumaşlar gönderilerek serdara erişmek için acele etmesi padişah hattı ile kendisine bildirildi.

Öte yandan Halil Paşa, Ekmekçizade ve adamlarına kırgındı. Bazı hizmetlerde aşırı derecede tecavüzlerde bulunmuş, hatta vezirin adamlarından birini öldürtmüş olan Mehter adlı bir kişinin divanda boynunu vurdurdu. Ekmekçizade'ye de, ondan davacı olup alacaklı bulunduklarını iddia eden her-kese, haklarını geri verdirtti. Kendisi ilkbaharda sefere çıkar-ken sadaret kaymakamlığını kesinlikle Ekmekçizade'ye ver-mek niyetinde idi. Fakat bu isteği yerine getirilmedi ve kay-makamlık, Budin muhafızlığı ile henüz görevlendirilmiş olan Sofu Mehmet Paşa'ya ihsan olundu.

**RAHMETLİ SULTAN AHMET'İN BU YALANCI
DÜNYA SALTANATINDAN ÖLÜMSÜZ
DÜNYAYA GÖÇMESİ**

Tarih 23 Zilkade 1026 (M. 22-11-1617). Cihan padişahı ile fukara dilenciler, ecelin pençesinde eşittirler. Rahmetli Sultan Ahmet Han bütün dünyanın sevgilisi ve yaşı henüz otuza varmadan amansız bir hastalığa yakalandı ve elli gün kadar döşekte yattıktan sonra, bu dünyanın yalancı saltana-tından ayrıldı, ve bu geçitten zorunlu olarak göçüp gitti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

**BOSNA BEYLERBEYİ RAHMETLİ İSKENDER
PAŞA'NIN BOĞDAN'A SALDIRAN KAZAK
TABURUNU BOZGUNA UĞRATMASI**

Yıl 1027 (M. 1618). Eskiden Boğdan Voyvodası olan Eremya adlı kâfirin eşi (ki Domna derlerdi), Lehistan vilaye-tinde birçok emlak ve kale sahibi idi. Leh komutanlarından ve melun Rus beylerinden Korski adlı melun da sözü geçen kadının damadı bulunuyordu. İşte şimdi bu Korski, Boğdan

vilayetini sözü edilen Eremya'nın küçük oğluna kazandırmak için yalnız Rus eşkıyasından yirmi bin ve öteki Leh kâfirlerinden bir o kadar daha asker toplayarak saldırdı ve Boğdan'ı ele geçirdi. Padişahın atanmış olduğu voyvoda Stefan'ı bozguna uğratarak, memleketten sürüp çıkardı. Bunun üzerine, Boğdan'ı yeniden Stefan Voyvoda'ya kazandırmak için Silistre sancakbeyi Sarhoş İbrahim Paşa ve Bender ile Akkerman beyleri ve o yörenin Tatar askeri görevlendirildiler. Ancak, üzerlerine vardıklarında, kâfirler çok kalabalık olduklarından, bunlar da yenilerek geri çekildiler.

O sırada rahmetli İskender Paşa Eğre valiliğinden ayrılmış, İstanbul'da yedekte bekliyordu. Sadaret kaymakamı da rahmetli Gürcü Mehmet Paşa idi. Mehmet Paşa, İskender Paşa'ya Bosna valiliğini verdi ve Bosna askerini, Sirem, Semendire, Alacahisar, Mecterin ve yine Silistre askerleri ile İbrahim Paşa'yı Boğdan üzerine memur etti.

İslam askeri ile bu paşalar Boğdan'a varınca, buradaki İstefas diye anılan kent yakınında, yukarda sözü edilen Domna'nın askeri ile karşılaştılar. Yüce Tanrı'nın yardımı ile kâfirleri yenip Domna'yı, iki oğlunu, damadı Korski ile bunun müstesna güzellikteki eşini tutukladılar. İskender Paşa rahmetli, hemen adı geçen Domna'yı, oğulları ile damadı Korski'yi ve yakalanan Kazak tüfekçilerinden tam beş yüzünü, ellerine ağaçtan bentler (ki kâfir dilinde buna klika derler) vurdurup başkente yolladı. Herhalde, çoktandır bu kadar eli bağılı kâfir bir arada padişah divanına getirilmiş değildi. Fakat Korski'nin o eşsiz güzellikteki karısı Tatarların eline düştü, bulunup onların elinden alınması o an için mümkün olmadı. İskender Paşa Boğdan'ı yine Radol Bey adlı voyvodaya verdi ve kendi eliyle getirip Boğdan tahtına oturttu.

Gölünecek Bir Olay :

Bir süre sonra Korski'nin güzel karısı, Tatarlara otuz bin kuruş ödenerek kurtarıldı. Meğer gebe imiş, hatta ikiz iki kız doğurmuş.

Rahmetli İskender Paşa'nın Musa adında bir kethüdası vardı. Bu zat Gaşpat Bey olayında Lehlilere tutsak düşmüş ve tam on yıl tutsaklıkta kalmıştı. Onun anlattığına göre Lehli-ler, sık sık Korski'nin güzel karısı konusunu konuşurlarmış ve her zaman «yazık ki kadın oğullar doğurmadı, bari doğur-saydı Tatarlara kahraman yiğitler yetişmiş olurdu ve o za-man da onlara karşı duracak kimse bulunamazdı» diye bir-birlerine söyler ve gülüşürlermiş.

ŞEHZADELER ÜZERİNE

Şehzade Sultan Osman Han : Rahmetli padişahın en bü-yük çocuğudur. Babasının ölümünde çok küçük idi. Amcası Sultan Mustafa Han yaşça daha büyük olduğundan, Osmanlı tahtına çıktı, fakat akıl noksanlığı nedeniyle tahttan indirilip Sultan Osman padişah oldu Sultan Osman ancak dört yıl ve dört ay kadar Osmanlı ülkesine sahip olabildi. Sonra za-limce şehit edildi ve cennetin yüksek katına erişti. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Şehzade Sultan Mehmet Han : Sultan Osman hazretleri-nin küçük kardeşidir. Sultan Osman Hotin seferine çıkarken, hiçbir neden ve gerek yokken onu şehit eti. Sonunda kendisi de aynı akibete uğradı. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Şanı Yüksek Şehzade Sultan Murat Han : Amcası Sultan Mustafa Han'ın ikinci kez tahttan indirilmesinden sonra pa-dişahlığa geçirdiler ve on yedi yıl kadar saltanat sürdüler. Ünü ve ezici satveti dünyanın dört yanına yayılmış idi ve sünnet ehlinin düşmanı olanları ortadan kaldırmış idi. Özellikle eşki-yaya göz açtırmamak yolunda onun yapmış olduklarını, şim-diye kadar başka bir padişahın yapamadığına kuşku yoktur.

Şehzade Sultan Bayezit Han, Şehzade Sultan Süleyman Han : Rahmetli Sultan Bayezit başka bir anneden doğmuş ve Sultan Murat'tan üç ay küçük idi. Sultan Murat Revan'ın

fethi ile uğraşırken, kapıcılar kethüdası bu iki günahsız şehzadeyi padişahın buyruğu üzerine boğdurdu.

Sultan Murat, rahmetli Şehzade Sultan Süleyman'ı arkadaş edinmişti. Kıyafet değiştirerek gezerken çok kez şehzadeyi de yanına aldığını görmüşümdür. Mübarek çehresi biraz solgundu. Ölüm korkusundan yüzünde renk ve tazelik kalmadığı açıkça gözüktüyordu. Sonunda korktuğu başına geldi. Fakat rahmetli padişah da bunların haksız yere akıtılan kanlarından sonra çok yaşamadı ve onlar gibi yiğitlik halinde ve gençlik çağında bu dünyadan göçüp giti.

Şehzade Sultan İbrahim Han : Yaşça bütün şehzadelerin en küçüğü olup şimdi Sultan Murat'ın yerine tahta çıktılar ve adaletli, insafli yönetimi ile dünya âleme taze bir hayat getirdi. Tanrı'ya hamdolsun, zamanında şimdiye kadar günahsız bir kimsenin kanına girilmedi, fukara ve zenginden bir kimsenin malına el uzatılmadı. Yüce Tanrı hazretleri mübarek vücudunu dünya afetlerinden korusun; dünya ve ahiretteki dileklerini karşılansın; onun koruyucu gözlerini fakir ve zenginlerin başı üstünden ayırmasın, Allah ve peygamber hakkı için.

Nuh ömrün versin, Allah hatadan saklasın
Yıksa saray-ı bünyad-ı âlemi Tufan eğer.

BETLEN GABOR'UN ERDEL KIRALLIĞINA ATANMASI VE BU NEDENLE İSLAM ASKERİNİN SAVAŞLARI ÜZERİNE

Betlen Gabor, Erdel beylerinden ve Erdel voyvodaları Batory'ler soyundan idi. Kendisinden önce Erdel Krallığına atanmış ve Erdelî kiral adı ile ün yapmış bulunan Batory Gabor, hafif yaradılıшта bir melun idi. Erdel beylerinin ve başkalarının karılarına ve kızlarına dalaşır, mal ve mülklerini zorla ellerinden alır, aşırı derecede sarkıntılık ve saldırganlık yapardı; karşı koyanların birçoğunu öldürmüş, nicesi de bin bir dert ile

elinden kurtulabilmişti. Adı geçen Betlen de Yemişçi zamanında kaçıp Belgrat'a gelmiş idi ve Yemişçi onu yüz yirmi akçe ile müteferrika yapmış idi. O kış Semendire'de kışladı ve sonra yine Erdel'e döndü. 1021 (M. 1612) tarihinde yine Batory Gabor'dan korkup şikâyet için İstanbul'a geldi. Ben hakir o sırada, o zamanlar rahmetli Hasan Paşa'nın kethüdası olan İskender Paşa'nın Beç elçisi, Arapça ve Farsça konuşmakla tanınmış olan Yenkarun ile İstanbul'a gelmiştik. Rahmetli Nasuh Paşa, İskender Paşa'ya Kaniye eyaletini tecvih etti. O sırada adı geçen Betlen'e İskender Paşa aracılık edip Nasuh Paşa ile buluşturdu ve Erdel'de olan deli kıralın ortadan kaldırılması hazırlıklarına başladı. Hatta, askerin başka bir bahane ile toplanması gerektiğini kararlaştırdılar. Bendeniz, Budin'in bazı yerleri esasından onarılmaya muhtaç olduğundan, çok asker toplanması zorunludur diye bir söz ortaya attım ve gereğince padişah buyruğu çıkarıldı.

Rahmetli İskender Paşa Sirem sahrasında asker topladıktan sonra oradan kalkarak Tamışvar'a vardı ve mükemmel askeri ile Timurkapı'dan Erdel'e geldi, İstanbul'da da Nasuh Paşa, Kitapçı Ömer Paşa'yı o bölge askerine başbuğ yaptı. Şahin Giray, Eflak ve Boğdan beylerinin yanına koştu. Hep birlikte Eflak içinden geçip Erdel'e girdiler. Ama deli kıral Varat Kalesi'ne girip içine kapandı.

Gerçi İskender Paşa, İslam askeri ile varıp Betlen Gabor'u Erdel Belgrat'ında kırallık makamına geçirdi, ama o melunun sağlığında bu büyük işin gerçekleşmesi çok zordu. İskender Paşa yine Betlen Gabor'un teklifi ve öğütleriyle, Erdel'de güvendikleri birkaç haydut voyvodayı bin bir vaat ve okşamalarla elde ettiler. Bütün Erdel'in de büyükleri ve küçükleri, adı geçen Deli kıraldan bıkmış, usanmışlardı.

İskender Paşa İslam askeri ile dönünce Deli kıral da Varat'tan çıkıp Betlen üzerine yürümek için tedarik görmek hevesine kapıldı. Haydut voyvodalar bir geçitte birkaç tüfekçi koy-

muşlardı; hemen tüfekle vurup öldürdüler. Böylece Betlen engelsiz ve ortaksız kırıllığı ele geçirmiş oldu. Bu haberi İskender Paşa'ya Timurkapı'da iken muştular. Betlen Erdel ülkesinde bağımsız olunca da, Erdel'e bağlı olan Host, Kover, Sakar, Tokay ile daha başka kale ve memleketleri Erdel topraklarına kattı. Yıl 1208 (M. 1618).

Aynı tarihte İskender Paşa, Akkerman'dan Leh savaşı için Betlen Gabor'a haber gönderdi. Bunun üzerine Erdel kıralı, on üç bin yaya ve on iki bin atlı asker ile Boğdan kalelerinden Sorokna önüne geldi. Tam bu sırada Leh elçisi gelip barış yaptı ve döndü.

1030 (M. 1620) tarihinde Betlen Gabor büyük bir kuvvetin başında ve İslam askeri ile birlikte Pojon üzerine yürüdü ve kaleyi kuşatıp toplarla dövmeye başladı. Bilesinde olan İslam askeri o yöreyi yakıp yıktı. Üzerine gelen Nemçe taburları ile kanlı çarpışmalar oldu ve kendisi savaşı kazandı.

Betlen Gabor, Haliz Körök adında bir seraskerini Kanije sınır boyuna gönderdi. Yekânoğlu ve o bölgedeki Macar askerinin tümü kendisine itaat etti. Tot, Hırvat ve Nemçe köylerini yağma ve harap ettiler. Hatta Beç'in karşısına gelip çevre ve yöreyi talan ve tahrip ederek, pek çok ganimet ile İslam askeri geri döndü. Ondan sonra Beç'in üst yanına geçtiler ve oraları da yakıp yıktılar.

1031 (M. 1621) tarihinde Merre Hüseyin Paşa sadrazam iken, Sarhoş İbrahim Paşa'yı Bosna valiliğine getirerek, Betlen'in imdadına gönderdi. Sofu Mehmet Paşa o sırada Budin'de bulunuyordu. Hatta Beç elçisi, yanında otururken, Budin köprüsünden askerin geçtiğini görüp bunların nereye gitmekte olduklarını sordu. Bunun üzerine Mehmet Paşa, yoklamaya gittiklerini söyledi. Oradan varıp Budin memleketini yağma ve tahrip ederler. Sakolın denen yere vardıklarında Nemçe'nin taburu gelip Sakoniçe denen yerde konmuş idi. Betlen toplarını kurup düşmanı bombardımana başladı. Sonunda tabur oradan kalkarak kimi kaleye sığındı, kimi de çevreye dağıldı.

Betlen'in bu üç seferinde o kadar çok tutsak, o kadar zengin ganimet alındı ki, sayısı ve hesabı yoktu. Sonra Mur-taza Paşa zamanında Betlen, yine Macar askeri ile gelip, Füle-lek'in üst yanında madenlere vararak pek çok eşya aldı ve Mur-taza Paşa'ya ancak zahmeti kaldı. O sırada Murtaza Paşa No-vigrad'ı kuşattı ve boş yere zahmete katlandı. Oradan kalkarak Derencil palankası altına konduklarında Nemçe taburları, üzerine geldi. Bunun üzerine iki tarafa da bir şaşkınlık düştü. Kâfir kendisine ,bunlar da kendilerine doğru kaçarlar ve bü-tün arabaları, ağırlıkları ve çadırları orada bırakırlar. Murta-za Paşa'nın tedariksizliği ve uğursuzluğu dolayısıyla İslam as-kerine bir yılgınlık erişti. Sonra Betlen'in teklifi ile, Eğre Bey-lerbeyi Ahmet Paşa'yı ve Budinli Nasrettinzade'yi sebepsiz ve günahsız yere öldürttü. Ayrıca, Alacahisar zeamet sahiplerin-den ve Budin timarlılarından daha birkaç suçsuzu da katleyle-di. Kötü ad kazanarak, İslam askerini Budin'e götürdü. Öte yandan Betlen esenlik ve çok mal ile Erdel'e doğru yol aldı.

Gerçi İslam askeri Betlen sayesinde çok ganimet aldı ve çok düşman kırdı, ama bu, dinsizin İslamlara yardımını nedeni-y-le meydana gelmiş bir durum değildi, sırf kendi devletini ve çıkarlarını kayırmasından ileri geliyordu. Saçmalıklar saçan dilinden birkaç kez duymuşumdur : «Benim yardımım, Müslü-manların dinine ve kendilerine muhabbetimden değildir; an-cak Müslümana ne zaman ihanet etmek istesem büyük pişman-lık ve uğursuzluk görmüş, zararlarını çekmişimdir. Ancak, şu bir gerçektir ki, kâfirin yüzünden bir fütuhât meydana gelse bile bu, peygamberin mucizeleri sayesinde olmuştur. Yoksa on-lar, din düşmanlarıdır. Çok dostluk gösterenin bile, samimi ol-madığı, Müslümanların zafer kazanmalarını istemediği hiç kuşkusuz kesindir».

SULTAN AHMET HAN ZAMANINDAKİ SADRAZAMLAR

Bunlar hakkında yukarda, her birinden söz edilirken, ge-rekli bilgilerin çoğu verilmiş, özellikle sadrazamlık makamına

gelişleri anlatılmıştır. Bu nedenle, tekrar yazılmasına gerek yoktur. Boş yere yazı karalamak için, sadece adlarını burada saymakla yetinmek uygun görülmüştür.

Vezir Kasım Paşa : Padişahın tahta çıkışında kaymakam bulunmuş idi. Sonra neden ve nasıl öldürüldüğü yukarıda anlatılmış idi.

Vezir Malkoç Ali Paşa : Rahmetli padişahın babaları Sultan Mehmet Han, Yemişçi Hasan Paşa'yı öldürttüğü zaman, Mısır Valisi olan Malkoç Ali Paşa'ya sadrazamlık vermişti. Sonra Sultan Ahmet tahta çıkınca onu yerinde bıraktılar ve serdarlık ile Ungürus'a yolladılar. Belgrat'a varınca yatağa düştü ve dört, beş gün sonra o dünyaya göçtü. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Sadrazam Lala Mehmet Paşa : Sokoloviç, yani Şahinoğlu denilen soylu ailedendir. Sadrazam Uzun Mehmet Paşa'nın amcası oğlu idi. Estergon gibi önemli bir kalenin fethedilmesini başarmıştır. Zamanında kâfir ülkelerine yapılan akınlar, çapkunlar, yağma ve tahripler, Ungürus seferleri başlayalı beri görülmüş değildir. Boçkayı'ye boyun eğdirmek ve o nedenle barış yapılmış olmak, hep onun başa çıkardığı güzel işlerdendir. Tanrının iradesi yok imiş, aziz ömrü vefa etmedi. Saadetli padişah da onu Acem'e serdar etmişti. Eğer yaşasaydı İran ile barışın, rahmetli Sultan Süleyman Han çağında olan barıştan çok daha elverişli olması, yani kaleler almak ve Nemçe'yi haraca kesmek gibi büyük işlerin başarılması kararlaştırmıştı. Ama ecel meydan vermedi. 1015 yılı safer ayının on beşinci çarşamba günü (M. 22-4-1606) geçici serdarlıktan ayrılarak şehit ruhlarına serdar ve başbuğ oldu. Allah ona rahmetler eylesin.

Rahmetli Mehmet Paşa ile aramızda akrabalık da olduğundan, tam on beş yıl hizmetinde çalıştım, yani bütün işlerini öğrenmiştim. Rahmetlinin yiğitliğini ve düşmanla ilgili husus-

lardaki önlemlerin isabetliliğini belirtmeye gerek yoktur. Burada yalnız bir kısmı ile yetinmek uygun olur.

Sadrazam Derviş Paşa : Rahmetli, bostancıbaşılıktan kapitanpaşa, sonra da rahmetli Mehmet Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Ama onun kadar fodul, bu derece ahmak ve budala bir kimse, şimdiye değin bu mevkie gelmiş değildi.

Sadrazam Gazi Murat Paşa : Bu zat, Osmanlı ülkelerini eşkiyadan temizleyen o yiğit vezirdir. Beş yüz yıl önce Şeyh Ekber hazretleri «Kuyucu Koca» diye onu belirlemiş ve kitabına ⁽⁴⁴⁾ yazmıştır. Ondan söz etmek, bilinen şeylerin tekrarı olur.

Sadrazam Nasuh Paşa : Çok zeki, tedbirli bir devlet adamı idi. Zekâsından korktukları için, Şeyhülislam Hocaade Mehmet Efendi ve darüssade ağası onu öldürtmeye çalıştılar ve sebepsiz, günahsız yere kanına girdiler. Olay yukarda anlatılmıştı.

Sadrazam Damat Mehmet Paşa : İki kez sadrazam olmuştur. Sonra Halep valiliğine sürülmüş ve orada kahrından ölmüştür.

Vezir Halil Paşa : Bu da iki kez sadrazam ve İran seferlerine serdar olmuştur. Ayrıntıları, inşallah bundan sonraki bir bölümde anlatılacaktır.

SADRAZAMLIK AŞAMASINA ERİŞEMEYEN VEZİRLER

Vezir Hadım Hafız Paşa : Sadaret kaymakamlığı yapmış, emekli iken ölmüştür.

Vezir Sarıkçı Mustafa Paşa : Kaymakam iken katlolunmuştur. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

(44) *Saḡhatü'l - bim fi havadisî'r - Rum.*

Vezir Sofu Sinan Paşa : Sadaret kaymakamlığı yaptı ve sonra emekli olarak öldü.

Vezir Hızır Paşa : Bu da kaymakam iken azlolunup vefat etti.

Vezir Gürcü Hadım Mehmet Paşa : Birkaç kez sadaret kaymakamı olup Sultan Mustafa döneminde sadrazamlığa getirilmiş, Murat Han döneminde öldürülmüştür.

Vezir Ekmekçizade Ahmet Paşa : Uzun süre vezaret ile başdefterdarlık yapmış, sonra sadaret kaymakamlığına getirilmiş ve ölmüştür.

Vezir Korkut Paşa : Padişahın tahta çıkışında vezirlik makamında bulunmuştu. Sonra azledilerek öldü.

Vezir Güzelce Mehmet Paşa : Padişah tahta çıktıktan sonra vezir, sonra ma'zûl ve yine kaymakam olup Yemişçi oğlunda uzunca bir süre saklandı ve yalnızlık köşesinde öldü.

Eski Sadramazlardan Çağalazade Sinan Paşa : Eğre taburu muharebesinin ertesinde sadrazam oldu. Kırk gün sonra azledildiği, sonra Acem'e serdar yapıldığı, yenilerek kahrından öldüğü yukarda yazılmıştı.

İkinci Vezir Çağalazade Mahmut Paşa : Sinan Paşa'nın oğludur. Murat Han çağında uzun süre ikinci vezir makamında kaldı. Sonra rahmetli Sultan Murat malına elkoydu ve azletti. Şimdi emeklidir.

Vezir Sofu Mehmet Paşa : Rahmetli padişahın saltanatı sonlarına kadar sadaret kaymakamı idi. Yaptığı bazı işlerden yukarda söz edilmişti. Bazıları da aşağıda söylenecektir.

SULTAN AHMET DÖNEMİNDE YAŞAYAN ÜNLÜ BİLGİNLERİN BAZILARI

Mevlana Mustafa Efendi : Padişahın tahta çıkışında şeyhülislam idi. Bir ara azledildi. Ama sonra yine rahmetli Sunullah Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuş ve ölmüştür. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Mevlana Sunullah Efendi : İki kez şeyhülislam oldu. Haramdan uzak durmaya çok özen gösterir, dinine sıkıca bağlı bir adamdı. Azledilmiş durumda iken öldü. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Mevlana Şeyh Mehmet Efendi : Çelebi Müftü adı ile de anılır. Hocaşade Mehmet Efendi'dir. İki kez şeyhülislam olup, ikincisi Nasuh Paşa'nın sadrazamlığı zamanına rastlar. Aralarına düşmanlık girdi ve Nasuh Paşa'nın öldürölmesine neden oldu diye halk arasında yanlış bir söylenti ortaya çıkmıştır. Nasuh Paşa'dan sonra fazla yaşamadı. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Rahmetli veba hastalığından çok korkardı. Hatta bir cariyesinin ölüsünü, içinde öldüğü evin kapısından çıkartmadı, duvarlardan birinin dibini kazdırıp oradan dışarı taşıttı derler ve ölü girdiği yere kendisi kesinlikle girmede diye anlatırlar. Sonunda kendisinin de ölümü vebadan oldu.

Mevlana Esat Efendi : Hocaşade Mehmet Efendi'nin küçük kardeş idi. Mehmet Efendi'nin ölümünde hacdan dönmekte olduğundan, şeyhülislamlığa atanma buyruğunu ona karşı gönderdiler.

Mevlana Sultan Öğretmeni Mustafa Efendi : Sultan Ahmet zamanında devlet işlerinin kendisine danışıldığı ve bilgileri yetiştiren öğretmen olarak çok erdemli bir kişi olup müftülere üstün tutulurdu. Yine aynı padişah döneminde ölmüştü. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Mevlana Kafzade Efendi : Rumeli Kazaskeri idi.

Mevlana Yahya Efendi : Kafzade Efendi yerine Rumeli Kazaskeri oldu.

Damat Mehmet Efendi : Bu da Rumeli Kazaskeri olup emekliliğe ayrıldı.

Mevlana Kemal Efendi : Rumeli Kazaskeri idi.

Mevlana Kethüda Mustafa Efendi : Bu da Rumeli Kazaskeri idi.

Mevlana Bostanzade Mehmet Efendi : Anadolu Kazaskeri iken emekli oldu.

Mevlana Ahîzade Hüseyin Efendi : Anadolu Kazaskerliğinden emekli olmuştu.

Mevlana Mehmet Efendi Ganizade : Bu da Anadolu Kazaskerliğinden azledilmişti.

Yukarda adları geçenlerin dışında bilgin ve erdemli kişiler o kadar çoktur ki, sayıma gelmez. Dolayısıyla bu kadarı ile yetinildi.

SULTAN AHMET DÖNEMİNDEKİ BÜYÜK ŞEYHLER

Şeyh Üsküdarlı Mahmut Efendi : Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Bu zatın ulu menkıbelerini yazmak, benim kaleminin gücü dışındadır. Döneminde «zamanın kutbu» olduğuna kimsenin kuşkusu yoktu. Her yerde «halifeleri» vardı. Kendisi köşeye çekilmiş yaşırdı. Arasıra yaptığı vaazlarla zengin ve fakirin kalbine verdiği neşe ve ferahlık anlatılamayacak kadar büyüktü. Birçok kez meclisine girmek ve elini öpmekle eriştiğimiz şeref bu hakire yeter.

Şeyh Sivaslı Abdülmecit : Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Bâtınî ve zâhirî ilimlerde bir benzeri yoktu. Temiz nefesinde olan nitelik ve etkinlik son derece yüksek ve güçlü idi. Özellikle vaazlarına başlamadan önce okuduğu «Fatiha-i Şerife», nice ölmüş gönülleri hayata kavuşturur, nice havaî, sapkın kimseleri doğru yola getirirdi. Gönül ehli, bilgili ve güzel konuşur bir insan olan rahmetli Baki Paşa, «bu aziz yalnız bunun için yaratılmıştır» derdi. Fakir bendeniz bir kez onun zikir meclisinde bulundum ve «Muhammediye» kitabından gözya-

şı ve dert ile Allah redifli bir manzume okurken dinledim. Tanrı bilir ki, nice taş kalpli kimseleri yumuşatır, nice âsilleri itaata ve sofîlâr çevresine katılmaya sürüklerdi.

Aristo tedbirli bir komutan olan eşsiz vezir Mustafa Paşa'dan şunları dinlemiştim : Şeyh, bu geçici dünyadan göçünce Yenicami'deki vaizlik görevi ile buna bağlı ayrıcalıkların, oğlu Çelebi Efendi'ye verilmesi için padişaha öneride bulunmasını Sadrazam Mehmet Paşa'dan rica ettik. Sözüümü dinledi, fakat padişah hazretleri, henüz çocuk yaşta bulunduğu gerekçeyle kabul etmedi ve namazında, niyazında, irşâd sahibi, halk yolunda ve doğrulukla tanınmış bir şeyh bulunmasını emretti. Fakat aradan nice yıllar geçtiği halde istekli bir kimse çıkmadı. Bir süre sonra rahmetli padişahın özel nedimi ve çok yakını olan Silahtar Mustafa Paşa, düşünde şeyh hazretlerini görür ve kendisine «yerimizi neden boş bırakıyorsunuz, oğlumuzdan daha iyi bir adam mı bulacaksınız, niçin ona vermezsiniz?» der. O sırada Şeyhülislam Yahya Efendi de düşünde şeyhi görür ve «oğluma verin» diye mübarek ellerine bir kâğıt sıkıştırır. Bu düşler padişaha anlatılınca hemen bir buyruk çıkararak vaizlik görevini Çelebi Efendi'ye verdi. Hâlâ bu görev rahmetli şeyh efendinin oğlu üzerindedir.

Şeyh Ömer Efendi : Şeyhî Tercümanı diye tanınır. Aya-sofya Camii'nde vaizlik görevinde iken vefat etmiştir. Bilginlerin büyüğü, tefsircilerin sultanı diye anılırdı. Camide tefsir dersi verirken eline hiçbir kâğıt almaksızın çeşitli tefsir kitaplarından metinler okur, ondan sonra da yorumlarına geçerdi. Rahmetli efendimiz (Sadrazam Lala Mehmet Paşa) ile Ester-gon seferinde beraber bulunuyordu. Çok keramet ve ermişliklerini gördük. Ama burada onları yazarsak sözü uzatmış olacağımız ve riyaya yorulmak ihtimali bulunduğu düşüncesiyle yazmamayı yeğ tuttuk.

Büyük Şeyh : Emfrü'l Şenibî Vaizi diye tanınmıştır. Bilim, tefsir ve vaazda bir benzeri yok idi. Vaazlarını dinlemek için Süleymaniye Camii'ne kalabalık halk gelirdi. Özellikle, zor bazı sorunları çözümlemesi için kürsüsüne halkın bıraktığı tezkereler, sayısız denecek kadar çok olurdu. Bunların her birine öyle açık cevap verirdi ki, dinleyenler hayrette kalırlardı. Örneğin, şehir gençleri kahvehanelerde oturur, şeyhin tezkere okumaya başlayıp başlamadığını yoklarlar ve ondan sonra camie gelirlerdi. Vaazlarında gayet cesurdu ve devlet büyüklerine dokunur sözleri esirgemezdi. Bu nedenle bir, iki kez memleketine sürgün bile edilmişti. Fakat sonra yine davet ile getirilip olağanüstü saygınlık gösterilmişti. Kendinden öncekileri aratmayacak çapta bir aziz idi. Birçok şeyh ve evliya ile görüşmüş, duası kabul olunur, vakar sahibi bir pîr idi.

Şeyh İbrahim Efendi : Cerrahpaşa Şeyhi diye tanınır. Yukarda adı geçen şeyhin halifesi idi. Açık yaradılışlı, açık mezhepli, aşka ve zevke düşkün bir aziz idi. Çok kez vaaz ederken kendini kaybettiği ve kürsüden aşağı düştüğü görülmüştür. Bellek gücü onda Tanrı'nın eşsiz bir bağışı idi. Bir mecliste zor sorunlardan, diyelim yüz problem sorulsa, cevaplarını verdikten sonra, «işte bu tarzda falan kitapta ve filan bölüm ve paragrafta şu kadar sayfada aynıyle bulunur» derdi. Ayrıca da, o kitabın kısaltılmışı ve ayrıntılısı var, kısaltılmışında aranırsa yoktur, arayan ayrıntılısında arasın, sonra bulunmadı, bilmezmiş demesinler diye de uyarırdı.

Şeyh Muslihittin Efendi : Nakşibendî. Cerrahpaşa Camiinde vaiz idi. Tecvit kurallarına göre Kuran okumakta usta idi. Hafız ve güzel sesli olduğundan padişahın da imamı olmuştu. Kendisine Anadolu kazaskerliği payesinden emeklilik ihsan olunmuştu. Çok iyi tefsir ve hadis bilirdi. Özellikle çok usta bir münşî olduğundan, padişahın menkıbelerini kaleme almakla görevlendirilmiş idi.

SULTAN MEHMET HAN'IN OĞLU SULTAN MUSTAFA'NIN TAHTA ÇIKMASI

23 Zılka'de 1026 (M. 24 Kasım 1617). Her zaman varolan Tanrı'nın iradesiyle Sultan Ahmet Han dünya saltanatından ayrılınca, kendi şehzadeleri henüz çocuk yaşta idiler. Kardeşi Sultan Mustafa ise erginlik çağına erişmiş bulunuyordu. Bu nedenle, söylenen günde tahta çıkarıldı.

Ancak, vezirlerle komutanlar, şeyhler, bilginler ve daha başka büyükler, yeni hükümdara biat konusunda tereddüt gösterdiler. Sultan Ahmet Han zamanında yönetim işlerinde büyük bir nüfuz sahibi olan Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, bu kez de hakkı teslim etmekte noksanlık göstermeyerek, sesini yükseltti : Sultan Mustafa Han'ın aklında hafiflik olduğunu, düşünüş ve davranışlarında isabet bulunmadığını Şeyhülislam Esat Efendi'ye ve sadaret kaymakamı Sofu Mehmet Paşa'ya anlattı. Ama böyle genç ve yetişkin bir şehzade dururken çocuk yaşta bir şehzade tahta geçirilirse halkın diline düşmekten kaçınılamayacağı, bunun birçok sakıncaları bulunduğu düşünüldü. Zaten ve zamanın gereği olarak, saltanat kalıtım yoluyla da Sultan Mustafa'nın hakkıdır, bu yapılmazsa bütün halkın sert eleştirisine hedef olunur dendi. Aklındaki noksanlığın ola ki, uzun süre hapiste kalmasından ileri geldiği, kimse ile görüşürülmediğinden bu hale düştüğü, bir süre halk ile temas ederse aklı başına gelebileceği göz önünde tutuldu ve böylece Sultan Mustafa'nın padişahlığı zorunlu olarak kabul edildi.

Sultan Ahmet'in rahmetle bezenmiş na"şısı ise, cülus gününde çıkarılıp namazı kılındıktan sonra, Yeniceami yakınında toprağa verildi.

Birkaç gün sonra tümüyle devlet ileri gelenleri yeni padişahın önüne düşüp Eyüp Sultan hazretlerinin türbesini ziyarette götürdüler ve orada, Osmanlı geleneği uyarınca kılıç ku-

şattılar. Sonra büyük atalarının mübarek türbelerini ziyaret ettirerek kentin fukarasına bol bol sadaka dağıttılar. Yine aynı hafta içinde devlet hazinesinden geleneksel cülus bahşişi verildi.

Ancak, daha cennetlik atalarını ziyaret ettiği günde, padişahın davranışlarını halk beğenmemiş ve aklındaki bozukluğun farkına varmıştı. Onun bu acıklı hali zamanla da durdurulamadı, tam tersine giderek arttı. Bazen kayığa binip denize açılır, kimi kez de bir ata binip başını bir tarafa salıp giderdi. Bu sıralarda bütün işi gücü, iki cebine de doldurduğu altın ve akçeleri denizde kuş ve balıklara, yollarda rastladığı sefillere dököp saçmaktı. Vezirler bir işi arz etmek için huzura girince, gariplik davranışlarda bulunur, kiminin sarığını iter, başını açardı. Onun bu hallerini yalnız büyükler değil, herkes öğrenmişti. Tahtta kaldığı üç ay yedi gün boyunca işler böylece altüst olmuştu.

Bu durum karşısında yukarda adı geçen Mustafa Ağa yine sesini yükseltti : Daha bir süre bu hal böyle giderse devlet hazinesi boşalır; sonra telafisi mümkün olmaz gider diye hem şeyhülislam hem de kaymakam paşaya ve öteki büyüklere haber göndererek, uyarıda bulundu. Bunun üzerine, ulufe verileceği bahanesiyle askerin toplanması emrolundu. Şeyhülislam ve öteki ulema da padişah divanında toplandılar. Bu sırada Ekmekçizade öldü ve malına hükümet elkoydu.

SULTAN AHMET HAN'IN OĞLU ŞEHİT SULTAN OSMAN HAN'IN SALTANAT DÖNEMİ

SULTAN OSMAN'IN TAHTA ÇIKIŞI

1 Rebiulevvel 1027 (M. 26 Şubat 1618). Yukarda söylen-
diği gibi, ileri gelenlerin, asker ve devlet büyüklerinin toplan-
dıkları günde Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, Sultan Mustafa'
nın bulunduğu evin kapısını üzerine kapadı ve rahmetli Sultan

Ahmet'in en büyük oğlu olan Sultan Osman'ı öteki kapıdan çıkararak padişahlık tahtına oturttu. Sonra, öteden beri yapılagelindiği gibi biat töreni düzenlendi. Geleneğe uyarak bir gün sonra bütün ileri gelenler, büyükler ve tüm divan üyeleri birlikte Sultan Eyüp türbesini ziyarete gittiler ve burada Sultan Osman'a kılıç kuşattılar. Oradan da büyük ataların türbeleri ziyaret olundu.

YEDİKULE'DE HAPİS OLAN MEHMET GİRAY HAN'IN KAÇMASI VE YAKALANMASI

Aynı yıl. Durağı yüce padişah, Eyüp Sultan hazretlerini ziyarete gittiği sırada Yedikule'de tutuklu olan han oğlu Mehmet Giray Sultan'ın fırsat bulup birkaç Tatar ile birlikte kuleden kaçtığı haberi sadaret kaymakamı Mehmet Paşa'ya ulaştırıldı. Bunun üzerine hemen harekete geçildi. Denizden sönbeki kayığı ile, İstanbul sübaşısı Hacı Sübaşı, yalıları korumak, aramak ve kaçağı yakalamak üzere yola çıkarıldı. Yiğit vezir rahmetli İskender Paşa da karadan Ilgar ile izlemek için yollandı. İskender Paşa Prevadi adındaki kasabaya varınca, Mehmet Giray'ın ikindi vakti oraya varmış ve bir sahrada atlarını biraz dinlendirmek için bir ağacın gölgesine sığınmış bulunduğunu haber aldı. Meğer kasaba halkı ve askerden bir miktar adam, varıp da onu yakalamaya kalkışınca Mehmet Giray savaşmaya başlamış ve bir yeniçeriye de okla öldürmüş imiş. Sonra, dayanamayacağını anlayınca, savaşmaktan vazgeçerek, Prevadililerle birlikte ikindi vakti kasabaya girmişler. Ertesi sahur vakti İskender Paşa da oraya vardı ve han oğlunu alarak başkente getirdi. İskender Paşa sadaret kaymakamı tarafından çok takdir gördü. Kendisi iki onur kaftanı ile ödüllendirildiği gibi bilesindeki on adamına da onur kaftanları ve nal parası olarak da bir yük akçe ihsan olundu. Han oğlu ise epeyce azarlandıktan sonra yeniden Yedikule'ye hapsedildi.

TAHTA ÇIKIŞ BAHŞİŞİNİN ÇIKARILMASI VE SERDARA GÖNDERİLMESİ

Tahta çıkma işi tamamlandıktan sonra bahşişi da hazineneden çıkarılıp dağıtıldı. Henüz seferde bulunan askere, yeniçeri ile bölük halkına ve daha başka seferlilere Sultan Mustafa'nın cülus bahşişleri de gönderilmişti. Şimdi, iki cülus bahşişi birleştirilip, ölen Şeyhülislam Çelebi Molla'nın damadı Kapıcıbaşı Mustafa Ağa ile serdara gönderildi. Adı geçen Mustafa Ağa'ya da yeniçeri ağalığı, bir süre sonra da Diyarbakır beylerbeyliği tevcih olundu.

TATAR HANININ DENİZDEN GEÇİŞİ VE İRAN TOPRAKLARINA AKIN YAPMASI

Yıl 1027 (M. 1618). Tatar hanının kalabalık askeri başında İran üzerine sefer yapmakla görevlendirildiği, bundan önce söylenmişti. Denize açılma ve asker geçirme vakti gelince, otuz bin kadar düşman avlar Tatar askeri ile Kırım'dan Trabzon'a geçti. Serdara geldiğini bildirdi ve serdarın bulunduğu tarafa gitse Tatar askerinin çok sıkıntılı bir duruma düşeceğini ileri sürerek, doğrudan doğruya İran taraflarına akın yapmak için ondan izin istedi. Serdar da, «hemen er olup baş arasın» diye birçok vaatlarla onu özendirip yüreklendirdi. Bunun üzerine Tatarlar Çölme, Gence ve Nahçevan bölgelerindeki köy ve kentleri yakıp yıkmak için yola çıktılar ve düşmanı kahretmeye çok çaba gösterdiler. Otuz bin kadar tutsak, ona göre çok yük ve binek hayvanı ve sayısız görülmemiş eşya alıp pek zengin ganimetlerle, henüz Çölik sahrasında bulunan serdara gelip katıldılar. Yaptıkları için Tatarlara olağanüstü saygınlık gösterildi ve her isteklerinin yerine getirilmesine müsaade olundu.

**İSLAM ASKERİNİN DİYARBAKIR'DAN İRAN
ÜLKELERİNE HAREKETİ VE ERDEBİL'E
VARAN ASKERİN BOZGUNU
UĞRAMASI**

Yıl 1027 (M. 1618). Sefer vakti erişince serdar, İslam askeri ile düşman üzerine doğru yürüdü. Tebriz semtine varınca iki taraftan da elçiler gidip geldiler. Elçilikle İran'a varıp o sırada dönmüş bulunan Defterdar Hakim Osman, yüreği kötülüklerle dolu Karçığay Han'ın, sapkın askeri ile Erdebil yakınlarında, bu bölgeyi korumakla görevli olarak, yer tutmuş bulunduğunu bildirdi. Eğer on-on beş bin askerden oluşan bir çabuk ve çevik kuvvet gönderilse, özellikle Tatar hanı bir baskın yapsa, yüce Tanrı'nın inayeti ile hiç şüphe yok ki, düşman askerini tümüyle perişan eder ve Erdebil'i de talan ve yerle bir ederler dedi. Bunu o kadar etkili sözlerle anlattı ki, serdarı ve yanındaki birkaç kişiyi, bu olmayacak işe kesinlikle inandırdı. Başdefterdarlık ile birlikte padişah ordusu defterdarı olarak orada bulunan Baki Paşa, gün görmüş, iş bilir, akıllı ve sağduyu sahibi bir vezir idi. O, böyle bir harekete karşı çıktı. Bunun büyük bir hata olduğunu söyledi. Çünkü «Tebriz ile Erdebil arası sekiz konaktan aşağı değildir; sekiz konaklı bir yolda at ve davar olsun, insan olsun yürümekten yorgun düşer; dinç asker üzerine yorgun ve bitkin asker nasıl varır; onların gafil avlanacakları nerden bilinir? gibi gerekçelerle harekâta engel olmak, istedi. Ama, onunla aynı düşüncede olan kimselerin desteklemelerine karşın, sözünü dinletemedi. Sonunda, gafil bir adam olan sadaret kehüdası Hâkîm Osman ile, o sırada Halep beylerbeyi olan Abaza Paşa dedikleri o ham adamın düşüncelerine uydular ve bu kez sapkınların iktidar yayını yasmak, bir oba basmak kadar zor değildir» dediler.

Sözün kısası, o gece bütün ağalar, aralarında danışmak için bir araya geldiler. Tatar hanını da, meşale ile serdarın çadırına götürdüler. Allah'ın hikmeti olacak ki, askerin de

çoğu ham bir tamaha kapıldı; kimi at, kimi katır aldı, herkes ne kadar altını var idiyse koynuna soktu. Giyecek ve eşya doldurmak için boş çuvallar tedarik etti. Kimisi de atından inip orta seyisleri hayvanlarına bindi. Böylece han, Tatar askerinin tümü ile, Rumeli beylerbeyi Rumeli askeri ile ve Anadolu'nun bütün ünlü beylerbeyleri ve askerleri harekete hazır duruma geldiler. Vezir Bıyıklı Hasan Paşa, serdar olarak bunların başına geçti. Öteki komutanlar da onun buyruğu altında olarak yola çıktılar. Çok sıkı ve kararlı yürüyüşle yol aldılar. Yem kestirmenin dışında bir yerde durmadılar. Böylece, sekiz buçuk günlük bir yolu iki buçuk günde geride bıraktılar.

Fakat, meğer Karçığay Han Osmanlıların baskına gelmekte olduklarını önceden haber almış ve bütün askerini atlandırıp bir tepenin arkasında pusuya yatırmıştı. Sabah vakti Osmanlı askeri görüldüğü zaman, İranlılar birdenbire mevzilerinden fırlayarak hû, hû deyip üzerlerine atıldılar. Bu kadar zoraki yürüyüşten sonra at ve davarın gücü bitmiş, yetersizlik ve yorgunluktan askerde takat kalmamış olmasına rağmen yine de büyük bir çaba ile saldırıyı karşıladılar ve iki, üç saat boyunca şiddetle savaştılar. Ama, savaşta büyük rol oynayan atlarda derman kalmamış olduğundan, zorunlu olarak İranlılar savaşı kazandılar. At ve davar mecalsiz kaldığı için, kaçıp kurtulmak bile mümkün olmadı. Böylece Serdar Hasan Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Arslan Paşa ve Diyarbakır Beylerbeyi Afife Hatun'un kocası Mustafa Paşa şehit düşerek cennete eriştiler.

Hacı Mehmet Paşa ve Rışvanlı Mustafa Paşa tutsak düştüler. Daha nice bilinmeyen beylerbeyler, kimi boшта ve kimi eylemli olan birçok çorbacılar ve bölük halkının ünlülerinden kaybolan kimseler, sayılamayacak kadar çoktu. Ama Kırım hanı, zamanında kaçıp canını kurtarmayı başardı. Öyle bir kötü iş oldu ki, şimdiye kadar böylesi görülmüş değildi.

SAVAŞTAN SONRA SERDARIN DÖNÜŞÜ

Acımasız felek yüzünü bu yönde gösterince herkes bir an önce selamete kavuşmak derdine düştü. Serdara «düşmanları basalım» diyenler bu kez «onlar bizi basmadan canımızı kurtaralım» diye gayrete gelip ısrar ettiler. Ama rahmetli Baki Paşa «eğer buradan dönecek olursak düşman arslan kesilip önden ve arkadan bize ulaşır, bir ağırlığımıza, bir askerimize dalaşır. Her ne olursa olsun, yine yapılacak tek iş, düşmana zayıflık göstermemek ve toparlanıp üzerine gitmektir» dedi.

Bu kez Baki Paşa'nın dediklerini kabul ettiler ve o konaktan göçüp Erdebil'e doğru yürüdüler. Daha önce birkaç kez İran elçileri gelip gitmişlerdi. Şimdi yine elçiler geldiler ve «biz barış yapalım dedikçe siz savaşılmaya geliyorsunuz» diye sitemle böbürlendiler.

Zarif Bir Fıkra :

Baki Paşa'nın kendisi şöyle anlatır : Bu elçilerden biri Burun Kasım adındaki hilekârdı. Daha önceden de burnu olağanüstü büyüktü. Ama şimdi, Osmanlı askerinin yenilgiye uğraması üzerine burnu o kadar büyümüştü ki, göklere değiyordu. Serdarın çadırında bütün vezirler, beylerbeyler ve yüksek rütbeli askerler toplantı halinde iken geldi. Ama öyle bir zamanda geldi ki, çok soğuk ve sert bir rüzgâr esmekte idi. Fırtına çadırların çoğunu parçalamış ve yıkmış, herkesin yüreğine bir korku salmıştı. O kadar toz ve toprak kaldırmış idi ki, halkın yüzünü ve gözünü kaplamış, kimse kimseyi göremez olmuştu. Çadırlarda oturduğumuz yerde üzerimize iki, üç parmak kalınlığında toz yağmıştı. İşte tam bu sırada Burun Kasım çıka geldi. Osmanlı askerinin uğradığı bozgundan duymakta olduğu zevkten bıyıklarını balta kesmezdi ve ne biçimde böbürleneceğini bilmezdi. Bizi suçlu sayarak : «Bizim ile barış yaparsınız, döner üzerimize asker gönderirsiniz. Şimden sonra

hangi sözünüze itimat ederiz ve nasıl bir yol tutarız? Padişahınızın, vükelânızın sözü böyle midir; hakkı teslim etmek, hakkına razı olmak bu mudur?» diye konuşmaya başladı. Sözün kıtası, bir sürü laf söyledi, atıp tuttu ve ağır sözler sarfeyledi durdu. Maksudı, görünürde barışı berkiştirmekti, ama asıl amacı bizi yalancı çıkarmak, utandırmak ve gurur taslamak idi.

Böylece bir iki saat hiç ara vermeden ve kimseye söz sırası bırakmadan konuştu durdu. Büyüklerimiz cevap vermeye bir türlü fırsat bulamadılar. En sonunda nefes alıp yutkunurken Vezir Dilaver Paşa fırsat bulup konuyu değiştirmek istedi ve konuşmayı başka bir yöne çevirmek için «a Kasım Bey, bu diyarın rüzgârı her zaman böyle sert midir? Bu memleketin ne acaip kavi rüzgârı olurmuş» dedi. Kendisi cevap vermek üzere iken rahmetli Paki Paşa daha çabuk davrandı ve yok sultanım, bu şimdi Kasım Bey'in burnunun yelidir» diye cevap verdi. Bunun üzerine İranlı, kendini tutamayarak «ilahi Baki Paşa, Allah sana bela vermesin, Murtaza Ali'nin kılıcına uğra ; her zaman böyle şeytanlığı bırakmazsın, bizi halkın diline düşürmeden yapamazsın» dedi. Sadrazam ve orada bulunan büyükler, ayakta duran ağa ve hizmetçiler kahkaha ile gülüşüp her biri bir yana çekildi. Bu nedenle Burun Kasım'ın da keyfi kaçtı. Hatta bu latife Şah Abbas'a kadar gelmiş, o da her zaman bu sözleri Burun Kasım'a tekrarlar dururmuş. Bu latifeden dolayı rahmetli Baki Paşa'ya üç katar katırla çeşitli tatlılar, en lezzetli yiyecek ve içecekler armağan olarak gönderdi.

OSMANLI ASKERİNİN SERAV SAHRASINA KADAR GİDİŞT VE BARIŞ YAPILMASI

Ordu bütün ağırlıkları ile o konaktan kalkarak bayındır, yiyeceği bol, uçsuz bucaksız bir vadide bulunan Serav'a geline ve çadırlar kuruldu. Serav Erdebil'e yakın olup ertesi gün oraya varmak hazırlığı görülüyordu. İranlılar durumu öğrenince hemen elçiler gönderdiler. Öte yandan Erdebil'i tamamıyla boşaltmış, Şeyh Safî ve daha başka ünlü ölülerin mezarlığındaki örtü ve kandilleri kaldırıp götürmüşlerdi. So-

nunda, bizim tarafımızdan da elçiler görevlendirildi. Yapılan müzakereler sonunda Nasuh Paşa'nın yapmış olduğu barışın şartlarını kabul etmek kararı verildi. Karşılıklı senetler (temessükler) imzalandı. Bundan sonra her yıl iki yüz yük ipek ve yüz yük bazı nadir eşya gönderilmek üzere kesin barış antlaşması imzalandı ve Osmanlı ordusu da o konaktan ayrılıp yurduna döndü.

BARIŞTAN SONRA ŞAHIN YİYECEK GÖNDERMESİ VE ONAYLI ANTLAŞMA METNİ İLE ELÇİSİNİN GERİ GÖNDERİLMESİ

Yıl 1027 (M. 1618). Osmanlı ordusu İran topraklarından daha ayrılmadan Şah Abbas, yapılan antlaşmayı perçinlemek amacıyla, Osmanlı ordusu için sekiz yüz deve yükü zahire göndermiş idi. Bu bağış gelir gelmez askere dağıtıldı. Özellikle sadrazam için dokuz katar deve ile de dondurulmuş meyve tatlıları, helvalar, çeşitli meyve, limon ve nar ile en iyisinden un, pirinç ve her biri beş ila on okkayı aşan kelle şeker yolladı. Bu hediyelerle şah, sözde dostluk ve iyi niyet gösteriyordu. Yeniçeri ağasına ve kethüdasına, Baki Paşa'ya ve sadrazam kethüdasına, herbirine üç ile beş katar arasında olmak üzere yine aynı türden yükleri bağış olarak yolladı. Bütün bu bağışları, Mirza Mehmet Hüseyin adlı elçisi getirip sahiplerine teslim eti. Dönerken de kendisine sadrazam ve öteki bazı vezirlerin mühürleriyle mühürlenmiş ve barış yapıldığını ihtiva eden bir mektup verildi.

SOFU MEHMET PAŞA'NIN KAYMAKAMLIKTAN ALINMASI, YERİNE DAMAT MEHMET PAŞA'NIN ATANMASI, SONRA DA HALİL PAŞA YERİNE SADRAZAM OLMASI

Yıl 1028 (M. 1619). Halil Paşa sefere giderken kaymakamın görevinde yetersiz olduğunu padişaha arzemiş idi. Sadetli padişah da, Sultan Mustafa Han'ın tahta çıkışı sırasın-

daki tedbirsizlikleri yüzünden hazineyi büyük zararlara uğrattıkları için, kaymakam ile Şeyhülislam Esat Efendi'ye kın-gın ve kızgındı. Böylece, Sofu Mehmet Paşa kaymakamlıktan alınarak Sivas valiliğine gönderildi ve yerine başka bir da-mat Mehmet Paşa geçirildi. Şeyhülislam Esat Efendi de aynı meseleden dolayı kusurlu görülerek derecesi indirildi ve pa-dişahın hocası olan Ömer Efendi yükseltilerek, bundan böy-le ulemanın derece sırasını düzenlemek yetkisi ona emanet olundu. Sonra, yine Ömer Hoca, aşırı hırsla kapılarak, Halil Paşa bu kadar askeri kırdırıp bozguna sebep oldu ve yaptığı barış da padişahın arzusuna uygun değildir diye yine hüküm-darın kulağını doldurdu. Böylece Halil Paşa serdarlıktan alın-dı ve yerine Damat Mehmet Paşa'nın getirilmesi kararlaştı.

Seferden dönmekte olan Halil Paşa, Üsküdar'a yakın bir yere kadar gelmişti. Kapıcılar kethüdası karşı varıp sadra-zamlık mührünü ondan aldı ve padişaha teslim eyledi. Aynı za-manda padişah, Halil Paşa'ya Şam beylerbeyliğini tevcih etti. Ancak, paşa bunu kabul etmedi ve daha önceden beri sufuların-dan bulunduğu Üsküdarlı Şeyhler Şeyhi Mahmut Efendi'nin tek-kesine va'arak, iki hizmetkârı ile hücreye girdi. Her ne kadar Şam vali'ğine gitmesi için çok ısrar olundu ise de, «ben işten kalmış bir fanî ihtiyarım, bundan sonra dünya makamların-da gözüm yoktur» diye özür diledi. Sonra Mahmut Efendi'nin bir tezkeresi üzerine de kendisine dokunmayarak yerinde bıraktılar. Ama sonradan kaptanpaşa olarak gittiği Mavraya adasını tahrip ettiği ve çok zengin ganimetlerle dönerek padişah huzuruna geldiği tarih ve biyografi kitaplarında başlık ola-rak yer almıştır. Bu olay da 1028 (M. 1619)'de olmuştur.

İSTANKÖYLÜ KAPTAN ALİ PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

Bu mübarek yılda kaptanpaşa olan Kaptan oğlu Ali Paşa, Osmanlı donanması ile bazı düşman gemilerinin hakkından gelip zengin ganimetlerle İstanbul'a döndü ve saadetli padişah-

ha ganimet malı diye birçok hediyeler sundu. Ama öte yandan Damat Mehmet Paşa Venedik balyozunu (elçisini) kışkırtarak : «Bizden alınan mallar saadetli padişaha verilen hediyelerden kat kat fazladır. Bunlar bizden zulüm ve işkence ile alınmıştır; savaş ve düşmanı belki de hiç görmemiştir» diye şikâyet ettirdi. Öte yandan Ali Paşa hemen faaliyete geçti: ne ettiyse etti, ne dediyse dedi, akşamdan Mehmet Paşa'yı, tavşan uykusuna yatırmak için, beş on yük akçelik hediye verdi ve defalarca elini eteğini öptükten sonra sabahleyin de sadrazam oldu. Ertesi gün ise Mehmet Paşa'yı sürgün olarak Halep valiliğine atadı, üzerine sert adamlar koyarak sarayından çıkardı ve sıkı bir gözetim altında Halep taraflarına yolladı. Kendisinden otuz bin altın istemeye mezun olduğundan, bu parayı tahsil etmek için bir günde beş kez kapıcılar kethüdasını ona gönderdi ve ister istemez parayı vermek zorunda bıraktı. Başka büyüklere de, birer bahane bularak sataştı; başka yollar-
dan para sızdırmak imkânı olmayan kimselerden de borç ve yardım gibi uydurma bahanelerle çok büyük bir servet elde etti. Kul aylıklarını verdikten sonra her gün padişaha da birkaç kese göndermeyi kararlaştırdı. Padişaha yakınlığı o derece arttı ki, Darüssade Ağası Mustafa Ağa'yı, kendisinin velinimetini ve yükselmesinin başlıca etkeni olmasına rağmen, Mısır'a sürgün ve malına el koyarak canını yaktı. Ömer Hoca'yı da İstanbul dışına çıkmaya zorlayarak Mekke'ye gitmesine emir çıkarttı. Baki Paşa'nın da malına el koydu, Yedikule'ye hapsedtikten sonra Cezayir'e sürgün etti. Padişahın yanında, kendinden başka huzura girecek bir kimse bırakmadı.

YİĞİT VEZİR İSKENDER PAŞA'NIN DÜŞMAN TABURUNU BOZGUNA UĞRATMASI

Yıl 1029 (M. 1620). Rahmetli İskender Paşa'nın bu parlak gazası, düşmanın ikinci taburunu yok ettiği savaştır. Savaşın ayrıntılı öyküsü şöyledir :

Gaspar adında Frenk soyundan bir kâfir, Frenk kâfirlerinin kadirgârlarda esir olarak çalıştırdıkları bazı Müslümanları satın alır ve bu yoldan ticaret ederdi. Gaspar, rahmetli İskender Paşa'nın onayı ile bir, iki kez Nemçe çesarına (Kutsal Roma - German İmparatoruna) elçi olarak vardı ve döndü. Bu hizmetine karşılık olmak üzere kendisine Takşa adası iltizam yoluyla sancak olarak ihsan edildi. Sonra bununla yetinmeyerek, Boğdan voyvodalığını istedi ve bu uğurda epeyce de para harcadı. Hatta voyvodalığı aldıktan sonra Hoca Efendi'ye, rüşvet almayacağı için, müjdelik adı altında on bin altın verdi. Rahmetli İskender Paşa, her bakımdan doğrulukla hizmet edeceğine kefil olarak, bu görevin kendisine verilmesini sağladı. İki yıla yakın bir zaman orada hüküm sürdükten sonra voyvodalık başka birisine verildi. Aynı zamanda bazı kimseler onu korkuttular. Bunun üzerine ayaklandı ve Polonya'dan çok kalabalık asker getirterek, Boğdan'ın yönetim merkezi olan Yaşpazarı karşısında Çoçora denen yere kondu.

Polonya tarihinde Çoçora'nın özel bir yeri vardı. Tatar hanlarından rahmetli Gazi Giray, kalabalık Tatar askeri ile Yanık seferine giderken, orada Polonyalılarla uğraşmak zorunda kalmıştı. O sırada Leh askerinin başkomutanı, bir tür kiral naibi olan ve Kıclar, ülkesini Tatarlardan kurtarmak için çok kalabalık askerle gelerek Çoçora'ya konmuş çevresine geniş hendekler keserek muhkem surette mevzilenmiş idi. İşte burada Gazi Giray Han ile epeyce uzun bir süre savaşmış, sonunda bir uzlaşmaya varılarak, her yıl Tatarlara on bin altın cizye ve aynı sayıda kürk ile kalpaklık samur vermek şartları ile barış yapmışlar ve böylece iki tarafın askerleri birbirinden ayrılmıştı. İşte bu olayın anısı ile şimdi, uğur getirsin diye, Leh askerleri oraya konmuşlardı.

İskender Paşa Gaspar'ın ayaklandığını ve pek çok askerle Çoçora'ya geldiğini haber aldığı zaman, yanında ancak bin kadar adam vardı. Hemen Akkirman Tatarlarına haber

saldı ve hanın kardeşi Kalgay Sultan Devlet Giray Han Tatar askeri ile gelerek Gaspar'ın üzerine yürüdü. Böylece başlayan savaş otuz günden fazla sürdü. Çarpışmalar hiç kesilmedi. Sonunda zafer rüzgârı İslamlar yönünden esti ve kâfirler kaçmaya başladı. Ama öyle bir düzene girmişlerdi ki, yanlara üçer sıra araba dizmişlerdi; otuz bini aşkın süvari atlarından inmiş, ayrıca yirmi bin kadar da piyade arabaların arasına girmiş, dört yana ateş ederek ve it cengi yaparak gidiyorlardı. Yine Tanrı'nın inayeti yetiştirdi. İslam askeri ile Tatarlar birlikte saldırıya geçtiler ve düşmanı darmadağın ettiler. Yüz yirmi top, aynı oranda insan, eşya, binlerce araba ganimet alındı. Alınanların sayılarını ancak Allah bilir.

Leh askerine komuta eden yüzü aşkın beyden kimisi tutsak edildi, kimisi de öldürüldü. Serdarları olan eşkıya Danelko ile ikinci serdarları Kotespolkan, zincire vurularak padişaha gönderildiler. Onların verdikleri rakamlara göre defterde kayıtlı askerlerinin sayısı elli üç bini aşkındı. Bunları yenen İslam askeri ise ancak on bin er idi. Sonra Merre Hüseyin Paşa, o büyük melunu ancak bin kuruş değerinde bir gümüş kap takımını karşılığında salıverdi. Yüz bin kuruş karşılığında Galata kâfirlerine teslim edilmesi kararlaştırılmışken, Merre Hüseyin Paşa'nın yersiz ve uygunsuz davranışı yüzünden işte böyle oldu.

İskender Paşa'nın kethüdası ise olaydan önce Gaspar'ın yanında bulunduğundan, tutsak düşmüştü. Adı geçen melun onu satın alıp hapsetti.

Çok Az Görülmüş Olaylardan İstanbul Boğazı'nın Donması :

Seyyid Haşimî ve Neşatî gibi usta ozanlar çok az görülen bu olayı şiirlerinde tarih düşürerek şöyle ifade etmişlerdir :

İstanbul Üsküdar arası dondu, kış katı oldu

Geçer her canibe âdem yürür havf etmeyi buzda.

Denizle yer bir oldu, var ona ibret gözüyle bak

Silip gaflet gubarın, ger kim var ise gözde.
Yürü suru güdâz ile, tazarru' eyle Mevlaya
Umarız kim burûdet def' olup, te'sir ede sözde.
Dedim ey Haşimî tarihin, anın lafz u ma'nîde
Yol oldu Üsküdar'a Akdeniz dondu bin otuzda.

Neşatî'nin tarihi ise şöyledir :

Emr-i Hak ile İstanbul'da olan kış bu sene
Belki dünya duralı olmadı bir böyle şitâ.
Üsküdar ile İstanbul dondu, derya kurudu
Her gören kimse sanırdı deniz olmuş sahra.
Bunu kim gördü ki deryada buzun üstünde
Kara yer gibi gider niceleri bî-pervâ.
Müncemid oldu dehende nefesi insanın
Nice mahluku helâk eyledi berd-i semâ.
Lafz u ma'nîde ana dedi Neşatî tarih
Be meded dondu bin otuzda soğuktan deryâ.

PADİŞAHIN, KARDEŞİ SULTAN MEHMET HAN'I ŞEHİT ETMESİ

Yıl 1029 (M. 1620). Bu sırada saadetli padişah, ana ve babadan bir olan kardeşi Şehzade Sultan Mehmet Han'ı gereksiz ve günahsız yere öldürttü. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Taşköprülüzade Kemal Efendi'nin fetvası ile bu günahı irtikâp etti derler. Şeyhülislam Esat Efendi'den bu konuda fetva istendiğinde, rıza vermediğini söylerler.

SADRAZAM ALİ PAŞA'NIN ÖLÜMÜ VE HÜSEYİN PAŞA'NIN VEZİRLİĞİ

Yıl 1030 (M. 1620-1621). Sadrazam Ali Paşa, saadetli padişahın Hotin seferi hazırlıkları ile uğraşırken eceli erişti ve -dinenlerden irak- öteden beri çekmekte olduğu mesane hastalığı azarak bu geçici dünyaya veda etti. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Çok güler yüzlü, herkese sevgi gösterir, iyi huylu bir zat idi. Sadrazamlığı sırasında belki hiç kimseyi açıktan azarlamamıştı. Ne ettiyse perde arkasından etmiştir. Ömer

Hoca da ne kadar talihli imiş ki, henüz Üsküdar'da iken Ali Paşa öldü, o da yine İstanbul'a döndü ve devlet işlerinin başına eski bostancıbaşılıktan yetişmiş olan Hüseyin Paşa geçirildi.

RAHMETLİ SULTAN OSMAN'IN HOTİN SEFERİNE GİDİŞİ VE FETHEDEMEDEN DÖNÜŞÜ

7 Cemaziyelahir 1030 (M. 29 Nisan 1621). Âsi Kazaklarla kötü ahlaklı Polonya kıralı, Osmanlı topraklarına saldırıyor, Karadeniz kıyılarını yakıp yıkıyorlardı. Onların bu hareketlerini önlemek bir türlü mümkün olmuyordu. İki kez askerlerini kaldırıp, sırf padişaha muhalefet kasdıyla topraklarımıza girmişler, her defasında rahmetli İskender Paşa ile savaştıktan sonra bozguna uğrayarak gerisingeriye dönmüşlerdi. Padişah hazretleri bunları bütün çıplaklığı ile biliyordu. İşte bu hal karşısında onların üzerlerine varmak, padişahın namus ve şerefi için gerekli ve zorunlu görüldü. Böylece, yukarda söylenen tarihte başkent İstanbul'dan parlak bir törenle çıkıp, uğursuz Leh memleketini talan ve tahrip niyetiyle yola koyuldular ve aynı ayın yirmi altıncı günü (18 Mayıs 1621) Edirne'ye girdiler. Oradan Karinabat yoluyla ileri gitmek uygun bulundu. Ahırköyü denen yerde mevcut bulunmayan çasnigirler, padişahın gazabına uğradılar. Zamanında gelmedikleri için ulufelerinin kesilmesini emrettiler. Şaban ayının ilk günü (21 Haziran) Aydos kasabası yakınına, yirmi ikisinde (12 Temmuz) İsakçı iskelesi sahrasına vardılar. Mübarek ramazanın dördüncü günü (23 Temmuz) Tuna'dan geçip Eflak yakasına ayak bastılar. Sasar adındaki konakta büyük bayram geldi ve bütün devlet ileri gelenleri geleneksel yasalara uygun bir biçimde padişahın eteğini öpmekle onurlanarak kutladılar. Aynı ayın altısında Varbaş adındaki yerde konakladılar. Burada yeniçerilere yarımşar kuruş bahşiş verildi ve erat, birer, ikişer padişahın önünden geçtiler; böylece bir tür yoklama yapıldı. Ama bu tür bir yoklama, yeniçerilerin kalplerinin kırılmasına neden oldu.

Yine aynı ayın dokuzuncu günü idi. Hacı Paşa ve Kör Hüseyin Paşa kuvvetlerinin perişan ettikleri düşmanın kılıç artıklarından oluşan bir miktar Leh kâfirinin bir mağaraya sığındıkları öğrenildi. Padişah hazretleri oraya vararak istirahat etmek için bir gölgelik altında oturdu. Mağaradaki melunlar barutla yakılmak üzere iken dışarıya fırladılar ve yakalanarak birer, birer katlolunup cehennemine gittiler. Söylenen ayın on dördüncü günü, akibeti zafer olan padişahın otağı düşman ordugâhının karşısına kuruldu. Ertesi gün Tatar hanı, kalabalık Tatar askeri ile gelerek, dünya padişahının elini öpmekle yücelti. O sırada sevinç dolu tacına değerli mücevherlerle bezenmiş bir sorguç iliştirildi ve yine mücevherli bir ok kuburu beline bağlandı. Ayrıca, iki tane yüksek değerde sırmalı kaftan, altın işlemeli takımı ile rahvan bir at hediye edildi. Sonraları da her gelişinde birer, ikişer samur, vaşak kürk ve onur kaftanı ihsan olundu.

Oradan, padişahın buyruğu ile Tatar ve Osmanlılardan oluşan hafif birlikler, sık sık akına yollanmaya başlandı, öyle ki, hergün dörder, beşer bin adam dört yana gider, bir o kadarı da ordugâha dönerdi. Bir yandan da tabur savaşı yapılıyor, her gün öyle çetin boğuşmalar oluyordu ki, gökteki melekler takdirle alkışlıyorlardı. Karakaş Paşa geldiğinin ertesi günü düşman taburuna şiddetle hücum etti, fakat arkasında olanlar yardım etmedikleri için şehitlik rütbesine erişti. Sonunda «Hüseyin Paşa, mevkiinden korktuğu için Karakaş Paşa'yı elverişsiz bir durumda ileri sürdü, kendisi varmayarak bir ağacın gölgesine çekildi» diye padişaha şikâyet ettiler. Saadetli padişah da onu azlederek yerine Dilaver Paşa'yı geçirdi. Dilaver Paşa'nın gayreti ile daha birçok hücumlar yapıldı ise de kismette yokmuş ki, zafer nasip olmadı. Toplam otuz dört gün savaşıldı ve uğursuz Leh toprakları her gün durmadan talan edildi, ama bir türlü düşman taburu yenilemedi. Ancak, iki büyük hükümdarın (Osmanlı padişahı ile Tatar

hanı), ödlelik ve korkaklıkla tanınmış olan Leh keferesi ordusunu yenememeleri hem de doğrudan doğruya Leh kiralının bizzat askeri başında olmayıp ancak oğlunun komutanlık yaptığı bir durumda hakkından gelememeleri, yüce Tanrı'nın bir uyarısı olduğuna şüphe yoktur.

Şaşılacak Bir İş :

Sadrazam Ali Paşa ölüp de yerine Hüseyin Paşa geçince, çok bağılı olduğu ve her sözüne inandığı Durak Mehmet Paşa'yı «rahmetli İskender Paşa'dan sonra devlet büyükleri arasında düşman işlerini bundan daha iyi bilen ve savaş işlerinden daha iyi anlayan kimse yoktur» diye padişahın huzuruna götürdü. Padişah hazretleri de, sefere gitmek sırası olduğundan ona birçok sorular sordurdu.

Rahmetli Durak Mehmet Paşa'nın kendisi, aynıyle şöyle anlattı : Darüssaade Ağası Süleyman Ağa orada idi. Dev vücutlu bir zenci olan bu ağanın bazı konularda az çok bilgisi vardı, ama düşman ahvalinden habersizdi, savaş ve sınır boyu işlerinde de çok yavandı. Durak Paşa'ya şu soruyu yöneltti. Leh kiralı padişaha karşı koyar mı? O kadar cür'et edebilir mi? Durak Paşa, «biz yapar diyelim ve ona göre tedarikimizi görelim; gelirse tedbirde kusurumuz bulunmaz, devlet padişahın, bildiğimiz elimizden alınmaz» diye cevap verir. Bunun üzerine ağa huzursuzlanır ve der ki, «biz seni sınır boyundan ve düşmandan haberdar sanırdık, oysa senin yerden ve gökten haberin yokmuş. Leh kiralı, hiç padişaha karşı gelebilir mi? Ya bu kadar cür'et edebilir mi? Onun Osmanlıya karşı duracak askeri mi var?». Durak Paşa da «sultanım, düşmanı küçümsemek de olmaz, bütün kâfirler tek bir milletti. Nemçe, Moskof, Kazak ve Macar, inanın Frenk de, hatta Roma Papası bile yardım eder, asker vermeyen para verir, para vermeyen asker verir; kâfirler temelsiz dinleri uğruna hep birden ayağa kalkarlar, gücü olanların çoğu beraber bulunmaya can atar»

diye karşılık verir. Ama ağa, yine de tatmin edilmez ve üst perdeden atıp tutmaya devam eder.

Anlaşılıyordu ki, saadetli padişaha ondan daha yakın kimse yoktu; sadrazamdan, belki annesinden de daha yakındı. Padişah arabaya girse o da beraber girer, tahtırevana binse o da beraber binerdi. Belki de her an, saadetli padişahı böyle hoşla gidecek sözlerle gururlandırır. Birçok yerde gururun uğursuzluğunu belirtmiştik. Bu seferde de uğranılan başarısızlığın, gururun uğursuzluğundan ileri geldiği inancındayız. Şimdi yine asıl konumuza dönelim.

O zamanlar Boğdan soylularının ünlülerinden Radol, Boğdan beyi bulunuyordu. Padişah tarafından bu mevkie getirilmiş olan Radol'un, Lehlilerle komşuluğundan ve küfürde ortaklığından gayri çok yakın ilişkileri vardı. Böylece o, iki taraf arasında barışın yapılmasına aracı oldu. Hotin, eskiden Boğdan sınırında küçük bir saray niteliğinde bir kale idi. Melun Gaspar ayaklanınca, kendisine yardım etmesi için burayı Leh kiralına vermiş, o da içine bir iki yüz piyade asker koymuştu. Ama kendilerine hiçbir yarar sağlamazdı, varlığı ile yokluğu arasında fark yoktu. İşte şimdi, bu kaleyi Boğdan'a vermek ve Kazak eşkıyası Osmanlı ülkelerine tecavüz etmemek şartı ile antlaşma yapıldı.

Kış mevsimi geldiği ve soğuklar da yaklaştığı için zilkadenin beşinci günü (22 Eylül 1621) oradan hareket olundu ve 1031 saferinin yirmi sekizinci günü (14 Ocak 1622) başkent İstanbul'a ulaşıldı.

SULTAN OSMAN'IN ŞEHİT EDİLMESİ VE SULTAN MUSTAFA'NIN YENİDEN TAHTA GEÇİŞİ

8 Receb 1031 (19 Mayıs 1622). Bu tüyler ürpertici olayı burada anlatmaktansa susmak çok daha kolay gelirdi. Ama bu kitapta az rastlanan olaylara yer verilmesine özen göster-

mek yolu tutmuş olduğundan, bu çok nadir olayı yazmamak elbette ki doğru olmazdı. İşte bu nedenle yazdık.

Zamanın padişahı Sultan Osman Han İstanbul'a döndüğü zaman, uğranılan başarısızlığa, düşman ordusunun yenilip yok edilemediğine üzgün ve birçok kimselere kırgındı. Bu durumun, başlıca Osmanlı askerinin gevşekliği yüzünden meydana geldiğine inanıyordu. Böyle bir ruh haleti içinde hacca gidip kutsal yerleri ziyaret etmeye karar verdi ve bu yolculuk için hazırlıklara başladı. Bölük halkından beraberinde gideceklerin başına iki bölükağasını ve yeniçerilere de zağarcıbaşıyı ağa tayin etti. Halk arasında bazı kimseler, bu hazırlığın bir aldatmaca olup, gerçek niyetin başka olduğunu, darüssade ağasının teşviki ile padişahın, Mısır'ın merkezi Kahire'yi Osmanlı başkenti yapmak istediğini etrafa yaydılar. Öte yandan daha önce bazı olaylar, asker arasında padişaha karşı memnunsuzluk uyandırmıştı. Lehistan seferine gidilirken yolda bahşışı vermek bahanesiyle yeniçerileri toplayarak yoklama yapılması, bunlarda ciddi bir kırgınlık yaratmıştı. Sipahiler de padişaha kırgın idiler. Çünkü Sultan Osman, Karakaş Paşa'nın savaşta şehit edildiği sırada sipahiler, görevlerini gereğince yapmayarak, geri çekilmişlerdi. Bu yüzden padişahın, onları incitecek sözler söylediğine dair kendilerine haberler ulaştırdılar. İşte bütün bunlar, fitne ve fesadın nedenleri oldu.

1031 yılı receb ayının sekizinci günü (19 Mayıs 1622) çarşamba idi. Rahmetli Baki Paşa'nın yanında oturuyorduk. Saadetli padişahın otağlarını yüklemek üzere kadirga kıyıya yanaştı. Siz de çadırlarınızı gönderin diye divandan adam geldi. Şimdi başdefterdarlık ile vezir olan Mehmet Paşa hazretleri, o zaman rahmetli Baki Paşa'nın kethüdası idi. Gelen habercilere seslenerek, «bre medet, bizim dahi çadırlarımız kalmasın» diye buyurdular. Onlar da eve inip çadırların taşınması işleriyle uğraşırken, bu fakirin damadı olan Ramazan Çavuş ile hemen biz de vardık.

Garip Bir Yargı :

Rahmetli Müneccimbaşı Mehmet Efendi hemen orada göründü. Ramazan Çavuş, «aman şunu aramıza alalım da söyletelim» dedi. Kendisine ikimiz arasında yer gösterdik. Mehmet Kethüda'nın çadır çıkarması ile uğraşmasına gülümsemeye başladı ve boş yere zahmet çektiklerini söyledi. «Ya bundan sonra ne ihtimal var, saadetli padişahın çadırları geçti, gidilmez mi?» dediğimizde, «bundan sonra geçmesi ihtimali yoktur, ne o geçmiştir, ne de bu geçer» diye karşılık verdi. Bu konuda çok asıldık ısrar ettik ama o, sözünden dönmedi. O sırada Baki Paşa'nın adamlarından biri seğirterek, kan ter içinde geldi ve Süleymaniye'de büyük gürültü koptuğunu, Ağakapısı'na çok kalabalık insan yığıldığını haber verdi. Mehmet Çelebi hemen söze atıldı, «size demedim mi?, daha neler olacak görürsünüz» dedi. Yoksa saadetli padişahın başına bir şey gelmek ihtimali mi var yollu sorumuza da «ne olur bilmem, ama mübarek ramazana kalmaz» diye cevap verdi.

Müneccimbaşıya bu yargıyı nerden çıkardığını sonradan defalarca sordum ve söylemesi için yalvardım. Ama o, yargısının kaynağını her defasında inkâr etti durdu. Ancak şu kadarını söylemekle yetindi : «Benim ağzımdan bazen saçma sapan sözler çıkar, yani Acemce deyimi ile herzegüylük ederim; işte bu da onlardan biridir» derdi. Saadetli padişah hakkındaki hükmünü nereden çıkardın diye kendisine sorunca da ancak şu kadarını söylemişti : «Onun doğmuş olduğu talih burcunda güneş tutulmuştu. Bu, astrolojiye göre daha o zaman belirmiş bulunuyordu».

Öte yandan yeniçerilerle sipahiler Dilaver Paşa'nın sarayına, oradan da Ömer Hoca'ya vardılar ve padişahın Hicaz'a gitmesine engel olmak konusunda kendileriyle aynı görüşte olup olmadıklarını sordular. Onlardan olumsuz cevap almaları üzerine Atmeydanı'na giderek orada toplandılar. Bir yan-

dan da bilginler, şeyh ve seyyitler padişahın huzurunda bir araya geldiler. Saadetli padişah, «bu eşkıyayı azdırarak bu fitnenin patlak vermesi sizin başınızın altından çıkmıştır, onlara edeceğimi size ederim» diye onları epeyce korkuttu. Doğrudan doğruya Şeyhülislam Yahya Efendi'nin kendisi söz alarak, «hâşâ padişahım, ulemâ duacılarınız eşkıyayı kışkırtmış değillerdir; biz ancak içimizde bu yolculuğu yapmanızı istemezdik. Nedeni de, ulu atalarınızın böyle bir şey yapmamış, bu yola girmemiş olmalarıdır. Eğer suçumuz varsa bu kadarıdır» dedi.

Asilere gelince, bunlar Dilaver Paşa ile Hoca Ömer Efendi'nin ve darüssaade ağasının başlarını istediler ve sürekli olarak, padişaha akıl almaz fikirler verenlerin, bu adamlar olduğunu tekrarladılar. Dilaver Paşa, o zaman kaçmış ve abalar giyerek Üsküdarlı Mahmut Efendi'nin tekkesine sığınmış bulunuyordu. Bostancıbaşı hemen bir kayık gönderip onu getirtti, ama saadetli padişah onu asilerin eline vermeye kesinlikle razı olmadı. Ulema ile şeyhler çok ısrar ettiler ve atalarının bu tür fitneleri bu yolla bastırmış olduklarını söylediler, ama yine de Sultan Osman'ı ikna edemediler. Toplantı da böylece dağıldı.

Söylendiğine göre o sırada, Nakibüleşraf Gubarî Efendi, dışarı çıkınca rastlandığı asilere, «bizim sözümüz geçmedi, siz kendiniz girin içeri söyleyin» demiş, hatta belki «bildiğinizden geri kalmayın» diye soğuk bir cevap vermiş ola. Bundan sonra âsi kul taifesi, topu birden saraya doldular. Babihümayun ve sarayın öteki kapıları açıldı. İçsaray görevlilerinin her biri bir kenara sinmişti. Asiler Hasoda'ya kadar sokuldular, hatta eşkıyanın bazıları birçok eşya bile aldılar. Sonra Sultan Mustafa'yı buldular ve onu bacadan çekip kendisine biat ettiler. Bu sırada padişahın gönderdiği rahmetli Şeyhülislam Esat Efendi de orada bulunuyordu. Ona da biat etmesini teklif ettiler. Sultan Mustafa'ya biat caiz olmadığını söylemesi

üzerine silahla üzerine yürüdüler ve zorla biat ettirdiler. Sultan Osman olup bitenleri öğrenince Dilaver Paşa ile darüssade ağasını asilerin yanına gönderdi. Bunların Babihümayun'a geldiklerini gören asiler kılıçla üzerlerine saldırarak paramparça ettiler. Sonra Sultan Mustafa'yı annesiyle beraber alıp sarayda kullanılan hasta arabasına bindirerek yeniçeri odalarına götürdüler ve Orta Cami'c koydular.

Böyle garip bir biçimde Sultan Mustafa'yı götürürlerken biz de Şehzade Camii yakınındaki sokağa bakan pencereden görüntüyü seyrettik. O kadar kalabalık insan toplanmıştı ki, sanki kıyamet kopmuş, mahşerde insanlar dirilmişlerdi. O geniş cadde öyle dolmuştu ki, havadan bir iğne atılsa yere düşmesi mümkün değildi. Halk Sultan Mustafa'yı taşıyan arabanın etrafına üşüşmüş, birbirini ite kaka kimi başından, kimi yeninden kumaş parçaları koparıp nişan için arabaya verirlerdi. Sultan Mustafa arabanın arka bölümünde nerdeyse gözük-meyecek bir durumda oturuyordu. Önünde yer almış olan annesi nişanları alıp halka güzel vaatlerde bulunuyordu. Bu biçimde geçirip götürdüklerini gözümüzle gördük.

Sultan Osman ise, işin bu derece ileri götürülmüş olduğundan habersizdi. Sadrazamlığı Hüseyin Paşa'ya yeniçeriağalığını da. Kırkçeşmeli Kara Ali Ağa'ya vermişti. İkinci vakti olmuştu. Hüseyin Paşa kol dolaşmaya çıktı, şehri dolaşarak birçok insanla birlikte Şehzade Camii'ne geldi ve attan inip camiin içine girdi. Bazı kimselere iltifatta ve vaatlerde bulundu ve fazla eğlenmeyip gitti. Kara Ali Ağa da konağımızın önünden geçerek evine vardı. Hatta konağımızda bulunan ve-falı arkadaşımız sekbanbaşılıktan yabeyi olan Kazancızade Ahmet Ağa, Ali Ağa'ya yeni görevini kutlamaya gitti. Döndü-ğü zaman Ahmet Ağa'dan sordum. «Hey ağa, bu ne haldir? Orta Cami'de Sultan Mustafa'yı padişah ettik diye halk toplanmış, bunlar ise henüz bu vadide» dedim. Ahmet Ağa şöyle karşılık verdi : «Şimdi ben fakir de Ali Ağa'dan bunu sordum;

bir şey yoktur. Birkaç alçak ve rezil bir araya gelmişler, inşallah bu geve hepsi yok edilir ve bu fitnede ortadan kalkar diye cevap verdi» dedi. Sancakbeyi Acem Hasan Ağa gelip, Baki Paşa gizlendi diye sarayını mühürledi. Sadrazam olacak Hüseyin Paşa da «eceli gelen av, avcının bulunduğu yöne gider» ⁽⁴⁵⁾ dizesinin anlamına uygun olarak, bir avlanılacak yer arar ve rahmetli padişaha der ki, «mademki durum böyle oldu, gelin biz de üç, dört kese altın alıp Ağakapısı'na varalım, oradan yeniçerilerin odabaşlarına ve ihtiyarlarına giderek kimine para verelim, kimine yalvaralım. Bu teklifi kabul eden rahmetli padişaha at getirdiler. Hüseyin Paşa'nın tezkeresi olan Sıddıkî Çelebi şöyle anlatır : Hüseyin Paşa'ya dedim ki, bu önleminizin sonucu ne olur bilmem. Bütün yeniçeriler söz birliği ile Sultan Mustafa'yı biz padişah yaptık diyorlar. Siz onların istemedikleri mazlum padişahı ayaklarına götürüyorsunuz; ama cevap vermedi; hayretinden susuyor dedim ve yeniden sordum. Yine cevap alamadım. Üçüncü kez olarak aynı soruyu Hasbahçe'den çıkarken, yaya olarak yanında yürüdüğüm sırada tekrarladım. Bu sefer beni aşığım sar bir tarzda mırıldandı : «Sen ne diyorsun be, ya nasıl olsun, âlem birbirine girip kıyamet mi kopsun; devlet hangisinin başında ise o olsun, tek âlem düzen bulsun» dedi. O gece yatsı vakti olmadan Ağakapısı'na gittik ve güç halle fesatçı fikirler arasında sabaha çıktık.

Sabah olunca yine dünya halkı şeytan ayağına bindi, yani bin bir aylak bir ayak üstüne bindi. Halkı sokaklar alamaz oldu. Yine âlem fesat ve fitne ile doldu. Bu sırada mazlum padişah yeniçeriağasını Orta Mescit'e gönderdi. Okşayıcı ve tatlı sözlerle vaatlerde bulunmak isteyen ağayı konuşturmadılar ve kılıç üşürüp öldürdüler. Asiler, mazlum padişahın Ağakapısı'nda olduğunu duyunca hepsi oraya geldiler ve Hüseyin Paşa'yı orada paramparça ettiler. Ondan sonra maz-

(45) Sayd ra çun ecel ayeğ süy-i sayyad reved.

lum padişahı saklı olduğu yerden çıkardılar. Yine bizim konağın penceresinden görüyorduk: Perişan halli bir herifi bulup atından indirmişler ve mazlum padişahı o ata bindirmişlerdi. sırtında eski bir beyaz entari, başında yıpranmış bir kadife kavuk vardı. Kavuğun üzerine kirlice bir sarık sarılmıştı. Bunu da yolda rastladıkları bir kimseden alıp ona giydirmişlerdi. Dünyada ne kadar fitneci, fesatçı varsa zavallının çevresine dizilmişlerdi. Yaptıkları garip davranışlar ve savurdıkları yakası açılmadık küfürler değil kaleme, dile bile gelecek türden değildi. Gerçi bulunduğumuz yerden onları görüyorduk, ama söylediklerini iştmezdik. Ama sonra, söylenenleri Karamızrak'tan dinledik. Bu suretle Sultan Osman'ı Orta Mescit'e götürdüler. Adı geçen Karamızrak o zaman ortaçavuşu idi. Yukarda anılan Ahmet Ağa'nın hizmetinde yetişmiş ve onun en yakın adamı olmuş idi. Karamızrak, Sultan Mustafa'yı padişah sarayına götürdükten sonra, o eşkiyalardan ayrılıp doğruca Ahmet Paşa'ya geldi ve mecliste, yani mescitte bizim görüp iştmediğimiz olup bitenleri şöyle anlattı :

Rahmetli Sultan Osman mescide girince, Sultan Mustafa'nın annesinde, oğlunun yeniden tahta getirilmiş olduğu hususunda herhangi bir şüphe kalmadı. Ocak ağalarından ket-hüdabey ve zağarcıbaşı da oraya geldiler. Rütbece onlardan aşağı olanlar yedi, sekiz ağa vardık. Valide Sultan bizimle danışmaya başladı. Konuşmalarından, dâmadı olan Davut Paşa'ya eğilimi bulunduğunu anladık. Biz de ma'kuldur dedik. İçimizde yazı bilen kimsenin olup olmadığını sordu. Ağalar bu fakiri gösterdiler. Hemen divit (*) ile kalem getirdiler ve ilk önce sadrazamlık buyruğunu ben kaleme aldım. Arkasından on sekiz önemli görev yeri için buyrukları böylece ben yazdım. Kendim için başçavuşluk hat-tı şerifi de kendi kalemimden çıktı.

(46) Divit : Kalem ve mürekkebi bir arada taşımaya elverişli, insan belinde taşınan madeni bir kap, eski tarz hokka.

Bu arada annesi Sultan Mustafa'yı mihraba oturttu. Etekleri üzerine oturtulan dadısı da padişahın ellerini tutuyordu. Arasıra Sultan Mustafa, dışardaki halkın şamatası fazla olunca dayeçinin elinden kurtulup camiin penceresindeki demirlere tutunarak dışarıyı seyretmek istedi. Böyle yaptıkça annesi yanına varıp, «arslanım, kaplanım» diyerek pencere demirinden büyük bir dikkatle ve dadısının yardımı ile parmaklarını ayırıp yine mihraba götürür ve oturturdu. Birçok kez bu olay tekrarlandı. Bu hali gören rahmetli Sultan Osman, «görün ey çaresizler! Kimi padişah ettiniz! Siz neslin kesilmesine sebep olursunuz ve kendi ocağınıza bir iş edersiz ki, kıyamete değin pişmanlıktan kurtulmazsınız» diye daha nice sözler söyler dururdu. Sonra başındaki tülbendi çıkardı ve yere bıraktı. Böylece başı açık olduğu halde kalkıp mübarek gözlerinden sel gibi yaşlar akıttı. Yine halka dönerek, «be hey ağalar, ben bilmeyerek tazelik nedeniyle ve yaramaz eğitimcilerin etkisi altında bir hata ettimse siz etmeyin» diye tekrar, tekrar yalvardı. «Görün dünyanın halini, sabahleyin padişah iken, giysi ve malımın haddi hesabı yokken, şimdi on akçelik bir arakiyeye ⁽⁴⁷⁾ gücümüz yok» diye gözünün yaşını döker. ağlardı. Bu hali gören yufka yürekli turnacıbaşı, külahındaki tülbent sargıyı çıkararak, «padişahım, temizcedir, mübarek başınız çıplak durmasın, sarın» diye uzattı. Sultan Osman, önce almak istemedi, fakat sonra alıp başına doladı.

Bu sırada Davut Paşa da oraya geldi. Yanındaki cebeci olacak dinsiz kâfirin meğer kemendi elinde hazır imiş. Gelir gelmez hemen kemendi attı. Fakat rahmetli padişah kendi eliyle sıkıca ipi tuttu ve can korkusu ile o melunu geri itti. Biz de bu taraftan «hey sultanım, ne yaptın, şimdi dışardan duyulursa hepimizi paramparça ederler» dedik ve davranışına engel olmaya çalıştık. Bunun üzerine Sultan Osman, Davut Paşa'ya dönerek, «behey zalim, ben sana neyledim? İki, üç kez

(47) Arakiye : Tekke, sarığın altına giyilen baş terliği.

ölecek kadar suçun varken seni öldürmedim, sana mansıplar verdim, saygınlık gösterdim. Bana bu kadar düşmanlığın ve ihanetin neden?» diye birçok sözler söyledi. Sonra, yine bize dönerek, «bu zalim beni komaz, öldürür» dedi. Biz de «hey padişahım, buna ihtimal var mı? Mübarek hatırlarını hoş tutun, ortalık bir miktar sükûn bulsun, yine padişahımız, hünkârımızsınız; hâşâ ki, vükela kulların sana kıysın ve ihanete layık görsün!» diye moral verip teselli ederdik. Ama öte yandan Sultan Mustafa'nın annesi, «ah ağalar, siz bilmezsiniz, bu ne yılandır, burdan sağ kurtulursa bizden ve sizden bir canlı komaz» diye bize fısıldar gibi gizli söylerdi. Yine Davut Paşa, cebecibaşı meluna işaret ederek kement attırdı. Bu kez de biz, güç halle engel olduk.

İkinci vakti yaklaşırken Sultan Mustafa'yı padişah sarayına götürdüler. Sultan Osman ise ağlaya, ağlaya camide kaldı. İşte ben de buraya geldim ve görüp işittiklerimi tümüyle size anlattım diye sözünü bitirdi. Ama başçavuşluğa yükseldiği için çok seviniyordu, oturacak ve duracak yer bulamıyor, kabına sığmıyordu.

Öte yandan Davut Paşa, Sultan Mustafa'yı saraya götürdükten sonra hemen dönüp gelmişti. Rahmetli Sultan Osman'ı bir pazar arabasına bindirdi, yanına Kilinder Uğrusu (48) diye anılan gece bekçisini ve kendi adamlarından birkaç rezili de kattı. Biraz arkasından kendisi de araba ile onları izleyerek Yedikule'ye vardılar. İş akşama bırakmadan cellat gönderdi. Kendisi de, Yedikule kapısında durarak Sultan Osman'ı boğdurdu. Cebecibaşı, ölüm alameti olarak Sultan Osman'ın kulağını ve galiba burnunu da kesip Sultan Mustafa'nın annesine götürdü. Ertesi sabah erkenden Şeyhülislam Yahya Efendi hazretleri namazını kıldı ve rahmetli Sultan Ahmet'in ayağı ucuna gömüldü. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

(48) Kilinder : Merdane, eski bir şarap ölçeği; uğru : hırsaz.

Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa o melun cebecibaşını ele geçirip başını kestirdi ve Kilinder Uğrusu haini de yakalatarak hakkından geldi. Davut Paşa Divançeşmesi önüne getirilip cellada boynu vurdurulurken, yeniçeriler yetişip onu kurtardılar ve Ortacami'e götürerek sakladılar. Daha sonra Gürcü Mehmet Paşa «Orta Kuşak» ile anlaşarak çavuşbaşı Arnavut Ali Çavuş'u üzerine mübaşir koydular. Sonunda onu da, saklandığı, Arab-i Ersadi'den kalma samanlıkta yakalayarak öldürdüler.

SULTAN III. MEHMET'İN OĞLU SULTAN MUSTAFA HAN'IN YENİDEN TAHTA ÇIKIŞI

8 Receb 1031 (M. 19-5-1622). Döneminde meydana gelen olaylar, fesat ve anlaşmazlıklar pek çoktur. Burada ancak koskoca bir denizden alınan tek bir damla kadarı anlatılacaktır.

Sultan Mustafa, çeşitli görüşte toplulukların birbirine kenetlenmesi sonucu tahta çıkmıştı. Bu nedenle hemen âlem fitne ve fesat ile doldu. Nice kimselerin evi yağma edildi, nice kimseler zamanın ağası iken bir lokma ekmeğe muhtaç oldu ve nice eşkiyanın eline çok sayıda mal geçti. Karamızrak'ın kaleme aldığı padişah buyruğu uyarınca sadrazamlık da Davut Paşa'da kaldı. O da halkın gönlüne gireyim ve sadrazamlık mevkiinde kalayım diye herkese ne istedi ise verdi, ne tereddüt etti, ne de çok gördü. Devlet hizmetleri tükenince sıra vakıflara geldi, ne mütevellilik kaldı ne de nazırlık; hepsi kayırlan kimselere dağıtıldı gitti. Ne şeriata, ne de vakıf şartlarına uyuldu. Bu görev yerleri de bitince herkese, kendine uygun bir hizmet bul dendi. Böylece zalimlerin aklına gelen uydurma ve garip hizmetler buldular ve bu nedenle reaya ve fukaranın bağrını deldiler.

Bu türden tipik bir olay, Zile kasabasında meydana geldi. Bir gün Zile'ye köpekleri ve ekmek fırınlarını teftiş için bir

adam gönderildi. Bu müfettiş, fırını evinde olanlara, «senin evine fırın bahanesiyle nâ-mahrem gelir»; evde fırını olmayanlara da «sen çoluk çocuğunu fırında ekmek pişirmek bahanesiyle nâ-mahrem evine gönderirsin» diyerek halkın ekonomik gücüne göre herkesten para sızdırmaya, zulüm ve satışmaya başlar.

Benzeri olayların çıktığı yerler pek fazla idi. İşler çığırından çıkınca, bunun Davut Paşa'nın eşkiyaya karşı zaafı hatta onlara yakınlığı ve onlarla işbirliği içinde bulunması dolayısıyla söz geçiremediğine hükmedildi ve ıulemanın da uygun bulunmasıyla sadrazamlık, Mısır valiliğinden azledilmiş bulunan Merre Hüseyin Paşa'ya verildi. Fakat Hüseyin Paşa'nın da verecek hizmet ve görev yeri kalmamıştı. Devlet hazinesinden para vererek onların dillerini kesebileceğini sandı. Ama ne Tanrı'dan korktu ne de halktan utandı. Kendinden önceki sadrazamın, halkın damarını kuruttuğu gibi bu da hazineyi berbat etti.

Hüseyin Paşa'dan sonra sadrazamlık Lefkeli Mustafa Paşa'ya verildi. Bunun da dünyadan haberi yoktu. Ancak mansıp değişimi bahanesiyle rüşvet almaya başladı. Bunun da sadrazamlık süresi kırk günü bulmadan bölük halkı divana vardılar ve onun rüşvetçi olduğunu söylediler. Bunun üzerine sadrazamlık aynı gün Gürcü Mehmet Paşa'ya verildi. Mehmet Paşa bir, iki kez sadrazamlık kaymakamlığı yapmış, işleri bilen ve önlemler almak gücüne sahip bir zat idi. Ama Merre Hüseyin Paşa, zorbaları peşine takarak divana gittiler ve «bize karşı olan paşa vezir olmaz» dediler Hatta evvelce bir adamımızı da öldürmüştür diyerek itiraz ettiler ve hemen Gürcü Mehmet Paşa'yı kaldırarak yerine Merre Paşa'yı oturttular.

Ama bu kez de Hüseyin Paşa, adalet ve şeriatı kaldırdı. Garip tutum ve davranışlarının sonu gelmiyordu. Bir gün beylerbeyi düzeyinde bir adamı divandan aşağı aldırıp istediği

kadar dövdü. Sonra, sevilen ve sayılan bir kadıyı falakaya yatırarak iyi bir dayak attırdı. Fakat kadı durmadı. Yediği sopaların acısı ile kapı, kapı dolaşp bütün ulemanın rahmetli Sultan Mehmet Camii'nde toplanmasını sağladı. Şeyhülislam hazretlerine de adam göndererek, camie getirtti ve inatçı vezirin de camie çağrılarak şeriata göre davalarının görülmesini istedi. Ancak, şeyhülislam, «mademki paşa sadrazamlık mevkiindedir, buraya gelmez, hakkında şeriat kurallarını uygulayıp getirtmek de mümkün olmaz; ancak, siz burada bekleyin, ben varıp saadetli padişaha durumu bildireyim ve sadrazamlık mührünü elinden aldırayım» diyerek gitti. Şeyhülislamın gittiğini öğrenen Merre Paşa, hemen sipahi ve yeniçeriden bir miktar kuvvet gönderdi. Bunlar varıp şeyhülislamın yolunu kestiler; onu yakalayarak Ağakapısı'na götürdüler. Camide bulunan ulema, şeyhler ve öteki ileri gelenlere birkaç kez haber gönderdiler. Bunun bir yararı görülmeyince de, acemi oğlanları ile gemi ve at oğlanlarından oluşan bir birliği camideki ulemayı dağıtmakla görevlendirdiler. Akşam olmuştu. Namaza gelenlerden birçok adam da camide bulunuyordu. Tam bu sırada görevliler saldırdılar ve içerdekilerden birçoğunu öldürdüler, cesetlerini sabaha kadar taşıyarak denize attılar.

Başkentin hali böyle olunca, yörede bulunan beylerbeyleri ve esnaf örgütlerinin başında bulunanlar, «yeniçeri padişah kuldur, ya biz kimin kuluyuz?» diye haberleştiler. Bendeniz (Peçevi) o vakit Diyarbakır defterdarı idim. Bu sırada Diyarbakır'da Hafız Paşa'dan Abaza Paşa'ya ve Abaza Paşa'dan Hafız Paşa'ya adamlar gidip geldiğini öğrendim, yani aralarında bir anlaşma bulunduğunu anladım. Buna göre ilk önce Abaza Paşa başkaldırdı ve bulduğu yeniçeriye, «sen de zamanın halifesi ve dünyanın padişahının katilisin» diye çeşitli hakaretlerle öldürür oldu. Ama Hafız Paşa'nın maksadı, emir ve komuta başında olan bütün beylerin birleşip Üsküdar'a varmalarını sağlamak ve padişah katillerini istemektir. İşte bunun üzerinedir ki, yeniçeri

taifesinin dışarda kalmaya tahammülleri yetmedi ve gelip odalarına doldular. Bu kez de Abaza Paşa'yı kovmak için asker tedariki gerekti.

ÇAĞALAZADE VEZİR MAHMUT PAŞA'NIN ABAZA ÜZERİNE SERDARLIĞI

Kendi bildiğinden şaşmayan, huylu ve zorlu sadrazam, bir gün Mahmut Paşa'yı sarayına çağırarak, Abaza Mehmet Paşa üzerine serdarlığa atadığını bildirdi. Yeniçerilerden Karamızrak da yeniçeriağalığına getirilerek gönderildi. O sıralarda Abaza ve Klavun Yusuf paşalar, kendileriyle bağlaşıklık olan komutan ve askerleri bulunan eşkıya ile Ankara'ya gelmişlerdi. Mahmut Paşa da o yöne doğru gitti, ama ancak yeniçerilerin günlük yiyeceğini tedarik edebiliyordu. Her ne kadar Abaza'nın üzerine varmakla görevli idiyse de, «bizde onlara karşı durabilecek güçte asker yoktur» diyerek, seferin durdurulmasına sebep oldu. Bunun üzerine Bursa'ya dönüldü. O kış Bursa'da kalıp ilkbaharda İstanbul'a geldiler.

BAĞDAT'IN İRANLILAR ELİNE GEÇMESİ

12 Rebiulevvel 1033 (M. 3 - 1 - 1624). Uzun yıllardır Bağdat'ta yönetim yerlikulu ⁽⁴⁹⁾ nun eline geçmiş bulunuyordu. Bevlerbeylerini bazen kaleye kapatarak üzerlerine top ateşi açarlar, onunla bazen dövüşür, bazen de barışırlandı. Bu nedenle, o halife kentinde kötülükler hiç eksik olmuyordu. Ortalığın düzeni Merre Hüseyin gibi bir karacahile emanet edilince, Diyarbakır beylerbeyi Hafız Paşa'ya padişah buyruğu çıkardı. Bunda Hafız Paşa'dan Bağdat'a varıp valiye boyun eğmeyenlerin kesinlikle haklarından gelmesi isteniyordu. Ben fakir, o zaman Diyarbakır hazinesi defterdarı idim. Çoğu gün ve geceleri vezirle beraber geçirirdim. Sefer tedarik için elden gelen her şeyi yapardık. Sürekli olarak Bağdat'ın durumunu görüşür dururduk.

(49) Yerlikulu : Önemli kalelerde yeniçeri yerine görev yapan gönüllü kale askeri.

Hemen her gün ve günde belki birkaç kez paşaya derdim ki, siz uğursuz bir kavmin üzerine varıyorsunuz. Çoğunun İranlılarla duygu ve inançta yakınlıkları olduğunu, aralarında ancak bir menzil mesafe bulunduğunu kendiniz söylersiniz. Bu durumda onların can mal korkusuyla İranlılara itaat ederek, kaleyi teslim etmeleri ihtimali yok mudur? O ise, «hayır, bu mümkün değildir» diye cevap verirdi. Ben yine, «bu kadar kesin kanaatinizin ve gönül huzurunuzun kanıtları nelerdir?» diye üstelerdim, «hiç mümkün değildir» demekten gayrı cevabı yoktu. Hatta çok kez kendisine şu örneği tekrarladım : Budin'de rahmetli dayımız Ferhat Paşa'yı kul öldürdü. Sultan Selim'in oğlu rahmetli Sultan Murat (III. Murat), Budin'de kırım yapılması için buyruk çıkardı. O zaman Koca Sinan Paşa sadrazam idi. «Meded padişahım! Orası sınır boyudur, düşmana üç, dört günlük bir uzaklıktadır, mal ve can korkusuyla kaleyi düşmana verebilirler; fesatçıların elebaşlarını bulalım ve yüce Tanrı'nın onayı ile haklarından gelsin» diye halkın toptan öldürülmesini önledi. Budin halkı eski kuşaklardan beri Müslümandı, onların kâfir olmaları ve kâfire itaat etmeleri ihtimali yoktu. Durum böyle iken Koca Sinan Paşa, ne olur ne olmaz kaygusuyla her ihtimali düşündü ve ona göre hareket ettiler. Oysa Bağdat halkının bir bölümündeki duygu ve inancın değişmesine imkân yoktur yollu sözler söyledim, ama onun cevabı hep aynı olurdu : Kesinlikle hayır!

Neden sonra İstanbul'da, Hafız Paşa sadrazam iken, bir cuma günü Ruznameci İbrahim Efendi, kazaskerler, defterdarlar ve daha birçok büyükler birlikte yemek yeniyordu. Bu sırada Hafız Paşa, beni göstererek, «işte şu Müslüman şahidimdir, Bağdat'ı İranlılara verdirmeye sebep oluruz diye feryat ettim durdum, ama sözüm dinlenmedi diye güya Merre'den yakındı. Fakat gerçekte bu sözü defalarca söyleyen bendeniz fakir idim, karşı çıkan da kendisi olmuştu; kendi isteğiyle serdarlık verildiği de kesindir.

İşte, serdar Hafız Paşa Bağdat Kalesi önüne vardığı zaman, Bekir Sübaşı dedikleri asi, paşaya başvurarak, Bağdat valiliğinin kendisine bırakılmasını rica etti. Buna karşılık o, her yıl yüz bin kuruş «irsaliye» gönderecekti. Ayrıca da paşanın kendisine pek çok armağanlar (caize) vaadinde bulundu. Fakat paşa buna yanaşmadı. Bunun üzerine Bekir Sübaşı, İranlılara mektup ve adam yolladı. Bundan sonra, sınır boyundaki İran yöneticilerinden (han) birkaçı derhal gelerek, Bağdat Kalesi'nin öteki yakasına kondular. Durumun kötüye gitmekte olduğunu gören Hafız Paşa, Bağdat valiliğini Bekir Sübaşı'ya bıraktı ve Harput Beyi İbrahim Bey ile müjde belgesini (hükmünü) ona yolladı, kendisi de «iş gördüm» diye geri geldi. Bekir Sübaşı ise, iyice savaşa hazırlanarak, kalenin kuşatılmasını beklerken, oğlu olan soysuz habis, içkalenin küçük kapısını açıp İran askerlerini içeri aldı. Bekir Sübaşı, ancak bundan sonra durumu öğrenir. Ama artık olan olmuştur, ne yapsın! İşte, Bağdat gibi sağlam bir kale, meliklerle sultanların kışkandığı ve Abbasi halifelerinin başkenti, bu suretle İranlıların eline geçti. Bekir Sübaşı ise, önce kaleyi İranlılara vaat edip sonra direnişe geçtiğinden dolayı, hakaret ve işkence edilerek, sonunda öldürüldü.

İRANLILARIN MUSUL'U ALMALARI, ARAPLARLA VE DİĞER AŞİRETLERE BOYUN EĞDİRMELERİ VE KARÇIKAY HAN'I ÇAPKUNA GÖNDERMELERİ

Aynı yıl. Hafız Paşa, Diyarbakır'a dönmek üzere Bağdat'tan hareket etmişti. Bağdat'ın İranlılar eline geçmesi üzerine Musul Beylerbeyi Kör Hüseyin Paşa'yı Bağdat Kalesi'ni kuşatmaya gönderdi. Lakin Musul ahalisi, bu Hüseyin Paşa'nın zulmüne artık dayanamayarak İran şahına başvurmuşlar ve Musul'u teslim alması için bir yetkili göndermesini istemişlerdi. Bunun üzerine şah, Kasım Han'a Musul hanlığını vermişti. Kasım Han görevi başına gelirken Kızılhan'da Hüseyin Paşa ile

karşılaştı. Hüseyin Paşa Kızılhan'da kapandı ise de, şahın aman vermesi ile çıkmayı kabul etti. Fakat İranlılar ahitlerini tutmadılar ve onu şahın gözleri önünde öldürdüler.

Daha sonra şah, Bağdat'ı ele geçirince çöl Arapları ile dağlı aşiretlere, okşayış ve tehditler karışık mektuplarla, kendisine itaata davet etti. Aynı zamanda Karçıkay Han'ı da kalabalık asker ile tahrip ve yağma için Mardin yönüne gönderdi. O zamanlar Küçük Ahmet Paşa Mardin voyvodası bulunuyordu, fakat henüz adı ve şanı yaygınlaşmış değildi. İlk kez bu vesileyle ün kazandı ve o sırada henüz Mardin'e de gelmiş değildi.

Bu sırada Hafız Paşa, bu fakire Karaman payesiyle Rıka beylerbeyliğini verip iki yüz sekban ile Mardin muhafızlığına gönderdi. Karçıkay Han da Nusaybin ve Karadere'ye kadar gelip, o yörenin ulusu ve aşiretlerini yağma ederek büyük zararlara uğrattı. Yalnız Şikakî aşiretinden iki yüz bin koyun alıp götürdü derler. Bu aciz kulunuz iki yüz kadar sekban ile Mardin'e girinceye kadar Karçıkay da alacağını almıştı. Mardin taraflarına tecavüz etmedi, Mardin'e bir konak yerden, yani Karadere denen yerden geri döndü.

Güldürücü Bir Olay:

Bu fakir kulunuz Mardin'de iken Aşi aşireti de Karçıkay'ın yağmasına uğramıştı. Bu sırada halktan biri, güzelce karısı ile İranlıların eline düşer ve tutsak olur. Yaratılıştan cesur olan bu yöre halkı köpeklere besledikleri sevgi ve bağlılıkları, belki de insanlar olan yararlıkları dolayısıyla, çok tanınmışlardır ve herkesçe de bilinirler. Rastlantı bu ya, söz konusu adamın büyük bir siyah köpeği vardı ve yanından hiç ayırmazdı. İranlı üçünü birden tutsak almış olduğundan, hepsini beraberinde götürür ve kadına abayı yakar. «Kedilerde olduğu kadar kadınlarda'da vefa yoktur» sözü uyarınca, kadın da İranlıya uysallık gösterir. Böyle olunca da kadın ile İranlı sevişir-

ler Adam ise, köpeği ile beraber uzaktan onları seyreder. Bir rastlantı sonucu, bir gece İranlı, görevi gereği şahın hizmetine gider. Adam da fırsat bularak el ve ayağının bağlarını çözer ve karısının yatağına varıp keskin uçlu hançeri göğsüne dayar ve «benimle bile kaçır mısın, yoksa leşini burada bırakırım» der. Kadın da «ya benim İranlıya teslim oluşum, mecbur olduğum için değil midir? Hısım akrabalarım var, yerim yurdum var; özellikle senden ayrılmak benim elimde olan bir şey midir?» diye karşılık verir. Böylece adam, İranlının atlarından birine biner ve kadını da terkisine alarak kaçır epeyce uzaklaşır.

Sabahleyin İranlı konağına gelir. Bakar ki, kadın ile adamın yerinde yeller esiyor. Hemen derinden bir ah çeker ve atına atladığı gibi arkalarına düşer. «Adam benim oklu şikârımdır, avret hoş nigârımdır» ⁽⁵⁰⁾ diye can atar. Adama gelince, epeyce yol aldıktan sonra yorgun düşmüş, güneş de ortalığı tamamiyle kızdırmıştı. Bu çölde sapkın herif beni nasıl olsa bulamaz, izimi tozumu göremez düşüncesiyle rahatlayarak attan iner ve biraz dinlenmek için yere uzanır. Ama, ne var ki İranlı, kendini tam anlamıyla kadına beğendirmiş imiş! Adamın mavi renkte eski bir kepenek hırkasını üzerine giymiş, at ilerledikçe o hırkadan kopardığı küçük parçaları durmadan birer ikiye yerlere atar ve böylelikle çölde izin kaybolmamasını sağlamış. İranlı kendi hırkasının parçalarını gördükçe tanır ve bunun, o kadının işi olduğunu anlamakta güçlük çekmez, ona yetişmek için gücü ve çabası bir kat daha artarmış. Bütün bunlardan habersiz olan herif dalgın bir halde yere uzanmışken, İranlı görünür. Kadın ona işaret eder, köpek ise onu tanıdığından, üzerine saldırmaz. Adam kendini toparlamadan bastırıp, hemen onun elini ve ayağını bağlamak ister. Ama bu arada uyanır ve ikisi boğuşmaya başlarlar. Adam İranlıyı altına alır, ama ka-

(50) Adam benim oklu avımdır, kadın da güzel sevgilimdir.

rısı olacak kadın ayağından çeker ve kadının yardımı ile adamın üzerine biner ve öldürmek için elini hançerine atar. Tam o sırada kara köpek, sahibinin canına kıyılmakta olduğunu hissederek ve İmam Ali hazretlerinin sözü gereğince köpeklerde bulunan on hasletten birinin yani düşmanı yakalamış ve dostlara olma hüyunun etkisi altında İranlının üzerine atılır ve onu öyle bir hınçla ısırır ki, herifin canı çıkarcasına içi yanar; ister istemez adamdan elini çeker. Sonunda adam baskın çıkıp İranlıyı öldürür. Böylece karısının da ata bindirip aşiretine götürür ve olup bitenleri bütün aşiret halkına yayar. Bunun üzerine aşiret mensupları toplanarak kadını en sert cezaya çarptırırlar ve işkence ile öldürürler.

TAY KABİLESİ ARAPLARININ İRAN ORDUSUNA BASKIN YAPMALARI

Tay kabilesi Arapları gerçi pek kalabalık değillerdir, ama çöl Arapları içinde gözüpeklik ve eliaçıklıkları ile tanınmışlardır. Nitekim Hatem-i Tâyi'nin bu kabileden olması, bu iddianın yeterli bir kanıtıdır.

İran şahının, askerinin başında uzunca bir süre Bağdat yakınlarında kalması üzerine, Tay kabilesi Araplarından mükemmel donatılmış atları ile yüzü aşkın süvari seçildi. Bunlar, geceleyin İran ordusu yakınlarına kadar sokularak, gizlenecek bir yer buldular ve ertesi günün en sıcak saatında ordunun bir yanını çarparak iki yüz kadar çok iyi cins deve, birkaç merkep kapıp İranlıların gözleri önünde beriye kaçırdılar. Kendilerini ne izleyen, ne de kovalayan oldu. Sağlık ve esenlikle Mardin yakınındaki obalarına geldiler ve ganimetlerini ucuz fiyatla sattılar. Bu fakir de çok seçkin develerden bir katarı üç yüz kuruşa satın almıştı. Sonra Diyarbakır'da altı yüz altına sattım.

KEMANKEŞ ALİ PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

Yıl 1032 (M. 1623). Merre Hüseyin Paşa, yeniçerilerin gücüne dayanarak, serbestçe hareket eder, her istediğini yapar duruma gelmişti. Sipahilere itibar göstermez olmuştu. Hatta

yenicilerin desteği ile sipahileri kırdırmak hazırlığında bulunduğu bile söyleniyordu. Bu ham söz halk arasında yayılınca sipahiler toplandılar ve «bu vezir kinci bir adamdır, iktidar da kalmasını istemeyiz» dediler. Merre de yeniceri ocağına baş vurdu ve odabaşılarla bazı yardımcılarını elde ederek onlara, «siz istemezseniz biz isteriz» dedirtti. «Ne zorbalık edersiz, padişahın vezirleri ile ilginiz nedir» diye onları engelledi. Sonra sipahiler, «bizim odabaşılar ve ağalar ile ilgimiz yoktur, görelim yeniceri yoldaşlarının, yani bizim gibi er düzeyinde olanların sözü bu mudur» diye subaylardan gayrısına sordular. Meğer o zaman kethüda olan rahmetli Bayram Paşa, yenicilerle yararlı nasihatta bulunarak, onları sipahilere uydurmuş ve «siz sipahilere muhalefet ederseniz sefere gidemezsiniz, onlar sizi çadırlarınızdan dışarı çıkartmazlar» demiş. Hemen o anda, «sipahiler nerde ise biz de ordayız, onların sözü bizim de sözümüzdür» dediler ve Merre'yi azlettirerek sadrazamlık mühürünü Ali Paşa'ya verdiler.

Ama bundan sonra büyük, küçük herkesin gözü açıldı! «Demek ki, mansıplar bu yoldan zorbaların baskısı ile verilir, taşrada olan fukara ve reaya zorbaların ateşine yanar» dediler. Böylece şeyhülislam Yahya Efendi hazretleri ile öteki yüksek bilginler, mollalar, şeyhler, seyyitler, vezirler ve öteki büyükler, iç ve dış ağalar bu hali gizlice değil, açıktan açığa konuşup aralarında danışırlar. Bütün bunların sebebini, padişah ta erginliğin ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırma yeteneğinin bulunmayışında ve aklındaki bozuklukta, Sadrazam Ali Paşa'nın da mevkiini korumayı herşeyden üstün tutan davranışlarında bulurlar. Böylece, şeyhülislam ile ulema ve vezirler bir araya gelirler. Bu hal devam ederse bundan sonra kul taifesini hiçbir suretle dizginleyip düzene sokmanın mümkün olamayacağı, başkentte büyüklerin durumu böyle iken, taşrada olanların daha da beter olduğu, her bucak ve köşede zorbaların dolaştığı konularında görüş birliğine vardılar. Hasılı giderek âlem haraba ve

saltanat çökmeye gider yollu birçok sözler söylenir. Sonunda padişahı değiştirmeye karar verdiler, ama yeni padişahın tahta çıkış bahşişini karşılayacak paranın sağlanması işi onları düşündürür. Çünkü devlet hazinesi bomboştur. Sonunda, bu işin de, eskiden olduğu gibi herhalde bir çıkar yolu bulunur dediler.

Öte yandan kul taifesinin büyükleri ile ocakların ihtiyarları toplanıp, «cülus bahşışı talep olunmasın, tek âleme nizam ve intizam gelsin» dediler. Böylece, rahmetli Sultan Ahmet'in en büyük oğlu hangisi ise onun tahta çıkarılması kararını aldılar.

SULTAN AHMET HAN'IN OĞLU SULTAN MURAT DÖNEMİ

IV. SULTAN MURAT HAN'IN TAHTA ÇIKIŞI OLAYININ ÖZETİ

14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623). Büyük halifelik tahtının oybirliği ile Sultan Murat'a nasip olması ile âlem sanki ölü iken yeniden dirilmiş gibi oldu; zengin ve fakirin yüzü, gözü güldü. Ancak, kul taifesi, cülus bahşışı istemeyeceğini önceden açıklamış olmasına karşın, halk arasında birtakım münasebet-siz söylentilerin dolaştığı görüldü. Bunun üzerine, yeni padişahın tahta çıkış günlerinde yine bir fitne çıkabileceği düşünüldü ve her ihtimale karşı bir ihtiyat tedbiri olarak, tek bir kimse dışarda bırakılmadan vezir, ulema şeyh ve seyyitlerin hepsine cülus bahşışı verildi. Ama bu kadar para sağlanıncaya kadar çok da sıkıntı çekildi.

SULTAN MURAT HAN'IN KİŞİLİĞİ

Boyu çok uzun, vücudu iri ve şişman, mübarek yüzü yuvarlak, sakalı seyrek ama köse değil, açık kaşlı, gözleri ela beyaz, çok zaman tahta oturduğunda vücudu tahtı doldururdu. Yani vücudu öyle heybetli bir eşsiz padişah idi ki, yalnız Osmanlı sultanlarında değil, belki öteki İslam hükümdarları ara-

sında bile bu kadar güçlü kuvvetli, kanlı canlı, gözü pek ve sa-
vaşkan bir padişah görülmüş değildir. Huyu gayet neşeli ve
şen, tereddütsüz herkesle konuşur, tek başına dolaşarak çev-
rede olan biteni anlamakta ondan üstün bir kimse düşünüle-
mez idi.

Gerçi, tahta çıkışı üzerinden yedi, sekiz yıl geçinceye ka-
dar zorbaların azgınlığı kesilmedi; onlara ödün verilmekle kay-
naşmaları fitne ve fesatları eksilmedi. Ama sonra, olgunlaşarak
kendisine uyanıklık geldiği, her iyiyi ve kötüyü görebilecek ça-
ğa eriştiği zaman, âlemi öyle bir avucu içine aldı ki, dünyada
onun isteğine karşı çıkabilecek kimse kalmadı. Belki birinin
ektiğinden, başka bir kimse bir dane bile almadı. Egemenliği
altındaki topraklarda olan azgın dikbaşlı serseriler, korkuların-
dan nefislerini düzeltmek eğilimine girerek sindiler ve bir kö-
şeye çekildiler. Nitekim, şirin sözlü ve açık anlamlı şiirleriyle
ün salmış rahmetli Nef'i Çelebi aşağıdaki kasidesinde bu duru-
mu gayet ustacasına zarif bir deyim ile dile getirmektedir :

Gelse bu devirde felek eyler idi
Seni Sultan Selim'e takdîm.
Ya niçin dersen eğer padişahım,
Edeyim aslını bir bir tefhîm.

Gerçi Sultan Selim Gazi,
Etti devlette nice feth-i azîm.
Âlemi sen yeniden fethettin,
Komadın mürtekib-i şuğl-i zebîm.

Ol kadar halkı müselman ettin,
Edemez vesvese şeytan-ı recîm.
Sende bu adl ve insaf ki var,
Ömrün efzûn ola, Allahü alîm.

TAHTA ÇIKIŞINDAN HEMEN SONRA MEYDANA GELEN BAZI OLAYLAR

Sadrazam Ali Paşa, padişahın tahta çıkmasına başrolü ben oynadım diye canı istediği gibi davranmakta idi. Daha önce Şeyhülislam Yahya Efendi'nin, rüşvetten kaçınması için verdiği öğütlerin bir yararı görülmemiş ve böylece onun hatırının kırılmasına sebep olmuştu. Sonra, yeni padişaha, tahta çıkmanıza kesinlikle razı değildi ve Abaza Paşa'nın ayaklanmasına neden olan, onun bir fetvasıdır diye gerçek dışı bir ihbar üzerine şeyhülislamlıktan çıkarılmış ve yerine Esat Efendi geçirilmişti. Eski sadrazam Halil Paşa ile Gürcü Mehmet Paşa'nın, Abaza'yı kıskırtmak için gönderdikleri mektuplar hâlâ elimizdedir; bu kadar fitne ve fesada, kulların ezilmesine yol açan onlardır diye padişaha arz ederek ikisini de bir gün kendi evinde hapseyledi ve hayatlarından umudu kesilmiş bir duruma soktu. Sonra bunlar, «mektuplarımız çıkarılsın, mühürlerimizle karşılaştırılsın doğru çıkarsa siyasetle idama mustahak oluruz» dediler. Mektup hikâyesi asılsız ve açıkça bir iftira olduğu meydana çıkınca, paşalar serbest bırakıldılar.

KEMANKEŞ ALİ PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ VE ÇERKEZ MEHMET PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Yıl 1033 (1623-1624). Ali Paşa, bazı tutum ve davranışları padişahı gücendirdiğinden, bir gün Hasbahçe'de hapsedildi ve arkasından da öldürüldü. Yerine Çerkez Mehmet Paşa, serdarlık görevi ile birlikte, o yüksek mevkie getirildi. Abaza üzerine ve Bağdat taraflarına gitmekle görevlendirildi.

ŞANI YÜKSEK SERDARIN ABAZA'YI PERİŞAN ETMESİ

Yıl 1034 (1624-1625). Çerkez Mehmet Paşa gerçek bir dindar ve rüşvet almaz vekârlı bir serdar idi, öyle ki şimdiye dek bir eşinin o mevkie geldiği bilinmiyordu. İktidarda bulun-

duğu sürece suçsuz yere hiç kimsenin elinden alıp başkasına vermedi ve bir fakirin kanına girmedii. Kesinlikle, bir kimse-den bir damla rüşvet almadı. Onun yolsuzluktan kaçınması, büyük şeyhler de bile yoktu. Övülecek iyi huyları pek çoktu.

Mehmet Paşa kalabalık askerinin başında Kayseri yakınındaki sahraya konduğu zaman, Abaza denen dinsiz şeytandan farksız askeri ile serdarın üzerine geldi. İki taraf arasında yapılan büyük bir savaştan sonra Abaza, bozguna uğrayarak Erzurum yönüne kaçtı ve Erzurum Kalesi'ni kendisi ile askerine karargâh yaptı. Buradan, günahına tevbe edip devlete itaat ettiğini bildirdi. Değerli serdar da, Abaza'nın affedilmesi için padişahıtan ricada bulundu; kabul olundu ve ilkbaharda Bağdat üzerine gitmek üzere karar alındı. Kış mevsimi gelip soğuklar bastırmaya başladığından, askere izin verildi. Bazı birliklere uygun kışlaklar tayin olundu; kendisi de, Defterdar Vezir Baki Paşa ve Yeniçeriağası Hüsrev Ağa ile birlikte Tokat'a varıp kışı bu kentte geçirmek üzere elverişli bir eve yerleştiler.

Garip Bir Olay :

O sırada bölük halkına kışlak olarak tayin olunan Kastamonu sancağındaki bir köyde zalim bir adam vardı. Bu imansız, fakir bir Türk'ten gücünün üstünde bazı isteklerde bulunur ve zorla alırdı. Sonunda, elinde avucunda bir şey kalmayan köylü, kızını köle diye ona vermek zorunda kaldı. Zalim, kızı alıp sadrazam, yeniçeriağası ve altıbölük ağalarının bulundu-kları Tokat'a götürdü ve sokakta açık artırma ile sattı. Sultan Mustafa döneminin uğursuzlukları henüz yeterince geçirtilmiş değildi. Ortalık öyle bir hale gelmişti ki, bu kadar yüksek rütbeli subaylar aynı kentte iken ne bir kimse o zalime engel olabildi, ne de söz söylemek gücünü kendinde buldu. Sonra, olayı Baki Paşa'ya anlattıklarında ben yanında bulundum. Çok üzüldü, haberimiz olsaydı parasını öder kızı da babasına gönderirdik dedi.

İşte, her yer rahmetli Sultan Mustafa döneminin uğursuzlukları ile karmakarışık bir duruma gelmişti. Yüce Tanrı'ya şükürler olsun, rahmetli Sultan Murat'ı uçsuz bucaksız rahmet denizinde boğsun, böyle kimseleri bulup seçti ve çoğunu doğru yola getirdi.

**SERDAR MEHMET PAŞA'NIN ÖLÜMÜ VE HAFIZ
PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU. BAKİ PAŞA'NIN
ÖLÜMÜ VE HÜSREV PAŞA'NIN
DİYARBAKIR'A HAREKETİ**

Bu fakir kulunuz (Peçevi), vakarlı serdar Tokat'a geldikten sonra Mardin muhafızlığından ayrılıp Tokat'a varmış ve şanı yüksek vezirin sonsuz iltifatlarına nail olmuş idi. Orada darphane işleriyle görevlendirildim ve kısa bir zamanda, devlet hazinesinde birikmiş bulunan kalp akçeden üç yüz yük tam ayarlı sağlam akçe kestirdim. Tam işi bitirip parayı hazırduruma getirdiğim bir anda idi ki, bu yalancı dünya zengine ve fakire, emire ve vezire sürekli konak yeri olmadığından, o bir benzeri daha olmayan o vezir de, bunca nimetleri bırakarak, yukarda söylenen yılda rebiulahirin on sekizinci günü (29 Ocak 1625) fani dünyaya veda edip ebedî hayat âlemine göçtü. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Mehmet Paşa'nın ölümü üzerine Baki Paşa ile Yeniçeri-ağası Hüsrev Ağa, Hafız Paşa'nın şu anda sınır boyunda bulunan vezirlerden kapısı en mükemmel olanı, işbilir eski bir devlet adamı olduğunu, eğer başka bir vezir serdarlığa getirilirse zaman kaybedilip belki de seferi ertelemek gerekeceğini düşündüler ve bu görüşlerini bir arz halinde kaleme alarak, Reisül-küttap Durak Efendi ile İstanbul'a gönderdiler. Böylece, arzları üzerine serdarlık Hafız Paşa'ya verildi.

Ancak, İstanbul'da «nasıl oldu da Hüsrev Ağa sadrazamlığa kendini teklif etmedi» demişler. Hüsrev Paşa bunu duyunca çok üzüldü ve arzına pişmanlık duydu. Ama Hafız Paşa vezir olduğu için bu duygusunu açığa vurmadı.

Bundan sonra Baki Paşa'da, Rabbine dön (ercîî ilâ rabbike) sözü gereğince cemaziyelahire sonunda (9 Nisan 1625) dünya işlerinden elini eteğini çekti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Defterdarlık görevini birkaç gün önce bana (Peçevi'ye) devretmişti. Yeniçeriağası Hüsrev Ağa da bana kaymakamlık teklifinde bulundu. Diyarbakır'a vardığımızda Sadrazam Hafız Paşa da bana aynı teklifi tazeledi. Ama ben, ihtiyarlık dolayısıyla istenen ölçüde çalışmakta kusurumuz olur düşüncesiyle kabulden kaçındım ve yalnız Tokat defterdarlığı ile yetindim.

GÜRCİSTAN BEYLERİNDEN MAVRAV'IN KARÇIKAY HAN'I ÖLDÜRMESİ VE GÜRCİSTAN'A İTAAT ETTİRMESİ

Mavrav adındaki melik, tüm Gürcistan ülkesinin kethüdası durumunda, Şah Abbas'a görünürde dost ve yardımcı bir büyük hükümdar idi. O sırada şah, görülen lüzum üzerine, askerleriyle birlikte iki, üç hanı Gürcistan'a göndermişti. Gerçekte Gürcüler, genellikle şaha karşı idiler. Bu tutumlarında, Mavrav'ın İranlılardan öç almak isteğinin büyük payı vardı. İşte şimdi, Mavrav fırsat bulup, Karçıkay ve beraberindeki hanları öldürmüş, askerlerinden bir, iki bininin de kafalarını kesmişti.

Aynı yıl ramazanının yirmi yedinci günü (3 Mayıs 1625) Mavrav'ın oğlu ile Gürcistan'ın bazı melikleri, yanlarında Karçıkay'ın başı, öteki İranlıların başları ve dilleri, kerrenay ile kûşleri ve iki, üç yüz bayrakları olduğu halde Osmanlı ordugâhına geldiler ve Mavrav adına şu dilekte bulundular : Böyle bir fırsat şimdiye dek Osmanlılara nasip olmamıştır. Kesinlikle gecikmeden ve ihmal etmeden İslam askeri ile bu taraflara gelin. Tümüyle Karabağ, Gence, Yeruğ ve Şirvan ülkelerinin, siz gelir gelmez itaat edeceklerine şüphe yoktur. Onların İranlılardan yüz çevirmiş Sünnî Müslümanlar olduğunu söylemeye gerek yoktur. Ondan sonra Erdebil ve Meşhed'i kolaylıkla zap-

tetmek ve İran ülkelerine ateş salmak kolaydır. Deve, katır, zahire, top, araç ve gereç gibi malzemeyi taşımak işleri ile asla uğraşıp zaman harcamayın. Onlardan ne kadar isterseniz burada vardır. Tanrı'nın yardımı ile Osmanlının eline o kadar ganimet, kuvvet ve kudret geçecektir ki, kıyamete kadar dillere destan olacaktır.

Gelen bu Gürcüler Hafız Paşa'nın huzuruna çıkınca, ben de orada bulunuyordum. Mavrav'ın mektubunu paşaya sundular ve yazılanları, ayrıntılı bir biçimde kendileri de anlattılar. Rahmetli Hafız Paşa garip yaradılıшта bir adamdı. Onun çok nimetini yemiş, lütfunu görmüşümdür. Ama bu yazdıklarım salt bir gerçektir, gazez ve iftira ile ilgisi yoktur. Yüce Allah hale tanıktır, gelen Gürcülere asla kesin bir cevap vermedi. Defalarca gelip gittiler, olumlu cevap rica ettiler. Fakat paşa, ne giderim, ne de gitmem dedi. Hatta bendeniz de kendisine çok ısrar ettim, bu fırsat bir daha ele geçmez dedim. «Saadetli padişah bizi Bağdat'ın fethine memur etmiştir; biz Gürcistan'a, Şirvan'a memur değiliz» dedi. Ben ısrarıma devam ettim: Eğer padişah Mavrav'ın ortaya çıkacağını bilse ve düşmanın kendi arasında böyle bir fitne baş göstereceğine ihtimal verse, bu işe öncelikle sizi görevlendirirdi. Belki de doğrudan doğruya kendisi seferin meşakkatlerini göze alırdı. Bizim bu gibi işlerde tecrübemiz var. Şöyle ki, Ungürus seferlerinde biz, düşmanın içinde Boçkayı ortaya çıkmadan kâfirleri altememiş, memleketlerine bir adım girememiştik. Şimdi siz bu fırsatı kaçırırsanız kıyamete değin pişmanlığını çekersiniz diye söyledim. Yine de olmadı. Sonunda şu karşılığı verdi: «Siz benim huyumu henüz anlayamamışsınız. Bir şeyin yapılabileceğine aklım yatmazsa ona girişmem ve o yola bir adım bile atmam». Ben yine de ısrar ettim ve «ya bu kadar başarı ile savaş ve fetihler yapan büyük padişahlarla vezirleri, düşmanı yeneceklerini bilmişler ve ondan sonra mı sefere çıkmışlardır? Serdarlara gerekli olan, gitmeyi gayret etmektir; ondan sonrası için tam bir

tevekkülle yüce Tanrı'ya sığınmaktır. Ya şimdi Bağdat'a varıp fethedeceğinizi ve muzaffer olacağınızı kesinlikle bilir misiniz» dedim. «Yüce Tanrı'nın inayeti ile öyle sanırım, inancım kavidir. Diyebilirim ki, hiç şüphem yoktur» karşılığını verdi.

Gerçek olan şudur ki, sürekli olarak Bağdat fethinin kolay olacağını söyleye söyleye biz de buna inanmıştık. Bu da işlerin gevşek tutulmasına neden oluyordu. Sonra Yeniçeriağası Hüsrev Ağa'ya, kendiniz gitmezseniz bari iyice tedarikli olarak çokça asker göndermelerini ısrarla rica ettim. O ise «biz tâbî'lerdeniz, serdarımız ne isterse itaat ederiz» dedi. Artık şüphem kalmadı ki o da, Hafız Paşa'nın zafer kazanmasını istemiyordu.

Bu nedenle yüce Tanrı da kendisini muzaffer etmedi. Sonradan, kendisinin serdarlığı zamanında Mavrav'ı, oğlu ve kırk kadar adamı ile beraber bir anda öldürmesi çok acı ve garip bir olaydır. Eğer şah, bin yük akçe verse, ya da bayındır bir ülke bağışlasa yapmayacağı böyle bir korkunç zulmü, Allah'tan korkmadan ve kan dökmekten çekinmeden yaptı. O tarihte şah, hükümdarlığının kırkıncı yılında idi. Bu kırk yıl boyunca bundan daha ağır bir iş başına gelmiş değildi : Mavrav yüzünden en ünlü hanlarından yedisi yok olmuştu. İran ülkelerinde bir benzerleri bulunmayan bu hanlar, Mavrav ile savaşta canlarını yitirmişlerdir. Bunlardan biri Karçıkay, biri Şirvan Han'ı Yusuf, biri Emirgüne ve daha başkaları idiler.

HAFIZ PAŞA'NIN BAĞDAT'I KUŞATMASI VE BAŞARISIZLIKLA DÖNÜŞÜ

Yıl 1035 (M. 1625-1626). Hafız Paşa, ülkeler fetheden askerleriyle Bağdat'a vararak kaleyi kuşatma işleriyle meşgul olmakta idi. Top, lağım vesaire gibi kalenin alınmasını sağlayacak silahları tam kullanmaya başlayacaktı ki, şah, kahrolasica askeriyle gelerek İslam askerinin karşısında çadırlarını kurdu ve gece gündüz kaleye yapılacak zararı engellemeye çalışma-

larını yürüttü. Osmanlılar da şahın hile ve kandırıcı girişimlerinden korunmak için askerin çevresine geniş bir hendek kes-tiler. Gece ve gündüz bütün güçleriyle kaleyi düşürme çabası içinde elden geleni yaptılar. Fakat şahın kaleye koymuş olduğu asker, ordusundaki en seçkin birliklerdi ve belki de sayı bakımından çok daha fazla idi. Bu nedenle Osmanlı ordusu için hü-cum ya da aman ile kaleyi ele geçirmek ihtimali kalmamıştı. Bir yandan da düşman çok yakında olduğundan, Osmanlı aske-rini baskı altında tutmaktan geri kalmıyordu. Sadece Osmanlı-ların saldırılarına karşılık veriyor, fakat ne kendisi cesaret gös-terip İslam askeri üzerine gelebiliyor ne de hendeği aşıp Os-manlı ordugâhına girebiliyordu. Bizim asker de hem kale muha-rebesi yapmak, hem de böyle kuvvetli bir düşmanla gereğince uğraşmak gibi iki ağır işi bir arada yürütecek güçte değildi. Bazen barut ve mühimmat tükeniyor, bazen yiyecek ve para bitip yetişmiyordu. Böylece tam dokuz ay kuşatmayı sürdürdüler ve bu uğursuzluğa katlandılar. Bu ağır şartlar altında kul taifesi de çalışmada bir noksanlık yapmadılar ve bir gün olsun kasım geçti, dönelim demediler, ulufelerimizin dağıtım zamanı geçti, verilsin diye bir şey söylemediler.

Durum bu hale gelince artık barış yapılınsın dendi. İki ta-raftan da elçiler gidip geldiler. Sonunda dönüp gittiler. İşin aslı şudur ki, «ne bal ne mum ettiler», yani hiçbir şey elde edilememişti.

Bendeniz Tokat'tan irsaliye (vergi) göndermiştim. Bunu götürüp de dönen adamımız şöyle anlatıyor : Osmanlı askeri yerinden kalkmaya başlayınca hemen İranlılar kaleden çıktılar ve toplara öküz koşmaya yardım ettiler ve kendi eşyalarımızı bile yüklediler. İki padişah mülk için husumet eder, ama biz, bir, iki bölük Müslüman birbirimizle niçin düşmanlık edelim? dediler. Ama sonra Osmanlı askerini iki gün izlediler ve bir iki kez şiddetle hücum ettiler. Çok savaştılar. Ancak, Hz. Muham-med'in mucizeleri berekâtı, dört halifenin himmet ve yardımları

ile zafer bulamadılar. Oysa Osmanlı askeri çok zaif bir durumda idi ve çoğu yaya kalmıştı. İşte o seferin sonucu özet olarak budur.

HAFIZ PAŞA’NIN AZLİ VE HALİL PAŞA’NIN İKİNCİ KEZ SADRAZAMLIĞI

Yıl 1036 (M. 1626 - 1627). Hafız Paşa’nın Bağdat’ı fethedemediği perişan bir halde dönmesi, saadetli padişahı çok üzdü ve sadrazamlığa yine Halil Paşa’yı getirdi. Yeniçeriağalığını da, geleneğe aykırı olarak, çavuşbaşıya verdi. Kışa ve soğuya bakmadan, hemen eskiden beri Osmanlı askerine kışlak olan Halep’e gitmelerini emretti. Lakin yeniçeriağasının ömrü bitmiş imiş, çok geçmeden vefat etti. Bunun üzerine yeniçeriağalığı, serdar tarafından daha önce mukabeleci olup o sırada bölük ağası olan Halil Ağa’ya verildi. Bu atama, İstanbul’ca da onaylandı.

DIŞLENK HÜSEYİN PAŞA’NIN ASKER İLE SERDARIN YANINA VARMA, ORADAN ABAZA ÜZERİNE GİTMESİ VE SONRA ŞEHİT OLMASI

Askerin başına geçip, kadri yüksek serdara götürmesi için yetenekli bir vezirin bulunması gerekiyordu. O vakit sadaret kaymakamı olan Gürcü Mehmet Paşa, bu göreve kendisini getirirler korkusuyla, tecrübeli emektar vezirlerden Dışlenk Hüseyin Paşa’yı bu işe memur etti. Hüseyin Paşa’nın kalabalık askerle Halep’e varışı, şanlı veziri son derece sevindirdi. Kendisi de Bağdat üzerine yürümek hazırlıklarını yapmak üzere çadıra çıktı. Ama o sırada sınır boyundaki komutanlardan feryat mektupları geldi. Mektuplarda İranlıların Ahıska Kalesi’ni kuşattıkları, imdada yetişilmezse durumun kötüye varacağı yazılı idi. Bunun üzerine serdar, kendinden önce imdada koşmak üzere yedi beylerbeyini eyaletleri askeri ile görevlendirdi ve üzerlerine de adı geçen Hüseyin Paşa’yı başkomutan yaparak gön-

derdi. Erzurum'a vardıklarında Hüseyin Paşa'nın komutası altındaki bu kuvvete katılması için Abaza Paşa'ya da buyruk yazıp gönderdi. O da, «baş göz üstüne» diyerek görünürde sefer hazırlığına başladı.

Meğer Abaza Paşa, bu kuvvetin Ahıska'ya gitmeyip, kendisini tuzağa düşürmek ve bu tedbirle kötülükler dolu vücudunu ortadan kaldırmak üzere Erzurum'a gelmiş bulunduğunu sanmış. Bu inanç içinde bir şölen düzenleyip gelen komutan ve beylerbeyleri davet etti. Aynı zamanda kendi askerini silah başı ederek verecek emri beklemelerini bildirdi. Böylece, Abaza'nın bir hileye başvurduğunu akıllarından bile geçirmeyen komutanlar ziyafette oturlurlarken ve askerler de çarşı ve pazarda her şeyden habersiz dolaşırlarken, Abaza'nın askerleri birdenbire kalenin bir kapısından çıkıp Hüseyin Paşa'nın ordusunu yağma etmeye gittiler ve bir saat içinde ne buldularsa alıp götürdüler. Bunca eşya ve mal, fesatçılara ganimet oldu. Gafil asker çıplak atlara, kimileri de deve ve başka yük taşıtlarına binerek serdarın bulunduğu yöne kaçtılar ve iki gün sonra ulaşarak durumu anlattılar. Serdar olayı öğrendi ama neye yarar, olan olmuştu. Varıp Erzurum Kalesi'ni almak ve eskıyayı ortadan kaldırmak için harekete geçti ise de, elde top ve güçlü silah bulunmadığından ve yalnız Gürcü Melik Mavrav'ın getirmiş olduğu tek bir top da maksadı sağlayamadığından, bir sonuç alamadı. Kış da bastırınca perişan bir halde ister istemez dönmek zorunda kaldı. İşte bu seferin sonucu ve içeriği böyle oldu.

HÜSREV PAŞA'NIN SADRAZAM VE SERDAR OLMASI, ERZURUM VE AHISKA KALELERİNİ FETHETMESİ

Yıl 1038 (1627-1628). Bu üzücü haber kara ve denizler padişahına ulaşınca hemen, cesaretine ve iyi bir komutan olduğuna inandığı Hüsrev Paşa'yı İslam askerine serdar ve sadrazam yapmaya karar verdi. Sonra kaymakam Recep Paşa'nın

uygun bulması ile, önce Diyarbakır beylerbeyliği ile İstanbul'dan yola koşulmasını ve arkasından sadrazamlık mührünün yollanmasını emir buyurdular. Hüsrev Paşa önce Tokat'a gidecek orada gerekli hazırlıkları yapmak için elden geleni esirgemedi.

Öte yandan Abaza Mehmet Paşa, Recep Paşa'nın hazırlıklarından korkup İran şahına başvurmayı ve Erzurum Kalesi'ni ona teslim etmeyi düşündüğü haberi geldi. Bunun üzerine serdar, top, cephane ve benzeri araç-gereçler gibi taşınmaları zor ağırlıkları geride bırakarak, yalnız kendisi hafif eşyası ile atına atladı ve birkaç bin atlı yeniçeri ile birlikte yola çıktı ve acele yürüyüşlerle Erzurum yakınında konakladı. 1038 Muharremi'nin yedinci günü (M. 6-8-1628) kaleyi kuşattı. Yeniçeri yoldaşlarını hemen o gün metrise koydu, toplar da ertesi güne yetiştirildi. Ayrıca da Serdar çeşitli önlemlere başvurdu. Bunlardan biri, yanında olan eşkıyaya ve sekban denen sapkınlara güler yüzle muamele ve vaatlerde bulunmasıdır. Bu sayede idi ki, eşkıyalar beşer, onar kümeler halinde kale içinden kaçıp devlete itaat eder oldular.

Gerçekten de kaçıp gelenlerden her birine, ne vaat edilmişse hepsi veriliyordu. Bu gidişle çoğunluğun serdar tarafına geçmesi ihtimali çok kuvvetli idi. Bu nedenle Abaza Paşa, ister istemez Erzurum'un ünlülerinden, ulema ve şeyhlerden altı kişiyi serdara göndererek, aman dileğinde bulundu. «Af zaferin zekâtıdır» sözü uyarınca, şanı kerem olan serdar aman ihsan buyurdular. Böylece, Abaza'yı padişahın kalesinden çıkardı, kale de eskisi gibi islam askerinin eline geçmiş oldu.

Bu iş bittikten sonra Ahıska Kalesi'ne adam gönderildi ve o da zaptedildi.

DEĞERİ YÜKSEK SERDARIN BAŞKENTE DÖNÜŞÜ

Aynı Yıl (M. 1628). Kış mevsimi ve soğuklar yaklaştığından serdar zafer kazanmış bir komutan edası ile başkente döndü. Abaza'yı da beraberinde getirmişti: Affedilip padişahın

ayaklarına kapanmak üzere huzura getirilince padişah «kâfir, bu senin isyanın ne idi?» diye ona çıkıştı. O da «padişahım, yeniçeriler rahmetli kardeşinizi öldürdüklerinden bütün beylerbeyleri onun kanını istemek için yazıştık ve ittifak ettik. Kulunuz sözüme bağlı kaldım, ötekiler yan çizdiler ve bendenizi paradan ettiler. Yoksa ben bir Abaza kölesi ⁽⁵¹⁾ padişah olacak değildim. Üzerime gelen vezirlerin sözlerine güvenilemeyeceğini bilirdim, can korkusu ile boyun eğmedim. Emir padişahın, işte boynum, işte kılıcın» demiş. Padişah hazretleri de «var şimdi kâfir, haddini bilmişsin, bu nedenle seni affettim» buyurmuşlar.

Serdar Abaza'ya Bosna valiliği vermişti. Padişah hazretleri de bunu uygun buldu. Daha sonra Bosna valiliğinden azledildi. Padişahın yakınları arasına girecek kadar ona sokulmasını bildi, arasına meclisine de girdiği olurdu. Ama en sonunda Hasbahçe'de hapsolunup sonra da öldürüldü ⁽⁵²⁾. Çıkardığı isyanların ve döktüğü kanların cezasını bulmuş oldu.

YÜCE VEZİRİN BAĞDAT'A GİTMEK ÜZERE YOLA ÇIKMASI

Yıl 1039 (M. 1629). Şanı yüksek vezir o kışı İstanbul'da geçirdi. İlkbahar gelince askerle hareket ederek Diyarbakır'a ve birkaç gün orada kaldıktan sonra Musul'a vardı. Bu sırada yüce Tanrı'nın emri ile Şattülarap ırmağı ve öteki nehirlerin taşması ile Bağdat sahrasını baştan başa sular kapladı. Bağdat ve varoşları sanki denizde bir ada imiş gibi suların ortasında kalmıştı. Bu durumda ırmak suları çekilinceye kadar Musul'da beklemek zorunlu görünüyordu. Ancak, kışın şiddeti ve ırmak sularının fazlalığı yüzünden, getirdikleri yirmi altı kaledöven balyemez toplarını çeken camış, beylik deve ve katarlar yemsiz kalmış, çoğu telef olmuştu. Yeniden satın almak için dört yüz bin kuruş ve askerin aylıkları için iki bin yük akçe gerekiyordu. Bu durum padişaha arz edilmişti. Arz İstanbul'a geldiği

(51) Abaza, Celalilerden Ali Paşa'nın kölesi idi.

(52) Bir rüşvet sorunu yüzünden öldürülmüştür.

zaman bol miktarda para sağlandı. Âlemin sığınağı olan saadetli padişah, içhazineden yeterince para ve mal çıkardı, bunları götürmek için eski sadrazam Hafız Ahmet Paşa'nın adamlarından Deli Ömer diye tanınan Ömer Paşa'yı, Kudüs sancakbeyliği ile hazinebaşı tayin edip yollandı.

DEĞERİ YÜKSEK SERDARIN GÜL-İ AHMER (ŞEHRİZOR) KALESİ'Nİ YAPTIRMASI VE İRAN ÜLKELERİNİ TAHRİBE GİTMESİ

Yıl 1039 (1629-1630). Adı geçen Ömer Paşa hazine ile Osmanlı ordugâhına varınca sadrazam, Bağdat üzerine yürümenin henüz vakti gelmemiş olduğundan, Musul'da kuvvetli bir kale yaptırdı. Bağdat'ın kuşatılması için getirilmiş olan topları ve öteki malzemeyi bu kalenin içine koydu. Kale komutanlığını, İbrahim Paşa ile yeniçeri ocağında eşine az rastlanır kahraman bir yiğit olan Samsuncubaşı Mustafa Ağa'ya, yanlarına muhafız olarak yeter sayıda tüfekçi bırakıp, emanet etti. Kendisi de, İran topraklarını tahrip etmek üzere yola çıktı. Gül-i Ahmer Kalesi yakınına varılıp konaklandı. Burası Şehrizar eyaletinin merkezi idi. Kent birkaç yıldan beri yıkılmış, baykuş ve kargaların yuvası haline gelmişti. Bağdat'ın bir önkalesi niteliğinde, dolayısıyla önemli bir mezvi olduğundan, şehir ve kalenin hemen yeniden yapılmasına girişildi ve kısa bir sürede tamamlandı. İçine yeterince asker konarak Şehrizar valiliği Arnavutzade Ahmet Paşa'ya verildi. Hazine ile gelen Ömer Paşa ile beylerden Abdal Paşa ve Parmaksız Ali Paşa da kalenin korunması ile görevlendirildiler. Gerekli mühimmat ve malzeme de tamamlandı.

MİHRİBAN KALESİ'NİN FETHİ VE ZEYNEL HAN'IN BOZGUNA UĞRAMASI

23 Ramazan 1039 (6 Mayıs 1630). Serdar, Rumeli beylerbeyi Arnavut soyundan Yusuf Paşa'yı, Halil Paşa'yı ve eski sadrazamlardan Çerkez Mehmet Paşa'nın akrabalarından Ha-

san Paşa'yı, yeter sayıda yeniçeri ile ve aşağı bölüklerden ⁽⁵³⁾ dördünü ağalarıyla birlikte yanlarına katarak, Mihriban Kalesi'ni almakla görevlendirdi. Bunlar gidip kaleyi kuşattılar. Aradan birkaç gün geçmişti. Vezir, Gül-i Ahmer Kalesi'nin yapımı işleriyle uğraşıyordu. Bu sırada, yukarda adları geçen beylerbeylerinden mektup geldi. Mektupta, İran'da hanlar hanı sanı ile anılan Zeynel Han adlı habisin kırk bin kişi ile üzerlerine geldiğini yazıyor ve imdatlarına asker gönderilmesini rica ediyorlardı. Serdar Hüsrev Paşa, üç, dört bin yeniçeri ile bazı beylerbeyi askerlerinden bir o kadar daha adam seçip imdatlarına gönderecek oldu. Ama yeniçeriler gitmekte tereddüt gösterdiler ve birtakım özürler ileri sürdüler; ayaklanıp kethüdalarının çadırını yıktılar.

Bunun üzerine serdar, kale binasının yapımı da tamamlanmak üzere bulunduğundan, kendisi gitmek üzere hazırlık yapmaya başladı. Ama buna gerek kalmadı. Çünkü Mihriban'dan müjde geldi : İslam askeri düşmanı bozguna uğratmış, zaferi kazanmıştı.

Savaş, özetle şöyle geçmişti : Zeynel Han kalabalık askeri ile yaklaştığı zaman, İslam askeri de muharebe düzenine girecek, ordudan ayrılır ve düşmana karşı koyarlar. Ama ilk çarpışmada İranlılar ağır basarlar, Osmanlı askeri dağılır ve düşman askeri korkusuzca ordunun içine kadar sokularak bütün çadırları ele geçirirler. Durumu gören Rumeli beylerbeyi, ordunun dışında durup askerini toplamaya başlar ve dağılmış olan bütün askerleri kendi bayrağı altında bir araya getirir. Halil Paşa ile Hasan Paşa da alaylarını toplarlar ve fırsat bulup düşmana saldırmak için birbirine bakarlar. Bu arada Zeynel Han, Osmanlıların yeniden muharebe düzenine girdiklerini görünce, hemen göz açtırmayıp üzerlerine atılmak için askerlerine emir verdi ve Rumeli alayları üzerine at sürdü. Rumeli gazileri de,

(53): Aşağı bölükler : Kapıkulu süvarilerinden sağ ve sol garipler bölükleri.

yüce Tanrı'ya sığınarak ve Hz. Muhammed'in mucizelerine güvenerek, hep birden düşman üzerine atıldılar. Düşman askerleri dayanamayıp önlerinden sıyrıldılar ve Halil Paşa'nın üzerine yüklendiler. Fakat Halil Paşa sımsıkı yerinde durdu. Düşman bu direncini görünce, ona «Demir Kazık» lakabını taktıkları söylenir. Çünkü İranlılara oranla onun askeri çok azdı, ancak üçte bir, dördte, belki beşte bir kadarmış. O sırada Rumeli ve Hasan Paşa'nın askerlerine sipahi bölükleri de yetişip savaşa katıldılar ve düşmanı bozguna uğrattılar. Bundan sonra dayanamayıp, canlarını kurtarmak telaşına düştüler, gelirken geçmiş oldukları büyük bir köprüden, dönüşte birbirinin önüne geçmek için üst üste yığıldılar. İslam gazileri ise düşmanın bu biçimde kaçmakta olduğunu görünce peşlerini bırakmadılar, eriştiklerini öldürdüler ya da tutsak ettiler.

Köprüden geçmeyi başaranları yine Zeynel Han toparlamaya çalıştı. Kurtulanlar, büyük bir ordu oluşturmalarına karşın, yine de karşı koymaya güçleri yetmeyeceğini anladılar ve geri çekilmekten başka bir şey yapamadılar. Dönüş yolları üzerindeki aşılması zor bir geçite varıncaya kadar çoğu dökülüp kaldı. İslam askeri kovalamayı bırakmayarak, sayısız diller ve başlar aldılar. O kadar çok at, davar, at koşumları ve daha başka eşya aldılar ki, hesaba sığmazdı. Hatta birçok altın işlemeli kılıç, kıymetli taşlarla süslü hançerler, sorguçlar da ganimet alınmıştı. Sözü edilen köprüden geçerken yığılışmadan ezilip ölenler ve derin ırmak sularına kapılıp boğuldular, Osmanlı askerinin kılıcı altında can verenlerden daha da fazla idi. Yüce Tanrı'ya çok şükür, öyle bir gaza oldu ki, yakın zamanda bir böylesi daha yapılmış değildi. Denebilir ki İran askeri, çoktandır Osmanlı'nın pençesinden böyle bir darbe yememişti.

YİĞİT VEZİRİN ASKERİYLE DÖNÜŞÜ

Serdar Mihriban'a gitmek üzere iken İslam askerinin zafer kazandığı müjdesi gelmiş ve herkeste büyük bir sevinç yaratmıştı. Ertesi gün serdar Gül-i Ahmer Kalesi'nden kalkıp Mihriban Kalesi'ne gitti. Zaferi kazanmayı başaran beylerbey-

leri, beyler ve bütün asker, düşmandan alınan dilleri ve başları belli bir düzenle birlikleri önüne dizip ve aldıkları kerrenay ile davulları çalarak, vakarlı serdarı karşıladılar. İki taraftan da şenlik ve eğlenceler düzenlendi. Beylerbeylerine ve beylere, derecelerine göre hilatlar giydirildi ve savaşa katılan gazilere bahşişler, bağışlar ve terakkiler yapılarak umduklarınca memnun edildiler.

BAĞ-I CİNAN KALESİ ÜZERİNE GİDİLMESİ

Mihriban sahrasında bir gün kalındıktan sonra Bağ-ı Cinan Kalesi'ne yönelindi. Ancak, bu kale dik bir kayalık üzerinde kurulmuş bulunuyordu. Kuşatılsa zahmetine değmeyeceği için uygun görülmedi ve önündeki ovada yer almış olan Zalim Ali Han'ın çok daha değerli olan sarayları ateşe verilerek yakıldı. Onlardan başka, çevrede bulunup her biri bir kent kadar bayındır olan birçok köy tümüyle yerle bir edildi. Sözü geçen kale, Zalim Ali Kalesi diye tanınır. Sultan Süleyman Han zamanında kendisine bağlı olan on kadar kale, Osmanlı topraklarına katılmıştı. Sonra, içi şeytanlıkla dolu Şah Abbas, Şehrizor bölgesine boyun eğdirince bunlar da kendisine bağlanmıştı. Sultan Süleyman Han bölümünde bu konuda söz edilmişti.

SERDARIN, ORADAN HEMEDAN'I TAHRİBE GİTMESİ

Aynı yıl. Zalim Ali sahrasında kalındığı üç gün boyunca her yöne akın ve çapkunlar yapılarak çok ganimet alındı. Sonra Hemedan'a varıp kenti ve çevresi talan ve tahrip olundu. İranlılar, Osmanlı askerinin gelmekte olduğunu haber almış bulunduklarından, kent halkının çoğu yerlerini ve o benzeri olmayan evlerini kendi elleriyle yakıp yıkmışlardı.

Hemedan, yeryüzünde eşi olmayan bir kent idi ve her gören, onun Şam-i Şerif'e benzediğini söylerdi. Kent dışında, birçok bağ ve bahçelerdeki görkemli sarayları, sofaları, fıs-

kiyeleri, havuzları ve çeşitli cemvarî tarh ile köşkleri ve oturma yerleri, tanımlanıp tasvir edilemeyecek nitelikte idi. Hatta Şahbahçesi'ni ve içindeki sarayları, kendileri yıkmaya cesaret edememişlerdi. Benzersiz vezir gidince atını oraya sürdü; yeniçerileri, kendi kullarını ve at oğlanlarını yanında götürüp hepsini yıktırarak yerle bir etti. Fidanlıklarını, gülistanını, kemale ermiş meyve ağaçlarını kestirip öyle tahrip ettirdi ki, eski halini bulması için uzun yıllar geçmesi gerekirdi.

Aynı zamanda o çevre ve yöreye akınlar düzenlendi. Kent içinde ve dışında yeraltı depoları ve mahzenler bulundu ve sayısız ganimetler ele geçti; o kadar ki, askerin taşıyabileceği sınırı aştı; birçok değerli eşya, giyecek, örtüler, ev eşyası ve çeşitli takımlar ve daha birçok eşya ateşe atılıp yakıldı. Böylece, düşmanın gönlündeki yara üstüne yara eklenmiş oldu.

Üç gün kalındıktan sonra oradan da kalkılıp Dergüzin'e varıldı. Lakin Dergüzin Boğazı'nda epeyce kalabalık silahlı asker toplanmıştı. Bunlar Osmanlı askerinin yoluna çıkarak savaştılar. Meydana gelen çarpışmalarda çok sayıda İranlı öldü. İslam askerinden de epeyce adam şehit oldu.

Dergüzin de Hemedan gibi seçkin bir kent imiş. Hemedan'da İslam askerinin yaptığı tahribat. Dergüzin'de de ziya-desiyle tekrarlandı. Bu kentin de yeraltı depoları ve mahzenlerinde değeri yüksek birçok eşya bulundu. Bunların da taşınamayanları yakıldı. Kısacası, bu iki eşsiz kentte ve kimi ovada, kimi dağda olan birçok köyde yapılan yağma ve tahriplerle İranlılara verilen zarar ve ziyan, yazılıp anlatılması imkânsız denecek kadar büyüktü. Ancak, Hemedan kentinin karşısındaki dağın çok sarp ve varılması son derece zor bir yerinde doğal mağaralar vardır. Kent halkından birçok kimseler bu mağaraların içine girip saklanmışlar ve taşınabilir eşyalarını oralarda gizlemişlerdi. Gazilerden birçok kimseler,

ganimet için oralara gittiler. Ama, zaten çok dik kayalık ve erişilmesi güç yerler olmaktan başka, birçok yerlerinde metrisler de kurulmuş olduğundan, başarı kazanamadılar. Yüce vezir de oraya gitmeyi yasakladı. Şahsî eşya için gazilerin tehlikeye atılıp yok olmalarına izin vermedi.

BURADAN DÖNÜŞ VE BAĞDAT'IN KUŞATILMASI

Aslında yiğit vezir, akınlarını Isfahan'a kadar uzatmayı planlamıştı. Her ne olursa olsun, oradan dönmeye hiç de niyetli değildi. Fakat yeniçeriler buna razı olmadılar. Ağalarına vararak, «biz bir bölük piyadeyiz, bu kadar uzak mesafeye gidilirse dönüşte, özellikle kışın, durum güçleşir. Düşman yeterince ezilmiştir, daha fazlası düşünülemez. Bundan sonra Bağdat'ı kuşatmaya gidelim» diye ısrar ettiler. Bunun üzerine o yerden geri dönülüp Bağdat'a yöneldiler.

1040 yılı. Saferinin yirmi yedinci günü (M. 5-10-1630) Bağdat Kalesi önünde metrislere girildi. Kale tam kırk gün boyunca kuşatılıp gece ve gündüz dövüldü ve bir kez de, geniş hazırlıklardan sonra, özenle büyük bir saldırıya geçildi. Fakat fethi vakti henüz gelmemiş olacak ki, zafer kazanılamadı. Üstelik, asker de bu kadar uzun bir seferin meşakkatlerinden yorulmuş ve kendisine bir bezginlik gelmişti. Böylece, kuşatmayı kaldırıp gitmek yeğ tutuldu. Fakat, yine topları taşıyacak olan camışlar yemsizlikten telef olmuşlardı. Sağ kalanlar da cılız ve mecalsiz idiler. Sonunda, bölüklerden her topa yetecek kadar adam ayrıldı. Bunlar kendi atlarını koşarak hepsini esenlikle Musul'a ulaştırdılar.

HİLLE KALESİ'NE ASKER KONULMASI VE MUSUL KALESİ'NİN YAPIMI

Hille kenti Bağdat'ın doğusundadır. Vaktiyle çevresine, kerpiç ve dolmadan ibaret, kale denemeyecek bir sur çekilmiş ve bir dolma yaptırılmış idi. Bu kez tedbirli vezir, Bağdat'ın bir yanında Gül-i Ahmer Kalesi'ni yaptırdıktan sonra,

öbür yanında Hille muhafaza olunursa, Bağdat Kalesi'nin bir anlamda kuşatılmış olacağı düşüncesiyle, Hille surunun içine bir hayli mühimmat ve levazım yığdırdı ve savaşçı doldurdu. Korunması ile de Halil Paşa ile Zülfikar Paşa'yı ve bazı beyleri görevlendirdi. Kendisi Musul'a varıp büyük ve sağlam bir kale yapımına başladı. Az zamanda inşasını tamamlayıp içine toprakları ve gerekli bütün malzemeyi koydu.

Fakat, Bağdat'ın iki yanının Osmanlılara geçtiğini ve kentteki soydaşlarının güç duruma düşmüş durumda bulunduklarını gören İranlılar, hemen Gül-i Ahmer Kalesi üzerine geldiler. Kaledekiler direnecek güçte olmadıklarını anlayarak kaleyi bırakıp Musul'a doğru çekildiler. Vezir durumu öğrenince, Gül-i Ahmer'in muhafazası ile görevlendirdiği dört beylerbeyini bir anda öldürttü. Bundan sonra İranlılar Hille'ye saldırdılar. Kale içinde sarılmış kalanlar, elden geldiğince direndilerse de sonunda dayanamayıp yük hayvanları ile çöl tarafına kaçtılar. İranlılar arkalarından yetişip Zülfikar Paşa'yı tutsak ettiler. Halil Paşa ise güç halle kurtulabildi.

YİĞİT VEZİRİN MARDİN'DE KIŞLAMASI VE ERZURUM'DAN SEFER TEDARİKİ GÖRMESİ

Vezir, Musul Kalesi'nin yapımını bitirip mühimmat ve levazımını gereği gibi tamamladıktan sonra, yaklaşan kış geçirmek üzere Mardin'e gitti. Bu kez Erzurum tarafından İran topraklarına girip, rahmetli Sultan Süleyman Han'ın vaktiyle yapmış olduğu gibi, oradan Bağdat'a varmayı düşündü. Bu maksatla sefer için ne gerekli ise hepsini Erzurum'da hazırlattı. İlkbahar gelir gelmez Mardin'den kalkarak Diyarbakır'a vardı. Asker toplama, noksanları giderme işleri ile uğraşıp dört yana adamlar saldı ve her işi eksiksiz yoluna koydu.

HÜSREV PAŞA'NIN AZLİ VE HAFIZ PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Eşsiz vezirin bu kadar çalışmaları ve düşmandan öc almakta gösterdiği olağanüstü çabalar, kendisine gazez besleyenlerce hiçe sayıldı. Bunlar, padişahı da doldurup öfkelen-dirdiler. «Bu gidişle Bağdat fethedilemez, yapılanların hepsi boşa gitmektedir» dediler ve sadrazamlık mührünü Hafız Ahmet Paşa'ya verdirdiler. Hüsrev Paşa da mühür elinden alındıktan sonra, Diyarbakır'dan kalkıp İstanbul'a doğru yola çıktı. Bu sırada rahatsızlandı ve günden güne takattan düştü-günden, Tokat'ta birkaç gün dinlenmek zorunda kaldı. Orada tedavi edilmekte iken düşmanları, azli ile yetinmeyip idam edilmesine çalıştılar. Bu arada Diyarbakır valiliğine atanan Mustafa Paşa, görevi başına gitmek için İstanbul'dan yola çıkmış bulunuyordu. Hüsrev Paşa'nın idam buyruğunu arkasından yetiştirdiler. O da aceleyle Tokat'a erişti ve Hüsrev Paşa'yı hasta yatağında bastırarak elindeki fermanın hükmünü yerine getirdi. Getirdi ama, bununla fitne ve fesat yayını son noktasına kadar germiş oldu.

HAFIZ PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ VE RECEP PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Hüsrev Paşa'nın öldürüldüğü haberinin geldiği günün akşamı halk arasında bir kaynaşma, gürültü ve patırtı, bir dedikodu ve fitne görüldü, öyle ki kalabalık İstanbul şehri sanki bir kovan sepeti idi; köşe köşe vızıltısı, her yandan bir tür sızılıltısı hiç kesilmiyordu. Yeniçeri odalarında, sokak başlarında ve insanların biriktiği daha başka yerlerinde açıktan açığa, hatta yüksek sesle «hal gidicikler, Hüsrev Paşa'nın dirisinden korkardınız, görürsünüz, ölüsü size ne işler yapar» deniliyordu. Böylece herkesin ağzından bir türlü sesler çıkarıldı. Halk ayaklanmak için ilk adım atmıştı.

Aslından Hüsrev Paşa, gözü pek ve yiğit bir adamdı. Bu özelliği ile askerinde gönlünü fethetmişti. Ölümü derin bir güceniklik yarattı. Büyük küçük, güç halle durdurulabildi. Ertesi pazartesi ve recep ayının on sekizinci günü (M. 19-2-1631) idi. Vezir ve öteki büyükler, her zamanki gibi divanda toplanmışlardı. Sadrazam Hafız Paşa da o sırada Babühümayun'dan girmişti. Hasta odalarının karşısına geldiği zaman, dönüp gitmekte olan yeniçerilerle karşılaşır. Yeniçeriler hemen saldırıp sadrazamı atından al-aşağı ederler, atını ve kendi üstü başını yağma ederler. Kendisi güç halle hastalar odasına sığınır ve bir merdiven ile duvardan aşarak Hasbahçe'ye girer. Bostancıbaşıdan giysi alıp padişahın huzuruna girer. Padişah, «bu ne hal, ne oldu sana» diye sorunca, «bazı oğlan ve uşaklar haşarılık ettiler, sonra hançerimi sıyırdım ve onları dağıttım» karşılığını verir. Hatta saadetli padişah üzülmüncede, yalanından vazgeçmediği söylenir. Artık doğru ya da yalan, sorumluluk söyleyene aittir.

Ertesi gün olunca da yine ortalık fitne ve fesatla doldu. Saadetli padişahı taht ile dışarıya çıkardılar. Zavallı Hafız Paşa'yı siyaset meydanına götürdüler ve padişahın gözleri önünde hançerleyip öldürdüler. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Hatta bir zalimin, elindeki keskin hançeri paşanın başına sapladığı ve hançerin çenesinden çıktığı söylenir. O zalim de Hüsrev Paşa'nın adamlarından biri imiş derler. Orada asiller, rüşvet alınmaması ve suçsuz yeniçeri çorbacılarından alınarak başkalarına mansıp verilmemesi için, saadetli padişaha yemin ettirerek güvence aldılar. «Kılıç zeametlerin⁽⁵⁴⁾ kaldırılması ile düşmana karşı varır ve metrise girer asker kalmamıştır, bunlara mukayyed bulunulsun» dediler. Reaya takımı ağır vezirlerden perişan oldu, haraç ve avariz vergileri arttı ve bunun gibi daha birçok sözler söylendikten sonra sadrazamlık mührü ikinci vezir Recep Paşa'ya verildi.

(54) Kılıç zeamet : Geliri 2.000 akçe olan timar.

Padişah hazretlerinden, rüşvet alınmamak ve mansıp satılmamak için güvence alındığından üç gün sonra, o vakitler Tuna defterdarlığından ayrılmış olan bendenize, Anadolu defterdarlığı, yani padişah divanında orta defterdarlığı sadaka buyuruldu.

DEFTERDAR MUSTAFA PAŞA'NIN YENİÇERİAĞASI HASAN HALİFE'NİN VE MUSA HALİFE'NİN ÖLDÜRÜLMELERİ

Bundan sonra birkaç gün, gerçi kul taifesinin sesi çıkmadı ve ayaklandığı görülmedi, ama görev ve iş nedeniyle bir yere giderken kırkar, ellişer, belki yüzer ve ikişer yüz olarak geziyorlar, padişah divanına ve daha başka makamlara böyle toplu kümeler halinde gidip geliyorlardı. Defterdar Mustafa Paşa ile Yeniçeriağası Hasan Halife saklanmışlardı. Onların bulunup başlarının kesilmesi isteniyordu. Musa Çelebi de idam olunsun derlerdi. Musa Çelebi padişahın has nedimi, uzun boylu, yakışıklı bir delikanlı idi. Sonunda, şaban ayının yirmisinde (M. 25-3-1631) öyle büyük bir ayaklanma oldu ki, öncekinden bin kat daha beterdı. «Elbette saadetli padişah bunları Hasbahçe'de saklamıştır, başlarını isteriz, ya da istemediğiniz işi işleriz» dediler. Bunun üzerine fitnenin yatıştırılması için her tarafa münadiler çıkarıldı ve üçer, dörder bin kuruş müjde vaat olundu.

Ertesi gün de Atmeydanı ayrı ayrı türden insanlarla doldu. Ama o sırada hava bozdu. Öyle bir kar yağmaya başladı ki, tek bir insan Atmeydanı'nda duramadı, ister istemez Yenicami tetimmelerine, Mehterhane ayvanına ve Ayasofya çarşısı dükânlarına doldular. Sonra, eşkıyanın başını çekenlerden on beş kadar kimse, sadrazamın sarayına geldiler. Şeyhülislam rahmetli Hüseyin Efendi o sırada görevde bulunan ve bulunmayan kazaskerler, mollalardan birçokları, büyük vezirlerin tümü ve divan üyeleri orada hazır oldular.

Eşkıya temsilcileri eski sözlerini tekrarladılar ve fitne ile fesat binasının temelini berkittiler. Birçok dedikodu, tartışma ve hatta kavgadan sonra şeyhülislam hazretleri, «kan ve diyetlerinden kimse sorumlu olmamak üzere» bir hüccet yazdırdı, önce kendisi imza etti, sonra da oradaki din adamlarına imza ettirerek asilere verdi.

Orada bulunan sadrazam Recep Paşa, büyük yeminler ederek, «onları saadetli padişah saklamış değildir, padişah hazretleri onların meydana çıkarılması için sizlerden fazla ça-ba göstermektedir; hatta Musa Çelebi'yi, hizmetlerinde olduğu halde, onu da gece göndermişlerdir; onlardan çok sevdiği halde Musa Çelebi'yi göndermekten kaçınmamıştır; eğer onlar Hasbahçe'de olsalar, Musa Çelebi'den önce onları göndereceğine kuşku yoktur» dedi. Şimdiye kadar Musa Çelebi'nin adını anan olmamıştı. Ama şimdi, belli bir maksatla mı, yoksa kul taifesine itimat gelsin diye mi bilinmez, her nedense ondan söz edildi. Gerçekten de eşkıya temsilcileri sadrazamın bu sözleri üzerine dönüp aşkıyanın bulunduğu yere gittiler.

Bu sırada sadrazam, bendenizi, Hasan Halife'nin evinde ve bahçesinde olan eşyaya hazine adına el koyup deftere yazmakla görevlendirdi ve her tarafı iyice aramamı emir buyurdular. Görevimi bitirip sadrazama bildirmeye geldiğimde, Musa Çelebi'nin ölüsünü sarayın yakınında, Atmeydanı'nda yere serilmiş durumda gördüm. Meğer asiler hemen gelmişler, zavallı Musa Çelebi'yi hançerleyerek şehit etmişler ve saraydan aşağıya atmışlar.

Ertesi gün Hasan Halife'yi de buldular ve padişahın celadı eliyle şehitler topluluğuna kattılar. Mübarek ramazanın ilk günü (M. 3-4-1631) Defterdar Mustafa Paşa'yı da gizlendiği yerden çıkardılar ve Atmeydanı'nda padişah fermanı ile onu da katlettiler. Yüce Tanrı'nın rahmetleri üzerlerine olsun.

Bu konu ile ilgili olarak meydana gelen olaylardan ve üzerlerine çıkarılan söylentilerden burada daha fazla söz etmeye gerek yoktur. Yazılmaktansa yazılmamaları daha yararlı olur. Çünkü ne kadar abartılmış anlatılsa, yine de anlatılanlardan kat kat fazladır.

Gönül Kırıcı Bir Olay :

Yukarda adı geçen Defterdar Mustafa Paşa nedense bana düşmanlık beslerdi. Uzun boylu anlatılsa sözü boş yere uzatmaktan başka bir yararı olmaz. Ancak, defterdar olarak meslekdaş bulunduğumuzdan, ister istemez biraz tereddüt ettimse de yine değinmeden geçemedim.

Onun defterdarlığı zamanında bir gün Tersane Emini Defterdarzade İbrahim Efendi ile huzuruna maiyet ile girdik. Her ne kadar kendimizin kişisel değeri yoksa da, sakalım ak olduğu, mansıp bakımından da önde bulunmam gerektiği için, önde girdim ve o zamanın âdeti üzere selamdan sonra öpmek için elimi uzattım. İstemeyerek hareket eder gibi yapıp «safa geldiniz» dedi. Arkamdan İbrahim Efendi eteğini öpmeye elimi uzattığı zaman, «hey çelebi, geç kaldın, gülbeşeker⁽⁵⁵⁾ safasına yetişemedin» diye karşıladı. İbrahim Efendi de «ya sultanım, gülbeşeker nedir? Devletinize dokunur mu? Bizim için de getirsinler!» dedi. Gülbeşeker geldiğinde, derhal onu rızık kesici uğursuz eline alıp dağıtmaya koyuldu. Sağ yanında bu fakir durduğu halde asla iltifat etmek şöyle dursun, gözünün ucuyla bile bakmadı. Solunda bulunanların hepsine bölüp bölüp verdikten sonra kalan kısmını da, orda duran hizmetçilere dağıttı.

Onun böyle davranması, bendeniz fakire çok ağır geldi. Kalbim o derece kırıldı ki, anlatılması imkânsızdır. Sonra insaf ettim ve kendi nefsimden yakındım ve dedim ki : Sen adam yerine sayılmadığını şimdi mi anladın? Böylece, kırgınlık içinde kalkıp gittim.

(55) Gülbeşeker : Bir tür gül reçeli.

Allah bilir, aradan belki beş, on gün geçmeden bu başa gelen olayların ilk işaretleri görünmeye başladı. Defterdar Mustafa Paşa, daha gizlendiği yerde iken ben defterdar oldum ve bıraktığı eşyaları satmakla görevlendirildim. Yalnız otuz, kırk kavanoz içinde türlü içkileri, çeşit çeşit gülbeşekerleri ve daha başka ne buldumsa hepsini aldım. İki kavanoz gülbeşekeri, «bu bizim kırgınlığımız karşılığı Tanrı'nın ödülüdür» diyerek, kendime alıkoydum. Bu olaydan beri on yıl geçti, kalanı uğur getirir diye hâlâ saklamaktayım. Her yedikçe ve hatıra geldikçe yüce Tanrı hazretlerine şükür ve hamdetmekteyim. Bin yıl ömrüm olup başımı secdeden kaldırmasam yine de şükürünü ödemeyeceğimi itiraf ederim.

SADRAZAM RECEP PAŞA'NIN KATLİ VE MEHMET PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Recep Paşa'nın sadrazamlığı zorbaların çok azgın bir dönemine rastlamıştı. Örneğin, o sırada bayram da yaklaşmakta olduğundan, salıncaklar kurmaya başladılar ve bunlar için vezir, kazasker, bellibaşlı müteferrika ve çavuşlara varıncaya kadar birçok kimseyi balmumu göndermeye davet ettiler. Gelen şamdanların üzerine, konacakları yeri belirleyen bir tezkere bağlıyorlardı. İstediklerini göndermeyenlere içlerinden adamlar varıp birkaç kat fazlasını alırlardı.

Bendeniz Elçihanı yakınında Canbolatzade Vezir Mustafa Paşa'nın bir ağasına rastladım. Bir hamala bir çuval dolu su çuha ve kumaş yüklemiş, salıncaktan salıncağa gider ve bunları dağıtırdı. Geri kalanını da buna göre kıyas edin. Recep Paşa bunlara çok saygınlık gösterirdi. İçlerinden bir ikisi, kapıcıbaşı olarak, kendi adamlarından sayılırdı. Görünürde kötülük yapacaklarından korktuğu için olduğu anlaşıyordu. Ama düşmanları, saadetli padişaha, bütün fesatların ondan kaynaklandığını söyleyerek, münafıklık ettiler. Hatta hu-

zura girince, padişahın ona «zorbabaşı» diye seslendiği söylenir. Böylece o, 1040 yılı şevvalinin yirmiyedinci günü (M. 17-5-1632) boğduruldu. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Sadrazamlık da Mısır'dan gelen Mehmet Paşa'ya verildi.

Allah'ın hikmeti, boğdurulduğu gün divan günü idi. Divanda kendisine öyle bir uyuşukluk gelmişti ki, başını göğsünden kaldıramıyordu. Bu sırada defterdar, bir iki kez yanına vararak bazı şeyler sorduğunda uyanır, kendine gelinceye dek epey bir zaman geçerdi. Bendeniz fakir ise, «ne acaip gafleti var, henüz sultan olmadığından uykusuz kalmıştır» diye latife etmiştim.

KUDRETLİ, YOK EDİCİ VE DAİMİ OLAN YÜCE ALLAH'IN BUYRUĞU İLE, YILDIZLARIN, DURUŞ VE GÖRÜNÜŞLERİNDEN ANLAŞILAN, ETKİLERİ

Her ne kadar bazı bilginler yıldız falcılığı (astroloji) bilgisine saygı göstermişlerse de bazıları, yıldızların etkilemek gücüne sahip bulunduklarına inanmanın haram olduğunu söylemişlerdir. İmam Şafiî demiş ola ki, «eğer müneccim (astrolog), Tanrı dışında etken bir gücün olmadığı inancında bulunur velakin yine de Tanrı'ca kurulan bir düzene uyarak, yıldızların hareket ve duruşlarından anlam çıkarırsa, falan filan yıldızlar şöyle hareket eder ve böyle dururlarsa, şu yada bu olur derse, bence bunda bir sakınca yoktur». Örneğin, bir kimse ikindi vakti dese ki, üç saat sonra güneş batar ve âlemi karanlıklar kaplar. Bu apaçık bir şeydir ve kimsenin bunda kuşkusu olmaz. İşte tıpkı bunun gibi müneccimler, yıldızların hareket ve birbirlerine göre duruşlarını iyice tanırlar. Bazı görüşlerinden olay ve fesat âleminde nelerin görüleceğini tecrübelerine dayanarak, bazı eski bilginler yazmışlardır. Ama gerçek etken, yüce Tanrı'dır. Umulur ki, böyle itikat et-

mekte hata yoktur ve inanan da kâfir sayılmaz. Yoksa, etken olan yıldızlardır demek haramdır, belki de küfür olduğu söz götürmez.

Bu açıklamayı yapmaktan maksadım şudur : Garip bir rastlantıdır ki, Hafız Paşa'nın sadrazam olduğu gün, yıldızların duruş biçimlerinde uğur hali yoktu. Ama ay, astrologların tecrübelerine göre, bütün haliyle uğursuzluğu işaretliyordu. Bu uğursuzluk çok geçmeden gerçekleşerek etkisini gösterdi : Hafız Paşa sadrazamlığının yüz onuncu günü öldürüldü. Öldürüldüğü gün de aydaki uğursuzluk alametleri hiç değişmemişti. Aynı gün sadrazamlık Recep Paşa'ya ve şeyhülislamlık da rahmetli Hüseyin Efendi'ye verildi. Recep Paşa da doksan yedinci gün boğduruldu. Hüseyin Efendi'nin ölümü ise iki, üç ay sonra yine o yüzden oldu. Ne gariptir ki, Recep Paşa'nın boğdurulmasından sonra ay, durumunu değiştirerek uğurlu görünümüne girdi ve Recep Paşa'nın yerine geçen Mehmet Paşa beş yıldan fazla sadrazamlıkta kaldı.

SAADETLİ PADİŞAHIN, ZORBALARIN HAKKINDAN GELMEYE BAŞLAMASI

Saadetli padişah, isyancıların garip davranış ve tutumlarını görünce, bir gün sadrazam hazretlerine bir buyruk çıkararak, devlet dairelerine aday görevli alınmasını, bundan böyle büyük ataları zamanında mevcut bulunmayan hizmetler verilmesini ferman buyurdular. Memur adayları ile zorba taifesi bu fermanın içeriğini öğrendikleri zaman Atmeydanı'nda büyük bir toplantı yaptılar. Vezirler, bilginler ve öteki büyükler de padişahın huzurunda bir araya geldiler ve isyancılardan birkaç kişinin padişah huzuruna gelmesini istediler. Ancak, korkudan tek kimse gelemedi. Silahtarağası Ahmet Ağa, «saadetli padişahım, kendi kullarındır, Allah göstermesin, emirlerinize uymaktan gayri bir şey yapmazlar» dedi ve terbiyeleri üzerine bazı sözler söyledi. O sırada padişahın karşı-

sına duran ocak ağalarından biri, «bir kısım asinin padişaha itaatları olduğuna göre, bu toplantının sebebi nedir, böyle asilerin niçin kılıcın salarsın?» diye Ahmet Ağa'ya çıkıştı. Ahmet Ağa ise, «Allah'tan bulasın, saltanat adabından haberin olsa padişahın huzurunda böyle söz mü söyledin?» diye karşılık verdi.

Üçüncü gün padişah divanına sadrazam gelip de yerine oturur oturmaz kapıcılar kethüdası bir padişah buyruğu getirdi. Sadrazam hazretleri açıp bir iki, kez okudu, sonra dürdü, büktü ve yanına koydu. Bir süre sonra kapıcılar kethüdasını çağırıp kulağına bir şeyler fısıldadı. Ondan sonra herkese içeri girme izni verildi ve divan, kara şikâyetçi ile doldu. O sırada «kıyma hünkârım!» diye bir çığlık yükseldi. Meğer kapıcılar kethüdası, zavallı Ahmet Ağa'yı sadrazam istiyor diye yerinden kaldırmış. Cellat çeşmesi yakınına getirince, orada hazır bekleyen cellat hemen boynunu vurdu ve şehitler topluluğuna kattı. Allah rahmet eyleye. Ondan sonra aday görevli olanların elebaşıları birer birer çözüldüler. Eskiden sipahilere özgü olan havalelikler ve bakikullukları gibi görev alacaklar da kalmadı.

Bir gün başdefterdar ile beraber sadrazamın yanından kalkmış gidiyorduk. Yol boyunca bir bölük Atmeydanı başında, bir bölük üst yanında, Valide Hamamı'na kadar birkaç yerde, yetmişer, seksener adamın gruplar halinde selama durmuş olduklarını gördük. Bunlar, şimdiden sonra hizmetlerimizi verin diye terbiyeli bir biçimde ricada bulundular. Başdefterdar onlara, «sadrizam hazretleri ile şimdi bu işi görüşmüştük, gelin, hemen bu saat işe başlayalım» diye seslendi. Bunların iki, üç bölüğü arkamızdan gelirken, traşı henüz çıkmaya başlamış mutluluğu halinden belli, sırtına kırmızı kumaş kaplı mükemmel bir kürk giymiş bir genç karşımızdan geldi ve yanımızdan geçti. Meğer o, bir sipahi imiş. Arkamızdan gelenler ona, «be çalımli sipahi, ölmen gerek, niçin bizimle beraber

değilsin?» diye bağırdılar ve sonra «yıkın, taşla vurun» diyerek üzerine çullandılar. Önde ve arkada olanlar, bu saldırının defterdarlara yöneltilmiş olduğunu sandılar ve birkaç taş da attılar. Ama gerçek şudur ki onlar, vurmaya kastetmediler. Biz de yürüme hızımızı biraz artırdık. Başdefterdar korkuya kapıldı. İbrahim Paşa Sarayı ardından Atmeydanı'na giden yola saparak Tophane'ye vardı ve orada saklandı. Bendeniz mezarlık önünden geçerek rahmetli ruznameci İbrahim Efendi'ye gittim. Olanları ona anlatınca çok üzüldü.

Ertesi gün bütün vezirler, ulema, büyükler ocak ağaları, bölük ağaları ve ihtiyarları sadrazamın sarayında toplandılar. Şeyhülislam rahmetli Hüseyin Efendi, «bu kavmin her gün birer fesadı eksik olmuyor, elbette tedarikleri görülsün; nasihat, tembih ve korkutmakla onları doğru yola getirmek için ne gerekse hepsi denenmiştir, ama hiçbir yararı dokunmamıştır. Şimdi ise bu zorbalara karşı ehl-i islam mücadeleye davet edilmelidir ve yalnız başkaldıranların değil, kendi halinde olanların da haklarından gelinmelidir» görüşünü ileri sürdü.

Toplantıda hazır bulunan yeniçeri ve sipahi ihtiyarları sözbirliği ederek, «hâşâ, buna Müslüman olan razı olmaz, sadetli padişahımız her nasıl ferman ederse bizden muhalefet ihtimali yoktur» dediler. Bu konuşmalardan sonra, iki üç kez saadetli padişaha telhis varıp geldi. Hatta o sırada hazır bulunan saygın mollalardan biri, vaktin dar olduğunu, cuma namazı zamanının geldiğini hatırlattı. Bunun üzerine şeyhülislam,» bu halin ortadan kalkması cuma namazından önce gelen bir iştir; âlem böyle karmakarışık iken cuma namazı doğru olur mu? diye karşılık verdi ve onu öyle bir azarladı ki, adam söylediğine bin kez pişman oldu.

Ondan sonra telhislere padişahın cevabı da geldi. Bölük ağalarına, çavuşlarına, sübaşıya ve asesbaşıya, bu gibilerin her bulundukları yerde yakalanmaları emri verildi. Derhal

harekete geçen bu görevliler, daha divan dağılmadan, birçok zorbayı yaka paça vezir sarayına getirdiler ve hemen orada işlerini bitirdiler. Bundan sonra da her gün beşer, onar kişi yakalar ve haklarından gelirlerdi. Öyle oldu ki, doğuda ve batıda yalnız zorba diye adı çıkmış olanları değil, yoldaşları için de «falan bey» diye tanınmış olanları da zorla getirterek, adını yeryüzünden kaldırdılar. Bu gibiler, öteden beri yapılageldiği gibi, geceleri öldürülür ve ölüleri denize atılırdı. Padişah hazretleri Revan seferine giderken de yolda gördüklerini hemen yakalatır ve askerin önünde başlarını kestirirdi. Asker de «yüce Tanrı padişaha zeval vermesin, kulluğunda olmayan ve haddini bilmeyenlerin cezası budur» diye dua eder ve överlerdi.

ÖZETLE REVAN SEFERİ, TEBRİZ KENTİ İLE BU ÜLKENİN YAĞMA EDİLMESİ, PADİŞAHIN SEFERDEN DÖNÜŞÜ

Âlemin sığınağı, Tanrı'nın gölgesi olan padişah hazretleri, sefere çıkması kararlaştırılmış olduğundan, Osmanlı tören kuralları ve yasalarına uygun olarak, görkemli gösterilerle, 1044 yılı ramazanının birine rastlayan cumartesi günü (M. 18-2-1635) Üsküdar'a geçtiler. Burada bir süre kalarak sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra, şevval ayının beşinci günü (M. 24-3-1635) o güzelim konaktan kalkarak Konya kentine, oradan Kayseri ve Sivas'a kondular. Padişahın varışı ile o çöl ve bozkırlar, cennet bahçelerini imrendirerek bir güzelliğe kavuştu. Kurban bayramını o uğurlu konakta geçirdiler. Özel nedimi ve en yakınlarından biri olan Mustafa Paşa'ya orada ikinci vezirlik rütbesini verdi ve taşra vezirliği görevine yükseltti. Ama paşa, yine de harem hizmetinden ayrılmadı. Gece gündüz padişahla oturup kalkmaktan yoksun kalmadı.

Sonra oradan hareketle Sur Çayırı denen yere kondular. Sağ ve sol kapıkulunun tümüne ve yeniçeri taifesi ile diğerlerine, şanlı atalarının yasaları uyarınca her ere biner akçe bağış vermekle asker halkının değerini daha da yükselttiler ve hayır dualarını aldılar.

Az Görülür Bazı Garip Olaylar Üzerine :

Birçok yüksek nitelikleri olan saadetli Vezir Musa Paşa hazretleri bu sefer sırasında padişah otağı hizmetinde bulunmuş, yani konakçılık görevine nail olmuş idi. Kâfirlerle barış işlerini görüşmek göreviyle bir zamanlar Budin'e gitmiş olan saray kapıcıbaşlarından Osman Ağa da orada idi. Bu iki zat birbirleriyle uyum halinde şunları anlattılar :

Kayseri'den Develi Karahisar'a giderlerken saadetli padişah hazretleri, canı araba ile gitmek isteyerek, attan inip arabaya binmişti. Bir rastlantı sonucu, o sırada bir yabani koç ansızın ortaya çıkıverdi. Bunu gören Sultan Murat, hemen, «bre at» diye seslendi, öyle bir hızla ve anında ata atladı ki, sanki daha önce attan hiç inmemişti. Uğurlu ellerine kılıçtan daha keskin bir mızrak alarak, sanki bir şahin imiş gibi avının üzerine yürüdü, bir yıldırım hızı ile göz açıp kapayıncaya kadar koçun gireceği yerin kapısını tuttu ve mızrağı öyle bir beceri ile fırlattı ki, koçu delerek toprağa saplandı. Olayı seyreden çok kalabalık İslam askerinin tümü, «ey âlemin sığınağı olan padişah, kötü gözler çatlasın, yüce Tanrı hazretleri padişahımızı hata ve tehlikelerden saklasın! Yalnız askerin değil, aynı zamanda bütün Müslümanların, hatta kâfir ve reayanın da kıyamete kadar övünecekleri bir hükümdar oldu» gibi dua ve övgülerini ta gökyüzüne dek yükselttiler. Padişahın bu kahramanlığı, bu kez de gösterdiği yiğitlik ve mertlik, Allah için, tanımlanıp anlatılamayacak kadar çoktur. İnsaf ile söylemek gerekir: İslam devletlerinde şimdiye kadar gelip geçmiş hükümdarların hangisinde böyle beceri ve cesaret bir arada görülmüş, ya da tarih kitaplarında yazılmıştır?

Ama bundan daha da çok şaşılacak olanlar da vardır. Yine aynı Vezir Musa Paşa şöyle anlatır :

Haremde silahtarlığını yapmak görevini sürdürdüğüm sıralarda çok kez bana, «gel silahtar» deyip sağ eliyle kuşağıma yapışır ve kaldırıp başının üzerinde bir eliyle tutar, eğer sarayda isek Hasodayı, bahçelerden birinde isek bulundukları sofayı o durumda birkaç kez dolaşırdı. Başlangıçta beni mermer üzerine fırlatır diye korkardım. Fakat atmadılar; her defasında nasıl kaldırdı ise aynı biçimde yere bırakırdı. Bu yaptığını da insaf gözü ile görmek gerekir. Zamanımızda ün kazananlardan bir pehlivan görmedik ki, böyle bir beceri gösterebilmiş olsun!

Gerçekten de, Musa Paşa'yı zamanımız adamlarından çoğu gözleriyle görmüştür. Onun boyu uzundu. Gerçi şişman ve enine boyuna vücut sahibi bir adam değildi, ama Rumeli deyimi ile «bir kemikli er, yani boyuna göre kemikleri kalın bir eşsiz vezir idi. Böyle bir vücudu tek elle başı üzerine kaldırıp o durumda tutmak ve dolaştırmak, özellikle naz ve nimet içinde yetişmiş padişahlardan birinde bu kuvvet olsa bile bu kadar büyük bir becerenin bulunması, bin kat daha zordur. Padişahlık ile pehlivanlığı nefsinde toplamış olan Efrasyab ⁽⁵⁶⁾ ile Köstehm ⁽⁵⁷⁾ bile Sultan Murat'ı görseler, kahramanlık ve saltanat sana layıktır diye onu takdirle alkışlarlardı. Bunlardan başka Sultan Murat'ın, bir cirit mızrağı ile üst üste dizilip konmuş dokuz kalkanı bir defada delip geçirmek, bir kılıç vuruşu ile bir merkebi ikiye biçmek, bir cirit vuruşu ile ayakta duran bir merkebi yere yıkmak ve başına vurmakla öldürmek, iki yüz okka ağırlığındaki gürzü sallamak gibi daha birçok beceri ve güce dayanan en çetin işleri, sayılamayacak kadar çoktur.

(56) Efrasyab : Ünlü İran şairi Firdevsi'nin Şehname'sinde övdüğü Saka Türklerinin hükümdarı Alp Erdoğan, ölümlü 624.

(57) Köstehm : İbni Nevzer bin Minuçihr adındaki hükümdarın yiğit oğlu.

MUSA PAŞA HAZRETLERİNİN BAZI GÜZEL HUYLARI ÜZERİNE

Bu dağınık dergide, yeri geldikçe birkaç kez Musa Paşa'dan söz edilmişti. Her ne kadar onun iyi ahlakı üzerinde fikir yürütmek, bizim gibi kâğıt karalayıcıların haddi değil ise de, amacımız hayır dualarını kazanmak olduğu için, onu tümüyle dile getirmeye çalışacağız. Eğer bu arada usul ve adaba uymadığımız noktalar olursa bağışlanacağımız umulur.

Bu fakir kulunuzun yaşı, yüce Tanrı'ya şükürler olsun, yetmiş varmıştır. Henüz on dört yaşında iken dayımız Ferhat Paşa'nın koruyuculuğu altına girmiştik. Ondan sonra Allah'ın verdiği ömrümüzün çoğu büyüklerin hizmetinde geçmiştir. Allah bilir ve tanığımdır ki, ondaki edep, terbiye, vakar ve alçak gönüllüğü hiçbir büyükte, hatta din adamlarında da görmedim. Örneğin o, oturduğunda dizleri üzerine çökerdi. Yalnız nişancılık görevinde iken bağdaş kurardı. Dili çok temiz olup herkes onun güzel sözlerini beğenir, sohbetlerini dinlerdi. Tabii ve doğru konuşurdu ve hiç abartma alışkanlığı yoktu. Şeriatça yasaklanmış olan bir söze, ya da bir duruma karşı çıkmak gibi bir şey onda görülmezdi. Sağduyu sahibi ve hak yolundan ayrılmaz bir insandı. Özellikle İslam sınır boylarındaki cehennemlik kâfirlerin hile ve aldatmacalarından kaçınır, her sorunu yazı ile kaviye bağlamak isterdi. Alınacak cevaba göre kendine yön vermek, onun için çok önemli ve kesinlikle uygulanması gereken bir işti. Bu huyları, sanki yüce Tanrı'nın ona büyük bir bağışı idi. Her zaman onun gibi hareket edenler olsa ve kâfirlerle barış onun gibi olgun ve becerili insanlara danışılarak yapılsaydı, belki de rahmetli Sultan Süleyman'ın vücuda getirdiği barışlar gölgede bırakılmış olurdu diye söyler ve yerinirdik.

Musa Paşa'nın her gününü dolduran başlıca işleri, beş vakit namazını zamanında cemaat ile kılmak ve arkasından

Kuran okuyarak zamanın padişahına dua etmek idi. Ondan sonra, iş için başvurmuş kimse olmazsa ve sohbet için gelmiş ziyaretçi de bulunmazsa, vaktini peygamberlerin hayatı üzerine yazılmış kitapları, eski padişahların fetihlerini anlatan eserleri okumakla geçirirdi. Padişah haremünde yetişmiş, sultanlarla görüşme yöntem ve kurallarını gerçekten öğrenmiş ince, zarif bir insandı denmeye layıktır. Haremi sevenler onun varlığı ile övünseler yeridir. Büyük küçük herkesle konuşmayı bilir, kimseyi çekiştirmez, kimseye böbürlenmez, kin beslemezdi. Çok sevecen ve yufka yürekli, fakat çalışmaları ve davranışlarında keskin bir kılıç gibi idi. Hemen yüce Tanrı bu gibilerin ömrünü uzun etsin ve adalet gölgelerini, yurdumuz olan Ungürus ülkesinden eksik etmesin. Allah ve peygamber hakkı için.

Yine söz sözü çekti, konudan ayrıldık. Şimdi asıl konumuza dönelim ve sözümüze devamla, her ne kadar padişahın akıl ve zekâsı herkesçe bilinmekte ise de, biz yine onu tamamlamaya çalışalım.

ASKERE BAĞIŞ VE İHSANLARDAN SONRA PADİŞAHIN YOLA ÇIKMASI

Sütur sahrasından kalkıp, Erzurum sahrasına vardılar. Erzurum valisi olan Halil Paşa, düşmanlarının ve İranlıların da beğenisini kazanmış bir kahramandı. Ama Murteza Paşa ile Silahtar Paşa onu padişaha kötiledikleri için, padişahın gadrına uğradı. Erzurum valiliği, Şam valiliğinden alınan küçük Ahmet Paşa'ya ve Şam valiliği de, arpalık olarak silahtar Paşa'ya verildi. Buradan Kars yoluyla Revan'a doğru hareket edildi ve menzilden menzile varılarak Revan yakınlarına konuldu. Asker, konak yerine erişmek için sarp ve kaledeki topların ateş menzili içinden geçen bir yolu izlemek zorunda idi. Bu nedenle askerin kaleden uzak tutulması mümkün olamıyor, İranlıların top ve darbezek ateşleri altında kalıyordu.

Hatta mermiler padişah sancaklarının üzerinden neredeyse sıyrarak geçiyordu. Ama saadetli padişahımız hiçbir değişiklik göstermiyordu. Böylece, gayet sakin, vakarlı ve padişahça bir tutum ve kararla otağına indiler.

RAHMETLİ PADİŞAHIN MURATÇA VE MERTÇE BİR DAVRANIŞI

Revan Kalesi yakınlarında büyük bir ırmak akar. Diki adı verilen bu nehir o sırada taşkın durumda idi. Üzerinde köprü kurulması bu nedenle imkânsız görüldüğünden, bütün asker ayakta suyu geçmek zorunda kaldı. Saadetli padişah da, söylendiği gibi, cins atına binmiş, sudan geçiyordu. O sırada, padişah maiyetinde giden solak taifesinden biri akıntıya kapılmış sürükleniyordu. Saadetli padişah, durumu görür görmez atını mahmuzladı ve sular ortasında yetişerek sağ eliyle solağın yakasına yapıştı. Sanki bir elma imiş gibi uğurlu eliyle kaptı ve sudan çekip öylece selametle kıyıya çıkıncaya kadar yakasından elini çekmedi. Solağın ayağı karaya basınca, saadetli padişah da yakasını salıverip bir avuç altın ihsan etti. Böylece onu iki bakımdan mutluluğa kavuşturdu. Birincisi, onu boğulmaktan kurtardı; ikincisi de yazgısındaki ecel anına kadar geçimini güvence altına alacak eşsiz bir sermaye verdi. Sayıları defter ve rakamlara sığmayacak kadar kalabalık olan İslam askerleri, bu manzarayı görünce hep bir ağızdan gür sesle söyledikleri övgü ve dualarla gökyüzünü cınlatıyorlar. Bu çağılta askerde öyle bir duygulanma uyandırdı ki, birçokları Diki ırmağı gibi gözyaşı döktü, birçokları da başlarını açıp padişah uğrunda canlarını feda edeceklerine ant içtiler.

Bilirkişi olarak büyüklerden birkaç kimse seçilerek, ordugâh ve padişah otağının kurulacağı uygun yerleri belirlediler. Ertesi gün kalkıp saptanan yerlere çadırları kurdular. Ondan sonra saadetli padişah alaylar ve saflar bağlayıp, feleğin bir eşini daha görmediği bir görkemle, uğurlu saatte ota-

ğına girdiler. Hiç zaman yitirmeden metrisler yapılmasını emrettiler. Rumeli Beylerbeyi Canbolatzade Mustafa Paşa Tebriz kapısında; sağ yanında Anadolu askeri ile Anadolu valisi olan Vezir Gürcü Mehmet Paşa; bu iki büyük metris arasına Sadrazam Mehmet Paşa ve o zaman yeniçeriağası olan şimdiki Sadrazam Mustafa Paşa hazretleri, kalenin bir köşesi karşısına metris kurarak, yirmi büyük top ile gece ve gündüz aman ve zaman vermeden öyle şiddetle dövdüler ki, daha üstünü düşünülemezdi.

Burada İslam askerinin yalnız var gücüyle çaba harcaması ve yapılabileceğinin en mükemelinin göstermiş olması ile yetinilmiş değildir. Âlemin sığınağı olan padişah hazretlerinin kendisi de Rumeli kolundaki metrise defalarca girmiş ve toprakların başına geçerek, kendi eliyle nişan alıp ateşlemiştir, oradaki İslam gazilerini avuç avuç para ile ödüllendirmiştir. O zamana gelinceye kadar bir padişahın metrise girdiği ve nişan alarak topu ateşlediği ne bir tarih kitabında görülmüştür, ne de halkın ağzından işitilmiştir.

Öte yandan, Rumeli kolunun aşağısında mevzilenen Rumeli Beylerbeyi Küçük Ahmet Paşa, birkaç darbezen ile kale bedeni üzerinde görünen düşmanı hedef alıp, aralıksız beden ve mazgalları döverdi. Bir yandan da, Deli Hüseyin Paşa adıyla ün salan akıllı ve işbilir kaptanpaşa, kaleye hakim olan tepede şahî darbezenler ile kalenin içini ve dışını bombardıman ederdi. O kadar dikkat ve özenle atış yapıyordu ki, bir düşman askerinin başını kaldırıp bedende, mazgallarda ya da kale içindeki bir sokakta göstermesi, hatta parmağını kaldırması imkânsızdı. Murtaza Paşa da aşağı bölük sipahileri ve ağalarıyla toprak kalesi yapımında karakol görevini yaptı. Vezir Mustafa Paşa hazretleri ve Kenan Paşa hazretleri, dergâhî müteferrikaları ile padişah hazretlerinin otağını korumakla görevli bulunuyorlar ve gûnaşırı nöbetleşerek bu hizmeti yerine getiriyorlardı.

Böylece, gayet güzel bir düzen içinde uğraşılıp kalenin düşürülmesine çalışılırken, kuşatmanın dokuzuncu günü kale içindeki İranlılarla hanları olacak mutsuz aman dilediler. Şahın tüfekçiler ağası olan Mîr Abdülfettah, sabah erkenden gelip padişahın önünde yere yüz sürdü. Osmanlı geleneklerine uygun olarak, değerli kaftan ile ödüllendirilerek, vatanlarına dönmeye, isteyenlerin İran'a gitmelerine izin verildi. Yollarda saldırı ve soygundan korunarak, esenlikle yurtlarına varmaları için yanlarına yasakçılar ve koruyucular katılıp yola koşuldular.

Revan ülkesinin hanı, o bölgenin güçlü ve saygın kişisi olan Emîr Güne Han, padişahın hizmetinde kalmak şartı ile kaleyi teslim etmiş idi. Saadetli padişaha Acem tarzında ve Cem düzeninde içkili bir şölen çekti ve gücü ölçüsünde bağışlarla ikramlarda bulundu. Padişah da, onun Acem tarzında davranış ve tutumundan hoşlanarak, gönlünü okşadı; kendisine Halep eyaletini ve kethüdası Murat Ağa'ya da Trablusşam beylerbeyliğini ihsan buyurdular.

REVAN'IN FETHİNDEN SONRAKİ OLAYLAR

Revan Kalesi şanlı padişahın eline geçtikten sonra, muhafızlığına büyük vezirlerden Murtaza Paşa adandı ve buyruğu altına on bin asker verildi. Bunlara yetecek kadar yiyecek ve para kendisine teslim edildi. Kale, gerektiği gibi silahlarla donatıldı. Yıkılan ve bozulmuş olan yerleri hiç noksansız onarılarak berkitildi.

EŞSİZ VEZİR KENAN PAŞA'NIN AHISKA KALESİ'Nİ ALIŞI

Revan Kalesi'nin fethinden sonra, imanlı, yetkin ve yetingen bir kişi olarak tanınan yiğit Vezir Kenan Paşa hazretleri, buyruğu altına yeterince asker verilip Ahıska Kalesi'nin fethi

ile görevlendirildi. Tanrının lütfu ile zaferi kazandı. Adı geçen kale, kendisine bağlı olan bütün yerlerle birlikte fetholunarak büyük sevinç uyandırdı.

SAADETİ PADIŞAHIN TEBRİZ YÖNÜNE GİDİŞİ

Revan Kalesi'nin mühimmatı ve Ahıska'ya gidecek olan askerin ihtiyaçlarını tamamlandıktan sonra padişah hazretleri, acele ile Tebriz yönüne hareket ettiler ve on altıncı günü oraya vararak otağını kurdular. Bu kentin dört yanı ve o bayındır bölge, özellikle yol boyunca sağ ve soldaki memleketler İslam askeri tarafından yerle bir edildi, taş üstünde taş bırakılmadı. Asker halkından da ganimet almayan tek insan kalmadı. Tebriz'in dünyaca tanınan o yüksek kubbeli sarayları, özellikle Şah Sarayı denen o ihtişamlı bina, ülkeler fatihi padişah tarafından seyredildikten sonra, tek düşmanın kahrına ve İslamın galebesine bir ispat olsun diye, padişah buyruğu üzerine tümüyle yakıldı. Azerbaycan ülkesinin başkenti olan Tebriz'de üç gün kalındıktan ve çevresi ile yöresi baştan başa yakılıp yıkıldıktan sonra Revan'a dönüldü.

Osmanlı ordusunun varması ile Revan sahrası, kırmızı ve beyaz çadırlarla, bütün dünyanın imreneceği bir biçimde donatılmıştı. Tam o sırada idi ki, Kenan Paşa'nın ulağı geldi ve Ahıska'nın fethedildiği muştusunu getirerek, padişahı ve tüm askerde büyük sevinç yarattı. Burada iken Mehmet Paşa'nın sadrazamlığına, arpalık olarak Rumeli eyaleti de eklendi. Kanunî Sultan Süleyman Han, sadrazamı İbrahim Paşa'ya aynı şekilde bir ihsanda bulunmuştu. Fakat ondan sonra şanlı bir padişah, bir kuluna bu derece büyük bir bağış yapmış değildi. Ondaki sadrazam, saadetli padişahı ayrılıp eskisi gibi sınır boyu mühimmatını sağlamak ve noksan levazımı yetiştirmekle görevlendirildi. Saadetli padişah da oradan Diyarbakır'a gittiler. Diyarbakır'da iken Mısır eyaletini, yukarıda adı geçen Deli Hüseyin Paşa'ya, Mısır kadılığını da Rumeli kazas-

keri olan Hocaade Abdullah Efendi'ye tevcih buyurdular. Bu arada sadrazam da padişaha yetiştii. Orada da on beş gün kaldıktan sonra padişah hazretleri başkent İstanbul'a hareket buyurdular. Sadrazam ise Hasan Barduk denen yere kadar padişahı uğurladı. Yolculuk boyunca çeşitli konular üzerinde yüz yüze görüştüler. Gereken uyarılardan sonra sadrazama, Bağdat'ın fethinde kullanılacak mühimmatın tedariki için emirler verdi. Hekimhanı denilen yere gelindiğinde padişah ayrılarak İstanbul yolunu tuttu, sadrazam ise dönerek Diyarbakır'a vardı.

EMİR GÜNE HAN'IN DURUMU ÜZERİNE

Revan'ın fethinden sonra Emir Güne Han, valiliğine atandığı Halep'e hareket etti. Padişahdan ayrılıp birkaç konak girdince kâhyası Mustafa Ağa ile araları açıldı ve sonunda bir fırsatını bularak kâhyayı öldürttü. Durumu öğrenen saadetli padişah, Halep eyaletini Küçük Ahmet Paşa'ya verdi ve Mir Güne'nin İstanbul'a gelmesini emretti. O da hiç tereddüt etmeden dönerek padişahı izledi ve İzmit'te ona yetişerek beraberce İstanbul'a gittiler, Emir Güne, padişahın zamanında çok saygınlık ve ikram gördü. Kendisine mükemmel vezirlik hasları tayin olunmuş bulunmakla beraber, yine de günlük giderleri devlet hazinesinden ödenirdi. Hatta içki paraları da yine miriden karşılanırdı. Ayrıca, bazı bayram ve tören günlerinde çok kez keseler dolusu para ihsan olunurdu.

SAADETLİ PADIŞAHIN İSTANBUL'A GİRİŞİ

Padişah hazretleri, sadrazamın ayrılmasından sonra, hiçbir konak yerinde dinlenmeden 1045 yılı receb ayının dokuzuncu günü (19-12-1636) mutlu tahtını onurlandırdılar. O yokken sanki âlem yorgun ve argın, insanlar da cansız bir kalıp gibi idiler. Onun gelişi ile herkesin canı yerine geldi ve bütün insanların yüzü güldü. Padişahın geçeceği yollara kumaşlar döşediler, şehri süsleyip günlerce ve günlerce yiyip içtiler. Öyle

şenlik ve eğlenceler düzenlediler ki, daha önceki padişahların zamanlarında hiç böylesi görülmüş değildi. Yüce Tanrı hazretleri iman sahiplerini daima böyle gazi padişahların başarılı gaza ve fetihleri ile sevindirmeyi esirgemesin, Allah ve peygamberleri hakkı için.

BAĞDAT SEFERİNİN ÖZETİ

Zilhicce 1047 (16-4-1638-15-5-1638). Geleneksel kural-lara uyularak hazırlanan törenlerle padişah hazretleri Boğaz'ı aşarak Üsküdar'a geçti. İhtiyaçlarını tamamlamak, askerin ve padişah haremî görevlilerinin gelmelerini beklemek için bir iki gün Üsküdar'da kaldıktan sonra, söylenen ayın yirmüçüncü günü (9-5-1638) oradan kalkıp gaza yoluna koyuldular.

Rahmetli padişahın yapmış olduğu sefer hazırlıkları o kadar mükemmel ve zengin, o kadar ihtişamlı idi ki, bunların tanımlanması ve yazılması imkânsızdır. Nitekim usta şair rahmetli Nefî, güzel bir kasidesinde bu noktaya işaret ederek bir beytinde ifade ediyor :

Nice benzer sana tarz-ı padişahân-ı selef
Bir midir pervaz-ı anka ile pervaz-ı cerad ⁽⁵⁸⁾

Örneğin, bu seferde büyük mir ahur olan saadetli, eşsiz vezir Halil Paşa hazretleri, çok becerili ve dayanıklı bir binici, rahmetli padişahın cirit oyununda ustası ve at bakımı biliminin en önde gelen hocası idi. Bu fakir kulunuz, Tamişvar defterdarı iken Halil Paşa vezir olarak Tamişvar muhafızlığına atanıp oraya gelmişti. Onun anlattığına göre, eli altında olan hizmetçi ve seyisler sayılamayacak kadar çoktu. Bunların dışında, padişah defterine kayıtlı olan hademe ve seyislerin sayısı da hesaba sığmazdı.

(58) Geçmiş padişahların tarzları sana nasıl benzer, Ankanın uçuşu ile çekirgenin uçuşu bir midir ?

Öte yandan padişah sefere çıkınca, Osmanlı geleneklerine göre âdet olduğu gibi, yanında dokuz yedek at götürülüyordu. Bunların dizginleri, eğer takımları ve örtüleri altın işlenmiş ve yüksek değerli taşlarla, çeşitli elmas ve yakutlarla süslenmişti. Ayrıca, cirit atları adı ile kırk tane soyu sopu belli cins at çökilirdi. Bunların dışında üç yüz, bazen de dört yüz at daha vardı ki, padişah ne zaman cirit oynamak istese bineceği hayvanı bunlar arasından seçerdi. Bunların hepsi, memleketin dört bucağından ayıklanarak, padişah ahırına layık görülmüş atlardı. Güneşin sıcağından, yel ve yağmurun etkilerinden korunmaları için taşınabilir ahırlar yaptırılmıştı. Mesela, bunlardan üç ahır konakta iken, üç ahırda padişahın tuğu ile önden gidip otağın yanında kurulurdu. Her ahırda yedişer, sekizer tavla at bağlanır has ahırların tavla ve yemlikleri ham gümüşten yapılırdı. Padişah, büyük bir sevgi beslediği atlardan bir an bile uzak kalmak istemez, otağının gölgeliğinde bir günde yirmi, otuz at bulundurur, orada çakılı ham gümüşten kazıklara bağlatarak, gözünü onlardan hiç ayırmazdı. Bunlardan başka, boyunları samanyoluna benzeyen, süslü örtülerle bezenmiş bin iki yüz katar deve vardı. Develerin dört yüzü yeniçeriler için, geri kalanları da hazinenin nakli için, padişah ahır, mutfak, kiler, çadır, cephane, mehter ve daha başka gerekli malzemenin taşınması için kullanılırdı. Ayrıca, yedi yüz kadar da süratli yürüyen katır vardı. Ünlü tarihçi rahmetli Âli Bey'in kendi kâtırı hakkında söyledikleri :

Geçerdi nalinin mihî semekden
Kulağı razı dinlerdi felekden.
Bahar oldukça kim göğşe çıkardı,
Har-ı İsa'ya ⁽⁵⁹⁾ minnetle bakardı.

sözleri, sanki padişahın ordusundaki bu cins hayvanlardan her birinin nitelikleri idi.

(59) Har-ı İsa : Hz. İsa'nın merkebi. Divan şairleri bu deymi eşek cinsinden bir hayvanı övmek için kullanmışlardır.

Söylenenlerden ayrı olarak, iç - halkı denen padişah haremi hizmetçileri ve ağalarından her birinin gücüne göre yirmişer, otuzar atı ve daha başka görkemli süs eşyası vardı ki, bunların burada anlatılması imkânsız olduğundan bu kadarı ile yetinelim.

Üsküdar'dan görkemli törenlerle yola çıkılalıdan beri her gün bir çeşme kenarında, ya da bir dere kıyısında çadırlar kurulurdu. Meleklerin oturmalarına layık süslü ve iç açıcı, taşınabilir bir köşk de yaptırılmıştı. Köşkü oluşturan bina parçaları birbirine geçme ve burma çivilerle bağlanmıştı. Konulan yerde kurulur, kalkarken parçalara ayrılarak bir sonraki konakta yeniden kurulurdu, öyle ki inceleyenler bu tekniğe hayran kalırlardı. İşte bu köşk de padişahın debdebe ve tantanasının şaşılabilecek bir gösterişi idi ki, şimdiye kadar hiçbir padişaha nasip olmuş değildi.

Konaktan konağa göçülerek, Karaman bölgesinin merkezi olan Konya'ya varıldı ve bir «ermişler burcu» olarak bilinen o eşsiz kente girildi. Ahalisi, yollara kumaşlar sererek padişahı karşıladı. Sonra, ermişlere inancı olan padişah, o eşsiz kentte dinlenmekte olan erenlerin mezarlarını, uğurlu olsun diye, ziyaret ederek, ruhaniyetlerinden medet diledi. Bol bol sadaka ve bağışlar dağıtarak birçok fukarayı ebedi zenginliğe kavuşturdu. Mevlana Celaleddin-i Rumî soyundan, tekkesinde «postnişîn» bulunan Bekir Çelebi'nin, çok açgözlü olduğunu ve fukaraya az yemek verdiğini öğrenince, yine aynı aileden Karahisar'da «postnişîn» bulunan Arif Çelebi'yi onun yerine getirdi ve Bekir Çelebi'yi İstanbul'a gönderdi.

İstanbul'da Sultan Süleyman Camii'nde vaiz olan rahmetli Kadızade, zamanın en seçkin bir bilgini, öğretim ve vaazda az rastlanan yetenekle bir kişisi idi. Ancak, halk arasında onun evliyaı inkâr ettiği söylentisi yayılmış bulunuyordu. Kendisi de o zamanlarda evliyalık taslayan kimseleri inkâr et-

tiğini saklamazdı. Padişahın buyruğu ile o da, sefere giden askerle beraberdi. Fakat, o sırada rahatsızlandı. Zaten zayıf bünyeli olduğundan, hastalığı tehlikeli bir hal aldı ve bu nedenle kendisine izin verilerek geri gönderildi.

Yine Konya'da, Bolu Beyi Abdi Paşa ile Niğde Sancakbeyi Şems Paşazade hakkında padişaha şikâyetlerde bulunulduğundan, her ikisinin de hayatlarına son verildi.

Konya'dan hareketle Halep'e varıldı. Padişah hazretleri Gökmeysan'daki saraya inmek şerefini esirgemediler. Bir ay kadar orada kaldıktan sonra Birecik Kalesi'ne doğru yola çıkıldı. Bayram Paşa, orada döktürdüğü iki büyük topu gemilere yükleyip Musul'a kadar Şat ırmağı yoluyla yolladı. Ondan sonra arabalara koyup Bağdat'a doğru yola çıkarıldı.

Büyük Güllerin (yuvalak) Dökülmesi :

Ben fakir kulunuz kırk beş (1635-1636) tarihinde Bosna defterdarı idim. Padişah hattı ile ferman olunmuş, lütuf ve kahr ile karışık bir padişah buyruğu ve Bayram Paşa ile eskiden beri yakınlığımız olması münasebetiyle, onun güzel bir mektubu, tophane dökümcü ustaları eliyle geldi. Döküm ustaları, dökümler için kalıpları da beraberlerinde getirmişlerdi. Padişah, her biri yirmi beş okkalık beş bin yuvalak (gülle) dökülmesini ve bunun Bağdat seferine yetiştirilmesini tembih, hatta tehdit eder bir dille, emreliyordu. Ancak, kalıp yuvaları istenen güllerin dökülmesine elverişli değil ve bu nedenle tekrar İstanbul'a varılmak gerekti. Lakin bunun için gelen ustalar korkuya düştüler. Sonra bizim işyeri ustalarından biri, kendisine ödül verilir ve ihsanda bulunulursa bu işi yapmaya istekli çıktı. Şartları kabul olundu ve az zamanda, yüce Tanrı'nın yardımı ile, işini bitirdi. Böylece yuvalaklar gemilere yüklenerek İstanbul'a naklettirildi.

Bir süre sonra Budin'e gitmiştik. Saadetli Vezir Musa Paşa hazretleriyle konuşma sırasında bu hal söz konusu edildi. Bu vesile ile, kâfirlerin Budin'i kuşattıkları zaman attıkları güllerden birkaç tanesini getirdiler. Otuz altı, kırk altı ve kırk sekiz okka gelen yuvalaklar tartıldı. Kâfirler elinden Budin'in neler çektiği, ne zorluklara katlandığı, bu yuvalaklarla karşılaştırılırsa anlaşılır. Her gün ikişer bin ve üçer bin top atıldı. En az attıkları zaman yedi, sekiz yüz gülden aşağı düşmezdi. Her neyse, şimdi yine konumuza dönelim.

Bayram Paşa, Urma denilen konaktan kalktığı gün, eceli gelerek vefat etti. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Padişah hazretleri Birecik Kalesi yakınına varınca, kendisi için hazırlanan kayık ile karşıya geçtiler. Oradan Diyarbakır'a gidip padişah otağına indiler. Diyarbakır'da birkaç gün kaldıktan sonra, Bayram Paşa'nın yerine sadrazamlığa atanan Tayyar Mehmet Paşa gelip padişahın elini öpmek mutluluğuna erişti. Musul'a doğru yola çıkıldığı aman Ruznameci İbrahim Efendi, Cerrah Suyu denen yerde vefat etti. Temiz cesedi Cerris Peygamber'in yanına gömüldü. Musul'a vardıklarında, gemilerle gelmiş olan iki büyük top teknedен çıkarılarak, karadan Bağdat'a taşındı.

Uğurlu bir saatte Bağdat yakınına varıldığı zaman, İmam-ı A'zam Hazretlerinin -yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun- temiz mezarı yakınında padişahın otağı kuruldu. Padişah hiç vakit kaybetmeden metrislere gitti. Sadrazam Tayyar Mehmet Paşa, büyük kale karşısına metris kurdu ve bu metrise on iki balyemez top konuldu. İkinci metrise 'de Kapudan Mustafa Paşa girdi. Dokuz büyük top da burada mevzileştirildi. Ondan sonra Deli Hüseyin Paşa denilen ve «er» lakabı ile de anılan Hüseyin Paşa metris kurup içine sekiz top yerleştirdi. Diyarbakır beylerbeyi olan Derviş Paşa ise Acem Burcu diye tanınan büyük kule karşısına dört balyemez top koydu. Oraya neden Acem Burcu adı verildiği, inşallah yeri geldiğinde anlatılacak-

tır. Silahtar Paşa, Bağdat'ın karşısındaki Kuşlar Kalesi'ne dokuz top yerleştirdi. Buradan Bektaşî Han'ın saraylarını vesair İranlı ileri gelenlerin oturdukları konakları döverdi. Rumeli beylerbeyliğinden ayrılma Gürcü Mehmet Paşa ile Mısır beylerinden Ebu İşvara Rıdvan, karakol görevi ile Karanlıkkapı'ya tayin edilmişlerdi.

İşte bu isabetli düzen üzere kuşatılan kaleye tam otuz sekiz gün ve gece ateş yağdırılarak, içinde düşman iyice hırpalandı. Otuz sekizinci perşembe günü sabah namazından önce, el - aman diye feryat bağırışma ve yakınma sesleri göklere ulaştı.

Vezir Halil Paşa şöyle anlatır : Aman dedikleri günden önceki gecede o kadar top ve tüfek atıldı ki, sanki yer ile gök birbirine katıldı. Meğer aman çağırdıkları sabahın erken saatlerinde bir korucılarını kale dışına çıkarıp sadrazama göndermişler. Tanrı'ya hamdolsun, istenen oldu diye savaşmak olan vazgeçmişler. Güneş doğmak üzere idi. Padişahın huzuruna girdim ve yer öperek dualarda bulunduktan sonra karşılığında durdum. Aradan biraz zaman geçti, ağzını açmadılar. Sonunda ben, küstahlığı göze alarak, geceleyin olan çarpışmalardan söz açtım. Şöyle buyurdular : «Sen de işittin mi? Öğrendim ki, uyumazmışsın. Top sesinden fazla üzerimizde olan abanın titreşimi ve hışırtısı kesilmedi. Topun şiddeti ne kadardır ki, bu kadar uzaktaki yere kadar sarsıntısı ulaşır, üzerimde olan eşya ve binaları deprendirir. Ama sabahtan beri sessizliğe girmiş olmanın anlamı nedir? Çabuk, hızlı atına atla ve bana bir haber getir.» Padişahın otağından çıkar çıkmaz, düşmandan teslim olmak için elçi geldiğini bildirmekle görevlendirilen müjdecîye rastladım, ama dönmedim ve padişah buyruğuna uyarak haber almaya gittim. Sadrazamın huzuruna vardığımda, gelen elçinin, paşanın karşısında oturduğunu gördüm. Beni görünce sadrazam, «ne haberin var Halil Ağa» dediler. «Sultanım, saadetli ve azametli padişahımız buyurdu-

lar ki, bu geceden beri sürdürülen savaşın şimdi durdurulmuş olmasındaki sebep nedir? İranlıların ne kadar gaddar ve hile icadında ne kadar yetenekli bir kavim olduğu bilinmez mi? Hafız Paşa'ya ve Hüsrev Paşa'ya ettikleri hile ve oyunları hatırına gelmez mi? Sakın onların yalanlarına aldanmayın ve sahte sözlerine itimat edip işinden geri kalmasın buyurdular» dedim. Sonra sadrazam, elçiye çıkışarak, «Allah belanızı versin, beni efendimin katında azarlanmaya mustahak ettiniz; toplar ateşlensin ve savaşa devam edilsin» diye emir verdiler. Elçi ise, «istenilen kale değil mi? İşte Bektaş Han da geldi, bir an daha durun» deyinceye kadar Bektaş'ın da geldiğini haber verdiler ve karşılanmasına adam varsın dediler. Bektaş Han'ı dört satırı ve dört süvari kafadarı ile sadrazamın metrisine girerken gördüm. Derhal padişah huzuruna koştum. Meğer bendenizden önce sadrazam hazretleri, Bektaş Han'ın çıkmak üzere olduğunu ve hiçbir yerde durmaksızın doğruca padişahın huzuruna gönderileceğini bildirmiş imiş.

Bunun üzerine Sultan Murat hemen divan emretti. Derhal baştan başa türlü mücevherlerle süslü, altın işlemeli ağaçtan ve abanozdan yapılmış bir taht getirdiler. Kendisi üzerine oturdu. Tacını süsleyen değerli elmas ve altınların parıltısı yanında güneşin ışığı solgun kalıyor, sanki otağının içine güneşin kendisi girmiş gibi görünüyordu. Sağ yanında tıraşları yeni çıkmış, bıyıkları henüz terlemiş, güçlü kuvvetli, gözüpek ve dövüşken, gümüş bedenli, tepeden tırnağa kadar demir zırhlar içinde ve yayları ellerinde birkaç yüz okçu delikanlı yer almıştı. Sol yanında da yine aynı durumda o kadar tüfekedazlar duruyorlardı. Bunlardan her biri keskin nişancı olup, hiçbir atışları hedeften şaşmazdı. Bir bölük de mızraklı süvari vardı ki, bunların ciritleri bir merkebe vursa yere yıkar, bir alaya at sürse tümüyle birbirine katardı.

Vezir hazretleri (Halil Paşa) buyurdular ki, «huzurlarına girdiğimde, her an ve her zaman gözlerinin önünde oldu-

ğum halde bu durumu ve düzeni görünce bir süre şaşırdım ve hayran kaldım. Şaşkınlığım geçince hemen huzuruna yüz sürdüm ve Bektaş Han'ın oraya nasıl geldiğini anlattım. O anda Bektaş Han da geldi. Osmanlı yasalarına uygun olarak, bir koltuğuna silahtar paşa ve öteki koltuğuna kapıcıbaşı girdi, yer öptükten sonra doğrularak ayaküstü durdu. Padişah ona, «sen kimsin?» diye sordu. Bektaş Han, «kulunuzum» diye karşılık verdi. «Ya benim geldiğimi bilmiyormu idin ki, bu derece inat ettin?» sorusunu da şöyle cevapladı: «Gerçi casuslarımız haber verdiler ama bazıları birbirini doğruladılar, bazıları da çelişkiye düştüler. Saadetli padişah hazretleri iyi bilirler, ekmeğini yediğimiz veli-i nimetimiz uğruna gücümüz yeterince vuruşmak bizim görevimiz gereği idi. Nitekim saadetli padişahın kulları da sizlerin uğruna aynı şeyi yaptılar. İşte bir avuç kanım, başım ve canım! Mübarek huzurunuza geldim. Dilerse affetsin, isterse katletsin, ferman padişahındır».

Bunun üzerine padişah, Bektaş Han'ı affetti ve değerli kürkle kaplı bir onur kaftanı giydirdi. Başına değeri yüksek bir sorguç ve beline süslü bir hançer taktırdılar ve yine sadrazamın çadırına gönderdiler.

Kısa bir süre sonra idi ki, yeniden tüfek sesleri ve savaş gümbürtüleri ortalığı velveleye verdi. Padişah yine beni sadrazama gönderdi. Sadrazam, «ben bir kavme izin verdim ve başıma çevirip azat ettim; bu fesada cür'et eden ve benim emri-me karşı gelen kimdir?» dedi. Bunun üzerine bütün komutanlar sadrazamın yanında toplandılar ve işin esasını araştırarak, şu sonuca vardılar: «Bektaş Han'ın saray ve haremını korumak için yeniçerilerden yasakçılar konulmuş idi. İranlılar korkuya düşüp birkaç yeniçeriyi öldürmüşler. Bunu duyan yakınlarındaki gaziler, yeniçerilere imdat amacı ile, üzerlerine üşüşmüşler ve o anda üç, dört bin İranlıyı öldürmüşler. Kılıç artığı İranlılar Karanlıkkapı'ya sığınmışlar ve oradan kapıyı açarak Diyale ırmağı kıyısı boyunca çekilip gitmişler. Ancak,

daha önce de Revan Kalesi'ne kapananların çoğu aynı adamlardı. Oradan sağ ve salim salıverdiklerine gaziler çok pişman idiler. Bu kez onların arkasına düştüler ve yakalayarak çoğunu kılıçtan geçirdiler. Diyale nehrini geçebilenler ise canlarını kurtarmayı başardılar.

Sonunda anlaşıldı ki, defterdeki kayıtlara göre kale içindeki İranlılar otuz dört bin kişi imişler. Bunlardan onda birinin bile kurtulmuş olduğu şüphelidir. Âlemlerin sahibi olan Tanrı, inanç ve yolları kötü olanları kahretmekten geri kalmamış.

BURC-İ ACEMÎ DİYE TANINAN BÜYÜK KULEYE BU ADIN NASIL VERİLDİĞİ ÜZERİNE

II. Sultan Selim'in oğlu III. Sultan Murat Han, evliyalara inanır, menkıbelerine saygılı ve tasavvufa bağlı bir padişah'tı. Azizlerden biri, Şeyh Abdülkadir Geylanî ⁽⁶⁰⁾'nin menkıbelerini toplamış ve Arapça yazmıştı. Bunu öğrenen Sultan II. Murat, eserin Türkçeye çevrilmesini istemiş ve bu çalışmayı Hoca Sadettin Efendi'ye emanet etmişti. Nitekim o nadir kitabın sonunda Hoca Sadettin Efendi, sonradan her ikisi de şeyhülislamlığa kadar yükselen iki oğlunun yardımı ile çeviriyi tamamladığını şu güzel sözlerle kaydetmektedir :

Hamdüli'llah bu güzide kitab
Yetişip avn-i mülhem-i vehhab
Oldu şeş mâbda sa'yiyle hasıl
Sad akidden nihayete vasil.
İki oğlum Muhammed u Es'ad
Olalar derh-i kahirden eb'ad
Oluben rûz u şeb buna bende
Mecd oldular bana emelde.

(60) Abdülkadir-i Geylanî : Kadiri tarikatının kurucusu. Asıl adı Mu-
huddin Ebu Muhammed'dir. Peygamber soyundan olup M. XII. yüz-
yılıda yaşamıştır. Menkıbeleri üzerine yazılan kitap, bkz. Fatih,
Millet kitabı, Nr. - 809.

Ekserine Muhammed oldu muîn
Nazm u nesri oldu dürr-i semîn
Görür ol kim bu fenne ide heves
Bu kitab içre ittihad-ı nefes.
Selef a'lâ deyip şeker yediler
El veled sırr-ı valide dediler.
Bâis oldu bu emre emr-i mutâ'
Emr-i sultan-ı hatmü'l-ittibâ'.
Padişah-ı memâlik-i İslam
Tacdâr-ı muzafferü'l- a lâm.
Dâder-i serfirazi devranın
On ikincisi Âl-i Osman'ın.
Han Murat ibni Şeh Selim dâim
Dostu var ola düşmanı kim.

Bu eşsiz kitap, kendi el yazısı ile bendenizin elinde bulunmaktadır. Eserde Abdülkadir Geylanî'nin tarikat yolundaki çalışmaları, kendini Tanrı yoluna adadığı ve riyazetleri anlatılmaktadır. Anlatılanlar arasında, yukarda anılan Burc-i Ace-mî adının kendisine bağlandığı da yer almaktadır. Bu nedenle, tarih olaylarından başka benzeri az görülen iş ve olaylara da yer verdiğimiz bu eserimizde, uğurlu ve kutlu olması dileği ile, Abdülkadir Geylanî menkıbelerinden bir ikisini anlatmayı uygun bulduk :

Menkıbelerinden biri :

Sağlam kanıtlarla Abdülkadir Geylanî'ye bağlanarak bize haber verildiğine göre, 558 yılında (M. 1163) Bağdat'ta kürsüden şöyle anlatmış :

Beş yıl Irak çöllerinde dolaştım ve ören yerlerinde oturdum. Herkesten uzak bulundum. Kırk yıl, sabah namazını yatsı için aldığım abdestle kıldım. On beş yıl yatsı namazını kıldık-tan sonra Kur'an'ın hatmine başlayarak, bir ayağım üstüne ba-

sıp durdum ve uyku bastırır korkusu ile duvara çakılmış bir çiviye yapışarak dururdum. Böylece, sabah oluncaya kadar Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiş olurdum.

Bir gece merdivenden çıkarken, acaba bir saat uyusam mı? diye kalbime doğdu. Fakat nefsim karşı koymak için aynı yerde bir ayak üzere dikilip durdum ve Kur'an-ı Kerim'i açarak durduğum gibi sonuna kadar okudum. Üç günden kırk güne kadar yiyecek bir şey bulamadığım zamanlar oldu. Bazen uyku bastırır ama ben, bağırarak üzerine saldırıp kaçırdım. Bazen de bu dünyanın parlak ve çekici görülen hay u huyu ve şehvet işleri, iyi ve kötü şeyleri aklıma gelirdi. O zaman ben yine bağırır ve onları kafamdan siler atardım.

Şimdi Burc-i Acemî diye anılan kulede on bir yıl kaldım. Bu kadar uzun zaman kalmamız nedeni ile o yer, Burc-ı Acemî adı ile ün kazandı. Orada bulunduğum sırada, ağzıma bir lokma koyuluncaya kadar bir şey yememeye, içirilinceye kadar da bir şey içmemeye aht ve yemin ettim. Bir kez bir «Erbaîn» ⁽⁶¹⁾ geçirdim; ne bir lokma ağzıma aldım, ne de bir damla bir şey içtim. Takatım kalmamıştı. Bu halde iken bir adam çıkageldi. Elinde ekmek ve yemek vardı. Bunları önüme koyup gitti. Fazla açlık yüzünden yemekler canımı çekti. Ama nefsim hakim olmak istedim ve «vallahı, Rabbım ile yaptığım ahitten dönmem ve bu yemeği yemem» dedim. Bu sırada kulağıma bir bağırıtı erişti. «Açlık!» diye bir ses geldi. Ama o sese hiç aldırmadım. Bu halde iken Şeyh Ebu Said Mahremî çıkageldi. İçimden gelen sesi o da işitti ve dedi ki, «ya Abdülkadir Geylanî, bu yaptığın kendini telef etmektir». Ben de «ama ruhum mevlasına karşı huzur ve güven içindedir» dedim. Bundan sonra, «bulduğum kemerli büyük binanın kapısından çık ve bana gel» diyerek gitti.

İçimden dedim ki, emirsiz buradan çıkmam. Tam bu sırada Ebül-Abbas Hızır aleyhisselam göründü ve dedi ki,

(61) Erbaîn : Tarikat dervişlerinin çile çıkarmak için bir köşeye çekilerek geçirdikleri kırk günlük süre.

«kalk ve Ebu Sa'd'a var. Ben de vardım ve gördüm ki, Ebu Sa'd evinin kapısı önünde durmakta idi. Beni görünce şöyle dedi : Ya Abdülkadir, benim çağırمام yetmedi mi? Hızır aleyhisselam benim çağırımı tekrarlamayıncaya kadar gelmedim». Bundan sonra beni alıp götürdü. Gördüm ki, yemek hazır ve bizi beklemekte. Şeyh Ebu Sa'd oturdu ve bana kendi eliyle lokma lokma yedirerek iyice doyurdu. Sonra, yine kendi eliyle bana bir hırka giydirdi ve hizmetinde alıkoydu.

Bir gün, daha önce hiç görmediğim bir adam gelip bana «sohbetten hoşlanır mısınız?» diye sordu. Ben de evet dedim. Kendisine itiraz etmememi şart koştu. Ona da pekiyi dedim. Bunun üzerine, kendisi gelene kadar hiç ayrılmadan orada oturmamı istedi ve kendisi geçip gitti. Ben de koştuğu şarttan hiç sapmadım. Tam bir yıl sonra geldiğinde, beni koyduğu yerde buldu ve bir saat yanımda oturdu. Sonra kalkarak, yine kendisi gelinceye dek yerimden hiç ayrılmamamı tembih ederek, bir yıl daha ortadan kayboldu. Dönünce beni yine yerimde buldu ve bir saat sonra kalkarak, yerimden ayrılmamamı emretti. Emre uydum ve bir yıl daha yerimi değiştirmedim. Yine döndü, yanında ekmek ve süt getirmişti. Bana, kendisinin Hızır aleyhisselam olduğunu ve getirdiklerini beraberce yemekle görevlendirilmiş bulunduğunu bildirdi. Yedikten sonra kalkıp «hadi Bağdat'a gidelim» dedi. Beraber Bağdat'a gittik. Bu üç yılda ne yiyerek geçimini sürdürdüğüm sorulunca, ben de «halkın yabana attıkları döküntülerden toplar ve onlarla kanaat ederdim» karşılığını verdim.

Yukarda sözü edilen «Menkıbeler» kitabından güzel bir üslupla yazılmış dervişlerin çile ve uğraşmalarını aynıyle buraya naklettik. Şimdi de, yine uğurlu ve kutlu olsun dileğiyle, kerametlerin bir, ikisini buraya geçirelim.

Kerametlerinden Örnekler :

Bize Şeyh Ebü'l - Hasan'il - Kursi haber verdi ve dedi ki : Ben ve Şeyh Ali ibn Alihi - Allah onlardan razı olsun - seyyidimiz

Şeyh Muhittin Abdülkadir Geylanî'nin huzurunda idik. Tarih 549 (M. 1154 - 1155) idi. O zaman Ebu Galip Fazlullah da oraya geldi. Selam vererek dedi ki, «ya Seyyid! Atan Resulullah menda'a fe'l-yecib (kim dilek eylerse icabet et) demiştir. Şimdi ben seni konağıma davet ediyorum ve çağırma uymanı diliyorum. Şeyh, eğer izin verilirse geleceğini söyledi. Başını önüne eğip bir süre durdu. Sonra «mürakabe»⁽⁶²⁾'den başını kaldırıp «evet» dedi ve kalırına bindi. Sağ üzengisini Şeyh Ali ibn Alihi tuttu, sol üzengisini de ben tuttum. Böylece Ebu Galip Fazlullah'ın evine vardık. Bağdat'ın şeyhleri, bilginleri ve zenginlerinin orada toplanmış bulunduklarını gördük. Şeyhe saygı gösterip oturttular, sofraya hazırladılar. Tuzludan, tatlıdan yemek getirdiler. Üzeri örtülmüş ve örtüsü mühürlenmiş bir siniyi iki kişi getirip götürdüler ve sonunda sofraya koydular. Ebu Galip davet sahibi olarak yemeğe davet etti. Abdülkadir Geylanî murakabe halinde idi. Ne yedi, ne yemelerine izin verdi ve ne de oradakilerden biri yemeğe elini uzattı. Şeyhin heybetinden, sanki başları üzerinde kuş vardı. Hepsı edep dairesinde oturmakta idiler. Sonra şeyh başını kaldırdı, bana ve Şeyh Alihi'ye, sofradaki siniyi getirmemizi işaret etti. Biz de kalkıp siniyi getirdik ve şeyhin önüne koyduk. Sini epeyce ağırdı. Açılmasını emretti. Açtığımızda, içinde bir oğlanın yattığını gördük. Kör, kötürüm. cüzzamlı ve felçli olan bu oğlan, meğer Ebu Galip'in oğlu imiş. Şeyh onu görünce, «Kum bi-iznillahi teâla muâfî», yani yüce Allah'ın izni ile iyileşmiş ve sağlıklı olarak kalk dedi. Bunun üzerine çocuk hemen o anda Allah'ın izni ile gözlerini açarak, seğirdip gitti ve bütün hastalıkları geçti. Oradakiler bunu görünce hayretler içinde hıçkırarak, ağladılar. Abdülkadir Geylanî ise, kalabalığın arasından çıkıp gitti; ne konuştu, ne de bir şey yedi.

(62) Murakabe : Tasavvufta dünya işlerinden elini, ayağını çekerek Allah'a bağlanmak, düşünerek kalp yoluyla ibadet etmek anlamına gelir.

Sonra ben, Şeyh Ebu Said Felevî'ye giderek olanları anlattım. O dedi ki, Şeyh Abdülkadir Geylanî, körleri ve cüzzamlıları iyi eder ve ölüyü diriltir. Yine bu hale tanık olanlar Şeyh Ebül-Hasan Ali Karşî'den dinlemiş oldukları bir olayı şöyle anlattılar : Bir kez, 559 (M. 1163) tarihinde şeyhin meclisinde bulunuyordum. Rafizîlerden bir grup, ağızları dikilmiş ve mühürlenmiş iki çuval getirdiler ve şeyhten, bunların içinde ne bulunduğunu söylemesini istediler. Bunun üzerine, şeyh, kürsüsünden inerek, çuvalardan birinin üzerine elini koydu ve çuvalın içinde kötürüm bir çocuk olduğunu söyledi ve oğlu Abdürrezzak'a açmasını emretti. O da açtı. Gerçekten de şeyhin dediği gibi bir kötürüm sabi vardı. Şeyh eliyle tutarak, «Kum bi-iznillahi teâla» dedi. Hemen çocuk kalktı ve koşmaya başladı. Bundan sonra elini öbür çuvalın üzerine koydu ve bunda hastalısız, sapasağlam bir küçük çocuk bulunduğunu söyleyerek, yine oğluna açmasını emretti. Açılınca içinden bir sabi çıktı ve yürümeye başladı. Bunun üzerine şeyh, elini çocuğun başı üzerine koyarak «uk'ûd» (otur) dedi. Derhal çocuk kötürüm olarak, oturdu ve yerinden kıpırdayamadı. Bunun üzerine, şeyhi sınava çekmek için gelen rafizîler, bu kerametini görünce rafizîlikten tevbe eylediler.

O gün aynı mecliste üç kişi, ruhlarını teslim ettiler. Sözlerine şöyle devam etti : Şimdiye kadar şeyhlik derecesine erişmiş dört kişi bilirim ki, onlar «ebrâr»⁽⁶³⁾ sınıfındadırlar. Onlar körlerin gözlerini açarlar, miskinlik hastalığına tutulanları iyileştirirler. Bunlar da Şeyh Muhiddin Abdülkadir Geylanî, Şeyh Beka bin Batu, Şeyh Ebu Said Felevî ve Şeyh Ali ibn Hâsî'dirler. Yüce Tanrı onlardan razı olsun. Ölüyü diriltlen dört kişi gördüm (ihya tasarrufu). Bunlar, Şeyh Abdülkadir, Şeyh Ma'rûf Kerhî, Şeyh Akîl Müncî ve Şeyh Hayat bin Kays Harabî'dirler. Yüce Tanrı onlardan razı olsun.

Ve yine dedi ki, Şeyh Abdülkadir bir gün bana bir iş havale etti. Ben de acele ederek o işi gördüm. Sonra bana, «ne

(63) Ebrâr : Hayır ve iyilik yapanlar, «sulehâ».

istersen benden dile» dedi. Ben de içimden arzuladığım bir şeyin olmasını kendisinden diledim. Bana «elin nerde?» dedi, ama «al sana» diye verir bir tavır takınmadı. Fakat rica ettiğim şey de oldu. Yüce Tanrı ondan razı olsun.

Kerametlerinden Bir Başkası :

Ve yine Ebûl Maalî Abdürrahîm, sağlam kanıtlarla bize şöyle haber verdi : Ben Şamlı Tarîf adında bir adamla buluştum. Bana, Nişabur ya da Harezm yolunda birisine rastladım. Onun beraberinde on dört yük şeker vardı. Bana şunları anlattı : Korkunç bir çölde konaklamıştık. Orada korkudan kardeş kardeşi ile duramazdı. Gece eşyaları yüklemek istediğimizde develerimden dördünü bulamadım. Aradım, araştırdım ama bir sonuç elde edemedim. Böylece, yol arkadaşlarım göçtüler ve ben onlardan ayrı düştüm. Develeri yine aradım durdum, ama her ne yaptım sa olumlu bir sonuç alamadım. Neden sonra şafak sökmeye başladı. Tam o sırada Şeyh Abdülkadir'in bir zamanlar söylemiş olduğu şu sözü hatırladım : Eğer bir zorlukla karşılaşır ve sıkılırsan bana seslen, o zorluk ve sıkıntı def'olur gider. Bunun üzerine, «ya Şeyh Abdülkadir, develerim gitti, ya Şeyh Abdülkadir, develerim gitti!» diye bağırdım. Bundan sonra şafak söktüğü yana baktım. Bir tepenin üstünde bir adam gördüm. Üzerinde bembeyaz giysiler vardı ve eliyle bana işaret ediyordu. O tepeye çıktığım zaman kimseyi göremedim. Ama sonra, tepenin altındaki vadi de dört devenin yere çökmüş bulunduklarını gördüm. Sonra develerimi alarak yol arkadaşlarıma yetiştirdim ve onlara katıldım.

Ebûl Maalî dedi ki, ben Hasan Ali Cebbarî'ye gelip bu hikâyeyi anlattım. Dedi ki, Şeyh Ebûl Kasım Ömer Bezzazî'den işittiğime göre seyyidim Şeyh Muhiddin Abdülkadir bir gün ona şöyle demiş :

Sıkıntı içinde ve dertli olan bir kimse benden yardım isterse, ben sıkıntı ve derdi ondan önce keşfederim; bir kimse işinden beni hatırladıktan sonra Tanrı'ya yakarırsa işi görül-

müş olur; eğer bir kimse iki rekât namaz kılar ve her rekât-tan sonra selâm verip Hz. Peygamber üzerine salavat getirirse ve onu anarsa, sonra Irak yönüne on bir adım yürüyerek benim adımı söylerse ve isteklerini dile getirirse, kesinlikle istedikleri olur, yani muradına erer. Allah kabul eylesin, toprağı kutlu ve yeri cennet olsun.

Burc-ı Acemî dolayısıyla şeyh hazretlerinin kutlu menkıbelerinden pek azını, ancak bir okyanustan tek bir damla kadarını yazdık. Şimdi yine, padişahın savaşı bitirmesi sorununa dönelim. Yardım Allah'tan.

İLGİNÇ OLAYLARDAN : FRENKLERDEN KOLAYCA ALINAN ÇOK SAYIDA MAL

Âlemin padişahı beraberindeki İslam askeri ile Bağdat'ın fethine gittiği sırada Mağrib ülkelerinin en seçkini ve İslam gazilerinin yatağı olan Cezayir'in gazileri, on altı çektiri gemi donatarak, uygun rüzgârla Frenkistan kıyılarına gittiler. Oralarda birçok yerleri yağma ettiler; rastladıkları düşmanlarla savaşarak kimini öldürdüler, kimini de tutsak ederek zincire vurdular. Böylece, sonunda Rumeli kıyılarındaki Avlonya Kalesi yakınına vardılar ve güvenilir bir yer sanarak, limanına sığındılar. Limanda gemilerini bağlayarak, düşman birliklerine yeni akınlar yapmak üzere hazırlıklara başladılar. Top ve öteki silahların temizlenip iyice elden geçirilmesi, yağlanması ve kürekçilerin düzeni işleriyle uğraşmaya koyuldular. Meğer Venedik donanması bunu haber almış, arkalarından aramaya girişmişti. Sonunda Venedikliler Avlonya limanına gel dilər.

Bazı kimselerin dediklerine göre, o sırada Avlonya dizdardı, düşman donanmasına haber göndererek, bunların levent gemileri olduğunu ,ne Osmanlı padişahına itaat ne de rastladıkları Osmanlı gemilerini himaye etmediklerini ve bir büyük eşkıya topluluğu olduklarını bildirmişti.

Sonunda, düşman donanması gelip limanın ağzını tıkar. Bunun üzerine limandakiler, iş işten geçtiğini görerek, kaleye sığınmak isterler. Ama kale muhafızı (dizdarı) buna izin vermez. Bunun üzerine, zorunlu olarak, bu kadar mükemmel topları, yelken, tente ve öteki savaş araç ve gereçleri orada bırakırlar; sırtlarında taşınması mümkün olan giysilerini, kimini kendi arkalarına, kimini de forsalarına yükleyerek çekilip giderler. Çoğu Selanik'e varıp, orada bir Karamürsel gemisi satın alırlar ve yine Cezayir'e doğru yelken açarlar.

Ancak, bunların başbuğları, kaptan ve yüksek rütbeli olanları, İstanbul'a geldiler. O sırada Musa Paşa hazretleri İstanbul'da sadaret kaymakamı olarak padişah tarafından memleket ve devletin korunması ile görevlendirilmiş bulunuyordu. Durum kendisine bildirilince, hemen Bağdat'a bir ulak gönderip olup bitenleri padişah katına telhis etti. Padişah hazretleri, o anda bir buyruk çıkardı. Buyruğa göre İstanbul, Halep ve İskenderiye'deki Frenk balyozları (temsilcileri) hapsolunacaktı. Frenk gemilerinin gelip gitmesi ve onlara bir damla yiyecek verilmesi yasaklanıyordu.

Sözlerine inanılır kimselerin anlattıklarına göre Venedik hükümeti, Rîm Papa'ya, Germanyâ İmparatoruna, İspanya ve Fransa kralları ile öteki hükümdarlara adamlar gönderip, «İslam padişahı üzerimize asker çekmeye ve sefer yapmaya kalkmıştır, İsa'nın dini uğruna gayrete gelip bize yardım etmeniz gerekir» diye imdat rica eder. Her biri ayrı ayrı olarak, Venediklilere şöyle cevap verdiler: «Bundan böyle o yüce padişahı denize açılmaya kışkırtmayın. Her ne verirsенiz verin. Eğer malınız yetmezse size mal ile imdat ve yardım ederiz. Yoksa bu padişah ile savaşıacak ve karşı koyacak hal yoktur».

Bundan sonra ne ettilerse ettiler, padişaha altı yüz bin kuruş verdiler; sadrazama da yüz bin kuruş verdiler Hepsini tamamlayarak devlet hazinesine teslim ettiler. Ama biz, yine konumuza dönelim.

PADIŞAHIN DİYARBAKIR'A GELİŞİ

Fetih işlerinin, gönlünce tamamlanmasından sonra padişah hazretleri, yirmi gün daha Bağdat'ta kaldı. Bu süre içinde kalenin harap olan yerlerinin, top ve lağım atışları ile yıkılan burç ve kulelerin onarılması için ferman çıkardı. Cihan padişahının mutlak vekili olan sadrazam saadetli Mustafa Paşa hazretlerini askere serdar tayin buyurdular. Kendileri ise, haremi hizmetkârları ve silahtar paşa ile Diyarbakır'a yollandılar ve konaktan konağa yol alarak, uğurlu bir zamanda Diyarbakır'daki padişah sarayına indiler.

ŞEYH RUMÎ'NİN ŞEHİT EDİLMESİ

Yukarda da bu olaya değinmiştik. Rahmetli padişah tahta çıktığı günlerde ortalık karmakarışık bir duruma gelmiş bulunuyordu. Sipahi zorbalarından her biri, Anadolu'nun bir bölgesini eline almış, bazı yerlerde kaleler bina edip fukarasına zulüm ve işkence pençesini salmıştı.

Bunlar bir yana, İstanbul'da da durum, Anadolu'dakin-den pek farklı değildi. Padişah sarayını basıp padişahın gözü önünde Hafız Paşa'yı öldürdüler. Sen kardeşlerini katletmişsin diye biraderleri olan şehzadeleri zorla dışarı çıkardılar. Amaçları, en yaşlı şehzadeyi tahta çıkarmak ve kendisini tahttan indirmektir. Yine bazı akıllılar güç halle önüne geçtiler. İşte rahmetli padişahın bu sebepten bağıri kanlı ve kanlarını içmeye belki susamış idi.

Sonra Sultan Murat, zorbaları yok etmenin yolunu buldu ve onların vücudunu ortadan kaldırdı. Ama bu yüzden nice suçsuz kimseler de canlarını yitirdiler ve nice mazlumlar, o zalimler sırasına katıldılar. İşte bunlardan biri, rahmetli Şeyh Rumî hazretleridir.

Şeyh Rumî, atalarından beri kerameti ve evliyalığı görülen bir aziz idi. Revan seferinde çok kez padişah hazretleri ile atbaşı giderler ve geçmekte oldukları memleket hakkında padişaha bilgi verirdi. Fakat Kürtlerin çoğu, kimi babasının, kimi kardeşinin, kimi de kendisinin ahabları olduğundan, sık sık ordugâha gelir ve azizin çadırını sorarlardı. İşte bu hal, «el-meliku akîmun» (64) sözünün anlamı uyarınca, padişahın ona kin bağlamasına neden olmuştu.

Bağdat'ın fethinden sonra Diyarbakır'a gidince Şeyh Rumî de padişahın beraberinde idi. Bu sırada Haseki Sultan şeyhin hatununu davet etmişti. Fakat hatunun bir hareketi Haseki Sultan'ın canını çok sıkımsı, hatta ona birkaç topuz da vurmuş derler. Saadetli padişah hareme geldiğinde, Haseki Sultan yakınmaya başlamış, hatta iftira da ederek, münasebetsiz laflar söylemiş. İşte bu olay, şeyhin Tanrı rahmetine gitmesine neden oldu. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Tamışvar'da sözlerine inanılır bazı kimselerin anlattıklarına göre, saadetli padişah, daha Revan seferi sırasında gut hastalığı (nikriş) belirtileri görülmüştü. Fakat rahmetli şeyhin öldüğü gün, tamamıyla felç oldu ve belden aşağısı hareketten kaldı. O günden sonra ata binemeyerek tahtırevana muhtaç oldu. Bendeniz evimde bazı ahablarla sohbet ederken, bir adam gelip rahmetli şeyhin şehit edilmesi olayını anlatmıştı. Yüce Tanrı bilir ve bilendir. Beyit :

Ol merd-i Hüdâ ne âyed be derd

Hiç kavmi râ Hüdâ rusva nekerd (65)

Derhal Şeyh Mecdeddin-i Bağdadi'nin (66) şehit edilmesi olayı ve Harzemşah Sultan Mehmet'in durumu hatırıma geldi. Ne yazık ki, saadetli padişah, yaptığı bir işle, nedimelerinin

(64) Padişahlar vefasız (kısır) olurlar.

(65) Çevirisi : O Tanrı adamı derde düşmez. Tanrı hiçbir kavmi rezil etmedi.

(66) Necmeddin Şeref bin Mûeyyed : Alaüddöyle'nin Müridlerinden. 617 (M. 1220)'de öldürülmüştür.

sözüne ıyarak, kendi aziz ömrüne kıymış. Haksız yere dökülen bu kan sebebiyle İslamları düşmanlarının kahrına uğramaktan hemen Allah korusun.

Diyarbakır'da defterdar iken Şeyh Rumî ile tanışmış ve çok kez meclisine girmiş idik. Onun öldürülmesi olayı söz konusu olunca oradaki dostlar ilgilendiler ve benden olayın nasıl olduğunu sordular. Ben de Sami'nin oğlu rahmetli Hamî'nin «Nefehatü'l-üns» (67) vardı. Derhal getirttik ve olayı oradan okuduk. Şimdi de, bu eserimizi okuyacak dostların aynı olaya ilgi göstermeyecekleri düşünülemediğinden, «Nefehatü'l-üns» kitabından buraya aktarmayı uygun gördük. Gerçi böyle yapmakla konudan uzaklaşmış ve başka bir alana girilmiş olur; ama bu olay yeryüzünde görülmüş olayların en garibi ve acaiplerinden de acayıbdır. İşte bu nedenle özet olarak buraya aktarıyoruz. Yardım Allah'tan.

Hikâye şudur : Bir gün Şeyh Mecdeddin Bağdadî, dervişlerinden oluşan bir toplulukla oturmuş idi. Üzerine bir ağırlık çöktü, uyku hali geldi. Bu sırada keramet eseri olarak dedi ki, «biz bir kaz yumurtası idik, deniz kenarında kaldı». Bu söz Necmeddin Kübra'ya ulaştırıldı. O da «denizde olsun» dedi. Şeyh Necmeddin bunu işiterek büyük bir korkuya düştü. Bir gün şeyh Semâ'da «hoşhal» (68) iken yalın ayak geldi ve bir leğeni ateş ile doldurup başı üzerine koydu. Şeyh ona bakıp şöyle dedi : «Dervişler yolunca ettiğin perişan sözler için özür dilersen iman ve dinini selamete çıkarırsın, ama başını verirsin. Biz de senin arkandan gideriz ve âlem harap olur». Şeyh Mecdeddin, Necmeddin-i Kübrâ'nın ayağına kapandı. Az sonra da şeyhin dediği gibi oldu.

(67) Nefahatü'l-üns : İranlı sufi şairlerden Molla Câmî (1414 - 1492)'nin eseri ünlü mutasavvıfların yaşam, düşünce ve duygularını anlatır. XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Lamiî tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

(68) Semâ : Mevlevî dervişlerinin âyini. Hoşhal : Ayin sırasında kendinden geçme hali.

ŞEYH MECDEDDİN'İN ÖLDÜRÜLMESİ NEDENİ

Şeyh Mecdeddin Harezmi'de vaaz ederdi. Sultan Mehmet'in annesi güzel bir kadın olup şeyhin vaazlarına gelir ve dinlerdi. Arasıra da ziyaretine varırdı. Fakat bu ziyaretleri kötüye yoranlar fırsat gözlediler. Bir gece, Sultan Mehmet'in çok içkili olduğu bir sırada onu gammazladılar; «anneniz İmam Ebu Hanife mezhebince şeyh Mecdeddin'in nikâhına girmiştir» dediler. Sultan çok kızdı ve şeyhi getirterek öldürttü. Bu haber Şeyh Necmeddin'e erişince, «innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn» dedi ve devam etti: «Oğlum Mecdeddin'i suya attılar ve öldü! Sonra başını secdeye koydu ve uzunca bir süre öyle kaldı. Başını secdeden kaldırıncı dedi ki, «yüce Tanrı'dan istedim ki, oğlum Mecdeddin'in hayatı karşılığı olarak Sultan Mehmet'in mülkünü elinden alsın». Dileği kabul olundu. Sultana bunu haber verdiler. Yaptığına çok pişman oldu ve yaya olarak şeyhin yanına vardı, bir leğen dolusu altın getirdi ve üzerine bir kılıç koyarak başını açtı, geride durup «eğer diyet gerekse işte altın, eğer kısas eyler isen işte kılıç ve baş» dedi.

Şeyh cevabında buyurdu ki, «ve kâne zalike fi'l-kitabi mesturâ⁽⁶⁹⁾. Onun diyeti senin mülkündür ve senin başın gider; biz de senin arkandan gideriz». Sultan Mehmet umutsuzluğa düşüp döndü. Çok geçmeden Cengiz Han ortaya çıktı ve söylenenlerin hepsi gerçekleşti. Nefehat çevirisi burada bitti.

SULTAN MEHMET HAREZMŞAH ÜZERİNE

Burada Sultan Mehmet Harezmişah'ın adı geçtiğinden, çok az görülen ve belki garip şeylerin en garibi olan, ibret ve öğüt verici bu olayın, kitabımızda genişçe anlatılmasına cür'et olundu:

(69) Türkçesi: Bütün bunlar kitapta yazılıdır. el-İsra 58.

Derler ki, Harezmi, Nuh aleyhisselamın oğlu Yafes'in oğlu idi. Harezmi ülkesi, onun tarafından bayındırlaştırıldığı için onun adını almıştır. Harezmi, Ceyhun ırmağının iki yanı boyunca uzanan kent ve köyleri ile çok bakımlı ve bayındır bir ülkedir. Yönetim merkezinin adı da Urgenç'tir. Burası çok büyük bir şehirdir. Şimdi İran toprakları içinde bulunmaktadır. Harezmişahiler o memleketten çıktıkları için, aynı adı almışlardır. Adı geçen Sultan Mehmet bin Tekeş, o hanedanın altıncı hükümdarıdır. Onun zamanında devlet çok genişlemiş ve güç kazanmıştır. Önce Muzaferüddin-i Guri ile toprak yüzünden savaşa tutuşmuştu. Sonra, Muzaferüddin öldüğünden, bunun ülkeleri de Sultan Mehmet'in eline geçti. Gürhan Karahıtay ile de üç kez savaştı. Bu savaşların ilkin kazandı, ikincisini ise kaybetti.

Söylenildiğine göre bu savaşta bir Çinli, Sultan Mehmet'i ve komutanlarından Şahap adındaki emiri tutsak etti. Emir Şahap, Sultan Mehmet'e gizlice dedi ki, «durum gereği sen benim hizmetçim rolünü oyna, olur ki seni kurtarmanın bir yolunu bulurum». Sultan Mehmet de bunu uygun bularak, rolünü oynamaya başladı. Hizmetçi rolündeki Sultan Mehmet'in ve efendisinin davranışlarına hayran kalan Çinli, «eğer tutsak ediliğiniz asker arasında yayılmış olmasaydı sizi azat ederdim» dedi. Çinlinin bu sevecen sözleri üzerine Emir Şahap, «şimdi bana azat edilmekten çok, memleketime sağ olduğumu bildiren bir haber yollamam gerek. Çünkü öldü derlerse bütün varımı yoğunluğuma yağma ederler; yaşadığımı bilirlerse bir şey yapmazlar; böyle olursa servetimden size de bir pay ayrılır ve ulaşır» diye karşılık verdi. Çinli bu düşünceyi çok olumlu karşıladı ve haber iletecek bir adam göndermek önerisinde bulundu. Emir Şahap, başka bir adama gerek olmadığını, kendi uşağını, yani Sultan Mehmet'i yollamanın çok uygun düşeceğini anlattı. Böylece Sultan Mehmet, yanına bir de kılavuz katılarak, Harezmişah'a gönderildi. Başkente varınca, halk çok sevindi; şehir süslendi ve üç gün şenlikler yapıldı.

Öte yandan, Hıtaş askeri arasında Harezmsşah'ın ortadan kaybolduğı söylentisi yayıldı. Bunun üzerine Hıtaşlı, Emîr Şahab'ı çağırarak, sorguya çekti. Şahap da her şeyi açıkça anlattı. Ondandır her ikisi de Harezmsşah'ın arkasından geldiler ve umduklarından daha fazla ikram ve saygınlık gördüler.

Bundan sonra Sultan Mehmet, asker toplayıp üçüncü kez Karahıtaş üzerine yürüdü. Aralarında çok kanlı bir savaş oldu. Bu kez Hıtaşlılar öyle bir dayak yediler ki, şimdiye dek böylesi görülmüş değildi. Yere düşen pis leşleri o büyük saharayı baştan başa kaplamıştı.

Sultan Mehmet, o zamana kadar Kutbeddin lakabı ile anılırken, bu büyük savaştandır sonra «İkinci İskender (İskender-i Sâni) diye anılmaya başlandı. Eline geçen yeni memleketlerle devleti çok genişledi ve güçlendi. Selçuklu Sultan Sencer, o sırada Gaz taifesine tutsak düştüğünden, bütün topraklarını kendi devletine kattı. Bundandır sonra da «Zıllullah-i fi'l arz» (Tanrının yeryüzündeki gölgesi) lakabını aldı.

Bundan son derece gururlanan Sultan Mehmet ile Abbâsî Halifesi Nasırüddinillah arasına düşmanlık girdi ve hilafetin Abbâsîlerden ise Alevîlerin elinde bırakılması daha doğru ve bunların hakkı olduğunu ileri sürerek, Nasırüddinillah'ı tahttan indirmek ve yerine Seyyitlerden Aliyyülmük Tirmizî'yi geçirmek amacı ile asker toplamaya başladı. Abartılmış olmakla beraber, tarihçilerin yazdıklarına göre, üç yüz bin askerin başına geçerek Bağdat üzerine yürüdü.

Bunu haber alan Halife Nasırüddinillah, elçi olarak şeyhler şeyhi Şahabeddin Suhraverdi hazretlerini karşı gönderdi. Hilvan'a yakın bir yerde karşılaşınca, elçiyi kalabalık askerle kabul ederek, yüksek bir tepede konuk ettiler. Ertesi gün divan toplanarak elçi şeyhin gelmesini beklediler. Bazı tarihçiler, şeyhten dinlediklerini kaydederek, bu buluşmayı şöyle yazmışlardır :

Dairelerine vardığımda önce geniş ve kalabalık bir otağa girdim. Otağ, yedi renk atlas ve ipekten yapılmış nakışlarla bezenmişti. Yere serilmiş olan yaygı, safi ipektendi ve üzerindeki nakışlar da yine ipekle süslenmişti. Bu otağda Maverâünnehr, Türkistan, Gazne, Gur ve Zabilistan ümerâsı ve hanları oturmurlardı. Oradan çıkınca, yine eşsiz bir otağdan geçtim. Bu da safî sırna işlemeli ve sırmalı seraser ve diba kumaştan yapılmış, bütün ipleri ibrişim ve altın tellerden örülmüş idi. Bu otağda da Horasan, Harezm, Nişabur, Irak, Acem ve Taberistan hanları ve sultanları, Harezbinbaşı ve yüzbaşı (mîr-i hezare, mîr-i sâd) oturuyorlardı. Oradan da kendi karargâhına girdim. Buranın süs ve ihtişamı, ötekilerle karşılaştırılamayacak derecede çoktu. Sultanın oturduğu taht, dünyanın en görülmemiş ağaçlarından yapılmış, üzeri çeşit çeşit laal, zümrüt, yakut, firuze ve altınlarla işlenmiş idi. Tahtın üzerindeki örtü, safi altına sırma ile dokunmuş birkaç hasır idi.

O zamanlar sultanların tahtlarındaki halis altınla işlenmiş hasır örtüler, ihtişamın en parlak örneği idi. Nitekim şair ve yazarların en ön sırada gelen temsilcilerinden mevlana Lârî ve daha sonra III. Murat'ın hocası Sadettin Efendi'nin yazdıklarına göre Halife Me'mun, Hasan bin Sehl'in kızı Puran ile evlendiği zaman, türlü çeyizleri arasında halis altın sırma ile işlenmiş kırk tane de hasır bulunuyordu ve bunların en küçüğü ve en az değerlisi yirmi bin miskal altındandı. Zifaf gecesinde kızın annesi Me'mun'un mutlu başına bin tane yüksek değerde inci saçtı ki, birinin eşi padişahlar hazinesinde bulunmazdı. Ayrıca, kırk batman amber kokulu şamdan yaktı.

Altınla işlenmiş hasırlar üzerine biraz ayrıntılı bilgi sunmak için Hoca Sadettin Efendi'nin tarihindeki parçayı buraya aktardık. Şimdi yine asıl konumuza dönelim :

Şeyh Şahabeddin Sühreverdi, Halife Nasır'dan getirdiği mektubu Sultan Mehmet'e sundu. Oturmasına izin verilmediği

için elçi ayakta durarak, Abbasî halifelerini över yollu güzel bir demeç verdi. Bunun üzerine Sultan Mehmet, bu sıfatların Abbasîlerde mevcut bulunmadığını söyleyerek, «ben size bir halife tayin edeyim ki, bu sıfatları nefsinde toplamış olsun» dedi. Elçi şeyh de, «zamanın sultanı hakkında Müslümanlar arasında ayrılık çıkarmak ve bu mübarek hanedanı yıkmak doğru değildir. Dünya ve ahiret için devletinize lâıyk olan, bunları yerinde bırakmak ve başkentinize dönmektir» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Sultan dedi ki, «bunların hanedanı peygamberlik hanedanından daha kutlu değildir; sende Tanrı sevgisi olsaydı benim ile Nasır arasına girmezdin... Bunlara mübarek sıfatını veren, sizin gibilerdir...» Bu sözlerden sonra elçi şeyhi, sultanın huzurundan çıkardılar.

Sonradan şeyh hazretleri şöyle demiş : «Bu kadar süs ve şatafatın yanında, üzerindeki giysi ile başındaki kuzu postundan dikilmiş tacının gerçek değerini biçtim, ancak sekiz akçe ederdi. Kendisi ise henüz tüysüz bir delikanlı idi.

Şeyh Şahabeddin kırıgın kalple Bağdat'a döndü. Sultan Mehmet de kalkıp Hilvan yakınına vardı. Oralarda hiç görülmemiş bir doğa olayı ile karşılaştı : Kar yağmaya başladı ve yirmi gün süreyle geceli gündüzlü durmadan yağarak, çadırlar karlara gömüldü. Binek ve yük hayvanlarının birçoğu yemsizlikten telef oldu. Sonunda çaresiz kalıp geriye döndü. Yitirilen hayvan, savaş araç ve gereçleri, hizmetçi ve komutanların sayısı çok yüksekti. Bin bir zorluk ve sıkıntı ile başkentine erişti. Ama yine de, gençliği nedeniyle gururu devam etti, içki ve eğlenceyi bırakmadı, başına gelenler kendisini uyarmadı. Bütün bunların, şeyh hazretlerinin kalbini kırması yüzünden olduğunu anlayamadı. Üstelik, bundan sonra da Şeyh Mecmeddin Bağdatî hazretlerinin öldürülmesine sebep oldu. Halbuki ulema ve şeyhler bunları, kendi saltanatının yıkılacağına ve memleketlerinin harap olacağına manevi bir sebep saydılar.

KAN İÇİCİ VE KAN DÖKÜCÜ BİLİNÇSİZ CENGİZ'İN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAPTIKLARININ ÖZETİ

Bilginler, düşünürler ve tarihçiler şu noktada görüş ve söz birliği halindedirler ki, Müslümanlara Hz. Adem'den bu yana, bundan daha büyük bir felaket gelmemiştir; belki de Nuh Tufanı'ndan sonra bu kadar büyük bir olay vuku bulmamıştır. Derler ki, öteden beri Tanrı iradesine uygun olduğu üzere, sürekli olarak bin yıl insan doğsa ve bu sırada tek bir kimse ölme- se, İran ve Turan ülkeleri eski bayındırlığına kavuşamaz.

O dinsiz zalim, 610 (M. 1213) tarihinde Çin ülkesinden çıkarak, Kaşgar ve Hotan kentlerini, ta Fetak suyuna kadar bütün memleketleri zaptetti. Sultan Mehmet'e bir mektup yazıp epeyce misk nâfesi ⁽⁷⁰⁾, yeşim taşı ⁽⁷¹⁾ ve daha bazı hediyelerle birlikte, Mahmut Yalvaç Harezmî'yi elçi olarak gönderdi. Mektupta şöyle deniliyordu :

İkimizin ululuğu gün gibi açıktır. İkimiz de hükümdarız. Bu beraberlik nedeniyle senin dostluğun bana gereklidir kanı-sındayım. Senden aziz oğlum yoktur. Doğunun başladığı noktadan tâ senin memleketinin sınırına kadar uzanan ülkeleri Allah bana bağışlamıştır. Bizde gümüş madenleri çok, kahraman insanlar sayısızdır. Topraklarımız çok geniş olduğundan, başka ülkelerde gözümüz yoktur. Eğer sen de dostluğa önem verip, tüccar ve başka isteklilerin gidip gelmelerine müsaade edersen aramızdaki dostluğun artmasına ve işbirliğimizin güçlenmesine katkıda bulunmuş olursun. Gerektiğinde az miktarda asker göndererek ve ham gümüş vererek de yardımda bulunuruz. Böylece dost geçinirsek gücümüz ve büyüklüğümüz daha da artar.

(70) Misk nâfesi : Misk göbeği. Orta Asya'da bir tür ahunun göbeğindeki koku.

(71) Yeşim Taşı : Yağmur ve kar yağdıran taş.

Bunun üzerine Sultan Mehmet, Cengiz'in önerilerini kabul etti ve mektubuna cevap olarak, bir antlaşma belgesi hazırladı. Buna göre, birbirinin çıkarlarını koruyacaklar, karşılıklı olarak memleketlerini yağma etmeyecekler, birbiri aleyhine çalışmayı akıllarından bile geçirmeyeceklerdi. Cengiz de bu belgeyi uygun bulmuş ve böylece antlaşma kesinleşmişti.

Antlaşmaya dayanarak, Cengiz'in ülkesinden dört yüz Müslüman tüccar Otrar'a geldi. Otrar Beyi Ebnaülhak, Harezîşah sultanının halası oğlu idi. Ebnaülhak, gelen tüccarlardan bazılarını davet etti. Davet edilenler arasında eskiden bir kez görüştüğü bir adam da vardı. Konuşurlarken kendisine, «Ebnaülhak, Ebnaülhak» diye laubalice hitap edip dururdu. Ebnaülhak, yalnız adamın söylenmesini, yabancıнын teklifsizliğini terbiyesizce bir davranış sayarak, konuğuna çok kızdı ve misafirlerin hepsini tutukladı. Aynı zamanda, Sultan Mehmet'e de durumu bildirdi : Büyüklük gösterileri ile bir sürü Tatar, ülkelerinden bu memlekete geldi. Amaçları, her şeyi görüp incelemek, memleketimizin durumunu anlamak, casusluk yaparak öğrendiklerini kâfir Tatarlara bildirmektir... diye yazdı. Buna karşılık Sultan Mehmet, onların öldürülmesini emretti ve hiç gereği yokken Türkistan'a da asker göndererek, Cengiz'in oğlu Cuci Han ile savaşa tutuştu. Durumu öğrenen Cengiz, oğullarını, mirzalarını, hanlarını ve han oğullarını toplayarak, büyük bir divan kurdu. Onlara şöyle seslendi :

Bunca yıldır elçiler ve haberler göndererek Tarezm şahı ile işbirliği kurmaya ve dostluğu güçlendirmeye çok çalıştım, ama bir yararı olmadı. Artık bu davranışın bırakılmasına ve ilişkilerin kesilmesi gerekiyor!

Hicretin 615. yılı (M. 1218 - 1219) idi Cengiz, ülkeler zapt ve istila etmek amacı ile, bitmez tükenmez askerin başında, başkentinden kalkıp yola çıktı. Sultan Mehmet durumu öğrenince, casus gönderdi. Geri dönen casus, Cen-

giz'in, karınca gibi sayılamayacak kadar kalabalık askeri olduğunu haber verdi. Onun dediğine göre, can alıcı kılıçları ve can yakan okları ile, savaşlarda bu askerin her biri öyle bir kahramandır ki, isteseler attıkları kementlerle feleği bile yüksek yerinden bağlayarak yere indirirler ve en büyük mutluluk burcunun yolunu değiştirirler. Hükümdarlarına yürekten bağlıdırlar. Servet ve ganimetle hiç ilgilenmezler. Silah ve giysilerini kendileri yaparlar. Suya muhtaç ve yiyecek kıtlığı ile aç olmazlar. Sağmal hayvanlarını beraberlerinde götürürler, onların sütü ve yoğurdu ile yetinirler. Domuz ve köpek etini severek yerler, etini yedikleri hayvanların kanlarını da içerler.

İşte böyle bir ordu ile Cengiz Buhara'ya geldi ve kaleyi yerle bir etti. Oradan Merv'e geçti ve Mervlilere, bütün varlıklarını bırakarak, kentin dışına çıkmalarını emretti. Orayı da yağma ettiler. Çok geçmeden, yine 615 tarihinde (M. 1218 - 1219) Buhara'ya erişip kentin ana kapısı yakınında kondu. Sultan Mehmet'in askerinden yirmi bin kişilik bir birlik, buraya bir baskın yapmak girişiminde bulundu, fakat Cengiz'in muhafızları karşı koyarak, bir tanesini bile canlı bırakmadılar. Ertesi gün Buharalılar kalenin kapısını açtılar. Kentteki büyük bilginlerden bir grup, Cengiz'in yanına vardı. Cengiz de şehre girdi ve camiin maksuresine ⁽⁷²⁾ kadar at üstünde ilerledi. Sonra atından inerek minbere çıktı ve şöyle seslendi: «Sahrada yem yoktur, atlarınızı burda doyurun!». Bunun üzerine Moğollar ambarların kapılarını kırdılar, Mushaf sandıklarını boşaltarak atlarına ahır yaptılar. Atlarının igem ve yularlarını bilgin ve müctehitlerin ellerine verdiler. Seyyitlerden biri, bir müctehide dedi ki, «mevlana, bu ne haldir?» O da «sus, bu Allah'a yalvarmayışın rüzgârı esmektendir. Allah'ın kahredici kılıcı ile bütün umut bağları kesilmektendir» diye cevap verdi.

(72) Maksure : Camide hükümdara ayrılmış olan özel bölüm.

Sonra Cengiz «îdgâha'a» ilerleyerek minbere çıktı. Tanrı'ya hamd ve duadan sonra, Müslümanların günahlarını ve Sultan Mehmet'in yaptığı zulümleri anlattı ve halka şöyle seslendi: «Siz büyük bir günah işlemişsinizdir ki, yüce Tanrı, gökten inen bir bela ve ansızın bastıran bir kaza olarak beni size musallat etti. Şehrinizde bulunan eşya ve parayı açıklamaya gerek yok. Saklı olan mallarınızı açığa çıkarın». Cengiz'in bu konuşmasını danışmend Hacib Farsçaya çevirdi. Malı olanlar hemen bütün varlıklarını ortaya çıkardılar ve bu nedenle kimseye işkence edilmedi. Sultan Mehmet'in askerlerinden birçoğu şehir içinde saklanmış olduklarından, Buhara kentini yaktırdı. Binaların çoğu ağaçtan yapılmıştı. Bu nedenle hepsi bir anda kül haline geldi. Sonra Buhara Kalesi'ne hücum ettiler. Kaledekiler kendilerini savunmak istediler. Ama sonunda Moğollar, kale çevresindeki hendekleri hayvan leşleri ile doldurdular ve böylece kaleyi düşürdüler, kadın ve çocukları tutsak ettiler.

Otrar Öyküsü :

Sultan Mehmet, Otrar hakimi ve tüccar katili olan Ebna-ülhak'a yardım için elli bin tecrübeli süvari gönderdi. Arkasından on bin asker daha imdada yolladı. Ama bunların bir yararı dokunmadı. Kale içindekiler, direnmek gücünü gösteremediklerinden, dışarı çıktılar ve kaleyi kuşatan Moğolların komutanları olan kan dökücü Cengiz'in oğulları huzuruna vardılar. Fakat onlar, «siz veli-nimetinize hayretmediniz, bize ne hayrınız dokunabilir?» sözleriyle karşıladılar ve arkasından hepsini şehit ettiler.

Ondan sonra Cengiz'in oğulları Cuci, Çağatay ve Oktay'dan her biri, dev yapılı, kan içici, karınca gibi kalabalık Moğol askerinin başında, halkı kırmak için memleketin dört yanına dağıldılar. Kimi Seyistan'a, kimi başka kentlere giderek ahaliyi topyekün kılıçtan geçirdiler. O kadar insan öldürdüler ki, sayılması olanaksızdır.

Bilinçsiz Cengiz'in kendisi ise Semerkand'a geldi. Sultan Mehmet bu arada Semertkand'a yüz bin süvari ile yirmi fil koymuş ve şehrin çevresine derin bir hendek kestirmiş idi. Bu hendek, ta suya kadar uzanıyordu. Halk, günlerce ve aylarca uğraşılsa da kentin alınmasına imkân olmadığı kanısında idi. Çünkü kale çok mükemmel bir biçimde berkitilmiş bulunuyordu.

Fakat Cengiz, önce şehrin varoşlarını ele geçirmekle işe başladı ve sonra kentin kendisine yüklendi. Daha baldırının dördüncü günü idi ki, şehrin kadısı ve Şeyhülislam Ebül Hasan Ali Mergimanî, Cengiz'in yanına geldiler. Cengiz bunlara af vaadetti. Ertesi günü erkekleri ve kadınları bölük bölük sahraya çıkardılar ve toptan öldürmeye giriştiler. Kadı ve şeyhülislamın yakarıları üzerine elli bin kadar insanı sağ bıraktılar.

Cengiz Semerkand üzerine yürüyünce, Sultan Mehmet Horasan'a vardı ve askerini bölüp şehirlerin imdanına gönderdi. Kendi yanında çok az asker kalmıştı. Bunun üzerine Cengiz, fırsat bu fırsattır diye, bazı komutanları ile otuz bin askeri onun üzerine yolladı ve itaat edip boyun eğenlere aman verilmesini, etmeyenlerin yerleri ve yurtları ile birlikte yok edilmelerini emretti. Gerçekten de öyle yaptılar. İtaat eden Merat hakimine ilişmediler. Sonra bir bölük melun gelerek onları da yok etti.

Oradan Zave'ye ve Nişabur'a geldiler. Sonra Mazenderan ve Tus'a vararak herkesi öndürdüler. Ama Ravegân halkına çok eziyet ettiler, Çuşan ve Esferayn halkını, hizmette kusur ettikleri bahanesiyle toptan öldürdüler. Darıgan'da da aynı melanetlerini icra ettiler. Sultanın annesi ve haremî orada bir kalede idi. Kaleyi zaptedip onları tutsak ettiler. O şeytan askerleri, oradan Rey'e yöneldi. Rey Şiileri onları karşılamaya çıktılar ve başka mezhepten olanları katle teşvik ettiler. Derler

ki, Rey'de bin kere binden fazla adam katlölundu. Oradan Kum'a vardılar ve ahalisini tamamıyla yok ettiler. Hemedan'a vardıklarında da aynı şeyi yaptılar. Evhad Razî, Irak ve Acem vasfında şöyle diyor : Koşuk

Ondan sonra Keredrud ve Nihavend'i tahrip ettiler. Oradan Gazvin'e varıp elli bin adam katlettiler. Merağa'ya geldikleri zaman direnmekten vazgeçmeyip itaattan uzaklaştıkları için, bura halkının kanlarını sel gibi akıttılar. Bir hafta içinde tek bir canlı bırakmadılar.

O zamanlar Müslümanlar, büyük bir korku içinde, yığın ve sinmiş durumda idiler. O kadar ki, Moğollardan tek bir kadın yalnız başına hiç korkmadan bir saraya girip bir sürü insanı öldürebiliyordu. Nahçevan taraflarına vardıklarında, ihtiyar ya da genç, kimseyi sağ komadılar. Sokaklarda insan kanından nehirler aktı. Sonra Sel'an taraflarına gittiler ve ahalisine itaat etmeleri için elçi gönderdiler. Fakat ahali bu elçiyi öldürdü ve olumsuz tutumunda direndi. Bunun üzerine Moğollar şehre girdiler; önce kadınların ırzlarına geçtiler, sonra da kadın, erkek ayırmadan tek bir insan bırakmayıp hepsini öldürdüler. Gence'ye vardıkları zaman, oranın halkı direnmekte bir yarar görmeyerek, Moğollara hizmette bulundular ve bu sayede kurtuldular. Tam bu sırada birkaç bin Gürcü askeri gelip Moğollarla savaşmak istediler. Ama kana susamış melûnlar, Gürcüleri tuzaga çekip otuz bin kadarını imha ettiler.

Cengiz Semerkand'ı fethettikten sonra oğullarından Cuci ile Çağatay'ı Harezm bölgesini zaptetmeye yolladı. Oraya eskiden beri Curcaniye derlerdi; Türkmenler de Urgenç derler. Moğollardan bir birlik, bu şehrin yakınlarına kadar sokulup, binek ve yük hayvanları ile et ve sağmal hayvanlarını sürüp götürdüler. Şehirdekiler onların ardlarına düştüler. Fakat Moğollar, ansızın pusudan çıkıp, yüz bine yakın adamı kılıçtan geçirdiler. Ertesi gün Cengiz'in oğulları belalı askerleriyle gele-

rek, kenti dört yandan kuşattılar. Şehrin içinden akıtılmakta olan Ceyhun ırmağının yönünü değiştirerek, içerdeki halkı susuz bırakmak ve teslime zorlamak istediler. Bu amaçla üç bin Moğol işçisini bu işe koştular. Ancak, şehrin savunucuları bunların hepsini öldürdüler. Ertesi gün Şehzade Oktay erişti. Oktay, kardeş şehzadelerin en akıllısı ve en tedbirlisi idi; üstelik de en yaşlısı bulunuyordu. Bu nedenle Cengiz tarafından başkomutanlığa geçirilmişti. Moğollar hızla davranarak şehri ele geçirdiler ve ileri gelenlerden yüz bini aşkın insanı oracıkta yok ettiler. Oğlan ve kız çocukları, kadın ve delikanlıları nefret ve hakaretlerle tutsak ettiler, geride kalan ihtiyar, genç ve güçsüzlere dokunmadılar. Her katile yirmi dört ölü düştü. Bazı tarihçiler, her birinin uğursuz elinden ellışer adamın öldürülmüş olduğunu yazmışlar. Katillerin sayısı da yüz bini aşkındı demişler.

Cengiz Belh ve Tirmiz üzerine yürüyünce, Tirmizliler mertçe ona karşı savaştılar. Ama sonunda melunlar üstün gelip, ahaliyi yığın halinde öldürdüler. Bir kadın, öldürülürken «benim canıma kıymayın, yutmuş olduğum yüksek değerli incileri size vereyim» diye haykırdı. Hemen oracıkta karnını yarıp incileri çıkardılar. Sonra, yine inci bulmak umudu ile, bütün kadınların karınlarını yarıdılar. O gün yüz kırk bin kadının bu suretle şehitlik katına eriştiği söylenir. Sonra Leneküt ile Samat'a vararak, buraları talan ve ahalisini toptan öldürdüler. Bunlardan ayrılan bir kol melun, Bedeşan'a gidip, bu toprakları öldürdükleri insan kanları ile kızıla boyadılar.

Cengiz Termiz'den geçip Belh'e erişti. Belh Tarihi'nde yazılı olduğuna göre, o zamanlar Belh çok bayındır bir kenti. Bin iki yüz yerde cuma namazı kılınırdı ve bin iki yüz hamamı vardı. Hoca Mehmet Parsa hazretlerinden naklolunur ki, o zamanlar Belh'te seyyit, şeyh ve mollalardan elli bin dolayında adam vardı. Cengiz geldiğinde bu ünlüler topluluğu he-di-yelerle dışarı çıktılar. Ahaliden geri kalan kısmı da şehir dı-

şına sürüldüler. Cengiz, bunları askerine bölüştürerek hepsini öldürttü. Oradan Talkan'a geçti. Buranın ahalisi boyun eğmedi, mertçe dövüşerek hepsi de şehit oldular. Sebzevar'da bin yetmiş Müslüman, Moğolların ayakları altında çiğnenerek can verdiler. Oradan Nişabur'a vardılar ve bütün buraları yakıp yıktılar. Yedi gün ve yedi gece su salıp arpa ektiler. Kadın ve çocuklardan başka, öldürülenlerin sayısı yedi kere kırk yedi bin olduğu hesaplandı. Herat'a geldiğinde askerlerden bulunanların hepsini katlettirdi. On beş yıl boyunca Ceyhun kenarından Nişabur'a gelinceye kadar kırk kişiden başka canlı kimse kalmamıştı.

Bundan sonra, Belh Tarihi'nde garip bir hikâye daha yazılır: Erek Kalesi, Seyistan'ın sağlam kalelerinden biridir. Cengiz'in oğlu Kulu, oranın kuşatılması ile görevlendirildi. Kale içindekiler arasında yaygın bir veba hastalığı baş göstermişti. Önce ağız ağrısı ve diş rahatsızlığı ile başlar, çoğu kez üç gün içinde hastayı götürürdü. Bir gece kale komutanı, kalenin kuzey kapısından kimsenin girmemesini sağlamak için, esami üzerine yedi yüz kişi ayırıp görevlendirmişti. Doğu kapısına da, kimseyi içeri bırakmamak görevi ile bir birlikte tayin etmişti. Ama bunlardan tek insan, sabaha kadar canlı kalmadı, hepsi vebadan öldü.

Merv öyküsü :

Cengiz'in oğlu Kulu, Merv üzerine yürüdüğü zaman, Merv'in büyük imamlarından Celaledin, Toy'a gelerek barış aracılığı yapmak istedi. Aynı zamanda Acîrülmülk de hediyeler getirdi. Ancak, Kulu, getirilen hediyelerle yetinmedi ve şehrin zenginlerinin kim olduklarını öğrenmek istedi. Bunun üzerine İmam Celaledin iki yüz kişinin adını verdi. Kulu, bunları bir deftere yazdırdı. Sonra bunları yakalatarak türlü eziyetlerle mallarını ellerinden aldı ve hepsini öldürttü. Ayrıca, askerlerine şehre girmek izni verdi. Askerler de girerek kadınlara tecavüz ettiler. Sonra zanaat sahiplerinden dört yüz kişiyi ayırdı

ve geri kalan ahaliyi, öldürölmeleri için askere teslim etti. Her asker başına üç yüz, ya da dört yüz adam düştü. Ondan sonra Nişabur, Herat ve daha başka kentlerle kasabalara giderek, uğursuz alışkanlıklarını tekrarladılar ve ahaliyi tümüyle kılıçtan geçirdiler.

Garcistan kadısı şöyle anlatıyor ! Herat kuşatması sırasında, Kulu'nun karşısında olan burçta ölüme götürölen adamlar arasında bulunuyordum. Çok fazla insan kalabalığı yüzünden itilerek burçtan yere düştüm. Moğollar her yandan üzerime ok yağdırdılar. Ecelim gelmemiş olduğu için oklar bana değmedi ve sağ kaldım. Beni yakalayıp Kulu'ya götürdüler. Bana taaccüpla bakarak dedi ki, «sen insan cinsinden misin, yoksa dev yada cin misin?» Ben de dekim ki, «senin gibi şanı yüksek bir padişahın bakışları üzerime hiç yönelmemiş idi; o yüksek bakışların yüzü suyu hürmetine sağ (selamet) kaldım». Kulu Han bu sözlerimden hoşlandı ve «sen şanı yüksek padişahlara musahip olmaya layıksın» diye beni babasına gönderdi.

Kulu Han'ın babası her zaman beni özel meclisine isteyip konuştururdu. Sık sık Türkler hakkında gelen hadisler üzerine bilgi edinmek isterdi. Dilmaç da söylediklerimi Moğolcaya çevirerek ona anlatırdı. Bir gün bana şöyle dedi : Mehmet Uğru, yani Mehmet Harezmsah ile ettiğimiz işler, halk içinde çok zaman kalsa gerektir. Ben de, «eğer han canıma aman verirse bir söz arz edeceğim» dedim. Söyle bakalım demesi üzerine, «han tümüyle halkı kırdıktan sonra, onun adını kim yaşatır» dedim. Bu sözümünden yüzü ateş kesildi ve öfke ile bana bakıp, «ben seni akıllı kimselerden sanırdım, halbuki sen bir cahil imişsin. Ben Mehmet Uğru'nun eli, ayağı ve tırnağı eriştiğı yerlerden gayrı sair halka neyledim?» dedi. Ondan sonra benden yüz çevirdi. Ben de artık ordusunda kalmayı uygun görmedim ve başımı alıp gittim.

Söylendiğine göre Cengiz Buhara'ya geldiği zaman, bu ülkenin başında bulunan Sadr-ı Cihan Burhaneddin Mehmet'ten, İslam dilini ve dinini iyi bilen bir kimsenin kendisine gönderilmesini istedi. Sadr-ı Cihan da Kadı Eşref'i bir vaizle birlikte ona yolladı. Cengiz, onlara, İslamların dinî inançlarının esaslarını sordu. Cevapları şöyle oldu: Önce, gerçek Tanrı olan Allah'ın birliğine inanıp onu kusurlardan arınmış saymaktır. Cengiz, «benim bunda şüphe ve tereddütüm yoktur» diye karşılık verdi. Sonra, yüce Tanrı hazretlerinin, kullarına dinin kurallarını bildirmek için elçi göndermiş olduğunu söylediler. Cengiz bunu da kabul edip, «ben ki Tanrı'nın bir kuluym, etrafa elçiler gönderir, askerime de görevler veririm» dedi. Daha sonra, bize gece ve gündüz olmak üzere her gün beş vakit namazı farz ettiğini, bu vakitler gelince her türlü işi bırakıp ibadete koşmayı emrettiğini açıkladılar. Cengiz bu buyruğu da beğendi. Bunun üzerine her yıl bir ay oruç tutmayı buyurmuş, gündüzün yiyip içmeyi ve eşe yaklaşmayı yasak ettiğini bildirdiler. Cengiz bunu da makbul ve mâkul buldu ve «çünkü yılın on bir ayında bol bol yiyip içsinler, bir ayında da hesaplı bir ölçüde yeyip içsin ve böylece nimetin kadrini öğrensinler» dedi. Ayrıca, mal sahiplerinin her yıl yirmi dinardan yarım dinarının fukaraya verilmesi Tanrı buyruğu olduğunu anlattılar. Cengiz bunu da çok beğenip şöyle cevap verdi: Allah, adamın rızkını çok ve az üzerinden takdir etmiştir. Eğer malın fazlası, olmayana verilirse, sevinçte bir adalet oluşturulmuş olur. Sonra dediler ki, Müslüman kulların güçleri yeterse, ömürleri boyunca bir kez Allah'ın evini ziyaret etmeleri (hacca gitmeleri) farzdır. Cengiz bunu da kabul etti ve dedi ki: Bütün âlem Tanrı'nın evidir, ama böyle dilemiş ki, insanlar ihtiyacı olanlara bu yoldan da yardım etsinler ve iyi bir ad kazansınlar.

Bu toplantıdan sonra Kadı Eşref, Cengiz için Müslümandır dedi. Vaiz ise kâfirdir, çünkü haccı gereği gibi tasdik etmedi dedi. Sonunda Cengiz, Buhara'ya vardığı zaman, kemal sa-

hibi insanlar onu karşıladılar. Bunlara şöyle seslendi : «Yüce Tanrı, bana sizin padişahınız üzerine zafer kazanmayı nasip etti. Gerekir ki benim» gücümün artması ve şanımın yükselmesi için dua edesiniz.» Seyitler ve şeyhler, ondan Müslümanlık fermanını istediler. Cengiz de, «sultan sizden divan hakkı olarak bir harç alır mıydı?» diye sordu. Onlar da alırdı dediler. Cengiz ise sözlerini şöyle sürdürdü : «Onun için yaptığınız dua nasıl kabul olunurdu ki? Duanın etkin olabilmesi için gönül rahatlığı ve huzur içinde yapılması şarttır. Onun (Sultan Mehmet'in) zamanında ise size gönül rahatlığı ve huzur diye bir şey yoktu ve onun için duanız kabul olunmadı.

Bundan sonra kadı, seyyit ve mollalara «divan hakkı» harcından bağışık tutulduklarına dair yarlığı verdi. Bahar gelir gelmez de gitti ve buyurdu ki, sultanın annesi ve haremli asker karşısına çıkıp yüksek sesle ağlasınlar, inilti ve çığlıklarını göklere kadar yükseltsinler.

Şimdi, Cengiz üzerine söylemiş bulunduğumuzla yetinelim ve zalim Hülâgû'nun o cennet Bağdat'ta yaptığı zulümlerden söz edelim.

HÜLAGÛ'NUN BAĞDAT'I YAĞMA VE TAHRİP ETMESİ, HALİFE EL MUSTA'SİM BİLLAH'IN ŞEHİT EDİLMESİ

Tarih yazan bilim ve kalem adamları, bu büyük afeti çok yazmışlarsa da, ille de özetlemek gerekir diye, ayrıntılara girmemişlerdir. Ama bu fakir kulunuz, sözün gelişi ve öncekilerle uyumunu gözetmeye eğilimli olduğumdan, bu konuda biraz ayrıntılara girmeye cüret ettim.

Abbasi halifelerinden El Musta'sım Billah'ın veziri İbni Alkamî, sahabilere düşman olan ve onlara küfreden bir rafizî idi. Kendisinin desteklediği bir grupla karşı görüşlü başka bir grup arasında çıkan bir davada halifenin bu sonuncuları tutması, veziri çok öfkелendirdi ve bunun sonucu olarak, halifenin vü-

cludunu ortadan kaldırmaya, belki de Abbasî hanedanının devrilmesi ile sonuçlanacak bir eyleme girişti. Bir fakir kalenderi bulup başındaki saçları iyice tıraş ettirdi ve başına sivri uçlu bir çivi ile şu sözleri yazdırdı : «Ey hanlar hanı, Irakayn ülkesini ve Abbasî halifesinin elindeki başka memleketleri kendi topraklarına katmak istersen, karınca gibi kalabalık Tatar askeri ile kalkıp Bağdat tarafına gelesin ve bu büyük işi gerçekleştirmesini bu fakirden bilesin ve tıraşsız kalenderin başını tıraş edesin». Böylece vezir kalenderi Hülagû'ya yolladı. Hülagû o sırada Tanrısızların (mülhid) elindeki kaleleri ele geçirmek için uğraşmakta idi.

Kıssa : Zalim Hülagû, dengesiz Cengiz'in dördüncü oğlu Kulu Han'ın oğlu idi. En yaşlı ağabeyisi Mengû Kaan babasının tahtına çıktığı zaman, Hülagû'ya asker koşup Batınî kalelerini zaptetmekle görevlendirmişti. Bu işi bitirdikten sonra Cengiz'e özgü kuralları uygulaya, uygulaya Şam'a kadar gitmesini, halifeyi mümkünse hali üzere bırakmasını, eğer karşı koymaya kalkışırsa orada da Cengiz kurallarını yürürlüğe koymasını emretmişti.

Hülagû,Batınî kalelerinin çoğunu ele geçirdi. Harkan'a vardığında, Batınî ülkeleri hükümlarlarından biri olan Hur Şah'a elçi gönderdi. Hur Şah da oğlunu ve kardeşi Hoca Nasîrüddin Muhammed Tusî'yi katıp elçiyi geri gönderdi. Hülagû, aynı yerden Bağdat'a da elçiler yolladı ve dinsizlerin elindeki kaleleri fethederken kendisine imdat göndermediği için, halifeye sitemde bulundu. Halifeye gönderdiği mektubun özeti şöyledir : Eğer halife Bağdat Kalesi'ni yıkıp kendisi Hülagû'nun yanına gelirse ya da veziri ile oğlunu gönderirse hışmına uğramaktan kurtulacaktı; aksi halde Bağdat üzerine yürümesi kesinlik kazanacaktı. Böyle sert ve tehditlerle dolu bir yazı yolladı. Buna karşılık halife, İbni Cevzâ Bedreddin Nahcevanî'yi elçilikle Hülagû'ya gönderdi. Oğlunun henüz küçük ve tec-

rübesiz bulunduğunu, toy olduğu için bazı hatalara düşebilir düşüncesiyle, başka birini (Hattab-ı Kallaş'ı) gönderdiğini bildirdi. Ve onlar gittiler.

Fakat daha önce halifeye gelen elçiler, dönüşlerinde, Bağdat sahrasında yığılan avam tarafından türlü hakaretlere uğradılar. Bu kendini bilmezler, elçilerin yüzlerine tükürecek kadar ileri gittiler. Sonunda vezir oraya yasakçılar gönderdi ve bunların gayreti ile elçileri kalabalığın saldırılarından kurtararak, yollarına devam etmelerini sağladı.

Dönen elçiler halifenin huzuruna varınca Hülagû çok öfkeli idi. Onlara şöyle dedi : «Musta'sım'a söyleyin, mal ve mevki sevgisi senin ruhunu o derece kaplamış ki, senin için iyilik düşünen kimselerin sözünden ders alarak akıbetini düşünecek durumda değilsin».

Elçiler dönüp, Hülagû'nun söylediklerini halifeye anlattılar. El Musta'sım vezirine danıştı. Vezir, çok mal ve değerli bağışlar gönderip, paralara adını yazdırmak ve hutbelerde adını anmak şartlarıyla barış istenmesinin uygun olacağını ileri sürdü. Vezire karşı olanlar ise, «onun amacı Hülagû'ya yaramaktır, yapılacak en doğru iş, asker toplayıp üzerine varmaktır» diyerek, vezirin görüşünü aşağılayıp reddettiler. Bunun üzerine halife, vezire «sakalın uzun, aklın kısa» dedi. İş daha da zorlaşınca halife yine vezirine danıştı. Fakat sakalı uzun, aklı kısa olan bir kimseden, kusurun dışında bir şey çıkmaz. Bunun içindir ki, bütün olup bitenler nasıl anlatılsın ve uğrılan musibetlerin hangi biri yazılsın.

Bağdat sahrası o şeytan soylu askerin yığınak yeri olduğu zaman, Hülagû da karargâhını Burc-i Acemî'nin karşısına kurdu. Elli gün hiç dinmeden her iki taraftan da savaş davulları çalındı durdu. Ellinci günden sonra ibni Alkamî, bir şeytanlığa daha başvurarak, fitne kapısını açtı. Halifeye dedi ki, «savaşı önleyebilmek için karargâhına güvenilir bir adamımız

varsın. Kendisine ve vezirlerine yalvarıp yakarsın. Şimdiki durumda mal vermekle, bundan başka da her yıl Bağdat geliri- nin üçte birini ya da üçte ikisini vermek şartlarıyla barış ya- pılsın ve bu büyük belanın Müslümanlar üzerinden kaldırılma- sına çalışılsın.

Halife bu düşünceyi uygun buldu ve «bu işin üstesinden ancak sen gelebilirsin» diye vezirin kendisini kale kapısından çıkarıp Hülagû'nun yanına gönderdi. Huzura varınca vezir Hülagû'ya, «ben, üstlendiğim gibi, işi sonuna erdirmeye yak- laştırdım, bundan sonra istek ve ferman sizindir» dedi. Dönüp halifenin huzuruna çıkınca da, «tek amacı, sizinle kendisi ara- sında baba - oğul ilişkileri kurmaktan ibarettir ya da kendi kızını, olmazsa kız kardeşini oğlunuzla evlendirmektir. Hemen şehrin ileri gelenleri ile huzuruna varalım» dedi.

Ertesi gün halife, iki oğlu ve yedi yüz kadar şehrin ileri gelenleri ile birlikte parlak gösterilerle Hülagû'nun karargâhı- na vardılar. Fakat Moğollar, iki oğlu ile halifeyi çadırın içine aldılar, geri kalanları ise kılıçtan geçirerek bir anda yere ser- diler. Aynı zamanda, herkesin silah ve teçhizatını bırakarak ordugâha gelmesini dellallar çağırarak ilan ettiler. Böylece İslam askeri, küme küme gelir ve şehitler topluluğuna katılır- lardı. Söylendiğine göre, bu suretle üç yüz yetmiş bin adam orada can verdi. Köşe bucakta gizlenip de sonradan meydana çıkarılan, bir damla suya muhtaç bir halde ölenlerin sayısı, bu rakamın içinde değildir.

Hülagû, cuma günü Bağdat kentine girdiği zaman halife- ye, «biz konuklarız, bize layık ne varsa hazırla» dedi. Bunun üzerine halife, hazinelerinin kapılarını açtı ve en nefis giysile- ri, hesapsız paraları getirtti. Hülagû, «görünen mallar bizim- dir, onları teslim etmekte senin bir ilgin yoktur, ancak gizlen- miş olanları açığa çıkar ve önüme getir» dedi. Bunun üzerine halifenin bir işareti ile Darülhilafe Meydanı'nı kazdılar. Burada

içi altınla dolu bir havuz meydana çıktı. Söylendiğine göre Hülagû, her ne kadar buluştuğu zaman halifeye iltifat gösterdiyse de, üç gün boyunca ona yemek vermediler. Dördüncü gün onu yanına çağırıp, «mihmandarlıkta ihmal etmişiz» diyerek peşkir, sofraya ve yemek takımları getirtti ve önüne koydurdu. Halife bunu görünce rengi soldu, içinden derin bir nefes çekti. Hülagû da «ey gururlu halife, niçin huzursuz olursun, bu kadar mal toplamaktan kasdın ne idi, askere dağıtıp niçin düşmanı defetmeye çalışmadın? Maldan maksat, bundan başkası değildir» dedi. Ama, Hülagû halifeyi öldürmek ya da öldürmemek konusunda tereddüt içinde idi. Musahibi olan Müneccim Hüsameddin, onu halifeyi öldürmekten alıkoymakta idi. Halifenin öldürülmesi, âlemin karışmasına yol açar derdi. Ama Hoca Nasır-ı Tusî, halifenin yaşatılmamasına taraftardı derler. Sonunda Musta'sım'ı bir direğe bağladılar. Yumruk ve tekme ile o kadar dövdüler ki, sonunda canı çıktı. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Hülagû birkaç gün sonra sağ kalmış olanları affetti. Epeyce uzun bir süreden beri Moğolların bütün iş ve güçleri, adam öldürme ve çapul idi. Bundan sonra öldürülenlerin cesetlerini sokaklardan kaldırttı, kalenin burçlarını onarttı ve çevresini temizletti. Alkamî'ye gelince, onun hiçbir isteğini yerine getirmedi. Kesinlikle iltifatta bulunmadı. Şirazlı Şeyh Muhiddin Sa'dî'nin Musta'sım hakkında yazdığı ağıtın başlangıç beyti şöyledir :

Eğer gökten yere kanlı gözyaşları dökülmüşse
Emîrül-Mü'minîn Mustas'sım'ın devletinin çöküşü
içindir (73)

Halife Musta'sım'ın kibir ve gururu o kadar çoktu ki, kendi zamanına kadar gelmiş geçmiş halife, melik ve sair sul-

(73) Şayet ez gerdûn be rized eşk-i hunîn ber zemîn
Ber zevâl-i mülk-i Musta'sım Emîrül-Mü'minîn.

tanlarda böylesi görülmüş ve işitilmiş değildi. Bu hali, sonunda onu böyle bir ölüme götürmüş ve aynı zamanda kendinden sonra gelecek sultan ve hükümdarlara da iyi bir öğüt ve ibret örneği vermiştir. Bu kadar gücü ve varlığı varken, ne askerinden, ne de malından zerrece imdat ve yardım görmedi. Söylenişine göre, sınır boylarında görev yapanlardan başka, yalnız Bağdat'ta kapıkulu olarak yüz yirmi dört bin adamı vardı. Sarayındaki hizmetçilerin çalışmalarını düzenlemekle görevli dört yüz hizmetli bulunmakta idi. Bunların hiçbirisi halifenin halvet köşküne giremezdi. Köşkün girişindeki alanda kara bir taş konulmuş ve bir ufak kapıcıktan bir giysi kolu sarkıtılmış idi. Halifenin elini öpmek için dört yandan gelen melik ve sultanlar, o atlas kolluğu ziyaret edip kara taş «hacerü'l-esved» ⁽⁷⁴⁾ gibi öperler ve böylece ziyaret törenini tamamlarlardı. Büyüklük ve görkem gösterilerine çok önem verirdi. Bir yere gideceği zaman iri bir ata biner, başındaki siyah amamesinin sırma işlenmiş ucunu peçe gibi sarkıtarak yüzünü örter, böylece yüzünün tam olarak görülmesine imkân bırakmazdı. Halife bir yere gideceği zaman bütün halk sokağa dökülürdü; o kadar kalabalık olurdu ki, durup seyredecek yer bulunmazdı. Bu nedenle evlerin kapı, baca ve pencereleri kira ile tutulurdu. Hatta çok kez bu kira hesap edilmiş ve tutarının otuz bin altına eriştiği söylenmiştir. Öte yandan halife, nefsine son derece buyruk, fuhuştan kesinlikle kaçınırdı. Ancak, müzik dinlemeye ve yiyip içmeye oldukça düşküncü. Abbasî hanedanının otuz beşinci kuşağında ve otuz yedinci halifedir. Dokuz ataya kadar halifelik vasfı ile anılır. İbni Alkamî'nin öğüt vermesi ile 656 seferinin dördüncü pazar günü (M. 10-2-1258) Bağdat'tan çıkarak Hülagû'nun yanına gitmiştir. Bu yüksek soylu ailenin halifelikte kaldığı süre beş yüz yirmi dört yıldır.

(74) Hacerü'l-esved : Kâbe'de hacı adayları tarafından öpülen kara taş (metcor)

Bir süredir, bu kitabımızla pek ilgisi bulunmayan birtakım anlamsız sözlerle vakit kaybettik ve nice yıllardan beri bir kenara atılmış bulunan olayları anlatmakla, efsane yoluna sapmış olduk. Ne yapalım? Yaradılışımız bu gibi yaralara dokunmaya, ibret ve öğüt verecek olayları anlatmaya eğilimli olduğundan, böyle yaptık. Eğer kendimiz gibi bir ihtiyar bu efsaneleri okursa ya da bunları bilmeyenler okur da öğrenir ve beğenirse, «Allah rahmet eylesin» diyerek ruhumuzu ve hazin kalbimizi sevindirmiş olur ki, asıl maksadımız da budur. Şimdi, yine asıl konumuza dönelim.

PADİŞAHIN İSTANBUL'A HAREKETİ

Yıl 1049 (M. 1639 - 1640). Sultan Murat, birkaç gün Di-karbakır'da dinlendikten sonra başkente doğru yola çıkarak, söylenen yılın şevval ayının beşinci günü (29-1-1640) 'İşküdar'daki, cenneti andıran sarayına erişti. Üç gün de burada kaldı ve sonra denizi aşır başkente girdi ve böylece güzel İstanbul'u, cenneti imrendirecek bir hale getirdi.

GAZİ SULTAN MURAT HAN'IN ÖLÜMÜ

Tarih, 14 Şevval 1049 (M. 7-2-1640). Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Dûn perver felekâ sende mürüvvet yoğımış,
Ehl-i îmâna derûnunda adâvet çoğımış.

Öyle şanlı bir padişah ki, bol nimetleri doğudan batıya kadar her yere yayılmış iken, ömrün nimetinden doymadan, onun yaygısını dürdün; kahredici ve üzüntü verici kılıcının önünde âlem taslar dolusu zehir içerken, zulmünün pençesi ile kulağını burdun. Nice bin yıldır dönersin, onun bir eşini getirmedin. Daha nice bin yıl dönsen bir benzerini getiremezsin. Yazık, yüzlerce, yüz binlerce yazık!...

MESNEVİ

Hey meded ehl-i dile özge musibet oldu
Özge gam, özge bela, özge felaket oldu
Kimdir ol kim yakasın bu derd ile çâk etmez
Kimdir ol kim yerini şimdi ne eflâk etmez.

Yargı, tek kahredici olan Tanrı'nındır. Duadan gayrı el-den ne gelir! Yüce Tanrı cennet bahçeleri içinde, himmetine göre inayetler etsin ve saltanat uğrunda verdiği savaşımlara göre onu korusun. Saltanatın bağımsız olmasından maksat, fukara ve Müslümanların korunması olduğu için, günahları ile onu cezalandırmasın, belki lütuf ve ihsanı ile muamele edip adaletiyle cezalandırmasın. Yüce Tanrı'nın lütuf ve keremi ile.

